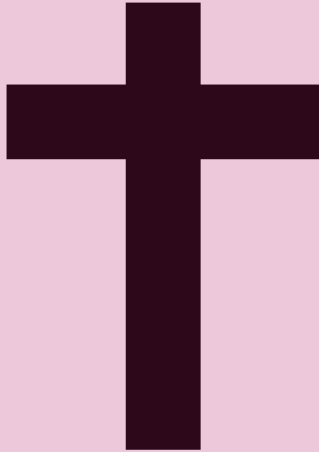

A Nitana Vure

Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy, Joshua,
Ruth, Jonah, and the New Testament in the Bola language of
Papua New Guinea

**A Nitana Vure
Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy, Joshua,
Ruth, Jonah, and the New Testament in the Bola language of
Papua New Guinea**

Sampela hap Buk Baibel long tokples Bola long Niugini

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Bola

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-12-03

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020
2dc89ad6-982c-53cd-bd40-a3ed17eb8fc7

Contents

E Mateo	1
E Markus	54
E Lukas	87
E Ioanes	143
A Apostolo	184
Rom	236
1 Korin	261
2 Korin	284
Galesia	299
Epesus	308
Pilipai	316
Kolosi	321
1 Tesalonika	327
2 Tesalonika	333
1 Timoti	336
2 Timoti	343
Titus	349
Pilemon	353
Hibru	355
Iakop	374
1 Petrus	382
2 Petrus	389
1 Ioanes	394
2 Ioanes	401
3 Ioanes	402
Iuda	403
Nita Kapiloho	406

A Velenga Kamumu ne Isu Kristo i Herea e Mateo A Nita Vakalohoka

Mateo

E Mateo a apostolo i herea a Velenga Kamumu iea. E Mateo a bakovi ni bole a takis na tahuna e Isu i galea ge ramaia (9:9-13). Muri e Isu i vulakia ge ia tara apostolo, ra ri ala ravulu a polona i rua. E Mateo a bakovi o Iuda. A rana tara e Levi (Markus 2:14-15).

E Mateo i herea a raukea iea na parava ranga na nilobona senturi i taku (50-100 AD), i mata manga na kurukuruna e 60-70 AD.

E Mateo i here lakea ne huriki a kabu vona, re huriki a Iuda. Na Velenga Kamumu iea e Mateo i taki ranga ngava i tabuli na Ngava Dagi hosi, ra i bele muholi ne Isu. Na Ngava Dagi karaba e Mateo i taki a maka ngava na ngava dagi hosi i kupo hateka na buk ranga. A ni tubu na Velenga Kamumu iea, e Mateo i vakasiri e Isu i valai na kabu ne Iuda. I here tabu maea, “E Isu ia e tune David.”

E Mateo i ngaru ni vakasiri e huriki a Iuda ne Isu Kristo ia a Mesaia, ra viri a Vure i vulakia ge korimule e huriki a bakovi a ngatavine vona. E huriki a propet na Ngava Dagi hosi ri taki a Vure ge rudu vilia e Kristo, ge korimule e huriki a Israel. Na Ngava Dagi karaba, e Mesaia i manga “e Kristo.” E Mateo i here na Velenga Kamumu iea a nimadene Isu, a leho i rata, ra ri ta vona e huriki a propet na Ngava Dagi hosi i bele muholi.

*E Huriki a Vuhune Isu
(Lukas 3:23-38)*

¹ *E huriki a vuhune Isu Kristo, a hamone Davit, a hamone Abraham.

² E Abraham e tamane Isak.

E Isak e tamane Iakop.

E Iakop e tamane Iuda, turana e huriki e turana mai.

³ *E Iuda e tamane Peres rua e Sera, e kinane rua e Tamar.

E Peres e tamane Hesron.

E Hesron e tamane Ram.

⁴ E Ram e tamane Aminadab.

E Aminadab e tamane Nason.

E Nason e tamane Salmon.

⁵ *E Salmon e tamane Boas, e kinana e Rahap.

E Boas e tamane Obed, e kinana e Rut.

E Obed e tamane Iesi.

⁶ *E Iesi e tamane Davit, a hariki.

E Davit e tamane Solomon, e kinana e girihine Uria.

⁷ E Solomon e tamane Rehoboam.

E Rehoboam e tamane Abisa.

E Abisa e tamane Asa.

⁸ E Asa e tamane Iehosapat.

E Iehosapat e tamane Ioram.

E Ioram e tamane Usia.

⁹ E Usia e tamane Iotam.

E Iotam e tamane Ahas.

E Ahas e tamane Heseikia.

¹⁰ E Heseikia e tamane Manase.

E Manase e tamane Amos.

E Amos e tamane Iosaia.

¹¹ *E Iosaia e tamane Iekonaia turana e huriki e turana mai na tahuna e huriki a Babilon ri lakavu e huriki a Israel, ri turari ria lakea o Babilon.

¹² *Muri ne huriki a Israel ri made o Babilon:

E Iekonaia e tamane Siltel.

E Siltel e tamane Serubabel.

¹³ E Serubabel e tamane Abiud.

E Abiud e tamane Eliakim.

E Eliakim e tamane Asor.

¹⁴ E Asor e tamane Sadok.

E Sadok e tamane Akim.

E Akim e tamane Eliud.

¹⁵ E Eliud e tamane Eleasar.

E Eleasar e tamane Matan.

E Matan e tamane Iakop.

¹⁶ E Iakop e tamane Iosep, e girihine Maria, ra i podea e Isu, ra ni gale e Kristo.

* 1:1: Vuh 22:18; 1Sto 17:11

* 1:3: Vuh 38:29-30; Rut 4:18-22

* 1:5: Rut 4:13-17

* 1:6:

2Sam 12:24

* 1:11: 2Ki 22:1-24:20; 2Sto 36:10; Jer 27:20

* 1:12: Esr 3:2

17 E huriki e kabune Isu, i vakatubu ne Abraham i valai ne Davit, ri ala ravulu a polona i va.

Ne Davit i valai na tahuna ri dili o Babilon, ri ala ravulu a polona i va.

Pali ne Babilon i valai na tahuna e Kristoa* ni poda, ri ala ravulu a polona i va.

*E Isu Ni Poda
(Lukas 2:1-7)*

18 *A nipodane Isu Kristo i bele maea: E kinana, e Maria, ni habikari ne Iosep ge girihina. Pali i uka ma ru parangi ma, ni matakilaka vona i singou na Hanu Kiripiripi. 19 E girihina, e Iosep, a bakovi kiripiripi. I koi ni vakamaruhua na matane huriki, lakea i luhoi ni pile kapiloho kunanea. 20 I tabana ni luhoi ni rata mavonga, lakea a agelo ne Bakovi Dagi i bele vona na vurena, i ta maea, "Iosep, hamone Davit, naha ni mangenge ni bolena e Maria ge girihimu, a vuhuna a maki i bele vona, i valai na Hanu Kiripiripi. 21 * Bara i podea a koma bakovi. O vunua ge Isu,† a vuhuna bara i korimule e huriki a kabu vona na naro hale ne ria."

22 A maki nga ri bele, ge bele muholi a ngavane Bakovi Dagi i taki e huriki a propet vona hosi, i ta maea, 23 * "A sirula bara i singou tavula, i podea a koma bakovi, bara ni gale e Emanuel." A pelegona a ngava e Emanuel i maea, "A Vure i made turane hita."

24 Na tahuna e Iosep i hadongo, i muri mai a ngavana agelo ne Bakovi Dagi. I tulia e Maria ge girihina, ru lakea na tanga. 25 *Pali i uka ma i mahita turana, i harena na tahuna e Maria i podea a koma bakovi vona. Lakea e Iosep i vunua a rana e Isu.

2

A Nupesi na Nirikena Haro

1 E Isu ni poda o Betlehem na tabeke ne Iudea na tahuna a Hariki e Herod i matakari vonga. Muri e huriki a bakovi na lohokanga na nilahona hada to malaga na tabeke na nirike na haro, to valai o Ierusalem. 2 *To nana, "Avia a viri ni poda a hariki ne huriki a Iuda? Mete masia a hada vona na tabeke na nirike na haro, mete valai mete ge kavurikea." 3 Na tahuna a Hariki e Herod i longoa a ngava iea, i lege a lohona. E huriki o Ierusalem ranga, i lege a lohona. 4 Lakea i gale palupu e huriki a prister dagi, a mari na vinara na lotu, i nana ria vona ni gi poda vai e Kristo. 5 Ri ta maea ria, "Bara ni poda na tanga e Betlehem, na tabeke ne Iudea, a vuhuna e huriki a propet hosi ri here maea:

6 * 'Ra ioe o Betlehem na tabeke ne Iudea
i uka ma a tanga tavula o Iudea, a vuhuna
bara i pagitala vomu a matakari,
bara ia a matakari ne huriki
a kabu nau, re huriki a Israel.'

7 Muri e Herod i gale kapiloho e huriki a mosi nga, i nana tou vona a parava to matai a hada vona. 8 Muri i rudu tou, to go lakea o Betlehem, i ta maea, "Moto vano, moto matakana kamumua a koma iea. Na tahuna moto matavisia, moto taki iau. Iau tara a ngaru ni lokovonga, ga kavurikea."

9 To longo lobo a ngavana hariki, to vano. Lakea a hada to masia na nirikena haro, i muga ne tou, i vano i koro polomeli na tanga i made vona a koma. 10 Na tahuna to masia a hada, to vivi hateka. 11 *Na tahuna to bele na ruma, to masia a koma turana e kinana e

* 1:17: E Kristo a nita Hibru i manga i maea, A Viri a Vure i vulakia ge korimule e huriki.

* 1:18: Luk 1:27,35 * 1:21: Luk 1:31; 2:21 † 1:21: E Isu, na nita Grik i manga e Iosua.

A pelegona i manga i maea, E Bakovi Dagi i korimule hita. * 1:23: Ais 7:14 * 1:25: Luk

2:21 * 2:2: Gi 24:17 * 2:6: Mai 5:2; Ion 7:42 * 2:11: Sng 72:10-15; Ais 60:6

Maria, lakea to turume puru, to kavurikea e Isu. To bole tala na tava ne tou a mahala, to vakaparua na gol, a buluka mangisipa ni gale a insens tara, a mir tara. ¹² A Vure i ta pupukari ne tou na vurena, nahea to go hamule maia e Herod. Lakea to ramai a dala tara, to hamule lakea na robo ne tou.

E Iosep i Ha Lakea o Egipto

¹³ To vano pali a bakovi dagi nga, lakea a agelo ne Bakovi Dagi i bele ne Iosep na vurena, i ta maea, “O pesi rike turana koma, e kinana, moto ha lakea o Egipto. Moto made vonga. Muri bara taki matou, moto hamule valai. E Herod i matakanea a koma iea, ta ge rabalakia.”

¹⁴ Lakea i pesi rike na rodo, i vango a koma rua e kinana, to ha lakea o Egipto. ¹⁵ *To made vonga i harena na tahuna e Herod i mate. Lakea i bele muholi a ngava e Bakovi Dagi i taki hosi ne huriki a propet, i ta maea, “A gale talea o Egipto e tugu a bakovi.”

E Herod i Rabalaki e Huriki a Koma Bakovi

¹⁶ Na tahuna e huriki a mosi nga i uka ma ri hamule valai ne Herod, i madihi a hatena, a vuhuna i matakilaka vona ri tamia. I vakuku e huriki a nugumaheto ri gi rabalaki e huriki a koma bakovi o Betlehem, na tabeke tabukoi vonga, a pida ne ria i polotano na pida i rua. I lohoka vona a pida ne Isu bara i polotano na pida i rua, a vuhuna i longo a nitane huriki a bakovi na nirike na haro. ¹⁷ Ngane a ngava i bele muholi, ra ngava e Bakovi Dagi i taki hosi ne Ieremaia a propet, i ta maea,

¹⁸ * “Ni longo na tanga e Rama e huriki ri haloho.
E Resel i taringi e huriki e tuna.

Pali i koi ni gi luke,
a vuhuna e huriki e tuna
ri mate lobo pali.”

To Hamule (Lukas 2:39)

¹⁹ Muri e Herod i mate, lakea a agelo ne Bakovi Dagi i bele ne Iosep o Egipto na vurena, ²⁰ i ta maea, “E huriki ta ri gi rabalakia a koma ri mate pali. O pesi rike, o tuli a koma rua e kinana, moto hamule lakea na robo e Israel.”

²¹ Lakea i pesi rike, i tuli rua to hamule lakea o Israel. ²² Pali i mangenge ni lakea o Iudea, a vuhuna i longoa e Arkelaus i bole a murine tamana, e Herod, i matakari a tabeke ne Iudea. A agelo ne Bakovi Dagi i bele ne Iosep na vurena, i vakalongoa, i mavonga to lakea na tabeke ne Galili. ²³ *To vano to made o Nasaret. Ngane i bele muholi a ngava na propet i ta maea, “Bara ni gale ia a koma o Nasaret.”

3

E Ioanes a Mari ni Vahilolo (Markus 1:2-8; Lukas 3:1-18; Ioanes 1:19-28)

¹ Na tahuna iea, e Ioanes, a mari ni vahilolo, i tubu ni leho, i vara na tabeke i ngeki o Iudea. ² *I vara maea, “Mu pulo a vilone mua, a vuhuna a harikianga na hunu i tabukoi ge bele.” ³ *Re Ioanes, a propet e Isaia i vakalongo muga vona, i ta maea, “A lohona viri i gale dagi na tabeke i ngeki, i ta maea, ‘Mu pelekadoa a dala ne Bakovi Dagi.

Mu pelekadoa a dala ge laho vona ge kiripiripi.’”

⁴ * A varakia ne Ioanes ni rata na vuna kamel. I rea tata ia na palabele ni rata na kulina meme.* I kani a koa, a ame na robo. ⁵ E

* 2:15: Hos 11:1 * 2:18: Vuh 35:19; Jer 31:15

* 2:23: Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Ion 1:45

* 3:2: Mat 4:17; Mrk 1:15 * 3:3: Ais 40:3

* 3:4: 2Ki 1:8 * 3:4: A varakia ne Ioanes i

manga a varakia ne Elaisa hosi.

huriki lobo o Ierusalem, e huriki lobo na tabeke ne Iudea, e huriki lobo tabukoi na naru e Iordan ri lokovonga maia. ⁶ Ri taki tala a naro hale ne ria, lakea i vahilolo ria na naru e Iordan.

⁷ *Pali na tahuna i matai e huriki a Pariseo, a Sadusi ri valai mai ia ge vahilolo ria, i taki ria, i ta maea, “Mua a tuna mata! E rei i taki mua mu gu ha vona a rongova ne Bakovi Dagī? ⁸ Mu rata a naro ge vakasiri mu pulo a narone mua.

⁹ *Naha ni luhoi mua, ge mua a hamone Abraham, mu gu mala-mala pali. Naha ni luhoi mavonga, a vuhuna a Vure i kara ni pulo a kedo nga, ge ria e huriki a hamone Abraham. I vai a kanena narone mua? Mu rata taro a naro kamumu ge vakasiri mua mu pulo muholi a vilone mua. ¹⁰ *A kira i tabuli tabukoi pali na vuhuna kai. A kai i uka kanena kamumu, bara ni tolo puru, ni rungani.

¹¹ * “Iau a vahilolo mua na naru a vuhuna mu pulo a vilone mua. Pali a bakovi tara bara i luve muri nau i tuhaka hateka nau. Iau i uka ma a bakovi kamumu ga bole polo a vahapolo vona. Na tahuna i valai, bara i vahilolo mua na Hanu Kiripiripi, a kanono. ¹² Ngane i tabukoi bara i kalipida e huriki a bakovi kamumu, a bakovi hale, i manga a bakovi i leho na hania na vit i kalipida a vit, a luluna. Bara i bole e huriki a bakovi kamumu, i ru ria na tanga kamumu, i manga a bakovi i leho na hania i ru kadolu a vit pololilo na roho na vit. Pali bara i bole e huriki a bakovi hale, i voro rike ria na kanono, i manga a bakovi i leho na hania na vit i bole a luluna vit, i voro rike na kanono. A kanono iea, i uka a nilobona.”

E Isu Ni Vahilolo
(Markus 1:9-11; Lukas 3:21-22;
Ioanes 1:31-34)

¹³ Muri e Isu i pea e Galili i lakea na naru e Iordan, e Ioanes ge vahiloloa. ¹⁴ Pali e Ioanes i hehe, i ta maea, “I navai ga vahilolo ioe? Ioe a viri bara o vahilolo iau.”

¹⁵ Pali e Isu i koli, “O rata kunanea, a vuhuna i kamumu tu gu rata lobo a maki e Bakovi Dagī i taki tu gu rata.” Lakea e Ioanes i longo, i vahiloloa.

¹⁶ *E Ioanes i vahilolo lobo a Isu, lakea e Isu i malaviriri kunana i pea a naru. A hunu i mata ka, lakea i masia a Hanuna Vure i puru valai manga a balu, i toka langa vona. ¹⁷ *Lakea a lohona viri i ta valai na hunu, i ta maea, “Tea e tugu a hategu. A vivi hateka vona.”

4

A Hanitu i Tonia e Isu
(Markus 1:12-13; Lukas 4:1-13)

¹ * Na parava tara a Hanu Kiripiripi i rudua e Isu ge lakea na tabeke i ngeki, a hanitu ge tonia vonga. ² *E Isu i peremu a maki ni kani na parava i ravulu va, a rodo i ravulu va. Lakea i vitolo. ³ A bakovi ni toni e huriki i bele vona, i takia, “Ge ioe a tuna Vure, o taki a kedo nga ri gi mapulo ri gi manga a bret.”

⁴ *E Isu i koli, “A ngava ni here puru na Hinere, i ta maea, ‘A bakovi i uka ma ge mahuri na maki ni kani kunana. A bakovi bara i mahuri na tahuna i longo-toto a ngava lobo na Vure.’ ”

⁵ Muri a hanitu i tulia e Isu, i vakapesi langeda na mapana roho na Vure o Ierusalem, ⁶ *i takia, “Ge ioe a Tuna Vure, o to raga, a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘A Vure bara i rudu e huriki a agelo vona, ri valai ri matakari ioe.’ ”

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:9:** Ion 8:33,39; Rom 4:12 * **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9
* **3:11:** Ion 1:26-27,33; Apo 1:5 * **3:16:** Ion 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18;
17:5; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18; 4:15 * **4:2:** Nim 34:28 * **4:4:** Vin 8:3 * **4:6:** Sng
91:11-12

Ri gi bole rike ioe na limane ria,
ma ge padi a vahamu a kedo.’ ”

⁷ *Lakea e Isu i koli mule, i ta maea, “Ni here puru tabu na Hinere, i ta maea,
‘Naha ni tonia e Bakovi Dagi, a Vure vomu.’ ”

⁸ Muri a hanitu i tuli tabua e Isu, ru lakea na mapana lolo dagi tara. I vakasiria vona a tanga lobo na malala, a bagetua ne ria. ⁹ Lakea a hanitu i takia, “Ioe bara o turume puru, o vasileki nau, bara habi vomu a maki lobo nga.”

¹⁰ *Lakea e Isu i takia, “Satan, o ha nau! A ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘O kavurikea e Bakovi Dagi, a Vure vomu, o ramai kunana ia.’ ”

¹¹ Muri a hanitu i ha taroa. I valai ngane e huriki a agelo ri tuthoria.

*E Isu i Vakatubu ni Vara
(Markus 1:14-15; Lukas 4:14-15;
Ioanes 4:3,43-45)*

¹² *Na tahuna e Isu i longoa a ve-lengane Ioanes ni ru dili na bavi, i hamule lakea o Galili. ¹³ I malaga o Nasaret, i vano i made o Kaper-naum, a tanga tabukoi na dar-ilomu na malala ne huriki a kabu ne Sebulun e Naptali. ¹⁴ Ngane i bele muholi a ngava ni taki polo na propet, e Isaia, i ta maea,

¹⁵ * “E huriki ri made na malala ne huriki a Sebulun, e huriki a Naptali,

a dala i pori lakea na dari, na tabeke tara na naru e Iordan,

a robo e Galili, ra i made vona e huriki i uka ma ria a Iuda,

¹⁶ e huriki ri made na uvo ri masia a nipara dagi;

e huriki ri made na maniru na matenga,

a nipara i parai ria.”

¹⁷ *Ngane e Isu i vakatubu ni vara maea, “Mu pulo a vilone mua. A harikianga na hunu i tabukoi ge bele.”

*E Isu i Gale e Huriki a Murimuri
(Markus 1:16-20; Lukas 5:2-11;
Ioanes 1:35-42)*

¹⁸ Na parava tara, e Isu i lalaho na gagana Darilomu e Galili, i matai e maki tari rua, e Simon (a rana tara e Petrus), turana e tarina e Andreas. Ru ru a vuko, a vuhuna rua a tahodari. ¹⁹ Lakea e Isu i gale rua, i ta maea, “Muru valai, muru muri nau. Ga tovo marua ni tuli valai nau e huriki a bakovi, i manga a hini ngane muru lakavu a manu.” ²⁰ Ru malaviriri kunana ru pea a vuko ne rua, ru muri maia.

²¹ I laho lokovonga, i matai tabu e maki tarina rua, e Iakop e Ioanes. Ru made na aga turane tamane rua, e Sebedi, to hono a vuko. Lakea e Isu i gale rua. ²² Ru malaviriri kunana ru pea e tamane rua na aga, ru ramaia e Isu.

*E Isu i Vakamahuri e Huriki Ri Giloa
(Lukas 6:17-19)*

²³ *Muri e Isu i lakea na maka tanga na tabeke ne Galili, i dili na maka roho na vaponga, i vara e huriki na Velenga Ka-mumu na harikianga na hunu. I vakamahuri e huriki lobo ri tahoka a gilanga. ²⁴ *A velengana ni longo na tanga lobo na tabeke ne Siria, lakea e huriki ri tuli valai ne Isu e huriki ri giloa na gilanga vilihaliha, e huriki ri tahoka a ni-madihi dagi, e huriki i dili ne ria a hanitu, e huriki ri matemate, e huriki a beu. Ri tuli valai vona, i kori ria lobo. ²⁵ *E huriki lobo o Galili, o Dekapolis, o Ierusalem, o Iudea, na tabeke tara ne Iordan, ri muri vona.

* **4:7:** Vin 6:16 * **4:10:** Vin 6:13 * **4:12:** Mat 14:3; Mrk 6:17; Luk 3:19-20 * **4:15:** Ais 9:1-2 * **4:17:** Mat 3:2; 10:7 * **4:23:** Mat 9:35; Mrk 1:39; Apo 10:38 * **4:24:** Mrk 6:55
* **4:25:** Mrk 3:7-8

5

E Isu i Tovo e Huriki
(Lukas 6:20-23)

¹ Ngane e Isu i matai e huriki ri muri vona ri ala kupo, lakea i sike na gagana lolo, i made puru. E huriki a murimuri vona ri valai maia, ² lakea i vakatubu ni tovo ria, i ta maea,

³ * “E huriki ri ngaru hateka a Vure ge korimule ria, ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge habi ne ria a harikianga na hunu.

⁴ * “E huriki ri tangi ngane ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge luke ria.

⁵ * “E huriki ri vakakiroko mule ria ri gi vivi, a vuhuna a malala lobo bara ne ria.

⁶ * “E huriki ri ngaru hateka ni ratena a maki lobo i kamumu na matana Vure ri gi vivi,

a vuhuna a Vure ge kori kamumu ria.

⁷ “E huriki a bakovi ni dodo ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge dodo ria.

⁸ “E huriki i malamala a hatene ria ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge made turane ria.

⁹ “E huriki ri rata e huriki ri valemu, ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge gale ria e huriki e tuna.

¹⁰ * “E huriki ni vakamadihi vakaroro a vuhuna ri malamala, ri gi vivi, a vuhuna a Vure ge habi ne ria a harikianga na hunu.

¹¹ * “Na tahuna e huriki ri ratapile a rane mua, ri vakamadihi vakaroro mua, ri biu tavula mua a vuhuna mu ramai iau, mu vivi.

¹² * Mu vivi hateka, a vuhuna a Vure ge kona dagi hateka mua meli na hunu. E huriki a propet

hosi, ria ranga, e huriki ri vakamadihi ria, a vuhuna ri ramai iau.

A Sol, a Nipara na Malala
(Markus 9:50; Lukas 14:34-35)

¹³ “Mua a sol na malala. Pali a sol, ge lobo a namina, ni gi bole mule tabu navai a namina? Bara ni vuroki, i laho langa vona e huriki, a vuhuna i uka lehona.

¹⁴ * “Mua a nipara na malala. A tanga meli na kupona i uka ma ge kapiloho. ¹⁵ * I uka ma si namia a lam, muri si gi kavitagua na ulo. Bara si ru polomeli na dede ge parai e huriki lobo na ruma. ¹⁶ * I mavonga kunana a naro kamumu ne mua ge parai e huriki a bakovi a ngatavine, ri gi matai, ri gi kavurikea e Tamane mua na hunu.

A Vinara na Vure

¹⁷ * “Naha ni luhoi ga valai ni vakalobo a vinara, a ngava ne huriki a propet. Iau a valai i uka ma ga vakalobo a vinara. A valai ga rata a ngavana vinara, a ngavane huriki a propet ri gi bele muholi. ¹⁸ * A taki muholi mua, a hunu a malala bara ru lobo. Pali i uka tara hinere kiroko ni here pololilo na vinara ge lobo, bara i vano i harena na nilobona maki lobo. ¹⁹ * E rei a viri i longotaroa tara ngava kiroko nau, i tovo e huriki ranga ri gi longotaroa, bara ni gale a bakovi tavula na harikianga na hunu. Pali e huriki ri muri mai, ri tovo a ngava lobo nau bara ni gale a bakovi dagi pololilo na harikianga na hunu. ²⁰ A taki mua, a narone mua ge malamala na narone huriki a Pariseo, e huriki a mari na vinara na lotu. Ge uka, i uka ma mu gu dili na harikianga na hunu.

* 5:3: Ais 57:15 * 5:4: Ais 61:2-3; Kap 7:17

* 5:5: Sng 37:11 * 5:6: Ais 55:1-2 * 5:10:

1Pe 3:14 * 5:11: 1Pe 4:14 * 5:12: 2Sto 36:16; Apo 7:52 * 5:14: Ion 8:12; 9:5 * 5:15:

Mrk 4:21; Luk 8:16; 11:33 * 5:16: Epe 5:8-9; 1Pe 2:12 * 5:17: Rom 3:31 * 5:18: Luk

16:17; 21:33 * 5:19: Iak 2:10

*A Nihinihate
(Lukas 12:57-59)*

21 * “Mu longo pali a vinara tara ne Moses i maea, ‘Naha ni rabalaki a viri. A Vure bara i pelekado e huriki ri rabalaki a viri.’ 22 * Pali iau a taki mua, e rei a viri i tahatea e turana, a Vure bara i pelekadoa. I muholi, e rei a viri i ratapilea a rane turana bara i pesi na kot ne huriki a Iuda. Pali e rei a viri i ta maea, ‘Ioe a manga,’ bara i puru na kanono na imperno.

23 * “I mavonga, na tahuna o habi a nihabi vomu na dede, pali o longovisia e turamu tara i tahoka a ngava vomu, 24 o pe taro vonga na dede a nihabi vomu. O hamule maia e turamu, muru pelekado taro a ngava. Muri o valai o habi a nihabi vomu.

25 “Na tahuna a viri i padi virihi ioe na ngava, o toni ni pelekado malaviriri a ngava, na tahuna muru tabana ni laho lakea na kot. Bara i uka, bara i turari ioe lakea na mari ni pelekado. A mari ni pelekado bara i habi ioe na limana tagari, bara ri ru dili ioe na bavi. 26 A taki muholi ioe, i uka ma go pagitala, ge harena na tahuna o koli mule lobo a maki vona.”

Naha Ni Ngutu

27 * “Mu lohoka vona a vinara i ta maea, ‘Naha ni mole.’ 28 Pali iau a taki mua, e rei a viri i ngutu kunana na matana a ngatavine, i rata pali a vilo na molenga na hatena. 29 * A matamu tara ge rata ioe go rata a rabu hale, o sigi talea, o vurokia. I kamumu a tabeke tara na kakaimu ge velu, pali a kakaimu lobo i uka ma ni gi voro puru na imperno. 30 A limamu tara ge vakaboru ioe na rabu hale, o palakudua o vurokia. I kamumu a tabeke tara na kakaimu ge velu,

pali a kakaimu lobo i uka ma ni gi voro puru na imperno.

*Naha Ni Vapile na Parangia
(Mateo 19:9; Markus 10:11-12; Lukas 16:18)*

31 * “A vinara tara ne Moses mu longoa i maea, ‘E rei a viri i ngaru ni pilea e girihina ge habia vona a raukea na nivapile.’ 32 * Pali iau a taki mua, e rei a bakovi i pile tavulea e girihina, re girihina i uka ma i mole, i ratea ge ratea a naro na molenga. Pali e rei a bakovi i parangi a ngatavine ni pile, a bakovi iea tara i mole.

Naha Ni Kaba

33 * “A ngava tara na vinara mu longoa i maea, ‘Na tahuna o kaba, naha ni pulo tabu a ngavamu. O ramai lobo a ngava o kaba vona ne Bakovi Dagi.’

34 * “Pali iau a taki mua, naha ni kaba. Naha ni kurahia a Hunu, a vuhuna a hunu a gula hariki na Vure. 35 * Naha ni kurahia a malala, a vuhuna ia a maki a Vure i ru langa a vahana vona. Naha ni kurahia e Ierusalem, a vuhuna ia a vuhutanga na Hariki Dagi. 36 Naha ni kurahia a gimu, a vuhuna o keri go ratea tara vumu ge kato o ge kea. 37 A ngava o taki kunana ge ‘emi,’ e ‘uka.’ A ngava ranga bara o taki, i valai kunana na hanitu.

*Naha Ni Koli a Naro Hale
(Lukas 6:29-30)*

38 * “Mu longoa tara vinara ne Moses i maea, ‘A viri i biputua a ngimu, o koli, o biputua a ngina. A viri ge sigi talea a matamu, o koli, o sigi talea a matana.’ 39 Pali iau a taki mua, naha ni gegea a bakovi hale. A viri tara ge ubi a garemu, o tabalahehe, ge ubi ioe na garemu tara. 40 A viri tara ge vakapesi ioe na kot ge bolea a padirodo vomu,

* 5:21: Nim 20:13; Vin 5:17 * 5:22: 1Ion 3:15 * 5:23: Mrk 11:25 * 5:27: Nim 20:14;

Vin 5:18 * 5:29: Mat 18:9; Mrk 9:47 * 5:31: Vin 24:1-4; Mrk 10:4 * 5:32: 1Ko 7:10-11

* 5:33: Levi 19:12; Gi 30:2; Vin 23:21 * 5:34: Ais 66:1; Mat 23:22; Iak 5:12 * 5:35: Sng

48:2; Ais 66:1 * 5:38: Nim 21:24; Levi 24:20; Vin 19:21

o habia vona tabu a varakia vomu.
⁴¹ A nugumaheto ge vakuku ioe go laho turana na marava i taku, go kaloho polo a maki vona, o laho turana na marava ge rua. ⁴² O habi na viri i nongi a maki vomu. Naha ni vakatoku na viri i ngaru ni bole taro vomu ranga maki.

*O Ngaru a Pile Vomu
 (Lukas 6:27-28,32-36)*

⁴³ * “Mu longo pali a ngava i maea, ‘Mu ngaru e huriki e turane mua, mu marikoi e huriki a pile ne mua.’ ⁴⁴ *Pali iau a taki mua, mu ngaru e huriki a pile ne mua, mu vasileki ne huriki ri vaka-madihi vakaroro mua. ⁴⁵ Bara mu rata mavonga, bara ni gale mua e huriki e tune Tamane mua meli na hunu, a vuhuna i ratea a haro i para langa ne huriki lobo: e huriki a bakovi malamala, e huriki a bakovi hale. I habi a vala ne huriki lobo: e huriki a bakovi malamala, e huriki a bakovi hale. ⁴⁶ Mua bara mu ngaru kunana e huriki ri ngaru mua, a ra maki kamumu mu gu bolea? E huriki a bakovi ni bole a takis, ria ranga ri ngaru kunana e huriki ri ngaru ria. ⁴⁷ Pali mua, mu gu tagui kunana e huriki e turane mua, a narone mua ge rangi navai a narone huriki ranga? E huriki na uvo, ria ranga ri rata mavonga. ⁴⁸ *Mu laho malamala liu, a vuhuna e Tamane mua meli na hunu i malamala liu.”

6

Mu Tuhori a Matasia

¹ *Muri e Isu i ta maea, “Na tahuna mu rata a naro kamumu, naha ni vakasiri. Mu rata kapiloho. Bara mu vakasiri, i uka ma mu gu bole a mapane mua ne Tamane mua na hunu. ² Na tahuna mu habi a maki na mata-sia, naha ni rudu mugea a viri

ge vaki a tavure ge vakalongo e huriki. E huriki a tabele rua ri rata mavonga pololilo na roho na vaponga, polovavo na dala. Ri ngaru e huriki ri gi kavurike ria. A taki muholi mua, ri bole lobo pali a mapane ria. ³ Pali mua, na tahuna mu habi a maki na mata-sia, mu ratea i uka ma ge lohoka vona e huriki a turane mua. ⁴ Mu habi kapiloho ne huriki a matasia. Muri e Tamane mua, ra i matai a maki ni rata kapiloho, bara i kona mua.

*A Nivasileki
 (Lukas 11:2-4)*

⁵ * “Na tahuna mu vasileki, naha ni rata manga e huriki a tabele rua. Na tahuna ri vasileki, ri pesi pololilo na roho na vaponga, o na harena dala, ri ngaru ni gi matai. A taki muholi mua, a mapane ria ri bole loboa pali. ⁶ Na tahuna o vasileki, o dili na ruma, o tukaria a logo, o vasileki ne Tamamu, ra i made kapiloho. Muri e Tamamu, ra i matai a maki lobo ni rata kapiloho, bara i kona ioe. ⁷ *Na tahuna mu vasileki, naha ni ta tavulavula manga e huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda ri rata. Ri pahaluhoi ta a Vure ge longo ria na tahuna ri rata a ngava i kupo. ⁸ *Naha ni ramai a narone ria, a vuhuna e Tamane mua i lohoka vona a maki mu ngaru. Na tahuna i uka ma mu takia ma, i lohoka vona pali.

⁹ I mavonga, mu vasileki maea: ‘Tamane mia meli na hunu, mi ngaru e huriki ri gi togoa a ramu,

¹⁰ * a harikianga vomu ge valai.

A ningaru vomu ni gi
 ramai koea na malala, i
 manga a hini ni rata meli
 na hunu.

¹¹ O habi a maki ni kani ne mia ge karea a parava mona.

* 5:43: Levi 19:18 * 5:44: Nim 23:4-5; Luk 23:34; Apo 7:60; Rom 12:14,20 * 5:48: Levi 19:2; Vin 18:13 * 6:1: Mat 23:5 * 6:5: Mat 23:5; Luk 18:10-14 * 6:7: 1Ki 18:25-29
 * 6:8: Mat 6:32 * 6:10: Luk 22:42 * 6:12: Mat 18:21-35

12 *O puga vuroki a naro hale ne mia,
i manga a hini mi puga a naro hale ne huriki ri rata hale mia.

13 *Naha ni tuli mia mi gi dili na nitoni.
O korimule mia na bakovi hale.*

14 * “Na tahuna mu lohopile a naro hale ni rata virihi mua vona, e Tamane mua na hunu tara bara i puga vuroki a naro hale ne mua.
15 Pali mua i uka ma mu gu lohopile a naro hale ne huriki, e Tamane mua tara i uka ma ge puga vuroki a naro hale ne mua.

A Niperemu

16 * “Na tahuna mu peremu, nahea mu gu mata vitoloka i manga e huriki a tabele rua ri rata. Ri rata ria i malulu a matane ria ri gi vakasiri e huriki ta ri pile a kinani. A taki muholi mua, a mapane ria ri bole loboa pali. 17 Pali mua, na tahuna mu peremu mu vahilolo a matane mua, mu biri a gine mua na nibiri, 18 i uka ma ni gi matakilaka vona mu peremu. E Tamane mua, ra i made kapiloho, i matai a maki mu rata kapiloho, bara i kona mua.

A Mahala na Hunu (Lukas 12:33-34)

19 * “Naha ni ru kadolu a mahala na malala. Koea na malala a madume, a dedu bara ri ratapile a mahala ne mua, a bakovi na panahoa bara i dili i panaho. 20 *Mu ru kadolu a mahala na hunu. Meli na hunu, i uka madume a dedu ri gi ratapile a maki. I uka a bakovi na panahoa ge dili ge panaho. 21 A hatemu bara i lakea mai kunana a tabeke o ru a mahala vomu vona.

A Matane Hita (Lukas 11:34-36)

22 “A matana viri i manga a nipara na kakaina. Na tahuna a matamu i kamumu, a nipara i kori a kakaimu lobo. 23 Pali na tahuna a matamu i hale, a kakaimu lobo bara i made na uvo. Pali a matamu i uka ma ge habi tabu a nipara vomu, bara o made na uvo dagi.

Naha Ni Leho na Bakovi Dagi Ge ala Rua

(Lukas 16:13)

24 “I uka tara viri ge vora na bakovi ala rua, a vuhuna bara i koi vona tara, i ngarua tara. Bara i habi a hatena na bakovi tara, i biu a bakovi tara. I uka tara viri ge vora varago na Vure, a moni.

Naha Ni Loho Lege (Lukas 12:22-31)

25 * “I mavonga a taki mua naha ni luhoi lege lae vona a nimade ne mua, a maki mu gu kani, a maki mu gu ninu. Naha ni luhoi lege lae vona a kakaine mua, a ra maki mu gu rodo. A maki dagi a nimahuri, a maki kiroko a maki ni kani. A maki dagi hateka a kakaina viri, a maki kiroko a varakia. 26 *Mu matai a maka kadirovo, i uka ma ri varo a maki ni kani, i uka ma ri mirio kilala. Ri uka roho ni ru kadolu a maki ni kani. Pali e Tamane mua na hunu i vakani ria. Mua ranga, bara i vakani mua, a vuhuna a Vure i ngaru hateka mua na maka kadirovo. 27 A naro ni luhoi lege, i uka ma ge kori ioe go mahuri malaku. 28 “Pali i navai mu luhoi lege lae na maki mu gu rodo? Mu matai a maka hurumade. I uka ma ri leho kilala, i uka ma ri rahi kilala a varakia. 29 *Pali a taki mua, a hurumade nga ri bagetu keke hateka, ri kamumu hateka na bagetua ne Solomon, ra hosi i bagetu kamumu hateka. 30 A Vure i vakabagetu a maka hurumade

* 6:13: Luk 22:40; Ion 17:15; 2Tes 3:3; 2Tim 4:18; Iak 1:13 * 6:13: Abakovihale, re Satan.

* 6:14: Mrk 11:25-26 * 6:16: Ais 58:5-9 * 6:19: Iak 5:1-3 * 6:20: Mat 19:21; Luk

18:22 * 6:25: Pili 4:6; 1Tim 6:6-8; 1Pe 5:7 * 6:26: Mat 10:29-31; Luk 12:6-7 * 6:29: 1Ki 10:4-7; 2Sto 9:3-6

ri tabuli popote kunana, muri ri mate. Pali mua ranga, a Vure bara i vakabagetu mua. A bagetua ne mua bara i kamumu hateka na bagetua na hurumade. Ra mua, i uka ma mu luhoi tora hatekea a Vure. ³¹ I mavonga, naha ni loho lege lae mu gu ta maea, 'A ra mi gi kania?' o 'A ra mi gi nua?' o 'A ra mi gi rodoa?' ³² *E huriki i uka ma ria a Iuda ri nunu muri mai a maka maki nga. Pali e Tamane mua meli na hunu i lohoka vona mu ngaru a maki nga. ³³ *Naha ni luhoi a maki nga. Mu luhoi taro a harikianga vona, muri a maki nga ranga bara ni habi. ³⁴ I mavonga, naha ni luhoi lege lae na a ra maki ge bele kuduvi. A parava kuduvi bara i tahoka a maregoa vona. Mu luhoi kunana a parava mona."

7

Naha Ni Pelekado a Viri (Lukas 6:37-38,41-42)

¹ * "Naha ni pelekado a viri, lakea e Bakovi Dagi i uka ma ge pelekado mua. ² *Bara i pelekado mua ge manga a hini mu pelekado e huriki ranga. A naro mu rata virihi e huriki ranga, a Vure tara bara i rata virihi mua vona. ³ I navai o masia a muku na matane turamu, pali o mata kepa vona a bokona kai i koro na matamu ke? ⁴ Go taki navia e turamu, 'Ga kuri tala a muku na matamu,' pali a matamu i vona a bokona kai dagi? ⁵ Ioe a bakovi na taminga! O bole tala taro a bokona kai na matamu, muri bara o matai kamumu, o kuri tala a muku na matane turamu.

⁶ "Naha ni habi na ligo a maki na Vure, bara i kara mate ioe. Naha ni vuroki lakea na boro a kepe ne mua, bara i paha loi.

Mu Nana, Mu Matakana, Mu Tutulidi (Lukas 11:9-13)

⁷ * "Mu nana a maki mu ngaru, lakea a Vure bara i habi ne mua. Mu matakana a maki mu ngaru, lakea a Vure bara i kori mua mu gu bole. Mu tutulidi, a Vure bara i talea a logo, bara mu dili. ⁸ *Mu rata mavonga, a vuhuna e huriki ri nana a maki, bara ri bole visi. E huriki ri matakana a maki, bara ri matavisi. E huriki ri tutulidi, bara ri dili visi.

⁹ "E rei ne mua, ge ngaru a bret e tuna, ge habi a kedo vona? ¹⁰ O ge ngaru a manu e tuna, ge habi a mata vona? ¹¹ * Mua e huriki a bakovi hale, pali mu matakari kamumu e huriki e tune mua. E Tamane mua meli na hunu i kamumu liu. Pali i navai mu luhoia i uka ma ge habi a maki kamumu ne huriki ri nanea? ¹² * I mavonga, a ra naro mu ngaru e huriki ri gi rata virihi mua vona, mua ranga mu rata. A ngava iea kunana ia a vuhuna a vinara ne Moses, a nitane huriki a propet.

A Logo Kiroko, a Logo Dagi (Lukas 13:24)

¹³ "Mu dili na logo bala holo, a vuhuna a dala na vuranga i bola, a logo vona i ngavaka. ¹⁴ Pali a dala na nimahuri vakaroro i kiroko, a logo vona i bala holo. E huriki ala popote kunana bara ri matavisia.

A Kanena Kai (Lukas 6:43-44; 13:25-27)

¹⁵ * "Mu matadoko vona e huriki a nitamina propet. Ri tamilalu ni rata a rabu kamumu, pali ri ngaru ni ratapile mua. Ri manga a kugara i tamilalu ni made madoru, ge lakavu a sipsip. ¹⁶ *Mu matai a rabune ria, bara mu matakilala ria. I uka ma si pasi a vuana vao

* **6:32:** Mat 6:8 * **6:33:** 1Ki 3:11-14; Sng 37:4,25; Rom 14:17 * **7:1:** Rom 2:1; 1Ko 4:5; Iak 4:11-12 * **7:2:** Mrk 4:24 * **7:7:** Mrk 11:24; Ion 14:13; 15:7; 16:23-24 * **7:8:** 1Ion 3:22; 5:14-15 * **7:11:** Iak 1:17 * **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Rom 13:8-10 * **7:15:** Mat 24:24; Apo 20:29; 2Pe 2:1 * **7:16:** Gal 5:19-22; Iak 3:12

na barakau. I uka ma si gi pasi a kanena kulu na ngatavinekou. 17-18 A kai kamumu i uka ma ge vakabele a kanena ge hale. Bara i vakabele kunana a kanena i kamumu. A kai hale i uka ma ge vakabele a kanena ge kamumu. Bara i vakabele kunana a kanena i hale. 19 *A kai lobo i uka ma ri vakabele a kanena i kamumu, bara ni tolo vuroki, ni voro rike na kanono. 20 *I mavonga kunana, mu matai a rabune huriki a nitamina propet, bara mu matakilala ria. 21 *Naha ni luhoi e huriki lobo ri gale iau e 'Bakovi Dagi, Bakovi Dagi' ri gi dili na harikianga na hunu. E huriki bara ri dili, re huriki ri ramai a ningaru ne Tata na hunu. 22 Na nilobona parava e huriki ala kupo bara ri taki iau, ri ta maea, 'Bakovi Dagi, Bakovi Dagi, mi rata na ramu a nita propet. Mi lili tala e huriki a hanitu na ramu. Mi rata a maka nivakasiri i kupo.' 23 *Pali iau ga ta kavakava ne ria, ga ta maea, 'I uka ma lohoka ne mua. Mu malele ha nau, mua e huriki a mari ni putu puru a vinara.'

*Ni Hae a Roho
(Lukas 6:47-49)*

24 "E huriki ri longo a nitagu, ri longototo, ri manga a bakovi i tahoka a niluhoi kamumu, i hae a roho vona langa na kedo. 25 Muri a vala i boru, i tua a meka. A vilu i pori, i pulua a roho. Pali i uka ma i mapuka, a vuhuna a butuna i pesi langa na kedo.

26 "Pali a viri i longo a ngavagu, pali i longotaro, i manga a bakovi i uka niluhoi kamumu. I hae langa na hire a roho vona. 27 Muri i boru a vala, i tua a meka. A vilu i pori, i pulua a ruma, lakea i mapuka, i tangi pahumu puru."

28 E Isu i ta lobo, lakea e huriki ri turutu vona a nivara vona, 29 *a vuhuna i uka ma i vara manga e

huriki a mari na vinara na lotu. I vara manga a bakovi i tahoka a nitora.

8

*A Bakovi i Giloa na Patala
(Markus 1:40-42; Lukas 5:12-14)*

1 Na tahuna e Isu i raga na lolo, a bakovi ala kupo hateka ri muri vona. 2 A bakovi tara i ratapilea a patala i valai, i turume puru na matane Isu, i ta maea, "Bakovi Dagi, ioe bara o ngaru, o vakamatapado iau."

3 Lakea e Isu i toto talea a limana, i padoia, i ta maea, "Iau a ngaru. O matapado." I malaviriri kunana i malaharuri vona a patala. 4 *Muri e Isu i takia, "Naha ni takia tara viri. O vano o vakasiri ioe na prister. Muri o habi a nihabi vomu, i manga a hini e Moşes i taki hosi. Lakea e huriki ri gi matakilaka vona ioe ni vakamatapado pali."

*A Vora na Ubu
(Lukas 7:1-10)*

5 Na tahuna e Isu i dili o Kapernaum, a ubu na tara na nugumaheto i valai vona, i takia ge korio, 6 i ta maea, "Bakovi Dagi, a vora nau a pea na tanga. I mate a limana a vahana, i bole a nimadihi dagi."

7 Lakea e Isu i takia, "Ga lokovonga, ga vakamahuria."

8 Pali a ubu i koli i ta maea, "Bakovi Dagi. I uka ma iau a bakovi kamumu go valai na ruma nau. O ta kunana, bara i mahuri a vora nau. 9 A ta maea, a vuhuna iau a longototo e huriki a bakovi dagi nau. E huriki a nugumaheto a matakari ria, ria ranga ri longototo iau. Bara takia a viri tara ge vano, bara i vano kunana. O a takia ge valai, bara i valai kunana. A takia a vora nau 'o ratea a maki iea,' bara i rata kunanea."

* 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9; Ion 15:6 * 7:20: Mat 12:33 * 7:21: Luk 6:46; Iak 1:25 * 7:23: Sng 6:8; 2Tim 2:19 * 7:29: Mrk 1:22; Luk 4:32 * 8:4: Levi 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

¹⁰ Na tahuna e Isu i longoa a ngavana bakovi iea, i turutu. Lakea i taki e huriki ri muri vona, i ta maea, “A taki muholi mua, i uka ma a masia ma tara bakovi o Israel ge luhoi torea a Vure ge manga a bakovi iea.” ¹¹ *A taki mua, e huriki ala kupo i uka ma ria a Iuda bara ri valai na tabeke lobo na malala, bara ri made turane Abraham, e Isak, e Iakop na habu na harikianga na hunu. ¹² *Pali e huriki a Iuda, ra ri made muga na harikianga bara ni tono tala na uvo. Bara ri tangi, i vaheri mavonga a ngine ria a vuhuna i madihi a hatene ria.”

¹³ Muri i takia a ubu, i ta maea, “O hamule! Bara i bele manga a hini o luhoi tora ge bele.” Na kilala iea kunana, a vora vona i tavaga.

E Lahuane Petrus
(Markus 1:29-34; Lukas 4:38-41)

¹⁴ Muri e Isu i lakea na ruma ne Petrus. Na tahuna i bele, i masia e lahuane Petrus, a ngatavine, i mahita na kiri, i rongo a kulina. ¹⁵ Lakea i padoia a limana ngatavine, i lobo a gilanga vona. Lakea a ngatavine iea i pesi rike, i vakatubu ni gutu a maki ni kani ne Isu.

¹⁶ Na malunga ni tuli valai vona e huriki i dili ne ria a hanitu. I taki e huriki a hanitu ri gi ha, lakea ri ha. I vakamahuri e huriki ri giloa. ¹⁷ *Na naro iea kunana i bele muholi a nita i herea a propet e Isaia hosi, i ta maea, “I korimule hita na gilanga, i vakamahuri hita.”

A Naro Ni Muri Mai e Isu
(Lukas 9:57-60)

¹⁸ Na tahuna e Isu i matai e huriki ala kupo ri pesi haluia, i taki e huriki a murimuri vona ri gi rike na aga, ri gi polo lakea na

tabeke tara na darilomu. ¹⁹ Muri tara mari na vinara na lotu i valai vona i ta maea, “Mari ni tovo. I vai a hini go lakea vona, ga muri mai ioe kunana.”

²⁰ *Lakea e Isu i koli i ta maea, “A kaugara i tahoka a dupina i mahita vona. A kadirovo i tahoka a nuna i mahita vona. Pali a Tuna Bakovi i uka ruma ge mahita vona.”†

²¹ *Muri a murimuri tara i takia, “Bakovi Dagi, ga vano taro, ga tanua e tata.”

²² Pali e Isu i koli maea, “E huriki ri made na uvo ri manga e huriki a viri ri mate pali. O taparaki ria ri gi tanu e huriki a viri ne ria. Pali ioe, o muri mai iau.”

E Isu i Vakamalilo a Dari
(Markus 4:36-41; Lukas 8:22-25)

²³ Muri e Isu i rike na aga turana e huriki a murimuri vona. ²⁴ I bele vakaturutu ne ria vavo na dari a vala, a vilu dagi. I bolu hateka a dari, i dili na aga. Pali e Isu i mahita. ²⁵ E huriki a murimuri vona ri vangoa, ri ta maea, “Bakovi Dagi, o korimule hita, ma ga si gi pasiri!”

²⁶ *E Isu i koli, i ta maea, “I navai mu mangenge? I uka ma mu luhoi tora hateka.” Muri i pesi rike i tahate a vilu a dari, ru pasi valo puru, a dari i malilo liu.

²⁷ Ri turutu, ri vanana, “Ia a bakovi navai? A vilu a dari ru longototoa.”

E Isu i Kori a Bakovi ala Rua
(Markus 5:1-17; Lukas 8:26-37)

²⁸ Ngane e Isu i bele na tabeke tara na Darilomu e Galili, na robo ne huriki a Gadare. Na tahuna i bele, i pugai a bakovi ala rua, ru pagitala na murine huriki ri mate. A bakovi nga, i dili ne rua a hanitu. E huriki ri mangenge ni polo vonga, a vuhuna ru rata

* **8:10:** A ubu na tara na nugumaheto a bakovi o Rom. I uka ma ia a Iuda. I mavonga e Isu i turutu vona a niluhoi dagi vona. * **8:11:** Luk 13:29 * **8:12:** Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28

* **8:17:** Ais 53:4 * **8:20:** 2Ko 8:9 † **8:20:** O matai a hanuna kaugara ne Lukas 9:58.

* **8:21:** 1Ki 19:20 * **8:26:** Mat 14:31; Sng 89:9 * **8:29:** Mrk 1:24; Luk 4:41

tuhare hateka. ²⁹ *Lakea ru gale dagi, ru nanea, “Tuna Vure, a ra go ratea ne mia? A parava a Vure ge pelekado mia i tabana. Pali i navai o valai malaviriri go vakamadihi mia?” ³⁰ A kabuna boro i kani tabukoi. ³¹ Lakea e huriki a hanitu ri nana torea e Isu, ri ta maea, “Ioe go lili tala mia, o rudu mia mi gi dili na kabuna boro nga.”

³² Lakea e Isu i ta maea, “Mu vano!” Lakea e huriki a hanitu ri pagitala ne rua, ri dili na kabuna boro. Lakea a maka boro ri nunu puru mai a gali, ri to na darilomu, ri pasiri. ³³ E huriki a matakari na boro ri ha. Ri nunu lakea na tanga, ri vakalongo e huriki vonga a maki i bele na bakovi ala rua nga, ra i pagitala ne rua a hanitu. ³⁴ Muri e huriki na tanga dagi ri pagitala ri gi masia e Isu. Na tahuna ri masia, ri tonoa ge pe a tabeke ne ria, ge vano.

9

A Bakovi Vaha Mate

(Markus 2:2-12; Lukas 5:18-26)

¹ *Muri e Isu i rike na aga, i pasi polo na darilomu, i bele na tanga vona. ² Na tahuna i made vonga, e huriki a bakovi ranga ri kaloho vilia vona a bakovi i mate a vahana, i mahita na moke. Na tahuna i matai ria ri luhoi tora ia, i takia a vaha mate, “O tugu. Naha ni luhoi lege. A puga vuroki a naro hale vomu.”

³ Lakea e huriki a mari na vinara na lotu ri luhoi maea, “Ra bakovi iea, i hale hateka, i pahaluhoi ta ia a Vure.”

⁴ *E Isu i lohoka na niluhoi ne ria, lakea i ta maea, “I navai mu luhoi hale? ⁵ I vai a ngava kavakava ga takia? Ga ta maea, ‘A puga vuroki a naro hale vomu,’ o ga ta maea, ‘O pesi rike o laho?’

⁶ *Pali ngane ga vakasiri mua, a Tuna Bakovi i tahoka a nitora koea

na malala ni puga vuroki a naro hale.” Muri i takia a vaha mate, i ta maea, “O pesi rike, o bolea a moke vomu, o lakea na tanga.”

⁷ Lakea i pesi rike, i lakea na tanga. ⁸ Na tahuna e huriki ri masia a naro iea, ria lobo ri mangenge, lakea ri kavurikea a Vure, ra viri i habi a nitora.

E Isu i Galea e Mateo

(Markus 2:13-14; Lukas 5:27-28)

⁹ Muri e Isu i malaga, i laho lokovonga. I masia a bakovi tara, a rana e Mateo, i mamade na roho na takis. Lakea e Isu i takia, “O muri nau.” Lakea e Mateo i pesi rike, i muri maia.

¹⁰ Muri e Isu i vano, i kani na ruma ne Mateo. E huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale, ri valai, ri kani turane Isu, e huriki a murimuri vona. ¹¹ *Na tahuna e huriki a Pariseo ri masia, ri nana e huriki a murimuri vona, ri ta maea, “I navai a mari ni tovo ne mua i kani turana e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale?”

¹² Na tahuna e Isu i longoa a ninana iea, i ta maea, “E huriki i uka ma ri giloa i uka ma ri gi matai a dokta. E huriki ri giloa kunana bara ri masia. ¹³ *Mu vano mu luhoi kado taroa a nitana Vure iea: ‘I uka ma a ngaru a nihabi. A ngaru a rabu ni dodo.’ Iau a valai i uka ma ga gale mua e huriki mu luhoi ta mu malamala mu gu pulo a vilone mua. A valai ga gale e huriki ri naro hale ri gi pulo a vilone ria.”

A Rabu ni Peremu

(Markus 2:18-22; Lukas 5:33-39)

¹⁴ *Muri e huriki a murimuri ne Ioanes ri valai, ri nanea e Isu, “I navai mia turana e huriki a Pariseo mi peremu, pali e huriki a murimuri vomu i uka ma ri peremu?”

* 9:1: Mat 4:13

* 9:1: Atanga vona, e Kapernaum

* 9:4: Luk 9:47; Ion 2:25

* 9:6:

Ion 17:2

* 9:11: Luk 15:2

* 9:13: Hos 6:6; Mat 12:7

* 9:14: Luk 18:12

¹⁵ E Isu i koli, i ta maea, “Ri gi tangi navai e huriki ri valai na habu na parangia? Pali na tahuna a bakovi i parangi karaba ni tuli tala ne ria, bara ri peremu.

¹⁶ “I uka ma si gi bolea a mavidana lavalava karaba si gi rahi karia a hini i marape na matutu na varakia. Bara si rata mavonga, na tahuna si loi a varakia, a mavidana lavalava karaba bara i hoho, i turapea a matutuna varakia, muri bara i ratea a hini mavida i ngavaka. ¹⁷ I uka ma si gi guru dili a vain karaba na matutuna buroi ni rata na kulina meme.† Bara si rata mavonga, bara i mapoda a kulina meme, i maguru tala a vain. A vain karaba bara ni guru dili na buroi karaba, lakea a vain, a buroi bara ru kamumu varago.”

E Isu i Vakamahuri a Koma

(Markus 5:22-43; Lukas 8:41-56)

¹⁸ I uka ma i vakalobo ma a nitana, i valai tara matakari na roho na vaponga, i turume puru na ngalane Isu i togoa, i ta maea, “E tugu a ngatavine i mate ngane kunana. O valai o padoia, ge mahuri mule.”

¹⁹ Lakea e Isu i pesi rike i vano turana. E huriki a murimuri vona, ria ranga ri lokovonga.

²⁰ Na tahuna ri lalaho lokovonga, a ngatavine tara, i pori vona a dara na pida i ravulu a polona i rua, i laho valai muri ne Isu, i padoi a ngutuna varakia vona. ²¹ *I rata mavonga, a vuhuna i luhoi maea, “Tau ga padoi kunanea a varakia vona, bara tavaga.”

²² Ngane e Isu i matagege, i masia, i ta maea, “Naha ni luhoi lege. O tavaga a vuhuna o luhoi tora iau.” Malaviriri kunana, i lobo a gilanga vona.

²³ Na tahuna e Isu i bele na ruma na matakari, i matai e huriki ri haloho, ²⁴ lakea i taki ria, “Mu ha. A koma i uka ma i mate. I mahita kunana.” Lakea ri nongo vakia. ²⁵ Ni tono tala lobo e huriki, muri i dili, i nugua a limana a koma ngatavine, lakea i mahuri mule. ²⁶ A velengana ni longo na tanga lobo na tabeke iea.

A Kepa ala Rua

²⁷ *E Isu i malaga tabu, i laho lokovonga. Lakea a bakovi ala rua ru kepa, ru muri vona ru gale tala, ru ta maea, “O hamone Davit, o dodo maria.”

²⁸ Na tahuna i dili na ruma, a kepa nga ru valai vona, lakea i nana rua, “Muru luhoi iau a kara ni vakamatapara marua?”

Lakea ru koli, “Bakovi Dagi, i muholi.”

²⁹ Muri i padoi a matane rua i ta maea, “Ge bele manga a hini muru luhoi ge bele.” ³⁰ *Lakea ru mata para. E Isu i taki tora rua, i ta maea, “Naha ni vakalongoa tara viri na maki i bele ne marua.” ³¹ Pali ru vano, ru vakalongo lae na tabeke iea a maki i bele ne rua.

³² Na tahuna ru vano, a bakovi i dili vona a hanitu, i ngavarubu, ni tuli valai ne Isu. ³³ *Lakea e Isu i lili talea a hanitu. Muri a bakovi iea i vakatubu ni ta. E huriki ri made turane Isu ri turutu, ri ta maea, “I uka tara maki maea ge bele hosi o Israel!”

³⁴ *Pali e huriki a Pariseo ri ta maea, “I lili tala e huriki a hanitu na nitara na hariki na hanitu.”

I Uka Vora

³⁵ *E Isu i lakea na tanga dagi, a tanga kiroko lobo, i tovo e huriki pololilo na roho na vaponga. I vara e huriki na Velenga Kamumu na harikianga na Vure. I vakamahuri e huriki lobo ri gilao.

† 9:17: A buroi ne huriki a Iuda ni rata na kulina me. * 9:21: Mat 14:36 * 9:27: Mat 20:29-34 * 9:30: Mat 8:4 * 9:33: Mrk 2:12 * 9:34: Mat 12:24; Mrk 3:22; Luk 11:15 * 9:35: Mat 4:23; Mrk 1:39 * 9:36: Gi 27:17; 1Ki 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mrk 6:34

³⁶ *Na tahuna i matai e huriki, i dodo ria, a vuhuna a niluhoi ne ria i varoru, ri uka nitora. Ri manga a maka sipsip ri uka matakari. ³⁷ *Muri i taki e huriki a muri-muri vona, “A maki ni kani na hania i kupo hateka, pali e huriki a bakovi ni mirio i uka ma ri ala kupo hateka. ³⁸ Lakea mu nanea a tahona hania ge rudu valai tabu ranga bakovi ri gi mirio.”

10

E Huriki a Apostolo

(Markus 3:13-19; Lukas 6:12-16)

¹ *Muri e Isu i gale palupu e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i habi a nitora ne ria ni lili vuroki a hanitu, ni vakamahuri e huriki ri giloa.

² A rana e huriki a apostolo ala ravulu a polona i rua ra nga: e Simon (a rana tara e Petrus), e tarina e Andreas. E Iakop e Ioanes, rua e tune Sebedi. ³ E Pilip rua e Bartolemeus. E Tomas rua e Mateo (a bakovi ni bole a takis). E Iakop e tune Alpius, e Tadeus. ⁴ E Simon a hamone Silot, e Iudas Iskariot, ra viri i habi e Isu na limane huriki a bakovi hale.

E Isu i Rudu Tala e Huriki a Apostolo

(Markus 6:7-13; Lukas 9:1-5)

⁵ E Isu i rudu tala a apostolo nga ala ravulu a polona i rua, i taki tora ria, i ta maea, “Naha ni lakea mai e huriki i uka ma ria a Iuda. Naha ni dili na tanga ne huriki a Samaria. ⁶ *Mu lakea mai kunana e huriki a kabu ne Israel. Ri manga a kabuna sipsip ri velu na robo. ⁷ *Mu vara maea, ‘A harikianga na hunu i valai tabukoi pali.’ ⁸ Mu vakatavaga e huriki ri giloa, mu vakamahuri mule e huriki ri mate, mu vakamatapado

e huriki ri tahoka a patala, mu lili tala e huriki a hanitu. A habi tavula a nitora ne mua, lakea mua ranga, mu kori tavula e huriki.

⁹ *Na tahuna mu vano, naha ni bole a gol, a silva, a moni. ¹⁰ *Naha ni bole a hole. Naha ni bole a varakia ge rua. O bole ge taku kunana. Naha ni bole a vahapolo, a kodo. Mu laho pa, a vuhuna a vora bara ni vakani.

¹¹ “E rei a tanga dagi o a tanga kiroko mu dili vona, mu matakanea tara bakovi kamumu. Mu made turana bakovi iea kunana, i vano i harena na tahuna mu pea a tanga iea. ¹² *Na tahuna mu bele na ruma, mu tagui e huriki vonga. ¹³ A tahona ruma ge rata kamumu mua, mu nanea a Vure ge rata kamumua. Pali a tahona ruma i uka ma ge rata kamumu mua, a Vure i uka ma ge rata kamumua. ¹⁴ *E rei a tanga i uka ma i tagui mua, i uka ma ri longo a ngavane mua, mu pe a tanga iea, mu biua, mu kurudu pasi a habulo na vahane mua, a vuhuna ri biu mua. ¹⁵ *A taki mua, na tahuna a Vure i pelekado e huriki, a nimadihi bara i boleale e huriki na tanga iea bara i dagi hateka na nimadihi i boleale e huriki na tanga e Sodoma, e Gomora.

E Huriki Bara Ri Vakamadihi Mua

(Markus 13:9-13; Lukas 21:12-17)

¹⁶ *A rudu tala mua manga a tuna sipsip ri laho na kurukuruna kabu na kaugara. I mavonga, mu mamata, mu made madoru manga a balu. ¹⁷ *Mu matadoko ne huriki a bakovi. Bara ri vakapesi mua na ngava. Bara ri hotu mua pololilo na maka roho na vaponga.

* **9:37:** Luk 10:2 * **10:1:** Mrk 6:7; Luk 9:1

10:9,11 * **10:9:** Luk 10:4 * **10:10:** Luk 10:7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:**

Luk 10:10-12; Apo 13:51 * **10:15:** Mat 11:24; Iud 7 * **10:16:** Luk 10:3; Rom 16:19 * **10:17:**

Mrk 13:9-11; Luk 12:11-12; 21:12-15

18 Bara ri turari mua mu pesi na matane huriki a matakari, a hariki a vuhuna mu ramai iau. I mavonga e huriki nga, turana e huriki i uka ma ria a Iuda, bara mu vakalongo ria vona a maki mu matai iau a rata, a ngava a taki. 19 Na tahuna ri lakavu mua, naha ni loho lege lae na maki mu gu taki o mu gu ta navai. A Vure bara i habi ne mua a ngava bara mu taki na tahuna iea, 20 * a vuhuna a ngava mu gu taki, i uka ma ga ngavane mua. A Hanune Tamane mua bara i ta polo ne mua.

21 * “E maki tari rua, a viri tara bara i habi e turana na limane huriki a pile, ri gi rabalakia. A bakovi bara i lohoplea e tuna. E huriki a koma bara ri lohople e tamane ria, e kinane ria, bara ri rudu ni gi rabalaki. 22 E huriki a bakovi a ngatavine bara ri marikoi ne mua, a vuhuna mu ramai iau. Pali e rei a viri i pesi tora mavonga ni ramai iau, a Vure bara i korimulea. 23 Na tahuna a tanga tara i vakamadihi mua, mu ha taroa, mu lakea na tanga tara. A taki muholi mua, i uka ma mu gu paha lobo ma a tanga o Israel, a Tuna Bakovi bara i valai pali.

24-25 * “A murimuri i uka ma ge rangia a viri i tovoa. A ra maki i bele vona a mari ni tovo, bara i bele na murimuri vona. A vora tara, i uka ma i rangia a matakari vona. A ra maki i bele na matakari, bara i bele na vora vona. I mavonga, na tahuna e huriki ri taki iau, a tahona ruma, ta iau e Belsabub, mua ranga, bara ri taki mua a kabu nau, ta mua e Belsabub.

*Mu Mangenge na Vure Kunana
(Lukas 12:2-7)*

26 * “Naha ni mangenge ne ria. A maki lobo ni rata kapiloho bara

i bele kavakava. A maki lobo ni ruhulolo bara ni taki tala. 27 A ngava a taki mua na uvo, mu vakalongo na hini palala. A ngava ni reme mua vona, mu pesi na mapana roho mu vakalongo e huriki vona. 28 * Naha ni mangenge ne huriki a bakovi. Ria bara ri rabalaki kunana a kakaine mua. Pali a hanune mua, ri keru ni rabalakia. A viri bara mu mangenge vona, a Vure, a vuhuna i kara ia ge ratapile a kakaine mua, a hanune mua na imperno. 29 A tuna sisuu i rua bara ni habi ni gi kona na 10 toea kunana. Pali ri mate na tahuna e Tamane mua i taki ri gi mate vona. 30 Mua ranga, i gi lobo pali a lilina vune mua. 31 * Naha ni mangenge. A Vure i ngaru hateka mua na maka sisuu i kupo.

*Naha Ni Maruhu ne Isu
(Lukas 12:8-9)*

32 “I mavonga, e rei a viri i taki e huriki a bakovi ne ia a murimuri nau, iau tara bara taki tala na matane Tata, ne ia a murimuri nau. 33 * Pali e rei a viri i lavuni nau na matane huriki a bakovi, iau tara bara lavuni vona na matane Tata na hunu.

34 “Naha ni luhoi a valai ga rata e huriki ri gi valemua. Iau a valai i uka ma ga habi a nivalemua. A valai ga rata e huriki ri gi vaubi. 35 * A valai ga rata:

‘A bakovi ge gimana e tamana.

A ngatavine ge gimana e kinana.

A ngatavine ge gimana e kana ngatavine.

36 E huriki a kabu kabu bara ri vagima.’

37 “E rei a viri i ngaru e tamana e kinana, a ningaru vona i dagi hateka na hini i ngaru iau, i uka ma i kara ia ge ia a murimuri nau. A viri i ngaru hatekea e tuna, a ningaru vona i dagi hateka na hini

* 10:20: Ion 14:26 * 10:21: Mai 7:6; Mat 10:35; Mrk 13:12; Luk 21:16 * 10:24-25: Mat 9:34; 12:24; Mrk 3:22; Luk 6:40; 11:15; Ion 13:16; 15:20 * 10:26: Mrk 4:22; Luk 8:17 * 10:28: Iak 4:12 * 10:31: Mat 6:26 * 10:33: Mrk 8:38; Luk 9:26; 2Tim 2:12 * 10:35: Mai 7:6

i ngaru iau, i uka ma i kara ia ge ia a murimuri nau. ³⁸*Pali e rei a viri i uka ma i kalohoa a kai tavalavala vona, i uka ma i ramai iau, i keru ge ia a murimuri nau. ³⁹E rei a viri i ha taro iau, ne vona ni korimule a kulina, bara i velu. Pali e rei a viri i mate a vuhuna i ramai iau, bara i bole a nimahuri vakaroro.

A Mapana Leho
(Markus 9:41)

⁴⁰* “E rei a viri i tagui mua, i tagui iau. E rei a viri i tagui iau, i taguia a viri i rudu iau a valai. ⁴¹E rei a viri i taguia a propet, a vuhuna ia a propet, a Vure bara i habia vona a mapana propet. E rei a viri i taguia a bakovi malamala, a vuhuna ia a bakovi malamala, a Vure bara i habia vona a mapana bakovi malamala. ⁴²E rei a viri i vakaninu na naru piu e huriki a murimuri tavula nau, a taki muholi mua, a Vure bara i rata kamumua.”

11

E Ioanes Rua e Isu
(Lukas 7:18-35)

¹I vara lobo e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, muri i malaga, i laho lae na maka tanga na tabeke ne Galili, i totovo e huriki.

²Na tahuna e Ioanes, a mari ni vahilolo, i made na bavi, i longo a velengana maka maki e Kristo i rata, lakea i rudu e huriki a murimuri vona ³ri gi nanea, “Ra ioe, ioe kunana a viri a Vure i taki ge rudu vilia, o mi gi davea a viri tara?”

⁴E Isu i koli, i ta maea, “Mu hamule, mu vakalongoa e Ioanes vona a maki mu longo, a maki mu matai. ⁵*E huriki a kepa ri matapara, e huriki a beu ri laho tabu, e huriki ri tahoka a patala ri matapado, e huriki ri vou ri

longo mule tabu, e huriki ri mate ri mahuri mule tabu, a Velenga Kamumu ni vakalongo ne huriki a matasia. ⁶E huriki ri matai a maki a rata, pali i uka ma ri koi nau, a Vure bara i rata kamumu ria.”

⁷Na tahuna e huriki a murimuri ne Ioanes ri vano, e Isu i vakatubu ni taki e huriki ne Ioanes, i ta maea, “Ra viri mu dili maia na tabeke i ngeki, i uka ma ia a bakovi ni ta viliha lae, ge manga a pagana viro i bole lelea a vilu. ⁸I uka ma i bagetu na varakia kabakaba. E huriki ri bagetu na varakia kabakaba ri tahoka a mahala i kupo, ri made na ruma hariki. ⁹A viri mu vano mu gu masia, a propet. A taki muholi mua, e Ioanes i uka ma ia a propet tavula kunana. ¹⁰*Hosi ni vakalongo muga vona na hinere, i ta maea,

‘Ga rudua a vinuru nau ge muga vomu,

ge pelekadoa a dalamu.’

¹¹“A taki muholi mua, i uka tara viri i bele koea na malala ge rangia e Ioanes a mari ni vahilolo. Pali a viri i manga a bakovi tavula pololilo na harikianga na hunu i rangia e Ioanes. ¹²*Na tahuna e Ioanes, a mari ni vahilolo, i vakatubu a leho vona, i valai i harena mona, a harikianga na hunu i koru malaviriri na nitora na Vure. E huriki a bakovi ni rata tuhare ri vaubi maia. ¹³A nitane huriki a propet, a nitana vinara ri vakalongo muga pali, i valai i harena na tahuna e Ioanes i bele. ¹⁴*Re Ioanes, ia a propet a Vure i takia ge vakaru vilia, re Elaisa. Mu longo mai, o i uka? ¹⁵E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

¹⁶Muri e Isu i ta maea, “E huriki na tahuna mona ri manga e huriki a koma ri made na maket. E huriki a koma ranga ri gale, ri ta maea,

¹⁷‘Mi sigi a kude,

* **10:38:** Mat 16:24-25; Mrk 8:34-35; Luk 9:23-24; 17:33; Ion 12:25 * **10:40:** Mrk 9:37; Luk 10:16; Ion 13:20 * **11:5:** Ais 35:5-6; 61:1 * **11:10:** Mal 3:1; Luk 1:76 * **11:12:** Luk 16:16

* **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mrk 9:11-13

pali mu koi ni raulo.
Mi dua,
pali mu koi ni tangi.’

¹⁸ “A ta maea, a vuhuna ri masia e Ioanes i uka ma i kani, i uka ma i ninu, lakea ri ta maea, ‘I dili vona a hanitu.’ ¹⁹ *Pali na tahuna ri masia a Tuna Bakovi i kani, i ninu, ri ta maea, ‘Ia a bakovi ni kani hateka, ni ninu hateka. I turana e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a mari ni rata a naro hale.’ Pali e huriki ri ramai a niluhoi kamumu na Vure, ri vakasiri manga a niluhoi kamumu vona i muholi.”

A Tanga i Uka Ma Ri Pulo a Vilo
(Lukas 10:13-15)

²⁰ Muri e Isu i tahate e huriki na tanga ranga. I tahate ria, a vuhuna ri matai a nivakasiri i kupo ne Isu, pali i uka ma ri pulo a vilone ria. ²¹ *Lakea i ta maea, “Mua e huriki a bakovi a ngatavine o Korasin, o Betsaida, a Vure bara i ratapile mua! A maka nivakasiri a rata na tanga ne mua, bara ni rata hosi o Tair, o Sidon, bara ri pulo malaviriri a vilone ria, ri rodo a mohu, ri voro tapa mule ne ria a habulo. ²² A taki mua, na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, a nimadihi mu gu bolea bara i dagi hateka na nimadihi bara ri bolea e huriki na tanga e Tair e Sidon. ²³ *Mua e huriki a bakovi a ngatavine o Kapernaum, naha ni luhoi a Vure ge bole rike mua na hunu. I uka liu! Bara i voro puru mua na tanga ne huriki ri mate pali. A maka nivakasiri a rata na tanga ne mua, bara ni rata hosi o Sodoma, a tanga iea bara i tabana mona. ²⁴ *A taki mua, na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, a nimadihi mu gu bole bara i dagi hateka na nimadihi bara ri bole e huriki na tanga e Sodoma.”

* **11:19:** Mat 9:10 * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1–28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * **11:23:** Vuh 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Ion 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **12:1:** Vin 23:25 * **12:1:** A Parava Nimalo ne huriki a Iuda na Sarere. * **12:2:** Nim 20:10 * **12:3:** 1Sam 21:1-6 * **12:4:** Levi 24:5-9

Mu Valai Nau Mu Malo
(Lukas 10:21-22)

²⁵ *Muri e Isu i ta maea, “O Tata, ioe a Bakovi Dagi na hunu a malala. A kavurike ioe, a vuhuna o vakasiri a nitamu ne huriki a bakovi tavula, pali o ruhuloloa a nitamu ne huriki ri luhoi ta ri lohoka hateka. ²⁶ I muholi, o Tata, o rata mavonga a vuhuna i kamumu na matamu.

²⁷ * “E Tata i ru na limagu a maki lobo. I uka tara viri ge lohoka nau, ra iau e Tuna. E Tata kunana i lohoka nau. E Tata tara i uka tara viri ge lohoka vona. Iau e Tuna kunana a lohoka vona. Na tahuna iau a vulaki e huriki ranga, bara vakasiria e Tata ne ria.

²⁸ * “E rei a viri i tahoka a nimava i kupo, o valai nau, ga habi a nimalo vomu. ²⁹⁻³⁰ Tu gu kalohoa a binole nau, a vuhuna a binole nau i uka ma i mava. O longo ga tovo ioe, a vuhuna iau a bakovi madoru, i uka ma a bakovi ni bibi rike mule iau. Ga habi a nimalo na hanumu.”

12

A Bakovi Dag i na Parava Nimalo
(Markus 2:23-28; Lukas 6:1-5)

¹ *Muri e Isu i lalaho na hania na vit na Parava Nimalo. *E huriki a murimuri vona ri vitolo, lakea ri vakatubu ni pasi ranga vit, ri kani. ² *Na tahuna e huriki a Pariseo ri masia, ri takia e Isu, “O mata lakea! E huriki a murimuri vomu ri rata a maki a vinara i ta pupukari vona na Parava Nimalo.”

³ *E Isu i koli, i ta maea, “Ra mua, i uka ma mu gi a naro i ratea hosi e Davit? Na parava tara e Davit turana tara vona ri vitolo. ⁴ *Lakea e Davit i dili na roho na Vure, i bole a bret, i kani, i habi ne huriki a turana, ria ranga ri kani. A bret

iea a nihabi na Vure. A vinara i taki e huriki a prister kunana ri gi kani. ⁵ *I uka ma mu gi na nitana vinara? E huriki a prister ri leho na roho na Vure, ri leho na Parava Nimalo, pali ri uka ngava vona. ⁶ *A taki mua, a viri i rangi a roho na Vure i made koea ngane. ⁷ *A nitana Vure i ta maea, 'I uka ma a ngaru a nihabi. A ngaru a rabu ni vadodo.' Mua bara mu longokilalea a ngava iea, i uka ma mu gu padi virihi e huriki a bakovi malamala. ⁸ A Tuna Bakovi, ia a Bakovi Dagi na Parava Nimalo."

E Isu i Vakamahuri a Viri
(Markus 3:1-6; Lukas 6:6-11)

⁹ I pe a hini nga, i lokovonga i dili na roho na vaponga. ¹⁰ *A bakovi tara i made vonga, i malai a limana. Ri matakana a ngava ri gi padi virihia e Isu vona, lakea ri nanea, "I ta navai a vinara, ni gi vakamahuri a viri na Parava Nimalo, o i uka?"

¹¹ *Lakea e Isu i koli, i ta maea, "A sipsip vomu ge boru puru na lovo na Parava Nimalo, bara o lalu talea. ¹² Pali na matana Vure, a bakovi i kamumu hateka na sipsip! I mavonga, i kamumu si gi kori a viri na Parava Nimalo."

¹³ Muri i takia a bakovi, "O toto talea a limamu." Lakea i toto talea a limana i tavaga liu, i manga a limana tara. ¹⁴ *Pali e huriki a Pariseo ri pagitala, ri vapopo, ri matakanea a dala ri gi rabalakia e Isu vona.

A Vure i Rudua e Isu

¹⁵ E Isu i lohoka vona a ningaru ne huriki a Pariseo, lakea i pea a tanga iea. E huriki ala kupo ri muri vona. I vakamahuri e huriki lobo ri gilao. ¹⁶ *Pali i taki tora ria nahea ri gi vakalongo e huriki, ne ia e rei muholi. ¹⁷ I rata mavonga,

ge bele muholi a ngava a Vure i ta polo na propet e Isaia, i maea:

¹⁸ * * "Mu masia a vora nau, a vulakia.

Ia a hategu, a vivi hateka vona.

Bara vakatorea na Hanugu, ge vakalongo e huriki i uka ma ria a Iuda, na dala ga korimule ria vona.

¹⁹ I uka ma ge hehe a viri, i uka ma ge tahate.

A lohona i uka ma ni gi longo na kuru tanga.

²⁰ A tabuka i maroro, i popote ge maputu, i uka ma ge raputua.

A lam i keri ni para, i poko kunana, i uka ma ge tutu matea.

Bara i leho i vano i harena na tahuna e huriki ri matakilaka vona a dala ge korimule e huriki vona.

²¹ E huriki lobo na malala bara ri pasimata vona, ge korimule ria."

E Satan
(Markus 3:20-30; Lukas 11:14-23; 12:10)

²² Muri ni tuli valai vona a bakovi tara i dili vona a hanitu, i kepa, i ngavarubu. Lakea e Isu i vakamahuria, i ta, i mata para.

²³ E huriki ri masia, ri turutu, ri vanana maea, "Ra bakovi iea, a viri si davea, a hamone Davit?"

²⁴ *Pali na tahuna e huriki a Pariseo ri longo a ngavane huriki, ri ta maea, "Ra bakovi iea, i lili tala a hanitu na nitora ne Belsabub, a hariki ne huriki a hanitu."†

²⁵ E Isu i lohoka na niluhoi ne ria, lakea i ta maea, "E huriki na harikianga tara, ri vaubi mule ne ria, bara ri vapida, i lobo tavula a harikianga iea. E rei a tanga, o e rei a kabu ri vaubi mule, bara ri vapida, i lobo tavula a tanga,

* 12:5: Gi 28:9-10

* 12:6: Mat 12:41-42

* 12:7: Hos 6:6; Mat 9:13

* 12:10: Luk 14:3

* 12:11: Luk 14:5

* 12:14: Ion 5:16

* 12:16: Mat 8:4; Mrk 3:12

* 12:18: Ais 42:1-4

* 12:18: Mat 3:17

* 12:24: Mat 9:34; 10:25

† 12:24: E Belsabub, a rana tara e Satan.

o a kabu iea. ²⁶ I mavonga kunana, e Satan bara i lili tala mule ia, a harikianga vona bara i lobo tavula. ²⁷ Mu taki iau ta a lili tala a hanitu na nitora ne Belsabub. Pali e huriki a murimuri ne mua, a ni tora ne e rei ri lili tala a hanitu? Ngane e huriki a murimuri ne mua bara ri vakasiri mua mu varoru. ²⁸ *Pali iau a lili tala e huriki a hanitu na nitora na Hanuna Vure. I vakasiri manga a harikianga na Vure i bele pali ne mua.

²⁹ “E rei ge dili tavula na roho na bakovi hateka, ge panaho a mahala vona? Bara i kolo tata taroa a bakovi hateka, muri bara i panaho na ningaru vona. ³⁰ *A viri i uka ma i leho turagu, i ratapilea a leho nau. A viri i uka ma i leho turagu ni tuli e huriki ri gi valai na Vure, i lili e huriki i uka ma ri gi valai na Vure. ³¹ *A taki mua, a Vure bara i puga vuroki a naro hale na viri i rata virihia e turana, a naro hale na viri i ta hale na Vure. Pali a viri i ta hale na Hanu Kiripiripi, a Vure i uka ma ge puga a naro hale vona. ³² E rei a viri i ta hale na Tuna Bakovi, a Vure bara i puga vuroki a naro hale vona. Pali e rei a viri i ta hale na Hanu Kiripiripi, a Vure i uka ma ge puga vuroki a naro hale vona ngane, i uka ma ge puga vuroki muri ma.

*A Kai Hale, a Kai Kamumu
(Lukas 6:43-45)*

³³ * “A kai kamumu, a kanena i kamumu. A kai hale, a kanena i hale. A kai si matakilalea na kanena kunana. ³⁴ *Mua e huriki a tuna mata. A narone mua i hale, lakea a ngavane mua, ria ranga ri hale. A ngava si taki i valai pololilo na hatene hita. ³⁵ A bakovi kamumu i taki a ngava kamumu, a vuhuna a hatena i kamumu. A bakovi hale i taki a ngava hale, a vuhuna a hatena i hale. ³⁶ A

taki mua, na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, bara i nana e huriki a bakovi a ngatavine na ngava hale lobo ri rata, lakea bara ri koli. ³⁷ A ngavamu ge kamumu, a Vure bara i taki ioe a bakovi malamala. A ngavamu ge hale, a Vure bara i taki ioe a bakovi hale.”

*A Kilakila ne Iona
(Markus 8:11-12; Lukas 11:29-32)*

³⁸ *Muri e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu ri nanea, “Mari ni tovo, mi ngaru ni masia a nivakasiri go ratea.”

³⁹ *Pali e Isu i koli, “E huriki na tahuna mona, ri hale hateka, ri ha taroa a Vure i manga a ngatavine i ha taroa e kakaina, i mole lae. Ri ngaru ni matai a nivakasiri! Pali i uka ma mu gu masia tara nivakasiri. A nivakasiri i taku kunana bara mu masia, a ni vakasiri ne Iona a propet. ⁴⁰ *E Iona i made pololilo na kavutuna manu dagi na parava i tolu, a rodo i tolu. I mavonga kunana, a Tuna Bakovi bara i tabuli pololilo na bobona malala na parava i tolu, a rodo i tolu. ⁴¹ *Hosi e huriki a bakovi a ngatavine o Ninive ri longoa a vinara ne Iona, ri pulo a vilone ria. Pali iau a dagi hateka ne Iona, a vara mua, pali i uka ma mu pulo a vilone mua. I mavonga, muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, e huriki a Ninive bara ri pesi rike, ri taki mua mu velu pali. ⁴² *Hosi a hariki ngatavine o Siba i havai valai ge longo a niluhoi kamumu ne Solomon. Iau a dagi hateka ne Solomon, pali mua i uka ma mu longototo a niluhoi kamumu nau. Lakea muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, a hariki ngatavine iea bara i pesi rike, i taki mua mu velu pali.

* 12:28: Apo 10:38; 1Ion 3:8 * 12:30: Mrk 9:40; Luk 9:50 * 12:31: Hib 6:4-6 * 12:33: Mat 7:16-20 * 12:34: Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45 * 12:38: Mat 16:1; Luk 11:16; Ion 6:30 * 12:39: Mat 16:4; Mrk 8:12 * 12:40: Iona 1:17 * 12:41: Iona 3:5 * 12:42: 1Ki 10:1-10

A Hanitu i Hamule Valai
(Lukas 11:24-26)

⁴³ “Na tahuna a hanitu i pagitala na bakovi, bara i lakea na tabeke i ngeki, i matakana a tabeke ge malo vona. Pali na tahuna i uka ma i matavisia a tabeke tara ge malo vona, ⁴⁴ bara i ta maea, ‘Ga hamule lakea na ruma a pea.’ Na tahuna i bele, i masia a ruma ni kovo tala, ni rata kamumu. ⁴⁵ *Muri i vano i tuli valai a hanitu ala polorua ri hale hateka, lakea ri dili, ri made vona. Muga, a nimadena bakovi i hale. Pali ngane a nimadena i hale liu. Bara i bele mavonga ne mua e huriki a bakovi hale.”

E Rei e Kinane Isu e Turane Isu?
(Markus 3:31-35; Lukas 8:19-21)

⁴⁶ E Isu i tabana ni ta turane huriki, e kinana e tarina mai ri pesi polovavo, ri ngaru ni ta turana. ⁴⁷ Lakea a viri tara i vakalongoa, “E kinamu e tarimu mai ri pesi polovavo, ri ngaru ni ta turamu.”

⁴⁸ E Isu i koli, “E rei e nana, e rei e tarigu mai?” ⁴⁹ I vakasiri lakea ne huriki a murimuri vona, i ta maea, “E huriki nga e nana e tarigu mai. ⁵⁰ *A viri i muri mai a ningaru ne Tata na hunu, ia e turagu, e kurabagu, e nana.”

13

A Nita Vakakika na Viri i Varo a Vit
(Markus 4:1-9; Lukas 8:4-8)

¹ Na parava iea kunana e Isu i pagitala na ruma, i vano i made na dahana darilomu. ² *E huriki ala kupu hateka ri valai, ri pesi haluia, lakea i rike na aga, i pasi polovavo popote. Pali e huriki lobo ri made na lavu. ³ Muri e Isu i taki ria na nita vakakika i kupu. I ta maea, “A bakovi ni leho na hania i varo a vutuna vit. ⁴ Na tahuna i voro lae a vutuna vit, a vutuna ranga ri

boru puru na dala, lakea a maka kadirovo ri kani poi.

⁵ “A vutuna vit ranga ri boru langa na tabeke i kedokedo, na tabeke i uka ma i tahoka hateka a malala. Ri koru malaviriri, a vuhuna a malala i tabuli polomeli kunana. ⁶ Pali na tahuna a haro i rike, i hu ria, ri malai, a vuhuna i uka ma i puru hateka a kana ria.

⁷ “A vutuna vit ranga ri boru na tabeke i vona a barakau. A vit i vua, pali a barakau i kae lobi ria.

⁸ “Pali a vutuna vit ranga ri boru langa na malala kamumu, ri lua, ri vakabele a kanene ria i 100 ranga, i 60 ranga, i 30 ranga. ⁹ E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

I Navai e Isu i Ta Vakakika Kunana?

(Markus 4:10-12; Lukas 8:9-10)

¹⁰ Muri e huriki a murimuri ri valai vona, ri nanea, “I navai o ta vakakika kunana ne huriki?”

¹¹ E Isu i koli, i ta maea, “A Vure i habi a lohokanga ne mua, mu gu lohoka vona a maki kapiloho na harikianga na Vure. Pali i uka ma i habi a lohokanga ne ria. ¹² *E rei a viri i tahoka a maki pali, bara ni habi tabu ranga ge tahoka ge kupu. Pali e rei a viri i uka ma i tahoka a maki, bara ni bole vuroki vona a maki popote i tahoka. ¹³ A ta vakakika ne ria a vuhuna, ‘Ri matai, pali i uka ma ri matakilala. Ri longo, pali i uka ma ri longokilala.’

¹⁴ * “Re huriki nga, ri ratea i bele muholi a nitane Isaia a propet i maea, ‘Bara mu longo balaka kupu, pali i uka ma mu gu longokilala. Bara mu matai balaka kupu, pali i uka ma mu matakilala.

¹⁵ Ri putungingi. Ri siki kari a talingane ria. Ri mata kopu.

* 12:45: 2Pe 2:20 * 12:50: Rom 8:29 * 13:2: Luk 5:1-3 * 13:12: Mat 25:29; Mrk 4:25; Luk 8:18; 19:26 * 13:14: Ais 6:9-10; Ion 12:40; Apo 28:26-27

Bara i uka, bara ri mataki-lala a maki ri matai, ri longokilala a ngava ri longo, bara i padi a hatene ria, ri pulo a vilone ria, lakea iau bara vakamahuri ria.'

¹⁶ *Pali a Vure i rata kamumu mua, mu matakilala a maki a rata, mu longokilala a ngavagu. ¹⁷ A taki muholi mua, e huriki a propet, a bakovi malamala hosi ri ngaru hateka ni matai a maki mu matai ngane, pali i uka ma ri matai. Ri ngaru ni longo a maki mu longo ngane, pali i uka ma ri longo.

A Pelegona Viri i Varo a Vit

(Markus 4:13-20; Lukas 8:11-15)

¹⁸ "Ngane mu longo ga tuvevea a pelegona nivakakika na viri i varo a vutuna vit. ¹⁹ A vutuna vit i boru na dala i manga e huriki ri longoa a ngava na harikianga, pali i uka ma ri longokilalea. E Satan i valai, i bole vuroki a ngava ni ru na hatene ria.

²⁰ "A vutuna vit i boru langa na hini kedokedo i manga a bakovi i longo a ngava, lakea i luhoi tora malaviriri kunanea, i vivi vona. ²¹ Pali i uka ma i pesi tora tabaka, a vuhuna i uka kana. Na tahuna a maregoa i bele, o na tahuna e huriki ri vakamadihi vakaroroa a vuhuna i ramai a nitagu, i malaviriri kunana i pea.

²² * "A vutuna vit i boru langa na barakau i manga a bakovi i longoa a ngava, pali i luhoi hateka a nimadena. A ningaru dagi vona ni bole a mahala i kupo i tamia. A niluhoi nga ru kavitagua a ngava muholi, i uka ma i vakabele a kanena.

²³ "Pali a vutuna vit i boru na malala kamumu i manga a bakovi i longoa a ngava, i longokilalea. I vakabele a kanena vit i kupo hateka na vit ni varo muga. I ranga ri vakabele i ravulu tolu

(30). I ranga ri vakabele i ravulu polotara (60). I ranga ri vakabele i ravulu mule ma a murina balaka taku (100)."

A Nivakakika na Kukuni

²⁴ E Isu i taki tabua tara nita vakakika, "A harikianga na hunu i manga a bakovi i varo a vutuna vit na hania. ²⁵ Na rodo, na tahuna e huriki ri mahita, i valai a pile vona, i varo dili turana vit a kukuni. Muri i vano ia. ²⁶ A vit i koru rike, i pura. A kukuni ranga ri rike.

²⁷ "Muri e huriki a voravora na bakovi iea ri valai, ri takia, 'Bakovi dagi, mi luhoi ta o varo kunana a vit na hania. Pali ri valai vai a kukuni nga?'

²⁸ "Lakea a tahona hania i ta maea, 'I varo a pile nau.' Lakea e huriki a voravora ri takia, 'Pali mi gi vano mi gi pasi vuroki.'

²⁹ "Pali i koli, i ta maea, 'I uka. Na tahuna mu pasi vuroki a kukuni, bara mu pasi ruru turana vit. ³⁰ Mu dava. Muri ma na tahuna e huriki ri gi mirio, bara taki ria ri gi pasi vuroki muga a kukuni, ri gi kolo palupu, ri gi rungani. Muri bara ri mirio a vit, ri bole lakea na roho na vit.' "

A Nivakakika na Vutuna Mastad

(Markus 4:30-32; Lukas 13:18-19)

³¹ E Isu i taki tabua tara nivakakika, i ta maea "A harikianga na hunu i manga a vutuna mastad, ni varo na hania. ³² A vutuna mastad i kaka kiroko liu na maki lobo ni varo na hania. Pali na tahuna i koru rike i langui a maki lobo ni varo na hania. I manga tabu a kai. A maka kadirovo ri hae a nune ria na rahana."

A Nivakakika na Is

(Lukas 13:20-21)

³³ Muri e Isu i taki tabua tara nivakakika, i ta maea, "A harikianga na hunu i manga a is i bole a ngatavine i pulo turana

kabukuna plaoa, muri i pugaga i dagi.”

E Isu i Ta Vakakika Kunana
(Markus 4:33-34)

³⁴ E Isu i uka ma i ta kavakava ne huriki. I taki ria na nita vakakika kunana. ³⁵ *I rata mavonga ge bele muholi a nita hosi ne huriki a propet, i ta maea,

“Na tahuna a ta turane ria, ga ta vakakika.

Ga vakalongo ria na ngava ni ruhulolo hosi na nidoko na malala.”

A Pelegona Nivakakika

³⁶ Muri e Isu i pe e huriki, i dili na ruma. E huriki a murimuri vona ri valai vona ri takia, “O tuveve poloa ne mia a nivakakika na kukuni na hania.”

³⁷ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A Tuna Bakovi a viri i varo a vutuna vit. ³⁸ A hania i manga a tanga lobo na malala. A vutuna vit i manga e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i matakari ria. A kukuni i manga e huriki a bakovi a ngatavine e Satan i matakari ria. ³⁹ A pile, ra i varo a kukuni, i manga e Satan. A parava na nimirio i manga a nilobona parava. E huriki ri mirio ri manga e huriki a agelo.

⁴⁰ *A kukuni ni pasi vuroki, ni rungani, bara ni rata mavonga e huriki a bakovi hale na nilobona parava. ⁴¹ *A Tuna Bakovi bara i rudu e huriki a agelo vona ri kope tala na harikianga vona e huriki a bakovi ri longotaro a vinara nau, a maki lobo i rata e huriki ri rata a naro hale. ⁴² *Bara ri voro rike ria na kanono dagi, lakea bara ri tangi, i madihi a hatene ria, ri karatata mavonga a ngine ria.

⁴³ *E huriki a bakovi malamala bara ri para manga a haro pololilo na harikianga ne Tamane ria. E rei a viri i ngaru ni longokilalea

a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.

A Nivakakika na Mahala Ni Ruhulolo

⁴⁴ “A harikianga na hunu i manga a tava ni tanu na malala. A bakovi tara i keli a malala, i matavisia a tava. Muri i ru mule tabua. I vivi hateka, lakea i vano i habi a maki lobo vona ni gi kona. I bole a moni, i konea a tabekena malala iea, ge ne vona a tava ni tanu vonga.

A Nivakakika na Mahala

⁴⁵ “A harikianga na hunu i manga a bakovi tara i matakana a mahala kamumu. ⁴⁶ Na tahuna i matavisia a viri kamumu hateka, i vano i habi a maki lobo vona ni gi kona, muri i konea a mahala.

A Nivakakika na Vuko

⁴⁷ “A harikianga na hunu i manga a vuko ni ru na darilomu, i koro vona a manu legelege. ⁴⁸ Na tahuna a vuko i vonu, e huriki a tahodari ri valai, ri lalu rikea na lavu. Muri ri made puru ri tahoni dili na kulopi a manu kamumu, ri vuroki a manu hale. ⁴⁹ Na nilobona parava bara i mavonga kunana. E huriki a agelo ri gi valai, ri gi kalipida e huriki a bakovi malamala, e huriki a bakovi hale.

⁵⁰ *Bara ri voro rike na kanono dagi e huriki a bakovi hale, lakea bara ri tangi, i madihi a hatene ria, ri karatata mavonga a ngine ria.”

A Ngava Hosi, a Ngava Karaba

⁵¹ Lakea e Isu i nana ria, “Ra ngava a taki. Mu longokilala o i uka?”

Ri ta maea ria, “Mi longokilala.”

⁵² Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “I mavonga, e huriki a mari na vinara na lotu ri tovo vona a harikianga na hunu, ri manga a tahona ruma i bole tala na tava vona a mahala karaba, a mahala hosi.”

* 13:35: Sng 78:2 * 13:40: Ion 15:6 * 13:41: Mat 24:31; 25:31; Mrk 13:27 * 13:42: Mat 8:12 * 13:43: Dan 12:3 * 13:50: Mat 13:42; Luk 13:28

A Propet i Uka Ma Ni Togo
(Markus 6:1-6; Lukas 4:16-30)

⁵³ Na tahuna i taki lobo a nita vakakika nga, i laho lokovonga.

⁵⁴ *I bele na tanga vona, i dili na roho na vaponga, i vakatubu ni vara e huriki. E huriki vonga ri turutu vona, ri vanana, “Ra bakovi iea, i bolea vai a lohokanga? I bole vai a nitora ni rata a ni-vakasiri?” ⁵⁵ *Si lohoka vona a koma iea. E tamana a bakovi ni hae a ruma kunana. E kinana e Maria. E huriki e tarina mai e Iakop, e Iosep, e Simon, e Iuda. ⁵⁶ E huriki e kurabana, ria ranga ri made koea turane hita. Pali i bole vai a lohokanga, a nitora nga?”

⁵⁷ *Lakea ri marikoi vona. Muri e Isu i taki ria, “A propet ni togo na tanga lobo. Pali e huriki a bakovi a ngatavine na tanga vona i uka ma ri togoa.”

⁵⁸ Lakea i uka ma i rata a ni-vakasiri i kupo vonga, a vuhuna i uka ma ri luhoi torea.

14

E Ioanes a Mari ni Vahilolo i Mate

(Markus 6:14-29; Lukas 3:19-20; 9:7-9)

¹ Na tahuna iea a hariki e Herod* i longo a velengane Isu, ² lakea i taki e huriki a vora vona i ta maea, “Ra bakovi iea, e Ioanes a mari ni vahilolo, i pesi rike mule na matenga! I mavonga i tahoka a nitora ni rata a nivakasiri.”

³⁻⁵ * I ta mavonga, a vuhuna i rabalakia hosi e Ioanes. A ni-matene Ioanes i bele maea; e Ioanes i tahatea e Herod na hini i parangi tabu e Herodias, e girihine tukana, e Pilip. I takia, i ta maea, “A vinara i ta pupukari vona go parangi vona e girihine turamu.” I mavonga, e Herod i ngaru ni rabalakia e Ioanes, pali i mangenge e huriki, a vuhuna ri luhoia e Ioanes

a propet. Lakea i rudu vakuku e huriki a nugumaheto, ri lakavu kunanea e Ioanes, ri kolo tatea, ri ru dilia na bavi.

⁶ Na parava e Herod ni poda vona, i ratea a habu dagi. E tune Herodias a ngatavine i raulo. Na tahuna e Herod i masia, i vivi hateka, ⁷ lakea i kaba i ta muholi vona ge habia vona a ra maki i ngarua. ⁸ E kinana koma i voro dili a ngava vona, ge ta maea, “A ngaru go rabalakia e Ioanes a mari ni vahilolo, o ru na sika a mapana, o habia nau.” ⁹ Na tahuna a hariki i longoa, i dodo. Pali i vakuku ni gi rabalaki e Ioanes, ri gi bole vilia a gina, a vuhuna i kaba pali na matane huriki ri valai na habu. ¹⁰ Lakea ri palakudua a lohona Ioanes pololilo na bavi. ¹¹ Ri rua na sika a gina, ri bole lakea na sirula. A sirula i bolea, i habia ne kinana. ¹² Muri e huriki a murimuri ne Ioanes, ri bolea a podana, ri tanua. Muri ri vano ri vakalongoa e Isu.

E Isu i Vakani e Huriki
(Markus 6:31-44; Lukas 9:10-17; Ioanes 6:1-13)

¹³ Na tahuna e Isu i longoa a velengane Ioanes i mate, i malaga, i rike na aga ta ge lakea na tabeke i ngeki. Pali na tahuna e huriki ri longoa a hini i vano, ri malaga na tanga lobo, ri laho pololilo ri gi buloa. ¹⁴ Na tahuna e Isu i bele, i matai ria, i dodo ria, i vakamahuri e huriki ri giloa.

¹⁵ I malunga liu ngane, lakea e huriki a murimuri vona ri takia, ri ta maea, “I malunga liu pali. A tabeke si made vona i ngeki. O rudu e huriki ri gi hamule lakea na tanga, ri gi kona a maki ni kani.”

¹⁶ Pali e Isu i koli, i ta maea, “Nahea ri gi hamule. Mu vakani ria.”

* **13:54:** Ion 7:15 * **13:55:** Ion 6:42 * **13:57:** Ion 4:44 * **14:1:** A rana hariki iea, e Herod Antipas, e tune Herod, ra hariki hosi i toni ni rabalakia e Isu na tahuna e Isu ia a koma kiroko (Mateo 2:16-18). * **14:3-5:** Mat 21:26

¹⁷ Ri koli, ri ta maea, “Mi tahoka kunana a bret i lima, a manu i rua.

¹⁸ Lakea e Isu i ta maea, “Mu bole valai nau.” ¹⁹ *Muri i taki e huriki ri gi made puru na varili. I bole a bret i lima, a manu i rua, i mata rike na hunu i kavurikea a Vure. Muri i kevea a bret, i habi ne huriki a murimuri vona ri veru ne huriki. ²⁰ E huriki lobo ri kani, ri maru. Muri e huriki a murimuri vona ri tahoni dili na kulopi i ravulu a polona i rua a kalavana maki ni kani ri kani kaleva. ²¹ E huriki a bakovi ri kani ri ala rangale lima (5,000). Pali e huriki a ngatavine, a koma i uka ma ni gi.

E Isu i Laho Langa na Dari

(Markus 6:45-52; Ioanes 6:16-21)

²² Muri e Isu i rudu e huriki a murimuri vona ri gi rike na aga, ri gi muga lakea na tabeke tara na darilomu. Pali i made mule ia, ge ru polo kamumu e huriki. ²³ *E huriki lobo ri vano pali, lakea i sike kikeri na lolo i vasileki. I rodo ngane a hini, i tabana ni made kikeri vonga. ²⁴ Pali e huriki a murimuri ri rike pali na aga, ri pasi tala basi pali. A vilu i pori valai muga, ru vahori a aga.

²⁵ Na malabeonga ngane, e Isu i laho langa na dari, i laho pori mai ria. ²⁶ *Na tahuna e huriki a murimuri ri masia i laho langa na darilomu ri mangenge, ri haloho, a vuhuna ri padadakia ta a hanitu.

²⁷ Pali e Isu i malaviriri kunana i taki ria, “Naha ni mangenge, mu tuhaka! Iau kunana.”

²⁸ Lakea e Petrus i ta maea, “Bakovi Dagī, ge ioe muholi, o taki iau ga laho langa na dari, ga laho lakene mai ioe.”

²⁹ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “O valai.”

E Petrus i page raga na aga, i laho langa na dari, i lakea mai e

Isu. ³⁰ Pali na tahuna i masia a vilu i pori hateka, i mangenge, i vakatubu ni pasiri. Lakea i gale tala, i ta maea, “Bakovi Dagī, o korimule iau!”

³¹ *Lakea e Isu i malaviriri kunana i nugua, i takia, “A niluhoi vomu i kiroko hateka. I navai o lohorua?”

³² Na tahuna ru rike na aga, i pasi puru a vilu. ³³ Lakea e huriki ri made na aga ri kavurikea, ri ta maea, “Muholi hateka, ioe a Tuna Vure.”

E Isu i Vakamahuri e Huriki o Genesaret

(Markus 6:53-56)

³⁴ Ri polo kudua a darilomu, ri bele o Genesaret. ³⁵ E huriki a bakovi vonga ri matakilalea e Isu, lakea ri vakaru a ngava ne huriki na tabeke iea, ri bole valai ne Isu e huriki ri gilao. ³⁶ *Ri nana tora ia ri gi padoi kunanea a harena varakia vona. E huriki lobo ri padoia, ri tavaga.

15

A Vinara ne Huriki a Gare Hosi
(Markus 7:1-13)

¹ Na parava tara e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu ri pea e Ierusalem ri valai ri gi masia e Isu. Ri nanea, ² “E huriki a murimuri vomu, i navai ri longotaro a vilo ne huriki a gare hosi? I uka ma ri loi taro a limane ria muga ni kani!”

³ E Isu i koli, i ta maea, “Pali mua, i navai mu longotaro a vinara na Vure mu gu muri mai a vilo hosi?”

⁴ *A Vure i vakuku maea, ‘Mu togo e kinane mua e tamane mua.’ I ta maea tabu, ‘E rei a viri i harogi e tamana e kinana, ni gi rabalaki.’

⁵ “Pali mua mu taki ta a viri ge takia e tamana e kinana, ge ta maea, ‘A kinori ta ga habi marua vona, a habi pali na Vure.’ Mu takia i kamumu nahea ge togo e

* 14:19: Mat 15:35-39; Mrk 8:6-10 * 14:23: Luk 6:12; 9:28 * 14:26: Luk 24:37 * 14:31: Mat 8:26; Mrk 4:39 * 14:36: Mat 9:20-21 * 15:4: Nim 20:12; 21:17; Vin 5:16

tamana e kinana.’⁶ Na naro iea, mu longotaroa a nitana Vure, mu gu ramai kunana a narone mua.⁷ Mua e huriki a tabele rua! E Isaia i ta muholi na tahuna i taki virihi mua na nita propet i ta maea,

⁸ * “Re huriki nga, ri taki ta ri togo iau, pali i uka ma ri ngaru muholi iau.

⁹ Ri kavurike tavula iau; ri tovo e huriki na vinara tavula na bakovi, ri takia ta a vinara na Vure.”

A Naro Hale i Bele na Hatena Viri
(Markus 7:14-23)

¹⁰ Muri e Isu i gale valai e huriki, i ta maea, “Mu talangaki valai, mu longokilalea a nitagu. ¹¹ *A maki i dili na ngavana bakovi i uka ma i ratea ge katoki na matana Vure. A maki i ratea i katoki na matana Vure, a maki i pagitala na ngavana.”

¹² Muri e huriki a murimuri vona ri vakalongoa, ri ta maea, “E huriki a Pariseo ri longoa a nitamu, i madihi a hatene ria vona.”

¹³ Pali e Isu i koli mule, i ta maea, “A maki lobo e Tata na Hunu i uka ma i varo, bara ni lipu tala.

¹⁴ *Naha ria. Ri ngaru ni vakasiri a dala ne huriki, pali ri manga a kepa. Pali a kepa, bara i toni ni tulia a kepa, rua varago bara ru boru puru na lovo.”

¹⁵ Muri e Petrus i ta maea, “O tuveve poloa ne mia a pelegona niyakakika.”

¹⁶ Lakea e Isu i taki ria, “Ra mua, i uka ma mu longokilala ma a nitagu? ¹⁷ I kavakava. A maki i dili na ngavamu bara i puru na kavutumum, muri i pagitala na kakaimu. ¹⁸ Pali a ngava i pagitala na ngavana viri i valai na hatena, i ratea i katoki. ¹⁹ A maki hale nga ri pagitala na hatena bakovi: a niluhoi hale, a naro ni rabalaki a viri, a molenga, a panahoa,

a marapusianga, a nipadimomo. ²⁰ A naro nga ri rata a bakovi i katoki na matana Vure. Pali a viri i uka ma i loi a limana muga ni kani, i uka ma i ratea ge katoki.”

A Ngatavine o Kenan
(Markus 7:24-30)

²¹ Muri e Isu i pea a tanga iea, i lakea na tabeke ne Tair, e Sidon.

²² A ngatavine o Kenan tara i made vonga. I valai ne Isu, i ta dagi, i ta maea, “Bakovi Dagi, hamone Davit, o dodo iau! E tugu a ngatavine i dili vona a hanitu, i ratapilea.”

²³ Pali e Isu i uka ma i taratotoa. Muri e huriki a murimuri vona ri taki torea, ri ta maea, “O tonoa a ngatavine iea ge vano. I gale vilihui ne teu.”

²⁴ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A Vure i rudu valai iau ga kori kunana a kabu ne Israel, ri manga a maka sipsip ri velu.”

²⁵ Pali a ngatavine i turume puru na ngalana, i ta maea, “Bakovi Dagi o tuhori iau!”

²⁶ E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma i kamumu ni gi bole a maki ni kani ne huriki a koma, ni gi voro lakea na ligo.”

²⁷ A ngatavine i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, o ta muholi. Pali a ligo ranga ri kani poi a momona maki ni kani.”

²⁸ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Ngatavine, o luhoi tora hateka iau! Ge bele manga a hini o ngarua ge bele.” I mavonga, e tuna ngatavine i tavaga malaviriri kunana.

E Isu i Vakamahuri e Huriki

²⁹ Muri e Isu i malaga vonga, i laho na dahana Darilomu e Galili. Muri i sike na dahana lolo, i made puru. ³⁰ E huriki ala kupo ri valai vona, ri tuli valai vona e huriki a vaha hale, e huriki a kepa, e huriki a beu, e huriki a ngavarubu, turana e huriki ranga.

Ri taparaki ria na ngalane Isu. Lakea i vakamahuri ria lobo. ³¹ *E huriki lobo ri turutu na tahuna ri matai e huriki a ngavarubu ri ta, e huriki a beu ri tavaga, e huriki a vaha hale ri laho tabu, e huriki a kepa ri matapara. Lakea ria lobo ri kavurikea a Vure ne Israel.

*E Isu i Vakani Tabu e Huriki
(Markus 8:1-10)*

³² *Muri e Isu i gale palupu e huriki a murimuri vona, i ta maea, "Iau a dodo e huriki nga. Ri made turagu na parava i tolu pali. I uka ma ri kani. Pali ngane a koi ni rudu hamule ria, ma ge vurea a matane ria na dala, a vuhuna ri vitolo."

³³ E huriki a murimuri ri koli, ri ta maea, "Pali si gi bole vai a bret koea na tabeke i ngeki, ge kara e huriki nga? Ri ala kupo hateka."

³⁴ Lakea e Isu i nana ria, "I riva bret mu tahoka?"

Ri koli, ri ta maea, "Mi tahoka a bret i polorua, a manu kiroko ranga."

³⁵ Lakea i taki e huriki ri gi made puru na malala. ³⁶ Muri i bole a bret i polorua, a manu kiroko ranga, i kavurikea a Vure. I keve, i habi ne huriki a murimuri ri gi veru ne huriki. ³⁷ E huriki lobo ri kani, ri maru. Muri ri tahoni na kulopi i polorua a kalavana maki ni kani. ³⁸ E huriki a bakovi ri kani ri ala rangale va (4,000). A ngatavine, a koma i uka ma ni gi. ³⁹ Muri e Isu i rudu e huriki ri gi hamule lakea na tanga ne ria. I rike na aga ia, i lakea na tabeke ne Magadan.

16

*E Huriki a Pariseo
(Markus 8:11-13; Lukas 12:54-56)*

¹ *Na parava tara e huriki a Pariseo a Sadusi ri valai ri gi tonia e Isu. Ri takia ge ratea tara nivakasiri, ri gi matakilaka vona i valai na Vure.

² Pali i koli, i ta maea, "Na malunga, na tahuna mu masia a hunu i vururu, mu lohoka vona bara i kara kuduvi a haro. ³ Pali na hatelanga, na tahuna a hunu i vururu, i hupi, mu lohoka vona bara i boru a vala. Mu matakilalea a hini, ge boru a vala, o ge kara a haro. Pali a maka maki iau a rata, i uka ma mu matakilala. ⁴ *E huriki na tahuna mona, ri hale hateka, ri ha taroa a Vure i manga a ngatavine i ha taroa e kakaina, i mole lae. Ri ngaru ni matai a nivakasiri! Pali i uka ma ri gi masia tara nivakasiri. A nivakasiri i taku kunana bara ri masia, a nivakasiri ne Iona a propet." Muri e Isu i pe ria i vano.

*A Is ne Huriki a Pariseo
(Markus 8:14-21)*

⁵ Na tahuna ri page poloa pali a dailomu, e huriki a murimuri ri longo kaburungi ni bole a bret.

⁶ *E Isu i taki ria, i ta maea, "Mu matadoko vona a is ne huriki a Pariseo, a is ne huriki a Sadusi."

⁷ Lakea ri vakatubu ni vata, ri ta maea, "I ta maea a vuhuna i uka ma si bole valai a bret."

⁸ E Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, lakea i taki ria, i ta maea, "I uka ma mu luhoi tora hateka. I navai mu vata vona a bret i uka ma mu bole? ⁹ *I uka ma mu matakilala iau ma. Mu luhoi mule a bret i lima a vakani e huriki ala rangale lima (5,000) vona. I riva a kulopi mu tahoni a kalavana maki ni kani vona? ¹⁰ *Pali a bret i polorua a vakani e huriki ala rangale va (4,000) vona. I riva a kulopi mu tahoni a kalavana maki ni kani vona? ¹¹ Pali i navai ngane mu pahaluhoi ta a taki a bret? Mu mata here vona a is ne huriki a

* 15:31: Mrk 7:37 * 15:32: Mat 14:14 * 16:1: Mat 12:38; Luk 11:16 * 16:4: Mat 12:39; Luk 11:29 * 16:6: Luk 12:1 * 16:9: Mat 14:17-21 * 16:10: Mat 15:34-38

Pariseo, a is ne huriki a Sadusi.”
 12 Muri ri longokilalea a ngavane Isu, i uka ma i taki ria na is ni rata a bret vona. I taki ria ri gi mata here vona a nitovo ne huriki a Pariseo, a Sadusi.

E Petrus i Taki Tala a Niluhoi Vona

(Markus 8:27-30; Lukas 9:18-21)

13 Muri e Isu i luve na tabeke ne Sisaria Pilipi. I nana e huriki a murimuri vona, i ta maea, “E huriki ri luhoia a Tuna Bakovi ge ia e rei muholi?”

14 *Ri koli ri ta maea, “E huriki ranga ri taki ioe ta ioe e Ioanes a mari ni vahilolo. E huriki ranga ri taki ioe ta ioe e Elaisa. Pali e huriki ranga ri taki ioe ta ioe e Ieremaia, o a propet hosi tara.”

15 Lakea i nana ria, “Pali mua? Mu luhoi iau ge iau e rei muholi?”

16 *E Simon Petrus i koli, i ta maea, “Ioe e Kristo, a Tuna Vure Mahuri.”

17 *Lakea e Isu i takia, “Simon, tune Iona, a Vure i rata kamumu ioe. I uka tara bakovi ge vakasiria vomu. E Tata na hunu kunana a viri i vakasiria vomu. 18 *A taki ioe, ioe e Petrus.* Ga vakapesi langa na kedo iea a tara nau. A nitora na matenga i uka ma ge ratapilea. 19 *Ga habia vomu a nitala na harikianga na hunu. A ra maki o koloa koea na malala, a Vure tara bara i koloa meli na hunu. A ra maki o puga koea na malala, a Vure tara bara i puga meli na hunu.” 20 Muri i ta pupukari e huriki a murimuri, nahea ri gi vakalongoa tara viri ne ia e Kristo.

E Isu i Taki Muga Ge Mate

(Markus 8:31–9:1; Lukas 9:22-27)

* 16:14: Mat 14:1-2; Mrk 6:14-15; Luk 9:7-8

* 16:18: Ion 1:42; Epe 2:20

* 16:19: Mat 18:18; Ion 20:23

17:33; Ion 12:25

Kap 22:12 * 17:2: 2Pe 1:16-18

* 16:18: A pelegona Petrus, na nita Grik i manga “kedo”.

* 16:24: Mat 10:38; Luk 14:27

* 16:25: Mat 10:39; Luk 17:33; Ion 12:25

* 16:26: Mat 4:8-9 * 16:27: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Rom 2:6;

21 Na parava iea e Isu i vakatubu ni vakalongo e huriki a murimuri vona, ne ia ge sike o Ierusalem, ge bole a nimadihi i kupo na limane huriki a gare na lotu, a prister dagi, a mari na vinara na lotu. Muri bara ri rabalakia. Pali muri na parava i tolu, bara i mahuri mule.

22 Pali e Petrus i tuli lakea na gaga, i vakatubu ni tahatea, i ta maea, “Bakovi Dagi, i uka! A naro iea nahea ge bele vomu!”

23 Pali e Isu i mata lakea ne Petrus, i takia, “Satan, o hamule mai a bitogu! Ioe o pesi karia a dalagu. I uka ma o luhoi a maki na Vure. O luhoi kunana a maki na bakovi.”

24 *Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “E rei a viri i ngaru ni muri nau, ge lohopile a ningaru vona, ge kalohoa a kai tavalavala vona, ge ramai iau. 25 *E rei a viri i lavuni nau, ne vona ni korimule a kulina, bara i velu. Pali e rei a viri i mate a vuhuna i ramai iau, bara i bole a nimahuri vakaroro. 26 *Ge a ra a viri ge tahoka a mahala lobo na malala, pali ge velu a hanuna? A mahala lobo nga, i uka ma ge korimulea. 27 *A Tuna Bakovi bara i valai na bagetuanga ne Tamana turana e huriki a agelo vona, ge habi a mapa ne huriki takutaku, ge muri mai a narone ria. 28 A taki muholi mua, i ranga ne mua, ra mu pepesi koea, i uka ma mu gu mate ma, bara mu masia a Tuna Bakovi i luve na harikianga vona.”

17

E Isu i Mareli

(Markus 9:2-13; Lukas 9:28-36)

1 Muri na parava i polotara e Isu i tuli kunana e Petrus, e Iakop, e Ioanes e tarine Iakop, to sike na

* 16:16: Ion 6:69

* 16:17: Gal 1:15-16

lolo dagi. ² * Na tahuna to made meli, e Isu i mareli na matane tou. A matana i para manga a haro, a varakia vona i kea manga a nipara. ³ E Moses, e Elaisa ru bele vakaturutu, ru ta turane Isu.

⁴ Lakea e Petrus i takia e Isu, i ta maea, “Bakovi Dagi, i kamumu hateka mete valai koea. Ioe bara o ngaru, ga hae a kape ge tolu. Ne vomu tara, ne Moses tara, ne Elaisa tara.”

⁵ * Na tahuna i tabana ni ta, a bubu pangapanga i kavitaugu tou. A lohona viri i ta valai na bubu, i ta maea, “A Bakovi iea e Tugu, a hategu. A vivi hateka vona. Moto longo mai a nitana.”

⁶ Na tahuna to longoa a ngava iea, to mangenge, to boru ngala barara puru to kavitaugu a matane tou. ⁷ Pali e Isu i padoi tou i ta maea, “Moto pesi rike. Naha ni mangenge.” ⁸ Na tahuna to mata rike, i uka ma to masia tara viri. E Isu kunana i pepesi vonga.

⁹ Na tahuna to laho raga na lolo, e Isu i vakuku tou, i ta maea, “Naha ni vakalongoa tara viri vona a maki moto matai, ge vano ge harena na tahuna a Tuna Bakovi ge pesi rike mule na matenga.”

¹⁰ * Lakea a murimuri nga to nanea, “I navai e huriki a mari na vinara ri takia e Elaisa ge valai muga?”

¹¹ E Isu i koli i ta maea, “I muholi, a vinara i takia e Elaisa ge valai muga, ge rata karaba a maki lobo.

¹² * A taki matou, e Elaisa i valai pali. Pali i uka ma ri matakilalea. Ri rata virihia ia vona a maki lobo ri ngaru ni ratana. I mavonga kunana, a Tuna Bakovi tara bara i bole a nimadihi na limane ria.”

¹³ * Muri to longokilalea a ngava i takia, i taki virihia e Ioanes, a mari ni vahilolo.

E Isu i Kori Mule a Riau
(Markus 9:14-29; Lukas 9:37-42)

¹⁴ E huriki ala kupo ri davea e Isu. Na tahuna i luve, a bakovi tara i valai, i turume puru na ngalane Isu, ¹⁵ i ta maea, “Bakovi Dagi, o dodoa e tugu a bakovi! I bole a nimadihi dagi. Na parava vakaroro i turutu, i boru puru. I boru langa na kanono, i boru puru na naru. ¹⁶ A bole lakea ne huriki a murimuri vomu, pali ri keri ni koria.”

¹⁷ E Isu i koli, i ta maea, “Na tahuna mona, i uka tara viri ge luhoi torea a Vure. A narone mua i hale hateka. Ge navai? Ga hatenono mavonga ni dava mua, mu gu luhoi tora iau?” Muri i takia a bakovi iea, i ta maea, “O tuli vilia e tumu.” ¹⁸ Muri e Isu i tahatea a hanitu. I malaviriri kunana, a hanitu i ha tala vona, i tavaga liu.

¹⁹ * Muri e huriki a murimuri ri valai kapiloho ne Isu ri nanea, “I navai mi keri ni lili talea a hanitu iea?”

²⁰ * I koli, i ta maea, “A vuhuna i uka ma mu luhoi tora hateka a Vure. A taki muholi mua, bara mu tahoka a niluhoi kiroko manga a vutuna mastad, bara mu takia a lolo iea ge vano ge pesi na hini ranga, bara i longototo. I uka tara maki mu gu keria.”

E Isu i Taki Tabu Ge Mate
(Markus 9:30-32; Lukas 9:43-45)

²¹⁻²² * Na tahuna e huriki a murimuri ri vapopo o Galili e Isu i taki ria, i ta maea, “A Tuna Bakovi i tabukoi bara ni habi na limane huriki a bakovi, ²³ ri gi rabalakia. Muri na parava i tolu, bara i mahuri mule.” Na tahuna ri longoa a ngava iea, ri dodo hateka.

A Takis na Roho na Vure

* 17:5: Vin 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mrk 1:11; Luk 3:22 * 17:10: Mal 4:5 * 17:12: Mat 11:14 * 17:13: Luk 1:17 * 17:19: Mat 10:1 * 17:20: Mat 21:21; Mrk 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2 * 17:21-22: Mat 16:21 * 17:24: Nim 30:13; 38:26

²⁴ *Na tahuna ri bele o Kaper-naum, e huriki a bakovi ni bole a 50 toea takis na roho na Vure ri valai ne Petrus, ri nanea, “Ra mari ni tovo ne mua, i kona kilala a takis na roho na Vure, o i uka?”

²⁵ E Petrus i koli, i ta maea, “I kona.” Muri e Petrus i lakea na ruma. E Isu i ta muga, i nanea, “Simon o luhoi navai? A hariki ge bole ne rei a takis? Ge bole ne huriki e tuna, o ne huriki ranga?”

²⁶ Lakea e Petrus i koli i ta maea, “E huriki ranga bara ri kona.” Lakea e Isu i takia, “I mavonga e huriki e tuna i uka ma ri kona a takis. ²⁷ Pali nahea ri gi maruhu e huriki nga. O vano, o lalu a manu na darilomu. A manu o lalu mugea, o pidea a ngavana, o bole talea a kina ge taku. Muri o vano, o kona a takis ne tarua.

18

E Rei i Dag i na Harikianga na Hunu?

(Markus 9:33-37; Lukas 9:46-49)

¹ *Muri e huriki a murimuri ri valai ne Isu, ri nanea, “E rei ge dagi hateka na harikianga na hunu?”

² Lakea i gale valai vona tara koma kiroko, i vakapesia na kuru-kurune ria, ³ *i ta maea, “A taki muholi mua, e rei a viri i koi ni pulo a vilona, ge bele manga a koma kiroko iea, i uka ma ge dili na harikianga na hunu. ⁴ E rei a viri i vakakiroko ia ge manga a koma kiroko iea, bara ia a viri dagi na harikianga na hunu. ⁵ *E rei a viri i tagui a koma kiroko maea na ragu, i tagui iau. ⁶ Pali e rei a viri i ratea a koma kiroko maea, ra i luhoi tora iau, ge dili na naro hale, bara i kamumu hateka ni gi topi na lohona a kedo dagi, ni gi voro puru na utu, ge pasiri.

⁷ “A Vure bara i pelekado e huriki ri vakaboru e huriki na naro hale. I muholi, a nitoni bara i bele. Pali a Vure ge pelekado a viri i vakaboru e huriki. ⁸ *A limamu o a vahamu ge rata ioe go rata a rabu hale, o palakudua, o vurokia. Ma ni gi voro puru ioe na kanono i nono vakaroro turana vahamu i rua, a limamu i rua. I kamumu bara o tahoka a limamu, a vahamu i taku kunana, o bole a nimahuri vakaroro. ⁹ Pali a matamu ge rata ioe go rata a naro hale, o sigi talea, o vurokia, ma ni gi voro puru ioe na kanono na imperno turana matamu i rua. I kamumu go tahoka a matamu i taku kunana, o bole a nimahuri vakaroro.

A Nivakakika na Sipsip i Velu
(Lukas 15:3-7)

¹⁰ * “Naha ni biua tara viri ne huriki a koma kiroko nga, a vuhuna iau a taki mua, e huriki a agelo ne ria ri pesi vakaroro na matane Tata na hunu. ¹¹ (-)*

¹² “Mu luhoi navai? A ra ge ratea a bakovi i tahoka a sipsip i ravulu mule ma a murina balaka taku (100), pali a sipsip tara i laho tala, i velu? Bara i pe puru na kupona a sipsip i 99, bara i vano ia, i matakanea a viri i velu. ¹³ A taki muholi mua, na tahuna i matavisia bara i vivi hateka vona. A nivivi vona bara i dagi hateka na maka sipsip i 99 i uka ma ri laho tala. ¹⁴ I mavonga kunana, e Tamane mua na hunu i uka ma i ngaru ge velu a viri tara ne huriki a viri kiroko nga.

A Viri i Rata a Naro Hale ne Turana

¹⁵ *E turamu tara ge rata hale ioe, o vano o taki kapilohoa. Ia ge longo, o korimulea pali e turamu. ¹⁶ *Ia i uka ma ge longo, o

* **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mat 19:14; Mrk 10:15; Luk 18:17 * **18:5:** Mat 10:40; Luk 10:16; Ion 13:20 * **18:8:** Mat 5:29-30 * **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** A puhu na hinere hosi ri uka ves iea: ¹¹ A Tuna Bakovi i valai ne vona ni korimule e huriki ri velu. * **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1 * **18:16:** Vin 19:15; Ion 8:17

tuli tabua tara bakovi, o a bakovi ala rua, moto vano moto takia. I mavonga, 'a ngava ni padi virihi a viri vona, a bakovi ala rua o ala tolu to go lohoka vona.' ¹⁷ Ia i tabana i uka ma ge longo, mu taki talea ne huriki a tara na Vure. Ia i tabana i uka ma ge longo, mu mata taroa ge manga a bakovi i uka ma ia a Iuda, o a bakovi ni bole a takis.

¹⁸ * "A taki muholi mua, a ra maki mu koloa koea na malala, bara ni kolo meli na hunu. A ra maki mu puga koea na malala, bara ni puga meli na hunu.

¹⁹ * "A taki tabu mua, e rei ne mua ala rua koea na malala ru valongo mai a ngava, ru vasileki, e Tata na hunu bara i longo mai rua. ²⁰ I mavonga, a vuhuna na tahuna a viri ala rua o ala tolu to vapopo na ragu, iau a made vonga turane tou."

A Nivakakika na Vora Hale

²¹ Muri e Petrus i valai ne Isu, i nanea, "Bakovi Dagi, e turagu ge rata hale iau balaka kupo, ga puga vuroki balaka riva a naro hale vona? Ga puga balaka polorua?"

²² *E Isu i koli i ta maea, "I uka ma ge balaka polorua kunana. O puga vuroki a naro hale vona balaka ravulu polorua a polona i polorua (77).

²³ "I maea, a harikianga na hunu i manga a hariki i ngaru e huriki a vora vona ri gi koli a moni ri bole.

²⁴ A bakovi i pelekado mugea, a kedo bara i koli a talent i rangale ravulu (10,000).[†] ²⁵ Pali a bakovi iea i keri ni koli a moni vona, lakea a hariki i taki ni gi habi ni kona a bakovi iea, turana e girihina, e huriki e tuna, a maki lobo vona, ni gi koli a makoli vona.

²⁶ "A vora i tabuli puru na ngalana hariki, i nana tora ia, i

ta maea, 'O dodo iau, o hatenono. Bara koli lobo a moni vomu.' ²⁷ Lakea a bakovi dagi i dodoa a vora vona, i takia nahea ge koli a makoli vona.

²⁸ "Pali a vora iea, na tahuna i pagitala, i masia a vora turana, hosi i habi a moni vona, a denari i ravulu mule ma murina balaka taku (100).[‡] I lakavua, i roboa a lohona, i takia, i ta maea, 'O koli ngane a kedo a habi vomu!'

²⁹ "A vora turana i tabuli puru na ngalana, i nana tora ia, i ta maea, 'O dodo iau, o hatenono. Bara koli mule a makoli vomu.'

³⁰ "Pali i uka ma i longo maia. I vano, i taki e huriki a tagari ri gi ru dilia na bavi, ge made vonga ge harena na tahuna i koli mule lobo a makoli vona. ³¹ Na tahuna e huriki a vora ranga ri masia, ri dodo. Ri vano, ri vakalongoa a hariki.

³² "Muri a hariki i gale vilia a vora iea, i takia, 'Ioe a vora hale! Ioe o nana tora iau, a puga vuroki a makoli lobo vomu. ³³ Iau a dodo ioe, pali i uka ma o dodoa a vora turamu.' ³⁴ *I madihi a hatena hariki, i habia na limane huriki a tagari ri gi habi a nimadihi dagi vona, ge harena na tahuna i koli mule lobo a makoli vona.

³⁵ * "I mavonga kunana, e Tata na hunu bara i rata maea e huriki i uka ma ri lohople muholi a naro hale na turane ria."

19

A Nivapile na Parangia

(Markus 10:1-2; Lukas 16:18)

¹ E Isu i taki lobo a ngava nga, muri i malaga o Galili, i lakea na robo e Iudea, na tabeke tara na naru e Iordan. ² E huriki ala kupo ri muri vona, lakea i vakamahuri ria lobo.

* **18:18:** Mat 16:19; Ion 20:23 * **18:19:** Mrk 11:24; Ion 15:7 * **18:22:** Vuh 4:24; Luk 17:4

[†] **18:24:** A moni tara ne ria a "talent". A talent i taku i manga a mapana viri i leho na pida i ravulu a polona i lima (15). [‡] **18:28:** A moni adenari i manga a mapana viri i leho na pida i kupo.

* **18:34:** Mat 5:25-26 * **18:35:** Mat 6:15; Mrk 11:25; Epe 4:32; Kol 3:13

³ E huriki a Pariseo ranga ri valai vona, ri gi tonia. Ri nanea, “A vinara i ta navai? A bakovi ge pilea e girihina na ningaru vona?”

⁴ *E Isu i koli, i ta maea, “Ra mua, i uka ma mu gi a nitana Vure? Ni here maea, na mugana maki lobo a Vure, a viri i ratarike a maki lobo, ‘i ratarike varago a bakovi a ngatavine.’ ⁵ *Lakea a Vure i ta maea, ‘I mavonga, a bakovi bara i pe e tamana e kinana, i madoko turane girihina, a kakaine rua ge taku kunana.’ ⁶ Ngane i uka ma ru ala rua, ru ala taku kunana. I mavonga, nahea tara viri ge kalipida rua, a vuhuna a Vure i vakamade palupu rua.”

⁷ *Muri ri nanea e Isu, “Pali e Moses, i navai i habi a vinara hosi i taki a bakovi bara i habia ne girihina a raukea na nivapile, muri bara i tonoa ge vano?”

⁸ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Na mugana maki lobo i uka ma i mavonga. Pali e Moses i longo ne mua mu gu rata mavonga, a vuhuna mu kulirua hateka. ⁹ *A taki muholi mua, a ngatavine i uka ma i mole, pali a bakovi i pilea, i parangi tabu a ngatavine tara, ra bakovi iea i mole.”

¹⁰ Muri e huriki a murimuri ri takia, “A ngava iea ge muholi, i kamumu hateka na viri i uka ma ge parangi.”

¹¹ E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma e huriki lobo ri gi longokilalea a ngava iea. E huriki ri gi longo maia, re huriki a Vure i kori ria ri gi longo maia. ¹² A ta maea a vuhuna e huriki a bakovi ranga, i hopa a dolene ria, lakea i uka ma ri parangi. Pali e huriki a bakovi ranga, ni pala vuroki a dolene ria lakea i uka ma ri parangi. E huriki a bakovi ranga ri koi ni parangi, a vuhuna ri ngaru ni rata a leho

na harikianga na hunu. Pali e rei a viri i kara ge longo mai a ngava iea, ge longo maia.”

E Huriki a Koma Kiroko
(Markus 10:13-16; Lukas 18:15-17)

¹³ Muri ni tuli lakea ne Isu e huriki a koma kiroko, ge ru langa a limana ne ria, ge vasileki langa ne ria. Pali e huriki a murimuri ri tahate e huriki ri tuli valai e huriki a koma.

¹⁴ *Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Naha ni hatekakari e huriki a koma. Mu taparaki ria ri gi valai nau, a vuhuna a harikianga na hunu ne vone ria e huriki a hulu nga.” ¹⁵ I ru langa ne huriki a koma a limana, i vakabagetu ria. Muri i malaga, i vano.

A Riau na Mahala
(Markus 10:17-31; Lukas 18:18-30)

¹⁶ Muri a bakovi tara i valai ne Isu, i nanea, “Mari ni tovo, a ra maki kamumu ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

¹⁷ *E Isu i koli, i ta maea, “I navai o nana iau na a ra maki i kamumu? A viri i kamumu i ala taku kunana. Ioe bara o ngaru ni bole a nimahuri vakaroro, o muri mai a vinara na Vure i ravulu.”

¹⁸ *Muri a bakovi i nana maea, “E rei a vinara ga ramaia?”

E Isu i koli, i ta maea, “Naha ni rabalaki a viri. Naha ni mole. Naha ni panaho. Naha ni tatami.

¹⁹ *O togo e tamamu e kinamu. O ngaru e huriki lobo i manga a hini o ngaru mule ioe.”

²⁰ A riau i koli, i ta maea, “A muri mai lobo a vinara nga. A ra maki tabu ga ratea?”

²¹ E Isu i koli, i ta maea, “Ioe bara o ngaru ni malamala na matana Vure, o vano o habi a maki lobo vomu ni gi kona. O bole a mapana o habi ne huriki a matasia, bara o

* 19:4: Vuh 1:27; 5:2 * 19:5: Vuh 2:24; Epe 5:31 * 19:7: Vin 24:1-4; Mat 5:31 * 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11 * 19:14: Mat 18:2-3 * 19:17: Levi 18:5; Luk 10:28 * 19:18: Nim 20:13-16; Vin 5:17-20 * 19:19: Nim 20:12; Levi 19:18

tahoka a mahala na hunu. Muri o valai o muri nau.”

²² Na tahuna a riau i longoa a ngava iea, i dodo hateka, a vuhuna i tahoka hateka a mahala. I pesi rike kunana, i vano.

²³ Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “A taki muholi mua, a bakovi na mahala, i gutu hateka vona ni dili na harikianga na hunu. ²⁴ A taki tabu mua, a kamel i keru ni dili na dupi na kavato. I mavonga kunana, a bakovi na mahala i uka ma ge dili na harikianga na Vure.”

²⁵ Na tahuna e huriki a murimuri ri longoa a ngava iea, ri turutu, ri nana, “Pali e rei ngane ge bole a nimahuri vakaroro?”

²⁶ *Lakea e Isu i mata lakea ne ria, i ta maea, “A maki iea, e huriki a bakovi ri keria. Pali a Vure, i uka tara maki ge keria.”

²⁷ E Petrus i koli mule, i nanea, “Mia mi pe a maki lobo ne mia, mi muri vomu! I mavonga, a ra maki mi gi bole?”

²⁸ *E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi mua, muri ma na malala karaba, a Tuna Bakovi bara i made na nibagetu na gula hariki vona. Mua ranga e huriki mu muri nau, bara mu made na gula hariki i ravulu a polona i rua, bara mu pelekado a kabu ne Israel i ravulu a polona i rua. ²⁹ E rei a viri i luhoi tora iau, lakea i pe a ruma vona, i pe e huriki e turana, e kurabana, e tamana, e tuna, a hania vona, iau bara koli, bara ri bole balaka kupo tabu a maki nga, turana nimahuri vakaroro. ³⁰ *I kupo e huriki ri muga ngane, bara ria a iku. Pali i kupo e huriki ri iku ngane, bara ri muga.

20

E Huriki a Voravora na Hania na Vain

¹ “A harikianga na hunu i manga a tahona malala i vuho tala ge matakana e huriki a vora ri gi leho na hania na vain vona. ² I taki ria ge kona ria na denarius i taku.* Ri longo, lakea i rudu ria ri gi leho na hania na vain.

³ “Muri na kilala i polova na hatelanga i vano tabu, ge matakana e huriki a vora. I matai e huriki a bakovi ri pesi tavula na mada, ⁴ lakea i taki ria, i ta maea, ‘Mua ranga mu valai, mu leho na hania na vain nau. Bara kona kamumu mua.’ ⁵ Lakea ri vano, ri leho.

“I rata mavonga tabu na kuru haro. I vano tabu na kilala i tolu na malunga. ⁶ Na malunga, na kilala i lima, i vano tabu. I matai e huriki ranga ri pesi tavula, lakea i nana ria, ‘I navai mu pesi tavula mavonga koea na parava iea?’

⁷ “Ri koli, ri ta maea, ‘I uka tara viri ge taki mia mi gi leho vona.’

“Lakea i taki ria, ‘Pali. Mua ranga mu valai mu leho na hania na vain nau.’

⁸ * “Na malunga liu ngane, i takia a matakari na vora, i ta maea, ‘O gale palupu e huriki a vora, o kona ria. O vakatubu ne huriki ri bele muri.’

⁹ “E huriki a vora ni bole na malunga ri valai muga ri bole a mapane ria. Ni habi ne ria taku-taku a denarius i taku. ¹⁰ Muri e huriki ri leho muga ri valai, ni gi kona ria. Ri pahadaki ta ri gi bole a moni dagi, pali ria ranga, ri bole takutaku a denarius i taku kunana. ¹¹ Na tahuna ri bole a mapane ria, ri vakatubu ni deke, ¹² ri ta maea, ‘Re huriki nga o bole na malunga liu, ri leho kunana na kilala i taku, lakea ke o kona ria i manga o kona mia. Pali mia, mi leho tabaka, i kani mia a haro.’

¹³ “Lakea i koli i takia a viri tara ne ria, i ta maea, ‘Turagu, iau i uka

* **19:26:** Jop 42:2 * **19:28:** Mat 25:31; Luk 22:30; Kap 3:21 * **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

* **20:2:** A moni denarius i taku a mapana viri i leho na parava i taku. * **20:8:** Levi 19:13; Vin 24:15

ma rata hale ioe. Muga o longo vona a denarius a taki ioe ga kona ioe vona. ¹⁴ O bolea a mapamu, o vano. A ningaru nau kunana a kona mua na mapa i taku. ¹⁵ Ra moni nga, a moni nau. I navai, go taki iau a ra ga ratea vona? I navai ke? I madihi a hatemu a vuhuna iau a hatebalala?”

¹⁶ * “I mavonga kunana, e huriki ri muri bara ri muga. E huriki ri muga bara ri muri.”

E Isu i Taki Mugea a Nimatena
(Markus 10:32-34; Lukas 18:31-33)

¹⁷ E Isu i lalaho sike o Ierusalem. I tuli lakea na gaga e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i taki ria, i ta maea, ¹⁸ * “Ngane si gi sike o Ierusalem. A Tuna Bakovi bara ni habi na limane huriki a prister dagi, a mari na vinara. Bara ri taki ni gi rabalaki ia. ¹⁹ Muri bara ri habia na limane huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi padikedeadea, ri gi hotua, ri gi paditanea na kai tavalavala. Muri na parava i tolu, a Vure ge vakamahuri mulea.”

E Kinane Iakobus Rua e Ioanes
(Markus 10:35-45)

²⁰ Muri e girihine Sebedi, i tuli valai ne Isu e tuna rua. I pasike puru na ngalane Isu, i nanea ge ratea vona tara maki.

²¹ * Lakea e Isu i nanea, “A ra o ngarua?” I koli, i ta maea, “A ngaru e tugu nga ru gu made turamu na harikianga vomu. Ge made na kanemu tara, na maurimu tara.”

²² * E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma moto lohoka vona a maki moto nana vona. A nimadihi i tabukoi ga bolea, i kara marua muru gu kalohoa, o i uka?”

Ru koli e maki tari rua, ru ta maea, “I kara maria.”

²³ Lakea e Isu i taki rua i ta maea, “I muholi hateka muru gu kalohoa a nimadihi manga iau. Pali e rei ge made na kanegu, a maurigu, i uka ma a maki nau ga habi. A gula nga e Tata i rata puru na viri i vulaki pali.”

²⁴ Na tahuna e huriki a murimuri ala ravulu ri longoa, i madihi a hatene ria. ²⁵ * Pali e Isu i gale palupu ria, i taki ria, “Mu lohoka vona e huriki i uka ma ria a Iuda, a hariki ne ria ri matakari hateka ria. E huriki a bakovi dagi ne ria ri rata polo mugamuga.

²⁶ * Pali mua, i uka ma mu gu rata mavonga. E rei a viri i ngaru ge ia a viri dagi ne mua, ge leho manga a vora ne mua. ²⁷ E rei a viri i ngaru ni muga ne mua ge ia a vora ne mua, ²⁸ * ge manga a Tuna Bakovi. Ra Tuna Bakovi, i valai i uka ma ge vakavora e huriki. I valai ge ia a vora ne huriki, ge mate, ge konamule e huriki ala kupo.”

E Isu i Vakamatapara a Kepa
(Markus 10:46-52; Lukas 18:35-43)

²⁹ Na tahuna e Isu, e huriki a murimuri vona ri pea e Ieriko, e huriki ri ala kupo ri muri vona. ³⁰ A kepa ala rua ru mamade na dahana dala. Na tahuna ru longoa e Isu i laho polo, ru gale tala, ru ta maea, “O Bakovi Dagi, hamone Davit, o dodo maria!”

³¹ Pali e huriki ri tahate rua, ri taki rua ru gu vulai. Pali ru gale hinituhana tabu, ru ta maea, “O Tune Davit, Bakovi Dagi, o dodo maria!”

³² Lakea e Isu i pesi tata, i gale valai rua, i ta maea, “A ra muru ngarua?”

³³ Ru koli, ru ta maea, “Bakovi Dagi, miri ngaru go vakamatapara maria!”

* **20:16:** Mat 19:30; Mrk 10:31 * **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23 * **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30 * **20:22:** Mat 26:39; Ion 18:11 * **20:25:** Luk 22:25-26 * **20:26:** Mat 23:11; Mrk 9:35 * **20:28:** Luk 22:27; Pili 2:7

³⁴ E Isu i dodo rua, i nugu a matane rua. Malaviriri kunana ru matapara, ru muri vona.

21

*E Isu i Dili o Ierusalem
(Markus 11:1-11; Lukas 19:28-40; Ioanes 12:12-19)*

¹ Ri bele tabukoi o Ierusalem ngane, na tanga tara ni gale e Betpage, na dahana lolo e Oliva. Lakea e Isu i rudu a murimuri vona ala rua, ² i taki rua, “Muru muga lakea na tanga na ngalane marua. Na tahuna muru bele, bara muru masia a donki ni kolotata turana tuna. Muru puga rua, muru lalu valai nau. ³ A viri tara ge nana marua, muru takia e Bakovi Dagi i tahoka a leho ne rua, lakea bara i vakaru valai malaviriri kunana.”

⁴ A maki iea i bele, ge bele muholi a ngavana propet hosi, i ta maea.

5 * “Mu vakalongo e huriki ri made
o Sion, mu ta maea,
‘Mu masia! A hariki ne mua i valai
ngane.

A bakovi madoru. I rike na
donki,

i rike na tuna donki.' ”

⁶ Lakea ru vano, ru ramai a ngavane Isu. ⁷ Ru lalu valai a donki turana tuna. Ru vulala langa na bitone rua a varakia ne rua, lakea e Isu i made langa. ⁸ E huriki ala kupo ri vulala na dala a varakia ne ria. E huriki ranga ri paku a rahana kai ri vahata na dala. ⁹ *E huriki ri muga, e huriki ri muri ri vivi vona, ri magulu taku, ri ta maea.

“Si gi kavurikea a hamone Davit!

A Vure ge vakabagetua a viri i
valai na rane Bakovi Dagi!

Si gi kavurikea a Vure Meli Liu!”

¹⁰ Na tahuna ri dili o Ierusalem,
e huriki lobo na tanga iea ri talulu
maia, ri vanana, “E rei a bakovi
iea?”

¹¹ Lakea e huriki ri laho turana ri koli, ri ta maea, “Ra bakovi iea e Isu, a propet i valai o Nasaret, na tabeke ne Galili.”

*E Isu i Lili Tala e Huriki na Roho
na Vure*

(Markus 11:15-19; Lukas 19:45-48; Ioanes 2:13-22)

¹² Ngane e Isu i dili na roho na Vure o Ierusalem, i lili tala e huriki ri vakona, ri vahabi a maki. I pulo ngalatudu a dede ne huriki ri vangoli a moni, e huriki ri vahabi a balu. ¹³ *I taki ria, i ta maea, “A ngava ni here puru i ta maea, ‘A roho nau bara ni gale a roho na nivasileki,’ pali mua mu ratea a hini ri haniu vona e huriki a panaho.”

¹⁴ Muri e huriki a kepa, a vaha hale ri vali vona pololilo na roho na Vure, i vakamahuri ria lobo. ¹⁵ Pali e huriki a prister dagi, a mari na vinara na lotu, i madihi a hatene ria na tahuna ri matai a maka maki ni turutu vona e Isu i rata, ri longo e huriki a koma pololilo na roho na Vure ri gale tala, ri ta maea, “Si gi kavurikea a hamone Davit!”

16 *Lakea ri nanea e Isu, “A ngava i taki e huriki a koma kiroko, o longo?”

I kōli i ta maea, “A longo. Pali
mua, a ngava nī here hosi na
Hinere, mu longo a o i uka? Nī here
maea:

‘E huriki a koma kiroko, a koma ri
ruru, o rata ria ri kavurike
ioe.’”

¹⁷ Muri i pe ria, i lakea o Betani,
i mahita vonga.

A Kai a Pik i Malai

(Markus 11:12-14,20-24)

¹⁸ Na hatelanga e Isu i ilaho hamule o Ierusalem. I vitolo. ¹⁹ I masia a kai a pik na dahana dala. I lokovonga maia, pali i uka kanena. A pagana kunana. Lakea i takia a kai, i ta maea, “I uka ma go vua

* **21:5:** Sek 9:9 * **21:9:** Sng 118:25-26 * **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **21:16:** Sng 8:2

tabu!” Malaviriri kunana, a kai i malai.

²⁰ *Na tahuna e huriki a murimuri ri masia, ri turutu, ri nana, “Ra kai a pik iea, i malai malaviriri navai?”

²¹ *E Isu i koli, i ta maea, “I muholi hateka, e rei a viri i luhoi tora, i uka ma i loho ruarua, ia tara bara i takia a kai ge malai. A maki kiroko nga. Bara i rata tabu a maka maki dagi. Bara i takia a lolo iea, ‘O malaga rike, o to na utu.’ bara i longototo. ²² *Mua bara mu luhoi tora, bara ni habi ne mua a maki mu vasileki vona.”

E Rei i Habi a Nitara ne Isu?

(Markus 11:27-33; Lukas 20:1-8)

²³ Muri e Isu i dili na roho na Vure, i vara e huriki. E huriki a prister dagi, a bakovi dagi ri valai vona, ri nanea, “O bole vai a nitara o rata a maki nga? E rei i taki ioe go rata a maki nga?”

²⁴ E Isu i koli, i ta maea, “Ga nana taro mua. Mua bara mu koli visia a ninana iea, bara taki mua vona e rei a viri i habi nau a nitara ni rata a maki nga. ²⁵ A ninana nau i maea, ra hilova ne Ioanes, i valai na Vure, o i valai na bakovi tavula kunana?”

Ri vata, ri ta maea, “Bara si takia a leho vona i valai na Vure, bara i nana, ‘Pali i navai i uka ma mu luhoi tora ia?’ ²⁶ *Pali bara si takia i valai na bakovi kunana, bara si mangenge ne huriki, a vuhuna ri luhoi a Ioanes a propet.”

²⁷ Lakea ri ta maea, “I uka ma mi lohoka vona.”

Muri e Isu i ta maea, “Iau tara, i uka ma ga taki mua vona e rei a viri i habia nau a nitara ni rata a maki nga.”

A Nivakakika na Koma ala Rua

²⁸ Muri e Isu i taki e huriki a prister dagi, e huriki a bakovi dagi nga, i ta maea, “Mu luhoi navai? A bakovi tara i tahoka e tuna bakovi

ala rua. I takia a tabua i ta maea, ‘Tugu, mona o vano o leho na hania na vain.’

²⁹ “A tabua i koli, i ta maea, ‘A koi.’ Pali muri i dodo, i pulo a niluhoi vona, i vano, i leho.

³⁰ “Muri e tamane rua i takia a pahamuri tabua ge leho na hania. A koma i koli, i ta maea, ‘Bakovi dagi, bara vano.’ Pali i uka ma i vano ge leho.

³¹ “E rei ne rua i muri mai a ngavane tamane rua?” Ri koli, ri ta maea, “A tabua.”

Lakea e Isu i taki ria, “A taki muholi mua, e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a ngoi bara ri dili muga ne mua na harikianga na Vure. ³² *A ta maea, a vuhuna e Ioanes i valai i vakasiri mua vona a naro malamala, pali i uka ma mu longo maia. Pali e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a ngoi ri longo maia. Pali mua, na tahuna mu matai e huriki nga ri longo maia, i uka ma mu pulo a vilone mua mu gu longo maia.”

A Nivakakika na Vora Hale

(Markus 12:1-12; Lukas 20:9-19)

³³ * “Mu longo tabu tara ni vakakika: A tahona malala tara i varoa a hania na vain vona. I tura haluia na nure. I kelia a lovo, i kisia a tabeke ni paha bebe a vain vona. I haea a roho tagari. Muri i habia a hania ne huriki a bakovi ranga ri gi leho taro vona, i vano i havai na robo basi ia. ³⁴ I tabukoi ngane a keva ni mirio a vain, lakea i rudu e huriki a vora vona, ri gi bole ne huriki a mari ni leho a kanena vain.

³⁵ “Pali ri lakavu e huriki a vora vona. Ri ubia tara, ri rabalakia tara, ri padimatea na kedo tara. ³⁶ Muri i rudu tabu e huriki a vora ranga, ri ala kupo popote ne huriki muga. Pali e huriki a bakovi na leho ri ratapile tabu ria. ³⁷ Ngane

* **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Ion 14:12; 1Ko 13:2 * **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19 * **21:26:** Mat 14:5 * **21:32:** Luk 3:12; 7:29-30 * **21:33:** Ais 5:1-2

a tahona malala i rudua e tuna. I luhoi maea, 'Bara ri togoa e tugu.'

38 * "Pali na tahuna ri masia e tuna, ri vata, ri ta maea, 'A bakovi iea bara i bole a murine tamana. Si gi rabalakia, si gi bole a hania na vain na tahuna e tamana i mate.'

39 *Lakea ri lakavua, ri voro talea na hania na vain, ri bimatea.

40 "Mu luhoi navai? A tahona hania na vain, ge rata navai e huriki a bakovi na leho nga na tahuna i hamule valai?"

41 Ri koli ri ta maea, "Bara i rabalaki e huriki a bakovi hale nga. Muri bara i habia ne huriki a bakovi na leho ranga a hania na vain vona. Pali na tahuna na nimirio, bara ri habi mule na tahona malala ranga kanena vain."

42 *Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, "A ngava ni here puru na Hinere, i maea,

'Ra kedo e huriki a mari ni hae a ruma ri marikoi vona, ngane i bele a vuhu kedo ni hae a ruma vona.

A rabu iea, e Bakovi Dagi i ratea, i mata kamumu hateka na matane hita.'

"Ra mua, mu longo pali a ngava iea, o i uka? 43 I mavonga a taki mua, a harikianga na Vure bara ni bole hamule ne mua, bara ni habi ne huriki ri rata a maki a Vure i ngaru na harikianga vona. 44 E rei a viri i boru langa na kedo iea bara i bole a vuranga. Na tahuna a kedo iea ge boru tahoa a viri, bara i ubi momoa."

45 Na tahuna e huriki a prister dagi, e huriki a Pariseo ri longoa a nivakakika iea, i padi ria a mana vona e Isu i taki virihi ria. 46 Lakea ri matakana a dala ri gi lakavua. Pali ri mangenge a vuhuna e huriki ri takia e Isu a propet.

22

A Nivakakika na Habu na Parangia

(Lukas 14:16-24)

1 E Isu i taki tabu ria vona tara nivakakika, i ta maea, 2 "A harikianga na hunu i manga a hariki i rata a habu na parangia ne tuna a bakovi. 3 I taki puru e huriki ri gi valai na habu, lakea i rudu e huriki a vora vona, ri gi tuli valai ria. Pali e huriki a bakovi nga ri koi ni valai.

4 "Muri a hariki i rudu tabu e huriki a vora ranga, i ta maea, 'Mu vano, mu taki e huriki a taki puru ria, ri gi valai. Mu taki ria a bulmakau, a tuna bulmakau gavutuvutu ni poka pali. A rata puru lobo pali a maki ni kani. Mu taki ria ri gi valai na habu na parangia, mi gi kani.'

5 "Pali i uka ma ri taratoto. Ri laho viliha. A viri tara i lakea na hania. A viri tara i vano ge rata a leho vona. 6 *Pali e huriki ranga ri lakavu e huriki a vora na hariki, ri rata hale ria, ri rabalaki ria. 7 I mavonga, i madihi a hatena hariki, lakea i rudu e huriki a tara na nugumaheto vona ri rabalaki e huriki a bakovi hale nga, ri run-gani a tanga ne ria.

8 "Muri i taki e huriki a vora vona, i ta maea, 'A habu na parangia ni rata puru. Pali e huriki a taki puru ria ri gi valai, i uka ma ria a viri kamumu ri gi valai. 9 I mavonga, mu laho lakea na maka dala dagi. Mu taki e huriki mu matai vonga ri gi valai.' 10 Lakea e huriki a vora nga ri lakea na maka dala, ri tuli e huriki vonga. Ri tuli e huriki a bakovi hale, ri tuli e huriki a bakovi kamumu. Ria lobo ri valai na habu, i vonu a roho.

11 "Pali na tahuna a hariki i valai ge matai e huriki ri bele, i masia a bakovi tara, i uka ma i rodo a

* 21:38: Mat 27:1

* 21:39: Hib 13:12

* 21:42: Sng 118:22-23; Rom 9:33; 1Pe 2:6-8

* 22:6: Mat 21:35

* 22:13: Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28

varakia na habu. ¹² Lakea i nanea, “Turagu, o uka a varakia na habu. O dili navai?” Pali a bakovi iea i ngapa. ¹³ *Lakea a hariki i taki e huriki a bolekoru vona, i ta maea, “Mu kolotata a limana, a vahana, mu voro talea na uvo, na tabeke a Vure i uka ma i made vona. E huriki na tabeke iea ri tangi, i vaheri mavonga a ngine ria, a vuhuna i madihi a hatene ria.” ¹⁴ A ta maea, a vuhuna ni gale e huriki ala kupo, pali e huriki ni vulaki i uka ma ri ala kupo.”

A Takis ne Kaiser
(Markus 12:13-17; Lukas 20:20-26)

¹⁵ *Muri e huriki a Pariseo ri vano, ri matakana a dala ri gi tamia e Isu, ge taki ranga ngava ri gi padi virihia vona. ¹⁶ Ri rudu e huriki a murimuri ne ria, turana e huriki a tara ne Herod.* Ri lakea vona ri ta maea, “Mari ni tovo, mi lohoka vomu, ioe a bakovi ni ta muholi, o vara muholi na narona Vure. I uka ma o mangenge vona tara viri, a vuhuna e huriki lobo ri palupulupu na matamu. ¹⁷ I mavonga, o taki mia, a vinara i taki si gi habi a takis ne Kaiser, o i uka? O luhoi navai?”

¹⁸ Pali e Isu i lohoka vona a niluhoi hale ne ria, lakea i taki ria, “Mua e huriki a tabele rua, i navai mu ngaru ni toni iau? ¹⁹ Mu vakasiria nau tara moni ni kona a takis vona.” Ri habia vona a moni tara ni gale a denarius. ²⁰ Muri i nana ria, “A hanune rei, a rane rei i tabuli vona?”

²¹ *Ri koli, ri ta maea, “A hanune Kaiser, a rane Kaiser i tabuli vona.” Lakea e Isu i taki ria, “Mu habi ne Kaiser a maki ne Kaiser, mu habi na Vure a maki na Vure.”

²² Na tahuna ri longoa a ngavana ri turutu. Muri ri pea, ri vano.

A Nimahurimule na Matenga
(Markus 12:18-27; Lukas 20:27-40)

²³ *Na parava iea kunana e huriki a Sadusi ri valai ne Isu. Re huriki a Sadusi, ri taki ta i uka tara viri ge mahuri mule na matenga. Ri valai ne Isu, ri nanea, ²⁴ * “Mari ni tovo, e Moses i here puru i takia a bakovi i mate, i pe purua e girihina, pali i uka e tune rua, e tarina bara i parangi tabu a havuri vona, ge vakabelea a hamona. ²⁵ I tahoka e maki tarina mai ala polorua, ri made hosi turane mia. A tabua i parangi, muri i mate. Pali i uka ma i vakabele e tuna. Lakea a pahamuri tabua i parangi vona a havuri na tabua. ²⁶ A ngatavine i uka ma i poda ma, i mate a pahamuri tabua. Pali re maki tari mai lobo ri parangi vona a ngatavine iea. Ria lobo ri mate. I uka tara viri ge vakabele a koma. ²⁷ Ri mate lobo e huriki a bakovi, muri a ngatavine i mate. ²⁸ O luhoi navai? Muri ma, na tahuna e huriki ri pesi rike mule na ni mate, ra ngatavine iea ge girihine rei muholi? Ria lobo ri parangi vona.”

²⁹ Pali e Isu i koli mule, i ta maea, “I uka ma mu lohoka vona a Hinere. I uka ma mu lohoka na nitora na Vure. I mavonga mu varoru. ³⁰ Muri ma, na tahuna e huriki ri gi mahuri mule na matenga, i uka ma ri gi vaparangi. Bara ri made manga e huriki a agelo na hunu. ³¹ Ra ngava na ni mahurimule na matenga, a nitana Vure i vakalongo mua maea, ³² * ‘Iau a Vure ne Abraham, ne Isak,

* **22:15:** Mrk 3:6 * **22:16:** E huriki a Pariseo ri marikoi e huriki a Rom ri gi matakari o Israel. E huriki a kabu ri do rikea e Herod ri ngaru e hurikia Rom ri gi matakari o Israel. E Isu bara i taki nahea ri gi kona a takis i lakea ne huriki a Rom, e huriki a kabu ne Herod bara ri padi virihia e Isu na ngava. Pali e Isu bara i taki ni gi kona a takis lakea ne huriki a Rom, e huriki a Pariseo bara ri padi virihia e Isu na ngava. * **22:21:** Rom 13:7 * **22:23:** Apo 23:8

* **22:24:** Vin 25:5 * **22:32:** Nim 3:6; Mat 8:11

ne Iakop.’ A Vure i uka ma ia a Vure ne huriki ri mate, ia a Vure ne huriki ri mahuri.”

³³ Na tahuna e huriki ri longoa a ngavana, ri turutu vona a nitovo vona.

A Vinara Dagi

(Markus 12:28-31; Lukas 10:25-28)

³⁴ E huriki a Pariseo ri longoa e Isu i vakangapa e huriki a Sadusi, lakea ri vapopo, ria lobo ri lakea ne Isu. ³⁵ A Pariseo tara, a mari na vinara na lotu, i tonia e Isu na ngava, i nanea maea, ³⁶ “Mari ni tovo, e rei a vinara i dagi hateka na vinara lobo?”

³⁷ *E Isu i koli, i ta maea, “O ngarua e Bakovi Dagi a Vure vomu na hatemu lobo, na hanumu lobo, na niluhoi vomu lobo. ³⁸ A vinara iea i muga, i dagi na vinara lobo. ³⁹ *A vinara i muri vona, i manga tabu a viri muga, i maea: O ngarua e turamu i manga a hini o ngaru mule ioe. ⁴⁰ *A vinara i rua nga a vuhuna a vinara lobo ne Moses, a hinere lobo ne huriki a propet.”

E Kristo e Tune Rei?

(Markus 12:35-37; Lukas 20:41-44)

⁴¹ E huriki a Pariseo ri tabana ni pesi palupu, lakea e Isu i nana ria,

⁴² * “Mu luhoi navia e Kristo? Ia a hamone rei?” Ri koli, ri ta maea, “E Kristo a hamone Davit.”

⁴³ Lakea e Isu i nana ria, “Pali e Davit, i navai i takia e Kristo a Bakovi Dagi vona? Na tahuna a Hanu Kiripiripi i dili ne Davit, i ta maea,

⁴⁴ * ‘E Bakovi Dagi i takia a Bakovi Dagi nau, i ta maea,

“O made na limagu a kanegu, ge harena na tahuna ga rat-apile

e huriki a pile vomu.” ’

⁴⁵ “E Davit i galea e Kristo e ‘Bakovi Dagi,’ pali i navai tabu ge ia a hamona?”

⁴⁶ E huriki a Pariseo ri keri ni kolia a ninana ne Isu. I vakatubu na parava iea ri mangenge ni nana rovi tabua e Isu.

23

A Vure Ge Pelekado e Huriki

(Markus 12:38-39; Lukas 11:43,46; 20:45-46)

¹ Muri e Isu i taki e huriki a muri-muri vona, turana e huriki ri vapesihi vonga, i ta maea, ² “E huriki a mari na vinara na lotu, e huriki a Pariseo ri made na murine Moses ri vara mua na vinara. ³ *Mu longototo a vinara ne ria. Pali naha ni muri mai a vilone ria, a vuhuna i uka ma ri muri mai a ngava ri vara vona. ⁴ Ri habi a vinara ne huriki i gutu ni ramai, i manga a viri i rotu a maka galesi dagi, i vakakaloho e huriki a bakovi vona. Pali ria ri koi hateka ni tuhori popote e huriki.

⁵ * “A maki lobo ri rata, ri vaka-holi kunana, e huriki ri gi matai. Ri tama na dumene ria a maka puhu na nitana hinere, ri bole na limane ria ranga. Ri rata a varakia na nivasileki ne ria i ola, i bola. ⁶ Ri ngaru ni made mugamuga na gula kamumu na habu, na gula kamumu na roho na vaponaga. ⁷ Ri ngaru hateka e huriki ri gi togo ria, ri gi tagui ria na mada. Ri ngaru hateka e huriki ri gi gale ria ‘a mari ni tovo.’

⁸ “Pali mua, nahea tara viri ge gale mua ‘a mari ni tovo,’ a vuhuna a mari ni tovo ne mua i taku kunana. Pali mua e maki turana mai. ⁹ Nahea mu gu galea tara viri na malala ge tamane mua, a vuhuna e Tamane mua i taku kunana, ra i made na hunu. ¹⁰ Nahea tara viri ge gale mua ‘a bakovi dagi,’ a vuhuna a Bakovi Dagi ne

* 22:37: Vin 6:5 * 22:39: Levi 19:18; Mat 7:12 * 22:40: Rom 13:10; Gal 5:14 * 22:42: Ion 7:42 * 22:44: Sng 110:1; Mat 26:64 * 23:3: Mal 2:7-8 * 23:5: Nim 13:9; Gi 15:38-39; Vin 6:8; Mat 6:1 * 23:11: Mat 20:26; Mrk 9:35; Luk 22:26 * 23:12: Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14

mua i taku kunana, re Kristo. ¹¹ * A viri i muga ne mua ge ia a vora ne mua lobo. ¹² * E rei a viri i bibi rike mulea, a Vure bara i vakakiroko ia. Pali e rei a viri i vakakiroko mule ia, a Vure bara i kavurikea.

¹³⁻¹⁴ “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu mu tabele rua hateka! A Vure bara i ratapile mua! Mu tukari a logo na harikianga na hunu, i uka tara viri ge dili. Mu koi ni dili vona, pali mu hatekakari e huriki ranga ri ngaru ni dili.*

¹⁵ “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu, mu tabele rua hateka! A Vure bara i ratapile mua! Mu laho lae basi, mu page poloa a dari mu gu tuli a viri ge ramai mua. Pali na tahuna i ramai mua, a rabu hale vona i rangi a rabu hale ne mua, lakea bara i puru turane mua na imperno.

¹⁶ * “Mu ngaru ni vakasiri e huriki na dala, pali mu kepa. A Vure bara i ratapile mua! A ngava mu takia i maea, ‘E rei a viri i ta muholi, i kaba, i kurahia a roho na Vure, a maki tavula. Pali a viri i ta muholi, i kaba, i kurahia a gol i tabuli na roho na Vure, ge ramai a ngava i takia.’ ¹⁷ Mu kepa, mu manga! I vai a maki i dagi? A gol tavula, o a roho na Vure ra i ratea a gol i tabuli herehere, ge ne vona a leho na Vure?

¹⁸ “Pali a ngava tara mu takia i maea, ‘A viri i kaba na dede, a maki tavula. Pali a viri i kaba na nihabi, ge ramai a ngava i takia.’

¹⁹ Mu kepa! I vai a maki dagi: a nihabi, o a dede ra i ratea a nihabi i vaperesi, ge ne vona a leho na Vure? ²⁰ I mavonga kunana, a viri i kaba na dede, i kaba vona turana maki i tabuli langa vona. ²¹ A viri i kaba na roho na Vure, i kaba vona

turana viri i made pololilo vona. ²² * A viri i kaba na hunu, i kaba na gula hariki na Vure, i kaba na viri i made langa vona.

²³ * “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu, mu tabele rua hateka! A Vure ge ratapile mua! A maki lobo ne mua mu ru na naguna i ravulu, lakea mu bole talea a naguna i taku mu habia na Vure. A maka maki tavula ranga, manga a kobo mu rata mavonga. Pali mu mata taro a maka ngava dagi na vinara. Mu mata taro a naro ni rata virihi e huriki lobo ge ramai a vilone ria. Mu mata taro a naro na nidodo, a naro ni luhoi torea a Vure. I kamumu mu gu ramai a vinara kiroko. Pali naha ni longokaburungi tabu a maka vinara dagi. ²⁴ Mu ngaru ni vakasiri e huriki na dala, pali mu kepa mua! Mu ramai a maka vinara tavulavula, pali mu mata kepa vona a maka vinara dagi. Mu rata mavonga, mu manga a bakovi i bole talea na kikei na naru vona a lango, pali i mata kepa vona a kamel, i todoa.

²⁵ * “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu, mu tabele rua hateka. A Vure ge ratapile mua! Mu ramai a vinara ni loi a tabeke polovavo na kap, a tavila. Pali a maki mu ru dili na kap, a tavila, mu bole na naro ni panaho, na naro ni raha. ²⁶ Mu kepa! Mu pelekado taro a hatene mua. Muri a narone mua bara i malamala.

²⁷ * “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu, mu tabele rua hateka! A Vure ge ratapile mua! Mu manga a lovo ne huriki ri mate, ni kalu keakea. I mata kamumu a hini polovavo, pali a hini pololilo i vona a tuha, a be-

* **23:13-14:** Ves 14 i uka ma i tabuli na hinere na maka puhu hosi. I tabuli kunana na maka puhu karaba. I maea: **14** Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu mu ngava naru hateka! A Vure ge ratapile mua! Mu tami e huriki a havuri mu panaho a ruma ne ria. Mu tero kunana vona a nivasileki i ola mu rata. * **23:16:** Mat 15:14 * **23:22:** Ais 66:1; Mat 5:34

* **23:23:** Levi 27:30; Mai 6:8 * **23:25:** Mrk 7:4 * **23:27:** Apo 23:3 * **23:28:** Luk 16:15

rana huriki ri mate. ²⁸ *I mavonga kunana e huriki ri matai mua, ri luhoi mua ta mu malamala. Pali a hini pololilo ne mua i vona a naro na tabele rua, a naro na ni longotaro a vinara na Vure.

²⁹ “Mua e huriki a Pariseo, a mari na vinara na lotu, mu tabele rua hateka! A Vure ge ratapile mua, a vuhuna mu hae a murina tuhana e huriki a propet, e huriki a bakovi malamala hosi, mu vakabagetu. ³⁰ Mu rata mavonga, a vuhuna mu luhoi maea, ‘Mia bara mi made hosi na tahuna e huriki a gare ne hita ri made na malala, i uka ma mi gi kori ria, mi gi rabalaki e huriki a propet nga.’

³¹ *I mavonga mu vakasiri mua, mua a hamone huriki ri rabalaki e huriki a propet. ³² Pali ngane mu vakalobo a leho e huriki e tubune mua ri doko hosi.

³³ * “Mua e huriki a mata! Mua e huriki a mata hale! A Vure ge rudu mua mu gu lakea na imperno, bara mu keri ni ha taroa.

³⁴ I mavonga, ga rudu lakea ne mua e huriki a propet, e huriki a bakovi na lohokanga, e huriki a mari na vinara na lotu. Bara mu rabalaki ranga, mu paditata na kai tavalavala ranga. Bara mu lagu pololilo na roho na vaponga ranga, pali e huriki ranga bara mu lili lae ria na maka tanga. ³⁵ *Na naro iea kunana bara mu rare na matenga ne huriki a bakovi malamala ni rabalaki, i vakatubu na bakovi malamala e Abel, i valai i harena ne Sakarias, e tune Berekia, ra mu rabalakia na roho na Vure, na kurukuruna tabeke ni gamai, a dede. ³⁶ A taki muholi mua, mua e huriki na tahuna mona bara mu bole a nimadihi, a vuhuna e huriki a bakovi nga ni rabalaki.

E Isu i Taringia e Ierusalem
(Lukas 13:34-35; 19:41-44)

³⁷ “Ierusalem, Ierusalem! Mu rabalaki e huriki a propet, mu rabalaki na kedo e huriki a rudu valai ne mua. Balaka kupo a ngaru ni kalipopo palupu mua, i manga a kinana kureko i kavitagu a maka tuna na karapana, ga matakari mua. Pali mu koi mua. ³⁸ *A Vure i pea pali a roho ne mua. ³⁹ *Ngane a taki mua, i uka ma mu gu matai tabu iau ge harena na parava mu gu ta maea, ‘Si gi kavurikea a viri i valai na rane Bakovi Dagi.’”

24

A Roho na Vure Bara Ni Ubi Puka

(Markus 13:1-2; Lukas 21:5-6)

¹ E Isu i pe a roho na Vure, i laho lokovonga. E huriki a murimuri vona ri valai ri vakasiria vona a maka roho na tabeke na roho na Vure. ² *Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Ra maka roho nga, a taki muholi mua, i uka tara kedo ge tabuli langa vona a kedo tara. A kedo lobo bara ni ubi puka puru.”

A Nilobona Parava

(Markus 13:3-13; Lukas 21:7-19)

³ Na tahuna e Isu i mamade na lolo e Oliva, e huriki a murimuri vona ri valai kapiloho vona, ri nanea, “Ra maki nga, garika ri gi bele? Ge mata navai a kilakila muga ne ioe go bele, muga na nilobona parava?”

⁴ E Isu i koli, i ta maea, “Mu mamata, nahea tara viri ge tami mua.

⁵ *E huriki ala kupo bara ri valai na ragu, bara ri tami e huriki, ri ta maea, ‘Tau e Kristo.’ Lakea bara ri tami e huriki ala kupo. ⁶ Bara mu longo a ngava na vabinga, a nita viliha na vabinga. Pali naha ni turutu. A maki nga bara ri bele, pali a nilobona parava i tabana.

⁷ E huriki a kabu na robo tara bara ri vaubi turana kabu na robo

* 23:31: Apo 7:52 * 23:33: Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7 * 23:35: Vuh 4:8; 2Sto 24:20-21

* 23:38: 1Ki 9:7-8; Jer 22:5 * 23:39: Sng 118:26 * 24:2: Luk 19:44 * 24:5: Mat 24:23-24; 1Ion 2:18

tara. E huriki a tara na hariki tara bara ri vaubi turana tara na hariki tara. A pago, a vuruke bara ri bele na tabeke legelege. ⁸ Ra maki nga bara ri bele muga, i manga a nimadihi na ngatavine i pahea a koma.

⁹ * “Muri bara ni lakavu mua, ni vakamadihi mua, ni rabalaki mua. E huriki na tanga lobo bara ri marikoi ne mua, a vuhuna mu ramai iau. ¹⁰ Muri e huriki ala kupo bara ri lohople iau, ri vatepu, ri vahabi ria na limana pile. ¹¹ *E huriki a nitamina propet ala kupo bara ri bele, ri tami e huriki. ¹² E huriki ala kupo bara ri lobo ni vangaru, a vuhuna e huriki ala kupo bara ri longotaro a vinara. ¹³ *Pali e rei i pesi tora ge harena na parava i mate vona, a Vure bara i korimulea. ¹⁴ *A Velenga Kamumu na harikianga bara ni vakalongo taro na tanga lobo na malala. Muri bara i bele a nilobona parava.

A Maki Hale Hateka Bara i Bele
(Markus 13:14-23; Lukas 21:20-24)

¹⁵ * “I mavonga, na tahuna mu masia a bakovi i muma hateka i ratapile a maki, ra viri i takia hosi e Daniel a propet, ge pesi pololilo na roho na Vure. E rei a viri i gia a nita iea ge longokilala. ¹⁶ Na tahuna mu masia a maki iea ge bele, mu ha. E huriki ri made o Iudea ri gi ha sike na lolo. ¹⁷ *E rei a viri i pesi polomeli na mapana roho vona, nahea ge dili na ruma ge bole a maki vona. Ge ha pa kunana. ¹⁸ E rei a viri i leho na hania, nahea ge hamule na tanga ge bole a varakia vona. Ge ha pa kunana. ¹⁹ E huriki a ngatavine ri singou, e huriki a ngatavine ri vakaruru a koma kiroko, bara

ri marego hateka na parava iea! ²⁰ Mu vasileki nahea ge bele a maki iea na tahuna na malangia o na Parava Nimalo.

²¹ *Na parava iea a nimadihi dagi hateka bara i bele. A nimadihi dagi maea i uka ma i bele hosi, i vakatubu na ni doko na malala, i valai i harena mona. Pali a nimadihi dagi maea i uka ma ge bele tabu muri ma. ²² Bara a Vure i uka ma ge vakakapo a parava nga, e huriki lobo bara ri mate. Pali a Vure bara i vakakapo ria, ge korimule e huriki a bakovi a ngatavine i vulaki ria. ²³ *I mavonga, nahea mu gu longo mai e huriki a bakovi ri ta maea, ‘Mata valai! E Kristo ia koea,’ o ‘Mata lakea! E Kristo ia lake!’ Naha ni longo mai ria, ²⁴ *a vuhuna e huriki a nitamine kristo, a nitamina propet bara ri bele, ri rata a maka nivakasiri dagi, a maki dagi ni turutu vona, ri ngaru ni tami e huriki. Bara i kara ria, bara ri tami tabu e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i vulaki ria. ²⁵ Mu longo kamumu. Iau a vakalongo muga mua pali. ²⁶ *I mavonga, na tahuna ri taki mua, ‘Oi! Ia lilo na robo!’ naha ni dili mai ia. O a viri tara ge ta maea, ‘Oi! I made kapiloho lilo!’ naha ni longo mai ia. ²⁷ *Na tahuna a Tuna Bakovi ge valai, bara i luve kavakava manga a vila. A vila i maravila na nirike na haro, i para lobo vona a hini i lakea na nirolona haro. ²⁸ *Na hini i tabuli vona a podana viri, a maka pangopangokaba bara ri vapopo.

A Tuna Bakovi Bara i Hamule Valai
(Markus 13:24-27; Lukas 21:25-28)

* **24:9:** Mat 10:22 * **24:11:** Mat 24:5,24; 1Ion 4:1 * **24:13:** Mat 10:22 * **24:14:** Mat 28:19 * **24:15:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **24:17:** Luk 17:31 * **24:21:** Dan 12:1 * **24:23:** Mat 24:5 * **24:24:** Vin 13:1-3; 2Tes 2:8-9; Kap 13:13-14 * **24:26:** Luk 17:23-24 * **24:27:** Mat 24:37-39 * **24:28:** Luk 17:37 * **24:29:** Ais 13:10; 34:4; Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pe 3:10; Kap 6:12-13

29 * “A nimadihi dagi i lobo, malaviriri kunana a haro bara i maparavunu, a keva tara i uka ma ge para. A maka hada bara ri mapasi, a maka nitora na hunu bara ni polu. 30 *Muri a kilakila na Tuna Bakovi bara i bele na hunu. E huriki a kabu lobo na malala bara ri tangi. Muri bara ri masia a Tuna Bakovi i pesi langa na bubu, i puru valai na hunu turana nitora, a nipara dagi. 31 *Muri a tavure bara i tangi dagi na tahuna i rudu e huriki a agelo vona ri gi bole sike palupu na tabeke lobo na malala e huriki a bakovi a ngatavine i vulaki ria. Bara ri bole ria na tabeke lobo, i vakatubu na tabeke tara na malala, i vano i lakea na tabekena tara.

Mu Bole a Lohokanga na Kai a Balele
(Markus 13:28-31; Lukas 21:29-33)

32 “Mu bole a lohokanga vona a kai a balele. Na tahuna i tahoka a totona a rahana, i lubu a pagana, bara mu pasimata vona a tahuna na haro i tabukoi. 33 I mavonga kunana na tahuna mu matai a maki nga ri bele, bara mu lohoka vona a Tuna Bakovi i valai tabukoi hateka pali. 34 *A taki muholi mua, e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea i uka ma ri gi mate ma, bara i bele taro a maka maki nga. 35 *A hunu a malala bara ru lobo, pali a nitagu bara i tabuli vakaroro.

A Parava a Kilala i Uka Ma Ni Lohoka Vona
(Markus 13:32-37; Lukas 17:26-30; 17:34-36)

36 * “I uka tara viri ge lohoka vona a parava, a kilala ge bele vona a maki nga. E huriki a agelo na hunu i uka ma ri lohoka vona a parava iea. A Tuna Vure tara i

uka ma i lohoka vona. E Tamana kunana i lohoka vona a parava iea.

37 *A niluve na Tuna Bakovi bara i manga kunana a niluve na marungulolo hosi na tahuna e Noa i made na malala. 38 Muga na marungulolo e huriki ri kani, ri ninu, ri vaparangi, i vano i harena na tahuna e Noa i dili na agarungu. 39 *Ri made manga manga kunana, muri a marungulolo i bele vakaturutu, ria lobo ri mate. Bara i mavonga kunana na tahuna a Tuna Bakovi i valai. 40 Na parava iea, a bakovi ala rua bara ru leho na hania. A viri tara bara ni bole. A viri tara bara i made mule. 41 A ngatavine ala rua bara ru ubi momo a vit, ru gu rata a bret vona. A viri tara bara ni bole. A viri tara bara i made mule. 42 *I mavonga mu mamata, a vuhuna i uka ma mu lohoka vona a parava ge valai vona e Bakovi Dagi. 43 *Mu luhoia a ngava iea: A tahona ruma bara i lohoka vona a ra kilala ge valai vona a bakovi ni panaho, bara i matapara mavonga, i uka tara viri ge pukea a ruma vona. 44 I mavonga kunana mu matapara, a vuhuna a Tuna Bakovi bara i valai vakaturutu. Bara i valai na tahuna i uka ma mu luhoi ge valai vona.

A Vora Kamumu, a Vora Hale
(Lukas 12:42-46)

45 “E rei ngane ge ia a vora-vora ge moro, ge rata kamumu a leho lobo a bakovi dagi vona i takia ge rata? A bakovi dagi vona bara i takia ge matakari e huriki a vora ranga, ge habi ne ria a maki ni kani na parava vakaroro. 46 Muri, na tahuna a bakovi dagi i hamule valai, i masia a bolekor i iea i rata kamumu a leho vona, bara i rata kamumu hatekea. 47 *A taki muholi mua, bara i ru ia ge matakari a mahala

* 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; Kap 1:7 * 24:31: 1Ko 15:52; 1Tes 4:16 * 24:34: Mat 16:28

* 24:35: Mat 5:18 * 24:36: Apo 1:7; 1Tes 5:1-2 * 24:37: Vuh 6:5-8 * 24:39: Vuh

7:21-23 * 24:42: Mat 25:13 * 24:43: Luk 12:39-40; Kap 16:15 * 24:47: Mat 25:21,23

lobo vona. ⁴⁸ Pali a vora iea bara ia a bakovi hale, bara i taki mulea, i ta maea, 'A bakovi dagi nau i uka ma ge valai malaviriri.' ⁴⁹ Lakea i vakatubu ni ubi e huriki a vora turana, i kani i ninu turana e huriki a bakovi ni ninu. ⁵⁰ Ra bakovi dagi vona, bara i valai vakaturutu na parava a vora i pahaluhoi ta i uka ma ge valai vona. Bara i luve na kilala a vora i pahadaki ta i uka ma ge luve vona. ⁵¹ Lakea a bakovi dagi bara i tolo pilea ra vora iea. Muri bara i ru turane huriki a tabele rua. Ra tanga iea, e huriki bara ri tangi, i vaheri mavonga a ngine ria, a vuhuna i madihi a hatene ria.

25

A Sirula ala Ravulu

¹ * "Na tahuna iea a harikianga na hunu bara i manga a sirula ala ravulu ri bole a lam ne ria, ri vano ri gi tagui a bakovi i parangi karaba. ² A sirula ala lima ri manga manga, pali a sirula ala lima ri lohoka. ³ E huriki a sirula manga manga ri bole a lam, pali i uka ma ri bole a karasin. ⁴ E huriki a sirula ri lohoka ri guru na ulo a lingena karasin, ri bole turana lam ne ria. ⁵ A bakovi i parangi karaba i uka ma i valai malaviriri, lakea e huriki a sirula ri matatulu, ri mahita. ⁶ Na kuru rodo ngane, a bakovi tara i gale tala, i ta maea, 'A bakovi i parangi karaba i valai ngane! Mu valai mu tagui ia!'

⁷ "Lakea ri hadongo, ri kisi a lam ne ria. ⁸ E huriki a sirula manga manga ri nongi a karasin ne huriki a sirula lohoka, ri ta maea, 'Mu habi ne mia ranga karasin. I para hoho a lam ne mia.'

⁹ "Pali ri koli ria, ri ta maea, 'I uka. A karasin i uka ma i kara hita lobo. Mu vano mu lakea ne huriki ri habi a karasin, mu kona ranga ge ne mua.'

¹⁰ "Na tahuna ri vano ri gi kona a karasin, a bakovi i parangi i bele. Lakea e huriki a sirula, ra ri tahoka a karasin a lam ne ria, ri dili turana na habu na parangia. Muri a logo ni tukari.

¹¹ * "Muri e huriki a sirula manga manga ri hamule valai, ri ta maea, 'Bakovi dagi! Bakovi dagi! O talea a logo!'

¹² * "Pali a bakovi dagi i koli, i ta maea, 'Muholi hateka, i uka ma a lohoka ne mua.'

¹³ * "I mavonga, mu mamata, a vuhuna i uka ma mu lohoka vona a parava o a kilala e Bakovi Dagi ge valai vona.

A Voravora ala Tolu (Lukas 19:11-27)

¹⁴ "Mu mamata, a vuhuna na tahuna a Tuna Bakovi ge hamule valai, bara i manga a bakovi tara i havai. I gale palupu e huriki a vora vona, i vakasiri tou vona a mahala vona to go matakari. ¹⁵ * I vaveru ne tou a moni, i muri mai a lohokanga ne tou. I habi na vora tara moni gol i 5,000. I habi na vora tara moni gol i 2,000. I habi na viri tara moni gol i 1,000. Muri i vano, i havai. ¹⁶ A viri i bole a moni gol i 5,000 i vano, i rata a leho vona, i vakabele tabu a moni gol i 5,000. ¹⁷ A viri i bole a moni gol i 2,000 i vano, i rata a leho vona, i vakabele tabu a moni gol i 2,000. ¹⁸ Pali a viri i bole a moni gol i 1,000 i keli a malala, i tanu vonga a moni na bakovi dagi vona.

¹⁹ "I tabaka ngane, a bakovi dagi i hamule valai, i pelekado turane tou a moni i habi ne tou muga. ²⁰ A vora i habi a moni gol i 5,000 vona i bole valai tabu a moni i 5,000, i ta maea, 'Bakovi dagi. Ra moni i 5,000 o habi nau, ngane a vakabele tabu a moni i 5,000.'

* 25:1: Luk 12:35; Kap 19:7 * 25:11: Luk 13:25-27 * 25:12: Mat 7:23 * 25:13: Mat 24:42 * 25:15: Rom 12:6 * 25:21: Mat 24:45-47; Luk 16:10

21 * “Lakea a bakovi dagi i koli, i ta maea, ‘Kamumu hateka. Ioe a vora kamumu. O rata kamumu vakaroro a leho lobo a habi vomu! Ngane go matakari a maki ge kupo, a vuhuna o matakari kamumu a leho kiroko iea. O valai o vivi turagu!’

22 “A vora i bole a moni i 2,000, ia tara i valai, i ta maea, ‘Bakovi dagi, ra moni i 2,000 o habi nau, a vakabele tabu a moni i 2,000.’

23 “Lakea a bakovi dagi i koli, i ta maea, ‘Kamumu hateka. Ioe a vora kamumu. O rata kamumu vakaroro a leho lobo a habi vomu! Ngane go matakari a maki ge kupo, a vuhuna o matakari kamumu a leho kiroko iea. O valai o vivi turagu!’

24 “Muri a vora i bole a moni i 1,000 i valai, i ta maea, ‘Bakovi dagi, a lohoka vomu ioe a bakovi hateka. O mirio na hania i varo e huriki ranga. 25 Lakea a manginge, a kelia a malala, a tanu vonga a moni vomu i 1,000. O mata valai, a moni vomu nga.’

26 “A bakovi dagi i koli, i ta maea, ‘Ioe a vora hale, ioe a malai! O lohoka vona iau a mirio na hania i varoa e huriki ranga. 27 Pali i navai i uka ma o ru dili na roho na tava a moni nau? Na tahuna a hamule valai, bara bole mule turana a moni ranga ni ru langa tabu vona.

28 “Muri a bakovi dagi i ta maea, ‘Mu bole mulea vona a moni i 1,000, mu habi na viri i tahoka a moni i 10,000. 29 *Mu rata mavonga, a vuhuna a viri i tahoka a maki pali bara ni habi tabu ranga, ge tahoka a maki i kupo. Pali e rei a viri i uka ma i tahoka a maki, a maki popote vona i tahoka pali bara ni bole hamule vona. 30 *Mu bolea a vora hale iea, mu voro talea na uvo. Ra hini nga, e huriki ri gi haloho, i vaheri

mavonga a ngine ria, a vuhuna i madihi a hatene ria.’

A Tuna Bakovi Ge Pelekado e Huriki

31 *Muri e Isu i ta maea, “Na tahuna a Tuna Bakovi ge luve turana nipara dagi, ge valai turana e huriki a agelo vona, bara i made na gula hariki vona. 32 *E huriki na tanga lobo bara ri pesi na matana. Bara i vakalipida e huriki na tara i rua, i manga a matakari na sipsip i vakalipida a maka sipsip, a meme. 33 Bara i ru na limana a kanena e huriki a sipsip. Bara i ru na limana a maurina e huriki a meme. 34 Muri a Hariki bara i taki e huriki ri pesi na limana a kanena, ‘Mu valai, mua e huriki e Tata i vakabagetu mua. Mu bolea a harikianga, ra ni rata puru ne mua na tahuna i ratarike a hunu a malala. 35 *Mu bolea a harikianga, a vuhuna hosi na tahuna a vitolo mu habi a maki ni kani nau. Na tahuna a marohu mu habi a naru nau. Na tahuna iau a mosi mu tagui iau. 36 Na tahuna a uka maki ni rodo, mu habi a varakia nau. Na tahuna a giloa mu matakari iau. Na tahuna a dili na bavi mu valai mu gosi iau.’

37 “Muri e huriki a bakovi a ngatavine malamala bara ri nanea, ‘Bakovi Dag, garika mi matai ioe o vitolo mi vakani ioe? Garika o marohu mi habi a naru vomu? 38 Garika mi matai ioe o made manga mosi mi tagui ioe? Garika mi matai ioe o uka a varakia, mi habi a varakia vomu? 39 Garika mi matai ioe o giloa, o dili na bavi mi vano mi gosi ioe?’

40 * “A Hariki bara i koli, i ta maea, ‘A taki muholi mua, a ra maki mu rata virihi e huriki a turagu matasia vona, mu rata virihi iau.’

41 * “Muri bara i taki e huriki ri pesi na limana a maurina, i

* 25:29: Mat 13:12; Mrk 4:25; Luk 8:18 * 25:30: Mat 8:12; Luk 13:28 * 25:31: Mat 16:27; 19:28 * 25:32: Ese 34:17; Kap 20:11-13 * 25:35: Ais 58:7 * 25:40: Snd 19:17; Mat 10:42; Mrk 9:41 * 25:41: Mat 7:23

ta maea, ‘Mu ha nau. A Vure i ruduraha mua. Mu vano, mu puru na kanono i nono vakaroro. Ra kanono iea, ni tunu puru ge puru vona e Satan turana e huriki a agelo vona, re huriki a hanitu. ⁴² Hosi na tahuna a vitolo i uka ma mu vakani iau. Na tahuna a marohu i uka ma mu habi a naru nau. ⁴³ Na tahuna iau a mosi, i uka ma mu tagui iau. Na tahuna a uka varakia i uka ma mu habi a varakia nau, ga rodo. Na tahuna a giloa, a dili na bavi i uka ma mu gosi iau.’

⁴⁴ “Muri ria ranga bara ri nanea, ‘Bakovi Dagi, garika mi matai ioe o vitolo, o marohu, o uka murina ni mahita, o uka varakia, o giloa o dili na bavi, lakea i uka ma mi kori ioe?”

⁴⁵ “E Bakovi Dagi bara i koli, i ta maea, ‘A taki muholi mua, a maki i uka ma mu rata virihi e huriki a turagu matasia vona, i uka mu rata virihi iau vona.’

⁴⁶ * “Muri bara ri vano, ri bole a nimadhi vakaroro. Pali e huriki ri malamala bara ri bole a nimahuri vakaroro.”

26

E Huriki a Prister Ri Ngaru ni Rabalakia e Isu

(Markus 14:1-2; Lukas 14:1-2; Ioanes 11:45-53)

¹ E Isu i taki lobo a ngava nga, muri i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, ² * “Mu lohoka vona a Habu na Nipagepolo bara i bele muri na parava i rua. Na parava iea a Tuna Bakovi bara ni habi na limane huriki a pile. Muri bara ri paditanea na kai tavalavala.”

³ Na tahuna iea e huriki a prister dagi, e huriki a gare ri vapopo na roho dagi na prister dagi tara, a rana e Kaipas. ⁴ Ri varodo a ngava ri gi lakavu kapilohoa e Isu, ri gi rabalakia. ⁵ Lakea ri ta maea,

“Nahea si gi ratea na habu ra naro iea, ma ge vaubi e huriki.”

E Isu Ni Biri o Betani
(Markus 14:3-9; Ioanes 12:1-8)

⁶ E Isu i made o Betani, na ruma e Simon, ra bakovi hosi i ratapile a patala. ⁷ * E Isu i made na dede, lakea a ngatavine tara i valai vona, i bole a ulo ni rata na kedo a alabasta. A ulo i vona a nibiri mangisipa ni kona na moni dagi. I guru langea na gine Isu.

⁸ Na tahuna e huriki a murimuri ri masia a ngatavine i rata mavonga, ri kanikaha, ri ta maea, “I navai i guru tavulea a mangisipa iea? ⁹ Ra mangisipa iea, bara ni habi na viri tara, bara i konea na moni dagi, lakea a moni bara ni habi ne huriki a matasia.”

¹⁰ Pali e Isu i lohoka vona a nitane ria, lakea i taki ria, “I navai mu padimomoa a ngatavine iea? A naro i ratea nau i kamumu hateka. ¹¹ * E huriki a matasia bara ri made vakaroro turane mua. Pali iau i uka ma ga made vakaroro turane mua. ¹² Na tahuna i guru a mangisipa langa na gigu, i kisi puru iau, bara ni tanu. ¹³ A taki muholi mua, na tanga lobo na malala ni vara vona a Velenga Kamumu muri ma, a naro i ratea a ngatavine iea bara ni vakalongo, e huriki ri gi luhoi mule ia.”

E Iudas
(Markus 14:10-11; Lukas 22:3-6)

¹⁴ Muri e Iudas Iskariot, ra turane huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua, i lakea ne huriki a prister dagi, ¹⁵ * i ta maea, “Iau ga habia na limane mua e Isu, pali a ra maki mu gu habia nau?” Lakea ri konea na moni silva i ravulu tolu (30). ¹⁶ I vakatubu vonga e Iudas i virokanea a dala ge habia e Isu na limane huriki a pile.

* 25:46: Dan 12:2; Ion 5:29 * 26:2: Nim 12:1-27; Mat 20:18 * 26:7: Luk 7:37-38 * 26:11: Vin 15:11 * 26:15: Sek 11:12; Ion 11:57

E Isu i Kani Turana e Huriki a Murimuri
(Lukas 22:7-14,21-23; Ioanes 13:21-30)

¹⁷ *Na mugana parava na Habu na Bret i uka Is, e huriki a murimuri ri valai ne Isu, ri nanea, "I vai a hini o ngaru mi gi rata puru a maki ni kani vomu, go luhoi mulea a Habu na Nipagepolo?"

¹⁸ E Isu i koli, i ta maea, "Mu dili na tanga dagi, mu masia a bakovi tara. Mu takia, 'A mari ni tovo i ta maea, a parava nau i valai tabukoi. Ga ratea a Habu na Nipagepolo na ruma vomu turana e huriki a murimuri nau.'" ¹⁹ Lakea e huriki a murimuri ri muri mai a ngavane Isu, ri vano ri rata puru a maki ni kani na Habu na Nipagepolo.

²⁰ Na rodo i made na dede turana e huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua, ri kani. ²¹ Na tahuna ri kakani, e Isu i taki ria, "A taki muholi mua, a viri tara ne mua bara i habi iau na limane huriki a pile."

²² Ri longoa a ngava iea, ri dodo. Lakea ria takutaku ri nanea, "Bakovi Dagi, ma ge iau?"

²³ *E Isu i koli, i ta maea, "Ra viri i lutu puru a bret na kap nau, bara i habi iau ne huriki a pile. ²⁴ A Tuna Bakovi bara i mate, i manga a nita ni here puru hosi. Pali ra bakovi i habia na limane huriki a pile, a Vure bara i ratapilea! Bara i kamumu hateka e kinana i uka ma ge podea hosi."

²⁵ Muri e Iudas, ra viri bara i habia e Isu ne huriki a pile, i ta maea, "Mari ni tovo, ma ge iau?"

E Isu i koli i ta maea, "I manga a hini o taki."

A Bret a Vain
(Markus 14:22-26; Lukas 22:15-20; 1 Korin 11:23-25)

²⁶ Na tahuna ri kakani, e Isu i bolea a bret, i kavurikea a Vure, i kevea, i habi ne huriki a

murimuri, i ta maea, "A bret iea a bobogu. Mu bolea, mu kania."

²⁷ Muri i bole rikea a kap na vain, i kavurikea a Vure. I habia ne ria, i ta maea, "Mua lobo mu ninu vona, ²⁸ *a vuhuna a vain iea a daragu, ge pori nau ne vona ni vakatorea a ngava muholi a Vure i rata karaba turane huriki. Ge pori ne vona ni puga vuroki a naro hale ne huriki ala kupo. ²⁹ A taki mua, iau i uka ma ga ninu tabu a vain, bara i vano i harena na parava a ninu a vain karaba turane mua na harikianga ne Tata."

³⁰ *Ri kalolo lobo a linge vasileki, muri ri lakea na lolo e Oliva.

E Petrus Bara i Nana Rovi ne Isu
(Markus 14:27-31; Lukas 22:31-34; Ioanes 13:36-38)

³¹ *Na tahuna ri bele vonga, e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, "A maki ge bele nau na rodo iea bara i rata mua lobo mu ha taro iau, a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i ta maea, 'Ga rabalakia a matakari na sipsip, bara ri ha viliha a maka sip-sip.'

³² * "Pali na tahuna ga mahuri mule, bara muga lakea o Galili."

³³ Lakea e Petrus i koli, i ta maea, "E huriki lobo bara ri matai a maki i bele vomu, bara ri ha. Pali iau i uka ma ga ha."

³⁴ *E Isu i koli, i ta maea, "A taki muholi ioe, na rodo iea kunana, muga na kureko ge tangi, bara o nana rovi iau balaka tolu."

³⁵ E Petrus i koli, i ta maea, "Iau i uka ma ga nana rovi ioe. Bara mate turamu!" E huriki a murimuri lobo, ria ranga ri ta mavonga.

E Isu i Vasileki o Getsemani
(Markus 14:32-42; Lukas 22:39-46)

³⁶ E Isu i tuli e huriki a murimuri vona, ri lakea na tabeke ni gale e

* 26:17: Nim 12:14-20 * 26:23: Sng 41:9 * 26:28: Nim 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * 26:30: Luk 22:39; Ion 18:1 * 26:31: Sek 13:7; Ion 16:32 * 26:32: Mat 28:7,16 * 26:34: Mat 26:69-75

Getsemani. Na tahuna ri bele, i taki ria, “Mu made koea mu dava iau. Ga lakea taro, ga vasileki.”³⁷ I tuli kunana e Petrus, e tune Sebedi ala rua. E Isu i yakatubu ni dodo, ni luhoi lege,³⁸ *lakea i taki tou, “Iau a dodo hateka, a nidodo i popote ge rata iau ga mate. Moto made koea, moto matapara, moto mamata turagu.”

³⁹ I laho lokovonga popote i tabuli ngalatudu, i vasileki, “O Tata, ioe bara o ngaru, o bole vurokia nau a nimadihi dagi iea ta ge valai. Pali naha ni ramai a ningaru nau. O ramai kunana a ningaru vomu.”

⁴⁰ Muri i hamule mai a murimuri vona, i matai tou to mahita, lakea i nanea e Petrus, “Ra matou, moto keru ni matapara turagu na kilala i taku kunana?”⁴¹ Moto mamata, moto vasileki, ma moto go dili na nitoni. A hatene matou i ngaru ni ratea, pali a kakaine matou i uka ma i gao.”

⁴² Lakea i vano i vasileki tabu, i ta maea, “O Tata, ra nimadihi iea, o masia i uka ma ge polo tavula, bara kalohoa. A ningaru vomu.”

⁴³ Muri i hamule mai tou, i matai tou to mahita tabu, a vuhuna to matatulu.⁴⁴ I mavonga i pe kunana tou, i vano i vasileki tabu, i manga a nivasileki vona muga.

⁴⁵ Muri i hamule lakea na murimuri vona, i taki tou, “Ra matou, moto tabana ni mahita, ni malo? Moto longo valai! A kilala i valai tabukoi pali. A Tuna Bakovi bara ni habi na limane huriki a bakovi hale.”⁴⁶ *Moto pesi rike te ge vano! A viri ge habi iau na limana pile i valai ngane!”

E Isu Ni Lakavu
(Markus 14:43-50; Lukas 22:47-53; Ioanes 18:3-12)

⁴⁷ E Isu i tabana ni ta, e Iudas, ra turana murimuri i ala ravulu a polona i rua, i bele. E huriki a prister dagi, e huriki a gare ne Israel

ri rudu turane Iudas a bakovi ala kupo. Ria lobo ri nugu a lebo, a bainat.⁴⁸ Ra bakovi hale iea, ta ge habia e Isu na limane huriki a pile i taki puru ri gi matakilala navia e Isu, i ta maea, “A viri mu masia ga ngurua, ra bakovi iea kunana. Mu lakavua.”⁴⁹ I mavonga, i malaviriri kunana e Iudas i lakea ne Isu, i ta maea, “Mari ni tovo, a rodo!” Muri i ngurua.

⁵⁰ E Isu i koli i ta maea, “Turagu, o ratea a maki o valai vona.” Lakea e huriki a bakovi ri lakavua.⁵¹ *Ngane a bakovi tara i laho turane Isu i lalu talea a bainat vona, i voro, i palakudua a talingana vora na prister dagi.

⁵² *Lakea e Isu i takia, “O ru mulea na murina a bainat vomu, a vuhuna e rei a viri i vaubi na bainat bara i vurua na bainat.”⁵³ Iau bara ngaru, bara takia e Tata, bara i rudu valai a tara bulolo ne huriki a agelo, ri gi kori iau.⁵⁴ Pali i uka ma ga rata mavonga, a vuhuna bara rata mavonga, ge bele muholi navai a ngava ni here puru na Hinere?”

⁵⁵ *Na tahuna iea kunana, i taki e huriki ri vapesihi vonga, i ta maea, “Mu rata manga iau a panaho, mu nugu a lebo a bainat, mu valai ni lakavu iau. Na parava lobo a made na roho na Vure, a vara vonga. Pali i uka ma mu lakavu iau.”⁵⁶ Pali a maka naro nga ri bele ge bele muholi a ngava i here puru e huriki a propet.” E Isu i ta lobo, muri e huriki a murimuri ri ha taroa.

E Isu Ni Pelekado
(Markus 14:53-65; Lukas 22:54-55,63-71; Ioanes 18:13-14,19-24)

⁵⁷ E huriki ri lakavua e Isu ri turaria lakea ne Kaipas, a prister dagi. E huriki a mari na vinara na lotu, e huriki a gare ne huriki a Israel ri vapopo pali vonga.⁵⁸ E Petrus i muri gosi basi popote

* 26:38: Ion 12:27 * 26:46: Ion 14:31 * 26:51: Ion 18:26 * 26:52: Vuh 9:6; Kap 13:10

* 26:55: Luk 19:47; 21:37

vona, i lakea liu na mataruma na prister dagi. I dili pololilo, i made puru turane huriki a tagari, ge masia ri gi rata navia.

⁵⁹ E huriki a prister dagi turane huriki a tara na kot ne huriki a Iuda ri matakana a nitamina ngava ri gi padi virihia e Isu vona, ri gi rabalakia. ⁶⁰ E huriki ala kupo ri valai ri rata a nitamina ngava, pali i uka ma ri matavisia tara ngava ge kamumu.

Muri a bakovi ala rua ru valai, ⁶¹ *ru pukatala a ngava, ru ta maea, “Ra bakovi iea i ta maea, ‘I kara iau ga pukea a roho na Vure, muri ga hae mulea na parava i tolu kunana.’”

⁶² Lakea a prister dagi i pesi rike, i ta maea, “I navai i uka ma o taratoto? O luhoi navai vona a ngava ni padi virihi ioe vona?” ⁶³ *Pali e Isu i vulai mavonga. Lakea a prister dagi i nanea, “A taki ioe na rana Vure Mahuri, o vakalongo mia ngane, ioe e Kristo, a Tuna Vure?”

⁶⁴ *E Isu i koli, i ta maea, “A ngava mu takia pali. Pali ngane ga vakalongo mua lobo, i vakatubu ngane mu gu masia a Tuna Bakovi i made na limana kanena na Viri i Tuhaka. Bara mu masia i pesi langa na bubu na hunu, i puru valai.”

⁶⁵ *Na tahuna a prister dagi i longoa a ngavane Isu, i rapea a varakia vona, i ta maea, “Ra bakovi iea i ngaru ni bolea a murina Vure! E rei a viri si gi longo tabua? Mu longoa pali na ngavana, i ngaru ni bolea a murina Vure. ⁶⁶ *Mu luhoi navai?”

Ri koli, ri ta maea, “Ge mate.”

⁶⁷ *Muri ri kalupe taho a matana, ri ubia. E huriki ranga ri tamarea a tulina, ⁶⁸ ri ta maea, “Kristo, o ta propet ne mia ngane, e rei a viri i ubi ioe?”

E Petrus i Nana Rovi ne Isu
(Markus 14:66-72; Lukas 22:56-62; Ioanes 18:15-18,25-27)

⁶⁹ E Petrus i made polovavo na mataruma. A vora ngatavine tara i valai maia, i takia, “Toe tara o turane Isu, ra bakovi o Galili.”

⁷⁰ Pali i lavuni na matane ria lobo, i ta maea, “Iau i uka ma lohoka vona a ngava o takikia.”

⁷¹ Muri e Petrus i vuru tala na logo, lakea a vora ngatavine tara i masia, i taki e huriki ri mamade vonga, “Ra bakovi iea i laho turane Isu, ra bakovi o Nasaret.”

⁷² I lavuni tabu, i kaba, i ta maea, “Iau i uka ma lohoka vona a bakovi iea!”

⁷³ I uka ma i tabaka hateka, e huriki ri pepesi vonga ri takia e Petrus, ri ta maea, “Muholi hateka, ioe a turane ria. Mi longokilalea a tabelemu.”

⁷⁴ Pali ngane e Petrus i taba rike na maki hale tara ge ratapilea, i kaba, i ta maea, “Iau i uka ma lohoka vona a bakovi iea!”

Malaviriri kunana a kureko i tangi. ⁷⁵ *Lakea e Petrus i longovisi a ngava e Isu i takia vona, “Muga na kureko ge tangi barama, bara o nana rovi iau balaka tolu.” Muri i pagitala i kilu, i upu rike a nangi, i tangi.

27

E Isu Ni Turari Lakea ne Pilato
(Markus 15:1; Lukas 23:1-2; Ioanes 18:28-32)

¹ Na hatelanga pokopoko e huriki a prister dagi, e huriki a gare ri valongo mai a ngava ri gi rabalakia e Isu. ² Muri ri kolotatea, ri turaria lakea ne Pilato, ra bakovi i matakari a tabeke iea.

E Iudas i Tomo
(Apostolo 1:18-19)

³ Na tahuna e Iudas, ra viri i habia e Isu na limane huriki a pile, i masia ri gi rabalakia e Isu,

* 26:61: Ion 2:19-21 * 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12 * 26:64: Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30 * 26:65: Mat 9:3; Ion 10:33 * 26:66: Levi 24:16; Ion 19:7 * 26:67: Ais 50:6; 53:5 * 26:75: Mat 26:34

i kilu vona a naro i ratea, lakea i habi mule ne huriki a prister dagi, a gare, a silva i ravulu tolu. ⁴ I taki ria, “A rata a naro hale. Ra viri a habia ne mua, a bakovi malamala.” Pali ri koli, ri ta maea, “A maki vomu.”

⁵ *Lakea i voro dili na roho na Vure a moni, muri i vano ia i vakatavore mule ia, i tomo.

⁶ E huriki a prister dagi ri poi mule a moni, ri ta maea, “Ra moni iea, a mapana bakovi ni rabalaki. A vinara i taki i uka ma ge dili na tava na roho na Vure.” ⁷ Lakea ri valongo mai a ngava, ri bole a moni iea, ri konea a malala na mari ni ratana ulo, ge a murina ni tanu a podane huriki a mosi ri mate. ⁸ I mavonga ni gale liu a malala iea, “A Malala na Dara.” ⁹ *Ngane a nita hosi na propet e Ieremaia i bele muholi. Ra ngava iea i maea, “Ri bole a moni silva i ravulu tolu, ra mapana nimate na viri e huriki e tune Israel ri ngarua ge mate. ¹⁰ Ri bolea a moni iea, ri konea a malala na mari ni rata a ulo, i manga a hini e Bakovi Dagi i taki iau vona.”

A Hariki ne Huriki a Iuda
(Markus 15:2-5; Lukas 23:3-5; Ioanes 18:33-38)

¹¹ E Isu i pesi na matane Pilato, lakea a matakari i nanea, “Ra ioe, i muholi ioe a hariki ne huriki a Iuda?”

E Isu i koli i ta maea, “A ngava o takia pali.”

¹² *Na tahuna e huriki a prister dagi, e huriki a gare ri padi virihia na ngava, i uka ma i taratoto. ¹³ Muri e Pilato i nanea, “Ra maka ngava ni padi virihi ioe vona, o longo?” ¹⁴ Pali e Isu i uka ma i taratoto. Lakea e Pilato i turutu hateka vona.

E Barabas
(Markus 15:6-15; Lukas 23:13-25; Ioanes 18:38-19:16)

* 27:5: Mat 26:14-15; Apo 1:18-19 * 27:9: Sek 11:12-13 * 27:12: Ais 53:7 * 27:18: Ion 11:47-48; 12:19 * 27:24: Vin 21:6-9

¹⁵ Na pida lobo na parava na habu, a matakari bara i nana e huriki ne rei a bakovi ge vakapagetala tavulea na bavi. ¹⁶ Na tahuna iea i tahoka tara bakovi hale i made na bavi, a rana e Barabas. E huriki lobo ri lohoka vona. ¹⁷ Na tahuna e huriki ri vapopo na ruma ne Pilato, i nana ria, “E rei a viri mu ngarua ga vakapagetalea na bavi? E Barabas, o e Isu, ra bakovi ni gale e Kristo?” ¹⁸ *E Pilato i nana ria, a vuhuna i lohoka vona ri turari vilia vona a vuhuna i madihi a hatene ria vona a hini e Isu i rangi ria.

¹⁹ Pali e Pilato tara i mangenge, a vuhuna na tahuna e Isu i pesi na matana, e girihina i talo rike a ngava vona, i ta maea, “Naha ni ratea tara maki na bakovi malamala iea, a vuhuna a bole a nima-dihi dagi mona na tahuna a masia baroko na vuregu.”

²⁰ Pali e huriki a prister dagi, a gare ri voro dili a ngava ne huriki ri gi ta hinituhana vona e Barabas ge pagitala, pali e Isu ni gi rabalaki.

²¹ Lakea a matakari i nana ria, “E rei ne rua ga vakapagetalea na bavi? E Barabas o e Isu?”

Ri koli ria ri ta maea, “E Barabas.”

²² E Pilato i nana tabu, “Pali ga rata navia ngane e Isu, ra ni gale e Kristo?”

Ria lobo ri koli, ri ta maea, “Ni gi paditata na kai tavalavala!”

²³ E Pilato i nana ria, “I navai ge mavonga? A ra rabu hale i ratea?” Pali ri gale dagi hateka, ri ta maea, “Ni gi paditata na kai tavalavala!”

²⁴ *E Pilato i matakilala ngane i uka ma ri gi longoa, a vuhuna e huriki ri gao hateka, ri vakatubu ni roro. Lakea i bolea a naru, i vahilolo a limana na matane huriki, i ta maea, “Iau a uka rarenga vona a nimatena bakovi

iea. Mu rata virihia vona a maki mu ngarua vona!”

²⁵ *E huriki lobo ri koli mule, ri ta maea, “Pali. Mia mi gi tahoka a rarenga vona. E huriki a hamone mia, ria ranga ri gi tahoka a rarenga vona!”

²⁶ Muri i vakapagetalea e Barabas, i taki e huriki a nugumaheto ri gi lagua e Isu, ri gi paditatea na kai tavalavala.

E Isu Ni Padikede

(Markus 15:16-20; Ioanes 19:2-3)

²⁷ Muri e huriki a nugumaheto ne Pilato ri turaria e Isu i lakea na roho ne ria, lakea a tara lobo na nugumaheto ri vapopo na ngalana. ²⁸ *Ri kali tala a varakia vona ri vakarodoa vona a varakia kuakua. ²⁹ Ri padiviri a barakau i manga a tama hariki, ri vakakubea na gina. Ri vakabolea vona a kodo hariki, ri turume puru na ngalana, ri padikede a ta maea, “Ge made vakaroro a hariki ne huriki a Iuda!” ³⁰ *Ri kalupe tahoa, ri bole mulea a kodo, ri ubi balaka kupo a gina. ³¹ Ri padikede, muri ri kali talea a varakia, ra ri vakarodoa vona. Muri ri vakarodoa vona a varakia vona. Muri ri turari talea ni gi paditata na kai tavalavala.

E Isu Ni Paditata

(Markus 15:21-32; Lukas 23:26-43; Ioanes 19:17-27)

³² Na tahuna ri pagitala, ri vakorokoro a bakovi o Sirene, a rana e Simon. Ri vakukua ge kaloho poloa a kai tavalavala ne Isu. ³³ Ri bele na tabeke ni gale e Golgota. A rana tanga iea, ni vunu muri mai a tuhana gina bakovi. ³⁴ *Na tahuna ri bele vonga ri habi vona a vain ni pulo turana maki vagole ni gale a “gal” ge

ninu. Pali na tahuna i dame kilangana, i marikoi vona. ³⁵ *Ri paditata lobo, muri ri varangi vona tara rihiva na satu, pali e rei a viri ge mulangi bara i bole a varakia vona. ³⁶ Muri ri made puru tabukoi vona, ri tagaria. ³⁷ Ni here polomeli na gina a ngava ri padi virihia vona. A ngava iea i maea, “Ra bakovi iea, e Isu, a hariki ne huriki a Iuda.” ³⁸ *A bakovi ru panaho ru rabalaki a viri, rua ranga ni paditata tabukoi ne Isu. I tavore na kanena tara, na maurina tara. ³⁹ *E huriki ri laho polo ri mapakulu, ri harogi pilea, ⁴⁰ *ri ta maea, “O taki ioe ta go pukea a roho na Vure, muri go hae rikea na parava i tolu. Ngane o korimule ioe ke! Ge ioe a Tuna Vure muholi, o puru valai na kai tavalavala!”

⁴¹ E huriki a prister dagi, a mari na vinara na lotu, a gare, ria ranga ri padikede, ⁴² ri ta maea, “I korimule e huriki ranga, pali i keri ni korimule ia! Ia a hariki ne Israel! Ge puru valai na kai tavalavala, bara si luhoi tora ia. ⁴³ *I luhoi tora hateka a Vure. Pali ngane a Vure ge ngarua a bakovi iea, bara i korimulea, a vuhuna i ta maea, ‘Iau a Tuna Vure.’” ⁴⁴ Ra bakovi ala rua ni paditata turana, rua ranga, ru harogi pilea e Isu.

E Isu i Mate

(Markus 15:33-41; Lukas 23:44-49; Ioanes 19:28-30)

⁴⁵ Ngane a uvo i kavitagua a malala, i vakatubu na kuru haro, i vano i lobo na kilala i tolu na malunga. ⁴⁶ *I tabukoi na kilala i tolu ngane, e Isu i haloho dagi, i ta maea, “Eloi. Eloi, lama sabaktani?” A pelegona a ngava iea i maea, “Vure nau, Vure nau, i navai o lohople iau?”

* 27:25: Apo 5:28 * 27:28: Luk 23:11 * 27:30: Ais 50:6 * 27:34: Sng 69:21 * 27:35: Sng 22:18 * 27:38: Ais 53:12 * 27:39: Sng 22:7; 109:25 * 27:40: Mat 26:61; Ion 2:19 * 27:43: Sng 22:8 * 27:46: Sng 22:1 * 27:48: Sng 69:21

⁴⁷ E huriki ri pesi tabukoi vonga ri longoa ri ta maea, “I galea e Elaisa.”

⁴⁸ *Malaviriri kunana a viri tara ne ria i nunu, i bolea tara maki, i lutua na vain, muri i koloa na kai, i toto rikea ne Isu, ge duvia. ⁴⁹ Pali e huriki ranga ri ta maea, “O dava. Si gi masia e Elaisa ge valai ge korimulea, o ge uka.”

⁵⁰ E Isu i haloho tala dagi tabu. Muri a hanuna i pea, i mate.

⁵¹ *Malaviriri kunana a lavalava dagi na roho na Vure i mavida valai meli i puru tano, i bale rua. A vuruke i pori, i makeve a maka kedo dagi. ⁵²⁻⁵³ A maka lovo ne huriki ri mate ri matuba. Muri, na tahuna e Isu i mahuri mule na matenga, e huriki a bakovi mala-mala ri mate pali, ngane ri mahuri mule, ri pagitala na lovo, ri dili na tanga na Vure, re Ierusalem, ri bele ne huriki.

⁵⁴ Na tahuna a ubu turana e huriki ri tagaria e Isu ri hatakia a vuruke, ri matai a maka maki i bele, ri mangenge, i vakulu a tagane ria, ri ta maea, “Muholi hateka, ra bakovi iea a Tuna Vure!”

⁵⁵ *E huriki a ngatavine ala kupo, ria ranga ri pesi basi popote ri matanono. Re huriki a ngatavine, i muga ri laho turane Isu, ri tuhoria na tahuna i pea e Galili. ⁵⁶ A ngatavine ranga ne ria, a rane tou ra nga: e Maria Magdala, e Maria e kinane Iakop rua e Iosep, e kinane tune Sebedi ala rua.

E Isu Ni Tanu

(Markus 15:42-47; Lukas 23:50-55; Ioanes 19:38-42)

⁵⁷ I rodo ngane a hini, i valai a bakovi na mahala o Arimatea, a rana e Iosep. Ia tara a murimuri ne Isu. ⁵⁸ *I lakea ne Pilato i takia vona a podane Isu, ge bolea.

Lakea e Pilato i longo maia, i taki e huriki a nugumaheto ri gi habia vona a podana. ⁵⁹ E Iosep i bolea a podane Isu i sivua na lavalava keakea karaba, ⁶⁰ *lakea i bolea, i rua na babe i keli purua na kedo dagi ge ne vona. Muri i kulea a kedo dagi, i ru karia a matana, i vano ia. ⁶¹ E Maria Magdala turana e Maria tara ru made vonga, ru matanonoa a babe.

E Huriki a Nugu Maheto Ri Tagari na Babe

⁶² Na parava muri, na Parava Nimalo, e huriki a prister dagi, e huriki a Pariseo ri vapopo turane Pilato, ⁶³ *ri ta maea, “Bakovi dagi, ra bakovi na taminga iea, mi longoa na tahuna i tabana na ni mahuri, i ta maea, ‘Muri na parava i tolu bara mahuri mule na matenga.’ ⁶⁴ I mavonga, mi ngaru go vakuku ni gi tagari a babe ge vano ge harena na tolu una parava. Mi mangenge, ma ge valai e huriki a murimuri vona, ri gi panahoa a podana. Muri bara ri taki e huriki ta i mahuri mule na nimate. Lakea ra ngava taminga karaba bara i hale hateka na ngava taminga muga.”

⁶⁵ Lakea e Pilato i ta maea, “A ru na limane mua a tara na nugumaheto. Mu vano mu taki e huriki a tagari ri gi tagaria a babe, ge ramai a niluhoi ne mua.” ⁶⁶ Lakea ri vano ri tukaria a babe, ri ru a kilakila na kedo ni gi matakilaka vona, ni kule tala, o i uka. Muri ri taki e huriki a tagari ri gi tagaria a babe.

28

E Isu i Mahuri Mule

(Markus 16:1-10; Lukas 24:1-10; Ioanes 20:1-18)

¹ A Parava Nimalo i lobo. Na hatelanga pokopoko na mugana parava na vik, e Maria Magdala

* **27:51:** Nim 26:31-33; Hib 10:19-20 * **27:55:** Luk 8:2-3 * **27:58:** Vin 21:22-23 * **27:60:** Ais 53:9 * **27:63:** Mat 12:40; 16:21; Mrk 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Ion 2:19-21

rua e Maria tara ru vano ru gu gosia a babe.

² I pori vakaturutu a vuruke, a vuhuna a agelo ne Bakovi Dagi i puru valai na hunu, i kule vurokia a kedo dagi ni tukari a matana babe vona. Muri i made langa vona. ³ A agelo i parahidi manga a vila. A varakia vona i kea manga a havu. ⁴ E huriki a tagari ri mangenge hateka, i vakulu a tagane ria, i vurea a matane ria, ri mate.

⁵ Pali a agelo i taki rua, i ta maea, “Naha ni mangenge. A lohoka marua, muru matakanea e Isu, ra ni paditata na kai tavalavala.

⁶ *I uka ma ia koea, a vuhuna i mahuri mule pali, i manga a hini i taki muga. Muru valai muru masia a murina i tabuli muga vona a podana. ⁷ Muri muru vano malaviriri, muru vakalongo e huriki a murimuri vona, muru ta maea, ‘E Isu i mahuri mule pali na nimate. I muga lakea o Galili. Mu vano, mu masia vonga.’ Ngane a vakalongo pali marua.”

⁸ Ra ngatavine nga ru mangenge, pali ru vivi hateka. Ru pea a babe, ru nunu hamule lakea ne huriki a murimuri, ru vakalongo ria. ⁹ Ru tabana ni nunu na dala, e Isu i luve vakaturutu ne rua, i ta maea, “Hatelanga.” Lakea ru valai vona, ru nugutata a vahana, ru kavurikea. ¹⁰ *Muri e Isu i taki rua, i ta maea, “Naha ni mangenge. Muru vano muru vakalongo e huriki a turagu ri gi lakea o Galili, ri gi matai iau vonga.”

A Nita ne Huriki a Tagari

¹¹ Ru tabana ni lalaho lokovonga, lakea e huriki a tagari ranga ri lakea o Ierusalem, ri vakalongo e huriki a prister dagi vona a maki i bele. ¹² Lakea e huriki a prister dagi ri vapopo turana e huriki a gare, ri vata

vona a maki ri gi ratea. Muri ri habi ne huriki a nugumaheto a moni dagi, ¹³ ri ta maea, “Mu taki e huriki, mu ta maea, ‘E huriki a murimuri vona ri vali na rodo ri panahoa a podana na tahuna mi mahita.’ ¹⁴ Ra ngava iea, ge longoa e Pilato, naha ni loho lege. Bara mi vano, mi vakalongo kamumua, bara mu uka ngava.” ¹⁵ Lakea e huriki a nugumaheto ri bole a moni, ri muri mai a ngava ni taki ria vona. Ra ngava taminga iea, i nunu viliha lae ne huriki a Iuda, i valai i harena mona.

E Isu i Habi a Leho

(Markus 16:14-18; Lukas 24:36-49; Ioanes 20:19-23)

¹⁶ *Muri e huriki a murimuri ala ravulu a polona i taku ri lakea o Galili. Ri bele vona a lolo e Isu i taki ria ri gi luve vona. ¹⁷ Na tahuna ri masia e Isu, ri kavurikea. Pali e huriki ranga ne ria ri loho rua. ¹⁸ *Muri e Isu i valai mai ria, i ta maea, “A Vure i habi nau a nitora lobo na hunu a malala. ¹⁹⁻²⁰ *I mavonga mu vano, mu lakea na tanga lobo na malala. Mu vahilolo e huriki na rane Tata, ne Tuna, na Hanu Kiripiripi. Mu tovo ria ri gi ramai a ngava lobo a habi ne mua. I mavonga bara mu rata ria ge ria e huriki a murimuri nau. Mu longo. Iau ga made vakaroro turane mua, ge vano ge harena na nilobona malala.”

* 28:6: Mat 12:40; 16:21

* 28:10: Mat 26:32

* 28:16: Mat 26:32

* 28:18: Ion 13:3;

Epe 1:20-22 * 28:19-20: Mrk 16:15-16; Apo 1:8

A Velenga Kamumu ne Isu Kristo i Herea e Markus A Nita Vakalohoka

A viri i herea a Velenga Kamumu iea i uka ma i taki talea a rana. Pali si lohoka maea a viri i herea, a rana e Markus. A rana ni kilala balaka kupo na ngava dagi karaba. A rana tara e Ioanes Markus. Ne Apostolo 15:39, Kolosi 4:10, 2Tim 4:11, Pilemon 24, 1 Petrus 5:13, ni gale ia e Markus. Ne Apostolo 12:12, 12:25, 15:37 ni gale ia e Ioanes Markus. E huriki a matakari na tara na Vure hosi, ra ri bele muri ne Kristo, ri taki e Markus i herea a Velenga Kamumu iea.

A maka ngava ne Isu i here e Markus na Velenga Kamumu iea, i taki polo vona e Petrus. A vuhuna e Petrus ia a bakovi i laho tabukoi turane Isu, a matakari na tara na Vure. E Markus i turana e Petrus na pida i kupo tabukoi ne Petrus ge mate, pali e huriki a tara na Vure ri takia ge here puru ranga ngava i longo ne Petrus. Na tahuna e Markus i here a maka maki e Isu i taki, i rata, i muholi i kamumu, a vuhuna i taki polo vona a viri i laho tabukoi turana e Isu, re Petrus.

E Markus i made o Rom, i herea a Velenga Kamumu iea, na pida e 60 o 70 AD. E huriki a bakovi na lohokanga ala kupo ri luhoi tora maea, e Markus i here a maka nitovo ne Isu nga, ge habi ne huriki o Rom, ra ri ngaru ni ramai e Isu. E huriki a bakovi a ngatavine nga, a Iuda ranga, i uka ma ria a Iuda ranga.

A Velenga Kamumu ne Markus, ni here na nita Grik. E Isu i tovo e huriki na harikianga na

Vure. I tovo ria ri gi ramaia, ge ia a hariki ne ria. E huriki a bakovi a ngatavine ri ngarua e Isu, a vuhuna i korimule e huriki ri giloa, i valili tala a hanitu vona ranga.

*E Ioanes i Kado a Dala
(Mateo 3:1-11; Lukas 3:2-16;
Ioanes 1:19-28)*

¹ Iea a vuhuna a Velenga Kamumu ne Isu Kristo, a Tuna Vure.

² *E Isaia a propet i here puru hosi, i ta maea,
“Mu longo! Iau ga rudua a vinuru nau ge muga vomu,
ge pelekadoa a dalamu.

³ *A lohona viri i gale dagi na tabeke i ngeki i ta maea,
‘Mu pelekadoa a dala ne Bakovi Dagi.

Mu pelekadoa a dala ge laho vona ge kiripiripi.’ ”

⁴ *I mavonga, e Ioanes, a mari ni vahilolo, i luve na tabeke i ngeki. I vara e huriki ri gi pulo a vilone ria, muri ni gi vahilolo, lakea a Vure ge puga vuroki a vilo hale ne ria.

⁵ E huriki lobo na tabeke ne Iudea, e huriki lobo o Ierusalem, ri lakea ne Ioanes, ri taki tala a vilo hale ne ria. Lakea e Ioanes i vahilolo ria na naru e Iordan. ⁶ *A padirodo ne Ioanes ni rata na vuna kamel. I rea na palabele ni rata na kulina me. I kani a koa, a ame na robo.

⁷ *E Ioanes i vara maea, “A bakovi tara ge muri valai nau, i tuhaka hateka nau. Iau i uka ma a bakovi kamumu, ga pasike puru, ga puga vuroki a mota na vahapolo vona.*

⁸ Iau a vahilolo mua na naru. Pali ia bara i vahilolo mua na Hanu Kiripiripi.”

*E Isu Ni Vahilolo
(Mateo 3:13; Lukas 3:21-22;
Kolosi 2:12)*

* 1:2: Mal 3:1 * 1:3: Ais 40:3 * 1:4: Apo 13:24; 19:4 * 1:6: 2Ki 1:8; Mat 11:8 * 1:7:

Apo 13:25 * 1:7: A leho na vorakato kunana ni puga vuroki a vahapolo na matakari vona. E Ioanes i ta maea, i vakasiri manga i lohoka vona e Isu i dagi hateka, pali ia e Ioanes i kiroko hateka.

⁹ Na parava tara, e Isu i malaga na tanga e Nasaret, na tabeke ne Galili, i lakea na naru e Iordan. Na tahuna i bele vonga, e Ioanes i vahiloloa. ¹⁰ Na tahuna e Isu i taratavaga rike na naru, i mata rike. Malaviriri kunana i masia a hunu i mata ka. A Hanuna Vure i puru valai vona, i manga balu. ¹¹ *A lohona viri i ta valai meli na hunu, i ta maea, "Ioe e Tugu a hategu. A vivi hateka vomu."

E Isu Ni Toni

(Mateo 4:1-11; Lukas 4:1-13)

¹² Malaviriri kunana a Hanuna Vure i rudua e Isu i lakea na tabeke i ngeki. ¹³ *I made vonga na parava i ravulu va, lakea e Satan i tonia. E Isu i made turana maka maki mahuri na robo, pali e huriki a agelo ri tuhoria.

E Isu i Tubu ni Leho

(Mateo 4:18-22; Lukas 5:2-11; Ioanes 1:35-42)

¹⁴ *Muri ne Ioanes ni ru dili na bavi, e Isu i hamule lakea na tabeke ne Galili, i vara vonga na Velenga Kamumu na Vure. ¹⁵ *I ta rike, i ta maea, "Ra parava a Vure i takia hosi, i bele pali. A harikianga na Vure i popote ge bele. Mu pulo a vilone mua, mu luhoi tora a Velenga Kamumu!"

E Isu i Gale Muga a Murimuri Vona ala Va

¹⁶ Na parava tara, e Isu i lalaho na gagana Darilomu e Galili, i matai e Simon rua e tarina e Andreas, ru ru a vuko, a vuhuna rua a tahodari. ¹⁷ Lakea e Isu i taki rua, "Muru valai, muru muri nau. Ga tovo marua ni tuli valai nau e huriki a bakovi, i manga a hini ngane muru lakavu a manu." ¹⁸ Malaviriri kunana, ru pe purua a vuko ne rua, ru ramaia e Isu.

¹⁹ I uka ma to laho basi hateka ma, lakea e Isu i matai e tune Sebedi ala rua, e Iakop e Ioanes.

Ru made na aga, ru honoa a vuko ne rua i marape. ²⁰ Malaviriri kunana i gale rua. Ru ha taroa e tamane rua, e Sebedi, i made na aga turana bolekoru ne tou, ru vano, ru ramaia e Isu.

E Isu i Lili Tala a Hanitu (Lukas 4:31-37)

²¹ Muri ri lakea na tanga e Kapernaum. A Parava Nimalo i bele ngane, lakea e Isu i dili malaviriri na roho na vaponga, i vakatubu ni vara. ²² *E huriki ri turutu na vinara vona, a vuhuna i uka ma i vara manga e huriki a mari na vinara. I vara manga a bakovi i tahoka a nitora.

²³ A bakovi tara pololilo na roho na vaponga i dili vona a hanitu. Lakea a bakovi iea i malaviriri kunana i gale maea, ²⁴ *"Isu, ioe a bakovi o Nasaret, o valai go rata navai mia? O valai ni ratapile mia? Iau a lohoka vomu. Ioe a Viri Malamala na Vure."

²⁵ Pali e Isu i tahatea a hanitu, i ta maea, "O vulai. O pagitala vona a bakovi iea!" ²⁶ *Lakea a hanitu i pulua a bakovi iea, muri i haloho i ha tala vona.

²⁷ E huriki lobo ri turutu hateka, ri vanana lae, "A ra maki iea i bele? A ngava karaba! Ra bakovi iea, i vara, i ta manga a bakovi i tahoka a nitora. Na tahuna i tono talea a hanitu, a hanitu i longototo kunanea!" ²⁸ *A nuverei na maki e Isu i rata i malaviriri kunana ni longo na tanga kiroko lobo na tabeke ne Galili.

E Isu i Vakamahuri e Huriki ala Kupo

(Mateo 8:14-17; Lukas 4:38-41)

²⁹ Malaviriri kunana, e Isu i pagitala na roho na vaponga, i laho turane Iakop e Ioanes, to lakea na ruma ne Simon rua e Andreas. ³⁰ E lahuane Simon i giloa, i rongo a kulina, i mahita na kiri. Lakea

* 1:11: Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mrk 9:7

* 1:15: Mat 3:2

* 1:22: Mat 7:28-29

* 1:24: Mrk 5:7

* 1:13: Sng 91:11-13

* 1:14: Mrk 6:17

* 1:26: Mrk 9:26

* 1:28: Mat

ni vakalongo e Isu vona. ³¹ I mavonga e Isu i lokovonga maia, i nugua a limana, i tulipesia. Lakea i lobo a gilanga vona, i vakatubu ni gutu a maki ni kani ne ria.

³² Na tahuna a haro i rolo pali, ni tuli valai vona e huriki ri giloa turana e huriki i dili ne ria a hanitu.

³³ E huriki lobo na tanga ri vapo po na mataruma, ³⁴ *lakea e Isu i vakamahuri e huriki ri tahoka a maka gilanga legelege. I lili tala e huriki a hanitu i kupo, i ta tora ne ria nahea ri gi ta, a vuhuna ri lohoka vona.

*E Isu i Vara o Galili
(Lukas 4:42-44)*

³⁵ *Na hatelanga pokopoko, e Isu i vuhu lakea na tabeke i ngeki, i vasileki vonga. ³⁶ Muri e Simon, e huriki a turana ri matakanea. ³⁷ Ri matavisia ngane, ri takia, ri ta maea, “E huriki lobo ri matakana ioe.” ³⁸ Pali e Isu i koli, i ta maea, “Si gi lakea na maka tanga tabukoi nga, ga vara taro vonga. Ra leho iea kunana a valai vona.” ³⁹ *Lakea i laho lobo vona a tabeke ne Galili, i vara na maka roho na vaponga, i lili tala e huriki a hanitu.

*A Bakovi i Vona a Patala
(Mateo 8:1-4; Lukas 5:12-16)*

⁴⁰ A bakovi i vona a patala i lakea ne Isu, i nana tora ia, i turume puru, i ta maea, “Ioe bara o ngaru, o vakamatapado iau.”

⁴¹ Lakea e Isu i dodo hatekea, i toto talea a limana, i padoia, i ta maea, “Iau a ngaru go matapado. O matapado!” ⁴² I malaviriri kunana i malaharuri vona a patala, i matapado.

⁴³ E Isu i rudua ge vano malaviriri, lakea i taki tora ia i ta maea, ⁴⁴ * “Naha ni vakalongoa tara viri. Pali o vano, o vakasiri ioe na prister. Muri o habi a nihabi e Moses i taki hosi, ge ne vona a

nivakamatapado, ri gi matakilaka vona ioe ni vakamatapado pali.”

⁴⁵ Pali a bakovi iea i vano ngane, i vakalongo lae e huriki, i nunu viliha lae a velengana. Ngane e Isu i keri ni laho kavakava ge dili na tanga dagi. I made polovavo kunana na tabeke i ngeki. Pali e huriki na tanga lobo ri lakea maia, ri masia vonga.

2

*A Beu
(Mateo 9:1-8; Lukas 5:17-26)*

¹ Muri na parava ranga, e Isu i lakea tabu o Kapernaum. E huriki a bakovi a ngatavine ri longoa e Isu i dili pali na ruma, lakea ri dili maia. ² A ruma i vonu liu. A hini polovavo ranga, ri vapesihi vona e huriki. Lakea e Isu i vara ria na nitana Vure. ³ Na tahuna e Isu i vavara, a bakovi ala va ri kaloho vilia vona a bakovi i beu. ⁴ Pali ri keri ni kalohoa lakea ne Isu, a vuhuna i kupo hateka e huriki ri vapesihi. Lakea ri pukea a mapana ruma polomeli. Ri puka lobo, muri ri vakatavore purua a bakovi i mahita na kiri. ⁵ Na tahuna e Isu i matai ria ri luhoi tora hateka ia, i takia a beu, “O tugu, a puga vuroki a naro hale vomu.”

⁶ Pali e huriki a mari na vinara ri made vonga, ri luhoi maea, ⁷ “I navai a bakovi iea i ta maea? I ngaru ni bole a murina Vure! I uka tara viri ge puga a naro hale, a Vure kikeri kunana.”

⁸ E Isu, i malaviriri kunana i lohoka vona a ngava ri luhoi hateka na hatene ria, lakea i taki ria, “I navai mu luhoi mavonga? ⁹ I vai a ngava kavakava ga taki a beu vona, ‘Iau a puga a naro hale vomu.’ O ga ta maea, ‘O pesi rike, o kaloho a kiri vomu, o laho.’ ¹⁰ Pali ngane ga vakasiri mua vona a Tuna Bakovi i tahoka a nitara koea na malala ni puga a naro

* 1:34: Mrk 3:10-12

* 1:35: Mat 14:23; Mrk 6:46

* 1:39: Mat 4:23; 9:35

* 1:44: Levi

14:1-32

hale.” Ngane i mata lakea na beu, i takia, ¹¹ “A taki ioe, o pesi rike, o kalohoa a kiri vomu, o lakea na ruma vomu.” ¹² Lakea i pesi rike, i malaviriri kunana i kaloho a kiri vona, i laho tala. E huriki lobo ri masia, ri turutu, ri kavurikea a Vure, ri ta maea, “I uka ma mi masia hosi tara maki ge maea!”

E Levi

(Mateo 9:9-13; Lukas 5:27-32)

¹³ Muri e Isu i pagitala, i hamule lakea na Darilomu e Galili. E huriki ala kupo ri lakea vona, lakea i vara ria. ¹⁴ Na tahuna i laho lokovonga i masia e Levi, e tune Alpius, i mamade na roho ni bole a takis. Lakea e Isu i takia, “O muri nau.” Lakea e Levi i pesi rike, i muri maia. ¹⁵ Muri e Isu i vano, i kani na ruma ne Levi. E huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale, ri kani turane Isu, e huriki a murimuri vona, a vuhuna e huriki ri muri vona ri ala kupo. ¹⁶ *Na tahuna e huriki a mari na vinara ne huriki a Pariseo ri masia e Isu i kani turana e huriki a bakovi hale, e huriki a bakovi ni bole a takis, ri nana e huriki a murimuri vona, “I navai i kani turana e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale?”

¹⁷ Na tahuna e Isu i longoa a ninana iea, i taki ria, “E huriki i uka ma ri giloa, i uka ma ri gi lakea na dokta. E huriki ri giloa kunana bara ri masia. A valai i uka ma ga gale mua e huriki mu luhoi ta mu naro kamumu mu gu pulo a vilone mua. A valai ga gale e huriki ri naro hale ri gi pulo a vilone ria.”

A Niperemu

(Mateo 9:14-17; Lukas 5:33-39)

¹⁸ E huriki a murimuri ne Ioanes, e huriki a Pariseo na parava ranga ri peremu ni kani. Lakea e huriki ranga ri valai, ri nanea e Isu, “I navai e huriki a murimuri ne Ioanes, a murimuri ne huriki a Pariseo ri peremu, pali

e huriki a murimuri vomu i uka ma ri peremu?”

¹⁹ E Isu i koli i ta maea, “E huriki ri lakea na habu na bakovi i parangi karaba i uka ma ri gi peremu, a vuhuna a bakovi i parangi karaba i tabana turane ria. ²⁰ Muri ma a bakovi i parangi karaba bara ni tuli tala ne ria, bara ri peremu.

²¹ I uka tara viri ge bolea a mavidana lavalava karaba ge rahi karia turana hini marape na matutu na varakia. Bara i rata mavonga, na tahuna i loi a varakia vona, a mavidana lavalava karaba bara i hoho, i turapea a matutuna varakia, muri bara i ratea a hini mavida i ngavaka. ²² Pali i uka tara viri ge guru dili a vain karaba na matutuna buroi ni rata na kulina me. Bara i rata mavonga, bara i mapoda a matutuna buroi. Pali a vain a buroi bara ru lobo tavula varago. A viri i lohoka bara i guru dili a vain karaba na buroi karaba.”

A Bakovi Dagi na Parava Nimalo

(Mateo 12:1-8; Lukas 6:1-5)

²³ Na Parava Nimalo tara, e Isu i laho padikudu na hania na vit. E huriki a murimuri vona ri laho turana, ri vakatubu ni pasi a vutuna vit, a vuhuna ri vitolo. ²⁴ *Lakea e huriki a Pariseo ri nanea, “Mata lakea! I navai e huriki a murimuri vomu ri ratea a maki ni hatekakari na Parava Nimalo?”

²⁵ *E Isu i koli, i ta maea, “Ra mua, i uka ma mu gia na hinere a naro e Davit i ratea hosi, na tahuna i turana e huriki a tara vona ri vitolo? ²⁶ *Na tahuna iea, e Abiatar ia a prister dagi. Lakea e Davit i dili na roho na Vure, i kani a bret. A bret iea, a nihabi na Vure. A vinara i taki e huriki a prister kunana ri gi kani. Pali e Davit i bole ranga, i habi ne huriki a tara vona, ri kani.”

²⁷ *Lakea e Isu i taki ria, “I uka ma ni rata a bakovi ne vona a Parava Nimalo. A Parava Nimalo ni rata ne vona a bakovi. ²⁸ I mavonga kunana, a Tuna Bakovi ia a Bakovi Dagi na maki lobo. A Parava Nimalo tara, ia a Bakovi Dagi vona.”

3

A Bakovi i Mate a Limana
(Mateo 12:9-14; Lukas 6:6-11)

¹ Na parava tara, e Isu i dili na roho na vaponga. I masia vonga a bakovi i mate a limana. ² E huriki ranga ri ngaru ni matakana a ngava ri gi padi virihi e Isu vona, lakea ri matanonoa, a ra ge ratea? Ge vakamahuri a bakovi iea na Parava Nimalo, o ge uka? ³ Ngane e Isu i takia a bakovi i mate a limana, “O pesi rike na matane huriki lobo.”

⁴ *Muri i nana ria, “A vinara i ta navai vona a naro si gi ratea na Parava Nimalo? Ni gi rata a naro kamumu, o ni gi rata a naro hale? Ni gi kori a viri, o ni gi rabalaki a viri?” Pali ri mangulu tete ria.

⁵ Lakea e Isu i madihi a hatena, i mata lae ne ria. I dodo, a vuhuna ri gigi tora hateka. I takia a bakovi, i ta maea, “O toto talea a limamu.” A bakovi i toto talea a limana, lakea a limana i tavaga mule. ⁶ *Malaviriri kunana e huriki a Pariseo ri pagitala, ri vakatubu ni vata turana e huriki a tara ne Herod na dala ri gi rabalaki e Isu vona.

E Huriki ala Kupo Ri Ramai e Isu
(Mateo 12:15-16; Lukas 6:17-19)

⁷ E Isu i pe a tabeke iea turana e huriki a murimuri vona, ri lakea na darilomu. E huriki ala kupo hateka ri muri vona. E huriki na tabeke ne Galili, e huriki na tabeke ne Iudea, ⁸ e huriki o Ierusalem, e huriki na tabeke ne Idumea, e

huriki na tabeke tara na naru e Iordan, e huriki na maka tanga ri pesi halui e Tair, e Sidon. Ria lobo ri longo a maka maki i rata e Isu, ri valai maia. ⁹ E huriki ri ala kupo hateka, lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona ri gi kanu vilia vona a aga, ge pesi langa vona, ma ge bole tugua e huriki. ¹⁰ *E huriki ri tahoka a gilanga ri boletugu, ri gi padoia e Isu, a vuhuna e Isu i vakamahuri muga pali e huriki ala kupo. ¹¹ *Na tahuna e huriki i dili ne ria a hanitu ri masia, ri tabuli puru na ngalana, lakea e huriki a hanitu ri gale tala, ri ta maea, “Ioe a Tuna Vure.” ¹² *Pali e Isu i taki e huriki a hanitu nahea ri gi taki tala ne huriki, ia e rei muholi.

E Huriki a Apostolo ne Isu

(Mateo 10:1-4; Lukas 6:12-16; Apostolo 1:13)

¹³ E Isu i sike na gagana lolo, i gale valai vona e huriki i ngaru, lakea ri valai vona. ¹⁴ I vulaki a viri ala ravulu a polona i rua ri gi turana, i gale ria a apostolo. Muri ge rudu tala ria, ri gi vara, ¹⁵ ri gi tahoka a nitara ni lili tala a hanitu. ¹⁶ *A viri ala ravulu a polona i rua, i vulaki, a rane ria ra nga: e Simon (e Isu i vunua e Petrus), ¹⁷ *e Iakop e Ioanes rua e tune Sebedi (e Isu i vunua kalale rua e Boanerges, ra i maia: e maki tarina rua a vilone rua i manga a hini maravila, a hini i kururu), ¹⁸ e Andreas, e Pilip, e Bartolemeus, e Mateo, e Tomas, e Iakop tune Alpius, e Tadeus, e Simon a tara ne huriki a Silot, ¹⁹ e Iudas Iskariot, ra viri i habi na limana pile e Isu.

A Naro Hale Tara i Uka Ma Ni Gi Puga

(Mateo 12:24-32; Lukas 11:14-23; 12:10)

* **2:27:** Vin 5:14 * **3:4:** Luk 14:3 * **3:6:** Mat 22:15-16 * **3:10:** Mat 14:36 * **3:11:** Luk 4:41 * **3:12:** Mrk 1:34 * **3:16:** Ion 1:42 * **3:17:** Luk 9:54 * **3:18:** A tara ne huriki a Silot ri marikoi e huriki a Rom ri gi matakari Israel.

20 Muri e Isu i dili na ruma, pali e huriki ri vapopo tabu mai ia, lakea e Isu turana e huriki a murimuri vona ri keri ni kani. 21 E huriki a kabu ne Isu ri longo, lakea ri vano ri gi tuli mulea, a vuhuna ri takia ta i manga.

22 *E huriki a mari na vinara ri valai o Ierusalem, ri ta maea, "I dili vona e Belsabub.† I lili tala e huriki a hanitu na nitora na hariki ne huriki a hanitu."

23 Lakea e Isu i galea, i taki ria, i taki ria vona a nita vakakika, "E Satan ge lili tala mule navai ia? 24 Bara a tanga tara i vapida ni pesi palupu, a tanga iea i uka ma ge pesi tora. 25 A kabu tara bara i vapida ni pesi palupu, a kabu iea i uka ma ge pesi tora. 26 Pali e Satan i uka ma ge ngaru mulea, ge vakalipida, i uka ma ge pesi tora. A nilobona i valai pali. 27 I muholi hateka, i uka tara viri ge dili tavula na ruma na bakovi hateka tara, ge bole tavula a maka mahala vona. A naro bara i rata mugea, bara i kolotata taroa a bakovi hateka, muri bara i panaho na ruma vona. 28 A taki muholi mua, a maka naro hale, a maka harogianga dagi i rata e huriki a bakovi bara ni puga. 29 Pali e rei i harogia a Hanu Kiripiripi, i uka ma ni gi puga a naro hale vona. A naro hale vona bara i tabuli vakaroro."

30 E Isu i takia a nita iea, a vuhuna ri taki ia ta i dili vona a hanitu.

E Kinane Isu, e Tarina Mai

(Mateo 12:46-50; Lukas 8:19-21)

31 *Muri e kinana, e huriki e tarina ri bele, ri pesi polovavo na ruma, ri rudua tara viri ge dili, ge galea. 32 Lakea e huriki ri made halui e Isu ri takia, "Oe! E kinamu, e tarimu mai, ri pesi polovavo, ri ngaru ni matai ioe."

33 Lakea e Isu i nana mulea, "E rei e nana? E rei e huriki e

tarigu?" 34 I mata lakea ne huriki ri made halui ia, i taki ria, "E huriki ri made koea, ri manga e nana e turagu. 35 E rei a viri i muri mai a ningaru na Vure i manga e turagu, e kurabagu, e nana."

4

*A Nivakakika na Viri i Varo a Vit
(Mateo 13:1-9; Lukas 8:4-8)*

1 *E Isu i vara tabu na dahana darilomu, i manga a hini muga. E huriki ri made halui ia ri ala kupo hateka, lakea e Isu i rike na aga, i pasi polovavo popote. Pali e huriki ri made pololilo na lavu. 2 *I vara ria na maka ngava i kupo, na nita vakakika, i ta maea, 3 "Mu longo valai! A bakovi ni leho na hania i varo a vutuna vit. 4 Na tahuna i voro lae a vutuna vit, ranga ri boru puru ramai a dala, lakea a maka kadirovo ri valai, ri kani lobo.

5 "A maka vutuna vit ranga ri boru langa na hini kedokedo, na hini i uka ma i tahoka hateka a malala. Lakea ri koru rike malaviriri, a vuhuna a malala i tabuli polomeli kunana. 6 Pali na tahuna a haro i rike, i kani ria, ri malai, a vuhuna a kane ria i uka ma ri puru hateka.

7 "A vutuna vit ranga ri boru puru na hini i vona a barakau. Muri a barakau i koru rike, i kae ria, ri keri ni vua.

8 "Pali a vutuna ranga ri boru langa na malala kamumu. Ri gaga, ri koru rike, ri vakabele a kanena i kupo. Ri vakabele i ravulu tolu ranga, i ravulu polotara ranga, pali ranga ri vakabele i ravulu mule ma a murina balaka taku (100)."

9 Muri e Isu i ta maea, "E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado."

10 E huriki lobo ri vano pali, lakea a murimuri vona ala ravulu

* 3:22: Mat 9:34; 10:25 † 3:22: E Belsabub a rana tara e Satan. * 3:31: Mrk 6:3; Ion 2:12; Apo 1:14 * 4:1: Mrk 3:7-9; Luk 5:1-3 * 4:2: Mat 13:34; Mrk 4:33-34

a polona i rua, turana e huriki ranga, ri nanea ge tuveve poloa ne ria a nita vakakika.

¹¹ Lakea i ta maea, “A nita kapi-loho na harikianga na Vure ni vakasiri pali ne mua. Pali e huriki ri made polovavo, a ngava lobo ni ta vakakika ne ria. ¹² *Ni ta vakakika ne ria,

‘ri gi matai, pali i uka ma ri gi matakilala.

Ri gi longo, pali i uka ma ri gi longokilala.

Ma ri gi pulo a vilone ria, ga puga vuroki a naro hale ne ria.’”

A Pelegona Nivakakika na Vutuna Vit

(Mateo 13:18-23; Lukas 8:11-15)

¹³ Muri e Isu i nana ria, “Mua i uka ma mu longokilalea a nita vakakika iea? Pali mu gu longokilala navai a maka nita vakakika ranga?

¹⁴ “A bakovi i varo a vutuna vit i manga a viri i habi a ngava. ¹⁵ E huriki a bakovi ranga, ri manga a dala, a vutuna vit ni voro langa vona. Na tahuna ri longo a nita, e Satan i valai malaviriri, i bole tala ra ngava ni varo.

¹⁶ “E huriki ranga ri manga a hini kedokedo, a vutuna vit ni voro langa vona. Ri longo a nita, ri malaviriri kunana ri bole, ri vivi vona. Pali i uka ma ri pesi tora, ¹⁷ a vuhuna a kane ria i uka ma i puru hateka. Na tahuna a maregoa i bele, o e huriki ri vakamadihi ria a vuhuna ri ramaia a nita iea, ri ha malaviriri kunana.

¹⁸ “Pali e huriki ranga ri manga a hini i vona a barakau, a vutuna vit ni voro langa vona. Ri longoa a ngava, ¹⁹ *pali a niluhoi legelege na nimade na malala, a nimasigoro na mahala, a ningaru na maki ranga ri valai ri kavitagu a ngava ni varo, lakea i uka ma ri vua.

²⁰ “E huriki ranga ri manga a malala kamumu, a vutuna vit ni voro langa vona. Ri longoa a ngava, ri bole, ri vakabele a vutuna i ravulu tolu ranga, i ravulu polotara ranga, pali ranga i ravulu mule ma a murina balaka taku (100). Ri bele kupo hateka na vutuna ni varo muga.”

A Lam

(Lukas 8:16-18)

²¹ *E Isu i taki ria, “A lam i uka ma si namia, muri si gi ru kapilohoa. Bara si ru langea na dede. ²² *A maki ni ruhulolo bara i bele kavakava. A maki ni ta ruhulolo vona, bara ni ta pukatala vona. ²³ E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

²⁴ *I taki tabu ria, i ta maea, “Mu luhoi kado kamumu a ngava mu longo. A naro mu rata virihi e huriki ranga, a Vure tara bara i rata virihi mua vona, lakea bara ni habi tabu ranga. ²⁵ *E rei a viri i tahoka a maki pali, bara ni habi tabu vona ranga. Pali e rei a viri i uka ma i tahoka a maki, bara ni bole mule vona a maki popote i tahoka pali.”

A Nivakakika na Vutuna Vit Ni Varo

²⁶ E Isu i ta maea tabu, “A harikianga na Vure i manga a bakovi i voro lae a vutuna vit na malala. ²⁷ I voro lobo a vutuna vit, i vano i made kunana. A maka vutuna vit ri gaga, ri koru rike, pali a bakovi i uka ma i lohoka vona ri koru rike navai. ²⁸ A malala kunana i ratea a vutuna i gaga. Muri a pagana i lubu, i koru rike, lakea a vuana i lua tala na mapana vit. ²⁹ * Pali na tahuna a kanena i moro ngane, a bakovi iea i valai malaviriri, i vali a vit, i ru kadolu, a vuhuna a parava ni mirio i valai pali.”

* 4:12: Ais 6:9-10; Apo 28:26-27

* 4:19: Mat 19:23-24

* 4:21: Mat 5:15; Luk 11:33

* 4:22: Mat 10:26; Luk 12:2

* 4:24: Mat 7:2

* 4:25: Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26

* 4:29: Jol 3:13; Kap 14:15

A Nivakakika na Vutuna Mastad
(Mateo 13:31-35; Lukas 13:18-19)

³⁰ E Isu i ta maea tabu, “Ga ta navai tabu vona a harikianga na Vure? E rei a nivakakika ga tonia vona? ³¹ I manga a vutuna mastad, ra i vutu kiroko liu ni varo na malala. ³² Pali na tahuna ni varo, i koru rike, i langui lobo a maki ni varo na hania. A rahana i buroro, lakea a maka kadirovo bara ri hae a nune ria vona.”

³³ Na tahuna e Isu i vara e huriki, bara i rata bala a nita vakakika, i muri mai a lohokanga ne ria. ³⁴ I uka ma i ta kavakava, i ta vakakika kunana. Pali na tahuna i made turana e huriki a murimuri vona kunana, bara i tuveve polo ne ria a ngava lobo.

E Isu i Vakamalilo a Dari
(Mateo 8:18,23-27; Lukas 8:22-25)

³⁵ Na parava iea, i malunga pali a hini, lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona, “Si gi vore lakea na tabeke tara na darilomu.”

³⁶ Lakea ri rike turana e Isu na aga i made muga vona, ri vano. I ranga e huriki ri rike na aga ne ria, ri vano turane ria. ³⁷ Muri a vilu dagi i bele, i rere tagua a aga, i ratea i popote ge mabubu. ³⁸ E Isu i mahita langa na moke na kuli na aga, lakea e huriki a murimuri ri vangoa, ri takia, “Mari ni tovo, i uka ma o luhoi lege? Bara si pasiri!”

³⁹ Lakea i pesi rike, i tahatea a vilu, i takia a bokona dari, “O pasi puru! Naha ni kuluko!”

Muri i pasi puru a vilu, i puru a malilo i ngapa.

⁴⁰ Muri i nana e huriki a murimuri vona, “I navai mu mangenge? Ra mua, i uka ma mu luhoi tora ma?”

⁴¹ Ri mangenge hateka, lakea ri vanana lae, “E rei a viri iea? A vilu, a dari ru longototoa!”

5

E Isu i Kori a Viri i Dili Vona a Hanitu
(Mateo 8:28-34; Lukas 8:26-39)

¹ Muri, ri vore kudua a darilomu, ri bele na tabeke ne huriki a Gerasa. ² E Isu i raga na aga, malaviriri kunana a bakovi tara i dili vona a hanitu i pagitala na murine huriki ri mate, i valai ge tagui e Isu. ³ Ra bakovi iea i mahita na murine huriki ri mate. I uka tara viri ge tuhaka ge kolotata tabu ia. A sen tara, i uka ma i karea. ⁴ Balaka kupo ni kolotata a limana a vahana, pali i rakudu a sen na limana, i rakudu a aen na vahana. I uka tara viri ge kinigao ge lakavua. ⁵ Na rodo a haro vakaroro, i laho lae na murine huriki ri mate, na maka lolo, i haloho lae, i pala mule a kulina na kedo.

⁶ Ra bakovi iea, na tahuna i mata basi, i masia e Isu, i nunu maia, i turume puru na ngalana, i kavurikea. ⁷ *A hanitu pololilo vona i gale dagi, i ta maea, “Isu, Tuna Vure Meli Liu. Go rata navai iau? Iau a nana ioe na matana Vure, naha ni ratapile iau.” ⁸ I gale dagi mavonga, a vuhuna e Isu i taki mugea i ta maea, “O pagitala vona a bakovi iea, ioe a hanitu kato.”

⁹ Lakea e Isu i nanea, “E rei a ramu?”

A bakovi i koli i ta maea, “A ragu e Tara, a vuhuna mi ala kupo.”* ¹⁰ Lakea e huriki a hanitu ri taki torea e Isu, nahea ge lili tala ria na tabeke iea.

¹¹ A kabuna boro ri kakani tabukoi na dahana lolo. ¹² Lakea e huriki a hanitu ri taki torea e Isu, ri ta maea, “O rudu mia lakea na kabuna boro, mi gi dili ne ria.”

* 5:7: Mrk 1:24 * 5:9: Na nita Grik a tara i manga ‘Legio.’ ‘Legio’ i manga a tara na nugumaheto ala 6,000.

¹³ E Isu i longo a ninana ne ria, lakea e huriki a hanitu ri pagitala vona a bakovi iea, ri dili na maka boro. Lakea a kabuna boro ri nunu puru na gali, ri page puru na darilomu, ri pasiri. A maka boro ri 2,000.

¹⁴ E huriki a matakari na boro ri ha, ri vakalongo lae e huriki na tanga, e huriki na robo vil-ihia vonga. Lakea e huriki ri lokovonga ri gi matai a maki i bele. ¹⁵ Na tahuna ri bele ne Isu, ri masia ra bakovi i dili muga vona a tara na hanitu. Ri masia i made, i rodo a varakia, i kamumu a niluhoi vona, lakea ri mangenge.

¹⁶ E huriki ri matai, ri vakalongo e huriki ranga na maki i bele na bakovi ra i dili muga vona a hanitu, a maki i bele na kabuna boro. ¹⁷ Muri ri taki torea e Isu ge pe a tabeke ne ria, ge lakea na tanga tara.

¹⁸ Na tahuna e Isu i pesi, ta ge rike na aga, lakea ra bakovi i dili muga vona a hanitu, i takia e Isu i ngaru ni laho turana. ¹⁹ Pali e Isu i takia i ta maea, "I uka. O lakea na tanga vomu, o vakalongo a kabu vomu vona a maki dagi e Bakovi Dagi i rata virihi ioe vona. O vakalongo ria na hini i dodo ioe." ²⁰ Lakea a bakovi iea i vano, i vakatubu ni vakalongo o Dekapolis† a maka maki i rata vona e Isu. Lakea e huriki lobo ri longoa a nuverei vona ri turutu.

A Sirula i Mate

(Mateo 9:18-26; Lukas 8:40-56)

²¹ E Isu i vorekudu tabua a darilomu, i lakea na tabekena tara. Lakea e huriki ala kupo ri valai, ri pesi halui ia na dahana darilomu. ²² I bele vona tara matakari na roho na vaponga, a rana e Ierus. Na tahuna i masia e Isu, i lokovonga maia, i turume puru tabukoi na vahana. ²³ Lakea i taki tora ia, i ta maea, "E tugu ngatavine i popote ge mate. A

ngaru muholi ioe go valai, go ru langa a limamu vona, ge tavaga."

²⁴ Lakea e Isu i lokovonga turana. E huriki ala kupo ri muri vona, ri vakopekope halui ia. ²⁵ A ngatavine tara, i pori vona a dara na pida i ravulu a polona i rua, i turane ria. ²⁶ Ra ngatavine iea i matai pali e huriki a dokta, pali i bole a nimadihi dagi ne ria, i vakalobo liu pali a moni vona. Pali i uka ma i tavaga. I bele dagi vona a gilanga. ²⁷ Na tahuna a ngatavine i longoa e Isu i bele vonga, i vano, i pesi turana e huriki, i laho valai muri, i padoi a varakia ne Isu, ²⁸ a vuhuna i luhoi maea, "Tau ga padoi kunanea a varakia vona, bara tavaga."

²⁹ Na tahuna i padoi a varakia ne Isu, i malaviriri kunana i lobo ni tua a darana, i hataki a kakaina i lobo vona a gilanga. ³⁰ *E Isu i malaviriri kunana i hataki kilalea a nitora i pagitala vona. I ngalakapulo lakea ne huriki, i nana, "E rei i padoi a varakia nau?"

³¹ E huriki a murimuri vona ri ta maea, "O matai e huriki ala kupo ri vapopo halui ioe. Pali i navai o nana, 'E rei i padoi a varakia nau?' "

³² Pali e Isu i tabana ni matakanea a viri i padoi a varakia vona. ³³ Lakea a ngatavine i lakea ne Isu, i turume puru na ngalana, a vuhuna i lohoka vona i mahuri pali. I mangenge hateka, lakea i ta muholi, i vakalongoa vona a maki i ratea. ³⁴ *Lakea e Isu i takia a ngatavine, "O tugu, ioe o mahuri a vuhuna o luhoi tora iau. O vano na nivalemu, a gilanga vomu i lobo."

³⁵ E Isu i tabana ni ta, ri bele ranga bakovi. Ri valai na ruma ne Ierus, ra matakari na roho na vaponga, lakea ri ta maea, "Naha ni vakapae tabua a mari ni tovo. E tumu i mate pali."

† 5:20: A ngava e 'Dekapolis' na nita Grik i manga 'a Tanga i Ravulu.' * 5:30: Luk 6:19

* 5:34: Mrk 10:52; Luk 7:50; 17:19

³⁶ Pali e Isu i uka ma i longo mai a hini ri taki, lakea i takia e Ierus, i ta maea, “Naha ni mangenge. O luhoi tora iau.”

³⁷ I taki e huriki lobo ri gi made vonga. E huriki ri muri vona kunana e Petrus, e Iakop, e Ioanes e turane Iakop. ³⁸ Na tahuna ri bele na ruma na matakari na roho na vaponga, i matai e huriki ri tangi, ri haloho dagi. ³⁹ I dili na ruma, i taki ria, “I navai mu tangi, mu haloho dagi? A sirula i uka ma i mate. I mahita kunana.”

⁴⁰ Lakea ri nongo vakia. Pali i tono tala ria. I dili turana e tamana koma, e kinana koma, a murimuri vona ala tolu, ri lakea na hini i tabuli vona a podana sirula. ⁴¹ *Lakea e Isu i nugua a limana, i ta maea, “*Talita koum*.” † I maea, “Sirula, a taki ioe o pesi rike.”

⁴² I malaviriri kunana, a sirula i pesi rike, i laho. A pida vona i ravulu a polona i rua. Na tahuna ri masia, ri turutu hateka. ⁴³ I taki tora ria, nahea ri gi vakalongoa tara viri. Lakea i taki ria ri gi habi vona ranga maki ge kani.

6

A Propet i Uka Ma Ni Togo

(Mateo 13:53-58; Lukas 4:16-30)

¹ E Isu i pea a tanga iea, i vano turana e huriki a murimuri vona, ri lakea na tanga vona. ² *Na Parava Nimalo e Isu i vakatubu ni vara pololilo na roho na vaponga. Na tahuna e huriki ri longoa ri turutu vona, ri nana, “Ra bakovi iea, i bole vai a naro nga? E rei i habia vona a lohokanga, a nitora ni rata a nivakasiri? ³ Ia a mari ni hae a roho kunana. Pali e kinana, e Maria, e tarina e Iakop, e Ioses, e Iuda, e Simon. Pali e huriki e kurabana ri made turane hita.” Lakea i madihi a hatene ria vona.

⁴ *Pali e Isu i taki ria, i ta maea, “A propet ni togo na tanga lobo. Pali e huriki a bakovi a ngatavine na tanga vona i uka ma ri togoa.”

⁵ E Isu i keri ni rata vonga ranga nivakasiri. I ru langa kunana a limana ne huriki ranga ri giloa, i vakatavaga ria. ⁶ I turutu vona a hini i uka ma ri luhoi tora ia. Muri i vano, i laho lae, i vara na maka tanga takutaku.

E Isu i Rudu Tala e Huriki a Vinuru Vona

(Mateo 10:5-15; Lukas 9:1-6)

⁷ Muri e Isu i gale valai vona e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i rudu tala ria ruarua, i habi a nitora ne ria ni lili tala a hanitu. ⁸ *I taki ria nahea ri gi bole a maki na tahuna ri laho. I uka ma ri gi bole a maki ni kani, a hole, a moni. A maki ri gi bole kunana, a kodo ni laho. ⁹ I taki ria ri gi rodo a vahapolo, pali i uka ma ri gi bole a varakia. ¹⁰ Muri i ta maea, “Na tahuna mu lakea na ruma tara, mu made vonga ge harena na tahuna mu pe a tanga iea. ¹¹ *A tanga tara i uka ma ri tagui mua, i uka ma ri longo mai mua, mu kurudu pasi a habulo na vahane mua, mu vano. Mu rata mavonga, bara i vakasiri ria ri tahoka a ngava.”

¹² Lakea ri vano, ri vara e huriki ri gi pulo a vilone ria. ¹³ *Ri lili tala e huriki a hanitu, ri biri na nibiri e huriki ri giloa, ri vakamahuri ria.

E Ioanes i Mate

(Mateo 14:1-12; Lukas 9:7-9)

¹⁴ *E Herod a hariki i longo a maka maki e Isu i rata, a vuhuna a rane Isu ni lohoka vona pali na tanga lobo. E huriki ranga ri ta maea, “Ra viri iea e Ioanes, a mari ni vahilolo, a Vure i vakamahuri mulea na matenga, lakea i tahoka a nitora ni rata a nivakasiri.”

* **5:41:** Luk 7:14 † **5:41:** A ngava e ‘Talita Koum’ a nita Aram. * **6:2:** Ion 7:15 * **6:4:** Ion 4:44 * **6:8:** Luk 10:4-11 * **6:11:** Apo 13:51 * **6:13:** Iak 5:14 * **6:14:** Mat 16:14; Mrk 8:28; Luk 9:19-20

¹⁵ Pali e huriki ranga ri taki ta ia e Elaisa. E huriki ranga ri taki ta ia a propet tara, i manga e huriki a propet hosi. ¹⁶ Pali e Herod, na tahuna i longo a ngava nga, i ta maea, "Iau a palakudua hosi a lohona Ioanes, pali ngane i mahuri mule tabu na matenga!" I ta mavonga, a vuhuna ¹⁷⁻²⁰ hosi e Herod i parangi vona e Herodias, e girihine tarina e Pilip. Pali e Ioanes i takia e Herod, i ta maea, "I uka ma a vilo na vinara go parangi tabu e girihine tarimu." E Herodias, i madihi a hatena vona e Ioanes, lakea i ngaru ni rabal-akia. Pali i uka dalana, a vuhuna e Herod i mangenge ne Ioanes, i matakaria. I lohoka vona ia a bakovi kamumu, i kiripiripi a vilona. E Herod i vivi ni longoa a vinara ne Ioanes. Pali na parava ranga bara i loho lege vona a vinara ne Ioanes. Muri i rudu vakuku, ni gi lakavu e Ioanes, ni gi kolotata, ni gi ru dili na bavi.

²¹ Muri e Herodias i maragisi vona a maki i ngarua. Na parava ni poda vona e Herod, e Herod i ratea a habu, i gale palupu e huriki a bolekoru vona, a ubu na tara vona, a bakovi dagi o Galili, ri gi valai na habu. ²² E tune Herodias a ngatavine i dili, i raulo, i rata e Herod turana e huriki ri valai na habu vona ri vivi. Lakea a hariki i takia a koma ngatavine, "A ra maki o ngarua bara habia vomu." ²³ Muri i kaba i ta maea, "A ra maki o nana vona, bara habia vomu. A tabeke na harikianga nau tara bara habia."

²⁴ A koma ngatavine i pagitala i nanea e kinana, "A ra maki ga nana vona?"

E kinana i koli, i ta maea, "O nana vona a gine Ioanes, a Mari ni Vahilolo."

²⁵ A koma ngatavine i malaviriri kunana, i laho hari dili mai a hariki, i ta maea, "A ngaru go

palakudua a lohona Ioanes a mari ni vahilolo. Muri o habia nau a gina."

²⁶ A hariki i lege a lohona, pali i uka ma i ngaru ni ta pupukari vona, a vuhuna i kaba na matane huriki ri bele na habu. ²⁷ Lakea i malaviriri kunana i rudua a nugumaheto ge palakudua a lohona Ioanes, ge bole vilia a gina. A bakovi i vano, i palakudu pololilo na bavi a lohona Ioanes. ²⁸ I ru langea na sika, i bole vilia na hariki. Lakea a hariki i habia na koma ngatavine. Muri a koma ngatavine i vano i habia ne kinana. ²⁹ E huriki a murimuri ne Ioanes ri longoa a velengana, ri vano, ri bolea a podana, ri tanua.

Pali ngane, e Herod i pahaluhioa e Isu ta ia e Ioanes i mahuri mule na matenga.

*E Isu i Vakani e Huriki
(Mateo 14:13-21; Lukas 9:10-17;
Ioanes 6:1-14)*

³⁰ *E huriki a apostolo ne Isu ri vapopo turane Isu, ri vakalongoa vona a maka maki ri rata, ri tovo e huriki vona. ³¹ E huriki ala kupo ri laho viri varola, ri pahakari ria ni kani, lakea e Isu i taki e huriki a apostolo vona, "Mu valai turagu, si gi lakea na hini i ngeki, si gi malo taro vonga."

³² Lakea ri rike na aga, ri vore lakea na tabeke i ngeki, ta ri gi made kikeri vonga. ³³ Pali na tahuna ri vano, e huriki ala kupo ri matai ria, ri matakilala ria, lakea e huriki na tanga lobo ri nunu pololilo, ri bele muga vonga.

³⁴ *Na tahuna e Isu i bele, i matai ria, i dodo ria, a vuhuna ri manga a sipsip, i uka matakari ne ria. Lakea i vakatubu ni tovo ria na maki i kupo.

³⁵ *I tabalahehe pali a haro, lakea e huriki a murimuri vona ri takia, ri ta maea, "Ra hini nga a tabeke i ngeki, i tabalahehe pali a

haro. ³⁶ O rudu e huriki, ri gi lakea na robo viliha nga, na maka tanga, ri gi kona a maki ni kani.”

³⁷ E Isu i koli, i ta maea, “Mu vakani ria!”

Ri ta maea ria, “A moni ni kona a maki ni kani ne ria vona bara i vatovotovo turana mapana viri i leho na keva i polotolu!” Pali i uka ma i kamumu si gi kona a maki ni kani ne ria.”

³⁸ Lakea i nana ria, “I riva a bret mu tahoka? Mu vano mu matai.”

Ri matai pali, ri hamule, ri vakalongoa e Isu ri ta maea, “A bret i lima, a manu i rua.”

³⁹ Lakea e Isu i vakuku e huriki ri gi made vapopo na varili gomagama. ⁴⁰ Ri made vapopo na tara ala ravulu mule ma a murina balaka taku (100) ranga, na tara ala ravulu lima (50) ranga. ⁴¹ I bole a bret i lima, a manu i rua, i mata rike na hunu, i kavurikea a Vure. Muri i keve a bret, i habi ne huriki a murimuri vona, ri veru ne huriki. A manu i rua ranga i putu, i veru ne huriki. ⁴² E huriki lobo ri kani, ri maru. ⁴³ E huriki a murimuri vona ri tahoni na kulopi i ravulu a polona i rua, a kalavana bret a manu ri kani kaleva. ⁴⁴ E huriki a bakovi lobo ri kani ri ala 5,000.

E Isu i Laho Langa na Naru

(Mateo 14:22-33; Ioanes 6:16-21)

⁴⁵ Malaviriri kunana e Isu i rudu e huriki a murimuri vona, ri gi rike na aga, ri gi muga lakea o Bet-saida, na tabeke tara na darilomu. Pali i made mule ia, ge rupolo kamumu e huriki. ⁴⁶ *I rupolo lobo e huriki, lakea i sike na gagana lolo, i vasileki. ⁴⁷ I rodo ngane a hini, e huriki a murimuri ne Isu ri vore na kurukuruna darilomu. Pali e Isu i tabana na lolo. ⁴⁸ I matai e huriki a murimuri vona ri vanugu a vore, a vuhuna a vilu i

pori valai muga. Na malabeonga e Isu i pori mai ria, i laho langa na dari. I popote kunana ge rede ria, ⁴⁹ *pali na tahuna ri masia i laho langa na dari, ri pahaluhoi ta ia a hanitu. Lakea ri haloho, ⁵⁰ a vuhuna ria lobo ri masia, ri mangenge. I malaviriri kunana i ta maea, “Mu tuhaka! Iau kunana. Naha ni mangenge.”

⁵¹ *Muri e Isu i rike na aga, lakea a vilu i pasi puru. Ri turutu hateka, ⁵² a vuhuna i uka ma ri matakilaka vona a nivakasiri e Isu i ratea na bret. I tabana ni uvo a gine ria.

E Isu i Vakamahuri e Huriki o Genesaret

(Mateo 14:34-36)

⁵³ Ri vore kudu, ri bele o Genesaret, ri hori vonga. ⁵⁴ Na tahuna ri raga na aga, e huriki lobo ri matakilalea e Isu. ⁵⁵ Ri nunu lae na tabeke vonga, ri vakalongo e huriki. Na tahuna e huriki ri longo, ri kaloho na dede e huriki ri giloa, ri bole lakea vona. ⁵⁶ Na tanga lobo e Isu i bele vona, na tanga kiroko, na tanga dagi, polovavo na tanga, bara ri taparaki na mada e huriki ri giloa. Ri taki tora ia ri gi padoi kunanea a harena varakia vona. Pali e huriki lobo ri padoi ia, ri tavaga.

7

A Maki Kabakaba, a Maki Kato

(Mateo 15:1-20)

¹ E huriki a Pariseo turana e huriki a mari na vinara o Ierusalem, ri vano, ri vapopo turane Isu. ² *Ri matai e huriki a murimuri vona ri kani, i uka ma ri vahilolo taro a limane ria. ³ (E huriki a Pariseo, e huriki a Iuda, ri muri mai a vilo hosi ne huriki e tubune ria, ri loi taro a limane ria, muri ri kani. ⁴ *Na tahuna ri hamule na maket, bara ri loi taro a limane ria, muri ri kani. A vilo

* **6:37:** A denari i 200 i manga a mapana viri ge leho na keva i polotolu. * **6:46:** Luk 5:16

* **6:49:** Luk 24:37 * **6:51:** Mrk 4:39 * **7:2:** Luk 11:38 * **7:4:** Mat 23:25

ranga ne tubune ria ri muri mai, ra ni vahilolo a kikei, a tavila, a ulo).

⁵ Lakea e huriki a Pariseo turana e huriki a mari na vinara, ri nanea e Isu, “Re huriki a murimuri vomu, i navai i uka ma ri muri mai a narone huriki e tubune hita hosi, i uka ma ri loi a limane ria muga ni kani?”

⁶ *Lakea e Isu i koli ria, i ta maea, “Mua e huriki a ngava naru. I muholi a nitane Isaia a propet na tahuna i taki mua hosi, i here puru maea,

‘Re huriki nga, ri taki ta ri togo iau, pali i uka ma ri ngaru muholi iau na hatene ria.

⁷ Ri kavurike tavula iau.

Ri tovo e huriki na vinara tavula na bakovi, ri takia ta a vinara na Vure.’”

⁸ Muri e Isu i ta maea tabu, “Mu longotaroa a vinara na Vure, mu ramai a maka vilone huriki e tubune mua. ⁹ Mu moro hateka ni marikoi na vinara na Vure, mu gu muri mai kunana a vilo hosi! ¹⁰ *E Moses hosi i here maea, ‘Mu togo e kinane mua, e tamane mua.’ I here maea tabu, ‘E rei a viri i harogi e tamana e kinana ni gi rabalaki.’

¹¹ “Pali mu taki a bakovi ge taki e tamana e kinana, ge ta maea, ‘A maki ta ga habi marua, a ru here pali ge ne vona a Vure.’ ¹² Lakea mu hehea nahea ge kori e tamana rua e kinana. ¹³ Na naro iea kunana, a vilo hosi ne mua, ra mu tovo polo ne huriki, i ratea a nitana Vure a maki tavula. I kupo a maka maki mu rata mavonga.”

¹⁴ E Isu i gale valai tabu e huriki, i taki ria, “Mua lobo, mu talangaki valai, mu longokilalea a nitagu. ¹⁵⁻¹⁶ *I uka tara maki ge dili na viri ge ratea ge katoki na matana Vure. A maki i rata a viri ge katoki, a maki i pagitala valai na hatena.”

¹⁷ I pe e huriki, i dili na ruma, lakea e huriki a murimuri vona

ri ramaia, ri nanea vona a ni-vakakika iea. ¹⁸ Lakea e Isu i taki ria, “Ra mua, i uka ma mu longokilala ma? Ra maki ni kani i uka ma i ratea a viri ge katoki na matana Vure, ¹⁹ a vuhuna i uka ma i dili na hatena, i dili kunana na kavutuna, muri i pagitala na kakaina.”

Na ngava iea kunana, e Isu i vakalongo e huriki vona a maki ni kani lobo i kamumu ni kani.

²⁰ I ta lokovonga liu, i ta maea, “A maki i pagitala na bakovi, i manga a maki i taki, a maki i rata, i ratea i katoki na matana Vure. ²¹ A maki i pagitala na hatena viri, a niluhoi hale, a molenga, a pana-hoa, a nivarabalaki, a molenga na parangia, ²² a ningutu na maki na viri tara, a nitepu ne huriki lobo, a pusinga, a molenga viliha manga a ligo, a nimasigoro na maki na viri, a nipadimomo, a nigigi tora, a nivarata manga manga tavula. ²³ A maka naro hale nga ri pagitala na hatena viri, ri ratea i katoki na matana Vure.”

A Ngatavine o Ponesia (Mateo 15:21-28)

²⁴ Muri e Isu i malaga, i lakea na tabeke ne Tair rua e Sidon. I dili na ruma tara. I koj vona tara viri ge lohoka vona, pali ia, i uka hini ge kapiloho vona. ²⁵ A ngatavine tara, e tuna ngatavine i dili vona a hanitu, i longo ta e Isu i bele. Lakea i valai malaviriri, i turume tabukoi ne Isu. ²⁶ Ra ngatavine iea, i uka ma a Iuda. Ni poda o Siroponesia. I nana torea e Isu ge lili vurokia a hanitu i dili ne tuna. ²⁷ Lakea e Isu i takia, “E huriki a koma ri gi kani taro. I uka ma i kamumu ni gi bole a maki ni kani ne huriki a koma, ni gi voro lakea na ligo.”

²⁸ Pali a ngatavine i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi o ta muholi. Pali a ligo ranga ri kani poi a

* 7:6: Ais 29:13

* 7:10: Nim 20:12; 21:17; Vin 5:16

* 7:15-16: Apo 10:14-15

momona maki i boru puru na dede ne huriki a koma.”

²⁹ Muri e Isu i takia a ngatavine, “O koli kamumu. Pali o hamule. A hanitu i pea pali e tumu.”

³⁰ I hamule na tanga, i masia e tuna ngatavine i mahita na kiri, i pagitala pali vona a hanitu.

A Bakovi Vou
(Mateo 15:29-31)

³¹ E Isu i malaga na tabeke ne Tair, i laho polo ne Sidon, i lokovonga liu na tabeke ne Dekapolis,* i pagitala na Darilomu e Galili. ³² Na tahuna e Isu i bele vonga, ni tuli valai vona a bakovi i vou, i ngavarubu. Ri taki torea e Isu ge ru langa a limana vona, ge vakamahuria. ³³ Lakea e Isu i tuli here lakea na gaga basi ne huriki, i ru dili a kukulimana na tulina bakovi. Muri i kalupe taho a kukulimana i nugua a tabelena bakovi. ³⁴ I mata rike na hunu, i taravango i ta maea, “Epata!” I manga i maea, “Ge mapaga.”

³⁵ I uka ma i tabaka, i kamumu a tulina, i longo a hini, i vakatubu ni ta kavakava. ³⁶ *Lakea e Isu i taki tora ria, nahea ri gi vakalongoa tara viri. I taki tora ria nahea ri gi vakalongo lae. Pali ri vano ria, ri vakalongo lae.

³⁷ *Ri turutu hateka, lakea ri ta maea, “A maki lobo i rata kamumu. I rata e huriki ri vou ri longo, i rata e huriki ri ngavarubu ri ta.”

8

E Isu i Vakani e Huriki ala Rangale Va

(Mateo 15:32-39)

¹ *Na tahuna iea e huriki ala kupo ri vapopo tabu. Ri uka a maki ni kani, lakea e Isu i gale e huriki a murimuri vona, i taki ria, ² “Iau a dodo e huriki nga. Ri made turagu na parava i tolu pali. I uka

ma ri kani. ³ Pali ngane a koi ni rudu hamule ria, ma ga ri gi vitolo, ge vurea a matane ria na dala. E huriki ranga ri valai basi hateka.”

⁴ E huriki a murimuri vona ri koli ri ta maea, “Pali si gi bole vai na tabeke i ngeki koea a maki ni kani si gi vakani e huriki nga vona?”

⁵ Lakea e Isu i nana ria, “I riva a bret mu tahoka?”

Ri ta maea ria, “Mi tahoka a bret i polorua.”

⁶ Lakea i taki e huriki ri gi made puru na malala. I bole a bret i polorua nga, i kavurikea a Vure. Muri i keve, i habi ne huriki a murimuri vona, ri gi veru tala ne huriki.

⁷ A manu kiroko ranga ri tahoka. Ngi ranga i bole, i kavurikea a Vure, muri i taki e huriki a murimuri ri gi veru tala. ⁸ Ri kani, ri maru. Muri ri tahoni dili na kulopi i polorua a kalavana maki ni kani, ri vonu. ⁹ E huriki ri kani ri ala rangale va (4,000). Ri kani lobo muri i rupolo ria. ¹⁰ Malaviriri kunana i rike na aga turana e huriki a murimuri vona, ri lakea na tabeke ne Dalmanuta.

¹¹ Na tahuna ri bele o Dalmanuta, e huriki a Pariseo ri valai, ri vakatubu ni hehea e Isu. Ri tonia, ri nanea ge rata a nivakasiri ge vakasiria a nitora vona i valai na Vure. ¹² *E Isu i kide tala, i ta maea, “I navai e huriki na tahuna mona ri nana ni matai a nivakasiri? A taki muholi mua, bara i uka tara nivakasiri ri gi masia.”

¹³ Muri i pe ria, i rike na aga, i lakea na tabeke tara na darilomu.

A Is ne Huriki a Pariseo
(Mateo 16:5-12)

¹⁴ E huriki a murimuri ri longo kaburungi ni bolena bret. Ri tahoka kunana a bret i taku na aga. ¹⁵ *E Isu i taki tora ria, “Mu

* **7:31:** A ngava e ‘Dekapolis’ i manga i maea, ‘A Tanga i Ravulu.’

* **7:36:** Mrk 1:43-45

* **7:37:** Ais 35:5

* **8:1:** Mrk 6:35-44

* **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29

* **8:15:** Luk 12:1

lelerau, mu matadoko vona a is ne huriki a Pariseo, a is ne Herod.”

¹⁶ Lakea ri vakatubu ni vata vona a hini ri uka bret. ¹⁷ *E Isu i lohoka vona a maki ri vata vona, lakea i nana ria, “I navai mu vata vona a bret i uka ma mu bole? Mua, i uka ma mu matakilala iau, i uka ma mu longokilala a ngava. I navai i uvo a gine mua? ¹⁸ Mua mu tahoka a matane mua, pali i uka ma mu matai. Mu tahoka a tuline mua, pali i uka ma mu longokilala. Pali mua, i uka ma mu luhoi mule a maki a rata? ¹⁹ *Na tahuna a keve a bret i lima, a vakani e huriki ala 5,000, i riva a kulopi mu tahoni dili vona a kalavana maki ni kani?”

Ri koli ri ta maea, “A kulopi i ravulu a polona i rua.”

²⁰ “Na tahuna a keve a bret i polorua a vakani e huriki ala 4,000, pali i riva a kulopi mu tahoni dili vona a kalavana maki ni kani?”

Ri koli ri ta maea, “I polo rua.”

²¹ Lakea e Isu i nana ria, “Pali i navai i uka ma mu matakilaka vona a maka maki a rata?”

A Kepa o Betsaida

²² Ri bele o Betsaida, lakea e huriki ranga ri tuli vilia ne Isu a bakovi i kepa, ri taki torea e Isu ge padoi ia. ²³ Lakea e Isu e tuli talea na tanga a kepa. I kalupe tahoa a matana, i ru langa a limana vona, muri i nanea, “O matai a maki o i uka?”

²⁴ A bakovi i mata lae, i ta maea, “A matai e huriki a bakovi, ri manga a kai ri laho lae.”

²⁵ Lakea e Isu i padoi tabu a matana bakovi. Muri a matana i matapara, i matakilala lobo a maka maki. ²⁶ Muri e Isu i rudua ge hamule lakea na ruma vona, i takia, “Naha ni dili na tanga.”

E Petrus i Taki Tala a Niluhoi Vona

(Mateo 16:13-20; Lukas 9:18-21)

²⁷ E Isu turana e huriki a murimuri vona ri lakea na maka tanga kiroko tabukoi na tanga dagi e Sisaria Pilipi. Na tahuna ri lalaho lokovonga, e Isu i nana ria, “E huriki ri luhoi iau ge iau e rei?”

²⁸ *Ri ta maea ria, “E huriki ranga ri taki ioe, ta ioe e Ioanes a mari ni vahilolo. I ranga ri taki ioe, ta ioe e Elaisa. Pali e huriki ranga tabu ri taki ioe, ta ioe a propet hosi tara.”

²⁹ *Lakea e Isu i nanea e Petrus, “Pali ioe, o luhoi iau ge iau e rei?”

E Petrus i koli, i ta maea, “Ioe e Kristo.”*

³⁰ *Pali e Isu i taki tora ria nahea ri gi vakalongoa tara viri.

E Isu i Taki Muga a Matenga Vona

(Mateo 16:21-28; Lukas 9:22-27)

³¹ Muri e Isu i vakatubu ni vara ria na Tuna Bakovi bara i bole a nimadihi i kupo. E huriki a gare, a prister dagi, a mari na vinara bara ri marikoi vona. Muri bara ri rabalakia. Pali muri na parava i tolu, bara i pesi rike mule na matenga. ³² I vara kavakava kunana vona ra ngava iea. Pali e Petrus i tulia lakea na gaga, i vakatubu ni tahatea.

³³ E Isu i ngalahere ne Petrus, i mata lakea ne huriki a murimuri vona, i tahatea e Petrus, i ta maea, “Satan, o hamule mae a bitogu! I uka ma o luhoi a maki na Vure. O luhoi kunana a maki na bakovi.”

³⁴ *Muri i gale valai vona e huriki ri turana, turana e huriki a murimuri vona, i taki ria, “E rei a viri i ngaru ni muri nau, ge lohopile a ningaru vona, ge kalohoa a kai tavalavala vona, ge ramai iau. ³⁵ E rei a viri i ha taro iau, ne vona ni korimule a kulina, bara ri velu. Pali e rei a

* 8:17: Mrk 6:52 * 8:19: Mrk 6:41-44 * 8:28: Mrk 6:15 * 8:29: Ion 6:68-69 * 8:29:

A ngava e ‘Kristo’ i manga i maea, ‘A viri a Vure i vulakia.’ * 8:30: Mrk 9:9 * 8:34: Mat 10:38-39; Luk 14:27

viri i mate a vuhuna i ramai iau, i vara a Velenga Kamumu, bara i bole a nimahuri vakaroro. ³⁶ A ra i kamumu vona a bakovi ge bole lobo a maka maki na malala, pali ge mate ia? ³⁷ Pali a bakovi, a ra ge habia ge ngulia vona a nimahuri? ³⁸ *Koea na malala ri rata hateka a molenga, a naro hale. Pali e rei a viri i maruhu nau, i maruhu na ngava nau ngane, a Tuna Bakovi bara i maruhu vona muri ma, na tahuna i valai na nipara ne Tamana, turana e huriki a agelo vona.”

9

¹ *Muri i taki ria i ta maea, “A taki muholi mua, i ranga ne mua mu pesi koea ngane, i uka ma mu gu mate ma, bara mu masia a harikianga na Vure ge valai turana nitora.”

*A Kakaine Isu i Mareli
(Mateo 17:1-13; Lukas 9:28-36)*

² *Muri na parava i polotara e Isu i tuli kunana e Petrus, e Iakop, e Ioanes, to sike na lolo dagi. Na tahuna to made vonga, e Isu i mareli na matane tou. ³ A varakia vona i para hateka, i kea hateka. I uka tara viri na malala ge ratea tara varakia ge kea maea. ⁴ Muri e Elaisa e Moses ru bele vakaturutu, ru ta turane Isu. ⁵ Lakea e Petrus i takia e Isu, “Mari ni tovo, i kamumu hateka te valai koea. Mete ge hae a kape ge tolu, ne vomu tara, ne Moses tara, ne Elaisa tara.” ⁶ E Petrus i ta tavulavula, a vuhuna to mangenge hateka. ⁷ Muri a bubu i valai i kavitaugu tou. To longoa a ngava i pagitala na bubu i ta maea, “Ra bakovi iea e tugu, a hategu. Moto longo maia a nitana.”

⁸ Na tahuna to mata viliha lae, to turutu, i uka ma to matai ranga a viri. E Isu kunana i pepesi vonga.

⁹ Na tahuna to laho puru, e Isu i taki tora tou nahea to go vakalongoa tara viri, to go mangulu mavonga ge harena na tahuna a Tuna Bakovi ge pesi rike mule na matenga. ¹⁰ To ruhuloloa ne tou a ngava, lakea to vanana vona ra ngava ge “pesi rike mule na matenga,” i navai tavulai.

¹¹ *Muri to nanea, “I navai e huriki a mari na vinara ri takia e Elaisa ta ge valai muga?”

¹² *E Isu i koli i ta maea, “I muholi, i takia e Elaisa ge valai muga, ge rata karaba a maki lobo. Pali ge navai ra nita ni here puru muga i taki a Tuna Bakovi bara i bole a nimadihi hateka, e huriki lobo ri gi marikoi vona? ¹³ *A taki mua, e Elaisa i valai pali. Ri rata virihia vona a maki lobo ri ngaru ri gi rata virihia vona, i muri mai a ngava ni here puru hosi.”

*A Riau i Dili Vona a Hanitu
(Mateo 17:14-21; Lukas 9:37-43)*

¹⁴ Na tahuna e Isu, e Petrus, e Iakop, e Ioanes to bele taho e huriki a murimuri ranga, to matai e huriki ala kupo ri vapopo halui ria. E huriki a mari na vinara ri vahehe turana e huriki a murimuri. ¹⁵ Na tahuna e huriki ri vapesihi ri masia e Isu i bele, ri vivi vona, lakea ri nunu lokovonga, ri gi taguia. ¹⁶ Lakea e Isu i nana ria, “A ra mu vahehe vona?”

¹⁷ A bakovi tara i koli i ta maea, “Mari ni tovo, a tuli vilia vomu e tugu a bakovi. I dili vona a hanitu i ratea i ngavarubu. ¹⁸ Na parava ranga a hanitu i ratea i boru puru na malala. I bubu vona a vere a ngavana, i vaheri a ngina, i katoro ia. Iau a taki e huriki a murimuri vomu ta ri gi lili talea a hanitu, pali ri keru.”

¹⁹ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Mua e huriki na tahuna mona, i uka ma mu luhoi torea a Vure. Ge navai? Ga hatenono mavonga ni

* 8:38: Mat 10:33

* 9:1: Mrk 13:30

* 9:2: Apo 3:22; 2Pe 1:17-18

* 9:11: Mal 3:1

* 9:12: Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6

* 9:13: Mat 11:14

dava mua, mu gu luhoi tora iau?" Muri i takia a bakovi iea, i ta maea, "O tuli vilia e tumu."

²⁰ Lakea ri tuli vilia vona. Na tahuna a hanitu i masia e Isu, i malaviriri kunana i ratea a riau i tangitoru. I boru puru na malala, i tohi lae, i bubu vona a vere a ngavana. ²¹ Lakea e Isu i nanea e tamana koma, "Garika i tubu vona a gilanga iea?"

E tamana i koli i ta maea, "I tubu na tahuna i kiroko vona. ²² I balaka kupo a hanitu i voro rikea na kanono, i voro purua na naru ta ge rabalakia. Pali ioe bara o kara ni ratea tara maki, o dodo maria o kori maria."

²³ *Lakea e Isu i ta maea, "I navai o ta maea, 'Pali ioe bara o kara?' A maki lobo a maki tavula na viri i luhoi tora iau."

²⁴ E tamana i malaviriri kunana i koli, i ta maea, "A luhoi tora ioe, pali o tuhori iau na tahuna i uka ma a luhoi tora ioe!"

²⁵ Na tahuna e Isu i matai e huriki ri nunu valai tabukoi ne ria, i tahatea a hanitu i ta maea, "Ioe a hanitu voupatul, a ngavarubu, a taki tora ioe, o pagitala vona, naha ni dili tabu vona."

²⁶ *Lakea a hanitu i haloho, i ratea a koma i tangi torutoru, muri i pagitala vona. A koma ngane i mata manga i mate, lakea e huriki ri ta maea, "I mate pali." ²⁷ Pali e Isu i lokovonga, i nugua a limana i tuli pesia. ²⁸ Na tahuna e Isu i dili na ruma, e huriki a murimuri vona ri nana kapiloho ia, "I navai mi keru ni lili talea a hanitu iea?"

²⁹ E Isu i koli, "A hanitu maea, i uka ma ge pagitala tavula. Mu vasileki, mu peremu taro, muri bara i pagitala."

E Isu i Vakalongo Muga a Ni-matena
(Mateo 17:22-23; Lukas 9:43)

³⁰ *Muri ri pe a hini ngi, ri laho polo vona e Galili. E Isu i uka ma i ngaru e huriki ri gi lohoka vona a hini ri made vona, ³¹ *a vuhuna i tovo e huriki a murimuri vona. I taki ria, i ta maea, "A Tuna Bakovi bara ni habi na limane huriki a bakovi, ri gi rabalakia. Muri na parava i tolu bara i pesi rike mule na nimate." ³² *I uka ma ri longokilalea a pelegona ngava, pali ri mangenge ni nanea e Isu.

E Rei Ge Muga

(Mateo 18:1-5; Lukas 9:46-48)

³³ Ri lakea na tanga e Kapernaum. Na tahuna ri made na ruma tara, lakea e Isu i nana e huriki a murimuri vona, "A ra maki mu vata vona na dala?"

³⁴ Pali ri mangaulu kunana, a vuhuna ri vanana vona na dala, ne rei ne ria i dagi hateka. ³⁵ *Lakea e Isu i made puru i gale lokovonga vona e huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua, i taki ria, "E rei i ngaru ni muga, ge ia a iku, a vora ne huriki lobo." ³⁶ Muri i vakapesia na kurukurune ria a koma kiroko. I boko rikea, i taki ria, ³⁷ * "E rei a viri i tagui a koma kiroko maea na ragu, i tagui iau. E rei a viri i tagui iau, i taguia ra viri i rudu iau a valai."

³⁸ Muri e Ioanes i ta maea, "Mari ni tovo, mi masia tara bakovi i lili tala a hanitu na ramu, lakea mi takia nahea ge rata tabua a nara iea, a vuhuna i uka ma ia e turane hita."

³⁹ Pali e Isu i taki ria i ta maea, "Naha ni hatekakaria. I uka tara viri i rata a nivakasiri na ragu muri ge pagepolo ge ta hale nau."

⁴⁰ *A viri i uka ma i rata hale hita, ia e turane hita. ⁴¹ *A taki muholi mua, e rei a viri i habi a naru ne mua na ragu a vuhuna mua a tara ne Kristo, muholi hateka bara i bole a mapana.

* 9:23: Mat 21:21; Mrk 11:23 * 9:26: Mrk 1:26 * 9:30: Ion 7:1 * 9:31: Mrk 8:31; 10:32-34 * 9:32: Luk 9:45 * 9:35: Mat 20:25-27; Mrk 10:43-44; Luk 22:24-26 * 9:37: Mat 10:40 * 9:40: Mat 12:30; Luk 11:23 * 9:41: Mat 10:42

A Naro Hale i Vakahale a Niluhoi

(Mateo 18:6-9; Lukas 17:1-2)

⁴² “Pali e rei a viri ge ratea a koma kiroko maea, ra i luhoi tora iau, ge dili na naro hale, bara i kamumu hateka ni gi topi na lohona a kedo dagi, ni gi voro puru na utu, ge pasiri. ⁴³⁻⁴⁴ *A limamu tara ge rata ioe go rata a rabu hale, o palakudua o vurokia, ma go puru na kanono i uka ma i mate kilala turana limamu i rua. I kamumu bara o tahoka a limamu i taku kunana, o bole a nimahuri vakaroro. ⁴⁵⁻⁴⁶ A vhamu ge rata ioe go rata a rabu hale, o palakudua, o vurokia, ma ni gi voro puru ioe na kanono turana vhamu i rua. I kamumu bara o tahoka a vhamu i taku kunana, o bole a nimahuri vakaroro.

⁴⁷ *Pali a matamu tara ge rata ioe go rata a rabu hale, o sigi talea, ma ni gi voro puru ioe na kanono turana matamu i rua. I kamumu bara o tahoka a matamu i taku kunana, o dili na harikianga na Vure. ⁴⁸ *Ra tanga na kanono iea, ‘a maka mata kiroko ri pidi lae na kakaine huriki, i uka ma ri mate kilala.

Pali a kanono tara i uka ma ge mate.’

⁴⁹ “E huriki a prister ri ru a sol na maka nihabi, ne vona ni rata a nihabi ge malamala na matana Vure. I mavonga kunana, a kanono ge bele ne huriki lobo.

⁵⁰ * “A sol a maki kamumu. Pali ge lobo a namina, mu gu rata navia ge tahoka a namina tabu? Mu nami manga a sol, mu vaka-bele a nivalemu ne huriki ri luhoi tora iau.”

10

A Nivapile na Parangia

(Mateo 19:1-12; Lukas 16:18)

¹ Muri e Isu i pea a tanga iea, i tulu poloa a naru e Iordan, i lakea

na robo e Iudea. I mavonga tabu e huriki lobo ri lakea vona, i vara ria, i manga a hini i rata vakaroro. ² E huriki a Pariseo ranga ri valai ri gi tonia. Ri nanea, “A vinara i ta navai? A bakovi ge pilea e girihina, o i uka?”

³ E Isu i koli, i nana raia, “Pali e Moses hosi i taki navai mua?”

⁴ *Ri ta maea ria, “Hosi e Moses i longo ne huriki e tubune mia, i taki a bakovi bara i habia ne girihina a raukea na nivapile, muri bara i tonoa ge vano.”

⁵ I koli ria, i ta maea, “E Moses i rata mavonga a vuhuna mu gigi tora hateka, lakea i here purua ra vinara iea. ⁶ *Pali na tahuna a Vure i ratarike a maki lobo, ‘I ratarike varago a bakovi a ngatavine.’ ⁷ *I mavonga, a bakovi bara i pe e tamana e kinnana, i madoko turane girihina, ⁸ a kakaine rua ge taku kunana.’

“Ngane i uka ma ru ala rua, ru ala taku kunana. ⁹ I mavonga kunana, ra maki a Vure i varomu palupu, i uka tara viri ge pugea.”

¹⁰ Na tahuna ri made tabu na ruma, e huriki a murimuri ri nanea e Isu vona ra ngava i takia.

¹¹ *I koli i ta maea, “A bakovi i pilea e girihina, i parangi tabu a ngatavine tara, ra bakovi iea i mole, i rata halea e girihina.

¹² A ngatavine bara i pilea e girihina, i parangi na bakovi tara, ra ngatavine iea i mole.”

E Isu i Ngaru e Huriki a Koma Kiroko

(Mateo 19:13-15; Lukas 18:15-17)

¹³ Ni tuli lakea ne Isu e huriki a koma kiroko, ge ru langa a limana ne ria. Pali e huriki a murimuri ri tahate ria. ¹⁴ Na tahuna e Isu i matai a naro ri rata, i madihi a hatena, i taki ria, “Naha ni hatekakari e huriki a koma.

* **9:43-44:** Mat 5:30 * **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:** Ais 66:24 * **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34 * **10:4:** Vin 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Vuh 1:27; 5:2 * **10:7:** Vuh 2:24; Epe 5:31-33
* **10:11:** Mat 5:32

Mu taparaki ria ri gi valai nau, a vuhuna a harikianga na hunu ne vone ria e huriki a hulu nga. ¹⁵ *A taki muholi mua, e rei a viri i uka ma i ngaru a Harikianga na Vure ge manga e huriki a koma nga, i uka ma ge dili vona.” ¹⁶ Muri i boko rike e huriki a koma, i ru langa a limana ne ria, i gamai ria.

A Riau na Mahala

(Mateo 19:16-30; Lukas 18:18-30)

¹⁷ Na tahuna e Isu i pesi rike i vakatubu ni laho, a bakovi tara i nunu lakea vona, i turume puru na ngalana. I nanea e Isu i ta maea, “Mari ni tovo, o kamumu hateka. A ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

¹⁸ Lakea e Isu i ta maea, “I navai o taki iau a kamumu? I uka tara viri ge kamumu. A Vure kikeri kunana a viri i kamumu. ¹⁹ *O lohoka vona a vinara nga, ‘Naha ni rabalaki a viri, naha ni mole, naha ni panaho, naha ni padi virihi tavula a viri na ngava, naha ni marikau, o togo e tamamu e kinamu.’”

²⁰ Lakea i vakalongoa e Isu i ta maea, “Mari ni tovo, na tahuna a kiroko vona i valai i harena mona, a muri mai lobo a vinara nga.”

²¹ E Isu i matanonoa, i ngaru hatekea, lakea i takia, “A maki tara i uka ma o ratea ma. O vano o habi a maki lobo vomu ni gi kona. O bole a mapana o habi ne huriki a matasia, bara o tahoka a mahala na hunu. Muri o valai o muri nau.”

²² Na tahuna i longoa a ngava iea, i mata kumamu. I pesi rike i vano, i dodo hateka, a vuhuna i tahoka hateka a mahala. ²³ Lakea e Isu i matanono e huriki a murimuri vona, i taki ria, “I madihi hateka ne huriki a bakovi na mahala ri gi dili na harikianga na Vure!”

²⁴ E huriki a murimuri ri turutu vona a ngava iea. Pali e Isu i ta

tabu, i ta maea, “Mua e huriki e tugu, i madihi hateka ne huriki a bakovi na mahala ri gi dili na harikianga na Vure! ²⁵ A kamel i keri ni dili na dupi na kavato. I mavonga kunana, a bakovi na mahala i uka ma ge dili na harikianga na Vure.”

²⁶ Ri turutu hateka, lakea ri vanana mule ne ria, “Pali e rei ngane ge bole a nimahuri vakaroro?”

²⁷ E Isu i matanono ria, i taki ria, “A bakovi kunana i keri. Pali a Vure i uka ma ge keri. A maki lobo a maki tavula na Vure.”

²⁸ Lakea e Petrus i ta maea, “Mia mi pe lobo a maka maki ne mia, mi muri mai ioe!”

²⁹ E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi mua, e huriki lobo ri luhoi tora iau, ri longo mai a Velenga Kamumu nau, lakea ri pe a tanga ne ria, e turane ria, e kurabane ria, e kinane ria, e tamane ria, e tune ria, a hania ne ria ³⁰ bara ri bole balaka kupo tabu koea na malala. Bara ri bole a maka tanga i kupo, e turane ria i kupo, e kurabane ria i kupo, e kinane ria i kupo, e tune ria i kupo, a hania ne ria i kupo. A maka nimadihi ranga bara ri bole i kupo. Pali na tahuna muri ma, bara ri bole a nimahuri vakaroro. ³¹ *I kupo e huriki ri muga ngane, bara ria a iku. Pali i kupo e huriki ri iku ngane, bara ri muga.”

E Isu i Ta Muga na Nimatena

(Mateo 20:17-19; Lukas 18:31-34)

³² *E Isu i muga ria, ri laho sike o Ierusalem. E huriki a murimuri vona ri turutu, pali e huriki ri muri ne ria, ri mangenge. Lakea e Isu i tuli tabu lakea na gaga e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i taki ria vona a maki ge bele vona. ³³ I taki ria i ta maea, “Mu longo. Ngane si gi sike o Ierusalem. A Tuna Bakovi bara

* **10:15:** Mat 18:3 * **10:19:** Nim 20:12-17; Vin 5:16-20 * **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30

* **10:32:** Mrk 8:31; 9:31

ni habi na limane huriki a prister dagi, a mari na vinara. Bara ri taki ia ni gi rabalaki, muri bara ni habi lakea ne huriki a bakovi i uka maria a Iuda. ³⁴ Bara ri padikedea, ri kalupe tahoa, ri lagua, ri rabal-akia. Muri na parava i tolu, bara i mahuri mule.”

E Iakop e Ioanes Ru Ngaru ni Muga

(Mateo 20:20-28)

³⁵ Muri e tune Sebedi ala rua, e Iakop e Ioanes, ru lakea ne Isu, ru ta maea, “Mari ni tovo, o habi ne maria a maki miri ngaru.”

³⁶ Lakea e Isu i nana rua, “A ra muru ngarua?”

³⁷ Ru koli, ru ta maea, “Na tahuna o hamule valai tabu na bagetuanga, miri ngaru ge made na kanemu tara, na maurimu tara.”

³⁸ *Lakea e Isu i ta maea, “I uka ma muru lohoka vona a ngava muru takia. Ra marua, muru kara ni bolena a nimadihi a tabukoi ga bolea? Muru kara ni mate manga iau a tabukoi ga mate?”

³⁹ *Ru ta maea, “Miri kara.”

Lakea e Isu i taki rua i ta maea, “Muholi muru gu bole a nimadihi turagu. Muru gu mate manga iau.

⁴⁰ Pali ni made na kanegu tara, na maurigu tara, i uka ma a maki nau ga habi. A Vure i kisi puru ra tabeke nga, i tahoka a tahona bara ru made vona.”

⁴¹ Na tahuna e huriki a murimuri ala ravulu ri longo a ngava ru taki, i madihi a hatene ria. ⁴² *Lakea e Isu i gale palupu ria i taki ria, “Mu lohoka vona e huriki a matakari ne huriki i uka maria a Iuda, ri bibi rike mule ria. E huriki a bakovi tora ne ria ri matakari hateka ria. ⁴³ *Pali mua, i uka ma mu gu rata mavonga. E rei ne mua i ngaru ge ia a viri dagi, ge ia a vora ne mua. ⁴⁴ E rei ne mua i ngaru ni muga, ge ia a

vora ne huriki lobo. ⁴⁵ I mavonga a vuhuna a Tuna Bakovi i uka ma i valai ni gi vora vona. I valai ge ia a vora, ge mate, ge korimule huriki ala kupo.”

E Isu i Vakamataparea e Bartimeus

(Mateo 20:29-34; Lukas 18:35-43)

⁴⁶ Muri ri bele o Ieriko. E Isu turane huriki a murimuri vona, turana e huriki ala kupo, ta ri gi pe a tanga dagi. A bakovi i kepa, a rana e Bartimeus (i manga “e tune Timeus”) i mamade na dahana dala, i nonongi a maki. ⁴⁷ Na tahuna a bakovi iea i longo a Isu o Nasaret i polo, i vakatubu ni gale dagi, i ta maea, “Isu, Tune Davit, o dodo iau!” ⁴⁸ E huriki ala kupo ri tahatea, ri takia ge vulai, pali i gale dagi hateka, i ta maea, “O Tune Davit, o dodo iau!”

⁴⁹ Lakea e Isu i pesi tata, i ta maea, “Mu tuli vilia.”

Ri takia a kepa, ri ta maea, “O vivi! O pesi rike! E Isu i gale ioe.”

⁵⁰ I puri purua a kala i kavitagau a bitona vona, i pesi rike, i lakea ne Isu. ⁵¹ Lakea e Isu i nanea, “A ra o ngarua ga ratea?”

A kepa i ta maea, “Mari ni tovo, a ngaru ni matapara.”

⁵² *Lakea e Isu i ta maea, “O vano, o matapara a vuhuna o luhoi tora iau.” I malaviriri kunana i matapara, i ramaia e Isu.

11

E Isu i Dili o Ierusalem

(Mateo 21:1-11; Lukas 19:28-40; Ioaanes 12:12-19)

¹ E Isu turana e huriki a murimuri vona, ri valai tabukoi o Ierusalem. Ri bele na tanga e Betpage, e Betani, na dahana lolo e Oliva. Lakea e Isu i rudu a murimuri vona ala rua, ² i taki rua i ta maea, “Muru muga lakea na tanga na ngalane marua. Na

* 10:38: Mrk 14:36; Luk 12:50

* 10:39: Apo 12:2; Kap 1:9

* 10:42: Luk 22:25-26

* 10:43: Mat 23:11; Mrk 9:35

* 10:52: Mrk 5:34

tahuna muru dili na tanga, bara muru masia a donki karaba ni topi, i uka tara viri ge rike vona ma. Muru pugea, muru lalu vilia. ³ A viri tara ge nana, 'I navai muru pugea a donki iea?' Muru takia, 'A Bakovi Dagi i tahoka a leho vona. I uka ma ge tabaka, bara i taparaki mulea.' "

⁴ Lakea ru vano, ru masia a donki karaba ni kolotata na dahana mataruma tabukoi na dala. Na tahuna ru pugea, ⁵ e huriki a bakovi ranga ri pesi vonga, ri nana rua, "A ra muru ratea? I navai muru pugea a donki karaba?"

⁶ Lakea ru koli manga a ngava e Isu i taki rua vona. Ri longo ne rua, ru vano. ⁷ Ru lalua a tuna donki lakea ne Isu. Ru vulala rike vona a nirodo ne rua, lakea e Isu i made langa vona. ⁸ E huriki ala kupo ri vulala puru na dala a nirodo ne ria, pali ranga ri putu a pagana rou na hania, ri vahata. ⁹ *E huriki ri muga, e huriki ri muri, ri lahihi rike, ri ta maea,

"Si gi kavurikea a Vure!

Ni gi kavurikea a viri i valai na rane Bakovi Dagi.

¹⁰ Ni gi kavurikea a harikia ne tamane hita, e Davit, i valai ngane.

Si gi kavurikea a Vure Meli Liu!"

¹¹ E Isu i bele o Ierusalem, muri i lakea na roho na Vure. I laho vonga, i matai a maki lobo. Muri i tuli a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, ri lakea o Betani a vuhuna i malunga liu pali a hini.

¹² Na parava muri ri pea e Betani, ri vano. E Isu i vitolo, ¹³ *lakea i mata muga, i masia a kai a pik i buroro a pagana. Lakea i vano ge masia, i vona a kanena, o i uka. I bele vona, i masia i uka kanena. A pagana kunana, a vuhuna i uka ma a tahuna na kai a pik ge vua vona. ¹⁴ Lakea i takia a kai, i ta maea, "I uka tara viri

ge kani tabu a vuamu." E huriki a murimuri vona ri longoa ra ngava i takia.

E Isu i Lili Tala e Huriki na Roho na Vure

(Mateo 21:12-17; Lukas 19:45-48; Ioanes 2:13-22)

¹⁵ Na tahuna ri bele o Ierusalem, e Isu i dili na tabeke na roho na Vure, i lili tala e huriki ri vakona, ri vahabi a maki. I pulo a dede ne huriki ri vangoli a moni, a gula ne huriki ri vahabi a balu. ¹⁶ I ta pupukari ria vona, nahea ri gi kaloho a popou, ri gi dili na tabeke na roho na Vure. ¹⁷ *Lakea i vara ria, i ta maea, "A ngava ni here puru na Hinere i ta maea,

'A roho nau ne vona e huriki a bakovi na tanga lobo ri gi vasileki vona.'

Pali mua mu ratea i manga a hini i haniu vona e huriki a panaho."

¹⁸ *E huriki a prister dagi, a mari na vinara, ri longoa, ri vakatubu ni matakanea a dala ri gi rabalaki ia vona. Ri mangenge vona, a vuhuna e huriki lobo ri turutu na vinara vona.

¹⁹ Na malunga ri pea a tanga dagi.

²⁰ Na hatelanga ri laho lokovonga, ri masia a kai a pik iea i malai liu, i tubu na kana, i rike liu na pagana. ²¹ E Petrus i longovisia, lakea i takia e Isu, "Mari ni tovo! Mata lakea! Ra kai a pik o rudurahea, i malai pali!"

²² Isu i koli, i ta maea, "Mu luhoi torea a Vure. ²³ *A taki muholi mua, a viri tara bara i takia a lolo iea, 'O malaga rike, o to na utu.' pali i uka ma i loho rua, i luhoi torea a maki i taki ge bele, bara i bele. ²⁴ *I mavonga, a taki muholi mua, na tahuna mu vasileki, a ra maki mu nana vona, mu luhoi tora manga mu bole pali, bara mu bole. ²⁵ *Na tahuna mu

* 11:9: Sng 118:25-26

* 11:13: Luk 13:6

* 11:17: Ais 56:7; Jer 7:11

* 11:18: Mrk 14:1

* 11:23: Mat 17:20

* 11:24: Mat 7:7

* 11:25: Mat 6:14-15

vasileki, mu longovisi ranga naro hale ni rata virihi mua vona, mu lohople, lakea e Tamane mua na hunu tara bara i puga a naro hale ne mua. ²⁶ Pali mua, i uka ma mu gu lohople a naro hale na viri, e Tamane mua, ra i made na hunu, ia tara i uka ma ge puga a naro hale ne mua.”

*E Rei i Habi a Nitara ne Isu
(Mateo 21:23-27; Lukas 20:1-8)*

²⁷ E Isu turana e huriki a murimuri vona ri luvu tabu o Ierusalem. Na tahuna e Isu i lalaho na roho na Vure, e huriki a prister dagi, a mari na vinara, turana e huriki a gare, ri masia, ri valai vona, ²⁸ ri nanea, “O bole vai a nitara o rata a maki nga? E rei i taki ioe go rata a maki nga?”

²⁹ E Isu i koli, i ta maea, “Ga nana taro mua. Mua bara mu kolivisia a ninana iea, bara taki mua vona e rei a viri i habia nau a nitara, a rata a maki nga. ³⁰ A ninana nau i maea, ra hilova ne Ioanes, i valai na Vure, o i valai na bakovi tavula kunana? Mu vakalongo iau ngane!”

³¹ Ri vata, ri ta maea, “Bara si takia a leho vona i valai na Vure, bara i nana, ‘Pali i navai i uka ma mu luhoi tora ia?’ ³² Pali bara si takia a leho vona i valai na bakovi kunana, ra ngava iea tara i uka ma i kamumu.” Ri ta maea a vuhuna ri mangenge ne huriki. E huriki lobo ri luhoia e Ioanes, ta ia a propet. ³³ Lakea ri koli, ri ta maea, “I uka ma mi lohoka vona.” Lakea e Isu i ta maea, “Pali iau tara, i uka ma ga taki mua vona e rei a viri i habia nau a nitara ni rata a maki nga.”

12

*A Hania na Vain
(Mateo 21:33-46; Lukas 20:9-19)*

¹ * Muri i vakatubu ni taki ria na nita vakakika, i ta maea, “A bakovi tara i varo a vain na hania vona. I tura haluia na nure. I kelia a

malala, i kisia ge a hini ni paha bebe a vain vona. I haea a dede langalanga ne vona ni matakari a hania. Muri i habi lakea ne huriki a mari na leho, ri gi leho taro vona. I vano ia, i havai na robo basi. ² I tabukoi ngane a keva ni mirio a vain, lakea i rudua a vora vona, ge lakea ne huriki a mari ni leho ge bole ranga kanena vain. ³ Pali ri ubia a vora, ri tonu mulea, i laho a vahana a limana i hamule. ⁴ Muri i rudu tabua tara vora. Na tahuna i bele ne ria, ri bikevea a gina, ri harogia. ⁵ I rudu tabua tara vora. Na tahuna i bele ne ria, ri rabalakia. Muri i rudu lokovonga e huriki a vora ala kupo. Lakea ri ubi ranga, ri bimate ranga. ⁶ Pali a bakovi ala taku kunana i tabana, e tuna a hatena. I rudua ngane, a vuhuna i luhoi maea, ‘Bara ri togoa e tugu!’

⁷ “Pali e huriki a mari na leho ri varodo a ngava, ri ta maea, ‘Ra bakovi iea bara i bole a murine tamana. Si rabalakia, si gi bole a hania na vain na tahuna e tamana i mate.’ ⁸ * Lakea ri lakavua, ri bimatea, ri voro talea a podana na hania na vain.

⁹ “Pali a ra ge ratea muri ma ra a tahona hania na vain? Bara i vano, i rabalaki e huriki a mari na leho, i habia ne huriki ranga a hania na vain. ¹⁰ * Pali i uka ma mu gi hosi ra ngava i tabuli na Hinere? I ta maea,

‘Ra kedo e huriki a mari ni hae a ruma ri marikoi vona, ngane i bele a vuhu kedo ni hae a ruma vona.

¹¹ E Bakovi Dagi i ratea a maki iea i bele, i kamumu hateka na matane hita.’”

¹² Muri ri matakanea a dala ri gi lakavu e Isu vona, a vuhuna i padi ria a mana vona a nivakakika i ratea. Pali ri mangenge ne huriki, lakea ri pe purua, ri vano.

A Takis ne Kaiser
(Mateo 22:15-22; Lukas 20:20-26)

¹³ *Muri ni rudu ranga Pariseo turana ranga bakovi na tara ne Herod, ri gi lakea ne Isu ri gi ratea ge taki ranga ngava, ri gi padi virihi ia vona. ¹⁴ Na tahuna ri luve, ri nanea, "Mari ni tovo, mi lohoka vomu, ioe a bakovi ni ta muholi, i uka ma o mangenge vona tara bakovi. O rata a naro i palupulupu vona e huriki a bakovi lobo. O vara kunana na naro na Vure i muri mai a ngava muholi. A vinara i taki si gi habi a takis ne Kaiser, o i uka?" ¹⁵ Si gi habi o ge uka?"

Pali e Isu i lohoka vona a taminga ne ria, lakea i nana ria, "I navai mu ngaru ni toha iau? Mu bole vilia nau tara moni ga masia."

¹⁶ Ri bole vilia vona a moni, lakea i nana ria, "A hanune rei, a rane rei i tabuli vona?"

Ri koli, ri ta maea, "A hanune Kaiser, a rane Kaiser i tabuli vona."

¹⁷ *Muri e Isu i taki ria i ta maea, "Mu habi ne Kaiser a maki ne Kaiser. Mu habi na Vure a maki na Vure."

Na tahuna ri longoa a ngavana, ri ngapa.

E Huriki a Sadusi
(Mateo 22:23-33; Lukas 20:27-40)

¹⁸ *Muri e huriki a Sadusi ri lakea vona. Re huriki nga ri taki ta a viri i mate i uka ma ge pesi rike mule tabu. ¹⁹ *Lakea ri nanea, "Mari ni tovo, e Moses i here puru i taki a bakovi i mate, i pe purua e girihina, pali i uka e tune rua, e tarina bara i parangi tabu a havuri vona, ge vakabelea a hamona. ²⁰ I tahoka e maki tarina mai ala polorua. A tabua i parangi, muri i mate. Pali i uka ma i vakabele e tuna. ²¹ A pahamuri tabua i parangi a havuri

vona, muri ia tara i mate, pali i uka tabu e tuna. A tolune ria tara i mavonga. ²² I muholi ngi, ria lobo i uka ma ri vakabele a koma vona. Ri mate lobo, muri a ngatavine i mate. ²³ Muri ma, na tahuna e huriki ri pesi rike mule na nimate, ra ngatavine iea ge girihine rei muholi? Ria lobo ri parangi vona."

²⁴ E Isu i koli, i ta maea, "A niluhoi ne mua i varoru, a vuhuna i uka ma mu lohoka vona a Hinere, a nitara na Vure. ²⁵ Muri ma, na tahuna e huriki ri gi mahuri mule na matenga, i uka ma ri gi vaparangi. Bara ri made manga e huriki a agelo na hunu. ²⁶ *Pali a nitane huriki ri mate pali, ri gi pesi rike tabu, naha ni nana rovi vona. Na hinere ne Moses, a nitana kai kiroko i nono, a Vure i takia e Moses i ta maea, 'Iau a Vure ne Abraham, ne Isak, ne Iakop.' ²⁷ I uka ma ia a Vure ne huriki ri mate. Ia a Vure ne huriki ri mahuri. A niluhoi mua i varoru hateka!"

A Vinara Dagi Hateka
(Mateo 22:34-40; Lukas 10:25-28)

²⁸ *A bakovi tara, a mari na vinara i valai, i longo e huriki a Sadusi ri varata na ngava turane Isu. I longoa e Isu i koli kamumu a maka ninana, lakea i nanea, "Na maka vinara lobo, e rei a vinara i dagi hateka?"

²⁹ *E Isu i koli, i ta maea, "A ngava dagi hateka ra iea, 'Mua e huriki a Israel mu longo! E Bakovi Dagi a Vure ne hita, ia kunana e Bakovi Dagi. ³⁰ O ngarua e Bakovi Dagi a Vure vomu na hatemu lobo, na hanumu lobo, na niluhoi vomu lobo. O ngaru hatekea na nitara lobo vomu.' ³¹ *A ruana i maea, 'O ngarua e turamu i manga a hini o ngaru mule ioe.' I uka tara vinara ge dagi vona a vinara nga."

* 12:13: Luk 11:53-54

* 12:17: Rom 13:7

* 12:18: Apo 23:8

* 12:19: Vin 25:5

* 12:26: Nim 3:2,6

* 12:28: Luk 10:25-28

* 12:29: Vin 6:4-5

* 12:31: Levi 19:18

³² A bakovi i koli, i ta maea, “Mari ni tovo, o ta muholi. I muholi a ngava o taki, a Vure i taku kunana, i uka viri tara tabu. ³³ *Si gi ngarua na hatene hita lobo, na niluhoi ne hita lobo, na nitora ne hita lobo. Si gi ngaru e huriki lobo i manga a hini si ngaru mule hita. Ra vinara nga i dagi hateka na maka nihabi gutu vuro, turana maka nihabi ranga.”

³⁴ E Isu i longoa a bakovi iea i koli malamala, lakea i takia, “I uka ma o basi na harikianga na Vure.” I vakatubu vonga, e huriki ri mangenge ni nanea.

E Kristo e Tune Rei
(Mateo 22:41-46; Lukas 20:41-44)

³⁵ Na tahuna e Isu i vavara na tabeke na roho na Vure, i nana e huriki, “I navai e huriki a mari na vinara ri takia e Kristo e tune Davit? ³⁶ *A Hanu Kiripiripi i habi a niluhoi ne Davit, i ta maea, ‘A Bakovi Dagi i takia a Bakovi Dagi nau,

“O made na limagu a kanegu, ge harena na tahuna ga ratapile e huriki a pile vomu.” ’

³⁷ “E Davit i galea ra bakovi iea a Bakovi Dagi vona. Pali i navai tabu ge ia e tune Davit?” Na tahuna e huriki ri longo a maka nitane Isu, ri vivi vona.

E Huriki a Mari na Vinara Ri Hale
(Mateo 23:1-36; Lukas 20:45-47)

³⁸ Na tahuna e Isu i vara ria, i taki ria, i ta maea, “Mu matadoko ne huriki a mari na vinara. Ri ngaru ni rodo a varakia olaola, ri gi laho lae. Ri ngaru e huriki ri gi tagui ria na mada ni vahabi ni vakona maki. ³⁹ Ri ngaru ni made muga na roho na vaponga. Ri ngaru ni made na gula kamumu na habu. ⁴⁰ Ri tami e huriki a havuri ri panaho a malala ne ria.

Muri ri rata a nivasileki i ola, ri gi mata kamumu na matane huriki. Muri ma, na parava na nipelekado a ngava, bara ri bole a nimadihi ge dagi hateka.

A Nihabi na Havuri
(Lukas 21:1-4)

⁴¹ E Isu i vano i made tabukoi na hini ni ru a nihabi vona, i matanono e huriki ri ru dili a moni ne ria na tava na roho na Vure. E huriki a bakovi na mahala ala kupo ri habi dili a moni dagi. ⁴² I valai ngane a havuri matasia, i ru dili a moni kiroko i rua, i manga a toea i rua kunana.

⁴³ *Lakea e Isu i gale valai vona e huriki a murimuri vona, i taki ria, “A taki muholi mua, ra havuri matasia iea i ru dili a moni dagi na tava, i rangi lobo e huriki ranga. ⁴⁴ E huriki lobo ri habi dili a moni ri uka leho vona. Pali ra ngatavine iea, a matasia, i habi dili lobo a maka moni vona i tahoka.

13

A Nilobona Malala
(Mateo 24:1-51; Lukas 21:5-36)

¹ Na tahuna e Isu i laho tala na roho na Vure, tara murimuri vona i takia, “Mari ni tovo, o matai a maka ruma kamumu nga! O matai a maka kedo dagi ni hae ria vona!”

² *E Isu i koli, i ta maea, “A maka roho dagi nga o matai, i uka tara kedo ge tabuli langa vona tara kedo tara. A kedo lobo bara ni ubipuka puru.”

³ Na tahuna e Isu i made na lolo e Oliva i pesi na tabeke tara, i mata lakea na roho na Vure. Lakea e Petrus, e Iakop, e Ioanes, e Andreas to nana kapilohoa, ⁴ “O taki mateu, garika ge bele a maki nga? Pali ge mata navai a kilakila na hini tabukoi ge bele a maki nga?”

⁵ E Isu i koli, i ta maea, “Mu mamata, ma ge tami mua e huriki. ⁶ E huriki ala kupo bara ri valai na ragu ri gi taki ria ta ria e

Kristo, lakea bara ri tami e huriki ala kupo. ⁷ Na tahuna mu longo a ngava na vabinga, a velengana vabinga, naha ni turutu. A maka maki nga bara ri bele taro, pali a nilobona malala i tabana. ⁸ E huriki na robo tara bara ri vaubi turana e huriki na robo tara. A kabu na hariki tara bara i vaubi turana kabu na hariki tara. A maka vuruke, a pago bara i bele na tanga legelege. Ra maki nga bara ri bele muga, i manga a nimadihi na ngatavine i pahea a koma.

⁹ * “Mu tagari mua. Bara ni ru mua na limane huriki a bakovi ni pelekado a ngava, bara ni lagu mua pololilo na roho na vaponga. Bara ri vakapesi mua na matane huriki a matakari, a hariki, a vuhuna mu ramai iau. Na naro iea kunana bara mu vakalongo ria na Velenga Kamumu. ¹⁰ A Velenga Kamumu bara ni vakalongo taro na tanga lobo. ¹¹ * Na tahuna ni lakavu mua, ni bole mua lakea na murina ngava, naha ni loho pae vona a ngava mu gu taki. Mu taki kunana a ngava a Hanu Kiripiripi ge habi ne mua, a vuhuna i uka ma ge mua ra mu gu ta. A Hanu Kiripiripi ra viri bara i ta polo ne mua.

¹² * “A bakovi bara i lohophile vona e turana, bara i taki e huriki ri gi bimatea. A bakovi bara i lohophile e tuna, bara i taki e huriki ri gi rabalakia. E huriki a koma bara ri marikoi e tamane ria, ri taki e huriki ri gi bimate ria. ¹³ * E huriki lobo bara ri marikoi mua a vuhuna mu ramai iau. Pali e rei i pesi tora ge harena na parava i mate vona, a Vure bara i korimulea.

¹⁴ * “Na tahuna mu masia a bakovi muma hateka i ratapile a maki, i pesi na hini i uka ma a murina, pololilo na roho na Vure

(A viri i gia a ngava iea ge longokilalea), e huriki ri made o Iudea ri gi ha lakea na lolo. ¹⁵ * Pali a viri i pesi polovavo na ruma vona, i uka ma ge dili na ruma ge bole ranga maki. ¹⁶ A viri i leho na hania, i uka ma ge hamule na tanga ge bole a varakia vona. ¹⁷ * E huriki a ngatavine ri singou, e huriki a ngatavine ri vakaruru, bara ri marego hateka na parava iea! ¹⁸ Mu vasileki a maki nga i uka ma ri gi bele na tahuna na malangia, ¹⁹ * a vuhuna a maka parava nga bara ri hale liu na parava lobo. Hosi, na tahuna a Vure i ratarike a malala, i valai i harena mona, i uka tara parava ge hale maea. Pali muri ma, i uka ma ge hale maea tabu. ²⁰ Bara a Bakovi Dagi i uka ma ge vakakapo a parava nga, e huriki lobo bara ri mate. Pali bara i vakakapo ria, ge korimule e huriki a bakovi a ngatavine i vulaki ria. ²¹ I mavonga, nahea mu gu longo mai e huriki a bakovi ri ta maea, ‘Mata valai! E Kristo ia koea,’ o ‘Mata lakea! E Kristo ia lake!’ Naha ni longo mai ria, ²² * a vuhuna e huriki a nitamina kristo, a nitamina propet bara ri pesi rike, ri rata a maka nivakasiri dagi, a maki dagi ni turutu vona, ri ngaru ni tami e huriki. Bara i kara ria, bara ri tami tabu e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i vulaki ria. ²³ Ngane mu mamata! A taki muga mua vona pali a maka maki ge bele muri ma.

²⁴ * “Muri na maka nimadihi nga ri gi bele:

‘A haro bara i paravunu,

a keva tara i uka ma ge para.

²⁵ A maka hada bara ri mapasi tala na hunu,

a maka nitora ri tabuli na hunu bara ni polu.’

* **13:9:** Mat 10:17-20 * **13:11:** Luk 12:11-12

Ion 15:21 * **13:14:** Dan 9:27; 11:31; 12:11

* **13:19:** Dan 12:1; Kap 7:14

* **13:22:** Kap 13:13

* **13:12:** Mat 10:21

* **13:15:** Luk 17:31

* **13:24:** Ais 13:10; Jol 2:10,31; 3:15; Kap

* **13:13:** Mat 10:22;

* **13:17:** Luk 23:29

6:12-13 * **13:26:** Kap 1:7

26 **“Na tahuna iea e huriki lobo bara ri masia a Tuna Bakovi ge valai na bubu turana nitara lagi, a nipara. 27 *Muri bara i rudu e huriki a agelo vona, ri gi vakalipopo e huriki a viri i vulaki pali na tabeke lobo na malala a hunu.*

A Kai a Balele
(Mateo 24:32-35; Lukas 21:29-33)

28 *“Mu bole a lohokanga vona a kai a balele. Na tahuna i tahoka a totona a rahana, i lubu a pagana, bara mu pasimata vona a tahuna haro i tabukoi. 29 I mavonga kunana na tahuna mu matai a maki nga ri bele, bara mu lohoka vona a Tuna Bakovi i valai tabukoi liu pali. 30 A taki muholi mua, e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea i uka ma ri gi mate ma, a maka maki nga ri gi bele taro. 31 A hunu a malala bara ru lobo, pali a nitagu i uka ma ge lobo.*

A Parava i Uka Ma Ni Lohoka Vona
(Mateo 24:36-44)

32 *“I uka tara viri ge lohoka vona a parava, a kilala ge bele vona a maki nga. E huriki a agelo na hunu ranga i uka ma ri lohoka vona a parava iea. A Tuna Vure tara i uka ma i lohoka vona. E Tamana kunana i lohoka vona a parava iea. 33 Mu matadoko! Mu mamata! I uka ma mu lohoka vona a parava ge bele vona a maki nga. 34 I manga a bakovi i laho basi. I pea a ruma vona i taki e huriki a vora vona ri gi matakaria. I vaveru ne ria a maka leho. I takia a bakovi i matakaria a mataruma ge mamata. 35 *Pali mua ranga mu mamata, a vuhuna i uka ma mu lohoka vona a kilala bara i hamule vona a tahona ruma. Ge hamule na malunga, o na kuru rodo, o na malabeonga, o na hatelanga*

pokopoko. 36 Ma ge valai vakaturu, ge matai mua mu gu mahita. 37 Ra maki a taki mua vona, a taki e huriki lobo vona. Mu mamata!”

14

E Huriki a Matakari Ri Varodo a Ngava

(Mateo 26:1-5; Lukas 22:1-2; Ioanes 11:45-53)

1 A parava i rua muga na Habu na Nipagepolo, turana Habu na Bret i Uka Is, e huriki a prister lagi turana e huriki a mari na vinara ri matakana a dala ri gi tami e huriki, ri gi lakavua e Isu, ri gi rabalakia. 2 Lakea ri ta maea, “Nahea si gi rabalakia na parava na habu, ma ge vaubi e huriki.”

A Ngatavine i Biria a Gine Isu
(Mateo 26:6-13; Ioanes 12:1-8)

3 *Na tahuna e Isu i made na tanga e Betani, i kani na ruma ne Simon, hosi i tahoka a patala. Na tahuna i kakani, a ngatavine tara i valai maia, i bolea a ulo ni rata na kedo a alabasta. A ulo iea i vona a nibiri manginoro. Ra nibiri iea i lagi hateka a mapana, a vuhuna ni rata na vutuna kai a nard. Lakea a ngatavine i bipodea a ulo, i guru puru na gine Isu a nibiri.

4 Pali e huriki ri made vonga ri kaha, ri vanana mule ne ria, “I navai a ngatavine iea i guru tavulea a nibiri manginoro? 5 Ra nibiri iea bara ni habi ni kona. A mapana i manga a mapana viri i leho na pida i taku.* Muri bara ni bole a moni ni habi lakea ne huriki a matasia.” Lakea ri tahatea a ngatavine.

6 Pali e Isu i taki ria i ta maea, “Mu ha vona. I navai mu ngere maia? A maki i ratea nau i kamumu hateka. 7 *E huriki a matasia bara ri made turane mua na parava vakaroro, bara mu kori ria na parava mu ngaru. Pali iau i

* 13:27: Mat 13:41 * 13:35: Luk 12:38

manga a mapana viri i leho na pida i taku!

* 14:3: Luk 7:37-38

* 14:7: Vin 15:11

* 14:5: A denari i 300 i

* 14:8: Ion 19:40

uka ma ga made turane mua na parava vakaroro. ⁸ *A ngatavine iea i ratea a maki i kara ni ratea. I guru puru a nibiri na kakaigu ne vona ni rata kamumu iau muga na nimategu. ⁹ A taki muholi mua, na tahuna a Velenga Kamumu ni vakalongo lae, e huriki na tanga lobo na malala bara ri longoa a nuverei na ngatavine iea.”

*E Iudas i Taki Talea e Isu
(Mateo 26:14-16; Lukas 22:3-6)*

¹⁰ Muri e Iudas Iskariot, a turane huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua, i lakea ne huriki a prister dagi ge habi na limane ria e Isu. ¹¹ Ri vivi ni longoa a ngava iea, lakea ri ta muholi vona ri gi habi vona ranga moni. Lakea e Iudas i davea a parava kamumu ge habia ne ria e Isu.

*E Isu i Kani Turane Huriki a Murimuri
(Mateo 26:17-25; Lukas 22:7-14; Ioanes 13:21-30)*

¹² *Ngane a mugana parava na Habu na Bret i Uka Is i bele. Na parava iea, ni lave tara tuna sipsip ge a nihabi ne vona ni luhoi mule a parava Nipagepolo. Lakea e huriki a murimuri ne Isu ri nanea, “I vai a hini o ngaru mi gi rata puru a maki ni kani vomu, go luhoi mulea a Habu na Nipagepolo?”

¹³ Lakea i rudu a murimuri vona ala rua, i taki rua, “Muru dili na tanga dagi. A bakovi i kaloho a ulo na naru ge tagui marua, muru muri vona. ¹⁴ Lakea muru takia a tahona roho i dili vona a vora, muru ta maea, ‘A mari ni tovo i nana vona a tabeke na mosi ge kani turana e huriki a murimuri vona na habu.’ ¹⁵ Muri bara i vakasiri marua vona a tabekena ruma i ngavaka polomeli, i tahoka pali a gula ni made ni kado puru. Muru gutu puru vonga a maki ni kani ne hita.”

¹⁶ Lakea ru vano, ru dili na tanga dagi, ru matai a maka maki i manga a hini e Isu i taki rua vona. Muri ru gutu puru a maki ni kani na Habu na Nipagepolo.

¹⁷ Na rodo e Isu i bele turana e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua. ¹⁸ *Na tahuna ri kakani, e Isu i taki ria, “A taki muholi mua, i tara ne mua i kani turagu ngane bara i habi iau na limane huriki a bakovi hale.”

¹⁹ Na tahuna ri longoa a ngava iea ri dodo, lakea ri ta takutaku, ri ta maea, “Ma ge iau?”

²⁰ Pali e Isu i ta maea, “Ra bakovi iea, ia a turane mua e huriki ala ravulu a polona i rua, ra viri i lutu puru a bret turagu na tavila. ²¹ A Tuna Bakovi bara i mate, i manga a nita ni here puru hosi. Pali ra bakovi i habia na limane huriki a pile, a Vure bara i ratapilea! Bara i kamumu hateka e kinana i uka ma ge podea hosi!”

*A Bret, a Vain
(Mateo 26:26-30; Lukas 22:14-20; 1 Korin 11:23-25)*

²² Na tahuna ri kakani, e Isu i bolea a bret, i kavurike a Vure vona, i kevea, i habi ne ria, i ta maea, “Ra bret iea a bobogu, mu bolea mu kania.”

²³ Muri i bole rikea a kikei na vain, i kavurikea a Vure, i habia ne ria. Lakea ria lobo ri ninu vona.

²⁴ *Muri i taki ria i ta maea, “Ra vain iea a daragu, ge pori nau ne vona ni vakatorea a ngava muholi a Vure i rata karaba turane huriki. Ge pori ne vona ni korimule e huriki ala kupo. ²⁵ A taki muholi mua, iau i uka ma ga ninu tabu a vain, bara i vano i harena na parava a ninu a vain karaba na harikianga na Vure.”

²⁶ Ri kalolo lobo a linge vasileki, muri ri lakea na lolo e Oliva.

* **14:12:** Nim 12:6 * **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Nim 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20 * **14:27:** Sek 13:7

E Petrus Bara i Nanarovi ne Isu
(Mateo 26:31-35; Lukas 22:31-34; Ioanes 13:36-38)

27 *Lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, "Mua lobo bara mu ha taro iau. A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, 'Bara rabalakia a matakari na sip-

sip,
bara ri ha viliha a maka sip-sip.'

28 *"Pali na tahuna ga mahuri mule, ga muga lakea o Galili."

29 Lakea e Petrus i ta maea, "E huriki lobo bara ri ha, pali iau kunana i uka ma ga ha."

30 E Isu i koli i ta maea, "Muholi hateka, na rodo a kureko i uka ma ge tangi balaka rua ma, bara o nana rovi iau balaka tolu ke."

31 *Pali e Petrus i ta puhaki hateka i ta maea, "Iau i uka ma ga nana rovi ioe. Bara mate turamu." E huriki a murimuri lobo ri taki kunanea a ngava i taku.

E Isu i Vasileki o Getsemani
(Mateo 26:36-46; Lukas 22:39-46)

32 *Muri ri lakea o Getsemani, lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, "Mu dava iau koea, ga vano taro ga vasileki." 33 I tuli kunana e Petrus, e Iakop, e Ioanes to vano turana. I lege a lohona i mava a kakaina.

34 *Lakea i taki tou, "Iau a dodo hateka, a nidodo i popote ge rata iau ga mate. Moto made koea, moto matapara, moto mamata."

35 E Isu i laho lokovonga popote, i tabuli ngala puru na malala i vasileki ni gi bole vuroki vona a nimadihi ta ge bolea. 36 *I vasileki maea, "Aba,† Tata! A maki lobo a maki tavula vomu. O bole vurokia nau a nimadihi iea. Pali a ningaru vomu, i uka ma ga ningaru nau."

37 Muri i hamule lakea na murimuri vona i matai tou to mahita, lakea i vangoa e Petrus, i ta maea, "O Simon, i navai o mahita? O koi ni matapara?"

38 Moto mamata, moto vasileki, ma moto go dili na nitoni. A hatene matou i ngaru ni ratea, pali a kakaine matou i uka ma i gao."

39 E Isu i vano tabu i vasileki manga a hini muga. 40 Na tahuna i hamule, i matai tabu tou to mahita, a vuhuna to matatulu hateka. Na tahuna i vango tou, to ngapa.

41 I hamule mai tou balaka tolu, lakea i taki tou, "Ra matou, moto tabana ni mahita, ni malo? I lobo! A kilala i valai pali. A Tuna Bakovi bara ni habi na limane huriki a bakovi hale. 42 Moto pesi rike si gi vano! Mata lakea! A viri ge habi iau na limane huriki a pile i valai ngane."

E Isu Ni Lakavu
(Mateo 26:47-56; Lukas 22:47-53; Ioanes 18:3-12)

43 E Isu i tabana ni ta, lakea e Iudas, ra turane huriki ala ravulu a polona i rua, i bele malaviriri. E huriki a prister dagi, a mari na vinara, a bakovi dagi ri rudu e huriki a bakovi, ri bole a bainat a lebo, ri vano turane Iudas.

44 A bakovi ta ge habi e Isu na limane huriki a pile i ta turane ria, i ta maea, "A bakovi ga ngurua, ia kunana. Mu lakavua, mu tagaria, mu turari lokovongea." 45 E Iudas, i malaviriri kunana i lakea ne Isu i takia, "Mari ni tovo!" Muri i ngurua. 46 Lakea e huriki ri lakavua. 47 Pali a bakovi tara i pesi tabukoi i lalo talea a bainat vona i palakudua a talingana vora na prister dagi.

48 Lakea e Isu i ta maea, "Ra mua, i navai mu valai turana bainat a lebo, mu gu lakavu iau? Mu rata

* 14:28: Mat 28:16; Mrk 16:7 * 14:31: Ion 11:16 * 14:32: Ion 18:1 * 14:34: Ion 12:27

* 14:36: Mrk 10:38; Ion 6:38 † 14:36: A ngava e 'Aba' a nita Aram. A pelegona i manga 'tata.' A nita Aram a nitane huriki a Iuda na tahuna e Isu i laho na malala. * 14:49: Luk 19:47; 21:37; Ion 18:20

manga iau a bakovi hale. ⁴⁹ *Na parava lobo a turane mua, a tovo pololilo na roho na Vure, pali i uka ma mu lakavu iau. Pali ngane a ngava ni here puru na Hinere ge bele muholi.” ⁵⁰ *Muri e huriki a murimuri vona ri ha taroa.

⁵¹ Tara riau i rea na lavalava keakea kunana i muri gosi ne Isu. Na tahuna ri lakavua, ⁵² i marisi a lavalava vona, i ha bobo ia.

E Isu Ni Pelekado

(Mateo 26:57-68; Lukas 22:54-55,63-71; Ioanes 18:13-14,19-24)

⁵³ E huriki a bakovi ri lakavua e Isu ri turaria lakea na ruma na prister dagi tara. E huriki a prister dagi, e huriki a gare, e huriki a mari na vinara ri vapopo vonga. ⁵⁴ E Petrus i muri kavula basi popote vona, i lakea na mataruma na prister dagi. Na tahuna i bele vonga, i made turana e huriki a tagari, i hua a kanono.

⁵⁵ E huriki a prister dagi turane huriki a bakovi dagi o Iuda ri toni ni matakana a ngava ri gi rabalaki e Isu vona, pali i uka ma ri matavisia tara ngava. ⁵⁶ E huriki ranga ri valai ri tatami na ngava. Pali a ngava ne ria i vaperesi vil-
iha.

⁵⁷ Muri i ranga bakovi ri padi virihia na ngava ri ta maea, ⁵⁸ * “Mi longoa a bakovi iea i takia ta ge pukea a roho na Vure, ri haea e huriki a bakovi. Muri, ge lobo a parava i tolu, ge hae mule tabua, i uka ma ni gi hae na limana bakovi.” ⁵⁹ Pali a ngava ne ria ranga i vaperesi.

⁶⁰ Muri a prister dagi i pesi rike na matane huriki, i nanea e Isu, “I navai i uka ma o taratoto? O luhoi navai vona a ngava ni padi virihi ioe vona?” ⁶¹ Pali e Isu i uka ma i koli. I uka ma i takia tara ngava.

Lakea a prister dagi tara i nana tabua, “I muholi ioe e Kristo, ioe a Tuna Vure, ra Vure si kavurikea?”

⁶² Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Iau kunana. Muri bara mu masia a Tuna Bakovi, i made na limana kanena Viri i Tuhaka, ge valai turana bubu na hunu.”

⁶³ Na tahuna a prister dagi i longoa a ngava iea, i rapea a varakia vona, i ta maea, “I navai si gi ngaru tabua tara viri ge habi a ngava? ⁶⁴ *Mua lobo mu longoa a bakovi iea i harogia a Vure. Mu luhoi navai?”

E huriki lobo ri takia e Isu a bakovi hale, ngane ge mate. ⁶⁵ Muri i ranga e huriki ri kalupe tahoa. Lakea ri kavitagua a matana, ri ubia na limane ria, ri takia ri ta maea, “O vakasiri ioe ngane ge ioe a propet! E rei i ubi ioe?” Muri e huriki a tagari ri tuli talea ri ubia.

E Petrus i Nana Rovi ne Isu

(Mateo 26:69-75; Lukas 22:56-62; Ioanes 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Na tahuna e Petrus i made na mataruma, a vora ngatavine na prister dagi i laho polo. ⁶⁷ Na tahuna i masia e Petrus i hua a kanono, i laho lokovonga tabukoi i matai kamumua, lakea i takia, “Ioe tara, o turana ra bakovi o Nasaret, re Isu.”

⁶⁸ Pali i lavuni, i ta maea, “Iau i uka ma a longokilalea a ngava o takia.” Muri e Petrus i pe a hini nga i pori na mataruma, lakea a kureko i tangi.

⁶⁹ Muri, a vora ngatavine i matai tabua, lakea i taki tabu e huriki ri pepesi tabukoi, i ta maea, “Ra bakovi iea, a turane ria.” ⁷⁰ Pali e Petrus i lavuni tabu.

I uka ma i tabaka, e huriki ri pesi tabukoi vonga ri takia, ri ta maea, “Muholi hateka ioe tara a turane ria, a vuhuna ioe a bakovi o Galili.”

⁷¹ I rudu raha mulea, i harogi, i ta maea, “Muholi hateka, iau i uka ma lohoka vona ra bakovi mu takia.”

* 14:50: Sng 31:11

* 14:58: Ion 2:19-21

* 14:64: Levi 24:16; Ion 19:7

⁷² I malaviriri kunana a kureko i tangi tabu, lakea e Petrus i longo-visia ngane a ngava i takia vona e Isu: “A kureko i uka ma ge tangi balaka rua ma, bara o nana rovi iau balaka tolu.” Muri i upu rike a nangi i tangi.

15

E Isu i Pesi na Matane Pilato
(Mateo 27:1-2,11-14; Lukas 23:1-5; Ioanes 18:28-38)

¹ Na hatelanga pokopoko e huriki a prister dagi turane huriki a bakovi dagi, a mari na vinara, a tara na Sanderin, ri vata vona a maki ri gi ratea ne Isu. Muri ri kolo tatea, ri vano ri habia ne Pilato.

² Lakea e Pilato i nanea, “Ra ioe, i muholi ioe a hariki ne huriki a Iuda?”

E Isu i koli i ta maea, “A ngava o takia pali.”

³ Muri e huriki a prister dagi ri padi virihia na ngava i kupo.

⁴ Lakea e Pilato i nana tabua, “O longo e huriki ri padi virihi ioe na ngava i kupo. I navai i uka ma o taratoto a ngava?”

⁵ *Pali i manga a hini muga, e Isu i uka ma i taratoto, lakea e Pilato i turutu.

E Pilato i Taki e Isu Ge Mate
(Mateo 27:15-26; Lukas 23:13-25; Ioanes 18:38-19:16)

⁶ Na parava na Habu na Nipagepolo na pida lobo, ri muri mai a vilo hosi, bara ri bole talea na bavi a bakovi hale tara i ngarua e huriki. ⁷ Na tahuna iea, a bakovi a rana e Barabas i made na bavi turane huriki ri putu puru a vinara. Ia a bakovi ni vaubi, ni rabalaki e huriki. ⁸ Lakea e huriki ri lakea ne Pilato ri nanea ge bole talea na bavi tara bakovi hale, ge muri mai a vilo ni rata vakaroro.

⁹ Lakea e Pilato i nana ria, “Mu ngaru iau ga bole talea a hariki ne huriki a Iuda, ge vano?” ¹⁰ I

nana mavonga a vuhuna i matakilaka vona e huriki a prister dagi i madihi a hatene ria ne Isu, lakea ri bole lakea vona. ¹¹ *Pali e huriki a prister dagi ri piurike e huriki ri gi ngarua e Barabas ni gi bole tala na bavi, pali e Isu ge nahea.

¹² Lakea e Pilato i nana ria, “Pali ga rata navai ngane a viri mu takia ta ia a hariki ne huriki a Iuda?”

¹³ Ri magulu ri ta maea, “O paditanea na kai tavalavala!”

¹⁴ Lakea e Pilato i nana ria, “I navai ge mavonga? A ra naro hale i ratea?”

Ri magulu rike hateka tabu ri ta maea, “O paditanea na kai tavalavala!”

¹⁵ E Pilato i ngaru ni ramai a ningaru ne huriki, lakea i bole talea na bavi e Barabas. Pali e Isu ni lagu, muri ni habi lakea ne huriki a nugumaheto, ri gi paditanea na kai tavalavala.

E Isu Ni Padikede

(Mateo 27:27-31; Ioanes 19:2-3)

¹⁶ E huriki a nugumaheto ri tulia e Isu i lakea na roho ne Pilato, ra ni gale a Praetorium,* lakea ri gale palupu e huriki a tara na nugumaheto. ¹⁷ Ri vakarodoa na varakia kuakua, muri ri vakatamea na tama ni rata na barakau. ¹⁸ Muri ri vakatubu ni padikede ri ta maea, “Ge made vakaroro a hariki ne huriki a Iuda!” ¹⁹ Ri ubia a gina na lebo balaka kupo. Ri kalupe tahoa, ri turume puru na ngalana, ri kavurikea. ²⁰ Ri padikede loba, muri ri kali talea a varakia kuakua, ri vakarodo mulea vona a varakia vona. Muri ri turari talea ri gi paditanea na kai tavalavala.

E Isu Ni Paditata

(Mateo 27:32-44; Lukas 23:26-43; Ioanes 19:17-24)

²¹ *A bakovi tara na tanga e Sirene a rana e Simon; e tamane Aleksander e Rupus, i valai polovavo na tanga dagi. Ta ge laho

* 15:1: Luk 22:66 * 15:5: Ais 53:7; Mrk 14:61 * 15:11: Apo 3:13-14 * 15:16: A ngava e praetorium a nita Latin. I manga a roho dagi na gavana. * 15:21: Rom 16:13

polo ne ria, ge dili na tanga, pali ri vakukua ge kaloho poloa a kai tavalavala. ²² Ri turaria e Isu i lakea na tanga e Golgota. A rana tanga iea, ni vunū muri mai a tuhana gina bakovi. ²³ Muri ta ri gi habia vona a vain ni pulo turana naru ni gale a mert, pali e Isu i marikoi ni ninu. ²⁴ *Muri e huriki a nugumaheto ri paditanea na kai tavalavala. E huriki a nugumaheto ri vaveru vona a varakia vona. Ri rehi, ri varangi vona tara rihiva, pali e rei a viri i mulangi, bara i bolea tara varakia vona.

²⁵ Na kilala i polova na hate-langa ri paditanea e Isu. ²⁶ A kilakilana ni here ni gi matai, a ra vuhuna i mate, i ta maea, "A Hariki Ne Huriki A Iuda." ²⁷⁻²⁸ A bakovi ru panaho ru rabalaki a viri, rua ranga ni paditata. I tavore na limana kanena tara, na maurina tara. ²⁹ *E huriki ri laho polo ri mapakulu, ri harogia e Isu ri ta maea, "Ra ioe o taki ta go pukea a roho na Vure, muri go hae tabua na parava ge tolu. ³⁰ O vakakori ioe na kai tavalavala, o puru valai!"

³¹ E huriki a prister dagi, e huriki a mari na vinara ria ranga ri padikedea, ri ta maea, "I korimule e huriki ranga, pali i keri ni korimule ia! ³² Ra viri ta ge korimule e huriki, a hariki ne Israel, ge pea a kai tavalavala ge puru valai, pali bara si masia si luhoi tora ia." Ra bakovi ni paditata rua turane Isu, rua ranga ru harogia.

E Isu i Mate

(Mateo 27:45-56; Lukas 23:44-49; Ioanes 19:28-30)

³³ Na kuru haro a uvo i puru, i kavitagu a tabeke lobo, i vano i harena na kilala i tolu. ³⁴ *Na kilala i tolu na malunga, e Isu i gale dagi i ta maea "Eloi, Eloi, lama

sabaktani?" Ra i maea, "Vure nau, Vure nau, i navai o lohople iau?"

³⁵ E huriki ri pepesi tabukoi ri longoa, ri ta maea, "Mu longo lakea, i galea e Elaisa."

³⁶ *Lakea a bakovi tara i nunu, i bolea a niduvi, i lutu puru na ulo na vain, i kolotatea na kai, i toto rikea, i habia ne Isu ge damea. Lakea i ta maea, "Naha ni ngere. Si gi masia e Elaisa ge valai ge bole puru vilia, o ge uka."

³⁷ Muri e Isu i gale dagi, i mate.

³⁸ Na tahuna iea, a lavalava dagi na roho na Vure i mavidia valai meli i puru, i bale rua. ³⁹ Na tahuna e Isu i mate, a ubu na tara na nugumaheto i pesi tabukoi. Na tahuna i longoa e Isu, i masia a nimatena, lakea i ta maea, "Muholi hateka, ra bakovi iea a Tuna Vure!"

⁴⁰ *E Maria Magdala, e Maria kinane Iakop kiroko rua e Ioses, e Salome, to pesi basi popote turana ngatavine ranga, ri matanono. ⁴¹ Hosi, ri ramaia e Isu o Galili, ri tuhoria, ri valai turana o Ierusalem. Ria ranga ri pesi, ri matanono.

E Isu Ni Tanu

(Mateo 27:57-61; Lukas 23:50-56; Ioanes 19:38-42)

⁴² A parava muga na Parava Nimalo, a parava ni gutu puru a maka maki ni kani. I malunga ngane a hini. ⁴³ A bakovi tara, e Iosep o Arimatea, a tara na Sanderin, e huriki ri togoa. I hatenono vona a harikianga na Vure ge valai. I kinigao, i lakea ne Pilato i nanea vona a podane Isu. ⁴⁴ E Pilato i turutu ni longo e Isu i mate pali. Lakea i gale vilia vona a ubu ne huriki a nugumaheto ge nanea vona e Isu i mate muholi o i uka. ⁴⁵ Na tahuna e Pilato i longo na ubu i takia e Isu i mate muholi, lakea i takia e Iosep ge bolea a podana. ⁴⁶ Lakea e Iosep

* 15:24: Sng 22:18 * 15:29: Sng 22:7; 109:25; Mrk 14:58 * 15:34: Sng 22:1 * 15:36: Sng 69:21 * 15:40: Luk 8:2-3

i konea a lavalava keakea, i parua a podane Isu na kai tavalavala, i bunua na lavalava. Muri i rua a podana na babe ni keli tala na kedo, i kule karia a ngavana babe na kedo dagi. ⁴⁷ E Maria Magdala, e Maria kinane Ioses, ru masia a babe ni ru a podane Isu vona.

16

E Isu i Mahuri Mule
(Mateo 28:1-8; Lukas 24:1-12; Ioanes 20:1-10)

¹ I lobo pali a Parava Nimalo lakea e Maria Magdala, e Maria kinane Iakop, e Salome to kona a mangisipa to go biri a kuline Isu vona. ² Na hatelanga, na mugana parava na vik, to laho lakea na babe. ³ Lakea to vanana, “E rei ge kule talea ne teu a kedo ni kule kari a ngavana babe vona?”

⁴ Na tahuna to bele, to masia a kedo ni kule vuroki pali. Ra kedo iea i dagi hateka. ⁵ Na tahuna to dili na babe to masia a riau i rodo a varakia keakea i made na tabeke na limana kanene tou, lakea to turutu.

⁶ A bakovi iea i ta rike, i ta maea, “Naha ni mangenge. Iau a lohoka vona moto matakanea e Isu o Nasaret, ra ni paditata na kai tavalavala. I mahuri mule pali na matenga. I uka a hini koea. Moto masia a murina ni vakatabuli vona rira. ⁷ *Ngane moto vano, moto vakalongo e huriki a murimuri vona turana e Petrus, moto ta maea, ‘E Isu i muga lakea o Galili. Mu vano mu masia vonga, i manga a ngava i taki muga mua vona.’”

⁸ To turutu, i vakulu a tagane tou na mangea. Lakea to ha taroa a babe, to nunu hamule. Pali i uka ma to vakalongoa tara viri, a vuhuna to mangenge hateka.

E Maria Magdala i Masia e Isu
(Mateo 28:9-10; Ioanes 20:11-18)

⁹ E Isu i mahuri mule na matenga na hatelanga na mugana parava na vik. I bele taro ne Maria Magdala, ra ngatavine e Isu i lili tala vona hosi a hanitu i polorua. ¹⁰ Muri e Maria Magdala i vano ge vakalongo e huriki a murimuri ra ri rakoli vona ri tatangi. ¹¹ Na tahuna e Maria i vakalongo ria vona i masia e Isu i mahuri mule, ri luhoi ia ta i tatami.

E Isu i Bele na Murimuri Vona ala Rua
(Lukas 24:13-35)

¹² Muri e Isu i bele tabu na murimuri vona ala rua na tahuna ru lalaho na dala, ta ru gu lakea na tanga tara. Pali i uka ma i mata manga ia muga. ¹³ Lakea ru hamule, ru vakalongo e huriki a murimuri ranga. Pali ria ranga ri luhoi ta a ngava taminga kunana.

E Isu i Rudu e Huriki a Murimuri
(Mateo 28:16-20; Lukas 24:36-49; Ioanes 20:19-23)

¹⁴ *Muri e Isu i bele taho e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i taku na tahuna ri kani. I tahate ria, a vuhuna i uka ma ri luhoi tora, ri gigi tora hateka, i uka ma ri luhoi e huriki ri masia na tahuna i mahuri mule pali.

¹⁵ *Muri i taki ria, “Mu lakea na tanga lobo na malala, mu vakalongo e huriki lobo na Velenga Kamumu. ¹⁶ *E rei a viri i luhoi tora iau, ni gi vahilolo, a Vure bara i korimulea. Pali e rei a viri i koi ni luhoi tora iau, bara i velu. ¹⁷ *E huriki ri luhoi tora iau bara i bele ne ria a naro nga: Bara ri lili tala e huriki a hanitu na ragu. Bara ri ta na ngava karaba. ¹⁸ *Bara ri nugu a mata na limane ria, ri ninu a naru hale i uka ma ge vakahale ria. Bara ri ru a limane ria ne huriki ri giloa, bara ri tavaga.”

* 16:7: Mat 26:32; Mrk 14:28 * 16:14: 1Ko 15:5 * 16:15: Apo 1:8 * 16:16: Apo 2:38

* 16:17: Apo 2:4; 8:7 * 16:18: Luk 10:19; Apo 28:3-6

*E Isu i Sike na Hunu**(Lukas 24:50-53; Apostolo 1:9-**11)*

¹⁹ * E Isu a Bakovi Dagi i vara lobo e huriki a murimuri vona. Muri ni bole sike na hunu i made turana a Vure, na limana a kadena. ²⁰ * Muri e huriki a murimuri ri vano, ri lakea na tabeke lobo na malala, ri vara e huriki na Velenga Kamumu. E Bakovi Dagi i tuhori ria i vakatora a ngava vona na maka nivakasiri.

* **16:19:** Apo 1:9-11; 2:33-34 * **16:20:** Apo 14:3; Hib 2:3-4

A Velenga Kamumu ne Isu Kristo i Herea e Lukas A Nita Vakalohoka

A viri i herea a Velenga Kamumu iea, i uka ma i taki talea a rana. Pali i kupo e huriki a matakari na tara na Vure ri bele muri ne Kristo, ri takia ta e Lukas i herea a Velenga Kamumu iea. Muri i here tabua a “Leho ne Huriki a Apostolo.” E huriki lobo ri here a ngava dagi karaba, ria a Iuda. E Lukas kikeri, i uka ma ia a Iuda. Ia a dokta, ni tovo kamumu na nita, na rabu ne huriki a Grik. I laho turane Paulus, na tahuna e Paulus i laho lae ni vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki (Apo 16:10-17; 20:5-21:17).

E Lukas i herea a Velenga Kamumu iea o Rom, na kurukuruna pida e 60 o e 80 AD, ta ge habia ne Tiopilus. Ra bakovi iea a matakari ne Rom.

Na Velenga Kamumu iea, e Lukas i ngarua e Tiopilus ge lohoka kamumu vona a nuverei ne Isu. E Lukas i here na maka maki i taki, i rata e Isu, ta ge kori e huriki a bakovi a ngatavine ri gi lohoka vona a Vure, ge korimule navai ria na vilo hale. E Lukas i taki e Isu, ra viri ge korimule e huriki lobo na malala, i valai ni matakana e huriki ri velu, ge bole mule ria.

A Velenga Kamumu iea i ta ne Isu i made koea na malala, i tubu na tahuna ni poda ia vona, i harena ne ia i hamule sike na hunu. E Lukas i vakasiri kavakava maea, ra Velenga Kamumu iea ne vone huriki lobo, e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, a mari na vilo hale, a viri i tahoka a mahala, a viri i uka. I kupo a maka nuverei e Lukas i here, ne vona ni vakasiri a Velenga Kamumu ne huriki lobo.

Ra Velenga Kamumu iea a nuverei muholi ne Isu Kristo. I here kamumu hatekea (1:1-4). I here ta ge rata e huriki ri gi vivi ni gia, ge vakasiri e Isu turana e huriki ranga ri hataki na hatene ria.

E Lukas i lohoka kamumu na nita Grik, ra nitana. I here lakea ne huriki i uka ma ria a Iuda, turana e huriki a Iuda. I mavonga, e Lukas i uka ma i galea e Isu, ge “Rabi”, a pelegona a mari ni tovo manga e huriki a Iuda. Pali e Lukas i galea na nita Grik e “Bakovi Dagi.” E Lukas i uka ma i here na ngava dagi hosi, a vuhuna e huriki i uka ma ria a Iuda i uka ma ri lohoka vona. Na tahuna e Lukas i here a nuverei na kabu ne Isu (3:23-38), i uka ma i tubu ne Abraham, ra gare ne huriki a Iuda, i manga e Mateo i here. E Lukas i tubu ne Adam, ra gare ne hita lobo.

E Lukas i Here Lakea ne Tiopilus

¹⁻³ *O bakovi dagi Tiopilus, o lohoka vona pali, i kupo e huriki ri toni pali ni here puru a nuverei na maka maki e Isu Kristo i rata na matane mia. Ri here puru a ngavane huriki ri matai na matane ria a maka maki nga, i vakatubu na tahuna e Isu i tubu ni leho. Re huriki nga, ngane ri rata a leho ni vakalongo a nitana Vure.

Lakea a luhoi bara i kamumu ga here puru kamumu a nuverei ne Isu, go gia, a vuhuna i paru hosi a vakatubu ni bole kamumu a ngava iea ne huriki ri masia e Isu. ⁴ A ngaru go gia, go lohoka vona i muholi a ngava o longo pali.

E Sakarias e Elisabet

⁵ Na tahuna a hariki e Herod i matakari o Iudea, a prister tara i made vonga, a rana e Sakarias. Ia a prister na tara ne Abisa. E girihina, e Elisabet, ia tara a hamone Aron. ⁶ Rua varago ru malamala na matana Vure, ru muri mai lobo a vinara ne Bakovi Dagi. ⁷ Ru bala

* 1:1-3: Apo 1:1

e tune rua, a vuhuna e Elisabet i lame, ru gare hateka.

⁸ Na parava tara e Sakarias i leho pololilo na roho na Vure, a vuhuna a tara vona ri rata a leho na prister na tahuna iea. ⁹ *Ri muri mai a vilo hosi ne huriki a prister, ri varangi na rihiva na satu. Lakea e Sakarias i rangi e huriki ranga, ni vulaki, i dili na roho na Vure ge namia a havu mangisipa. ¹⁰ Na tahuna ni nami a havu mangisipa, i kupo e huriki ri vapopo polovavo, ri vasileki.

¹¹ A agelo ne Bakovi Dagi i bele vona, tabukoi na dede na nihabi na havu mangisipa. ¹² Na tahuna e Sakarias i masia, i turutu i mangenge. ¹³ Pali a agelo i takia, i ta maea, “Sakarias, naha ni mangenge. A Vure i longo pali a ni-vasileki vomu. E girihimu, e Elisabet, bara i podea vomu a koma bakovi. Na tahuna ni poda, o vunua ge Ioanes. ¹⁴ Bara o vivi, o pitei vona. I kupo e huriki bara ri vivi vona, ¹⁵ *a vuhuna bara i dagi a rana na matane Bakovi Dagi. Naha ge ninu a vain, a naru vagole. Na tahuna i tabana na tamudine kinana, a Hanu Kiripiripi bara i made turana. ¹⁶ E Ioanes bara i rata e huriki a Israel ri hamule mai e Bakovi Dagi, a Vure ne ria. ¹⁷ *Bara i rata a leho vona na nitora na Vure, i manga e Elaia hosi. Bara i laho muga ne Bakovi Dagi, ge rata e huriki a bakovi ri gi ngaru e tune ria, ge rata e huriki ri longotaro a Vure ri gi bole a niluhoi ne huriki a bakovi kamumu. I mavonga, e Ioanes bara i pelekado e huriki a bakovi a ngatavine muga ne Bakovi Dagi ge bele ne ria.”

¹⁸ Pali e Sakarias i nanea a agelo, “Ga lohoka navai vona a ngavamu ge muholi? Maria e girihigu miri gare hateka.”

¹⁹ *A agelo i koli i ta maea, “Iau e Gabriel, ra iau a pesi na matana Vure. I rudu valai iau ga vakalongo ioe vona a ngava kamumu iea. ²⁰ Ngane bara o ngavarubu, ge harena na tahuna ge bele lobo a ngava a taki ioe vona, a vuhuna o lohogorigori vona a ngavagu. A ngava lobo a taki ioe vona bara i bele muholi na parava vona.”

²¹ E huriki polovavo ri dava mavongea e Sakarias, ri luhoi viliha lae, i navai i maradoi hateka pololilo na roho na Vure?

²² Na tahuna i pagitala i keru ni ta, i vakasiri lae kunana a limana, lakea ri matakilaka vona, e Sakarias i masia a maki tara pololilo na roho na Vure.

²³ Na tahuna a parava ni leho vona i lobo, i hamule lakea na tanga vona. ²⁴ Muri e girihina, e Elisabet, i singou, lakea i made kapiloho kunana na keva i lima, i kavurikea a Vure, i ta maea, ²⁵ “Ngane e Bakovi Dagi i rata a rabu kamumu nau, i kori iau ga tahoka e tugu. I puga vuroki a nimaruhu nau na matane huriki a bakovi a ngatavine.”

A Agelo i Bele ne Maria

²⁶ Na tahuna e Elisabet i singou na keva i lima pali, a Vure i rudua e Gabriel, a agelo vona, ge lakea o Nasaret, na tabeke ne Galili. ²⁷ *A Vure i rudua, ge bele na sirula ni habikari na bakovi tara, a rana e Iosep, a hamone Davit. A sirula iea, a rana e Maria. ²⁸ Lakea e Gabriel i vano, i bele ne Maria, i taguia, i ta maea, “A hatelanga kamumu vomu. E Bakovi Dagi i made turamu, i ngaru ioe!”

²⁹ Pali e Maria i luhoi lege vona a ngava iea, i navai tavulai? ³⁰ Lakea a agelo i takia, “Maria, naha ni mangenge. A Vure i ngaru ni rata kamumu ioe. ³¹ *O longo valai.

* 1:9: Nim 30:7 * 1:15: Gi 6:2-3 * 1:17: Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13 * 1:19: Dan 8:16; 9:21 * 1:27: Mat 1:16,18 * 1:31: Ais 7:14; Mat 1:21-23

Ngane bara o singou, o podea a koma bakovi. O vunua ge Isu. ³² *A rana bara i dagi, bara ni gale a Tuna Vure Meli Liu. A Vure, e Bakovi Dagi, bara i ratea ge matakari a harikianga ne tubuna e Davit. ³³ Bara ia a hariki na kabu ne Iakop na parava vakaroro. A nimatakari vona i uka ma ge lobo.”

³⁴ Lakea e Maria i nanea a agelo, “Pali iau a uka e girihigu. Ge bele navai nau a koma?”

³⁵ A agelo i koli mule, i ta maea, “A Hanu Kiripiripi bara i valai vomu, a nitora na Vure Meli Liu bara i kavitagu ioe. Lakea a koma bara o podea ni gi gale a bakovi kiripiripi, bara ni gale a Tuna Vure. ³⁶ O longo valai, e balomu e Elisabet i gare liu, pali ngane i singou, bara i podea a koma bakovi. Muga ni taki ta i lame. Pali ngane i singou na keva i polotara pali, ³⁷ *a vuhuna a Vure i uka ma i keri ni ratana tara maki.”

³⁸ E Maria i koli, i ta maea, “Iau a vora ne Bakovi Dagi kunana. Ge rata virihi iau vona ge manga a hini o taki pali.” Muri a agelo i pea e Maria, i vano.

E Maria i Gosia e Elisabet

³⁹ Muri e Maria i vano, i laho hari sike na tanga tara na lolo na tabeke ne Iudea. ⁴⁰ I lokovonga, i dili na ruma ne Sakarias ge gosia e Elisabet. ⁴¹ Na tahuna e Maria i taguia e Elisabet, a koma pololilo na tamudine Elisabet i kiriko.

A Hanu Kiripiripi i dili ne Elisabet, ⁴² lakea i gale dagi i ta maea, “A Vure i rata kamumu hateka ioe ne huriki a ngatavine lobo. A Vure i rata kamumu hatekea e tumu bara o podea. ⁴³ Iau e rei o valai nau, ioe e kinane Bakovi Dagi nau? ⁴⁴ Na tahuna a longo a nitagui vomu, e tugu na tamudigu i vivi, i kiriko. ⁴⁵ A Vure ge rata

kamumu ioe, a vuhuna o luhoi a ngava e Bakovi Dagi i taki ioe vona ge bele!”

E Maria i Kavurikea a Vure

⁴⁶ *Lakea e Maria i ta maea, “A hategu i kavurikea e Bakovi Dagi.

⁴⁷ A vivi hateka na Vure nau, ra viri i korimule iau,

⁴⁸ a vuhuna i uka ma i lohople iau, a ngatavine tavula, a vora vona.

I vakatubu ngane, i lokovonga na nilobona malala, e huriki lobo bara ri taki iau, na Vure i rata kamumu hateka iau,

⁴⁹ a vuhuna a Vure Tuhaka Hateka i rata a naro kamumu hateka nau.

A rana i kiripiripi.

⁵⁰ *A Vure i dodo e huriki ri longo-totoa.

Bara i dodo ria, e tune ria, e tubune ria.

⁵¹ *A Vure i gao hateka.

I lili tala e huriki ri tagege.

⁵² *I ratapile e huriki a bakovi dagi, i kavurike e huriki a bakovi tavula.

⁵³ *I habi a maki ni kani i kupo ne huriki ri vitolo, pali i tono tala e huriki a bakovi na mahala, ri vano tavula.

⁵⁴ *I tuhori e huriki a Israel.

I uka ma i longokaburungia a ngava muholi i ratea hosi, i taki ge dodo ria.

⁵⁵ *Hosi i ta muholi vona ne Abraham, i takia ge tuhori ia, ge tuhori e huriki a hamona na parava vakaroro.”

⁵⁶ E Maria i made turane Elisabet na keva i tolu. Muri i hamule lakea na tanga vona.

E Ioanes Ni Poda

⁵⁷ Na tahuna e Elisabet i pahea a koma, i podea a koma bakovi. ⁵⁸ E

* 1:32: 2Sam 7:12-13,16; Ais 9:7

103:13,17 * 1:51: 2Sam 22:28

* 1:54: Sng 98:3 * 1:55: Vuh 17:7; Mai 7:20

* 1:37: Vuh 18:14

* 1:52: Jop 5:11; 12:19; Sng 147:6

* 1:46: 1Sam 2:1-10

* 1:50: Sng

* 1:53: Sng 34:10

huriki ri made na tanga vona, e huriki a kabukabu vona ri longoa e Bakovi Dagi i dodoa e Elisabet, lakea ri vivi turana.

⁵⁹ *Na parava i polotolu muri na koma ni poda, ri valai ni pala a kulina koma, ni gi vunu ge rane tamana, e Sakarias. ⁶⁰ Pali e Elisabet i ta rike, i ta maea, "I uka. Ni gi vunu ge Ioanes."

⁶¹ Pali e huriki ri ta maea, "I uka tara viri na kabu marua ni gale mavonga."

⁶² Muri ri tolokavea e tamana, ri nanea ge vunua ge e rei a rana.

⁶³ Lakea i taki ria ri gi bole vilia vona a maki ni here, lakea i here maea, "A rana e Ioanes." Lakea ri turutu. ⁶⁴ I malaviriri kunana i mapaga a tabelena, i vakatubu ni kavurikea a Vure. ⁶⁵ E huriki a tanga turana ri masia a naro iea i bele, ri mangenge. A velengana maki iea i nunu lae, ni longo na maka tanga na lolo na tabeke ne Iudea. ⁶⁶ E huriki lobo ri longoa a maki iea i bele, ri loho lege lae, ri vanana maea, "Ra koma iea, ge ia a bakovi navai ma?" Ri ta maea, a vuhuna ri lohoka vona a nitora ne Bakovi Dagi i tabuli vona.

E Sakarias i Kavurikea a Vure

⁶⁷ Muri, a Hanu Kiripiripi i dili ne Sakarias, i ta polo vona, i ta maea,

⁶⁸ * "A kavurikea e Bakovi Dagi, a Vure ne Israel, a vuhuna i valai, i vakamatukapaga e huriki a ngate vona.

⁶⁹ * I vakapesi a bakovi tuhaka na kabu na vora vona, e Davit, ge korimule hita

⁷⁰⁻⁷¹ na limane huriki a pile ne hita, ge korimule hita na limane huriki ri tepu hita,

ge manga a hini i ta muholi, i vakalongo hosi ne huriki a propet vona.

⁷² * I taki e huriki a gare ne hita ge dodo ria, i uka ma ge longo kaburungi a ngava dagi i rata turane ria hosi.

⁷³ * Ra ngava dagi i ta muholi vona hosi na gare ne hita, e Abraham, i takia

⁷⁴ ge korimule hita na limane huriki a pile.

Muri bara si made na nivalemu, si ratea a leho vona

⁷⁵ * na naro kamumu, na naro kiripiripi na parava lobo si made koea na malala.

⁷⁶ * Ioe, o tugu, bara ni gale ioe a propet na Vure Meli Liu, a vuhuna bara o laho muga ne Bakovi Dagi, o pelekado purua a dalana.

⁷⁷ * Bara o vakalongo e huriki a ngate vona, na Vure ge korimule ria

na tahuna i puga vuroki a naro hale ne ria.

⁷⁸ * Ge puga vuroki a naro hale ne ria, a vuhuna i ngaru ria na hatena, i dodo ria.

Ngane a viri i korimule hita bara i valai i manga a haro i para valai na hunu. ⁷⁹ Bara i vakapalala e huriki ri made na uvo, e huriki ri made na maniru na matenga.

Bara i vakasiri hita na dala bara si laho vona,

bara si tahoka a nivalemu."

⁸⁰ E Ioanes i koru rike. A narona i kamumu hateka. Muri i vano i made na hini ngeki, i harena na tahuna i bele kavakava i vara e huriki a Israel.

2

E Maria i Podea e Isu

(Mateo 1:18-25)

¹⁻³ Na tahuna iea e Kaiser Augustus i vakuku e huriki ri gi hamule mai a vuhutanga ne ria,

* **1:59:** Vuh 17:12; Levi 12:3; Luk 2:21 * **1:68:** Sng 72:18 * **1:69:** Sng 18:2 * **1:72:** Vuh 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Vuh 22:16-17 * **1:75:** Tit 2:12-14 * **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34 * **1:78:** Ais 60:1-2

ri gi here puru a rane ria. I mavonga ni gi gi palupu e huriki a bakovi a ngatavine na tabeke lobo i matakari e Rom. A rabu ni gi palupu e huriki lobo i uka ma ni rata hosi. Ni rata karaba ngane na tahuna e Kuirinus i matakari o Siria.

⁴ E Iosep tara i pea e Nasaret na tabeke ne Galili, i hamule o Iudea, na tanga ni gale e Betlehem, a vuhutanga ne Davit, a vuhuna ia a hamone Davit. ⁵ I hamule lokovonga turane Maria, ru gu here puru a rane rua, a vuhuna e Maria ni habikari vona. E Maria i singou, ⁶ lakea na tahuna ru bele vonga, i pahea a koma, ⁷ lakea i podea a koma a tabua, a bakovi. I bunua na lavalava, i vakamahita purua na murina maki ni kani na sipsip, a vuhuna a roho na mosi i vonu pali.

A Agelo i Bele na Matakari na Sipsip

⁸ Na rodo iea, e huriki a bakovi ri made polovavo na tanga, ri matakari a kabu na sipsip. ⁹ I bele vakaturutu ne ria ngane a agelo ne Bakovi Dagi, lakea a nipara na Vure i parai ria. Ri mangenge, i vakulu a tagane ria. ¹⁰ Pali a agelo i taki ria, i ta maea, “Naha ni mangenge. A bele ga vakalongo mua vona a Velenga Kamumu. A Velenga Kamumu iea ge rata e huriki a bakovi a ngatavine ri gi vivi hateka, ¹¹ a vuhuna mona na vuhutanga ne Davit, a viri ge korimule mua ni poda. Ia e Kristo e Bakovi Dagi. ¹² A kilakilana i maea: Bara mu masia a koma bakovi ni bunu na kala, ni vakamahita na murina maki ni kani na sipsip.”

¹³ E huriki a tara bulolo na agelo ri bele vakaturutu, ri kavurikea a Vure, ri ta maea,

¹⁴ **“Si gi kavurikea a Vure Meli Liu.*

Ge habi a nivalemu ne huriki a bakovi a ngatavine i vivi ne ria koea na malala.”

¹⁵ Na tahuna e huriki a agelo ri pe ria, ri hamule sike na hunu, e huriki a matakari na sipsip ri vata, ri ta maea, “Si lakea o Betlehem, si gi masia a maki i bele vonga, ra maki i vakalongo hita vona e Bakovi Dagi.”

¹⁶ Lakea ri nunu lakea o Betlehem, ri matai e Iosep, e Maria, turana koma ni vakamahita na murina maki ni kani na sipsip. ¹⁷ Na tahuna ri masia a koma ri vakalongo a ngavana agelo i taki ria vona. ¹⁸ E huriki ri longoa a ngavane huriki a matakari na sipsip ri turutu vona. ¹⁹ *Pali e Maria i luhoi kado a ngava nga, i ru na hatena. ²⁰ E huriki a matakari na sipsip ri hamule lakea na sipsip ne ria, ri kavurikea a Vure vona a maka maki ri longo, ri matai, a vuhuna i bele manga kunana a hini a agelo i taki ria vona.

A Koma e Isu Pololilo na Roho na Vure

²¹ *Na tahuna a koma i tahoka a parava i polotolu, ni pala a kulina, ni vunu e Isu, i muri mai a ngavana agelo i taki e Maria vona, muga ne Maria i singou.

²² *Ru rata pali a leho ge rata rua ru gu malamala na matane Bakovi Dagi, i muri mai a vinara ne Moses. Muri ru bolea e Isu, to lakea o Ierusalem ru gu habia ne Bakovi Dagi. ²³ *Ru rata mavonga, a vuhuna a vinara ne Bakovi Dagi ni here puru i maea, “E huriki a koma bakovi, a tabua, ni gi habi ne Bakovi Dagi.” ²⁴ *E Maria e Iosep ru habi a nihabi i muri mai a vinara ne Bakovi Dagi ni here puru, i maea, “A balu ge rua, o a tuna balu ge rua.”

* **2:14:** Luk 19:38 * **2:19:** Luk 2:51 * **2:21:** Luk 1:31 * **2:22:** Levi 12:1-8 * **2:23:**

Nim 13:2,12 * **2:24:** Levi 12:8

E Simion e Ana

²⁵ Na tahuna iea, a bakovi tara i made o Ierusalem, a rana e Simion. Ia a bakovi malamala, a bakovi ni vasileki. E Simion i dava, i pasimata na Vure ge luke e huriki a Israel. A Hanu Kiripiripi i made turane Simion.

²⁶ A Hanu Kiripiripi i vakalongoa pali e Simion i uka ma ge mate, ge matai taroa e Kristo a Bakovi Dagi. ²⁷ A Hanu Kiripiripi i tulia e Simion i lakea na tabeke na roho na Vure. Na tahuna e tamana e kinana e Isu ru boko dilia, ru gu vakasiria na Vure i muri mai a vinara, ²⁸ e Simion i masia, i bokea, i kavurikea a Vure i ta maea,

²⁹ “Bakovi Dagi, iau a vora vomu.

Ngane o taparaki iau ga mate na nivalemu, a vuhuna a maki o ta muholi nau vona ge bele, i bele pali.

³⁰ *Ngane a masia pali na matagu a viri o rudu vilia ge korimule mia.

³¹ O vakabelea na matane huriki a bakovi a ngatavine na malala.

³² *Ia i manga a nipara, ge vakapalala a gine huriki i uka maria a Iuda.

Ge rata e huriki a ngate vomu, re Israel, ri gi tahoka a rane ria.”

³³ E tamana e kinana ru turutu vona a ngava e Simion i taki virihi e Isu vona. ³⁴ *Muri e Simion i taki tou a Vure ge rata kamumu tou, lakea i takia e Maria, i ta maea, “O longo valai. A Vure i vulakia a koma iea ge rata e huriki a Israel ala kupo ri gi boru, pali ge korimule e huriki ala kupo. Bara ia a kilakila na Vure, lakea i kupo e huriki bara ri biu ia. ³⁵ Ra i mavonga a niluhoi kapiloho ne huriki bara i bele kavakava. Pali ioe bara o dodo hateka, bara o hatakia a hatemu, i manga ni padi na bainat.”

³⁶ A propet ngatavine tara i made vonga, a rana e Ana, e Tune Panuel, a kabu ne Aser. I gare hateka. Hosi i parangi i made turana e girihina na pida i polorua.

³⁷ Muri e girihina i mate, lakea i uka ma i parangi tabu. Ngane i tahoka a pida i ravulu polotolu a polona i va. I made kunana na roho na Vure, i peremu, i vasileki, i kavurikea a Vure na haro, a rodo. ³⁸ Na tahuna e Simion i tabana ni ta turane tou, e Ana i valai mai ria, i kavurikea a Vure. Muri i vakalongo e huriki na koma iea, re huriki a bakovi a ngatavine ri pasimata na Vure ge korimule e Ierusalem.

E Iosep i Hamule Lakea o Nasaret

³⁹ *Na tahuna e Iosep e Maria ru rata lobo a naro na vinara ne Bakovi Dagi i taki, to hamule lakea o Galili, na tanga ne tou, e Nasaret. ⁴⁰ A koma i koru rike vonga, i paki. I bole a lohokanga kamumu, a Vure i rata kamumua.

E Isu i Lakea na Roho na Vure

⁴¹ *Na pida vakaroro, e tamana e kinana e Isu ru sike o Ierusalem na Habu na Nipagepolo. ⁴² Lakea na tahuna e Isu i tahoka a pida i ravulu a polona i rua, ru muri mai a vilone rua, ru lakea na habu, ru tulia e Isu ge tou. ⁴³ Na tahuna a habu i lobo, e tamana e kinana ru vano, ru hamule na tanga, pali e Isu i made mule vonga o Ierusalem. E tamana e kinana i uka ma ru lohoka vona i made mule vonga. ⁴⁴ Ru pahaluhoi ta i laho turane huriki ranga, lakea ru laho kikeri na parava i taku. Muri ru nana kanea ne huriki a kabukabu ne rua, e huriki a turane rua, ra ri hamule palupu. ⁴⁵ I uka ma ru matavisia, lakea ru hamule sike tabu o Ierusalem ru gu matakanea vonga. ⁴⁶ I lobo a parava i tolu,

* **2:30:** Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11

* **2:32:** Ais 42:6; 49:6; 52:10

* **2:34:** Ais 8:14; Mat

21:42; 1Pe 2:8

* **2:39:** Mat 2:23

* **2:41:** Nim 12:24-27; 23:14-17; Vin 16:1-8

ru matavisia na tabeke na roho na Vure. I made turana e huriki a mari ni tovo, i longo a nitane ria, i nana ria na ngava. ⁴⁷ E huriki lobo ri longo a ngavana ri turutu vona a lohokanga vona, a maka ngava i koli ne ria. ⁴⁸ Na tahuna e tamana e kinana ru masia, ru turutu. Lakea e kinana i nanea, “O tugu. I navai o rata mavonga maria? Miri loho lege lae vomu na ni matakana ioe.”

⁴⁹ Lakea e Isu i koli i ta maea, “I navai muru matakana iau? I uka ma muru lohoka vona iau ga made na roho ne tata?” ⁵⁰ Pali i uka ma ru longokilalea a ngava i taki virihi rua vona.

⁵¹ *Pali e kinana i ru na hatena a ngava lobo i taki. Muri i vano turane rua to puru o Nasaret. I longototo kunana a ngavane rua.

⁵² *E Isu i koru rike. A lohokanga vona i bele dagi. A Vure i vivi vona. E huriki a bakovi a ngatavine, ria ranga ri ngarua.

3

E Ioanes i Pelekado a Dala
(Mateo 3:1-12; Markus 1:1-8; Ioanes 1:19-28)

¹ E Kaiser Tiberius i matakari pali na pida i ravulu a polona i lima (15), e Ponsius Pilato i matakari o Iudea. E Herod i matakari o Galili, e turana e Pilip i matakari o Iturea o Trakonitis. E Lisaniias i matakari o Abilene.

² E Anas e Kaipas rua a prister dagi. Na tahuna iea a nitana Vure i valai ne Ioanes, e tune Sakarias, na tahuna i made na tabeke i ngeki.

³ *Lakea e Ioanes i laho lae na maka tanga tabukoi na naru e Iordan, i vara e huriki ri gi pulo a vilone ria, ni gi vahilolo, lakea a Vure ge puga vuroki a vilo hale ne ria. ⁴ *Hosi, e Isaia a propet i vakalongo muga ne Ioanes, i here maea:

“A lohona viri i gale dagi na tabeke i ngeki i ta maea,

‘Mu pelekadoa a dala ne Bakovi Dagi.

Mu pelekadoa a dala ge laho vona ge kiripiripi.

⁵ Mu kelitagu a maka maloku.

Mu keli tarida a maka lolo, a maka kupona.

Mu kado a maka dala marogorogo, ri gi kiripiripi.

Mu kavitagu a hini i golugolu, ge bila.

⁶ Muri e huriki lobo bara ri masia a naro a Vure ge korimule hita vona.’ ”

⁷ *I kupo e huriki ri valai ge vahilolo ria e Ioanes, lakea i taki ria, “Mua a tuna mata! E rei i taki mua mu gu ha vona a rongova ne Bakovi Dagi? ⁸ *Naha ni luhoi mua, ge mua a hamone Abraham, mu gu malamala pali. Naha ni luhoi mavonga, a vuhuna a Vure i kara ni pulo a kedo nga, ge ria e huriki a hamone Abraham. I vai a kanena narone mua? Mu rata taro a naro kamumu ge vakasiri mua mu pulo muholi a vilone mua.

⁹ *A kira i tabuli tabukoi pali na vuhuna kai. A kai i uka kanena kamumu, bara ni tolo puru, ni rungani.”

¹⁰ Lakea e huriki ri nanea, “Mi gi pulo navai a vilone mia?”

¹¹ E Ioanes i koli, i ta maea, “A viri i tahoka a varakia i rua, ge habia tara na viri i bala a varakia. A viri i tahoka a maki ni kani, ge habi ranga na viri i uka maki ni kani.”

¹² *I ranga e huriki a mari ni bole a takis ri valai ge vahilolo ria e Ioanes, lakea ri nanea, “Mari ni tovo, pali mia? Mi gi pulo navai a vilone mia?”

¹³ Lakea e Ioanes i taki ria, i ta maea, “Mu bole kunana a takis ni

* **2:51:** Luk 2:19 * **2:52:** 1Sam 2:26; Snd 3:4 * **3:3:** Apo 13:24 * **3:4:** Ais 40:3-5
* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:8:** Ion 8:33,39 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29

taki mua vona mu gu bole, pali naha ni bole tavula tabu ranga.”

¹⁴ Muri e huriki a nugumaheto ri nanea, “Pali mia? Mi gi pulo navai a vilone mia?”

Lakea i taki ria i ta maea, “Naha ni vakamangenge e huriki ri gi habi a moni ne mua. Naha ni padi virihi tavula e huriki na ngava, ri gi kona mua. Mu maru vona a moni ni kona mua vona.”

¹⁵ E huriki ri pasimata ne Kristo ge valai. Ri luhoi e Ioanes, ma ge ia kunana a viri a Vure i rudu vilia ge korimule e huriki. ¹⁶ *Lakea e Ioanes i koli, i ta maea, “Iau a vahilolo mua na naru. Pali a viri tara i tabukoi ge valai, i tuhaka hateka nau. Iau i uka ma a bakovi kamumu ga puga vuroki a mota na vahapolo vona. Na tahuna i valai, bara i vahilolo mua na Hanu Kiripiripi, a kanono. ¹⁷ Ngane i tabukoi bara i kalipida e huriki a bakovi kamumu, a bakovi hale, i manga a bakovi i leho na hania na vit i kalipida a vit, a luluna. Bara i bole e huriki a bakovi kamumu, ge ru ria na tanga kamumu, i manga a bakovi i leho na hania i ru kadolu a vit pololilo na roho na vit. Pali bara i bole e huriki a bakovi hale, i voro puru ria na kanono, i manga a bakovi i leho na hania na vit i bole a lulu, i voro rike na kanono. Ra kanono iea, i uka nilobona.”

E Ioanes i Vahiloloa e Isu
(Mateo 3:13-17; Markus 1:9-11)

¹⁸ E Ioanes i vara na ngava i kupo na Velenga Kamumu, i taki tora e huriki a bakovi a ngatavine ri gi pulo a vilone ria.

¹⁹ *Pali i tahatea a hariki e Herod na hini i parangi tabu e Herodias, e girihine tarina. I tahate tabua na maka naro hale ranga i rata. ²⁰ Lakea e Herod i ratea a naro i hale hateka na maka naro hale muga. I lakavua e Ioanes, i ru dilia na bavi.

²¹ Muga ne Ioanes ni ru dili na bavi, na tahuna i vahilolo e huriki ala kupo, e Isu tara ni vahilolo. Na tahuna e Isu i vasileki, a hunu i mata ka, ²² *lakea a Hanu Kiripiripi i puru valai i manga a balu, i toka langa vona. Muri a lohona viri i ta valai meli na hunu, i ta maea, “Ioe e Tugu, a hategu. A vivi hateka vomu.”

E Huriki e Tubune Isu
(Mateo 1:1-17)

²³ *E Isu i vakatubu a leho vona na tahuna i tahoka a pida i ravulu tolu. E huriki ri luhoi ia ta ia e tune Iosep.

E Iosep ia e tune Heli.

²⁴ E Heli e tune Matat. E Matat e tune Levi. E Levi e tune Melki. E Melki e tune Ianai. E Ianai e tune Iosep. ²⁵ E Iosep e tune Matias. E Matias e tune Amos. E Amos e tune Nahum. E Nahum e tune Esli. E Esli e tune Nagai. ²⁶ E Nagai e tune Mat. E Mat e tune Matias. E Matias e tune Semein. E Semein e tune Iosek. E Iosek e tune Ioda. ²⁷ E Ioda e tune Ioanan. E Ioanan e tune Resa. E Resa e tune Serubabel. E Serubabel e tune Siltel. E Siltel e tune Neri. ²⁸ E Neri e tune Melki. E Melki e tune Adi. E Adi e tune Kosam. E Kosam e tune Elmadam. E Elmadam e tune Er. ²⁹ E Er e tune Iosua. E Iosua e tune Elieser. E Elieser e tune Iorim. E Iorim e tune Matat. E Matat e tune Levi. ³⁰ E Levi e tune Simion. E Simion e tune Iuda. E Iuda e tune Iosep. E Iosep e tune Ionam. E Ionam e tune Eliakim. ³¹ E Eliakim e tune Melea. E Melea e tune Mena. E Mena e tune Matata. E Matata e tune Natan. E Natan e tune Davit. ³² *E Davit e tune Iesi. E Iesi e tune Obed. E Obed e tune Boas. E Boas e tune Salmon. E Salmon e tune Nason. ³³ E Nason e tune Aminadab. E Aminadab e tune Admin, e Admin e tune Arni. E Arni e tune Hesron. E Hesron e tune Peres. E Peres e tune Iuda. ³⁴ E Iuda e tune Iakop. E Iakop e tune Isak. E Isak e tune Abraham.

* 3:16: Apo 13:25 * 3:19: Mat 14:3-4; Mrk 6:17-18 * 3:22: Ion 1:32 * 3:23: Luk 4:22;
Ion 6:42 * 3:32: Rut 4:17-22

E Abraham e tune Tera. E Tera e tune Nahor. ³⁵ E Nahor e tune Serug. E Serug e tune Reu. E Reu e tune Peleg. E Peleg e tune Eber. E Eber e tune Sela. ³⁶ *E Sela e tune Kainan. E Kainan e tune Arpaksad. E Arpaksad e tune Sem. E Sem e tune Noa. E Noa e tune Lamek. ³⁷ E Lamek e tune Metusela. E Metusela e tune Enok. E Enok e tune Iared. E Iared e tune Mahalalel. E Mahalalel e tune Kainan. ³⁸ *E Kainan e tune Enos. E Enos e tune Set. E Set e tune Adam. E Adam e tuna Vure.

4

A Hanitu i Tonia e Isu (Mateo 4:1-11; Markus 1:12-13)

¹ Muri ne Ioanes i vahiloloa e Isu, e Isu i pe a naru e Iordan, a Hanu Kiripiripi i laho tora turana, i tuli laea na tabeke i ngeki. ² A hanitu i tonia vonga na parava i ravulu va. Na tahuna iea, e Isu i peremu a maki ni kani, lakea i vitolo.

³ Lakea a hanitu i takia, i ta maea, “Ge ioe a Tuna Vure, o takia a kedo iea ge mapulo ge manga a bret.”

⁴ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea: ‘A bakovi i uka ma ge mahuri na maki ni kani kunana.’”

⁵ Muri a hanitu i tulia ru sike na lolo. I vakasiri malaviriri ia vona a maka tanga lobo na malala.

⁶ Lakea a hanitu i takia e Isu, i ta maea, “Bara habi lobo vomu a maka tanga nga turana bagetua ne ria, a vuhuna a maka tanga nga ni habi lobo nau, lakea iau bara habi na viri a ngarua. ⁷ Ioe bara o vasileki nau, bara habi vomu a maka tanga nga.”

⁸ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘O kavurikea e Bakovi Dagi, a Vure vomu, o ramai kunana ia.’”

⁹ Muri a hanitu i tuli tabua e Isu, i vakapesi langea na mapana roho na Vure o Ierusalem, i takia, “Ge ioe a Tuna Vure, o to raga koea, ¹⁰ *a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘A Vure bara i rudu e huriki a agelo vona, ri valai ri matakari ioe, ri tagari ioe. ¹¹ Ri gi bole rike ioe na limane ria, ma ge padi a vahamu a kedo.’”

¹² *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘Naha ni tonia e Bakovi Dagi, a Vure vomu.’”

¹³ *Na tahuna a hanitu i toni loba e Isu na nitoni legelege lae, muri i vano, ge dava, ge toni tabua muri ma.

E Isu i Vakatubu a Leho Vona (Mateo 4:12-17; Markus 1:14-15)

¹⁴ Muri e Isu i hamule lakea o Galili turana nitora na Hanu Kiripiripi. I rere lae a velengana. ¹⁵ I vara ria pololilo na maka roho na vaponga, lakea e huriki ri longoa, ri kavurikea.

E Huriki a Nasaret Ri Marikoi ne Isu

(Mateo 13:53-58; Markus 6:1-6)

¹⁶ Muri i lakea o Nasaret, na tanga i koru rike vona. Na Parava Nimalo, i lakea na roho na vaponga, i manga a naro i rata vakaroro. I pesi rike i gi. ¹⁷ Lakea ni habi vona a puhu na hinere ne Isaia a propet. I vevea, i puruvisia a tabekena tara, i gia, i ta maea,

¹⁸ *A Hanune Bakovi Dagi i made turagu,

a vuhuna i vulaki iau
ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki a matasia.

I rudu iau ga vakalongo e huriki ni ru dili na bavi, ne ria ri gi matukapaga.

I rudu iau ga vakamatapara e huriki a kepa.

* 3:36: Vuh 11:10-26 * 3:38: Vuh 4:25-26

Sng 91:11-12 * 4:12: Vin 6:16; 1Ko 10:9 *

* 4:4: Vin 8:3 * 4:8: Vin 6:13-14 * 4:10:

4:13: Hib 2:18; 4:15 * 4:18: Ais 61:1-2

I rudu iau ga rata e huriki ni rata hale, ri gi matukapaga.

¹⁹ I rudu iau ga pukatala a ngava ne huriki vona a parava i bele pali,

ne Bakovi Dagi ge korimule e huriki a ngate vona.”

²⁰ E Isu i gi lobo pali, muri i pilua a puhu na hinere, i habi mulea na vora, i made puru. E huriki lobo na roho na vaponga ri vido vona na tahuna i taki ria. ²¹ I ta maea, “A tabekena Hinere nga i bele muholi mona, na tahuna mu longo iau a gia.”

²² *E huriki lobo ri kavurikea, ri turutu vona a maka ngava kamumu i taki. Ri vanana, “Ra bakovi iea, e tune Iosep kunana?”

²³ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Muholi hateka, muri ma bara mu takia nau tara ngava hosi i nangi maea: ‘Ioe a bakovi ni korimule e huriki, o korimule ioe ke!’ Muri bara mu ta maea, ‘Mi longo ioe o rata a maka nivakasiri o Kapernaum. Pali ngane o rata koea na tanga vomu a maka maki nga.’

²⁴ *A taki muholi mua, a propet, e huriki a bakovi a ngatavine na tanga vona i uka ma ri matakilalea. ²⁵ *I muholi, hosi na tahuna e Elaisa i laho na malala, i kupo e huriki a havuri ri made o Israel. A vala i uka ma i boru na pida i tolu a keva i polotara, lakea a pago i bele, i ratapilea a tanga. ²⁶ *Pali a Vure i uka ma i rudua e Elaisa ge lakea mai e huriki a havuri o Israel. I lakea kunana ne Sarepat, a havuri na tanga e Sidon. Ra havuri iea i uka ma ia a Iuda. ²⁷ *I mavonga, i kupo e huriki a bakovi a ngatavine o Israel ri tahoka a gilanga a patala hosi na tahuna e Elaisa, a propet, i laho koea na malala. Pali e Elaisa i uka ma i vakamatapado ria. I vakamatapado kunanea e Naman

a bakovi o Siria. Re Naman, i uka ma ia a Iuda.”

²⁸ Na tahuna e huriki pololilo na roho na vaponga ri longoa a ngavane Isu, i madihi a hatene ria. ²⁹ Ri pesi rike, ri tono talea na tanga. Ra tanga ne ria i pesi langa na kupona. Ri bole lakea na dahana kupona ta ri gi kope ragea na gali. ³⁰ Pali e Isu i laho polopolo na kurukurune ria, i vano.

*E Isu i Lili Tala a Hanitu
(Markus 1:21-28)*

³¹ Muri e Isu i puru o Kapernaum, a tanga tara na tabeke ne Galili. Na maka Parava Nimalo i vano i vara e huriki. ³² *Ri turutu vona a vinara vona, a vuhuna a ngavana i tahoka a nitora. ³³ Na tahuna i vavara, a bakovi tara i dili vona a hanitu, i made vonga pololilo na roho na vaponga. A bakovi iea i mangenge, i gale dagi, i ta maea, ³⁴ “Isu o Nasaret, a ra o ngarua ne mia? I navai, o valai go ratapile mia? A lohoka vomu ioe e rei muholi. Ioe a Bakovi Malamala na Vure.”

³⁵ Lakea e Isu i taki tora ia i ta maea, “Naha ni ta! O pagitala vona.” Muri a hanitu i voro purua a bakovi iea na matane huriki a bakovi a ngatavine, lakea i pagitala vona, i uka ma i ratapilea.

³⁶ E huriki a bakovi a ngatavine ri turutu, ri vanana, ri ta maea, “A ngava navai a ngavana bakovi iea? I tahoka a rana, i tahoka a nitora. I taki kunana e huriki a hanitu, ri longototo kunana, ri pagitala!” ³⁷ A velengana maki i ratea ni vakalongo lae na tanga lobo na tabeke nga.

*E Isu i Vakamahuri e Lahuane
Simon*

(Mateo 8:14-17; Markus 1:29-34)

³⁸ E Isu i pea a roho na vaponga i lakea na ruma ne Simon. E lahuane Simon ngatavine i gilao,

* 4:22: Luk 3:23; Ion 6:42

* 4:24: Ion 4:44

* 4:25: 1Ki 17:1,7

* 4:26: 1Ki 17:8-16

* 4:27: 2Ki 5:1-14

* 4:32: Mat 7:28-29

i rongo hateka a kulina, lakea ri nanea e Isu ge koria. ³⁹ I valai tabukoi na dahana ngatavine, i takia a gilanga ge malaharuri vona. Muri i pesi rike a ngatavine, i vakatubu ni gutu a maki ni kani ne ria.

E Isu i Vakamahuri e Huriki ala Kupo

(Mateo 8:16-17; Markus 1:32-34)

⁴⁰ Na malunga liu ni tuli valai ne Isu e huriki ri tahoka a gilanga legelege, lakea i ru langa ne ria lobo a limana, i vakamahuri ria lobo. ⁴¹ *I lili tala e huriki a hanitu ne huriki ala kupo. Na tahuna ri ha tala, ri gale dagi, ri ta maea, "Ioe a Tuna Vure." Pali e Isu i tahate ria, nahea ri gi ta, a vuhuna ri lohoka vona ia e Kristo.

⁴² Na hatelanga e Isu i pea a tanga, i lakea na robo i ngeki. Pali e huriki a bakovi a ngatavine na tanga iea ri valai maia, ta ri gi toni ni takia nahea ge pe ria. ⁴³ Pali i taki ria i ta maea, "Iau ga vara taro na Velenga Kamumu na harikianga na Vure na maka tanga ranga, a vuhuna a Vure i rudu iau a valai ga rata mavonga."

⁴⁴ *Lakea i laho lae o Iudea, i vara pololilo na maka roho na vaponga na tanga takutaku.

5

E Isu i Vulaki e Huriki a Murimuri Vona

(Mateo 4:18-22; Markus 1:16-20)

¹ *Na parava tara e Isu i pesi na dahana Darilomu e Genesaret,* i vara e huriki. Pali i kupo hateka e huriki ri bole tugua ri gi longo a nišana Vure. ² E Isu i matai a aga i rua ni kaka rike na lavu. A tahona aga nga ri vano, ri loi pasi a vuko ne ria. ³ Lakea e Isu i rike na aga tara, a aga ne Simon,

i takia e Simon ge tugu talea, ge pasi polovavo popote. Muri i made puru na aga i vara e huriki.

⁴ Na tahuna i vara lobo, i takia e Simon, i ta maea, "O vore pori na hini i utu, o ru purua a vuko vomu, o lakavu a manu."

⁵ *E Simon i koli, i ta maea, "Bakovi Dagi, mi ru a vuko na rodo i vano i palala a hini, pali mi ngopu. Pali ga ru tabua a vuko, a vuhuna o taki iau ga rua."

⁶ Lakea e huriki a tahodari ri ru tabua a vuko. I uka ma i tabaka, ri koro a maka manu i kupo hateka, lakea a vuko i popote ge marape.

⁷ Lakea ri gale e huriki a turane ria na aga tara ri gi valai ri gi kori ria. Ri lakavu rike a maka manu, ri vakavonu a aga nga, i popote ru gu mabubu.

⁸ Na tahuna e Simon Petrus i masia a maki i bele maea, i turume puru tabukoi na vahane Isu i ta maea, "Bakovi Dagi, o ha nau. Iau a bakovi hale!" ⁹ I ta mavonga, a vuhuna i turutu vona a maka manu ri lakavu i kupo gala hateka. ¹⁰ E Iakop, e Ioanes, re tune Sebedi, rua a tahodari turane Simon. Rua ranga ru turutu.

Muri e Isu i takia e Simon i ta maea, "Naha ni mangenge. Muga o lakavu a manu, pali ngane bara o tuli e huriki a bakovi ri gi valai nau." ¹¹ *Lakea ru kaka rike na lavu a aga, ru taparaki vonga a maka maki lobo ne rua, ru muri maia e Isu.

E Isu i Vakamatapado a Bakovi Tara

(Mateo 8:1-4; Markus 1:40-45)

¹² Na parava tara e Isu i made na tanga tara. A bakovi tara, i ratapilea a patala, i valai maia. Na tahuna i masia e Isu, i tabuli barara puru na malala i nanea e Isu i ta maea, "Bakovi Dagi, ioe

* **4:41:** Mat 8:29; Mrk 3:11-12 * **4:44:** Mat 4:23 * **5:1:** Mat 13:1-2; Mrk 3:9-10 * **5:1:**

A Darilomu e Genesaret, a rana tara a Darilomu e Galili. * **5:5:** Ion 21:3-8 * **5:11:** Mat 19:27

bara o ngaru, o vakamatapado iau.”

¹³ Lakea e Isu i toto talea a li-mana, i padoia, i ta maea, “Iau a ngaru go matapado. O matapado.” I malaviriri kunana i malaharuri vona a patala.

¹⁴ *Lakea e Isu i taki tora ia, i ta maea, “Naha ni vakalongoa tara viri. Pali o vano, o vakasiri ioe na prister, o habi a nihabi na viri ni vakamatapado, ge manga a hini e Moses i here puru hosi. O rata mavonga, e huriki ri gi matakilaka vona ioe ni vakamatapado pali.”

¹⁵ Pali a velengane Isu ni longo na tanga lobo. Lakea i kupo e huriki ri valai ne Isu, ri gi longoa a nitana, ri ngarua ge vakamahuri ria. ¹⁶ Pali na parava i kupo i ha taro ria, i lakea na robo i ngeki, i vasileki vonga.

E Isu i Vakamahuri a Bakovi i Beu
(Mateo 9:1-8; Markus 2:1-12)

¹⁷ Na parava tara e Isu i vara e huriki. E huriki a Pariseo, a mari na vinara, ria ranga ri made vonga. Ri valai na tanga lobo na tabeke ne Galili, ne Iudea, ne Ierusalem. A Vure i habi a nitora na Bakovi Dagi, ge vakamahuri e huriki na gilanga. ¹⁸ I uka ma i tabaka e huriki a bakovi ranga ri kaloho vilia a bakovi i beu i mahita na moke. Ta ga ri gi bole dilia na roho, ri gi ru tabukoi ia na matane Isu. ¹⁹ Pali ri keri ni bole dilia, a vuhuna i ala kupo hateka e huriki ri vapesihi lae, ri longoa e Isu i vara. Lakea ri bole rikea na mapana ruma, ri pukea a mapana ruma, ri vakatavore purua turana moke vona, i puru na kurukurune huriki tabukoi na ngalane Isu.

²⁰ *Na tahuna e Isu i matai ria ri luhoi torea, i takia a bakovi i beu, i ta maea, “Turagu, a puga vuroki a naro hale vomu.”

²¹ Lakea e huriki a Pariseo, a mari na vinara ri vanana, “E rei ra bakovi iea, ra i ngaru ni bole a murina Vure? I uka tara bakovi tavula ge puga a naro hale, a Vure kikeri kunana.”

²² E Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, lakea i nana ria, “I navai mu luhoi mavonga? ²³ I vai a ngava i kavakava ga takia? Ga taki, ‘A puga vuroki a naro hale vomu,’ o ga ta maea, ‘O pesi rike o laho?’ ²⁴ *A ngaru mu gu matakilaka vona a Tuna Bakovi i tahoka a nitora koea na malala ge puga vuroki a naro hale.” Lakea i takia a beu i ta maea, “A taki ioe, o pesi rike, o bolea a moke vomu, o hamule na ruma vomu.”

²⁵ I malaviriri kunana i pesi rike na matane ria, i bolea a moke vona. I laho lakea na ruma vona, i kavurikea a Vure. ²⁶ E huriki lobo ri ngapa, ri kavurikea a Vure. Ri turutu vona a maki ri masia, lakea ri ta maea, “Mona si masia a maki ni turutu vona.”

E Isu i Galea e Levi Ge Muri Vona
(Mateo 9:9-13; Markus 2:13-17)

²⁷ Muri e Isu i pagitala, i masia a bakovi ni bole a takis, a rana e Levi. I mamade na roho na takis. Lakea e Isu i takia, “O muri nau.” ²⁸ Lakea e Levi i pesi rike, i pe puru a maki lobo vona, i muri maia.

²⁹ Muri e Levi i rata a habu dagi ne Isu na ruma vona. E huriki a bakovi ni bole a takis turana e huriki a bakovi ranga ri kani turane rua. ³⁰ *Pali e huriki a Pariseo, e huriki a mari na vinara ri ta puhaki lakea ne huriki a murimuri vona, ri ta maea, “I navai mu kani mu ninu turana e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale?”

³¹ E Isu i koli i ta maea, “E huriki i uka ma ri giloa i uka ma ri gi matai a dokta. E huriki ri giloa kunana bara ri masia. ³² Iau a valai i uka ma ga gale mua e huriki mu luhoi ta mu naro kamumu mu gu pulo

* 5:14: Levi 14:1-32

* 5:20: Ais 43:25; Luk 7:48

* 5:24: Ion 5:8

* 5:30: Luk 15:1-2

a vilone mua. A valai ga gale e huriki ri naro hale ri gi pulo a vilo ne ria.”

A Vilo na Niperemu

(Mateo 9:14-17; Markus 2:18-22)

³³ Muri ri takia, ri ta maea, “E huriki a murimuri ne Ioanes ri peremu. E huriki a murimuri ne huriki a Pariseo ria ranga ri peremu, ri vasileki. Pali e huriki a murimuri vomu ri kani, ri ninu kunana.”

³⁴ *E Isu i koli i ta maea, “E huriki ri made turana bakovi i parangi karaba i uka ma ri gi peremu. Bara ri kani turana. ³⁵ Pali na tahuna a bakovi i parangi karaba ni tuli tala ne ria, bara ri peremu.”

³⁶ Muri e Isu i takia ne ria tara nita vakakika, i ta maea, “I uka tara viri ge vida talea na varakia karaba a mavidana, ge rahi kari a hini marape na matutuna varakia. Bara i rata mavonga, bara i ratapilea a varakia karaba, lakea a tabekena varakia karaba i uka ma ge karea a matutuna varakia. ³⁷ I mavonga tabu, i uka tara viri ge guru dili a vain karaba na matutuna buroi.† Bara i rata mavonga bara i mapoda a buroi, lakea a vain bara i maguru tala. ³⁸ I mavonga kunana a vain karaba bara ni guru dili na buroi karaba. ³⁹ Pali i uka tara viri ge ninu muga a vain hosi muri ge ngaru a vain karaba tabu, a vuhuna bara i ta maea, ‘a vain hosi i nami kamumu hateka.’”

6

A Parava Nimalo ne Bakovi Dagi

(Mateo 12:1-8; Markus 2:23-28)

¹ *Na Parava Nimalo tara, e Isu i laho padikudu na hania na vit, lakea e huriki a murimuri ri vakatubu ni kinipasi a kanena vit,

ri loi vuroki a kulina, ri kani a vutuna. ² *Lakea e huriki a Pariseo ri nana ria, “I navai mu rata a maki ni ta pupukari vona na Parava Nimalo!”

³ *E Isu i koli i ta maea, “Ra mua, i uka ma mu gia a naro i ratea e Davit na tahuna i turana e huriki a tara vona ri vitolo? ⁴ *E Davit i dili na roho na Vure, i bole a bret, i kani. Ra bret iea a nihabi na Vure. A vinara i taki e huriki a prister kunana ri gi kani. Pali i bole ranga i kani. I bole ranga i habi ne huriki a tara vona, ria ranga ri kani.” ⁵ Muri e Isu i taki ria i ta maea, “A Tuna Bakovi ia a Bakovi Dagi na Parava Nimalo.”

E Isu i Vakamahuri a Viri na Parava Nimalo

(Mateo 12:9-14; Markus 3:1-6)

⁶ Na Parava Nimalo tara, e Isu i dili na roho na vaponga i tovo e huriki. A bakovi tara i made vonga i mate a limana kanena. ⁷ E huriki a Pariseo, a mari na vinara, ri matakana a naro ri gi padi virihi e Isu vona. Lakea ri muri marogo lae vona ri gi matakaria, ma ge vakamahuri a viri tara na Parava Nimalo. ⁸ Pali e Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, lakea i takia a bakovi i mate a limana, i ta maea, “O pesi rike koea na kurukurune huriki.” Lakea i pesi rike na matane ria.

⁹ Muri e Isu i taki ria i ta maea, “Ngane ga nana mua, a vinara i ta navai vona a naro si gi ratea na Parava Nimalo? Si gi rata a naro kamumu o si gi rata a naro hale? Si gi vakamahuri a viri, o si gi ratapile a viri?”

¹⁰ E Isu i mata lae ne ria, muri i takia a bakovi, i ta maea, “O toto talea a limamu.” Lakea i toto talea a limana, i tavaga mule. ¹¹ E huriki a Pariseo i madihi a hatene ria, lakea ri varodo a ngava na a ra naro ri gi rata virihi ia vona.

* 5:34: Ion 3:29 † 5:37: O matai a hanuna buroi ni rata na kulina me ne Matias 9:17.

* 6:1: Vin 23:25 * 6:2: Ion 5:10 * 6:3: 1Sam 21:1-6 * 6:4: Levi 24:5-9

E Isu i Vulaki e Huriki a Apostolo Vona

(Mateo 10:1-4; Markus 3:13-19)

¹² Na parava tara e Isu i sike na lolo ge vasileki, lakea i vasileki mavonga na Vure na rodo. ¹³ Na tahuna a haro i rike, i gale valai vona e huriki a murimuri vona. I vulaki a bakovi ala ravulu a polona i rua, i gale ria a apostolo. E huriki a apostolo ne Isu ra nga: ¹⁴ e Simon re Isu i vunua e Petrus, e tarina e Andreas, e Iakop, e Ioanes, e Pilip, e Bartolemeus, ¹⁵ e Mateo, e Tomas, e Iakop tune Alpius, e Simon na kabu ne Silot, ^{*} ¹⁶ e Iudas e tune Iakop, e Iudas Iskariot, ra viri i habi e Isu ne huriki a pile.

E Isu i Vakamahuri e Huriki

(Mateo 4:23-25)

¹⁷ Muri e Isu i tuli e huriki a apostolo vona, ri raga puru na lolo, ri vano, ri pesi na bila. E huriki a murimuri vona ala kupo ri made vonga pali, turana e huriki ri valai na tabeke ne Iudea, ne Ierusalem, na tabeke ne Tair e Sidon, ra ru pesi na dahana dari. ¹⁸ E huriki nga ri valai ri gi longo a vinara ne Isu, ri ngarua ge vakamahuri ria na gilanga ne ria. E huriki i dili ne ria a hanitu, e Isu i korimule ria. ¹⁹ E huriki lobo ri toni ni padoi ia, a vuhuna a nitora na Vure i tabuli vona, i vakamahuri ria lobo.

A Maki Ni Vivi Vona

(Mateo 5:1-12)

²⁰ E Isu i mata lakea ne huriki a murimuri vona, i ta maea, "Mua o huriki a matasia mu vivi, a vuhuna a Vure bara i habi ne mua a harikianga vona.

²¹ *Mua o huriki mu vitolo ngane mu vivi, a vuhuna muri ma bara mu maru. Mua o huriki mu tatangi ngane mu vivi, a vuhuna muri ma bara mu nongo mu pitei.

²² *E huriki bara ri tepu mua, ri lohopile mua, ri harogi mua, ri taki mua ta mu hale a vuhuna mu muri mai a Tuna Bakovi. Pali mu vivi!

²³ Hosi e huriki e tubune ria ri rata mavonga e huriki a propet. Lakea na tahuna ri rata mavonga mua, mu vivi hateka, mu pitei, a vuhuna a Vure bara i kona dagi mua meli na hunu.

²⁴ Pali mua o huriki a viri na mahala ngane, a Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu bole pali a nimate kamumu ne mua.

²⁵ Mua o huriki mu kani maru maru ngane, a Vure bara i ratapile mua. Muri ma bara mu vitolo.

Mua o huriki mu nongo ngane, a Vure bara i ratapile mua.

Muri ma bara mu haloho mu tangi.

²⁶ Mua o huriki ni kavurike bala ngane, a Vure bara i ratapile mua.

Hosi e huriki e tubune ria ri rata mavonga e huriki a nitamina propet.

Mu Ngaru e Huriki a Pile ne Mua

(Mateo 5:38-48; 7:12a)

²⁷ "Pali mua e huriki mu longo a ngavagu, a taki mua, mu ngaru e huriki a pile ne mua, mu rata kamumu e huriki ri tepu mua. ²⁸ Mu rata kamumu e huriki ri harogi mua. Mu vasileki ne huriki ri rata hale mua. ²⁹ A viri tara ge ubi ioe na garemu, o tabalahehe ge ubi tabu ioe na garemu tara. A viri tara ge bole a varakia vomu, naha ni vakatokua, o habi tabua vona a padirodo vomu tara. ³⁰ O habi ne huriki ri nongi a maki vomu. A viri ge bolea vomu tara maki, naha ni takia ge habi mulea. ³¹ *Ra naro

* **6:15:** A tara ne huriki a Silot ri marikoi e huriki a Rom ri gi matakari ria. * **6:21:** Sng

126:5-6; Ais 61:3; Kap 7:16-17 * **6:22:** Ion 15:19; 16:2; 1Pe 4:14 * **6:31:** Mat 7:12

mu ngaru e huriki ri gi rata virihi mua vona, mua ranga mu rata.

32 “Mua bara mu ngaru kunana e huriki ri ngaru mua, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri ngaru e huriki ri ngaru ria. 33 Mua bara mu rata kamumu kunana e huriki ri rata kamumu mua, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri rata mavonga. 34 Mua bara mu habi a maki, muri mu ngaru ni gi koli, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri habi a maki ne huriki a bakovi hale, ri ngaru ni gi koli. 35 Pali a ngaru mua mu gu ngaru e huriki a pile ne mua, mu rata kamumu ria. Na tahuna mu habi ne ria a maki, naha ni taki ria ri gi habi mule. Mu rata mavonga, a mapane mua bara i dagi hateka, bara mua e huriki e tuna Vure Meli Liu, a vuhuna i rata kamumu e huriki ri bole lupu a maki, e huriki ri naro hale. 36 Mu dodo e huriki, i manga a Vure, e Tamane mua, i dodo e huriki.

Naha Ni Pelekado a Viri (Mateo 7:1-5)

37 * “Naha ni pelekado a viri, lakea a Vure i uka ma ge pelekado mua. Naha ni taki e huriki ranga ri hale, lakea a Vure i uka ma ge taki mua mu hale. Mu lohopile a naro hale ne huriki, a Vure tara bara i lohopile a naro hale ne mua. 38 * Mu ramai a naro hatebalala, lakea a Vure tara bara i hatebalala, i habi a maki ne mua. Na tahuna a Vure i habi a maki, bara i habi ge kupo, i guru tala, i padi lulu puru, i tahoni tabu bara i maguru tala tavula ranga. A naro o rata virihi e turamu, a Vure tara bara i rata virihi ioe vona.”

39 * Muri e Isu i taki ria vona a nita vakakika, i ta maea “A bakovi i kepa i uka ma ge tulia a bakovi i kepa. Bara i toni ni tulia, rua

varago bara ru boru puru na lovo. 40 * A lohokanga na koma ni tovo i uka ma ge rangi a lohokanga na viri i tovo ia. Pali na tahuna i tovo lobo a koma, a koma bara i lohoka manga a viri i tovoa.

41 “I navai o masia a muku na matane turamu, pali o mata kepa vona a bokona kai i koro na matamu ke? 42 Go taki navia e turamu, ‘Turagu, ga kuri tala a muku na matamu.’ Pali ioe i uka ma o matakilaka vona a bokona kai dagi i tabuli na matamu! Ioe a bakovi na taminga! O bole tala taro a bokona kai na matamu, muri bara o matai kamumu, o kuri tala a muku na matane turamu.

A Kai Ni Matakilaka Vona a Vuana

(Mateo 7:17-20; 12:33-35)

43 “A kai kamumu i uka ma i vakabele kilala a kanena ge hale. A kai hale i uka ma i vakabele kilala a kanena ge kamumu. 44 A kai si matakilalea na vuana. I uka ma si pasi a vuana pik na mota barakau. I uka ma si gi pasi a kanena vain na mota padipadi. 45 A bakovi kamumu i vakasiri a hatena i kamumu na naro kamumu i rata. Pali a bakovi hale i vakasiri a hatena i hale na naro hale i rata. A nitana bakovi i vakasiri e huriki, ia a bakovi navai.

A Bakovi Ru Hae a Ruma *(Mateo 17:24-27)*

46 * I navai mu gale iau e, ‘Bakovi Dagi, Bakovi Dagi,’ pali i uka ma mu muri mai a nitagu? 47 Ga vakalongo mua vona a naro na viri i valai nau, i longo a nitagu, i longototo. 48 A narona i manga a bakovi i hae a roho. I keli puru i vakapesi langa na kedo a vuhuna butu. Na tahuna i tua a meka i pulua a ruma i uka ma i vakulu, a vuhuna i hae kamumua. 49 Pali a viri i longoa a nitagu, pali i longotaro, i manga a bakovi i hae a roho, i uka ma i puru hateka a

* 6:37: Mat 6:14 * 6:38: Mrk 4:24 * 6:39: Mat 15:14 * 6:40: Mat 10:24-25 * 6:46: Mat 7:21

butu. Na tahuna i tua a meka i ratapilela a ruma, i mapuka puru, i lobo.”

7

E Isu i Vakamahuria a Vora (Mateo 8:5-13; Ioanes 4:43-54)

¹ E Isu i vara lobo e huriki, muri i dili o Kapernaum. ² Na tanga iea, i made vona a ubu na tara na nugumaheto.* A vora na ubu iea i giloa, i popote ge mate. A ubu i ngaru hatekea a vora vona. ³ Na tahuna i longoa e Isu i bele vonga, i rudu e huriki a bakovi dagi na Iuda, ri gi takia e Isu ge valai ge korimulea a vora vona. ⁴⁻⁵ Na tahuna ri bele ne Isu ri nana torea, ri ta maea, “A ubu na tara iea, a bakovi kamumu hateka. I ngaru hateka hita e huriki a Iuda. I haee koea ne mia tara roho na vaponga. I kamumu go kororia.”

⁶ Lakea e Isu i vano turane ria.

I popote ri gi bele na ruma, lakea a ubu i rudu e huriki a turana ri gi takia e Isu, ri gi ta maea, “Bakovi Dagi, ma ga vakapae ioe. Iau i uka ma a bakovi kamumu go valai na ruma nau. ⁷ Lakea iau, i uka ma a luhoi ge iau a bakovi kamumu ga valai mai ioe. O taki kunanea a ngava, ge mahuri a vora nau. ⁸ A lohoka vona bara i bele, a vuhuna iau a longototo e huriki a bakovi dagi nau. E huriki a nugumaheto a matakari ria, ria ranga ri longototo iau. Bara takia a viri tara ge vano, bara i vano kunana. Bara takia ge valai, bara i valai kunana. Bara takia a vora nau ‘o ratea a maki iea,’ bara i rata kunanea.”

⁹ Na tahuna e Isu i longoa a ngava iea i turutu, i matagege lakea ne huriki ri muri vona, i taki ria, “A taki mua, i uka ma a pugaia ma tara bakovi o Israel ge luhoi

tora hatekea a Vure ge manga a bakovi iea.”

¹⁰ Muri e huriki a vinuru ri hamule lakea na ruma. Na tahuna ri bele, ri masia a vora i tavaga pali.

E Isu i Vakamahuri a Riau

¹¹ Muri e Isu i lakea na tanga dagi e Nain. E huriki a murimuri, e huriki a bakovi a ngatavine ala kupo ranga ri laho turana. ¹² Na tahuna ri luve tabukoi na poridala na tanga, ni kaloho tala a podana bakovi i mate, a madiva† na havuri, ni gi tanu. I kupo e huriki na tanga dagi ri laho turana havuri iea. ¹³ Na tahuna e Bakovi Dagi i masia a havuri, i dodoa, lakea i takia, “Naha ni tangi.”

¹⁴ I laho lokovonga i nugua a moke, ra i tabuli vona a podana riau, lakea e huriki ri kalohoa ri pesi tata. Muri e Isu i ta maea, “Riau, ngane a taki ioe, o pesi rike!” ¹⁵ *Lakea a riau i made rike, i vakatubu ni ta. Muri e Isu i tulia, i habi mulea ne kinana.

¹⁶ *E huriki lobo ri mangenge, ri kavurikea a Vure. Lakea ri ta maea, “A propet dagi i bele na kurukurune hita. A Vure i valai pali ge tuhori e huriki a ngate vona.” ¹⁷ A velengane Isu ni longo na tabeke lobo ne Iudea, na robo tabukoi vonga.

E Ioanes i Rudu a Murimuri *Vona Ru Lakea ne Isu* (Mateo 11:1-19)

¹⁸ E huriki a murimuri ne Ioanes ri vakalongoa vona a maki lobo e Isu i rata. ¹⁹ *Lakea e Ioanes i rudu a vinuru vona ala rua ru gu masia e Bakovi Dagi, ru gu nanea, “Ioee kunana a viri a Vure i taki ge rudu vilia, o mi gi davea a viri tara?”

²⁰⁻²¹ Lakea ru vano. Na tahuna ru bele, e Isu i vakamahuri e huriki ri giloa, e huriki i dili ne ria

* **7:2:** A ubu na tara na nugumaheto i matakari e huriki a nugumaheto ala ravulu mule ma murina balaka taku (100). † **7:12:** A madiva, a koma i uka e tarina, i uka e tukana. Ia kikeri kunana.

* **7:15:** 1Ki 17:23; 2Ki 4:36

* **7:16:** Luk 1:68

* **7:19:** Sng 40:7; Mal 3:1; Kap 1:8

a hanitu, i vakamatapara e huriki a kepa. Ru nanea, “E Ioanes a mari ni vahilolo i rudu maria miri gi nana ioe. Ioe kunana a viri a Vure i takia ge rudu vilia, o mi gi davea a viri tara?”

²² *Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Muru hamule, muru vakalongo e Ioanes vona a maki muru matai muru longo: E huriki a kepa ri matapara, e huriki a beu ri laho tabu, e huriki ri tahoka a patala ri matapado, e huriki ri vou ri longo mule tabu, e huriki ri mate ri mahuri mule tabu, a Velenga Kamumu ni vakalongo ne huriki a matasia. ²³ E huriki ri matai a maki a rata, pali i uka ma ri koi nau, a Vure bara i rata kamumu ria.”

²⁴ E Isu i ta lobo, lakea a vinuru ne Ioanes ru vano. Muri e Isu i vakalongo e huriki vonga, i ta maea, “Ra viri mu dili maia na tabeke i ngeki, i uka ma ia a bakovi ni ta vilaha lae, ge manga a pagana viru i bole lelea a vilu. ²⁵ I uka ma i bagetu na varakia kabakaba. E huriki ri bagetu na varakia kabakaba ri tahoka a mahala i kupo, ri made na ruma hariki. ²⁶ *A viri mu vano mu gu masia a propet. A taki muholi mua, e Ioanes i uka ma ia a propet tavula kunana. ²⁷ *Hosi ni vakalongo muga vona na hinere. A hinere i ta maea, ‘Ga rudua a vinuru nau ge muga vomu,

ge pelekadoa a dalamu.’

²⁸ “A taki mua, i uka tara viri koea na malala ge polomeli ne Ioanes. Pali a viri i manga a bakovi tavula pololilo na harikianga na Vure, i polomeli ne Ioanes.”

²⁹ *Na tahuna e huriki ri longoa a nitane Isu, e huriki a bakovi a ngatavine, turana e huriki a bakovi ni bole a takis, ri ta maea, “I muholi, a Vure i ngarua e Ioanes ge vahilolo mia.” Ri ta mavonga, a

vuhuna e Ioanes i vahilolo ria pali.

³⁰ *Pali e huriki a Pariseo, e huriki a mari na vinara, i uka ma ri ramai a ningaru na Vure, ri koi e Ioanes ge vahilolo ria.

³¹ Muri e Isu i ta maea, “Ga toni virihi ma a ra e huriki na tahuna mona? Ri gi manga a ra? ³² Ri manga e huriki a koma ri made na mada ni vahabi ni vangoli a maki. Ri gale e huriki a koma ranga ri ta maea,

‘Mi vaki a piloli,

pali i uka ma mu raulo.

Mi kalolo a linge na matenga,

pali i uka ma mu tangi.’

³³ “A ta maea a vuhuna e Ioanes a mari ni vahilolo, i valai i uka ma i kani a bret, i uka ma i ninu a vain, lakea mu takia ta i dili vona a hanitu. ³⁴ *Pali a Tuna Bakovi i valai i kani i ninu, lakea mu ta maea, ‘Ia a bakovi ni kani ni ninu hateka, i turana bala e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale.’ ³⁵ Pali e huriki ri ramai a niluhoi kamumu na Vure, ri vakasiri manga a niluhoi kamumu vona i muholi.”

A Ngatavine Hale i Biria e Isu

³⁶ A Pariseo tara i takia e Isu ge kani turana. Lakea e Isu i lokovonga i made na dede. ³⁷ *A ngatavine tara i made na tanga iea, a ngoi. Na tahuna i longoa e Isu i kani turana Pariseo, i vano i konea a ulo ni rata na kedo a alabasta, i vona a nibiri mangisipa. ³⁸ I lakea na ruma na Pariseo, i pasike puru muri tabukoi na vahane Isu i vakatubu ni tangi. I vahilolo a vahane Isu na luhana. Muri i ravu a vahane Isu na vuna, i nguru a vahana, i guru langa na vahana a mangisipa.

³⁹ Na tahuna a Pariseo iea i masia a ngoi i rata maea, i luhoi maea, “Ra bakovi iea, ge ia a propet bara i lohoka vona ra ngatavine i nugua,

* 7:22: Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18 * 7:26: Luk 1:76 * 7:27: Mal 3:1 * 7:29: Luk 3:12

* 7:30: Mat 21:32 * 7:34: Luk 15:2 * 7:37: Mat 26:7; Mrk 14:3; Ion 12:3

a ngatavine navai. Ra ngatavine iea a ngatavine hale.”

⁴⁰ Lakea e Isu i takia, i ta maea, “Simon, a tahoka a ngava ta ga taki ioe vona.”

Lakea e Simon i koli i ta maea, “Mari ni tovo, mo vakalongo iau vona.”

⁴¹ Lakea e Isu i ta maea, “A bakovi ala rua ru bole a moni na bakovi i matakari a tava. A bakovi tara i bole a kedo silva i 500. A viri tara i bole a kedo silva i 50.[†]

⁴² Rua varago ru uka a moni ru gu koli, lakea i taki rua nahea ru gu koli. E rei ne rua ge ngaru hatekea a matakari na tava?”

⁴³ E Simon i koli i ta maea, “Iau a luhoia ra bakovi i kupo a moni i bole, lakea a matakari na tava i takia nahea ge koli.”

Lakea e Isu i takia e Simon, i ta maea, “A nitamu i muholi.”

⁴⁴ Muri i mata lakea na ngatavine i takia e Simon, “Ra ngatavine iea o masia? Iau a valai na ruma vomu, pali ioe o uka ma o habi nau a naru ga vahlilolo a vahagu. Pali a ngatavine iea, i vahlilolo a vahagu na luhana, i ravu a vahagu na vuna. ⁴⁵ Ioe o uka ma o tagui iau, pali ra ngatavine iea i nguru mavonga a vahagu na tahuna i dili koea.

⁴⁶ Ioe o uka ma o biri a gigu na nibiri, pali a ngatavine iea, i guru langa na vahagu a mangisipa.

⁴⁷ Pali ngane ga taki ioe, a naro hale vona i kupo, pali iau a puga vuroki, i mavonga i ngaru hateka iau. A viri ni puga vuroki a naro hale kiroko vona, a ningaru vona i kiroko kunana.”

⁴⁸ Muri e Isu i takia a ngatavine i ta maea, “Iau a puga vuroki a naro hale vomu.”

⁴⁹ E huriki ri bele palupu na nikani ri vata, ri ta maea, “Ra bakovi iea, ia e rei muholi i puga vuroki a naro hale?”

⁵⁰ *Lakea e Isu i takia a ngatavine i ta maea, “A puga vuroki a naro hale vomu a vuhuna o luhoi tora iau. O vano na nivalemu.”

8

A Ngatavine Ranga Ri Muri ne Isu

¹ Muri e Isu i laho lae na maka tanga dagi, a tanga kiroko, i vakalongo a Velenga Kamumu na harikianga na Vure. E huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua ri laho turana. ² *E huriki a ngatavine e Isu i korimule ria na hanitu, na gilanga, ria ranga ri laho turana: e Maria, a rana tara e Magdala, ra ni lili tala a hanitu i polorua vona, ³ e Ioana e girihine Kusa, re Kusa i matakari a ruma ne Herod, e Susana, turana e huriki a ngatavine ranga. E huriki a ngatavine nga ri habi bala a maki ne ria ni tuhoria e Isu.

A Nivakakika na Viri i Varo a Vit (Mateo 13:1-9; Markus 4:1-9)

⁴ E huriki na tanga lobo ri valai mai ia, ri vapopo. Lakea i taki ria na nita vakakika, i ta maea, ⁵ “A bakovi ni leho na hania i vano, i varo a vutuna vit. Na tahuna i voro lae a vutuna vit, i ranga ri boru puru na dala, lakea ni laho langa ne ria, i ranga i kani poi a kadirovo. ⁶ I ranga ri boru puru na kedo. Na tahuna ri koru rike ri malai, a vuhuna a malala i kere. ⁷ A vutuna vit ranga ri boru puru na hini i rako vona barakau, lakea a barakau i rako taho. ⁸ Pali i ranga a vutuna vit ri boru langa na malala kamumu. Ri koru rike, ri vua, ri vakabele a kanene ria i ravulu mule ma murina i balaka taku (100).” E Isu i tuverei lobo, lakea i gale tala, i ta maea, “E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

[†] **7:41:** A kedo i silva ne huriki a Iuda ni gale a ‘denari.’ A viri i leho na vik i rua bara i bole a denari i rua. * **7:50:** Luk 8:48; 18:42 * **8:2:** Mat 27:55-56; Mrk 15:40-41; Luk 23:49

*A Pelegona Nivakakika**(Mateo 13:10-23; Markus 4:10-20)*

⁹ Lakea e huriki a murimuri vona ri nanea ge tuveve polo a pelegona nita vakakika. ¹⁰ *E Isu i koli i ta maea, “A Vure i habi a lohokanga ne mua, mu gu lohoka vona a maki kapiloho na harikianga na Vure. Pali e huriki ranga, a ta vakakika ne ria, nahea ri gi longokilala, ge manga a ngava ni here puru hosi i Hinere, i ta maea, ‘Ri matai, pali i uka ma ri mataki-lala.

Ri longo, pali i uka ma ri longokilala.’

¹¹ “A pelegona a nivakakika i maea: A vutuna vit i manga a nitana Vure. ¹² A vutuna ri boru puru na dala ri manga e huriki ri longo a ngava. Muri i valai a hanitu i panaho tala a ngava na hatene ria, i uka ma ri gi luhoi tora, i uka ma ri gi bole a nimahuri vakaroro.

¹³ “A maka vutuna vit ri boru langa na kedo ri manga e huriki ri longo a nitana Vure, ri vivi ni luhoi torea, pali i uka ma ri ngarua ge dili na hatene ria. Ri ramai na parava popote kunana, pali a parava na nitoni i bele, ri boru.

¹⁴ “A maka vutuna vit ri boru langa na hini i rako vona a barakau, ri manga e huriki ri longo a ngava, pali ri muri mai a ningaru ne ria kunana. Ri loho lege lae na nimade ne ria, na mahala, na bagetua, lakea i putukari ria ni vakabele a kanene ria.

¹⁵ “A maka vutuna vit ri boru langa na malala kamumu ri manga e huriki a bakovi kamumu, a bakovi ni ta muholi. Ri longo a nitana Vure, ri ru na hatene ria, ri lohotata vona. Na tahuna ri lohotata na ngava, ri hatenono, bara ri vakabele a kanene ria i kupo.

*A Nipara**(Markus 4:21-25)*

¹⁶ *¹ I uka ma si namia a lam muri si gi kavitagua. A lam bara si vakatavorea, lakea e rei a viri i valai bara i masia a hini palala. ¹⁷ *A rabu lobo ni rata kapiloho bara ni vakalongo lae muri ma. A maki ni ruhulolo, bara i bele kavakava. ¹⁸ *E rei a viri i longokilala a ngava bara ni habi tabu ranga. A viri i uka ma i longokilala a ngava, pali ra ngava i luhoi ta i longokilala, bara ni bole hamule vona. I mavonga, mu luhoi kamumu a ngava mu longo.”

E Rei e Kinane Isu, e Turana mai?

(Mateo 12:46-50; Markus 3:31-35)

¹⁹ Na parava tara e kinana e turana mai ri valai ri gi masia e Isu, pali ri keri ni dili, a vuhuna ri ala kupo e huriki ri made, ri longoa e Isu i vara. ²⁰ Lakea a bakovi tara i vakalongoa e Isu, i ta maea, “E kinamu, e tarimu mai to pesi polovavo, to ngaru ni matai ioe.”

²¹ E Isu i koli i ta maea, “E nana, e turagu mai re huriki ri longo a nitana Vure, ri muri mai a ngavana.”

E Isu i Takia a Taiava Ge Pasipuru

(Mateo 8:23-27; Markus 4:35-41)

²² Na parava tara e Isu i tura e huriki a murimuri i ta maea, “Si vano si gi lakea na tabeke tara na darilomu.” Lakea ri rike na aga ri vano. ²³ Na tahuna ri vore lokovonga, e Isu i mahita. I pori ngane a taiava i toko dili na aga, a dari i ratea a aga i popote ge mabubu.

²⁴ E huriki a murimuri ri van-go a e Isu ri ta maea, “Bakovi Dagi, Bakovi Dagi, i popote bara i mabubu a aga. Bara si pasiri!”

* **8:10:** Ais 6:9-10* **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33* **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2* **8:18:**

Mat 25:29; Luk 19:26

Lakea e Isu i pesi rike i tahate a vilu a naru, naha ru gu pori. Lakea i pasi puru a taiava, i malilo a dari.
²⁵ E Isu i nana e huriki a murimuri vona i ta maea, “I vai a niluhoi ne mua?”

E huriki a murimuri ri mangenge ri ngapa, lakea ri vanana, “E rei a viri iea? I vakuku a vilu a dari, ru longototoa!”

E Isu i Lili Tala a Hanitu
(Mateo 8:28-34; Markus 5:1-20)

²⁶ Ri bele na tabeke ne Gerasa, na tabeke tara na Darilomu e Galili. ²⁷⁻²⁹ Na tahuna e Isu i page raga na aga, i masia a bakovi tara, i dili vona a hanitu. A bakovi iea a bakovi na tanga e Gerasa. E huriki na tanga bara ri kolo a vahana a limana na sen. I balaka kupo pali i ratea a hanitu, i rakudu gareka a sen, lakea a hanitu i lili talea na tanga ge made na robo i ngeki. I tabaka pali i uka ma i rodo a varakia, i uka ma i mahita na ruma. I mahita kunana na murine huriki ri mate. Lakea na tahuna e Isu i masia, i takia a hanitu ge pagitala vona a bakovi iea. Ngane a bakovi iea i mahita puru na vahane Isu, i gale tala dagi, i ta maea, “Isu, Tuna Vure Meli Liu, go rata navai iau? A nana tora ioe, naha ni ratapile iau!”

³⁰ Lakea e Isu i nanea, “E rei a ramu?”

I koli, i ta maea, “A ragu e Tara,” a vuhuna i kupo e huriki a hanitu ri dili vona. ³¹ E huriki a hanitu ri nana torea e Isu nahea ge tono ria ri gi lakea na lovo i marangeo.

³² A kabuna boro ri kakani na dahana kupona. E huriki a hanitu ri nana torea e Isu ge tono ria lakea na kabuna boro. Lakea e Isu i longo. ³³ E huriki a hanitu ri pagitala na bakovi, ri vano ri dili na maka boro. Muri a kabuna boro ri nunu raga na gali, ri to na darilomu, ri pasiri.

³⁴ Na tahuna e huriki a matakari na boro ri masia, ri ha, ri vakalongo e huriki na tanga, na robo tabukoi vonga. ³⁵ Lakea e huriki

ri vano ri gi masia ra maki i bele. Na tahuna ri bele ne Isu, ri masia ra bakovi i pagitala vona e huriki a hanitu, i made tabukoi na vahane Isu. I lobo vona pali a nimanga, i rea mule a varakia vona. Na tahuna ri masia, ri mangenge. ³⁶ Ngane e huriki ri masia a naro iea i ratea e Isu, ri vakalongo e huriki ri bele taho ria vonga, ri taki ria ne Isu i korimule navia a bakovi iea ne huriki a hanitu. ³⁷⁻³⁹ Lakea e huriki a bakovi a ngatavine na robo e Gerasa ri takia e Isu ge vano, a vuhuna ri mangenge hateka.

A bakovi i pagitala vona e huriki a hanitu i ngaru ni laho turane Isu. Pali e Isu i tono mulea, i ta maea, “O hamule lakea na tanga vomu, o vakalongo e huriki vonga na maki kamumu hateka a Vure i rata virihi ioe vona.” Lakea e Isu i rike na aga, i vano. A bakovi iea i hamule lakea na tanga vona, i vakalongo e huriki vonga ne Isu i kori hatekea, i lili tala e huriki a hanitu vona.

E Isu i Vakamahuri a Koma

(Mateo 9:18-26; Markus 5:21-43)

⁴⁰ E Isu i hamule tabu lakea na tabeke tara na darilomu, lakea e huriki ri taguia, a vuhuna ri pasimata vona. ⁴¹ Muri i valai tara bakovi, a rane Ierus. Ia a matakari na roho na vaponga. I tabuli puru tabukoi na vahane Isu, i takia ge valai na ruma vona. ⁴² I ngarua ge valai, a vuhuna i popote ge mate e tuna a madiva, a koma ngatavine. Ra koma iea, a pida vona i ravulu a polona i rua.

Na tahuna e Isu i laho lokovonga, e huriki ri tango kapia.

⁴³ A ngatavine tara i laho turane ria i pori vona a dara na pida i ravulu a polona i rua. E huriki a dokta ri keru ni koru. ⁴⁴ I laho valai muri ne Isu, i padoia a ngutuna varakia vona. I malaviriri kunana i lobo ni pori a darana.

⁴⁵ Lakea e Isu i nana maea, “E rei i padoi iau?”

Ri lavuni e huriki, lakea e Petrus i ta maea, “Bakovi Dagi, e huriki ri pesi vatutu hateka ri tango kapi ioe.”

⁴⁶ Lakea e Isu i ta maea, “I tahoka tara viri i padoi iau. A lohoka vona, a vuhuna a hatakia a nitora nau i vakatavaga ia pali.”

⁴⁷ A ngatavine i lohoka ngane i uka ma ge kapiloho tabu, lakea i laho vakulukulu valai, i tabuli puru tabukoi na vahane Isu. Na matane huriki lobo, i vakalongo i navai i padoia e Isu, lakea i vakalongo tabu vona a dara i lobo liu ni pori vona. ⁴⁸ *Muri e Isu i takia a ngatavine, “O tugu, ioe o mahuri a vuhuna o luhoi tora iau. O vano na nivalemu.”

⁴⁹ E Isu i tabana ni ta, a vinuru tara i bele, i valai na ruma e Iairus, a matakari na roho na vaponga, i ta maea, “E tumu i mate pali. Naha ni vakapae tabua a mari ni tovo.”

⁵⁰ E Isu i longoa a ngava iea, lakea i takia e Iairus, i ta maea, “Naha ni manginge. O luhoi tora iau. E tumu bara i mahuri tabu.”

⁵¹ Na tahuna e Isu i bele na ruma ne Iairus, i koi ne huriki lobo ri gi dili na ruma. I tuli kunana e Petrus, e Ioanes, e Iakop, turana e kinana e tamana sirula i mate. ⁵² E huriki ri made muga vonga ri dua, ri taringia. Pali e Isu i taki ria i ta maea, “Naha ni tangi. A sirula i uka ma i mate, i mahita kunana.”

⁵³ Lakea ri nongo vakia e Isu, a vuhuna ri lohoka vona a sirula i mate muholi pali. ⁵⁴ Pali e Isu i nugua a limana sirula, i ta maea, “Sirula, o pesi rike!” ⁵⁵ Lakea a hanuna i hamule maia. I malaviriri kunana i pesi rike. Muri e Isu i taki ria ri gi vakania. ⁵⁶ E tamana e kinana i ubi rua a ngapa, pali e Isu i taki tora rua, nahea ru gu vakalongoa tara viri vona a maki i bele.

9

E Isu i Rudu Tala a Apostolo Vona

(Mateo 10:5-15; Markus 6:7-13)

¹ Muri e Isu i gale palupu e huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua, i habi a leho ne ria, a nitora ri gi lili tala a hanitu, ri gi vakatavaga e huriki ri giloa. ² I rudu tala ria, ri gi vara vona a harikianga na Vure, ri gi vakamahuri e huriki ri giloa. ³ *I taki ria, i ta maea, “Naha ni bolea tara maki na tahuna mu havai. Naha ni bole a kodo. Naha ni bole a hole. Naha ni bole a maki ni kani. Naha ni bole a moni. Naha ni bole a varakia ge rua. ⁴ E rei a tanga mu dili vona, mu made na ruma ge taku kunana. ⁵ E rei a tanga i uka ma i tagui mua, mu kurudu pasi a habulo na vahane mua, mu ha taroa, bara i vakasiri ria ri tahoka a ngava.”

⁶ Lakea e huriki a apostolo ne Isu ri vano, ri laho lae na maka tanga, ri vara na Velenga Kamumu, ri vakamahuri e huriki ri giloa.

E Herod i Ngaru ni Lohoka Vona e Isu

(Mateo 14:1-2; Markus 6:14-16)

⁷ *E Herod, a hariki, i longo a maka maki i rata e Isu. I luhoi lege lae a vuhuna e huriki ranga ri takia e Isu ta ia e Ioanes i mahuri mule na nimate. ⁸ E huriki ranga ri takia e Isu ta ia e Elaisa i bele tabu. E huriki ranga tabu ri takia e Isu ta ia a propet hosi tara i mahuri mule. ⁹ *Pali e Herod i ta maea, “Iau a palakudua hosi a lohona Ioanes. Pali e rei ra viri iea a longoa i rata a maka maki nga?” Lakea i ngaru ni masia e Isu.

E Isu i Vakani e Huriki ala Kupo
(Mateo 14:13-21; Markus 6:30-44; Ioanes 6:1-13)

¹⁰ Na tahuna e huriki a apostolo ne Isu ri hamule pali, ri vakalongo

* 8:48: Luk 7:50 * 9:3: Luk 10:4-11 * 9:7: Mat 16:14; Mrk 8:28; Luk 9:19 * 9:9: Luk 23:8

e Isu vona a maka maki ri rata, Muri e Isu i tuli ria, ri vano, ri lakea na tanga dagi tara ni gale e Betsaida. ¹¹ Pali e huriki ri longoa a hini e Isu i lakea vona, lakea ri muri mai ia. Na tahuna ri bele, e Isu i tagui ria, i vara ria na harikianga na Vure, i vakatavaga e huriki ri giloa.

¹² Na malunga liu, e huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua ri takia e Isu, ri ta maea, “A hini si made vona i ngeki. O taki e huriki ri gi vano, ri gi lakea na maka tanga tabukoi, ri gi matakana a maki ni kani, a murina ni mahita.”

¹³ Pali e Isu i koli, i ta maea, “Mu vakani ria.”

Pali ri ta maea, “Mi tahoka kunnana a bret i lima, a manu i rua. Ioe bara o ngaru mi gi habi a maki ne ria ri gi kani, bara si kona taro a maki bara i kara ria.” ¹⁴ E huriki a bakovi ri made vonga ri ala rangale lima (5,000).

Lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “Mu vakamade kabuna ria ravulu lima, ravulu lima.”

¹⁵ Lakea ri rata manga a hini e Isu i taki, ri vakamade kabuna ria. ¹⁶ Muri e Isu i bole rike a bret i lima, a manu i rua. I mata rike na hunu, i kavurikea a Vure. Muri i keve a bret, i putu a manu, i habi ne huriki a murimuri vona ri gi veru. ¹⁷ E huriki lobo ri kani, ri maru. Muri ri tahoni na kulopi i ravulu a polona i rua a kalavana maki ni kani.

E Isu Ia e Rei Muholi

(Mateo 16:13-19; Markus 8:27-29)

¹⁸ Na parava tara e Isu i vasileki kikeri. E huriki a murimuri vona ri valai, lakea e Isu i nana ria i ta maea, “Re huriki, ri luhoi iau, ge iau e rei?”

¹⁹ *Ri koli ri ta maea, “E huriki ranga ri taki ioe, ta ioe e Ioanes,

a mari ni vahilolo. Pali e huriki ranga ri taki ioe, ta ioe e Elaia. Pali e huriki ranga ri taki ioe, ta ioe a propet hosi tara i mahuri mule tabu.”

²⁰ *Lakea e Isu i nana ria, “Pali mua, mu luhoi iau, ge iau e rei?”

Lakea e Petrus i koli i ta maea, “Io e Kristo. A Vure i rudu ioe o valai.”

E Isu Bara i Mate i Mahuri Mule

(Mateo 16:20-28; Markus 8:30; 9:1)

²¹ Lakea e Isu i taki tora ria, nahea ri gi vakalongoa tara viri, i ta maea, ²² * “A Tuna Bakovi bara i bole a nimadihi i kupo. E huriki a gare, a prister dagi, a mari na vinara bara ri marikoi vona, ri rabalakia. Muri na parava i tolu bara i pesi rike mule na matenga.”

²³ *Muri i taki ria lobo, i ta maea, “E rei a viri i ngaru ni muri nau, ge lohopile a ningaru vona, ge kalohoa na parava vakaroro a kai tavalavala vona, ge ramai iau. ²⁴ *E huriki ri hataro iau, ne vona ni korimule a kuline ria, bara ri velu. Pali e huriki ri mate a vuhuna ri ramai iau, bara ri bole a nimahuri vakaroro. ²⁵ Ge ra a viri i tahoka a mahala lobo na malala, pali ge velu ia? ²⁶ *E rei a viri i maruhu nau, i maruhu na ngava nau, iau, a Tuna Bakovi, bara maruhu vona na tahuna a valai na bagetuanga nau, a bagetuanga ne Tata, a bagetua ne huriki a agelo kamumu. ²⁷ A taki muholi mua, i ranga ne mua, ra mu pepesi koea, i uka ma mu gu mate ma, bara mu matai a harikianga na Vure.”

A Kakaine Isu i Mareli

(Mateo 17:1-13; Markus 9:2-13)

²⁸ Na parava i polotolu muri ne Isu i taki ra ngava nga, i tuli e Petrus, e Ioanes, e Iakop, to sike na lolo ge vasileki. ²⁹ Na tahuna e Isu i vasileki, a matana i mapulo,

* 9:19: Luk 9:7-8 * 9:20: Ion 6:68-69 * 9:22: Luk 9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38;

Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Ion 12:25 * 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9

i mata tebi. A varakia vona i parahidi manga a vila i maravila. 30-31 *A bakovi ala rua, e Moses e Elaisa, ru bele vakaturutu turana bagetuanga na hunu, ru ta turana e Isu. To vata vona e Isu ge mate o Ierusalem. 32 *E Petrus turana e vikirua to mahita mate, pali na tahuna to hadongo, to masia a nipara ne Isu turana bakovi nga ru pepesi turana. 33 Na tahuna e Moses e Elisa ta ru gu pe purua e Isu, lakea e Petrus i takia e Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, i kamumu hateka mete valai. Mete ge hae a kape ge tolu: ne vomu tara, ne Moses tara, ne Elaisa tara.” E Petrus i ta tavulavula kunana.

34 Na tahuna e Petrus i ta ta, a havu i puru i kavitagu tou, lakea to mangenge. 35 *A lohona viri tara i gale tala na bubu, i ta maea, “Ia e Tugu, a vulakia pali. Mu longo mai a ngavana.” 36 Na tahuna i ta lobo pali, to masia e Isu kikeri i pepesi vonga. Muri e Petrus, e Ioanes, e Iakop i uka ma to vakalongo lae vona a maki to matai. To mangu-lukari kunana.

E Isu i Kori Mule a Riau
(Mateo 17:14-21; Markus 9:14-29)

37 Na parava muri ri raga puru na lolo. Na tahuna ri puru pali na lolo, ri matai e huriki ala kupo ri davea e Isu. 38 A bakovi tara i pesi turane ria i gale tala, i ta maea, “Mari ni tovo, a ngaru ioe go koria e tugu a bakovi, a madiva. 39 Na parava ranga, a hanitu i dili vona, i ratea i haloho vakaturutu, i tangi torutoru, i bubu vona a vere a ngavana. Muri, na tahuna e tugu i malulu liu a tuhana, a hanitu bara i ha taroa. 40 A nana tora pali e huriki a murimuri vomu ta ri gi korimulea, pali ri keri.”

41 Lakea e Isu i ta maea, “Mua o huriki na tahuna mona, i uka ma

mu luhoi torea a Vure. A narone mua i hale hateka. Ge navai? Ga hatenono mavonga ni dava mua, mu gu luhoi tora iau?”

Muri i takia e bakovi iea, i ta maea, “O tuli vilia e tumu.”

42 Na tahuna a koma i laho valai ne Isu, a hanitu i voro purua na malala, i ratea i tangi torutoru. Lakea e Isu i tahatea a hanitu, i korimulea a riau, muri i habi mulea ne tamana. 43 E huriki lobo ri ngapa vona a nitora dagi na Vure.

Na tahuna e huriki ri vata lae vona a maki e Isu i ratea, lakea i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, 44 * “Mu longo kamumu a maki ga taki mua vona. A Tuna Bakovi i tabukoi bara ni habi na limane huriki a bakovi.” 45 *Pali e huriki a murimuri i uka ma ri longokilalea a pelegona ngavana, a vuhuna ni ruhulolo ne ria. Ri mangenge ni nanea ge taki talea ne ria a pelegona.

E Rei a Viri Ge Dagi Liu
(Mateo 18:1-5; Markus 9:33-37)

46 *Ngane e huriki a murimuri ri vakatubu ni vahehe lae ne rei ne ria i dagi hateka. 47 E Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, i tulia a koma tara, i vakapesia tabukoi vona. 48 *Muri i taki ria, i ta maea, “E rei a viri i taguia a koma kiroko maea na ragu, i tagui iau. E rei a viri i tagui iau, i taguia ra viri i rudu iau a valai. E rei a viri a bakovi tavula ne mua lobo, ia kunana a viri bara i muga ne mua.”

49 E Ioanes i ta rike i ta maea, “Bakovi Dagi, mi masia tara bakovi i lili tala a hanitu na ramu, lakea mi tahatea, a vuhuna i uka ma ia a tara ne hita.”

50 *E Isu i koli i ta maea, “Naha ni ta pupukari vona. E huriki i uka ma ri tepu mua, ria a turane mua.”

E Huriki a Samaria Ri Koi ne Isu

* 9:30-31: Luk 9:22 * 9:32: 2Pe 1:16-18 * 9:35: Luk 3:22 * 9:44: Luk 9:22 * 9:45: Luk 18:34 * 9:46: Luk 22:24 * 9:48: Mat 10:40 * 9:50: Mat 12:30; Luk 11:23

⁵¹ I tabukoi ngane e Isu ge sike na hunu, lakea i luhoi tora ni vakatubu ni havai lakea o Ierusalem. ⁵² I rudu muga a vinuru vona ri gi lakea na tanga tara na tabeke ne Samaria, ri gi pelekado a dalana, ge made popote vonga. ⁵³ Pali e huriki vonga i uka ma ri garinga mai ia, a vuhuna i laho lakea o Ierusalem. ⁵⁴ *Na tahuna e Iakop e Ioanes ru masia a naro ne ria, ru takia e Isu, ru ta maea, “Bakovi Dagi, miri gi rudu raha ria, ge puru valai na hunu a kanono, ge gutuparina e huriki nga.”

⁵⁵ Pali e Isu i tahate rua. ⁵⁶ Muri ri laho polopolo lokovonga, ri made na tanga tara.

*A Rabu ni Muri Mai e Isu
(Mateo 8:19-22)*

⁵⁷ Na tahuna ri laho na dala, a bakovi tara i takia e Isu, i ta maea, “I vai a hini go lakea vona, ga muri mai ioe kunana.”

⁵⁸ Lakea e Isu i koli i ta maea, “A kaugara i tahoka a dupina i mahita vona. A kadirovo i tahoka a nuna i mahita vona. Pali a Tuna Bakovi i uka ruma ge mahita vona.”

⁵⁹ E Isu i taki tabua tara bakovi i ta maea, “O muri nau.”

Pali a bakovi ioe i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, ga vano taro ga tanua e tata.”

⁶⁰ Lakea e Isu i takia, i ta maea, “E huriki ri made na uvo ri manga e huriki a viri ri mate pali. O taparaki ria ri gi tanu e huriki a viri ne ria. Pali ioe, o vano o vakalongo e huriki na harikianga na Vure.”

⁶¹ *A bakovi tara i valai tabu ne Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, iau a ngaru ni muri vomu. Pali ga vano taro ga tarulu puru a kabu nau.”

⁶² Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A bakovi i vakatubu ni leho na hania, pali i leho matagege, i uka

ma i kara ge leho na harikianga na Vure.”

10

E Isu i Rudu Tala e Huriki a Murimuri Vona

¹ *Muri e Bakovi Dagi i vulaki tabu a bakovi ala ravulu polorua a polona i rua, i rudu tala ria ruarua, ri gi muga lakea na maka tanga e Isu i ngaru ge made ne ria.

² *I taki ria, i ta maea, “A maki ni kani na hania i kupo hateka, pali e huriki a bakovi ni mirio i uka ma ri ala kupo hateka. Lakea mu nanea a tahona hania ge rudu valai tabu ranga bakovi ri gi mirio.

³ *Mu vano ngane! A rudu tala mua manga a tuna sipsip ri laho na kurukuruna kabu na kaugara.

⁴ *Naha ni bole a hole. Naha ni rodo a vahapolo. Naha ni vakapae ni ta turana viri na dala.

⁵ “Na tahuna mu dili na ruma na viri, mu takia, ‘O made na nivalemu.’” ⁶ A bakovi na nivalemu ge made vonga, a nivalemu bara i rike vona. Pali a bakovi i made vonga i uka ma ga bakovi na nivalemu, a nivalemu bara i hamule mai mua. ⁷ *Mu mahita na ruma i taku kunana. Mu made na ruma ioe, mu kani mu ninu a maki ni habi ne mua, a vuhuna a vora na leho i tahoka a mapana.

⁸ *Na tahuna mu dili na tanga tara, lakea e huriki ri gi tagui mua, mu kani a maki ri habi ne mua. ⁹ Mu kori e huriki vonga ri gilao, mu taki ria, mu ta maea, “A harikianga na Vure i bele tabukoi pali ne mua.” ¹⁰ Pali na tahuna mu dili na tanga dagi tara, i uka ma ri tagui mua, mu pesi na matane ria, mu ta maea, ¹¹ *Miri puraki vuroki a habulo na tanga ne mua i madoko na vahane maria, a vuhuna mu rata

* 9:54: 2Ki 1:9-16 * 9:61: 1Ki 19:20 * 10:1: Mrk 6:7 * 10:2: Mat 9:37-38; Ion 4:35

* 10:3: Mat 10:16 * 10:4: Mat 10:7-14; Mrk 6:8-11; Luk 9:3-5 * 10:7: 1Ko 9:6-14; 1Tim

5:18 * 10:8: 1Ko 10:27 * 10:11: Apo 13:51; 18:6

hale maria. Pali ngane mu luhoi kamumu: A harikianga na Vure i bele tabukoi pali.’ ¹² *A taki mua, na nilobona parava a nimadihi bara i bole e huriki na tanga iea bara i dagi hateka na nimadihi i bolea e huriki na tanga e Sodoma.”

E Huriki i Uka Ma Ri Pulo a Vilone Ria

(Mateo 11:20-24)

¹³ Muri e Isu i ta maea, “Mua o huriki a bakovi a ngatavine o Korasin, o Betsaida, a Vure bara i ratapile mua! A maka nivakasiri a rata na tanga ne mua, bara ni rata hosi o Tair, o Sidon, bara ri pulo malaviriri a vilone ria, ri rodo a mohu, ri voro tapa mule ne ria a habulo.

¹⁴ “Na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, a nimadihi bara mu bolea bara i dagi hateka na nimadihi bara ri bole e huriki na tanga e Tair e Sidon. ¹⁵ Mua o huriki a bakovi a ngatavine o Kapernaum, mu luhoi a Vure ge bole rike mua na hunu? I uka liu! Bara i voro puru mua na tanga ne huriki ri mate pali.

¹⁶ * “E rei a viri i longo mai mua, i longo mai iau. E rei a viri i marikoi mua, i marikoi iau. E rei a viri i marikoi iau, i marikoi vona ra viri i rudu iau a valai.”

E Huriki a Apostolo Ri Hamule

¹⁷ Na tahuna e huriki ala ravulu polo rua a polona i rua ri hamule, ri vivi hateka, ri ta maea, “Bakovi Dagi, mi kurahia a ramu, lakea e huriki a hanitu ri longototo mia.”

¹⁸ *E Isu i koli i ta maea, “A masia e Satan i boru valai na hunu, i manga a vila. ¹⁹ *A habia pali ne mua a nitara mu gu pahamomo a mata, a kira, mu gu rangi a nitara na pile ne hita, e Satan. I uka tara maki ge ratapile mua. ²⁰ *Pali

naha ni vivi vona e huriki a hanitu ri longototo mua. A maki mu vivi vona, a rane mua ni here puru pali na hunu.”

E Isu i Kavurikea a Vure

(Mateo 11:25-27; Markus 13:16-17)

²¹ Muri a Hanu Kiripiripi i ratea e Isu i vivi, lakea i ta maea, “O Tata, ioe a Bakovi Dagi na hunu a malala. A kavurike ioe, a vuhuna o vakasiri a nitamu ne huriki a bakovi tavula, pali o ruhuloloa ne huriki ri luhoi ta ri lohoka hateka. I muholi, o Tata, o muri mai a ningaru vomu o rata mavonga.”

²² *Muri e Isu i ta maea, “E Tata i ru na limagu a maki lobo. I uka tara viri ge lohoka vona e Tuna. E Tata kunana i lohoka vona. E Tata tara i uka tara viri ge lohoka vona. E Tuna kunana i lohoka vona. Na tahuna e Tuna bara i vulaki e huriki ranga, ria ranga bara ri lohoka ne Tata.”

²³ Muri, e Isu kunana i made turana e huriki a murimuri, lakea i taki ria, i ta maea, “I kamumu hateka mu matai a maka maki nga. Mu vivi, ²⁴ a vuhuna e huriki a propet a hariki hosi ri ngaru hateka ni matai a maki mu matai ngane, pali i uka ma ri matai. Ri ngaru ni longo a maki mu longo ngane, pali i uka ma ri longo.”

A Bakovi Kamumu o Samaria

²⁵ *Na parava tara a mari na vinara tara i pesi rike, i tonia e Isu, i nana maea, “Mari ni tovo, a ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

²⁶ Pali e Isu i koli i nana tabua, “Ra ngava ni here puru na vinara, i ta navai?”

²⁷ *A mari na vinara i koli i ta maea, “A vinara i maea, ‘O ngarua e Bakovi Dagi a Vure vomu. O ngarua na hatemu lobo, na hanumu lobo, na nitara vomu lobo, na niluhoi vomu lobo. O

* **10:12:** Vuh 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * **10:16:** Mat 10:40; Luk 9:48; Ion 5:23 * **10:18:** Ion 12:31; Kap 12:8-9 * **10:19:** Sng 91:13; Mrk 16:18 * **10:20:** Pili 4:3; Kap 3:5 * **10:22:** Ion 3:35; 10:15 * **10:25:** Mat 22:35-40; Luk 18:18 * **10:27:** Vin 6:5; Levi 19:18

ngarua e turamu i manga a hini o ngaru mule ioe.’”

²⁸ *E Isu i koli i ta maea, “O koli kamumu hateka. O rata mavonga bara o bole a nimahuri vakaroro.”

²⁹ Pali a mari na vinara i ngaru ni vakasiri e huriki a ninana vona i kamumu, lakea i nana tabua, “E rei e turagu?”

³⁰ Lakea e Isu i koli i ta maea, “A bakovi tara i pea e Ierusalem i laho puru o Ieriko. Pali e huriki a panaho ri lakavua na dala, ri kali vuroki a varakia vona, ri panaho a maki lobo vona, ri ubi pilea, ri taparakia vonga ge mate, ri vano ria. ³¹ A prister tara i laho muri valai. Na tahuna i masia a bakovi iea i tabuli mavonga na dala, i laho polo lele vona, i vano. ³² Muri, a bakovi tara na kabu ne Levi i valai i masia a bakovi iea i tabuli mavonga na dala, lakea ia tara i laho polo lele vona, i vano. ³³ Pali muri a bakovi tara o Samaria i laho puru valai. Na tahuna i bele vona a hini i tabuli vona a bakovi, i masia, i dodoa. ³⁴ I guru puru na harena lebo vona a nibiri, a vain. I kae karia a harena lebo. Muri i vakamadea na donki vona, i bole lakea na roho na mosi, i matakaria vonga. ³⁵ Na parava muri i bole tala a moni a silva i rua, i habi na tahona roho na mosi. Muri i takia, i ta maea, ‘O matakari kamumua koea. Muri ga hamule valai tabu, ga koli mule ranga maki o matakaria vona.’

³⁶ “E rei ne tou o luhoia ge ia e turana bakovi iea, ra ri ratapilea e huriki a panaho?”

³⁷ A mari na vinara i koli i ta maea, “E turana, ra viri i dodoa.”

Lakea e Isu i takia, “O vano, o rata mavonga.”

E Isu i Lakea na Ruma ne Marta e Maria

³⁸ Na tahuna e Isu turana e huriki a murimuri vona ri lalaho sike o Ierusalem, ri bele vona tara tanga. Lakea a ngatavine tara, a

rane Marta, i taguia e Isu, i takia ge kani taro na ruma vona. ³⁹ *E Marta i tahoka e tarina, a rana e Maria. E Maria i made puru tabukoi na vahane Bakovi Dagi, i longo a ngavana. ⁴⁰ Pali e Marta i luhoi hateka a maka leho vona, lakea i valai ne Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, o masia e tarigu. I uka ma i tuhori iau na leho. O takia ge tuhori iau!”

⁴¹ Pali e Bakovi Dagi i koli, i ta maea, “Marta, Marta. Ioe o luhoi hateka a maki i kupo. ⁴² *A maki i taku kunana a maki muholi go luhoia. E Maria i vulakia pali a maki kamumu hateka. I uka ma ga vakatokua.”

11

*A Rabu na Nivasileki
(Mateo 6:9-15; 7:7-11)*

¹ Na tanga tara e Isu i vasileki. Na tahuna i vasileki lobo, lakea a murimuri vona tara i takia, “Bakovi Dagi, o tovo mia na nivasileki, i manga e Ioanes i tovo e huriki a murimuri vona.”

² Lakea e Isu i koli i ta maea, “Na tahuna mu vasileki mu ta maea, ‘Tamane mia, mi ngaru e huriki ri gi togoa a ramu, a harikianga vomu ge valai.

³ O habi a maki ni kani ne mia na parava vakaroro.

⁴ O puga vuroki a naro hale ne mia, a vuhuna mia ranga mi puga vuroki a naro hale ne huriki lobo ri rata hale mia vona. Naha ni tuli mia mi gi dili na nitoni.’”

⁵ Muri e Isu i tuverei, i ta maea, “A bakovi tara i mahita. Na kuru rodo, i valai ngane e turana, i ta maea, ‘Turagu, o habi taro nau a bret ge tolu. ⁶ A mosi nau i bele ngane kunana, pali a bala a kinani ga vakania vona.’

⁷ “Lakea a viri i mahita i kaha, i ta maea, ‘Naha ni vakapae ke. A

* 10:28: Levi 18:5 * 10:39: Ion 11:1; 12:2-3

* 10:42: Mat 6:33

tukaria pali a logo. E huriki e tugu ri mahita turagu pali. O vano. I uka ma ga pesi rike ga habia vomu tara maki.’”

⁸ Muri e Isu i taki ria, i ta maea, “A taki mua, ra bakovi i mahita, i uka ma ge koria ra turana i ngaru hatekea. Pali na tahuna e turana i nana hinituhana, bara i pesi rike i habi a maki ni kani vona, bara i vakalobo a ningaru vona. ⁹ A taki muholi mua, mu nana a maki mu ngaru, lakea a Vure bara i habi ne mua. Mu matakana a maki mu ngaru, lakea a Vure bara i kori mua mu bole. Mu tutulidi, a Vure bara i talea a hinebi, bara mu dili. ¹⁰ Mu rata mavonga, a vuhuna e huriki ri nana a maki, bara ri bole visi. E huriki ri matakana a maki, bara ri matavisi. E huriki ri tutulidi, bara ri dili visi.”

¹¹ Muri e Isu i ta maea tabu, “E rei ne mua, ge nana a manu ge kani e tuna, ge habi a mata vona? ¹² Pali e tuna ge ngarua a kio ge kani, ge habia vona a baneko? ¹³ Mua e huriki a bakovi hale, pali mu matakari kamumu e huriki e tune mua. E Tamane hita meli na hunu i kamumu hateka. Pali i navai mu luhoia i uka ma ge habi a Hanu Kiripiripi ne huriki ri nanea?”

A Nitara ne Isu i Valai na Vure
(Mateo 12:22-30; Markus 3:20-27)

¹⁴ Na parava tara e Isu i lili talea a hanitu i dili na bakovi, i ratea i keri ni ta. Na tahuna a hanitu i ha tala, a bakovi ngane i ta, lakea e huriki ri masia ri ngapa. ¹⁵ *Pali e huriki ranga ri ta maea, “I lili tala a hanitu na nitara ne Belsabub, * a hariki ne huriki a hanitu.” ¹⁶ *E huriki ranga ri ngaru ni tonia, ri taki tora ia ge rata a nivakasiri, ge vakasiria a nitara vona i valai na Vure.

¹⁷ Pali i lohoka na niluhoi ne ria, i ta maea, “A tanga dagi, e huriki a

bakovi a ngatavine ri vaubi polo-lilo vona, bara i lobo tavula. E rei a kabu i uka ma ri pesi taku, ri vaubi mule ne ria, bara i lobo tavula a kabu iea. ¹⁸ Ra mua, mu taki iau ta a lili tala e huriki a hanitu na nitara ne Belsabub. Pali e Satan bara i lili tala mulea, a harikianga vona bara i lobo tavula. ¹⁹ Mu taki iau ta a lili tala a hanitu na nitara ne Belsabub. Pali e huriki a murimuri ne mua, a nitara ne rei ri lili tala a hanitu? Ngane e huriki a murimuri ne mua bara ri vakasiri mua mu varoru. ²⁰ Pali iau a lili tala e huriki a hanitu na nitara na Vure. I vakasiri manga a harikianga na Vure i bele pali ne mua.

²¹ “Na tahuna a bakovi hateka tara i bole a lebo na vaubinga i tagaria a roho vona, a mahala vona bara i tabuli kamumu kunnana. ²² *Pali na tahuna a viri tara i gao hateka vona i vaubi turana, i ratapilea, bara i radi a maki na vaubinga vona ra i tagaria, i bole a mahala vona, i veru lae.

²³ * “A viri i uka ma i turagu, i marikoi iau. A viri i uka ma i leho turagu ni tuli e huriki ri gi valai na Vure, i vakaha e huriki na Vure.”

A Hanitu i Hamule Tabu
(Mateo 12:43-45)

²⁴ E Isu i ta maea tabu, “Na tahuna a hanitu i pagitala na bakovi, i lakea na hini ngeki, i matakana a hini ge malo vona. Pali na tahuna i uka ma i matavisia tara hini ge malo vona, bara i ta maea, ‘Ga hamule lakea na ruma a pea.’ ²⁵ Na tahuna i bele, i masia a ruma ni kovo tala, ni rata kamumu. ²⁶ Lakea i vano i tuli valai a hanitu ala polorua ri hale hateka, lakea ri dili ri made vona. Muga, a nimadena bakovi i hale. Pali ngane a nimadena i hale liu.”

E Rei e Huriki Ri Gi Vivi?

²⁷ *Na tahuna e Isu i ta ta na ngava nga, a ngatavine tara vonga

* 11:15: Mat 9:34; 10:25

* 11:15: E Belsabub, a rana tara e Satan.

* 11:16: Mat 12:38

* 11:22: Kol 2:15

* 11:23: Luk 9:50

* 11:27: Luk 1:28,42,48

na vaponga i gale tala i ta maea, “Ge vivi ra ngatavine i poda ioe i vakaruru ioe.”

²⁸ Pali e Isu i koli i ta maea, “I uka. E huriki ri gi vivi, re huriki ri longo a nitana Vure, ri muri mai a ngavana.”

A Naro ne Iona
(Mateo 12:38-42; Markus 8:12)

²⁹ *Ngane i kupo hateka e huriki ri vapesihi ri longoa e Isu i ta ta. Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “E huriki na tahuna mona ri hale. Ri nana ta ri gi matai a nivakasiri. Pali i uka ma ri gi masia tara nivakasiri. A nivakasiri i taku kunana bara ri masia, a nivakasiri ne Iona. ³⁰ Iau, a Tuna Bakovi, iau a nivakasiri ne huriki a bakovi a ngatavine na tahuna mona, i manga e Iona hosi ia a nivakasiri ne huriki a bakovi a ngatavine o Ninive. ³¹ *Hosi a hariki ngatavine o Siba† i havai valai ge longo a lohokanga ne Solomon. Iau a dagi hateka ne Solomon, pali mua i uka ma mu longototoa a lohokanga nau. Lakea muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, a hariki ngatavine iea bara i pesi rike, i taki mua, ‘A Vure ge pelekado mua.’ ³² *Hosi e huriki a bakovi a ngatavine o Ninive ri pulo a vilone ria na tahuna e Iona i vara ria. Pali iau a dagi hateka ne Iona, a vara mua, pali mua i uka ma mu pulo a vilone mua. Muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, e huriki a Ninive bara ri pesi rike, ri taki mua, ‘A Vure ge pelekado mua.’

A Nipara na Kakaina Viri
(Mateo 5:15; 6:22-23)

³³ * “I uka tara viri ge namia a lam, muri ge kavitagua na ulo. A lam ni vakatavore, lakea e huriki ri dili na ruma bara ri masia a hini palala. ³⁴ A matamu a nipara na kakaimu. Na tahuna a matamu i kamumu, a nipara i kori

a kakaimu lobo. Na tahuna a matamu i hale, a kakaimu lobo i tabuli na uvo. ³⁵ I mavonga kunana mu matakari kamumu a nipara pololilo ne mua i uka ma ge uvo. ³⁶ Bara a kakaine mua i vonu vona a nipalala, pali i uka hini ge uvo vona, ngane bara mu palala manga a nipara i para langa ne mua.”

E Isu i Tahate e Huriki a Pariseo
(Mateo 23:1-36; Markus 12:38-40; Lukas 20:45-47)

³⁷ Na tahuna e Isu i vara lobo, a Pariseo tara i takia ge kani turana. Lakea i vano, i dili na ruma, i made puru. ³⁸ A Pariseo i turutu vona e Isu i uka ma i vahilolo a limana muga na nikani.

³⁹ Pali e Bakovi Dagi i takia, i ta maea, “Mua o huriki a Pariseo mu paki ni ramai a maka vinara na kinani, na nininu, mu luhoi ta i rata mua mu malamala na matana Vure. Pali a hatene mua i katoki, mu kau a maki, mu rata a naro hale. ⁴⁰ Mu manga! A Vure i rata varago a hini polovavo, a hini pololilo. ⁴¹ Pali bara mu kori e huriki a matasia na hatene mua, bara mu kabakaba na matana Vure.

⁴² “Mua o huriki a Pariseo, a Vure bara i ratapile mua, a vuhuna i uka ma mu rata a naro kamumu ne huriki a bakovi, i uka ma mu ngaru a Vure na hatene mua. Mu paki kunana ni veru na naguna i ravulu a maka maki kiroko vilihaliha, mu habi a naguna i taku i lakea na Vure. Bara mu ngaru ni habi a maki lakea na Vure, naha ni lohople a vinara nga: mu vangaru, mu ngarua a Vure na hatene mua.

⁴³ “Mua o huriki a Pariseo, a Vure ge pelekado mua, a vuhuna mu ngaru ni made mugamuga na gula dagi na roho na vaponga, mu ngaru e huriki ri gi tagui mua na tahuna ri matai mua na mada.

* 11:29: Mat 16:4 * 11:31: 1Ki 10:1-10

Iona 3:5-10 * 11:33: Mrk 4:21; Luk 8:16

† 11:31: E Siba a tanga o Aprika. * 11:32:

44 “A Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu manga a lovo na viri i mate, i uka ma ni ru a kilakilana. E huriki ri laho langa, i uka ma ri lohoka vona.”[‡]

45 A mari na vinara tara i koli a nitane Isu i ta maea, “Mari ni tovo, na tahuna o taki e huriki a Pariseo na ngava nga, o vakahale mia ranga.”

46 Lakea e Isu i koli i ta maea, “Pali mua ranga, a Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu rata a maka vinara i madihi hateka ni ramai, mu taki e huriki ri gi ramai, pali i uka ma mu tuhori popote ria.

47 “A Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu vakabagetu a lovo ne huriki a propet. Re huriki a propet e huriki e tubune mua ri rabalaki ria. 48 I mavonga mu vakasiri manga mu do rike a narone huriki e tubune mua, ri rabalaki e huriki a propet. Ria ri rabalaki, mua mu vakabagetu a lovo ne ria. 49 I mavonga, a lohokanga na Vure i ta maea, ‘Iau ga rudu lakea ne ria e huriki a propet, a apostolo, lakea bara ri rata tuhare ranga, ri rabalaki ranga.’ 50 I mavonga kunana, mua bara mu bole a vuranga na matenga ne huriki a propet lobo, i vakatubu na nitubu na malala. 51 Bara mu bole a vuranga na matenga ne huriki a propet, i vakatubu ne Abel i vano i harena ne Sakarias, ra viri i mate na kurukuruna dede, a tabeke ni gamai na roho na Vure. Iau a taki mua, a nimatene huriki a propet lobo, bara mu bole a vuranga ne ria.

52 “Mua o huriki a mari na vinara, a Vure bara i ratapile mua a vuhuna mu vakatoku ne huriki a lohokanga na Vure. Mua i uka

ma mu ramai a nitana Vure, pali mu pupukari tabu e huriki ranga ri ngaru ni ramai.”

53 Na tahuna e Isu i pagitala na ruma, e huriki a Pariseo turana mari na vinara, ri vakatubu ni biu pilea. Ri rata a maka ninana viliha, 54 ri ngaru ni tamia, ge ratea tara ngava ri gi padi virihia vona.

12

Naha Ni Rabu Manga e Huriki a Pariseo

(Mateo 10:26-27)

1 Na parava tara, e huriki a bakovi ala kupo ri vapopo turane Isu. Ri vaboletugu lae, a vuhuna ri ala kupo hateka. Lakea e Isu i vara muga e huriki a murimuri vona i ta maea, “Mu matadoko vona a is ne huriki a Pariseo, ra naro ni tabelebakoko. 2 *A maki lobo ni ruhulolo bara ni vakasiri. A maki lobo ni kavitagu bara ni taki tala. 3 I mavonga kunana, a maki mu taki na uvo bara ni longo na hini palala. A ngava mu reme a viri vona pololilo na ruma bara ni vakalongo dagi na mada.

Mu Mangenge na Vure Kunana
(Mateo 10:28-31)

4 “Mua o huriki a turagu, a taki mua, naha ni mangenge ne huriki ri ngaru ni rabalaki a kakaine mua. Bara ri rabalaki a kakaine mua, pali a hanune mua, i uka ma ri gi rabalakia. 5 Ga vakalongo mua vona e rei a viri mu gu mangenge vona. Mu mangenge vona a viri i tahoka a nitora ni rabalaki mua, i tahoka a nitora ni voro puru a hanune mua na kanono. Muholi hateka, a taki mua, ia a viri bara mu mangenge vona.

[‡] 11:44: Na tahuna e huriki a bakovi ri matai a Pariseo, ri matai a hini polovavo i mata kamumu hateka. E huriki a Pariseo ri ramai kamumu a maka vinara, ri mata manga a bakovi na Vure. Pali e huriki a Pariseo ri naro hale na hatene ria. I uka tara bakovi ge matakilala. I manga a lovo na viri i mate, i uka ma ni ru a kilakila vona. E huriki a bakovi a ngatavine bara ri laho langa, ri luhoi a malala kamumu kunana, i uka ma ri matakilaka vona a podana bakovi i mavuru polotano.

* 12:2: Luk 8:17 * 12:7: Luk 12:24; Apo 27:34

⁶ “A sisiu i rua bara ni habi ni gi kona na 10 toea kunana, pali a Vure i uka ma i lohopileea tara. ⁷ *Mua ranga, i gi lobo pali a lilina vune mua. I mavonga, naha ni mangenge. A Vure i ngaru hateka mua na kadirovo. A Vure i matakari a maka kadirovo. Mua ranga, a Vure bara i matakari mua.

Naha Ni Maruhu ne Isu

(Mateo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ “A taki muholi mua, e rei a viri i taki e huriki a bakovi ne ia a murimuri nau, iau, a Tuna Bakovi bara vakalongo e huriki a agelo na Vure ne ia a murimuri nau. ⁹ Pali e rei a viri i lavuni nau na matane huriki a bakovi, iau tara bara ta lavuni vona na matane huriki a agelo na Vure. ¹⁰ E rei a viri i ta hale na Tuna Bakovi, bara ni puga vuroki a naro hale vona. Pali e rei a viri i ta hale na Hanu Kiripiripi, a naro hale vona i uka ma ni gi puga vuroki. ¹¹ *Na tahuna ni turari mua lakea na roho na vaponga, mu gu pesi na matane huriki a bakovi dagi, naha ni loholege lae mu gu kori navai mua. ¹² A Hanu Kiripiripi bara i taki mua vona a ra ngava mu gu taki na tahuna iea.”

A Nivakakika na Bakovi na Mahala

¹³ A viri tara ne huriki vonga i takia e Isu, i ta maea, “Mari ni tovo, o takia e turagu ge vaveru ne maria a mahala i pe puru e tamane maria na tahuna i mate.”

¹⁴ E Isu i koli i ta maea, “Bakovi, e rei i ru iau ga pelekado o ga kori marua vona a mahala i pe puru e tamane marua?”

¹⁵ *Muri i taki e huriki, i ta maea, “Mu matadoko! Naha ni ngaru ioe go tahoka a mahala ge kupo. A bakovi bara i tahoka a mahala i kupo, ra mahala vona i uka ma ge habi a nimahuri vona.”

¹⁶ Muri i takia ne ria a nita vakakika iea, “A bakovi na mahala

tara i tahoka a hania i vakabele a maki ni kani i kupo hateka. ¹⁷ I taki mulea, i ta maea, ‘A ra ga ratea ngane? A uka a roho dagi ga ru kadolu a maki ni kani vona.’

¹⁸ “Muri i ta maea, ‘Ngane ga rata maea. Ga puka puru a maka roho ni ru kadolu a maki ni kani, ga hae rike tabu ria ri gi dagi. Muri bara ru kadolu a vit, a mahala nau.

¹⁹ Muri bara taki mule iau, a ta maea, “A tahoka a mahala i kupo, a ru kadolu na pida i kupo pali. Ngane ga made kunana, ga kani, ga ninu, ga pitei.” ’

²⁰ “Pali a Vure i takia i ta maea, ‘Ioe a manga! Na rodo iea bara o mate. Pali e rei ge bole polo a maka maki o rata puru?’

²¹ * “E huriki a bakovi na mahala, ri mavonga. Ri ru kadolu a mahala i kupo, pali na matana Vure, ria a matasia.”

Naha Ni Loholege Lae

(Mateo 6:25-34)

²² Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “I mavonga a taki mua naha ni luhoi lege lae vona a nimade ne mua, a maki mu gu kani. Naha ni luhoi lege lae vona a kakaine mua, na a ra maki mu gu rodo. ²³ A maki dagi a nimahuri, a maki kiroko a maki ni kani. A maki dagi hateka a kakaina viri, a maki kiroko a varakia. ²⁴ Mu matai a maka kadirovo, i uka ma ri varo a maki ni kani, i uka ma ri mirio kilala. Ri uka roho ni ru kadolu a maki ni kani. Pali a Vure i vakani ria. Mua ranga, bara i vakani mua, a vuhuna a Vure i ngaru hateka mua na maka kadirovo. ²⁵ A naro ni luhoi lege, i uka ma ge kori ioe go mahuri malaku. ²⁶ Ioe o uka a nitora ni ratana a maki kiroko maea, pali naha ni loholege lae vona a maka maki ranga. ²⁷ Mu matai a maka hurumade. I uka ma ri leho kilala, i uka ma ri rahi kilala

a varakia. Pali a taki mua, a hurumade nga ri bagetu keke hateka, ri kamumu hateka na bagetua ne Solomon, ra hosi i bagetu kamumu hateka. ²⁸ A Vure i vakabagetu a maka hurumade ri tabuli popote kunana, muri ri mate. Pali mua ranga, a Vure bara i vakabagetu mua. A bagetua ne mua bara i kamumu hateka na bagetua na hurumade. Ra mua, i uka ma mu luhoi tora hateka a Vure. ²⁹ Naha ni luhoi hateka a maki mu gu kani, mu gu ninu. Naha ni luhoi legelege. ³⁰ E huriki a bakovi a ngatavine na uvo ri luhoi hateka a maki nga. E Tamane mua i lohoka vona mu ngaru a maki nga. ³¹ Mu luhoi kunanea a harikianga na Vure, lakea a maki nga ranga bara ni habi.

*A Naro Ni Ru Kadolu a Maki
(Mateo 6:19-21)*

³² “Mua o huriki a kabu kiroko na sipsip nau, naha ni mangenge, a vuhuna e Tamane mua i vivi ni habi ne mua a harikianga vona.

³³ *Mu habi a maka mahala ne mua ne huriki a matasia, lakea bara mu tahoka a mahala meli na hunu. A mahala meli i uka ma ge matutu, i uka ma ge lobo, i uka ma ni gi panaho, i uka ma ge kani a kuruve. ³⁴ A hatene mua bara i lakea mai kunana a tabeke mu ru a mahala ne mua vona.

*Mu Pasimata ne Bakovi Dagi
(Mateo 24:42-44)*

³⁵ * “Mu bagetu, mu nami puru a lam. ³⁶ Mu dava manga e huriki a vora ri pasimata na matakari ne ria ge hamule valai na habu na parangia. Ri davea ge hamule valai, bara ri talea a logo na ruma, ge dili a matakari ne ria. ³⁷ Na tahuna i hamule valai, bara i rata kamumu e huriki a vora vona i uka ma ri mahita. A taki muholi mua, ra bakovi dagi iea bara i bagetu i taki ria ri made na dede, i

vakani ria. ³⁸ Bara a matakari ne ria i hamule valai na kuru rodo, o na hatelanga pokopoko, i matai e huriki a vora vona ri tabana ni matapara, ri pasimata vona, bara i rata kamumu hateka ria. ³⁹ *Mu luhoia a ngava iea: A tahona ruma bara i lohoka vona a kilala ge valai vona a bakovi ni panaho, bara i matapara mavonga, i uka tara viri ge pukea a ruma vona. ⁴⁰ I mavonga, mu pasimata vona a Tuna Bakovi, a vuhuna bara i valai na tahuna i uka ma mu luhoi ge valai vona.”

*A Vora Kamumu a Vora Hale
(Mateo 24:45-51)*

⁴¹ Lakea e Petrus i nanea, “Bakovi Dagi, ra nivakakika iea o vakakika mia kunana vona, o e huriki lobo ranga, o vakakika ria vona?”

⁴² E Bakovi Dagi i koli, i ta maea, “A bolekoru i rata lobo a leho a bakovi dagi vona i habia, a bakovi dagi vona bara i ratea ge matakari e huriki a vora. Bara i takia ge veru a maki ni kani ne ria na tahuna i lakea na tanga tara.

⁴³ Muri, na tahuna a bakovi dagi i hamule valai, i masia a bolekoru iea i rata kamumu a leho vona, bara i rata kamumu hateka. ⁴⁴ *A taki muholi mua, bara i ru ia ge matakari a mahala lobo vona.

⁴⁵ Pali a bolekoru bara i taki mulea i ta maea, ‘A viri dagi nau i uka ma ge valai malaviriri.’ Lakea i vakatubu ni ubi a vora bakovi a vora ngatavine, i kani i ninu, i manga manga viliha lae. ⁴⁶ Ra bakovi dagi vona, bara i valai vakaturutu na parava a vora i pahaluhui ta i uka ma ge valai vona. Bara i luve na kilala a vora i pahadaki ta i uka ma ge luve vona. Lakea a bakovi dagi bara i tolo pilea a vora iea. Muri bara i ru turane huriki i uka ma ri luhoi torea a Vure.

* 12:33: Luk 18:22 * 12:35: Mat 25:1-13
Mat 25:21,23 * 12:47: Iak 4:17

* 12:39: Mat 24:43-44; 1Tes 5:2 * 12:44:

⁴⁷ * “A bolekoru i lohoka vona a ningaru na bakovi daga vona, pali i uka ma i toni ni rata, bara ni ubi balaka kupo. ⁴⁸ Pali a bolekoru i uka ma i lohoka vona a ningaru na viri daga vona, lakea i rata ruru a maki, bara ni ubi popote kunana. A viri a Vure i habi a leho i kupo vona i uka ma ge made tavula. A Vure i ngarua ge vakabele a kanena i kupo.

A Kabu Bara i Vapida
(Mateo 10:34-36)

⁴⁹ “A valai ga rungania a malala. A dodo vona a hini i uka ma ni rungani ma. ⁵⁰ * Iau ga bole a nimadihi daga. A luhoi legelege hateka, a ngarua a parava iea ge valai malaviriri, ge lobo. ⁵¹ Naha ni luhoi a valai ga habi a nivalemu na malala. I uka liu. A valai ga vakalipida e huriki. ⁵² I vakatubu mona, a viri ala lima na kabu i taku bara to vagima. A viri ala tolu bara to vagima turana viri ala rua. A viri ala rua bara ru vagima turana viri ala tolu. ⁵³ * Lakea bara to vapida. A bakovi bara i gimana e tamana. A ngatavine bara i gimana e kinana. A ngatavine bara i gimana e kana.”

E Huriki i Uka Ma Ri Mataki-lalea e Isu
(Mateo 16:2-3)

⁵⁴ Muri e Isu i taki e huriki ri vapopo i ta maea, “Na tahuna mu masia a bubu i rike na nirolona haro, mu lohoka vona bara i boru a vala. ⁵⁵ Na tahuna i pori valai tano a vilu, mu lohoka vona bara i kara a haro. ⁵⁶ Mua o huriki a bakovi na taminga! Mu mataki-laka vona ge boru a vala, o ge kara a haro. Pali a maki a rata, mu keru ni matakilala.

⁵⁷ “I navai i uka ma mu matakilaka vona a ra maki kamumu? ⁵⁸ Na tahuna o laho turana viri i padi virihi ioe na ngava, muru gu lakea na mari ni pelekado a ngava,

o toni ni pelekado a ngava turana malaviriri. Bara i uka, a gimamu bara i turari ioe lakea na mari ni pelekado. A mari ni pelekado bara i habi ioe na limana tagari, bara i ru dili ioe na bavi. ⁵⁹ A taki muholi ioe, i uka ma go pagitala, ge harena na tahuna o koli mule lobo a maki vona.”

13

A Viri i Uka Ma i Pulo a Vilona Bara i Velu

¹ A bakovi ranga ri laho turane Isu ri vakalongoa vona tara maki. E Pilato i rabalaki ranga bakovi o Galili na tahuna ri habi a nihabi na Vure. ² * E Isu i koli i ta maea, “Naha ni luhoi e huriki nga, ra ri mate, ri hale hateka ne huriki a bakovi a ngatavine ranga o Galili a vuhuna ri bole a vuranga iea. ³ Pali mua ranga, i uka ma mu gu pulo a vilone mua, bara mu vurua.” ⁴ E Isu i tuverei tabu, i ta maea, “Re huriki a bakovi a ngatavine ala ravulu a polona i polotolu, ri mate na tahuna a roho daga o Silom i mapuka taho ria. Naha ni luhoi e huriki nga ri hale hateka ne huriki ranga ri made vonga o Ierusalem. ⁵ Pali mua ranga, i uka ma mu gu pulo a vilone mua, mua ranga bara mu vurua.”

A Nivakakika na Kai i Uka Vuana

⁶ Muri i takia ne ria a nita vakakika iea: “A bakovi tara i varo a kai a pik na hania na vain vona. I lokovonga bala, i leia, ta ge pasi a kanena kai iea, pali i uka kanena. ⁷ * Lakea i takia a vora i matakari a hania na vain vona, i ta maea, ‘Na pida i tolu a valai ta ga pasia a pik, pali i uka ma matavisia tara kanena. I navai ge pesi tavula na malala kamumu iea? O tolu vurokia ngane!’

* **12:50:** Mrk 10:38-39 * **12:53:** Mai 7:6
2Pe 3:9,15

* **13:2:** Ion 9:2 * **13:7:** Luk 3:9 * **13:8:**

⁸ *Lakea a vora i koli i ta maea, 'Bakovi Dagi, ge pesi taro na pida ge taku. Ga kado haluia, ga mugo rikea a malala vakuloi vona. ⁹ Ge vua, bara i kamumu hateka! I uka ma ge vua, bara tolo vurokia.' "

A Ngatavine i Beu

¹⁰ Na Parava Nimalo e Isu i vara na roho na vaponga tara. ¹¹ A ngatavine tara vonga i ratapilea a hanitu na pida i ravulu a polona i polotolu, i keri ni laho kamumu. I poku a bitona, i keri ni pesi tavaga rike. ¹² Na tahuna e Isu i masia, i gale lokomugea vona, i takia, "Ngatavine, ngane i lobo a gilanga vomu." ¹³ Muri i padoia. I malaviriri kunana i tavaga rike, i vakatubu ni kavurikea a Vure.

¹⁴ *Pali a matakari na roho na vaponga i madihi a hatena, a vuhuna e Isu i korua a ngatavine na Parava Nimalo. Lakea i taki e huriki i ta maea, "A parava i polotara a parava na leho. Mu valai koea ni gi kori mua na gilanga na parava nga. Pali na Parava Nimalo mu made kunana."

¹⁵ *Lakea e Bakovi Dagi i koli i ta maea, "Mua o huriki a bakovi na taminga! Ra mua, na Parava Nimalo mu puga vuroki kilala a mota ni kolotata a bulmakau vona, muri mu vakaninu. ¹⁶ Ra ngatavine iea, ia a hamone Abraham. I ratapilea e Satan na pida i ravulu a polona i polotolu. Pali ge navai, i uka ma ni gi kori na Parava Nimalo?"

¹⁷ Na tahuna i taki lobo a ngava iea, e huriki a gimana ri rare. Pali e huriki lobo ri vivi vona a maka maki kamumu hateka e Isu i rata.

A Kai a Mastad

(Mateo 13:31-32; Markus 4:30-32)

¹⁸ Muri e Isu i taki e huriki, "A harikianga na Vure i manga a ra? Ga toni virihi a ra maki vona? ¹⁹ I manga a vutuna a mastad i varoa

a bakovi na hania vona. I koru rike dagi, i manga a kai. A maka kadirovo ri bebe valai, ri hae a nune ria na rahana."

A Nivakakika na Is (Mateo 13:33)

²⁰ Muri i nana tabu, "Ga toni virihi a ra maki tabu vona a harikianga na Vure? ²¹ I manga a is i bolea a ngatavine, i pulo turana kabukuna plaoa, muri i pugaga."

A Logo Kiroko

(Mateo 7:13-14; 7:21-23)

²² E Isu i tabana ni laho sike o Ierusalem, i laho dili na maka tanga, i vara e huriki. ²³ A bakovi tara i nanea, "Go korimule e huriki a bakovi a ngatavine ala riva? Ri gi ala popote kunana?"

E Isu i koli, i ta maea, ²⁴ "Mu toni a bulune mua ni dili vona a logo bala holoholo. A taki muholi mua, i kupo e huriki ri gi toni ni dili, pali bara ri keri. ²⁵ *Na tahuna a tahona roho i pesi rike, i tukaria a logo, bara mu pesi rare polovavo mu gale gale, bara mu ta maea, 'Bakovi Dagi, mi gi dili.'

"Pali ia bara i koli i ta maea, 'Iau i uka ma lohoka ne mua, mua a viri vai?'

²⁶ "Muri bara mu ta maea, 'Hosi o vara na mada na tanga ne mia, mi kani, mi ninu turamu.'

²⁷ *"Pali ia bara i koli tabu, i ta maea, 'Iau i uka ma lohoka ne mua, mu a viri vai? Mu malele ha nau, mua e huriki a mari ni rata a naro hale!'

²⁸ *"Muri ma bara mu matai e Abraham, e Isak, e Iakop turana e huriki a propet lobo ri dili na harikianga na Vure. Pali mua bara ni lili tala, lakea bara mu tangi, i madihi a hatene mua, mu kara tata mavonga a ngine mua. ²⁹ *E huriki bara ri valai na tanga lobo na malala, ri gi made na murine ria na habu dagi na harikianga na

* 13:14: Nim 20:9-10; Vin 5:13-14 * 13:15: Luk 14:5 * 13:25: Mat 25:10-12 * 13:27: Sng 6:8 * 13:28: Mat 8:11-12 * 13:29: Sng 107:3 * 13:30: Mat 19:30

Vure. ³⁰ *Muholi hateka, e huriki ranga ri muri ngane bara ri muga. E huriki ranga ri muga ngane bara ri muri.”

*E Isu i Dodoa e Ierusalem
(Mateo 23:37-39)*

³¹ Na parava iea kunana, e huriki a Pariseo ranga ri valai ne Isu ri takia ri ta maea, “O ha taroa a tanga iea o lakea na hini ranga, a vuhuna e Herod i ngaru ni rabalaki ioe.”

³² E Isu i koli i ta maea, “Mu vano mu takia a huluvonga iea, ‘Ga lili tala taro a maka hanitu, ga korimule e huriki ri giloa na parava i rua. Na toluna parava bara vakaloboa a leho nau.’ ³³ Pali ngane, kuduvi, girira bara laho lokovonga o Ierusalem, a vuhuna a propet i uka ma ge mate na tanga tara. A propet bara i mate kunana o Ierusalem!”

³⁴ Muri e Isu i ta maea, “Ierusalem, Ierusalem! Mu rabalaki e huriki a propet, mu padimate na kedo e huriki a rudu valai ne mua. Balaka kupo a ngaru ni kalipopo palupu mua, i manga a kinana kureko i kavitagu a maka tuna na karapana, ga matakari mua. Pali mu koi mua. ³⁵ *A Vure i pea pali a roho ne mua. Ngane a taki mua, i uka ma mu gu matai tabu iau ge harena na parava mu gu ta maea, ‘Si gi kavurikea a viri i valai na rane Bakovi Dagi.’ ”

14

E Isu i Made na Ruma na Pariseo

¹ Na Parava Nimalo tara, e Isu i vano i kani na ruma na bakovi dagi tara ne huriki a Pariseo. Ri matanonoa, ri mata kana a naro ranga ge rata rururu. ² A bakovi tara i vaki a kulina i made tabukoi na ngalana. ³ *Lakea e Isu i nana e huriki a Pariseo, a mari na vinara i ta maea, “A vinara i ta navai? Si gi kori a viri na Parava Nimalo, o

i uka?” ⁴ Pali ri mangulu tete ria. Lakea i vakatavagea a bakovi iea, i rudua i vano.

⁵ *Muri i nana ria i ta maea, “E rei ne mua, e tuna ge boru puru na lovo na Parava Nimalo i uka ma ge koria? Pali e rei ne mua, a bulmakau vona ge koro na lovo na Parava Nimalo, i uka ma ge koria?” ⁶ Pali ri uka ngava.

Naha Ni Rata Polo Mugamuga

⁷ Na tahuna i matai e huriki ri valai ri gi kani ri made mugamuga na gula kamumu, i takia ne ria tara nivakakika, ⁸ * “Na tahuna i taki ioe a viri tara go lakea na habu na parangia vona, naha ni made mugamuga na gula kamumu. Ma ge valai tara bakovi dagi hateka vomu. ⁹ Lakea a tahona habu, ra i taki marua muru valai, bara i taki ioe i ta maea, ‘O turagu o habia na bakovi iea a gula vomu.’ Muri bara o maruhu, o vano o made na gula tavula. ¹⁰ Naha ni rata mavonga. Pali na tahuna ni taki ioe go lakea na habu tara, o vano o made na gula tavula. Na tahuna a tahona habu i matai ioe o made na gula tavula, bara i taki ioe, i ta maea, ‘Turagu, o valai, o made na gula kamumu.’ Muri e huriki vonga bara ri masia, ri togo ioe. ¹¹ *O rata mavonga, a vuhuna a viri i rata polo mugamuga, a Vure bara i vakamaruhua, pali a viri i vakakiroko ia, a Vure bara i kavurikea.”

¹² Muri e Isu i takia a tahona ruma, i ta maea, “Na tahuna o rata a habu, naha ni gale e huriki a turamu, a kabu vomu, a bakovi na mahala. Bara o rata mavonga bara ri koli ri gale ioe o lakea na habu ne ria. ¹³ Na tahuna o rata a habu o gale valai e huriki a matasia, a beu, a vahahale, a kepa. ¹⁴ *Re huriki a bakovi maea bara ri keri ni koli a limamu. Ra i mavonga bara o vivi,

* 13:35: Sng 118:26 * 14:3: Luk 6:9 * 14:5: Mat 12:11; Luk 13:15 * 14:8: Snd 25:6-7

* 14:11: Mat 23:12; Luk 18:14 * 14:14: Ion 5:29

a vuhuna a limamu bara ni koli na tahuna e huriki a bakovi kamumu bara ri pesi rike mule na nimate.”

A Nivakakika na Habu Dagi
(Mateo 22:1-10)

15 *A bakovi tara i made vonga i longoa a ngavane Isu, lakea i ta maea, “E huriki ri kani na habu na harikianga na Vure ri gi vivi.”

16 E Isu i koli i ta maea, “A bakovi tara i kurabe puru na habu dagi vona, lakea i taki e huriki ri gi valai na habu vona. 17 I bele ngane a parava na habu, lakea i rudu talea a vora vona, ge taki e huriki, ge ta maea, ‘Mu valai ngane, a maki lobo ni pelekado puru pali.’

18 “Pali ria lobo ri ta marogo lae ri koi ni valai. A viri tara i ta maea, ‘A kona karabea ngane tara hania. Ga vano taro ga masia. I uka ma ga lakene.’

19 “A bakovi tara i ta maea, ‘A kona karaba ngane a bulmakau i lima. Ga vano taro ga toni ni vakaleho ria. I uka ma ga lakene.’

20 *Pali a viri tara i ta maea tabu, ‘Iau a parangi karaba. A uka ma ga lakene.’

21 “Muri a vora i hamule, i vakalongo a tahona habu vona a ngavane ria. A tahona habu i madihi a hatena, i takia a vora vona i ta maea, ‘O pagitala malaviriri lakea na maka dala dagi, a dala kiroko, o tuli valai e huriki a matasia, a beu, a kepa, a vahahale.’

22 “A vora i longo mai a nitana tahona habu, muri i ta maea, ‘Bakovi dagi, ra ngava o taki a rata, pali a ruma i uka ma i vonu ma.’

23 “Lakea a tahona habu i takia a vora vona i ta maea, ‘O pea a tanga dagi, o ramai a maka dala dagi, a dala kiroko viliha polovavo na tanga, o taki e huriki lobo ri gi valai na habu nau. A ngarua a ruma nau ge vonu. 24 A taki muholi mua, re huriki a bakovi a

gale muga ria, i uka ma ri gi kani turagu na habu nau.’ ”

O Luhoi Kamumu Taro
(Mateo 10:37-38)

25 Muri, e huriki ala kupo ri laho turane Isu, lakea i ngalakapulo, i taki ria i ta maea, 26 *E rei a viri i ngaru ni ramai iau, ge lohopile e tamana, e kinana, e girihina, e tuna, e turana mai, ge lohopile a nimade vona, lakea bara i kara ni ramai iau. 27 E rei a viri i uka ma i kalohoa a kai tavalavala vona, i uka ma i ramai iau, i keri ge ia a murimuri nau.

28 “I mavonga kunana, e rei a viri i ngaru ni hae a ruma karaba bara i luhoi kado taro, i tahoka a moni ge haea vona, o i uka. Ma ge vakatubu ni haea, ma ge lobo a moni vona. 29 Lakea e huriki bara ri nongo vakia na tahuna ri masia a ruma vona i uka ma i hae lobo. 30 Bara ri ta maea, ‘Masia a bakovi iea, i vakatubu ni hae a ruma karaba iea, pali i keri ni vakaloboa.’

31 “E rei a hariki i ngaru ni vaubi turana tanga tara bara i luhoi kado taro, a tara na nugumaheto vona ala 10,000 ri kara ni rangi a tara na nugumaheto ala 20,000 na hariki tara? 32 Bara i luhoi i uka ma ri gi mulangi, bara i rudu lokovonga malaviriri e huriki a vinuru vona muga ne huriki a pile vona bara ri valai, bara i nanea a hariki iea, i ta maea, ‘A koi tu gu vaubi. A ra o ngarua ga ratea tu gu made na nivalemu?’ 33 Mua ranga, mu luhoi kado taro. E rei a viri i uka ma i lohopile a maki lobo vona, i uka ma i kara ge ia a murimuri nau.

A Nivakakika na Sol i Hale
(Mateo 5:13; Markus 9:50)

34 “A sol a maki kamumu. Pali ge lobo a namina, ni gi bole mule tabu navai a namina? 35 A sol i lobo a namina, i uka lehona. I uka ma ni gi ru na hania ge rike

* 14:15: Luk 13:29 * 14:20: 1Ko 7:33 * 14:26: Luk 9:23

kamumu vona maki. I uka ma ni gi ru turana tahena bulmakau ge vona a malala vakuloi. Bara ni bole, ni vuroki tala tavula kunana.

“E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

15

A Nivakakika na Sipsip i Velu (Mateo 18:12-14)

¹ Na parava tara, e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale ri vaboletugu mai e Isu, ri gi longo a nitana. ² *Lakea e huriki a Pariseo, a mari na vinara ri ta barangungu, ri ta maea, “Ra bakovi iea i tagui e huriki a bakovi hale, i kani turane ria.”

³ Lakea e Isu i koli, i taki ria na nita vakakika iea, ⁴ * “E rei a bakovi i tahoka a sipsip i 100, pali i velu tara, bara i pe puru na robo a maka sipsip i 99, i vano i matakanea a sipsip ra i velu. Bara i matakanea, matakanea, i matavisia. ⁵ Na tahuna i matavisia, bara i vivi vona i vakoa, ⁶ i lakea na tanga. Muri bara i gale palupu e huriki a turana, i taki ria, ‘Mu vivi turagu a vuhuna a matavisia pali a sipsip nau i velu.’ ⁷ A Vure tara, na tahuna a bakovi hale i pulo a vilona, i vivi hateka. I vivi ne huriki ala 99 ri kamumu pali, ri pulo pali a vilone ria. Pali i vivi hateka na bakovi hale ala taku i pulo a vilona.”

A Nivakakika na Moni i Velu

⁸ E Isu i taki tabua tara nivakakika i ta maea, “A ngatavine tara i tahoka moni silva vona i ravulu, lakea i velu tara. A ra mu luhoia ge ratea? Bara i namia a lam, i kovo kadoa a ruma, i matakana lae, muri bara i matavisia. ⁹ Na tahuna i matavisia bara i gale palupu e huriki a turana, e huriki ri made tabukoi

vona, i taki ria, i ta maea, ‘Mu vivi turagu, a vuhuna a matavisia pali a moni nau i velu.’ ¹⁰ I mavonga kunana, a Vure turana e huriki a agelo bara ri vivi hateka, na tahuna ri masia a bakovi hale tara i pulo a vilona.”

A Nivakakika na Koma Bakovi i Velu

¹¹ E Isu i ta lokovonga liu, i ta maea, “A bakovi tara i tahoka e tuna bakovi ala rua. ¹² A viri kiroko i takia e tamana i ta maea, ‘O habi nau ngane a mahala nau.’ Lakea e tamane rua i vaveru rua vona mahala vona.

¹³ “I uka ma i tabaka, a viri kiroko i bole lobo a maki vona i vano, i havai maia a robo basi tara. I bele vona a robo iea, i vakalobo a mahala vona na naro hale. ¹⁴ I vuroki lobo a mahala vona. I bele ngane na robo iea a pago. I matasia, i vitolo mavonga. ¹⁵ Lakea i vano i bole a leho vonga na tahona malala tara. A bakovi iea i rudua ge matakari a nure na boro. ¹⁶ I vitolo hateka, i ngaru ni kani a maki ni kani na boro, pali i uka tara viri ge habi a maki ni kani vona.

¹⁷ “I bele vona ngane a niluhoi kamumu, lakea i ta maea, ‘E huriki a vora ne tata ri tahoka a maki ni kani i kupo, pali iau a mate mavonga koea na vitoloa! ¹⁸ *Ga vano ga hamule mai e tata, ga takia ga ta maea, ‘Iau a rata virihi a naro hale na Vure, a rata a naro hale virihi mai ioe. ¹⁹ I uka ma a bakovi kamumu go gale iau ge iau e tumu. O rata iau, ge iau a vora vomu kunana.’” ²⁰ Lakea i pesi rike i hamule lakea ne tamana. Na tahuna i tabana ni laho basi, e tamana i masia, i dodoa. I nunu halala ia, i lakavua, i ngurua.

²¹ “Lakea i takia e tamana i ta maea, ‘Tata, iau a rata a naro hale virihia a Vure. A rata a naro hale virihi ioe. I uka ma a bakovi kamumu go gale iau ge iau e tumu.’

* 15:2: Luk 5:30 * 15:4: Ese 34:11,16; Luk 19:10 * 15:18: Sng 51:4

22 “Pali e tamana i taki e huriki a vora vona i ta maea, ‘Mu nunu, mu bole valai a varakia kamumu, mu vakarodoa vona. Mu bole a paga, mu rodo dilia na kukulimana. Mu bole a vahapolo, mu vakarodoa.’” 23 Mu lavea a tuna bulmakau i gavutuvutu, mu rabalakia. Si gi rata habu, si gi vivi, 24* a vuhuna re tugu iea i mate, ngane i mahuri mule. I velu, pali ngane ni matavisi.’ Lakea ri rata a habu, ri pitei.

25 “A tabua i tabana ni leho na hania. Na tahuna i hamule valai tabukoi na ruma, i longo e huriki ri kalolo, ri raulo.” 26 Lakea i nanea a vora tara, i ta maea, ‘I navai, a ra ri ratea e huriki nga?’

27 “A vora i koli i ta maea, ‘E tarimu i hamule pali, lakea e tamamu i rabalakia a tuna bulmakau gavutuvutu, a vuhuna i vivi vona e tarimu i hamule valai, i made kamumu tabu koea.’

28 “Pali a tabua i madihi a hatena, i koi ni dili. Lakea e tamana i pagitala i lukea, i takia ge dili.” 29 Pali i takia e tamana i ta maea, ‘Mata valai! Na pida i kupo pali a vora mavonga vomu. I uka ma a longotaroa tara nitamu. Pali o uka ma o ratea nau tara habu ga kani turana e huriki a turagu.’ 30 Pali re tumu iea, i vuroki tavula ne huriki a ngoi a mahala vomu. Ngane i hamule valai o rabalakia vona a tuna bulmakau gavutuvutu, o rata habu vona!’

31 “Lakea e tamana i ta maea, ‘O tugu, ioe o made turagu na parava vakaroro. A maki lobo nau, a maki vomu.’” 32 Pali ngane si gi rata a habu si gi vivi, a vuhuna e tarimu i mate, i mahuri mule tabu. Muga i velu, ngane ni matavisi.’”

16

A Nivakakika na Bolekori Hale

1 E Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “A bakovi a mahala tara i tahoka a bolekori i

matakari a mahala vona. Pali e huriki ranga ri takia ra bolekori i rata marogo a mahala vona.” 2 Lakea i gale vilia a bolekori i nanea, ‘A ra maki a longoa ta o ratea? O vakalongo iau ngane, o matakari navai a mahala nau, a vuhuna bara o lobo na leho.’

3 “A bolekori i luhoi lege lae, lakea i luhoi maea, ‘A bakovi a leho vona bara i vakalobo iau ngane na leho. A ra ga ratea ngane? A uka a nitora ga leho ga keli a malala. A maruhu ni nongi a maki na viri tara.’” 4 A luhoi ngane a maki ga ratea na tahuna ga lobo na leho. Bara ratea tara naro, lakea e huriki a bakovi bara ri vivi ni matakari iau na ruma ne ria.’

5 “Lakea a bolekori i gale taku-taku e huriki ri bole a kinori na bakovi dagi vona. Lakea i nanea a viri i muga, ‘I riva a kinori vomu o bole na bakovi dagi nau?’

6 “I ta maea ia, ‘Iau a bole a namona oliv, a nimavana i 800 galen.’

“Lakea a bolekori i takia, ‘O bole a raukea o made puru malaviriri, o here puru a kalavana ge 400 galen kunana. Muri o koli.’

7 “Muri i nanea a viri tara, ‘Pali ioe i riva vomu a kinori?’

“I ta maea ia, ‘Iau a bole a kulopi na vit i 100.’

“Lakea i takia, ‘O bole a raukea, o here puru a kalavana ge 80 kunana. Muri o koli.’

8 “A bakovi dagi i kavurikea a naro hale na bolekori vona, a vuhuna i matakari mule kamumu hateka ia. E huriki a bakovi na uvo ri lohoka hateka ne huriki a bakovi na nipara na ni matakari mule ria.” 9 I mavonga, a taki mua, mu hatebalala, mu habi lae a mahala ne mua, lakea e huriki bara ri ngaru a vilone mua. Muri, na tahuna i lobo a mahala, bara mu tahoka a tanga meli na hunu mu gu made vona vakaroro.

* 15:24: Epe 2:1,5 * 16:10: Luk 19:17-26

¹⁰ * “E rei a viri i matakari kamumu a maki kiroko, bara i matakari kamumu a maki dagi. E rei a viri i tatami na maki kiroko, bara i tatami na maki dagi. ¹¹ I mavonga kunana, mua i uka ma mu matakari kamumu a mahala na malala, i uka tara viri ge luhoi mua mu gu matakari kamumu a mahala muholi. ¹² Pali mua i uka ma mu matakari kamumu a mahala na viri tara, i uka tara viri ge habi a mahala mua mu gu matakari.

¹³ * “A vora i uka ma ge vora na bakovi ala rua, a vuhuna bara i koi vona tara, i ngarua tara. Bara i habi a hatena na bakovi tara, i biu a bakovi tara. I uka tara viri ge vora varago na Vure, a moni.”

A Vinara na Harikianga na Vure

¹⁴ E huriki a Pariseo ri longo a ngavane Isu, ri padikedea e Isu, a vuhuna ri ngaru hateka a moni.

¹⁵ * Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Mua kunana ra mu ngaru e huriki ri gi matai mua, ri gi luhoi ta mua a bakovi kamumu. Pali a Vure i lohoka ne mua, a vuhuna a maki e huriki a bakovi a ngatavine ri luhoi ta a maki kamumu hateka, a Vure i marikoi hateka vona.

¹⁶ * “Hosi si ramai a vinara, a hinere ne huriki a propet. Pali na tahuna e Ioanes i valai, i vakatubu vonga, a Velenga Kamumu na harikianga na Vure ni vakalongo lae. E huriki lobo ri varede ni dili. ¹⁷ * A hunu a malala bara ru lobo. Pali i uka tara vinara na Vure ge velu.

Naha Ni Vapile na Parangia

(Mateo 5:31-32; 19:9; Markus 10:11-12)

¹⁸ “E rei a bakovi i pilea e girihina, i parangi tabu a ngatavine tara, ra bakovi iea i mole. E rei a bakovi i parangi a ngatavine i pilea e girihina, ia tara i mole.

A Hariki Rua e Lasarus

¹⁹ “A bakovi tara, a bakovi na mahala, i bagetu vakaroro na varakia kamumu. I vivi ni kani na parava vakaroro a kinani kamumu. ²⁰ Polovavo na ruma vona, a matasia tara, a rane Lasarus, i mahita mavonga na logona nure. I tuvu lobo vona a ngarava a kulina. ²¹ A maka ligo ri valai bala, ri dame a ngarava vona. I ngaru ni kani a momona kinani i boru puru polotano na dede na bakovi na mahala. Pali a bakovi na mahala i uka ma i dodoa ranga.

²² “Na parava tara a matasia iea i mate. E huriki a agelo ri valai, ri bole sikea, ri taparakia ge made turane Abraham. Muri a bakovi na mahala i mate, ni tanu. ²³ I made na kanono, i bole a nimadihi dagi. I mata sike, i masia e Abraham i made basi hateka. E Lasarus i made turana. ²⁴ Lakea i gale tala, i ta maea, ‘O tata Abraham, o dodo iau, o rudu vilia e Lasarus ge lutu a kukulimana na naru, ge vakamalupea a tabelegu, a vuhuna a bole hateka a nimadihi koea na kanono.’

²⁵ “Pali e Abraham i koli, i ta maea, ‘O tugu, o luhoi mule na tahuna o mahuri vona. A maka maki kamumu i bele vomu. Pali a maka maki hale kunana i bele ne Lasarus. Pali ngane ia i made kamumu ieni, o bole a nimadihi iene ke. ²⁶ Pali a maki tara tabu. Na kurukurune tarua i tahoka a golu dagi ni ru. Mia koea bara mi ngaru ni lakene, bara mi keru. Mua iene ranga, bara mu ngaru ni valai, bara mu keru.’

²⁷ “Muri i koli i ta maea, ‘Pali o tata, o rudua e Lasarus ge hamule lakea na ruma ne tata, ²⁸ ge matai e turagu ala lima vonga. Ge taki tora tou nahea to go muri mai iau vona ra tanga na nimadihi.’

²⁹ “Pali e Abraham i koli, i ta maea, ‘A vinara ne Moses a hinere

* **16:13:** Mat 6:24
Mat 5:18

* **16:15:** Mat 23:28; Luk 18:9-14

* **16:16:** Mat 11:12-13

* **16:17:**

ne huriki a propet i tabuli pali. A ngaru to go ramai.’

³⁰ “Pali i koli ia, i ta maea, ‘I uka, o tata Abraham. A viri tara i mate pali bara i hamule mai tou, bara to pulo a vilone tou.’

³¹ “E Abraham i koli, i ta maea, ‘Ri koi ni longo mai e Moses, e huriki a propet, lakea i uka ma ri gi longo mai a viri ge mahuri mule na nimate.’”

17

Mu Lohopile a Naro Hale

(Mateo 18:6-7,21-22; Markus 9:42)

¹ Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “A maka nitoni na rabu hale bara ri bele. Pali a Vure bara i ratapile e huriki ri vakaboru a viri. ² E rei a viri i vakaboru e huriki, bara i kamumu vona ni gi topi na lohona a kedo dagi, ni gi voro purua na utu, nahea ge vakaboru e huriki a bakovi tavula nga. ³ *I mavonga, mu matadoko!

“Ioe bara o masia e turamu ge rata a naro hale mai ioe, o tahatea. Ia ge pulo a vilona, o lohopile a maki hale i rata virihi ioe vona. ⁴ Ia ge rata hale ioe balaka polorua na parava i taku, pali ge hamule valai vomu balaka polorua, ge taki tala, o lohopile a naro hale vona.”

E Isu i Taki a Naro na Niluhoi

⁵ Muri e huriki a apostolo ri takia e Bakovi Dag, ri ta maea, “O vakatora a niluhoi ne mia!”

⁶ *Pali e Bakovi Dag i koli i ta maea, “Mua bara mu tahoka a niluhoi kiroko i manga a vutuna mastad, bara mu takia a kai iea ge malipu rike, ge vano ge pesi na dari, lakea bara i longototo.

A Naron Vora

⁷ “E rei tara ne mua i tahoka a vora i varo a maki na hania, o a vora i matakari a sipsip, pali na tahuna i hamule valai na ruma

ge takia, ge ta maea, ‘O valai malaviriri, o made turagu tu gu kani.’

⁸ “I uka. A hini bara o takia vona, bara o ta maea, ‘O hilolo, o gutu a maki ni kani nau, o bole valai, ga kani, ga ninu taro iau. Muri bara o kani o ninu ke.’ ⁹ Na tahuna a vora i muri mai a ngavana bakovi dagi vona, i uka ma ni gi kavurike. ¹⁰ Pali mua ranga, na tahuna mu rata lobo a leho ni taki mua vona mu gu rata, a ngaru mu gu ta maea kunana, ‘Mia a vora kunana. I uka ma ni gi kavurike mia, a vuhuna mi rata kunana a leho ni habi ne mia mi gi ratea.’”

A Viri ala Ravulu Ni Kori Mule na Patala

¹¹ E Isu i tabana ni laho sike o Ierusalem. I laho polo na nagi ne Samaria e Galili. ¹² Na tahuna i laho dili na tanga tara, i matai a bakovi ala ravulu. Re huriki a bakovi nga, ri pesi basi, a vuhuna i tuvu ne ria a patala. ¹³ *Ri gale dagi ri ta maea, “Isu, ioe a Bakovi Dag. O dodo mia!”

¹⁴ *Na tahuna i matai ria, i ta maea, “Mu vano mu vakasiri mua ne huriki a prister.”

Na tahuna ri laho lokovonga i malaharuri ne ria a patala. ¹⁵ A viri tara ne ria i masia i malaharuri vona patala, lakea i hamule i gale dagi i kavurikea a Vure. ¹⁶ I tabuli puru tabukoi na vahane Isu, i kavurikea. Ra viri iea a bakovi o Samaria.

¹⁷ Lakea e Isu i nanea, “A viri ala ravulu ri matapado. Pali a vai a viri ala polova? ¹⁸ I navai ri koi ni hamule ri gi kavurikea a Vure? Ra mosi iea kunana i hamule valai, i kavurikea a Vure.” ¹⁹ Muri e Isu i takia a bakovi iea, i ta maea, “O pesi rike, o vano. I matapado a kulimu, a vuhuna o luhoi tora iau.”

* 17:3: Mat 18:15
14:2-3; Mat 8:3-4

* 17:6: Mat 17:20; 21:21

* 17:13: Levi 13:45-46

* 17:14: Levi

A Harikianga na Vure Bara i Valai

(Mateo 24:23-28,37-41)

²⁰ Muri e huriki a Pariseo ri nanea e Isu na harikianga na Vure, garika ge valai. Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Na tahuna a harikianga na Vure ge valai, i uka ma ge valai turana nivakasiri mu gu matai na matane mua. ²¹ I uka tara viri ge taki i bele pali koea o i bele pali lake, a vuhuna a harikianga na Vure i bele pali ne mua.”

²² Muri i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “Muri a parava bara i valai, bara mu ngaru hateka ni masia a Tuna Bakovi ge hamule valai. Bara mu ngaru ni matai popotea, pali i uka ma mu gu masia. ²³ *E huriki a bakovi bara ri taki mua, ri ta maea, ‘Mu mata lakea, i made lake,’ o ‘Mu mata valai, i made koea.’ Naha ni vano. Naha ni nunu muri mai ria. ²⁴ Na tahuna a vila i maravila na hunu, i vakapalala a hunu lobo, mu masia. I mavonga kunana na tahuna a Tuna Bakovi i hamule valai, bara mu matakilalea. ²⁵ Pali muga e huriki lobo mona bara ri tepua, bara i bole a nimadihi i kupo.

²⁶ “A parava na Tuna Bakovi ge manga kunana a parava ne Noa. ²⁷ *Hosi, na tahuna e Noa i hae a agarungu vona, e huriki ri kani, ri ninu, ri vaporangi, i vano i harena na tahuna e Noa i rike na agarungu. I valai a marungu lolo i ratapile ria lobo.

²⁸ * “I mavonga kunana hosi ne Lot. E huriki ri kani, ri ninu, ri vakona, ri vahabi a maki, ri varo a maki, ri hae a ruma. ²⁹ Pali na tahuna e Lot i ha taroa e Sodoma, i boru valai meli na hunu a kanono a bega i ratapile ria lobo.

³⁰ “Bara i mavonga kunana na tahuna a Tuna Bakovi ge hamule

valai. ³¹ *Na parava iea, a viri tara i pesi na mapana ruma, nahea ge hamule puru tabu ge dili na ruma ge bole a maki vona. Ge ha kunana. I mavonga kunana a viri i leho na hania, nahea ge hamule lakea na ruma ge bole a maki vona. ³² *Mu luhoia e girihine Lot! ³³ *A viri i ngaru ni korimule a kakaina bara i mate. Pali a viri i habi a kakaina bara i mahuri vakaroro.

³⁴ “A taki mua, na rodo iea, a viri ala rua ru mahita na kiri taku; bara ni bole tara, ni pe mule tara. ³⁵ A ngatavine ala rua ru rata a maki ni kani. Bara ni bole tara, ni pe mule tara. ³⁶ A bakovi ala rua ru leho na hania. Bara ni bole tara, ni pe mule tara.”

³⁷ E huriki a murimuri vona ri longoa, lakea ri nanea, “Bakovi Dagi, ra maka maki nga, ge bele vai?”

E Isu i koli i ta maea, “Na hini i tabuli vona a podana viri, a maka pangopangokaba* bara ri vapopo.”

18

A Havuri i Ta Hinituhana

¹ *Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona na nita vakakika tara, a vuhuna i ngaru ri gi vasileki vakaroro, ri gi hatenono. ² Lakea i ta maea, “Na tanga tara a mari ni pelekado i made vonga. I uka ma i mangenge na Vure, i uka ma i togo e huriki a bakovi. ³ Na tanga iea, i tahoka a havuri i valai bala vona i nanea, ‘O tuhori iau ne huriki a pile nau.’

⁴ “I muga, a mari ni pelekado i longotaroa. Pali muri i taki mulea, i ta maea, ‘Iau i uka ma mangenge na Vure, i uka ma a togo e huriki a bakovi. ⁵ Pali iau ga koria a ngatavine iea, a vuhuna i valai

* 17:23: Mrk 13:21; Luk 21:8 * 17:27: Vuh 6:5–7:24 * 17:28: Vuh 18:20; 19:25 * 17:31: Mat 24:17-18 * 17:32: Vuh 19:17,26 * 17:33: Luk 9:24 * 17:37: A pangopangokaba i manga a loha, i kani poi a maki i mate. * 18:1: Kol 4:2; 1Tes 5:17

bala i vakapae iau! Iau i uka ma ga koria, bara i valai bala, i vakamalulu a tuhagu.’”

⁶ Lakea e Bakovi Dagi i ta maea, “Mu luhoi kamumu a naro i ratea a bakovi hale iea. I uka ma i kori malaviriri a havuri iea. ⁷ Pali a Vure, i muholi hateka bara i kori e huriki i vulaki ria, re huriki ri galea vakaroro, na hatelanga, na malunga, na rodo. ⁸ A taki muholi mua, bara i kori malaviriri ria. Pali na tahuna a Tuna Bakovi ge hamule valai na malala, ge matai ranga e huriki ri luhoi tora ia, o ge uka?”

A Bakovi ni Bole a Takis

⁹ E huriki ranga ri luhoi ta ria a viri kamumu, lakea ri biu e huriki ranga. Lakea e Isu i takia ne ria a nita vakakika iea, ¹⁰ “A bakovi ala rua ru sike na roho na Vure, ru gu vasileki. A Pariseo rua a bakovi ni bole a takis. ¹¹ A Pariseo i pesi rike i vasileki mule vona, i ta maea, ‘Vure nau, a kavurike ioe a vuhuna iau i uka ma a manga e huriki a bakovi ranga ri rabalaki a viri, ri panaho a maki. Iau i uka ma a manga e huriki ri rata a naro hale, ri mole. Iau i uka ma a manga a bakovi iea, ra bakovi ni bole a takis. ¹² *Iau a peremu balaka rua na vik i taku. A maki lobo nau a ru na naguna i ravulu, a habia vomu a tabekena i taku.’

¹³ *Pali a bakovi ni bole a takis i pesi basi, i uka ma i mata sike na hunu. I dodo hateka vona a hini ia a bakovi hale. I maruhu hateka, i ta maea, ‘Vure nau, o dodo iau a bakovi hale.’

¹⁴ *A taki mua, a Vure i puga vuroki a naro hale na bakovi ni bole a takis, pali a Pariseo iea, i uka ma i puga vuroki a naro hale vona, a vuhuna e rei a viri i bibi rike mule ia, a Vure bara i vakakirokoa. Pali e rei a viri i vakakiroko mule ia, a Vure bara i kavurikea.”

E Huriki a Koma Kiroko (Mateo 19:13-15; Markus 10:13-16)

¹⁵ E huriki ri boko valai ne Isu e huriki a koma kiroko, ge padoi ria. Pali na tahuna e huriki a murimuri ri matai, ri tahate ria. ¹⁶ Pali e Isu i taki e huriki ri gi boko valai vona e huriki a koma nga, lakea i ta maea, “Naha ni hatekakari e huriki a koma. Mu taparaki ria ri gi valai nau, a vuhuna a harikianga na hunu ne vone ria e huriki a hulu nga. ¹⁷ *A taki muholi mua, e rei a viri i uka ma i ngaru a Harikianga na Vure ge manga e huriki a koma nga, i uka ma ge dili vona.”

A Bakovi na Mahala (Mateo 19:16-30; Markus 10:17-31)

¹⁸ *Muri, a bakovi dagi tara i nanea e Isu i ta maea, “Mari ni tovo, o kamumu hateka. A ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

¹⁹ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “I navai o taki iau a kamumu? I uka tara viri ge kamumu. A Vure kikeri kunana a viri i kamumu. ²⁰ *O lohoka vona a vinara nga: naha ni mole, naha ni rabalaki a viri, naha ni panaho, naha ni padi virihi tavula a viri na ngava. O togo e tamamu e kinamu.”

²¹ Lakea i ta maea, “A vinara lobo nga a muri mai, a vakatubu na tahuna a kiroko vona.”

²² Na tahuna e Isu i longoa, i takia, “A maki tara i uka ma o ratea ma. O vano o habi a maki lobo vomu ni gi kona. O bole a mapana o habi ne huriki a matasia, bara o tahoka a mahala na hunu. Muri o valai o muri nau.”

²³ Na tahuna i longoa a ngava iea, i dodo hateka, a vuhuna i tahoka a mahala i kupo. ²⁴ Lakea e Isu i mata lakea vona i ta maea, “I madihi hateka na bakovi na mahala ge dili na harikianga na Vure!

* 18:12: Ais 58:1-4; Mat 23:23 * 18:13: Sng 51:1 * 18:14: Mat 23:12 * 18:17: Mat 18:3
* 18:18: Luk 10:25 * 18:20: Nim 20:12-16; Vin 5:16-20

²⁵ Muholi hateka a kamel i keri ni dili na dupi na kavato. I mavonga kunana, a bakovi na mahala i uka ma ge dili na harikianga na Vure.”

²⁶ E huriki ri longoa a ngava iea ri turutu, ri nana, “Pali e rei ngane ge bole a nimahuri vakaroro?”

²⁷ Pali e Isu i koli, i ta maea, “A maki i keri e huriki a bakovi, a Vure i kara ge rata.”

²⁸ Lakea e Petrus i ta rike, i ta maea, “Pali mia, mi pe pali a tanga ne mia, mi muri vomu!”

²⁹ E Isu i koli i ta maea, “A taki muholi mua, e rei a viri i lohophile a tanga vona, e girihina, e turana, e tamana, e kinana, e huriki e tuna, ge longototo a Vure, ³⁰ bara i bole tabu i kupo hateka koea na malala. Muri ma meli na hunu bara i mahuri vakaroro.”

E Isu i Taki Tabu a Matenga Vona
(Mateo 20:17-19; Markus 10:32-34)

³¹ *E Isu i tuli lakea na gaga a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i taki ria, i ta maea, “Ngane si gi sike o Ierusalem, lakea a ngava lobo e huriki a propet ri here puru virihi mai a Tuna Bakovi bara i bele muholi. ³² *Bara ni habi ia na limane huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda. Bara ri padikedea, ri rata halea, ri kalupe tahoa, ³³ ri hotua, muri bara ri rabalakia. Muri na parava i tolu, bara i pesi rike mule na matenga.”

³⁴ *Pali e huriki a murimuri i uka ma ri longokilalea a ngavane Isu. A pelegona ngava ni ruhulolo ne ria, i uka ma ri longokilalea.

E Isu i Vakamatapara a Kepa
(Mateo 20:29-34; Markus 10:46-52)

³⁵ E Isu i bele tabukoi o Ieriko. A bakovi tara, a kepa, i mamade na dahana dala, i nonongi a maki ne huriki. ³⁶ Na tahuna i longo e

huriki ala kupo ri laho polo, i nana ria vona a ra maki i bele. ³⁷ Lakea e huriki ri takia ri ta maea, “E Isu o Nasaret i laho polo ngane.”

³⁸ Lakea i gale tala, i ta maea, “Isu, Tune Davit, o dodo iau!”

³⁹ E huriki ri laho muga ri tahatea, ri takia ge vulai. Pali i gale hateka tabu, i ta maea, “O Tune Davit, o dodo iau!”

⁴⁰ Lakea e Isu i pesi tata, i taki e huriki ri gi tuli vilia vona a bakovi iea. Na tahuna i valai tabukoi, e Isu i nanea, ⁴¹ “A ra o ngarua ga ratea?”

I koli i ta maea, “Bakovi Dag, a ngaru ni matapara.”

⁴² Lakea e Isu i takia, “O matapara. O tavaga ngane, a vuhuna o luhoi tora iau.” ⁴³ I malaviriri kunana i matapara, i muri ne Isu i kavurikea a Vure. Na tahuna e huriki a bakovi a ngatavine ri masia a kepa iea i matapara, ria ranga ri kavurikea a Vure.

19

E Isu i Lakea na Ruma ne Sakeus

¹ E Isu i dili na tanga e Ieriko, ta ge laho polo. ² A bakovi tara i made vona a tanga iea, a rana e Sakeus, a bakovi i muga ne huriki a bakovi ni bole a takis. Ia a bakovi na mahala. ³ I ngaru ni masia e Isu, pali i keri ni masia a vuhuna i kapo, i kupo hateka e huriki ri vapesihi halui e Isu. ⁴ Lakea e Sakeus i nunu muga na dala, i rike na kai a pik, ge made langa, ge matai kamumua e Isu na tahuna i laho polo.

⁵ Na tahuna e Isu i bele vona a hini nga, i mata rike, i masia e Sakeus, lakea i takia, “Sakeus, o puru valai malaviriri! Mona ga made turamu na ruma vomu.”

⁶ Lakea e Sakeus i puru malaviriri, i vivi hateka ni taguia e Isu. ⁷ *E huriki ri masia ri ta barangungu, ri ta maea, “Re Isu, i

* 18:31: Luk 24:44

* 18:32: Luk 9:22,44

* 18:34: Mrk 9:32

* 19:7: Luk 15:2

navai i vano i made turana bakovi hale iea?"

⁸ *Na tahuna ri made na ruma, e Sakeus i pesi rike, i takia e Bakovi Dagi, i ta maea, "Ga veru na nagona ge rua a maki lobo nau. A tabekena tara ga habi ne huriki a matasia. E huriki a tami ria hosi, a panaho a maki ne ria, ga koli balaka va tabu."

⁹ *Lakea e Isu i takia i ta maea, "Mona a Vure i korimule e huriki na ruma iea, a vuhuna ra bakovi iea, ia tara a hamone Abraham. ¹⁰ *A Tuna Bakovi i valai ge matakana e huriki ri velu, ge korimule ria."

*A Vora ala Ravulu
(Mateo 25:14-30)*

¹¹ E huriki ri talangaki a ngava i taki, lakea e Isu i taki tabua ne ria tara nita vakakika, a vuhuna i valai tabukoi pali o Ierusalem, e huriki ri luhoi ta a harikianga na Vure i popote ge valai. ¹² Lakea e Isu i taki ria i ta maea, "A bakovi dagi tara ta ge havai lakea na tanga basi, ni gi rata ge ia a hariki, muri ge hamule valai, ge matakari a harikianga. ¹³ Lakea i gale valai a vora vona ala ravulu, i habi ne ria takutaku a moni dagi.* Lakea i taki ria i ta maea, 'Mu rata a leho vona a moni nga ge harena na tahuna ga hamule valai vona.' Muri i vano."

¹⁴ "Pali e huriki na tanga vona ri marikoi vona. Lakea ri rudu muri vona e huriki a vinuru, ri gi ta maea, 'Mi marikoi vona a bakovi iea. Nahea ge ia a hariki ne mia.'

¹⁵ "Pali na tahuna i bele vona a tanga basi iea, ni rata ia a hariki. Na tahuna i hamule na tanga vona, i ta maea, 'Mu gale valai nau e huriki a vora a habi a moni ne ria, ri gi vakasiri iau vona i riva tabu ri vakabele.'

¹⁶ "I valai muga a vora tara, i ta maea, 'Bakovi dagi, iau a leho vona a moni vomu, a vakabele tabu a moni vomu i ravulu.'

¹⁷ *"Lakea a hariki i takia a vora i ta maea, 'Kamumu hateka! Ioe a vora kamumu. Ngane o matakari a tanga dagi ge ravulu, a vuhuna o rata kamumu a leho kiroko.'

¹⁸ "Muri i valai tabu tara vora, i ta maea, 'Bakovi dagi, a leho vona a moni vomu, a vakabele tabu a moni vomu i lima.'

¹⁹ "Lakea a hariki i takia a vora i ta maea, 'Ioe ngane o matakari a tanga dagi ge lima.'

²⁰ "Muri i valai tabu tara vora, i takia a hariki, i ta maea, 'Bakovi dagi, a moni vomu o habi nau, a sivu na marapena kala a ruhulolo. ²¹ A rata mavonga, a vuhuna a mangenge vomu, ioe a bakovi hateka. A mahala i vakabele e huriki, o bole. A maki ni kani i varo e huriki, o bole.'

²² "Muri a hariki i takia a vora, i ta maea, 'Ioe a bakovi hale! Na ngavamau kunana ga vakasiri e huriki ne ioe o rata hale. Ioe o lohoka nau, iau a bakovi hateka, a bole tavula a mahala ne huriki, a bole tavula a maki ni kani ne huriki. ²³ Pali i navai o uka ma o ru dili na tava a moni nau? Na tahuna a hamule valai, bara bole mule turana ranga moni o vakabele tabu.'

²⁴ "Lakea a hariki i taki e huriki ri pesi tabukoi i ta maea, 'Mu bole mule vona a moni a habi vona rira, mu habia na viri i vakabele tabu a moni i ravulu.'

²⁵ "Ri takia ri ta maea, 'Bakovi dagi, a vora iea i tahoka pali a moni i ravulu.'

²⁶ *"Pali a hariki i ta maea, 'E huriki ri tahoka pali a maki bara ni habi tabu ranga. Pali e huriki ri uka a maki bara ni bole mule lobo a maki popote ri tahoka. ²⁷ Pali ngane i vai e huriki a gimagu ri

* 19:8: Nim 22:1; Gi 5:6-7

* 19:9: Luk 13:16; Apo 16:31

* 19:10: Luk 15:4; Ion 3:17;

1Tim 1:15

* 19:13: A moni i habi ne ria ni gale a 'mina.' A mina i taku i manga a mapana bakovi ge leho na keva i tolu.

* 19:17: Luk 16:10

* 19:26: 19:26 Mat 13:12; Luk 8:18

koi nau ge iau a hariki ne ria? Mu bole valai ria mu rabalaki ria na matagu.’”

E Isu i Dili o Ierusalem

(Mateo 21:1-11; Markus 11:1-11; Ioanes 12:12-19)

²⁸ E Isu i taki lobo a nita vakakika iea, muri i laho lokovonga o Ierusalem. ²⁹ Na tahuna i valai tabukoi na tanga e Betpage e Betani, na dahana lolo e Oliva, i rudu muga a murimuri vona ala rua, ³⁰ i ta maea, “Muru muga lakea na tanga kiroko lake. Na tahuna muru dili vona, bara muru masia a tuna donki ni kolotata vonga. A tuna donki iea, i uka tara viri ge rike vona ma. Muru pugea, muru bole vilia. ³¹ A viri tara ge nana marua, ge ta maea, ‘I navai muru pugea a donki iea?’ Muru takia muru ta maea, ‘E Bakovi Dagi i tahoka a leho vona.’”

³² A murimuri nga ru vano ru dili na tanga, ru masia a tuna donki i manga a hini i takia ne rua e Isu. ³³ Na tahuna ru pugea, i pagitala a tahona, i nana rua i ta maea, “I navai muru pugea a tuna donki iea?”

³⁴ Lakea a murimuri nga ru koli, ru ta maea, “E Bakovi Dagi i tahoka a leho vona.”

³⁵ Muri ru lalua a tuna donki lakea ne Isu, ru vulala na bitona a varakia ne rua, ru vakarikea vona e Isu. ³⁶ Lakea e huriki ri vulala puru na dala muga na donki a varakia ne ria, i laho langa vona a donki.

³⁷ I valai tabukoi ngane o Ierusalem, na tabeke na dala i raga valai na lolo e Oliva. Ngane e huriki a murimuri lobo ri gale dagi, ri kavurikea a Vure vona a maka nivakasiri ri matai, ri ta maea,

³⁸ * “A Vure ge rata kamumu a hariki i valai na rane Bakovi Dagi!

Ngane e huriki a bakovi a ngatavine ri gi made na nivalemu turana Vure.

Si gi kavurikea a rana Vure Meli Liu!”

³⁹ Lakea e huriki a Pariseo ranga, ra ri laho turane huriki, ri takia e Isu ri ta maea, “Mari ni tovo, o taki e huriki a murimuri vomu nahea ri gi taki a ngava nga.”

⁴⁰ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A taki mua, ria bara ri ngavarubu, a maka kedo bara ri gale tala.”

E Isu i Taringia e Ierusalem

⁴¹ Na tahuna e Isu i bele tabukoi o Ierusalem, i masia a tanga, i taringia, ⁴² i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Ierusalem, bara mu lohoka nau, bara mu made na nivalemu. Pali i uka ma mu matakilala iau. ⁴³ Lakea a parava bara i valai, e huriki a pile ne mua bara ri pesi halui mua, ri gi keli kadolu rike a malala na nure, lakea e huriki a pile bara ri page poloa a nure, ri dili na tanga, ri bolea. ⁴⁴ *Bara ri ratapile a tanga turana e huriki ri made pololilo vona. I uka tara kedo ge tabuli langa vona tara kedo tara. Bara i bele a maki nga, a vuhuna i uka ma mu matakilaka vona a parava i valai vona a Vure ge korimule mua.”

E Isu i Lili e Huriki na Roho na Vure

(Mateo 21:12-17; Markus 11:15-19; Ioanes 2:13-22)

⁴⁵ Muri e Isu i dili na roho na Vure, i vakatubu ni lili tala e huriki ri vakona ri vahabi a maki pololilo.

⁴⁶ *I taki ria, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, ‘A roho nau, a roho na ni vasileki.’ Pali mua mu ratea i manga a hini ri haniu vona e huriki a panaho.”

⁴⁷ *Muri e Isu i vara na roho na Vure na parava lobo. Lakea e huriki a prister dagi, a mari na

* 19:38: Sng 118:26; Luk 2:14
Luk 21:37

* 19:44: Luk 21:6

* 19:46: Ais 56:7; Jer 7:11

* 19:47:

vinara, a bakovi dagi, ri matakana a dala ri gi rabalakia e Isu vona. ⁴⁸ Pali i uka ma ri matavisia tara dala, a vuhuna e huriki lobo ri ngaru hateka a ngavana.

20

E Rei i Habi a Nitora ne Isu

(Mateo 21:23-27; Markus 11:27-33)

¹ Na parava tara, na tahuna e Isu i tovo e huriki na Velenga Kamumu pololilo na roho na Vure, e huriki a prister dagi, a mari na vinara, e huriki a bakovi dagi ri valai ne Isu. ² Lakea ri nanea, “O vakalongo mia, o bole vai a nitora o rata a maki nga? E rei i taki ioe go rata a maki nga?”

³ E Isu i koli i ta maea, “Ga nana taro mua vona tara ninana. Mu vakalongo iau, ⁴ ra hilova ne Ioanes, i valai na Vure, o i valai na bakovi tavula kunana?”

⁵ Ri vahehe, ri ta maea, “Bara si takia a leho vona i valai na Vure, bara i nana, ‘Pali i navai i uka ma mu luhoi tora ia?’ ⁶ Pali hita bara si taki a hilova ne Ioanes a niluhoi na bakovi kunana, e huriki bara ri padimate hita na kedo, a vuhuna ri luhoia e Ioanes a propet.” ⁷ Lakea ri koli mule ri takia, ta i uka ma ri lohoka vona a hilova ne Ioanes i valai ne rei.

⁸ Lakea e Isu i ta rike, i ta maea, “Pali iau tara, i uka ma ga vakalongo mua vona e rei i habi a nitora nau ni rata a maki nga.”

A Nivakakika na Hania

(Mateo 21:33-46; Markus 12:1-12)

⁹ * Muri e Isu i taki ria vona tara nita vakakika tabu, i ta maea, “A bakovi tara i varoa a hania na vain, i habia ne huriki a bakovi ranga ri gi leho taro vona. Muri i vano i havai, i made tabaka na robo tara. ¹⁰ I tabukoi ngane a keva ni mirio a vain, lakea i rudua a vora vona i lakea ne huriki a

bakovi ni leho ge bole ranga kadena vain. Pali ri ubia a vora, ri tono mulea i laho a vahana a limana i hamule. ¹¹ Muri i rudu tabua tara vora. Pali ri ubi tabua, ri rata halea, ri tono mulea i laho a limana a vahana i hamule. ¹² A tahona hania i rudu tabua tara vora. I mavonga ia, ri ubi pilea, ri voro talea.

¹³ “Lakea a tahona hania na vain i nana mulea i ta maea, ‘A ra ga ratea ngane? Ga rudua e tugu a bakovi a hategu. Bara ri togo ia.’

¹⁴ “Pali na tahuna e huriki a bakovi ni leho ri masia e tuna, ri vata, ri ta maea, ‘A bakovi iea bara i bole a murine tamana. Si rabalakia, si bole a hania na vain na tahuna e tamana i mate.’ ¹⁵ Lakea ri vuroki talea e tuna, ri rabalakia.

“Mu luhoi navia a tahona hania, ge rata navai ria ngane? ¹⁶ Bara i valai, i rabalaki e huriki a bakovi nga, i bole mulea a hania na vain, i habi polo tabua ne huriki a bakovi ranga.” Na tahuna ri longoa a nivakakika iea ri ta maea, “A Vure, nahea ge rata mavonga!” ¹⁷ Lakea e Isu i matanono ria i ta maea, “Pali a ngava ni here puru na Hinere i ta maea,

‘Ra kedo e huriki a mari ni hae a ruma ri marikoi vona, ngane i bele a vuhu kedo ni hae a ruma vona.’

¹⁸ * “E huriki ri boru langa na kedo iea bara ri bole a vuranga. Na tahuna a kedo iea bara i boru, i tahoa tara bakovi, bara i ubi momoa.”

¹⁹ Ngane e huriki a mari na vinara turana e huriki a prister dagi i padi ria a mana vona e Isu i taki virihi ria, lakea ri ngaru ni lakavu malaviriria. Pali ri mangenge ne huriki a bakovi a ngatavine.

A Takis ne Kaiser

(Mateo 22:15-22; Markus 12:13-17)

²⁰ *Lakea ri rudu e huriki ranga ri gi tamilalu ni muri ne Isu, ri gi kasisi, ri gi matanonoa ge rata ranga ngava hale, bara ri taki tala ne Pilato. ²¹ E huriki a kasisi nga ri nanea, “Mari ni tovo, mi lohoka vomu, ioe o ta muholi, o vara e huriki na maki muholi. O rata a naro i palupulupu ne huriki lobo. O vara kunana na naro na Vure i muri mai a ngava muholi. ²² A vinara i taki si gi habi a takis ne Kaiser, o i uka?”

²³ Pali e Isu i lohoka vona a taminga ne ria, lakea i taki ria i ta maea, ²⁴ “Mu vakasiria nau tara moni. A hanune rei, a rane rei i tabuli vona?”

Ri ta maea ria, “A hanune Kaiser, a rane Kaiser i tabuli vona.”

²⁵ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Mu habi ne Kaiser a maki ne Kaiser. Mu habi na Vure a maki na Vure.”

²⁶ Ri keri ni padi virihia na ngava vona na matane huriki a bakovi a ngatavine. Ri ngapa ri vulai kunana.

E Huriki a Sadusi

(Mateo 22:23-33; Markus 12:18-27)

²⁷ Muri e huriki a Sadusi ri valai ne Isu. Re huriki nga ri taki ta a viri i mate i uka ma ge pesi rike mule tabu. ²⁸ *Ri nanea, “Mari ni tovo, e Moses i here puru i taki a bakovi i mate, i pe purua e girihina, pali i uka e tune rua, e tarina bara i parangi tabu a havuri vona, ge vakabelea a hamona. ²⁹ I tahoka e tarina mai ala polorua. A tabua i parangi, muri i mate. Pali i uka ma i vakabele e tuna. ³⁰ A pahamuri tabua i parangi tabu vona a havuri vona. Muri ia tara i mate, i uka tabu e tuna. ³¹ A tolune ria i parangi tabu vona, pali ia tara i mate. Re maki tarina mai lobo nga to parangi lobo vona. Muri to mate, i uka ma to vakabele e tune tou. ³² Muri i mate a

ngatavine. ³³ Muri ma, na tahuna e huriki ri pesi rike mule na ni mate, ra ngatavine iea ge girihine rei muholi? Tou lobo to parangi vona.”

³⁴ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Koea na malala e huriki ri parangi. ³⁵ Pali muri ma, e huriki a bakovi a ngatavine a Vure ge taki ria ri kamumu, ri gi mahuri mule na nimate, i uka ma ri gi vaparangi, ³⁶ a vuhuna ri manga a agelo, i uka ma ri gi mate tabu. Ria e huriki e tuna Vure, a vuhuna ri mahuri mule na nimate. ³⁷ *E Moses tara i vakasiri hita vona e huriki ri mate, bara ri mahuri mule tabu. Na tahuna i here puru a nuverei na kai kiroko i nono, i takia e Bakovi Dagi ia ‘A Vure ne Abraham, a Vure ne Isak, a Vure ne Iakop.’ ³⁸ I uka ma ia a Vure ne huriki ri mate. Ia a Vure ne huriki ri mahuri, a vuhuna e huriki lobo ri mahuri na matana.”

³⁹ Lakea e huriki a mari na vinara ri ta maea, “Mari ni tovo, a nikoli vomu i kamumu.” ⁴⁰ Muri ri mangenge ni nana tabua.

E Kristo Ia e Tune Rei

(Mateo 22:1-2; Markus 12:35-37)

⁴¹ Muri e Isu i nana ria i ta maea, “I navai ni taki e Kristo ia e Tune Davit? ⁴² *Na maka Linge, e Davit i here maea, ‘E Bakovi Dagi i takia e Bakovi Dagi nau,

“O made na limagu a kanegu, ⁴³ ge harena na tahuna ga ratapile e huriki a pile vomu, ri gi vora tavula vomu.”’

⁴⁴ “E Davit i galea a viri iea a Bakovi Dagi vona. Pali i navai tabu ge ia e tune Davit?”

E Isu i Biu e Huriki a Mari na Vinara

(Mateo 23:1-36; Markus 12:38-40; Lukas 11:37-54)

⁴⁵ Muri i taki e huriki a murimuri vona na matane huriki lobo, i ta maea, ⁴⁶ “Mu matadoko

na narone huriki a mari na vinara. Ri vakaholi, ri ngaru ri gi bagetu keke. Ri ngaru e huriki ri gi tagui kamumu ria na mada. Ri ngaru ni made mugamuga na roho na vaponga, ri ngaru ni made mugamuga na habu. ⁴⁷ Ri rata a nivasileki olaola, e huriki ri gi luhoi ta ria a bakovi kamumu hateka, pali ri panaho a ruma, a malala ne huriki a havuri. Re huriki nga, a Vure bara i habi a nimadihi dagi ne ria na tahuna i pelekado a narone ria.”

21

A Nihabi na Havuri (Markus 12:41-44)

¹ E Isu i mata lakea, i matai e huriki a bakovi na mahala ri habi a nihabi pololilo na roho na Vure. ² Muri i masia a havuri matasia i ru puru a toea i rua. ³ *Na tahuna i masia, i ta maea, “A taki muholi mua, a havuri matasia iea i habi dagi hateka ne huriki a bakovi na mahala nga. ⁴ E huriki a bakovi na mahala ri habi kunana a maki ri uka leho vona. Pali ra ngatavine matasia iea i habi lobo a maki i tahoka.”

A Roho na Vure Bara Ni Ratapile (Mateo 24:1-2; Markus 13:1-2)

⁵ E huriki a murimuri ranga ri masia a roho na Vure, ri bibi rikea na hini ni vakabagetu kamumu na kedo kamumu, na mahala e huriki ri habi na Vure.

Pali e Isu i taki ria i ta maea, ⁶ * “Ra maki nga mu matai, ra roho na Vure, i uka tara kedo ge tabuli langa vona tara kedo tara. A kedo lobo bara ni ubi puka puru.”

A Nimadihi i Kupo Bara Ri Luve (Mateo 24:3-14; Markus 13:3-13)

⁷ Muri ri nanea e Isu ri ta maea, “Mari ni tovo, garika ge bele a

maki nga? Ge mata navai a kilakila vona, si gi matakilaka vona a maki nga ge bele?”

⁸ E Isu i koli i ta maea, “Mu matadoko vona e huriki ri gi tami mua. A bakovi ala kupo bara ri valai na ragu, ri tatami maea, ‘Iau e Kristo,’ o bara ri ta maea, ‘A parava i valai pali!’ Naha ni longo mai ria. ⁹ Na tahuna mu longo a velengana vaubinga dagi, naha ni mangenge, a vuhuna a maki nga bara ri bele taro. Pali a nilobona parava i tabana.”

¹⁰ Muri i taki ria i ta maea, “A tanga ranga bara ri vaubi turana tanga ranga. E huriki a tara na hariki ranga bara ri vaubi turana tara na hariki ranga. ¹¹ A maka vuruke dagi, a gilanga dagi, a pago dagi bara ri bele. A maka ni-vakasiri dagi bara ri bele na hunu, ri vakamangenge e huriki.

¹² “Pali muga, bara ni lakavu mua ni ratapile mua a vuhuna mu muri mai iau. Bara ni pelekado mua na roho na vaponga, ni ru dili mua na bavi. Bara ni lakavu mua, ni vakapesi mua na matane huriki a hariki a matakari, a vuhuna mu ramai iau. ¹³ Na tahuna mu pesi na matana e huriki a hariki, bara mu vakalongo ria ne nau. ¹⁴ * Naha ni lohoppae vona a ngava bara mu taki ria vona, ¹⁵ * a vuhuna iau ga habi a lohokanga ne mua, bara mu taki kamumu ria, lakea e huriki a pile ne mua bara ri keri ni gege, bara ri keri ni pulo a ngavane mua. ¹⁶ * E huriki e tamane mua, e kinane mua, e tukane mua, e tarine mua, a kabune mua, a turane mua bara ri habi mua na limane huriki a pile ne mua. Bara ri rabalaki ranga ne mua. ¹⁷ E huriki lobo bara ri marikoi ne mua a vuhuna mu muri nau. ¹⁸ Pali i uka tara vune mua ge velu. ¹⁹ Mu pesi tata

* **21:3:** 2Ko 8:12 * **21:6:** Luk 19:44 * **21:14:** Luk 12:11-12 * **21:15:** Apo 6:10 * **21:16:** Mat 10:21-22

na niluhoi ne mua, bara mu bole a nimahuri.

E Ierusalem Bara Ni Ratapile

(Mateo 24:15-21; Markus 13:14-19)

²⁰ “Na tahuna mu matai e huriki a tara na nugumaheto ri pesi halui e Ierusalem, ngane bara mu lohoka vona a tanga i popote bara ni ratapile. ²¹ Na parava iea e huriki ri made o Iudea ri gi ha, ri gi kapiloho na lolo. E huriki ri made o Ierusalem ri gi ha tala. E huriki ri made polovavo na tanga, nahea ri gi dili, ²² *a vuhuna i bele muholi ngane a ngava ne huriki a propet hosi, ri here puru na hinere, a Vure ge koli a maka rabu hale. ²³ E huriki a ngatavine ri singou, e huriki a ngatavine ri vakaruru, bara ri marego hateka na parava iea! A nimadihi dagi bara i bele o Israel. A Vure ge tahate e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea. ²⁴ *E huriki a pile bara ri valai ri rabalaki ria. E huriki i uka ma ri mate, bara ni bole basi, ri made viliha na tanga lobo na malala. E huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda bara ri ratapilea e Ierusalem, ge harena na tahuna a parava ne ria i lobo.

A Tuna Bakovi Bara i Hamule Valai

(Mateo 24:29-31; Markus 13:24-27)

²⁵ * “Na tahuna iea, a maka ni-vakasiri bara ri bele na haro, na keva, na hada. Koea na malala e huriki bara ri mangenge ri voru viliha lae na tahuna ri longo a nangina bokona dari i rere hateka. ²⁶ E huriki a bakovi bara ri mangenge hateka, bara i vurea a matane ria. Bara ri loho lege lae na a ra maki ge bele na malala, a vuhuna a maka nitara polomeli na hunu bara ni polu. ²⁷ *Ngane ri gi masia a Tuna Bakovi i valai

na bubu, i valai turana nitara a nipara dagi. ²⁸ Na tahuna a maka maki nga ri vakatubu ni bele, mu pesi rike, mu mata rike, a vuhuna a parava a Vure ge korimule mua i tabukoi pali!”

A Kai a Balele

(Mateo 24:32-35; Markus 13:28-31)

²⁹ Muri e Isu i takia ne ria a nita vakakika iea, “Mu masia a kai a balele turana maka kai ranga. ³⁰ Na tahuna i tahoka a totona a rahana, i lubu a pagana, bara mu pasimata vona a tahuna na haro i tabukoi. ³¹ I mavonga kunana na tahuna mu matai a maki nga ri be-bele, ngane bara mu lohoka vona a harikianga na Vure i tabukoi.

³² “A taki muholi mua, e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea i uka ma ri gi mate ma, a maka maki nga ri gi bele taro. ³³ A malala a hunu bara ru lobo, pali a nitagu i uka ma ge lobo.

Mu Matadoko na Parava Lobo

³⁴ “Mu matadoko, nahea mu gu luhoi legelege na nimade koea na malala. Nahea mu gu ninu mu gu manga manga, mu gu rata a maka naro hale, ma ge vakapae mua a maka rabu nga. Bara mu turutu na tahuna a parava iea i bele vakaturutu, i lakavu mua i manga a hoa i lakavua a kadirovo. ³⁵ A parava iea ge bele ne huriki lobo ri made na malala. ³⁶ Mu matadoko na parava vakaroro. Mu vasileki bara mu tahoka a nitara ni polo-gege vona a rabu hale nga, ra ri gi bele, bara mu pesi na matana Tuna Bakovi.”

³⁷ Na parava lobo e Isu i vara e huriki na roho na Vure. Na rodo bara i pe a tanga, i pagitala i vano i mahita na lolo e Oliva. ³⁸ Na hatelanga tabu, e huriki lobo bara ri vuho lakea na roho na Vure, ri gi longoa e Isu i vara vonga.

* **21:22:** Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * **21:24:** Sng 79:1; Kap 11:2 * **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; Kap 6:12-13 * **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; Kap 1:7

22

E Iudas a Bakovi Hale
(Mateo 26:1-5,14-16; Markus 14:1-2,10-11; Ioanes 11:45-53)

¹ I valai tabukoi ngane a Habu na Bret i Ua Is. A rana tara a Habu na Nipagepolo. ² E huriki a prister dagi a mari na vinara ri matakana a dala ri gi rabalaki kapilohoa e Isu, a vuhuna ri mangenge ne huriki a bakovi a ngatavine.

³ *Lakea e Satan i dili ne Iudas Iskariot, a turane huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua. ⁴ E Iudas i vano, i ta turana e huriki a prister dagi, a nugumaheto ri tagari a roho na Vure. I ta turane ria na dala ge habia na limane ria e Isu. ⁵ E huriki nga ri vivi, lakea ri takia e Iudas ri gi habi a moni vona. ⁶ E Iudas i longo vona a ngava ne ria, lakea i matakanea tara dala kamumu ge maragisia. I davea a parava nahea e huriki ala kupo ri gi made turane Isu.

A Murimuri Ru Kisi Puru a Kinani
(Mateo 26:17-25; Markus 14:12-21; Ioanes 13:21-30)

⁷ *A Habu na Bret i Uka Is i bele ngane. Na parava iea a tuna sipsip bara ni rabalaki ne vona a nihabi na Habu na Nipagepolo. ⁸ Lakea e Isu i taki e Petrus e Ioanes i ta maea, "Muru muga, muru rata puru a kinani ne hita na Habu na Nipagepolo."

⁹ Lakea ru nana, "I vai a hini o ngaru miri gi rata puru a maki vona?"

¹⁰ E Isu i koli, i ta maea, "Na tahuna muru dili na tanga, a bakovi i kaloho a ulo na naru bara i pugai marua. Muru ramaia, muru dili na ruma i dili vona."

¹¹ Muru takia a tahona ruma, muru ta maea, 'A mari ni tovo i nana vona a tabeke na mosi ge kani turana e huriki a murimuri vona na habu.' ¹² Muri bara i vakasiri marua vona a tabekena

ruma i ngavaka polomeli, i tahoka pali a gula ni made ni kado puru. Muru gutu puru vonga a maki ni kani ne hita."

¹³ Muri ru vano, ru matai a maki lobo i manga a hini i taki muga e Isu. Lakea ru rata puru vonga a kinani na Habu na Nipagepolo.

E Isu i Kani Turane Huriki a Apostolo Vona

(Mateo 26:26-30; Markus 14:22-26; 1 Korin 11:23-25)

¹⁴ Ngane ta ri gi kani, lakea e Isu turane huriki a apostolo vona ri vano, ri made haluia a dede.

¹⁵ Lakea i taki ria i ta maea, "A pasimata ni kani turane mua vona a kinani na Habu na Nipagepolo, muga ne iau ga bole a nimadihi."

¹⁶ A taki mua, i uka ma ga kani tabu vona a habu iea. Muri ma, na tahuna a pelegona habu iea ge bele muholi na harikianga na Vure, bara kani tabu vona."

¹⁷ Muri e Isu i bole a kikei na vain, i kavurikea a Vure, i ta maea, "Mu bole a kikei na vain iea mu vaveru, ¹⁸ a vuhuna a taki mua, i uka ma ga ninu tabu vona a kadena vain iea ge harena na tahuna a harikianga na Vure ge valai."

¹⁹ Muri e Isu i bole rikea a bret, i kavurikea a Vure, i kevea, i veru ne huriki a apostolo vona, ri gi kani, i ta maea, "Ra bret iea a bobogu, a habia ge korimule mua. Mu rata mavonga vakaroro, mu luhoi mule iau."

²⁰ Na tahuna ri kani lobo, e Isu i bole rikea a kikei na vain, i ta maea, "A vain iea a kilakila na ngava dagi karaba a Vure ge rata turana e huriki. A ngava dagi karaba iea ga vakatorea na daragu, ra daragu ge pori, ge korimule mua."

²¹ *"Pali tara ne mua i made turagu koea na dede bara i habi iau na limane huriki a pile, ²² a vuhuna bara i bele nau, iau a Tuna Bakovi, ge manga a hini ni

* 22:3: Ion 13:2,27

* 22:7: Nim 12:1-27

* 22:21: Sng 41:9; Ion 13:21-22

here puru hosi. Pali a Vure bara i ratapilea ra viri ge habi iau na limane huriki a pile.”

²³ Lakea ri vanana vona e rei ne ria ge ratea ra rabu iea.

E Rei a Viri Ge Muga?

²⁴ *Muri ri vahehe lae ne e rei ne ria ge muga ne ria lobo. ²⁵ *Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “E huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda, a hariki ne ria a bakovi hateka, ri taki ta ri kori e huriki. ²⁶ *Pali mua, naha ni rata mavonga. E rei a viri i ngaru ni muga ne mua ge manga a viri kiroko ne mua. A viri i ngaru ni matakari ge manga a vora ne mua. ²⁷ *E rei a viri i dagi? A viri i mamade na dede o a vora i habi a maki ni kani vona? A viri i mamade na dede i dagi. Pali iau a valai, a made turane mua ge iau a vora ne mua.

²⁸ “Mua kunana e huriki mu made turagu, i uka ma mu ha taro iau na tahuna a tahoka a nitoni. ²⁹ Lakea a habia ne mua a harikianga, i manga e Tata i habia nau a harikianga. ³⁰ *Muri bara mu kani mu ninu turagu na harikianga nau, bara mu made na gula-hariki mu pelekado e huriki a kabu ne Israel ala ravulu a polona i rua.”

E Petrus Bara i Nana Rovi ne Isu
(Mateo 26:31-35; Markus 14:27-31; Ioanes 13:36-38)

³¹ Lakea e Isu i ta maea, “Simon, Simon, o longo! E Satan i nana tora a Vure pali ge toni tora mua.

³² *Pali iau a vasileki pali vomu nahea go lohopile iau. Muri, na tahuna o hamule valai tabu nau, o tuhori e huriki a turamu ri gi pesi tora tabu.”

³³ Lakea e Petrus i takia, “Bakovi Dagī, iau bara dili turamu na bavi, bara mate turamu!”

³⁴ Lakea e Isu i takia, “Petrus, muga na kureko ge tangi barama, bara o nana rovi iau balaka tolu.”

³⁵ *Muri e Isu i nana e huriki a apostolo i ta maea, “Na tahuna a rudu tala mua, i uka ma mu laho turana holekopa, a kulopi, a vahapolo, pali mu bala ranga maki, o i uka?”

Ri koli ria ri ta maea, “I uka.”

³⁶ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Pali ngane, e rei a viri i tahoka a holekopa, a kulopi, ge bole. E rei a viri i uka bainat, ge habi a varakia vona, ni gi kona, ge vano ge kona a bainat, ³⁷ *a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i ta maea, ‘Ri taki ia, ta ia a turana e huriki a bakovi hale.’ A maki lobo ni here virihi mai iau vona bara i bele muholi.”

³⁸ Lakea e huriki a murimuri vona ri ta maea, “Bakovi Dagī, mi tahoka a bainat i rua.”

Lakea i taki ria, “Pali kamumu.”

E Isu i Vasileki na Lolo e Oliva
(Mateo 26:31-35; Markus 14:27-31; Ioanes 13:36-38)

³⁹ E Isu i pe a tanga, i sike na lolo e Oliva, i manga a hini i rata vakaroro. E huriki a murimuri vona ri vano turana. ⁴⁰ Na tahuna ri bele vona a hini nga, i taki ria, i ta maea, “Mu vasileki nahea mu gu dili na nitoni.”

⁴¹ Muri i pe ria, i laho tala popote, i turume puru, i vasileki maea, ⁴² “Tata, ioe bara o ngaru, o korimule iau vona a nimadihi dagi ta ga bole. Pali naha ni muri mai a ningaru nau. O muri mai a ningaru vomu.”

⁴³ Muri a agelo tara i bele valai na hunu, i tuhoria. ⁴⁴ E Isu i hataki a nimadihi dagi, lakea i vasileki tora. A mavidia i pori na kulina i manga a dara, i sisi puru na malala. ⁴⁵ Na tahuna i vasileki lobo, i hamule mai a murimuri vona, i matai ria ri mahita, a

* 22:24: Luk 9:46 * 22:25: Mat 20:25-27; Mrk 10:42-45 * 22:26: Mat 23:11; Mrk 9:35

* 22:27: Ion 13:12-15 * 22:30: Mat 19:28 * 22:32: Ion 17:15 * 22:35: Luk 9:3; 10:4

* 22:37: Ais 53:12

vuhuna i malulu a tuhane ria ni dodo hateka. ⁴⁶ Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “I navai mu mahita? Mu hadongo, mu vasileki nahea mu gu boru na nitoni.”

E Iudas i Habi e Isu ne Huriki a Pile

(Mateo 26:47-56; Markus 14:43-50; Ioanes 18:3-11)

⁴⁷ Na tahuna e Isu i tabana ni ta, e huriki a tara bulolo ri laho valai. E Iudas, ra turana e huriki a apostolo ala ravulu a polona i rua, i muga ne ria, i vakasiri a dala ne ria. I valai tabukoi ne Isu ta ge ngurua.

⁴⁸ Pali e Isu i takia, i ta maea, “Iudas, i navai o ngurua a Tuna Bakovi go habia na limane huriki a pile?”

⁴⁹ Na tahuna e huriki ri pesi haluia ri masia a maki ta ge bele, ri ta maea, “Bakovi Dagi, o ngaru mete ge rabalaki ria na bainat?” ⁵⁰ Muri a viri tara ne ria i palakudua a talingana vora na prister dagi, ra talingana na kanena.

⁵¹ Pali e Isu i ta maea, “Naha ni ratea a naro iea!” Muri i padoi a talingana bakovi, i kamumu mule tabu.

⁵² Muri e Isu i taki e huriki a prister dagi, a nugumaheto ri tagari na roho na Vure, a gare ra ri valai ri gi lakavua, i ta maea, “Mua mu rata manga iau a bakovi hale mu valai turana bainat, a lebo. ⁵³ A made turane mua na parava lobo na roho na Vure, pali i uka ma mu lakavu iau. Pali ngane a parava ne mua, a parava na nitora na uvo.

E Petrus i Nana Rovi ne Isu
(Mateo 26:57-58,69-75; Markus 14:53-54,66-72; Ioanes 18:12-18,25-27)

⁵⁴ *Ri lakavu lobo a Isu, muri ri turari lakea na ruma na prister dagi. Pali e Petrus i muri gosi basi popote vona. ⁵⁵ Ri tunu lobo a kanono na matana ruma, lakea ri

made puru. E Petrus tara i made turane ria. ⁵⁶ A vora ngatavine tara i valai i masia e Petrus i hua a kanono. I matanonoa, i ta maea, “Ra bakovi iea, ia tara i turane Isu.”

⁵⁷ Pali e Petrus i lavuni i ta maea, “Ngatavine, iau i uka ma lohoka vona a bakovi iea.”

⁵⁸ I uka ma i tabaka, a bakovi tara i masia e Petrus, lakea i ta maea, “Ioe tara o turane ria.”

Pali e Petrus i lavuni tabu, i ta maea, “Bakovi, iau i uka ma a turane ria!”

⁵⁹ Muri i polo a kilala i taku, i valai tabu tara viri, i ta kinigao ma ia i ta maea, “Muholi hateka ra bakovi iea i turana, a vuhuna ia a bakovi o Galili.”

⁶⁰ Pali e Petrus i lavuni tabu, i ta maea, “Bakovi, iau i uka ma lohoka vona a maki o takikia!”

E Petrus i uka ma i vakalobo ni ta ma, a kureko i tangi. ⁶¹ E Bakovi Dagi i matagege, i mata nonoa e Petrus. Lakea e Petrus i longovisia a ngava i takia e Bakovi Dagi baroko, i ta maea, “Muga na kureko ge tangi barama, bara o nana rovi iau balaka tolu.” ⁶² Muri e Petrus i ha tala, i tangi hateka.

E Isu Ni Padikede

(Mateo 26:67-68; Markus 14:65)

⁶³ E huriki a bakovi ri tagaria e Isu ri vakatubu ni padikede, ri ubia. ⁶⁴ Ri kavitagu a matana, lakea ri takia, “O vakasiri ioe ngane ge ioe a propet, o taki mia vona e rei a viri i ubi ioe.” ⁶⁵ Muri ri harogia na maka ngava hale.

E Isu i Pesu na Matane Huriki a Matakari

(Mateo 26:59-66; Markus 14:55-64; Ioanes 18:19-24)

⁶⁶ I palala ngane a hini, lakea e huriki a gare, re huriki a prister dagi, a mari na vinara, ri valai, ri vapopo. Ri turaria e Isu lakea na murine ria ri vapopo vona. Na tahuna ri bele vonga, ri takia, ⁶⁷ * “Ge ioe a viri ni gale e Kristo,

ra viri ge korimule e huriki, o vakalongo mia ngane.”

E Isu i koli ria, i ta maea, “Bara vakalongo mua, i uka ma mu gu longo mai iau. ⁶⁸ Pali mua ranga, bara nana mua, i uka ma mu gu taratoto. ⁶⁹ *Pali popote ngane a Tuna Bakovi ge made na limana kanena Vure Tuhaka.”

⁷⁰ Ria lobo ri nanea, “Ra i mavonga, ioe a Tuna Vure?”

Lakea e Isu i taki ria, “A ngava mu takia pali. Iau kunana.”

⁷¹ Muri ri ta maea, “E rei si gi dava tabua si gi bole a ngava vona? A ngava si longoa pali vona.”

23

E Isu i Pesi na Matane Pilato

(Mateo 27:1-2,11-14; Markus 15:1-5; Ioanes 18:28-38)

¹ Muri ria lobo ri pesi rike, ri tulia e Isu ge lakea ne Pilato. ² Na tahuna ri bele, ri vakatubu ni padi virihia na ngava, ri ta maea, “Mi masia a bakovi iea i tami hita e huriki a Iuda, i taki hita nahea si gi habi a takis ne Kaiser. I taki ta ia a hariki, ta ia e Kristo, ra viri a Vure i vulakia.”

³ Lakea e Pilato i nanea e Isu, i ta maea, “Ra ioe, ioe a hariki ne huriki a Iuda?”

E Isu i koli i ta maea, “A ngava o takia pali.”

⁴ Lakea e Pilato i taki e huriki a prister dagi, a bakovi a ngatavine i ta maea, “Tau i uka ma a matavisia vona tara rabu hale ge ratea.”

⁵ Pali ri hinituhana, ri ta maea, “Ra bakovi iea i laho viliha na tabeke ne Iudea, i vakarike a hatene huriki, ri rata tuhare, i vakatubu o Galili, i valai liu koea.”

E Isu i Pesi na Matane Herod

⁶ Na tahuna e Pilato i longoa a ngava iea, i nana ria ne Isu a bakovi o Galili, o i uka. ⁷ *Ri vakalongoa ne Isu a bakovi o

Galili, lakea i rudua e Isu ge masia e Herod, a vuhuna e Herod i matakari a tabeke ne Galili. Na tahuna iea e Herod i made vonga o Ierusalem.

⁸ Na tahuna e Herod i masia e Isu, i vivi hateka, a vuhuna i longoa pali a nuverei ne Isu, i pasimata ni masia, ge rata a nivakasiri.

⁹ Lakea e Herod i nanea e Isu na ninana i kupo, pali e Isu i uka ma i kolia tara ngava. ¹⁰ E huriki a prister dagi, a mari na vinara ra ri pepesi vonga, ri ta hinituhana ni padi virihi tavulea na ngava. ¹¹ E Herod turana e huriki a nugumaheto ri padikede lobo a Isu, muri ri vakarodoo na varakia na hariki, ri rudu mulea ne Pilato. ¹² Muga e Pilato e Herod ru vagima. Pali na parava iea ru vamule mai.

E Pilato i Taki Ni Gi Paditata e Isu

(Mateo 27:15-26; Markus 15:6-15; Ioanes 18:38; 19:16)

¹³ Muri e Pilato i gale palupu e huriki a prister dagi, a matakari, e huriki a bakovi a ngatavine. ¹⁴ Lakea i taki ria i ta maea, “Ra bakovi iea, mu turari vilia nau, mu takia ta i tami e huriki. Pali iau a nanea na matane mua lobo, i uka ma a matai ranga naro hale ge manga a hini mu taki. ¹⁵ E Herod tara i uka ma i masia vona tara naro hale, lakea i rudu mule vilia ne hita. Mu longo! Ra bakovi iea i uka ma i ratea tara maki ge hale ge mate vona. ¹⁶ Pali ngane ga lagu kunanea, muri ga tonoa ge vano.”

¹⁷⁻¹⁸ Pali e huriki lobo ri gale dagi ri ta maea, “Ge mate a bakovi iea! E Barabas a viri ge pagitala!” Ri ta maea, a vuhuna na pida lobo na Habu na Nipagepolo e Pilato bara i bole talea na bavi a bakovi tara, ge vano. ¹⁹ E Barabas ni ru dili na bavi, a vuhuna i vakatubu a vaubinga turana e huriki a Rom, i rabalaki a viri.

20 E Pilato i taki tabu e huriki vona e Isu ge pagitala. ²¹ Pali ri gale dagi tabu ri ta maea, “O paditanea na kai tavalavala! O paditanea na kai tavalavala!”

²² Balaka tolu ngane i taki ria nahea ge mate, i ta maea, “I navai ge mate? A ra naro hale i ratea? Iau i uka ma masia vona tara maki ge hale ge ratea ge mate vona. Pali ngane ga lagu kunanea, muri ge vano.”

²³ Pali ri gale hinituhana vona e Isu ni gi paditana malaviriri. Ri gale dagi hateka, ²⁴ lakea e Pilato i longo mai ria. ²⁵ I vakapagetalea e Barabas ra ni ru dili na bavi na hini i vaubi i rabalaki a viri, pali i ramai a ningaru ne ria, i rudua e Isu ni gi rabalaki.

E Isu Ni Paditana na Kai Tavalavala

(Mateo 27:32-44; Markus 15:21-32; Ioanes 19:17-27)

²⁶ Na tahuna e huriki a nugumaheto ri turari lokovongea e Isu, ri masia e Simon, a bakovi o Sirene, i valai basi ge dili na tanga. Lakea ri vakukua ge kalohoa a kai tavalavala ne Isu, ge laho muri vona.

²⁷ E huriki ala kupo hateka ri laho muri ne Isu. E huriki a ngatavine ranga, ri dua muri vona. ²⁸ Pali e Isu i matagege, i taki ria, i ta maea, “Mua o huriki a ngatavine o Ierusalem, naha ni taringi iau. Mu taringi mule mua, mu taringi e tune mua, ²⁹ *a vuhuna a parava popote ge valai e huriki ri gi ta maea, ‘Ri gi vivi e huriki a ngatavine ri lame, i uka ma ri vakaruru a koma.’ ³⁰ *Muri e huriki bara ri taki a maka lolo a kupona ge kavitaugu ria. ³¹ E huriki ri rata mavonga na kai gareka, bara ri rata hale hatekea a kai munae.”

³² A bakovi hale ala rua ranga ni turari turane Isu ni gi rabalaki. ³³ Na tahuna ri bele na tanga ni gale e Tuha-Gigi, e huriki a nugumaheto ri paditanea e Isu vonga na kai tavalavala. A bakovi hale ala rua, rua ranga ni paditana na kai tavalavala. I tavore na kanena tara, i tavore na maurina tara.

³⁴ *Muri e Isu i ta maea, “Tata, o puga a naro hale ne ria, a vuhuna i uka ma ri lohoka vona a maki ri rata.”

E huriki a nugumaheto ri rehi vona tara rihiva. A viri bara i mulangi bara i bole a varakia ne Isu.

³⁵ *E huriki a bakovi a ngatavine ri pesi, ri matanono. E huriki a matakari ri padikede a e Isu, ri ta maea, “I korimule e huriki ranga. Pali ge ia e Kristo, a Viri a Vure i Vulakia, ge korimulea.”

³⁶ *E huriki a nugumaheto, ria ranga ri padikede a, ri valai ne Isu, ri habi vona a vain vagole ge ninu.

³⁷ Lakea ri ta maea, “Ge ioe a hariki ne huriki a Iuda o korimule ioe.” ³⁸ Ni here polo meli na kai tavalavala a ngava nga:

“Ra Viri Iea A Hariki
Ne Huriki A Iuda.”

³⁹ A bakovi hale tara i tavore na kai tavalavala i ta hale ne Isu, i ta maea, “Ge ioe e Kristo, o vakakori ioe, muri o kori maria.”

⁴⁰ Pali a bakovi hale tara i tahatea, i ta maea, “I navai o uka ma o mangenge na Vure? Ioe tara o bole a nimadihi manga ia. ⁴¹ Pali tarua ni vakamadihi na naro hale tu rata. Pali ra bakovi iea i uka ma i ratea tara naro hale.”

⁴² Muri i takia e Isu, i ta maea, “Isu, na tahuna o lakea na harikianga vomu, o luhoi iau.”

⁴³ E Isu i koli i ta maea, “A taki muholi ioe, mona bara o made turagu na paradiso.”

* **23:29:** Luk 21:23 * **23:30:** Hos 10:8; Kap 6:16 * **23:34:** Sng 22:18; Ais 53:12 * **23:35:** Sng 22:7-8 * **23:36:** Sng 69:21 * **23:45:** Hib 6:19-20; 10:19-20

*E Isu i Mate**(Mateo 27:45-56; Markus 15:33-41; Ioanes 19:28-30)*

⁴⁴ Na kuru haro a uvo i kav-
itagua a malala, i vano i harena
na kilala i tolu na malunga, ⁴⁵ *a
vuhuna a haro i uka ma i para. A
lavalava dagi na roho na Vure i
mavida i bale rua. ⁴⁶ Muri e Isu i ta
dagi, i ta maea, “O Tata a habia na
limamu a hanugu.” Muri i mate.

⁴⁷ Na tahuna a ubu na tara na
nugumaheto i masia a maki i bele,
i kavurikea a Vure, i ta maea,
“Muholi hateka, a bakovi iea i uka
ma i ratea tara naro hale!”

⁴⁸ Na tahuna e huriki ri vapopo
ri matanono, ri matai a maki i
bele, ri dodo hateka, ri hamule
lakea na tanga. ⁴⁹ E huriki a turane
Isu, e huriki a ngatavine ra ri valai
o Galili turana, ri pesi basi popote
ri matai a maki lobo nga.

*E Isu Ni Tanu**(Mateo 27:57-61; Markus 15:42-47; Ioanes 19:38-42)*

⁵⁰ A Iuda tara, a rane Iosep, a
tanga vona ni gale e Arimatea. Ia
a tara ni kado a ngava. Ia a bakovi
kamumu, a bakovi kiripiripi. ⁵¹ I
pasimata ni matai a harikianga na
Vure. I uka ma i ngaru a vilo
ne huriki i leho turane ria, ri ra-
balakia e Isu. ⁵² E Iosep i lakea
ne Pilato i takia vona a podane
Isu, ge tanua. ⁵³ E Pilato i longo,
lakea i vano, i paru talea na kai
tavalavala, i bunua na lavalava,
i rua na babe ni keli na dahana
kedo. Ra babe iea i uka ma ni
tanu a viri vona ma. ⁵⁴ Ra parava
iea a parava ni kisi puru a maki
na Parava Nimalo. I popote ngane
bara i tubu a Parava Nimalo.

⁵⁵ E huriki a ngatavine, ra ri
valai o Galili turane Isu, ri muri
ne Iosep ri masia a babe, ri masia
ni vakatabuli navai a podane Isu.
⁵⁶ *Muri ri vano ri gi rata puru a
nibiri, a mangisipa.

Pali ri malo taro na Parava Ni-
malo, ri muri mai a vinara ne
Moses.

24*E Isu i Pesi Rike na Matenga**(Mateo 28:1-10; Markus 16:1-8; Ioanes 20:1-10)*

¹ Na hatelanga pokopoko na mu-
gana parava na vik, e huriki a
ngatavine ri bole a mangisipa ri
rata puru, ri bole lakea na babe.
² Na tahuna ri bele, ri masia a kedo
ni kule vuroki na matana babe.
³ Na tahuna ri dili pololilo i uka
ma ri masia a podane Isu, e Bakovi
Dagi. ⁴ Ri luhoi viliha lae. A
bakovi ala rua ru rodo a varakia
i para hidihidi ru bele vakaturutu,
ru pesi tabukoi ne ria. ⁵ E huriki
a ngatavine ri mangenge ri lolu
puru na malala. Lakea a bakovi
nga ru taki ria, ru ta maea, “Inavai
mu matakana a bakovi mahuri na
tanga ne huriki ri mate? ⁶ *I uka
ma ia koea. I pesi rike pali na
matenga. Mu luhoia a ngava i taki
mua vona o Galili? ⁷ I taki mua,
i ta maea, ‘A Tuna Bakovi bara ni
habi ne huriki a bakovi hale, ri
paditatea na kai tavalavala. Muri,
na toluna parava, bara i pesi rike
mule na matenga.’ ”

⁸ Muri ri longovisi a ngavane
Isu, ⁹ ri pe a babe, ri vano, ri
vakalongo e huriki a apostolo ala
ravulu a polona i taku turana e
huriki a murimuri ranga. ¹⁰ Ra
ngatavine nga e Maria Magdala,
e Ioana, e Maria kinane Iakop, e
huriki a ngatavine ranga. Ria ku-
nana ri vano, ri vakalongo e huriki
a apostolo vona a maki i bele na
babe. ¹¹ Pali e huriki a apostolo
ri luhoi ta ngava tavula kunana, i
uka ma ri luhoi ge muholi. ¹² Pali e
Petrus i pesi rike, i nunu lakea na
babe. I tuku dili, i masia a lavalava
ni bunu a podane Isu vona. I matai

* **23:56:** Nim 20:10; Vin 5:14 * **24:6:** Luk 9:22

lobo, i hamule na tanga, i luhoi hatekea ra maki i bele.

E Isu i Bele na Dala Lakea o Emaus

(Markus 16:12-13)

¹³ Na parava iea kunana, a murimuri ala rua ru laho lakea na tanga e Emaus. Ra tanga iea i basi popote ne Ierusalem, a maravana a kilomita i ravulu a polona i taku. ¹⁴ Na tahuna ru lalaho ru tuverei na maka maki i bele. ¹⁵ Na tahuna ru vatuvarei, ru vanana vona a maki i bele, e Isu i valai tabukoi ne rua i laho turane rua, ¹⁶ pali i uka ma ru matakilalea.

¹⁷ Muri e Isu i nana rua, “A ra muru vatuvarei vona na dala?”

Lakea a murimuri nga ru pesi tata ru mata tangitangi. ¹⁸ A viri tara ne rua, a rana e Kleopas, i koli i ta maea, “Ioie kunana a mosi ne Ierusalem, o uka ma o lohoka vona a maki i bele vonga?”

¹⁹ E Isu i koli i ta maea, “A ra maki?”

Lakea ru ta maea, “A maki i bele ne Isu o Nasaret. Ia a propet i tahoka a nitora dagi na nitana, a nitora dagi na ni rata a nivakasiri na matana Vure, na matane huriki a bakovi, a ngatavine. ²⁰ E huriki a matakari, a prister dagi ne mia ri habia na limane huriki a Rom, ri gi paditanea na kai tavalavala. ²¹ *Pali mia mi luhoi ia ta ge korimule e huriki a Israel. Pali ngane a toluna parava. ²² Mona e huriki a ngatavine ri vakaturutu mia vona tara ngava. Baroko na hatelanga ri lakea na babe, ²³ pali i uka ma ri masia vonga a podane Isu. Ri hamule ri vakalongo mia ta ri matai a agelo ala rua, ru taki ria ne Isu i mahuri mule! ²⁴ *Muri e huriki ranga ne mia ri lakea na babe. Ri matai a maki i manga a ngava i taki e huriki a ngatavine, pali i uka ma ri masia e Isu.”

²⁵ Muri e Isu i taki rua i ta maea, “Muru manga, muru maradoi hateka ni luhoi a ngava lobo i taki e huriki a propet. ²⁶ *E huriki a propet ri takia e Kristo ge bole a nimadihi taro, muri ge bole a bagetuanga vona.” ²⁷ *Muri i vakatubu ne Moses i valai ne huriki a propet lobo, i tuveve polo ne rua a maki lobo ni here puru mai ia na Hinere.

²⁸ To valai tabukoi na tanga dagi e Emaus, lakea e Isu i rata manga ge laho polopolo. ²⁹ Lakea ru takia, ru ta maea, “O made turane maria, i malunga pali a hini, i popote ge rodo.” Lakea i vano i made turane rua.

³⁰ Na tahuna to made halui a dede ta to go kani, lakea e Isu i bolea a bret, i vasileki langa vona, i kevea i habia ne rua. ³¹ Ngane i malaharere a matane rua, ru matakilalea e Isu. Na tahuna ru matakilalea, i malaviriri kunana i marakavelu. ³² Lakea ru vanana, ru ta maea, “Muholi hateka, i rik-e-rike a hatene tarua, na tahuna te lalaho na dala, i ta turane tarua, i tuveve puru ne tarua a ngava lobo na Hinere.”

³³ Ru malaga malaviriri, ru hamule lakea o Ierusalem. Ru luve taho vonga e huriki a apostolo ala ravulu a polona i taku turane huriki ranga, ri vapopo vonga. ³⁴ *Lakea ri vakalongo rua, “Muholi hateka! E Bakovi Dag i pesi rike mule na nimate, i vakasiria ne Simon.” ³⁵ Muri ru vakalongo ria vona a maki i bele ne rua na dala, ru matakilalea e Isu na tahuna i keve a bret.

E Isu i Bele ne Huriki a Murimuri Vona

(Mateo 28:16-20; Markus 16:14-18; Ioanes 20:19-23)

* 24:21: Luk 19:11; Apo 1:6 * 24:24: Ion 20:3-10 * 24:26: Luk 9:22 * 24:27: Sng 22:1-21; Ais 53 * 24:34: 1Ko 15:4-5 * 24:37: Mat 14:26

³⁶ Ru tabana ni tuverei, lakea e Isu i bele ne ria, i pesi na kurukurune ria, i ta maea, “A nivalemu ge turane mua.”

³⁷ *Ri turutu, ri mangenge, ri luhoi ta ia a hanitu. ³⁸ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “I navai mu turutu? I navai mu luhoi viliha lae? ³⁹ Mu matai a limagu a vahagu. Iau kunana! Mu nugu kilangagu. A hanitu i uka bobona a tuhana ge manga nau.”

⁴⁰ E Isu i taki lobo a ngava nga, lakea i vakasiri ria vona a limana, a vahana.

⁴¹ Ri tabana ma ri luhoi kamumu, a vuhuna ri turutu ri vivi vona, lakea i taki ria, “Mu tahoka a maki ni kani koea?” ⁴² Lakea ri habi vona a manu ni langani. ⁴³ E Isu i kani na matane ria a manu.

⁴⁴ *Lakea i taki ria, i ta maea, “Mu luhoi kado na tahuna a turane mua rira? A taki a maki ni here puru virihi mai iau bara i bele. Ra ngava lobo ni here puru na vinara ne Moses, na Hinere ne huriki a propet, na Linge.”

⁴⁵ Muri e Isu i vakapalala a gine ria, ri gi lohoka na ngava ni here puru na Hinere. ⁴⁶ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “A ngava ni here puru i taki e Kristo ge bole a nimadihi taro, muri na parava i tolu ge pesi rike mule na matenga. ⁴⁷ Mu vakatubu o Ierusalem, mu vara na tanga lobo na malala a ngava ne huriki ri gi pulo a vilone ria, lakea a Vure ge puga vuroki a naro hale ne ria. ⁴⁸ *Mua kunana mu matai a maka maki nga. ⁴⁹ *Iau ga rudu vilia a Hanu Kiripiripi ra i taki mua vona hosi e Tata. Mu dava iea o Ierusalem, ge harena na tahuna mu bole a nitora na Vure.”

E Isu i Sike na Hunu

(Markus 16:19-20; Apostolo 1:9-

12)

⁵⁰ Muri i tuli ria lakea o Betani. Na tahuna ri bele vonga, i toto rike a limana i vakabagetu ria. Jesus

⁵¹ Na tahuna i vakabagetu ria lobo, ni bole sike na hunu, i pe ria. ⁵² Ri kavurikea. Muri ri hamule lakea o Ierusalem ri pitei na dala. ⁵³ Na parava vakaroro ri made na roho na Vure, ri kavurikea.

* 24:44: Luk 9:22

* 24:48: Ion 15:27; Apo 1:8

* 24:49: Ion 14:16; 15:26; Apo 1:4

A Velenga Kamumu ne Isu Kristo i Herea e Ioanes A Nita Vakalohoka

A Velenga Kamumu iea i uka ma i taki tala ne rei i herea. Pali paru hosi e huriki ri luhoi ra murimuri e Isu i ngaru hatekea (13:23; 19:26; 20:2; 21:7,20), ia kunana i masia a nugumaheto o Rom i padia e Isu na maheto (19:34-35). Ne sapta 21, a bakovi iea kunana i takitala ne ia kunana ra viri i herea a Velenga Kamumu iea (21:24). I paru hosi e huriki ri luhoia a bakovi iea e Ioanes kunana, re tune Sebedi. Pali pololilo na hinere, i uka ma ni here e rei muholi i herea a Velenga iea.

E huriki ala kupu ri luhoia a puhu na hinere iea, ta ni here muga na pida 100 AD, muri na Velenga Kamumu ranga ni here. Pali e huriki ranga ri luhoi ni here muga na pida e 70 AD, muga ne Ierusalem ni ratapile.

I mata manga a Velenga Kamumu iea ni here o Epesus.

A Velenga Kamumu iea ni here ni vakarike a hatene huriki ri gi luhoi torea e Kristo, ri gi koru rike na ni luhoi tora. Ne 20:31, i taki ni here puru a nuverei na maka nivakasiri, ge rata e huriki ri gi luhoi torea e Isu ia e Mesaia, “mu gu luhoi torea e Isu ia e Kristo, a Tuna Vure. Lakea na tahuna mu luhoi tora, bara mu bole a nimahuri vakaroro na rana.” I uka ma ni lohoka vona ni here lakea ne huriki a Iuda, o e huriki i uka ma ria a Iuda.

A Nita i Bakovi

¹ *Hosi na nidoko na hunu a malala, a Nita i made pali. A Nita

i made turana Vure. A Nita ia a Vure. ² Hosi na nidoko na hunu a malala, i made pali turana Vure.

³ *Na limana Nita iea kunana, a Vure i ratarike a maki lobo. I uka tara maki ge bele na dala ranga, a maki lobo i bele kunana na limana. ⁴ *Ia a vuhuna a nimahuri. A nimahuri iea i vakapalala e huriki a bakovi a ngatavine. ⁵ *A nipara iea i para na hini uvo, a uvo i uka ma i kavitagua.*

⁶ *A Vure i rudu yilia tara bakovi, a rana e Ioanes. ⁷ I valai ge vakalongo e huriki vona a nipara iea, ri gi luhoi torea. ⁸ Pali e Ioanes i uka ma ia a nipara iea. I valai kunana ge vakalongo e huriki na nipara iea.

⁹ *A nipara muholi, ra i vakapalala e huriki lobo, ta ge valai na malala. ¹⁰ A nipara iea, na limana Vure i ratarike a malala. Pali na tahuna i luve na malala, e huriki na malala i uka ma ri matakilalea. ¹¹ I luve ne huriki a viri vona, pali i uka ma ri taguia. ¹² Pali e huriki ri taguia, ri luhoi tora ia, i rata ria ge ria e huriki a tuna Vure. ¹³ *E huriki nga ria a tuna Vure, i uka ma i ramai a darane kinane ria o ne tamane ria, o na ningaru na kakaina viri, o na ningaru na bakovi. A Vure kunana i rata ria ge ria e huriki e tuna.

¹⁴ *A Nita i bele manga a bakovi, i made turane hita. Mi masia a bagetuanga vona, a bagetuanga ne Tuna a Madiva, ra viri i valai ne Tamana. Ia a mari ni dodo, a mari ni ta muholi.

¹⁵ E Ioanes i vakalongo e huriki, i gale tala, i ta maea, “Ia ra bakovi a taki muga mua vona ge muri valai nau, i dagi hateka nau, a vuhuna i made hosi na tahuna iau i uka ma ni poda ma.” ¹⁶ A naro kamumu

* **1:1:** Ion 17:5; 1Ion 1:1-2; Kap 19:13 * **1:3:** 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2 * **1:4:** Ion 5:26 * **1:5:** Ion 3:19 * **1:5:** A ngava ‘e kavitagua’ na nita Grik i tahoka a pelegona i rua. A pelegona tara i manga i ‘kavitagua.’ A pelegona tara i manga i ‘matakilala.’ * **1:6:** Mat 3:1; Luk 1:13-17,76 * **1:9:** Ion 8:12 * **1:13:** Ion 2:11; 3:3-6; 1Pe 1:23 * **1:14:** Pili 2:7 * **1:17:** Nim 34:28; Rom 6:14

vona i dagi hateka. Balaka kupo i rata kamumu hita. ¹⁷ *A Vure i habi polo ne Moses a vinara, i habi ne hita. Pali a naro kamumu, a nita muholi, a Vure i habi polo ne Isu Kristo, i habi ne hita. ¹⁸ *I uka tara viri ge masia a Vure. Pali a Vure Kikeri, ra i made tabukoi ne Tamana, ia kunana i vakasiri a Vure ne hita.

E Ioanes a Mari ni Vahilolo

(Mateo 3:1; Markus 1:4; Lukas 3:1)

¹⁹ Iea ngane a ngavane Ioanes i ratea na tahuna e huriki a Iuda o Ierusalem ri rudu e huriki a prister, e huriki a Levi, ri gi nanea e Ioanes ia e rei muholi. ²⁰ Lakea e Ioanes i uka ma i ruhuloloa tara ngava. I ta kavakava ne ria, i ta maea, "Iau, i uka ma iau e Kristo."†

²¹ *Lakea ri nanea, "Pali ioe e rei ke? Ioe e Elaisa?"

I lavuni, i ta maea, "I uka."

Lakea ri nana tabua, "Pali ioe e rei? Ioe ra propet ta ge valai?"

I koli, i ta maea, "I uka."

²² Lakea ri nana tabua, "Pali ioe e rei muholi? O vakalongo mia mi gi hamule, mi gi vakalongo e huriki ri rudu mia. O taki ioe, ge ioe e rei muholi?"

²³ *Lakea e Ioanes i koli, i ta maea, "Iau a lohona viri i gale dagi na robo, a ta maea, 'Mu kado a dala ne Bakovi Dagi,' i manga a ngava e Isaia, a propet, i taki hosi."

²⁴ E huriki ranga, e huriki a vinuru ne huriki a Pariseo, ²⁵ ri nanea, "O taki ioe, ta i uka ma ioe e Kristo, i uka ma ioe e Elaisa, i uka ma ioe a propet tara. Pali i navai o vahilolo e huriki?"

²⁶ Lakea e Ioanes i koli, "Iau a vahilolo e huriki na naru. Pali a viri tara i pesi turane mua, i uka ma mu lohoka vona. ²⁷ *A bakovi iea bara i muri valai nau. Iau i

uka ma a bakovi kamumu, ga puga vuroki a mota na vahapolo vona."

²⁸ A maka naro nga ri bele o Betani, na gagana naru e Iordan, na tabeke e Ioanes i vahilolo e huriki vona.

A Tuna Sipsip na Vure

²⁹ *Na parava muri e Ioanes i masia e Isu i laho valai vona. Lakea i taki e huriki, i ta maea, "Mu mata lakea, mu masia a Tuna Sipsip na Vure, ra viri i puga vuroki a naro hale ne huriki na malala! ³⁰ *Ra bakovi iea kunana a vakalongo mua muga vona, a ta maea, 'Ra viri bara i muri nau, i dagi hateka nau, a vuhuna i made muga hosi na tahuna iau i uka ma ni poda ma.' ³¹ I muga, iau i uka ma lohoka vona ia e rei muholi. Pali iau a valai, a vahilolo e huriki ne vona ni vakasiri kavakava ne huriki a Israel vona a bakovi iea."

³² *Muri e Ioanes i vakalongo ria, i ta maea, "A masia a Hanu Kiripiripi i puru valai na hunu i manga a balu, i toka langa vona. ³³ I muga, iau i uka ma a lohoka ge ia a bakovi iea. Pali a viri i rudu iau a valai ga vahilolo e huriki na naru, i taki iau, i ta maea, 'Ra bakovi o masia a Hanugu ge puru valai na hunu i manga a balu ge toka langa vona, ra bakovi iea kunana bara i vahilolo e huriki na Hanu Kiripiripi.' ³⁴ *Iau a masia, lakea a vakalongo mua vona ngane, ra bakovi iea a Tuna Vure."

E Huriki a Mugana Murimuri

³⁵ Na parava muri e Ioanes i pesi tabu vonga turana murimuri vona ala rua. ³⁶ Na tahuna e Ioanes i masia e Isu i laho polo, i ta maea, "Muru mata lakea! A Tuna Sipsip na Vure!"

³⁷ Ru longoa, ru muri maia e Isu. ³⁸ E Isu i matagege i matai rua ru

* 1:18: Nim 33:20; Ion 6:46; 1Tim 6:16 † 1:20: A ngava e 'Kristo' na nita Grik i maea, 'A viri a Vure i vulakia.'

* 1:21: Vin 18:15,18; Mat 11:14 * 1:23: Ais 40:3 * 1:27: Ion 1:15

* 1:29: Ais 53:6-7; 1Pe 1:18-19 * 1:30: Ion 1:15 * 1:32: Mat 3:16 * 1:34: Mat 3:17

muri vona, lakea i nana rua, “A ra muru ngarua?”

Lakea ru nanea, “Rabi,[†] o made vai?”

³⁹ E Isu i koli, i ta maea, “Muru valai, muru masia a hini a made vona.”

Lakea ru vano ru masia a hini e Isu i made vona. Ru made turana, a vuhuna i malunga pali a hini.

⁴⁰ *I tara ne rua e Andreas, e tarine Simon Petrus, ra viri i longoa a ngavane Ioanes, lakea i muri ne Isu. ⁴¹ E Andreas i malaviriri kunana i vano, i matavisia e tukana, i vakalongoa, i ta maea, “Miri matavisia e Mesaia” (re Kristo). §

⁴² *Muri e Andreas i tulia e Simon, ru lakea ne Isu. Na tahuna e Isu i masia, i ta maea, “Ioe e Simon, e tune Ioanes. Ngane a vunū ioe ge ioe e Sipas” (e Sipas na nita Grik i manga e Petrus). **

E Pilip Rua e Nataniel

⁴³ Na parava muri e Isu i ngaru ni lakea o Galili. I pakaraua e Pilip, lakea i turea, i ta maea, “O valai o muri mai iau.”

⁴⁴ E Pilip, e Andreas, e Petrus, tou lobo a bakovi na tanga e Bet-saida. ⁴⁵ *Muri e Pilip i vano ge gosia e Nataniel. Na tahuna i matavisia, i ta maea, “Mete matavisia ra viri e Moses turana e huriki a propet ri here vona hosi. Ia e Isu, e tune Iosep o Nasaret!”

⁴⁶ Lakea e Nataniel i nana, “A ra maki kamumu ge bele na tanga e Nasaret?”

E Pilip i koli, i ta maea, “O valai o masia.”

⁴⁷ Na tahuna e Isu i masia e Nataniel i laho valai vona, lakea i takia, “Muholi, ra bakovi iea a koma o Israel. I uka ma ia a bakovi ni tatami.”

⁴⁸ Lakea e Nataniel i nanea, “O lohoka navai nau?”

E Isu i koli, i ta maea, “A matai ioe na tahuna o made na taruna kai a pik, muga ne Pilip i tura valai ioe koea.”

⁴⁹ *Muri e Nataniel i ta maea, “Mari ni tovo, ioe a Tuna Vure, ioe a hariki ne Israel.”

⁵⁰ E Isu i takia, “O luhoi tora iau a vuhuna a taki ioe a matai ioe o made na taruna kai a pik. Pali a maka maki dagi hateka bara o matai ma.” ⁵¹ *Muri i voropolo, i ta maea, “A taki muholi mua, bara mu masia a hunu i mata ka, mu matai e huriki a agelo na Vure ri rike puru na Tuna Bakovi.”

2

A Habu na Parangia o Kana

¹ Muri na parava i rua, a habu na parangia ni rata o Kana na tabeke ne Galili. E kinane Isu i lokovonga ge masia a habu. ² E Isu turane huriki a murimuri vona, ria ranga ni taki ri gi lakea na habu iea. ³ Na tahuna a vain i lobo, lakea e kinana i takia e Isu, i ta maea, “A vain ne huriki nga i lobo.”

⁴ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “Naha ni vakuku iau. A parava nau i tabana.”

⁵ Lakea e kinana i taki e huriki a vora, i ta maea, “A ra ngava ge taki mua vona mu muri mai kunana.”

⁶ A ruma iea i tahoka a ulo na naru i polotara. A ulo nga ne vona e huriki a Iuda bara ri rata a leho ni hilolo, ri gi malamala na matana Vure. Ra ulo nga, ni rata na kedo. A lita i 100 bara ni guru dili vona a ulo i taku.

⁷ Lakea e Isu i taki e huriki a vora, i ta maea, “Mu kiru a maka ulo.” Lakea ri kiru a maka ulo, ri vonu.

[†] **1:38:** E ‘Rabi’ i manga a mari ni tovo. * **1:40:** Mat 4:18-20 § **1:41:** A ngava e ‘Mesaia’ na nita Hibru, e ‘Kristo’ na nita Grik i maea, “A viri a Vure i vulakia.” * **1:42:** Mat 16:18 ** **1:42:** A ngava e ‘Sipas’ a nita Aram. A ngava e ‘Petrus’ a nita Grik. A pelegone rua varago i manga ‘a kedo.’ * **1:45:** Vin 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23 * **1:49:** Mat 14:33; 16:16; Mrk 3:11 * **1:51:** Vuh 28:12 * **2:4:** Ion 7:30; 8:20

⁸ Muri e Isu i taki ria, i ta maea, “Mu vidiru tala ranga, mu bole lakea na vora i matakari e huriki a vora na habu.” Lakea ri muri mai a ngava i taki, ⁹ ri vidiru tala a lingena popote, ri bole lakea na matakari. A matakari ne huriki a vora i dame kilangana ra naru ni pulo lakea na vain. I uka ma i lohoka vona i valai vai a vain iea, pali e huriki a vora ri lohoka vona a hini ri kiru a naru vona. Muri a matakari ne huriki a vora i galea a bakovi i parangi karaba, ¹⁰ i ta maea, “E huriki ri rata a habu, bara ri habi taro a vain kamumu hateka. Muri, na tahuna e huriki ri ninu hateka pali, bara ni habi a vain i uka ma i nami kamumu hateka. Pali ioe, i uka ma o rata mavonga. Ioe o habi muga a vain i uka ma i nami kamumu. Pali ngane kunana o habi tala a vain i nami kamumu hateka.”

¹¹ Ra nivakasiri iea e Isu i ratea na tanga e Kana, o Galili. Ia a mugana nivakasiri ne Isu, i vakasiri a bagetua vona, lakea e huriki a murimuri ri luhoi tora ia.

E Isu i Lili Tala e Huriki na Roho (Mateo 21:12-13; Markus 11:15-17; Lukas 19:45-46)

¹² *Muri na habu, e Isu i puru o Kapernaum turana e kinana, e tarina mai, e huriki a murimuri vona. Ri made vonga na parava ranga.

¹³ *Na tahuna a Habu na Nipagepolo ne huriki a Iuda i tabukoi, lakea e Isu i sike o Ierusalem. ¹⁴ Na tahuna i bele na roho na Vure, i matai e huriki a bakovi ri vahabi ri vakona a bulmakau, a sipsip, a balu. E huriki a bakovi ranga ri made na dede ri vangoli a moni. ¹⁵ Lakea e Isu i bole rikea a mota, i ratea lebo vona, i lili tala e huriki na roho na Vure. I hotu a maka sipsip a bulmakau, i lili tala ria. Muri i guru viliha a moni ne huriki ri vangoli a moni, i pulo ngalatudu

a maka dede ne ria, ¹⁶ Muri i taki e huriki ri vahabi a balu, i ta maea, “Mu bole ha koea a maka balu ne mua! Naha ni ratea a roho ne Tata ge manga a roho na ni vahabi ni vakona a maki!”

¹⁷ *Na tahuna e huriki a murimuri ne Isu ri longoa a ngavana, ri longovisi a ngava ni here puru hosi na Hinere i ta maea, “A luhoi hatekea a roho vomu, i ratapile iau.”

¹⁸ Muri e huriki a Iuda ri nanea, “A ra nivakasiri go vakasiri mia vona, o tahoka a nitora ni rata a maka naro nga?”

¹⁹ *Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Mu pukea a roho na Vure iea, pali na parava i tolu bara vakapesi mulea.”

²⁰ E huriki a Iuda ri koli, ri ta maea, “A roho na Vure iea, ni hae na pida i ravulu va a polona i polotara. Pali ioe o taki ta go hae tabua na parava ge tolu kunana?”

²¹ *Pali e Isu i uka ma i taki a roho ni rata na kedo. A roho na Vure e Isu i takia, i ta vakakika vona a kakaina. ²² *Muri, na tahuna e Isu i pesi rike mule na matenga lakea e huriki a murimuri vona ri longovisia ra ngava iea. Lakea ri luhoi tora a Hinere turana maka ngava e Isu i taki.

²³ *Na tahuna e Isu i made o Ierusalem na Habu na Nipagepolo, e huriki ri matai a maka nivakasiri i rata, lakea ri luhoi torea a rana. ²⁴ Pali e Isu i uka ma i luhoi tora ria, a vuhuna i lohoka vona a vilo ne huriki a bakovi lobo. ²⁵ I uka ma i ngaru a bakovi tara ge vakalongoa vona a naro na bakovi, a vuhuna i lohoka vona pali a niluhoi ne huriki a bakovi lobo.

3

E Nikodemus

¹ *E Nikodemus ia a Pariseo, a matakari ne huriki a Iuda. ² I

* 2:12: Mat 4:13

* 2:13: Nim 12:1-27

* 2:17: Sng 69:9

* 2:19: Mat 26:61; 27:40

* 2:21: 1Ko 6:19

* 2:22: Luk 24:6-8; Ion 12:16

* 2:23: Ion 7:31

* 3:1: Ion 7:50; 19:39

luve ne Isu na rodo, i ta maea, “Mari ni tovo, mi lohoka vona a Vure i rudu valai ioe, go tovo e huriki. A bakovi ra Vure i laho turana kunana, bara i rata a maka nivakasiri, i manga a hini ioe o rata.”

³ *E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi ioe, a viri i uka ma ni poda tabu, i uka ma ge dili na harikianga na Vure.”

⁴ Lakea e Nikodemus i nanea, “Ni gi poda navai tabu a bakovi i gare pali? Ge dili navai tabu na tamudine kinana ni gi poda tabu?”

⁵ *E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi ioe, i uka tara viri ge dili tavula na harikianga na Vure. A viri i ngaru ni dili na harikianga na Vure bara ni poda taro na naru, na Hanu Kiripiripi.

⁶ *E kinane hita i poda hita, si tahoka a nimahuri. Pali a Hanuna Vure kunana i habi a nimahuri na hanune hita. ⁷ Naha ni turutu vona a ngava a takia, ‘E huriki ri ngaru ni dili na harikianga na Vure, bara ni poda tabu.’ ⁸ A vilu i pori viliha na ningaru vona. Si longoa a nangina, pali i uka ma si lohoka vona i ngalu valai vai o ge ngalu lokovai. E huriki a bakovi a ngatavine a Hanuna Vure i habi a nimahuri karaba ne ria, ri mavonga kunana. Si mataki-laka vona a Hanuna Vure i habi a nimahuri karaba ne ria, pali i uka ma si lohoka vona i rata navia.”

⁹ E Nikodemus i nanea, i ta maea, “I navai ge mavonga?”

¹⁰ E Isu i koli, i ta maea, “Ioe a mari ni tovo ne Israel, pali i uka ma o longokilala a ngava a taki?

¹¹ Iau a ta muholi, mi ta vona a maki mi lohoka vona, mi vakalongo vona a maki mi matai, pali i uka ma mu longo mai a ngava mi taki mua vona. ¹² A taki mua na maka maki na malala, pali i uka

ma mu luhoi tora. Pali mu gu luhoi navai a ngava na maki na hunu ga taki mua vona? ¹³ I uka tara viri ge lakea ma na hunu, a Tuna Bakovi kunana a viri i valai na hunu. ¹⁴ *Hosi na robo i ngeki, e Moses i vakatavorea na kai a mata ni rata na aen, pali i mavonga kunana a Tuna Bakovi bara ni vakatavore na kai. ¹⁵ *Lakea e rei a viri i luhoi tora ia bara i bole a nimahuri vakaroro.

¹⁶ * “I mavonga a vuhuna a Vure i ngaru hateka e huriki na malala, lakea i rudua e Tuna a bakovi a madiva ge mate, lakea e rei a viri i luhoi tora ia i uka ma ge velu, bara i bole a nimahuri vakaroro.

¹⁷ * “A Vure i rudua e Tuna a bakovi i valai na malala, i uka ma ge pelekado e huriki. I rudu vilia ge korimule e huriki na limana.

¹⁸ *E huriki ri luhoi tora ia, a Vure i uka ngava ne ria. Pali e huriki i uka ma ri luhoi tora ia, a Vure i tahoka a ngava ne ria, a vuhuna i uka ma ri luhoi torea a Tuna Vure a madiva. ¹⁹ *A Vure i pelekado e huriki maea: A nipara i bele pali na malala, pali e huriki a bakovi a ngatavine ri ngaru hatekea a uvo, ri marikoi a nipara, a vuhuna a narone ria i hale. ²⁰ E huriki ri rata a naro hale ri marikoi a nipara, i uka ma ri gi valai na hini palala, a vuhuna ri mangenge, ma ge bele kavakava a narone ria.

²¹ Pali e huriki ri muri mai a ngava muholi, ri valai mai a nipara, ni gi matakilaka vona, a maki ri rata, ri rata a vuhuna ri rihi a Vure.”

E Ioanes i Vakalongo e Huriki ne Isu

²² *Muri e Isu i lakea na tabeke i ngeki ne Iudea turane huriki a murimuri vona, i made turane ria vonga, i vahilolo e huriki. ²³ E Ioanes tara i vahilolo e huriki o Aenon, tabukoi na tanga e Salim, a

* 3:3: Mat 18:3; 1Pe 1:23 * 3:5: Ese 36:25-27 * 3:6: Ion 1:13 * 3:14: Gi 21:9; Ion 8:28; 12:32-34 * 3:15: Ion 20:31 * 3:16: Ion 3:36; 10:28; Rom 5:8; 8:32; 1Ion 4:9-10 * 3:17: Luk 19:10 * 3:18: Ion 5:24 * 3:19: Ion 1:5,9; 8:12 * 3:22: Ion 4:1-2

vuhuna i tahoka a naru a hini ngi, lakea e huriki ri valai vakaroro vonga ni gi vahilolo. ²⁴ Ra hini nga i muga ne Ioanes ni ru dili na bavi. ²⁵ Na tahuna iea e huriki a murimuri ne Ioanes ri vahehe turana Iuda tara, na vinara na nivahilolo na viri, ge malamala na matana Vure. ²⁶ Ri lakea ne Ioanes ri takia ri ta maea, “Mari ni tovo, ra bakovi i turamu rira na gagana naru e Iordan, ra viri o vakalongo e huriki vona. Ngane i vahilolo e huriki, pali ngane e huriki lobo ri lokovonga vona.”

²⁷ Lakea e Ioanes i koli, i ta maea, “A bakovi bara i bole kunana a maki a Vure i habi vona. ²⁸ *Mu longo pali na tuline mua na tahuna a ta maea, ‘Iau i uka ma iau e Kristo. Pali a Vure i rudu iau ga muga valai.’ ²⁹ A bakovi tara ge parangi a ngatavine, a ngatavine iea ne vona kunana. A turana bakovi iea bara i davea, i talan-gakia. Na tahuna i longoa, bara i vivi. Iau ngane, a vivi mavonga liu. ³⁰ A rana ngane bara i rike. Pali a ragu ngane, bara i makali puru.

A Viri i Valai na Hunu

³¹ * “A viri i valai meli i dagi hateka ne huriki lobo. Pali a viri na malala, a viri na malala kunana, i ta manga a viri na malala kunana. A viri i valai na hunu i dagi hateka ne huriki lobo. ³² *I vakalongo a maka maki i matai, a maki i longo, pali i uka tara viri ge longo mai a ngavana. ³³ Pali e rei a viri i longo mai a ngavana, i vakasiri manga a Vure i ta muholi. ³⁴ A viri a Vure i rudua i valai i vakalongo e huriki na nitana Vure, a vuhuna a Vure i habi vona a Hanuna, i uka harena. ³⁵ *E Tamana i ngaru hatekea na hatena e Tuna, lakea i ru a maki lobo na limana. ³⁶ *E huriki ri luhoi torea e Tuna

bara ri bole a nimahuri vakaroro. Pali e huriki ri marikoi e Tuna, i uka ma ri gi bole a nimahuri, a vuhuna a rongova na Vure i tabuli ne ria.”

4

A Ngatavine o Samaria

¹⁻³ *E Isu i vahilolo e huriki ala kupu. I kupu hateka e huriki ri murimuri vona, ri rangi e huriki a murimuri ne Ioanes. Pali e Isu i uka ma ia a viri i vahilolo ria. E huriki a murimuri vona ri vahilolo ria. Na tahuna e Isu i lohoka vona e huriki a Pariseo ri matai e huriki ala kupu ri ramaia, lakea i pe a tanga e Iudea, i hamule tabu o Galili turana e huriki a murimuri vona.

⁴ A dala ri ramaia i polo o Samaria. ⁵ *Na kuru haro ri bele na tanga tara o Samaria ni gale e Sikar, tabukoi na malala e Iakop i habia hosi ne tuna e Iosep. ⁶⁻⁸ A lomu tara e Iakop i kelia hosi i tabuli vonga. E Isu i malulu a tuhana, lakea i made puru na dahana lomu. Pali e huriki a murimuri vona ri lakea na tanga dagi ri gi kona a maki ni kani ne ria.

Muri a ngatavine tara o Samaria i valai ta ge kiru a naru, lakea e Isu i nongi a naru vona, i ta maea, “O habi nau ranga naru ga ninu.”

⁹ *Lakea a ngatavine o Samaria i takia e Isu, i ta maea, “I navai o nongi a naru nau? Ioe a bakovi o Iuda pali iau a ngatavine o Samaria.” (E huriki a Iuda ri vatepu e huriki a Samaria.)

¹⁰ *Lakea e Isu i koli a ngavana, i ta maea, “Ioe bara o lohoka na maki a Vure i habi tavula, bara o lohoka vona a viri i nongi a naru vomu, bara o takia ge habia vomu a naru na nimahuri.”

¹¹ Lakea a ngatavine i koli, i ta maea, “Bakovi Dag, a lovo i puru

* **3:28:** Mat 11:10; Ion 1:20 * **3:31:** Ion 8:23 * **3:32:** Ion 3:11 * **3:35:** Mat 11:27; Ion 5:20 * **3:36:** Ion 3:16-18; 1Ion 5:12 * **4:1-3:** Ion 3:22 * **4:5:** Vuh 33:19; Ios 24:32
* **4:9:** Esr 4:1-5 * **4:10:** Ion 7:37-38; Kap 21:6

hateka, o uka a vidiru ni kiru a naru vona. Go bole vai a naru na nimahuri? ¹² *O luhoi o dagi hateka na gare ne mia e Iakop? Hosi i kelia a lomu iea, i ninu a naru vona. E huriki e tuna, ria ranga ri ninu vona. A kabuna bulmakau, a sipsip vona, ria ranga ri ninu vona.”

¹³ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “E huriki ri ninua a naru iea bara ri marohu tabu. ¹⁴ *Pali e huriki ri ninua a naru iau a habi, i uka ma ri gi marohu tabu. Muholi hateka a naru iau a habi bara i bele manga a narubele i tua pololilo ne ria, i habi a nimahuri vakaroro ne ria.”

¹⁵ Lakea e ngatavine i takia, i ta maea, “Bakovi Dagi, o habia nau a naru iea, i uka ma ga marohu tabu, i uka ma ga valai, ga kiru tabu.”

¹⁶ Lakea e Isu i takia, i ta maea, “O vano o tuli vilia e girihimu.”

¹⁷ A ngatavine i koli, i ta maea, “A uka e girihigu.”

Lakea e Isu i takia, i ta maea, “O ta muholi, o uka e girihimu. ¹⁸ Pali i muholi a hini o tahoka e girihimu i lima, pali ra bakovi o made turana ngane i uka ma ia e girihimu. Ra ngava o taki ngane kunana i muholi hateka.”

¹⁹ Lakea a ngatavine i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, a lohoka vomu ngane, ioe a propet. ²⁰ *E huriki e tamane mia ri kavurikea a Vure na lolo iea. Pali mua e huriki a Iuda mu taki ta a tanga ni kavurikea a Vure vona, e Ierusalem kunana.”

²¹ Lakea e Isu i vakalongoa, i ta maea, “Ngatavine, o longo. A parava bara i valai, i uka ma mu gu kavurikea e Tata na lolo iea o na tanga dagi e Ierusalem. ²² *Mua o huriki a Samaria mu kavurikea a viri i uka ma mu lohoka vona. Mia mi kavurikea a viri mi lohoka vona, a vuhuna a dala a Vure i

korimule e huriki vona, i vakasiri polo ne mia e huriki a Iuda. ²³ Pali a parava bara i valai, i valai pali, e huriki ri kavurikea muholi e Tata, ri gi kavurikea muholi na hatene ria, a vuhuna e Tata i ngaru hateka e huriki a bakovi maea ri gi kavurikea. ²⁴ *A Vure ia a hanu. E huriki ri ngaru ni kavurikea, ri gi kavurikea na hatene ria, na naro muholi.”

²⁵ Lakea a ngatavine i ta maea, “A lohoka vona a Mesaia (a viri ni gale e Kristo) bara i valai. Na tahuna i valai bara i tuveve polo ne hita a maki lobo.”

²⁶ *Muri e Isu i vakalongoa, “Iau kunana ra viri a ta turamu ngane.”

E Huriki a Murimuri Ri Bele Mule ne Isu

²⁷ E Isu i ta lobo, lakea e huriki a murimuri ri hamule, ri turutu vona e Isu i ta turana ngatavine.* Pali i uka tara ne ria ge nanea, “A ra o ngarua?” o “I navai o ta turana ngatavine iea?”

²⁸ Ngane a ngatavine i ru purua a ulo na naru, i hamule lakea na tanga, i vakalongo e huriki, i ta maea, ²⁹ “Mu valai, mu masia a bakovi i vakalongo iau vona a vilo lobo a rata hosi. Ra bakovi iea, ma ge ia e Kristo.” ³⁰ E huriki a bakovi a ngatavine ri malaga, ri lakea na lomu ri gi masia.

³¹ I uka ma ri bele ma, e huriki a murimuri vona ri ta maea, “Mari ni tovo, o kani.”

³² Pali e Isu i koli, i ta maea, “A tahoka a maki ni kani i uka ma mu lohoka vona.”

³³ Muri ri vata, ri ta maea, “Ma ge tahoka pali tara viri ge habi a maki ni kani vona.”

³⁴ *Pali e Isu i taki ria, i ta maea, “A Vure i rudu iau a valai. A ngaru ni muri mai a ningaru vona, a ngaru ni vakalobo a maka leho

* **4:12:** Ion 8:53 * **4:14:** Ion 6:35 * **4:20:** Vin 12:5-14; Sng 122:1-5 * **4:22:** 2Ki 17:29-41; Ais 2:3; Rom 9:4-5 * **4:24:** Rom 12:1; 2Ko 3:17; Pili 3:3 * **4:26:** Mrk 14:61-62 * **4:27:** E huriki a murimuri ne Isu ri turutu, a vuhuna a vinara ne ria i taki a mari ni tovo i uka ma ge ta turana ngatavine. * **4:34:** Ion 6:38 * **4:35:** Luk 10:2

vona. A rabu iea i manga a maki ni kani nau.” ³⁵ *E Isu i ta maea tabu, “E huriki ri ta maea, ‘I tahoka a keva i va i tabana, bara si mirio.’ Pali iau a taki mua, mu matapara mu matai a maka hania! Ri moro pali ni gi mirio. ³⁶ Ngane a bakovi ni mirio i bole pali a mapana, i vakatubu pali ni mirio a maki ni kani na nimahuri vakaroro. Lakea a bakovi ni mirio, a bakovi ni varo, bara ru pitei varago. ³⁷ Ra bokona ngava, ‘I varo tara, i mirio tara,’ i muholi hateka. ³⁸ A rudu mua mu gu mirio vona a hania i uka ma mu varoa, i uka ma mu matakaria. I ranga e huriki ri leho hateka vona, pali mua mu mirio a kanena leho ne ria.”

E Huriki a Samaria Ri Luhoi Torea e Isu

³⁹ E huriki a Samaria ala kupo na tanga iea ri luhoi torea e Isu, a vuhuna a ngatavine i taki ria, i ta maea, “I vakalongo iau vona a vilo lobo a rata hosi.” ⁴⁰ Lakea na tahuna e huriki a Samaria ri valai vona, ri takia ge made taro turane ria. Lakea i made turane ria na parava i rua. ⁴¹ E huriki ala kupo tabu ri luhoi torea na tahuna ri longo a ngavana.

⁴² *Muri ri takia a ngatavine, ri ta maea, “I muga mi luhoi torea e Isu, a vuhuna o taki mia. Pali ngane mi luhoi torea a vuhuna mi longo a ngavana na tuline mia. Ngane mi lohoka vona i muholi hateka, a bakovi iea a bakovi ge korimule e huriki na malala.”

A Tuna Bolekori

⁴³ E Isu i made turane ria na parava i rua, muri i malaga, i lakea o Galili, ⁴⁴ *a vuhuna e Isu i vakalongo e huriki pali na propet, i uka ma ni togo na tanga vona. ⁴⁵ *I mavonga, na tahuna i bele o Galili, e huriki vonga ri taguia, a vuhuna ri matai pali a maki lobo i rata o

Ierusalem na Habu na Nipagepolo, a vuhuna ria ranga ri lokovonga. ⁴⁶⁻⁴⁷ *Muri i vano i gosi tabua a tanga e Kana na tabeke ne Galili, ra tanga rira i pulo a naru i lakea na vain vona.

Na parava tara, a bolekori na hariki i made o Kapernaum, i giloa e tuna, i popote ge mate. I longoa e Isu i malaga o Iudea, i bele pali o Kana. Lakea i laho lokovonga, i taki torea e Isu ge vakamahuria e tuna. ⁴⁸ *Lakea e Isu i takia, i ta maea, “Mua, i uka ma mu gu matai a nivakasiri, a maki ni turutu, i uka ma mu gu luhoi tora iau.”

⁴⁹ A bolekori na hariki i ta rike, i ta maea, “Bakovi Dagi, tu vano, ma ge mate e tugu.”

⁵⁰ *E Isu i koli, i ta maea, “O hamule. E tumu i mahuri.”

Lakea a bakovi iea i luhoi torea e Isu, i hamule. ⁵¹ I tabana ni lalaho na dala, i laho halala ia e huriki a vora vona, ri vakalongoa vona a velengane tuna i mahuri pali. ⁵² I nana ria na a ra kilala i mahuri vona, lakea ri vakalongoa, ri ta maea, “A gilanga i pasipuru vona ravi na haro, na kilala i taku.”

⁵³ Lakea a bakovi i luhoi kadoa, ra kilala iea kunana e Isu i takia, i ta maea, “E tumu i mahuri.” Lakea a bakovi iea turana e huriki a kabu vona ri luhoi torea e Isu.

⁵⁴ *Ra nivakasiri iea, a ruana nivakasiri e Isu i ratea muri na tahuna i pea a tanga e Iudea i valai o Galili.

5

E Isu i Vakamahuri a Viri na Lomu

¹ Muri e Isu i sike o Ierusalem na habu tara ne huriki a Iuda. ² Na tanga e Ierusalem i tahoka tara lomu, i tabukoi na poridala ni gale A Poridala Na Sipsip. A lomu iea ni gale na nita Aram e Betesda. A talele i lima ri pesi

* 4:42: 1Ion 4:14 * 4:44: Mat 13:57 * 4:45: Ion 2:23 * 4:46-47: Mat 8:5-6; Ion 2:1-11

* 4:48: Ion 2:18; 1Ko 1:22 * 4:50: Mat 8:13 * 4:54: Ion 2:11

haluia a lomu. ³ E huriki a kepa, a vaha hale, a beu, ri made vonga. ⁴ Ri davea a naru ge bolu, a vuhuna a agelo ne Bakovi Dagi bara i puru valai, i labea a naru. A viri bara i puru muga na naru na tahuna i longoa a nilaba, a gilanga vona bara i lobo. ⁵ A bakovi tara i made vonga, i giloa na pida i ravulu tolu a polona i polotolu. ⁶ E Isu i masia i mamade vonga. Na tahuna i longoa a bakovi iea i giloa na pida i kupo pali, i nanea, “O ngaru ni mahuri?”

⁷ Lakea a bakovi i koli, i ta maea, “Bakovi dagi, i uka tara viri ge tuhori iau ge ru puru iau na naru na tahuna ni laba. Na tahuna a toni ni puru na naru a viri tara bara i puru muga nau.”

⁸ *Muri e Isu i takia, i ta maea, “O pesi rike! O bole rike a moke vomu, o laho.”

⁹ I malaviriri kunana i lobo liu a gilanga vona. I bole rike a moke vona i laho.

A parava iea, a Parava Nimalo.

¹⁰ *Lakea na tahuna e huriki a Iuda ri masia i kalohoa a moke vona, ri takia, “A Parava Nimalo mona. A vinara i taki naha ni kaloho a moke vomu na parava iea.”

¹¹ Lakea i koli, i ta maea, “Ra bakovi i vakamahuri iau, i taki iau ga bole rike a moke nau, ga laho.”

¹² Lakea ri nanea, “E rei a bakovi i taki ioe go bole rike a moke vomu, go laho?”

¹³ Pali i uka ma i lohoka vona e rei a viri i vakamahuria, a vuhuna na tahuna e Isu i vakamahuria pali, i laho dili na kurukurune huriki, i vano.

¹⁴ Muri e Isu i matavisia na roho na Vure, i takia, “O longo valai, ngane o mahuri pali. Naha ni rata tabu a naro hale, ma ge bele tabu vomu a vuranga dagi hateka.” ¹⁵ Muri a bakovi iea i pea a roho na Vure, i vano i

vakalongo e huriki a Iuda ne Isu i vakamahuri ia.

¹⁶ Lakea e huriki a Iuda ri tahatea e Isu a vuhuna i rata a maki nga na Parava Nimalo. ¹⁷ Pali e Isu i koli, i ta maea, “E Tata i leho vakaroro i valai i harena mona. Iau tara a leho.”

E Isu Ia a Vure

¹⁸ *Na ngava iea kunana e huriki a Iuda ri rura hateka ni matakana a dala ri gi rabalakia e Isu. I uka ma ri ngaru ni rabalakia na hini i longotaro a vinara na Parava Nimalo kunana. Ri ngaru ni rabalakia na hini i galea a Vure e Tamana, i rata ia i palupulupu turana Vure.

¹⁹ *Lakea e Isu i koli mule ria, i ta maea, “A taki muholi mua, iau, a Tuna Vure, i uka ma ga rata kikeri a maki. Iau a rata kunana a maki a matai e Tata i rata, a vuhuna a maki e Tata i rata, iau tara a rata, ²⁰ a vuhuna e Tata i ngaru iau, iau e Tuna. I vakasiri iau vona a maki lobo i rata. I muholi, muri e Tata bara i vakasiri iau na maka maki i dagi na maka nivakasiri a rata pali, lakea bara mu ngapa. ²¹ I manga kunana e Tata i vakamahuri mule e huriki ri mate. Iau tara a habi a nimahuri ne huriki na ningaru nau kunana.

²² *E Tata i uka ma i pelekado e huriki. I habi nau a leho ni pelekado e huriki. ²³ *Lakea, e huriki lobo ri gi togo iau i manga a hini ri togoa e Tata. A viri i uka ma i togo iau, i uka ma i togoa e Tata, ra i rudu iau a valai.

²⁴ * “A taki muholi mua, e huriki ri longo mai a ngavagu, ri luhoi tora a viri i rudu iau a valai, bara ri bole a nimahuri vakaroro. A Vure i uka ma ge pelekado ria, a vuhuna ri pea pali a matenga, ri bole a nimahuri. ²⁵ A taki muholi mua, a parava bara i valai, ngane i valai pali, e huriki ri

* **5:8:** Mat 9:6 * **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21-22 * **5:18:** Mat 26:4; Ion 7:1; 10:30 * **5:19:** Ion 5:30 * **5:22:** Ion 5:27; Apo 10:42 * **5:23:** Pili 2:10-11; 1Ion 2:23 * **5:24:** Ion 3:15-18

mate ri gi longoa a lohona Tuna Vure. Lakea e huriki ri longoa, bara ri mahuri. ²⁶ E Tata ia a vuhuna nimahuri, lakea i ratea e Tuna tara, ia a vuhuna nimahuri. ²⁷ E Tata i habi a nitora nau ga pelekado e huriki, a vuhuna iau a Tuna Bakovi. ²⁸ Naha ni turutu vona a ngava nau, a vuhuna a parava ge valai na tahuna e huriki ri mate pali ri gi longoa a lohogu, ²⁹ *ri gi pesi rike mule na matenga. E huriki ri rata a naro kamumu bara ri mahuri mule, ri bole a nimahuri. Pali e huriki ri rata a naro hale bara ri mahuri mule, ri bole a mapana naro hale ne ria.

E Isu a Tuna Vure

³⁰ *³⁰ "Tau a keri ni rata kikeri a maki. A pelekado a viri, i muri mai kunana a ngava a longo ne Tata. A rabugu ni pelekado i malamala a vuhuna i uka ma a muri mai a ningaru nau. A muri mai kunana a ningaru ne Tata, ra i rudu iau a valai.

³¹ "Tau kikeri bara ta ne nau, a ngavagu bara i maraha. ³² A viri tara i taki e huriki ne nau. Pali a ngava i taki a lohoka vona i muholi. ³³ Hosi mu rudu e huriki ri lakea ne Ioanes, ri nanea nau. Lakea e Ioanes i vakalongo mua vona a ngava muholi. ³⁴ Iau i uka ma a ngarua tara ngavana bakovi tara ge vakatorea a ngavagu. Pali a vakalohoka tabu mua na ngavane Ioanes, a Vure ge korimule mua. ³⁵ E Ioanes ia a nipara i vakapalala a hini, lakea mu ngaru ni vivi vona a nipara vona na parava popote kunana.

³⁶ *³⁶ "Pali iau a tahoka a ngava i kaneka hateka na ngavane Ioanes. A leho e Tata i habia nau ga vakaloboa, ngane a rata. Ra leho iea, i vakasiri e Tata i rudu iau a valai. ³⁷ *³⁷ Pali e Tata ra i rudu iau a valai, ia tara i ta muholi ne huriki ne nau pali. I uka tara viri ne

mua ge longo a lohona o ge matai a matana. ³⁸ A nitana, tara, i uka ma mu longo maia, a vuhuna i uka ma mu luhoi tora a viri a Vure i rudua i valai. ³⁹ *³⁹ Mu gi vakaroro a Hinere, a vuhuna mu luhoi ta ge habi a nimahuri vakaroro ne mua. A maka ngava na Hinere i vakalongo mua ne nau, ⁴⁰ pali mu koi ni valai nau mu gu bole a nimahuri.

⁴¹ "Tau i uka ma a ngaru e huriki a bakovi ri gi kavurike iau. ⁴² Pali iau a lohoka ne mua, i uka ma mu ngarua a Vure na hatene mua. ⁴³ A valai na rane Tata, pali i uka ma mu tagui iau. Pali i ranga e huriki ri valai na rane ria kunana, mu tagui ria. ⁴⁴ Pali mu gu luhoi tora navai iau? Mu ngaru hateka e huriki a bakovi ri gi kavurike mua. Pali i uka ma mu ngarua a Vure ge kavurike mua, ra Vure i taku kunana.

⁴⁵ "Pali naha ni luhoi ga padi virihi mua na ngava na matane Tata. A viri bara i padi virihi mua na ngava e Moses, ra viri mu luhoi ia ta ge kori mua. ⁴⁶ *⁴⁶ I uka ma mu longo mai e Moses. Mua bara mu longo mai e Moses, bara mu longo mai iau, a vuhuna a ngava i here puru hosi i taki virihi iau vona. ⁴⁷ Pali mu gu longo mai navai ngane a ngava a taki, a vuhuna i uka ma mu longo mai a ngava e Moses i here puru hosi."

6

E Isu i Vakani e Huriki ala Rangale Lima (5,000)

(Mateo 14:13-21; Markus 6:30-44; Lukas 9:10-17)

¹ Muri e Isu i malaga, i lakea na tabeke tara na Darilomu e Galili, a rana tara e Tiberius. ² E huriki ri ala kupo ri muri vona a vuhuna ri masia i vakamahuri e huriki ri gilao. ³ Muri e Isu i sike na

* 5:29: Dan 12:2; Mat 16:27; Apo 24:15

* 5:30: Ion 5:19; 6:38

* 5:36: Ion 3:2; 14:11

* 5:37: Mat 3:17; Ion 5:32; 8:18

* 5:39: Luk 24:27

* 5:46: Apo 3:22

gagana lolo, i made vonga turana e huriki a murimuri vona.⁴ A Habu na Nipagepolo ne huriki a Iuda i tabukoi.

⁵ Na tahuna e Isu i matai e huriki ala kupo ri marali valai vona, i takia e Pilip, “I vai a hini si gi kona a bret vona ge kani e huriki nga?” ⁶ I lohoka pali na maki ge ratea, pali i nana kunanea e Pilip, ge tonia.

⁷ Lakea e Pilip i koli, i ta maea, “A moni ni kona a bakovi i leho na keva i polo tolu i uka ma ge kara si gi kona a bret, si gi vakani e huriki nga!”

⁸ Lakea a murimuri tara, a rana e Andreas, e tarine Simon Petrus, i ta rike, i ta maea, ⁹ “A koma bakovi tara koea i tahoka a bret i lima turana manu kiroko i rua, pali i uka ma i kara e huriki ala kupo hateka.”

¹⁰ Lakea e Isu i ta maea, “Mu vakamade e huriki.” Ra hini nga i vona a varili, lakea e huriki ri made puru. E huriki a bakovi ri ala rangale lima (5,000). ¹¹ Muri e Isu i bole a bret, i kavurikea a Vure. Muri i veru ne huriki ri made vonga, lakea ri bole na ningaru ne ria. A manu ranga, i rata mavonga.

¹² Ri kani, ri maru, lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona, “Mu ru kadolu a maka kalavana maki ni kani. Naha ni vuroki tavula ranga kalavana.” ¹³ Lakea ri ru kadolu a maka kalavana bret i lima, ri tahoni na kulopi i ravulu a polona i rua.

¹⁴ Na tahuna e huriki ri mataki-lalea a nivakasiri e Isu i ratea, ri ta maea, “Muholi hateka, ra bakovi iea a propet ni taki ge valai na malala.” ¹⁵ *Pali e Isu i lohoka ne ria ta ri gi taki tuharea ge ia a hariki ne ria. Lakea i maparu tala, i sike tabu na lolo, i made kikeri vonga.

E Isu i Laho Langa na Darilomu
(Mateo 14:22-33; Markus 6:45-52)

¹⁶ Na malunga liu e huriki a murimuri ri pori na darilomu, ¹⁷ ri rike na posi, ta ri gi hamule lakea o Kapernaum. Ngane i rodo a hini, pali e Isu i uka ma i luve taho ria ma. ¹⁸ A vilu dagi i pori, i ratea a dari i tarebo. ¹⁹ Na tahuna ri vore tala pali na kilomita i lima, ri masia e Isu i lalaho langa na dari i valai mai ria na posi, lakea ri mangenge hateka i vakulu a tagane ria. ²⁰ Pali e Isu i taki ria, i ta maea, “Iau kunana. Naha ni mangenge.” ²¹ Muri ri vivi vona, ri vakarikea na posi. Ri turutu kunana ri bele pali na lavu na hini ri lakea mai.

²² Na hatelanga e huriki ri tabana na tabeke tara na darilomu ri lohoka vona a posi i taku kunana i pasi vonga ravi, pali e Isu i uka ma i rike turane huriki a murimuri vona na tahuna ri vano. ²³ Muri a posi ranga na tanga e Tiberius ri dili tabukoi na hini e Bakovi Dag i kavurikea a Vure vona a bret, i vakani e huriki vona ravi. ²⁴ Ngane ri mataki-laka vona e Isu turane huriki a murimuri vona i uka ma ri made tabu vonga. Lakea ri rike na maka aga o Tiberius, ri lakea o Kapernaum ri gi matakanea e Isu.

A Bret na Nimahuri

²⁵ Na tahuna ri bele o Kapernaum ri matavisia e Isu, ri nanea, “Mari ni tovo, garika o bele koea?”

²⁶ E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi mua, i uka ma mu ngaru iau na hini a rata a nivakasiri. Mu ngaru iau a vuhuna a habi tavula a bret ne mua, mu kani, mu maru. ²⁷ *Naha ni leho ni bole a maki ni kani na malala. Bara i bera. Mu leho ni bole a maki ni kani na hunu, ra i tabuli vakaroro, i habi a nimahuri vakaroro. Iau, a Tuna Bakovi, ga habia mua a maki ni kani na hunu, a vuhuna a Vure e

* 6:15: Ion 18:36 * 6:27: Ion 6:48-58

Tata i ru a kilakila nau. Ra kilakila iea, i vakasiri manga i vivi nau.”

²⁸ Muri ri nanea, “A ra leho a Vure i ngaru mia mi gi ratea?”

²⁹ *E Isu i koli, i ta maea, “A leho na Vure i maea, mu luhoi torea a viri a Vure i rudua i valai.”

³⁰ *Ri longoa a ngava iea, lakea ri nana tabua, “A ra nivakasiri go ratea, mi gi masia, muri mi gi luhoi torea a viri a Vure i rudua i valai? A ra go ratea? ³¹ *Hosi, e huriki e tubune mia ri kani a mana na tahuna ri laho viliha na tabeke i ngeki, i manga a ngava ni here puru hosi i ta maea, ‘I habia ne ria a bret na hunu ri gi kania.’”

³² Muri e Isu i taki ria, i ta maea, “A taki muholi mua, e Moses i uka ma a viri i habia ne mua ra bret na hunu, e Tata kunana a viri i habi ne mua a bret muholi na hunu, ³³ a vuhuna a bret na Vure, ra viri i pe a hunu i puru valai, i habi a nimahuri ne huriki na malala.”

³⁴ Lakea ri ta maea, “Bakovi dagi, o habi vakaroroa ne mia ra bret iea.”

³⁵ *Muri e Isu i vakalongo ria, i ta maea, “Iau a Bret na nimahuri. E huriki ri valai nau i uka ma ri gi vitolo tabu. E huriki ri luhoi tora iau i uka ma ri gi marohu tabu. ³⁶ I manga a hini a taki muga mua vona, mu matai iau, pali i uka ma mu luhoi tora iau ma. ³⁷ E huriki a bakovi a ngatavine e Tata i habi nau, bara ri valai nau. E huriki ri valai nau, i uka ma ga tono mule ria, ³⁸ a vuhuna iau a pe a hunu a puru valai. Iau i uka ma a muri mai a ningaru nau. A muri mai a ningaru na viri i rudu iau a valai. ³⁹ *A ningaru vona i maea: e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i habi nau, i uka tara viri ne ria ge velu. Ga vakamahuri mule ria lobo na nilobona parava, ⁴⁰ a vuhuna e Tata i ngaru e huriki

lobo ri matai iau, e Tuna, lakea ri luhoi tora iau, ri gi bole a nimahuri vakaroro. Muri na nilobona parava, bara vakamahuri mule ria na matenga.”

⁴¹ Lakea e huriki a Iuda ri ta barangungu, a vuhuna e Isu i ta maea, “Iau a bret a valai na hunu.”

⁴² *Pali ri ta maea, “Ra bakovi iea, i luhoi ge ia e rei? Ra bakovi iea e Isu, e tune Iosep. Si lohoka ne tamana rua e kinana. Pali i navai i takia ta i valai na hunu?”

⁴³ E Isu i koli, i ta maea, “Naha ni vata barangungu. ⁴⁴ *I uka

tara viri ge valai nau na ningaru vona kunana. E Tata i rudu iau a valai, lakea bara i tuli e huriki i ngaru, ri gi valai mai iau. Muri na nilobona parava bara vakamahuri mule ria. ⁴⁵ *Hosi e huriki a propet ri here puru a ngava i maea, ‘A Vure bara i tovo e huriki lobo.’ E rei a viri i longo maia e Tata, i bole a lohokanga vona, bara i valai nau.

⁴⁶ *I uka tara viri ge masia e Tata. A viri i valai na Vure, ia kunana i masia e Tata. ⁴⁷ *A taki muholi mua, a viri i luhoi tora ia bara i bole a nimahuri vakaroro. ⁴⁸ *Iau a bret na nimahuri. ⁴⁹ E huriki e tubune mua ri kani a mana na tahuna ri laho viliha na robo i ngeki. Pali ri mate pali. ⁵⁰ Pali i tahoka a bret i valai na hunu. E huriki ri kani a bret iea i uka ma ri gi mate. ⁵¹ Iau a bret na nimahuri a valai na hunu. E huriki ri kania a bret iea bara ri mahuri vakaroro. Ra bret iea a bobogu, ga habia ne huriki na malala ri gi bole a nimahuri.”

⁵² Muri e huriki a Iuda ri vahehe, ri ta maea, “Ra bakovi iea ge habi navia ne hita a bobona si gi kania?”

⁵³ Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “A taki muholi mua, e rei a viri i uka ma i kani a bobona Tuna Bakovi, i uka ma i ninu a darana, i

* 6:29: 1Ion 3:23

* 6:30: Mat 16:1; Ion 2:18

* 6:31: Nim 16:14-15; Gi 11:7-9; Sng 78:24

* 6:35: Ion 4:14

* 6:39: Ion 10:28-29; 17:12

* 6:42: Mat 13:55

* 6:44: Ion 6:65

* 6:45: Ais 54:13

* 6:46: Ion 1:18

* 6:47: Ion 3:15-16

* 6:48: Ion 6:32,58

uka ma ge bole a nimahuri. ⁵⁴ A viri i kani a bobogu, i ninu a daragu bara i bole a nimahuri vakaroro, muri na nilobona parava bara vakamahuri mulea na matenga. ⁵⁵ A bobogu a kinani muholi, a daragu a naru muholi. ⁵⁶ E huriki ri kani a bobogu ri ninu a daragu, bara ri made turagu. Iau tara bara made turane ria. ⁵⁷ *E Tata ia a Vure mahuri, i rudu iau a valai. Iau a bole a nimahuri na nitora ne Tata. I mavonga kunana a viri bara i kani iau, bara i mahuri na nitora nau. ⁵⁸ Iau kunana ra bret a valai na hunu. E huriki e tubune mua ri kani a mana, ri mate pali. Pali e rei a viri i kania a bret iea i uka ma ge mate, bara i mahuri vakaroro.” ⁵⁹ E Isu i taki a ngava nga na tahuna i vara na roho na vaponga o Kapernaum.

E Huriki a Murimuri Ri Ha Taroa e Isu

⁶⁰ Na tahuna e huriki a murimuri vona ri longo a ngavana, i kupo ne ria ri ta maea, “Ra ngava iea i mava hateka. E rei a viri ge longoa?”

⁶¹ E Isu i lohoka vona e huriki a murimuri vona ri ta kutukutu, lakea i nana ria, “Ra ngava a takia, mu marikoi vona? ⁶² Pali mu gu luhoi navai na tahuna mu gu masia a Tuna Bakovi ge sike tabu na murina i made muga vona? ⁶³ A Hanuna Vure i habi a nimahuri, pali a bakovi i keru. A ngava a taki mua vona i vakasiri mua a Hanuna Vure, ra viri i habi a nimahuri. ⁶⁴ *Pali i ranga ne mua i uka ma mu luhoi tora.” E Isu i ta mavonga, a vuhuna i lohoka vona muga e huriki i uka ma ri luhoi torea, i lohoka vona e rei a viri ge habia na limane huriki a pile vona. ⁶⁵ *Lakea i ta tabu, i ta maea, “I ranga ne mua i uka ma mu luhoi tora iau. Lakea a taki mua pali, i uka tara viri ge valai tavula nau. E

huriki e Tata i tuli ria ri valai nau, ria kunana bara ri valai nau.”

⁶⁶ Na tahuna ri longoa a ngava iea, i kupo e huriki a murimuri vona ri ha taroa, i uka ma ri ramai tabua.

⁶⁷ Muri i nana e huriki a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i ta maea, “Mua ranga mu gu hataro iau?”

⁶⁸ *Lakea e Simon Petrus i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi e rei tabu mi gi ramaia? Ioe kikeri o tahoka a ngava na nimahuri vakaroro. ⁶⁹ Mi luhoi tora ioe, mi lohoka vomu, ioe kunana a Viri Malamala na Vure.”

⁷⁰ Muri e Isu i koli, i ta maea, “Iau a viri a vulaki mua e huriki ala ravulu a polona i rua. Pali tara ne mua i manga a hanitu!” ⁷¹ A viri i ta kanea e Iudas e tune Simon Iskariot. E Iudas ia a turane huriki ala ravulu a polona i rua, pali muri bara i habi e Isu na limane huriki a bakovi hale.

7

A Habu na Kape

¹ *Muri e Isu i laho lae pololilo na tabeke ne Galili. I koi ni lakea tabu na tabeke ne Iudea, a vuhuna e huriki a Iuda ri ngaru ni rabalakia. ² *Pali na tahuna a habu tara ne huriki a Iuda i tabukoi, a Habu na Kape, ³ e huriki e tarina ri takia, ri ta maea, “O lakea taro o Iudea, e huriki a murimuri vomu ri gi matai a maka nivakasiri o rata. ⁴ A viri i ngaru e huriki ri gi lohoka vona i uka ma ge rata kapiloho a maki. O vano, o vakasiri ioe ne huriki lobo, a vuhuna ioe o rata a maka naro nga.” ⁵ *E huriki e tarina ri ta maea, a vuhuna i uka ma ri luhoi torea.

⁶ Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “A parava nau i uka ma i valai ma. Pali mua, a parava lobo i kamumu. ⁷ E huriki a bakovi a ngatavine na malala ri ngaru mua, pali ri

* 6:57: 1Ion 3:24 * 6:64: Ion 13:11 * 6:65: Ion 6:44 * 6:68: Mat 16:16 * 7:1: Ion 5:18 * 7:2: Levi 23:34 * 7:5: Apo 1:14

marikoi iau a vuhuna a taki tala a rabu hale ne ria. ⁸ Mu vano mu lakea na habu. Iau i uka ma ga vano ma, a vuhuna a parava nau i uka ma i valai ma.” ⁹ Lakea i made vonga o Galili.

¹⁰ Pali na tahuna e huriki e taringa ri vano pali, i muri kikeri ia, i uka tara viri ge masia.

¹¹ E huriki a Iuda ri davea e Isu na habu, ri virokanea, ri vanana lae vona i lokovai. ¹² E huriki ri vareme na ngava, i viliha lae a nitane ria. I ranga ne ria ri ta maea, “E Isu ia a bakovi kamumu.”

I ranga e huriki ri koli ri ta maea, “I uka, e Isu i tami e huriki.” ¹³ Pali i uka tara viri ge pukatala a ngava ne huriki, a vuhuna ri mangenge ne huriki a Iuda.

E Isu i Vara

¹⁴ A habu i popote ge lobo, lakea e Isu i sike na roho na Vure, i vakatubu ni vara. ¹⁵ *A nivara ne Isu i rata e huriki a Iuda ri ngapa, lakea ri vanana, “Ra bakovi iea, i bole vai a lohokanga? I uka tara viri ge tovoa.”

¹⁶ *Lakea e Isu i koli ria, i ta maea, “A vinara nau i uka ma ne nau. I valai na viri i rudu iau a valai. ¹⁷ E huriki ri ngaru ni muri mai a ningaru na Vure bara ri matakilaka vona a vinara nau i valai na Vure, i uka ma a ngavagu kunana. ¹⁸ *A viri i ta na ngavana kunana i ngaru ni vakadagi a rana. Pali a viri i leho ni vakadagi a rana a viri i rudua i valai, i uka ma ge tatami, ia a bakovi ni ta muholi. ¹⁹ *Hosi e Moses i habi a vinara ne mua. Pali i uka ma mu longototo a vinara. Pali i navai a hini mu ngaru ni rabalaki iau?”

²⁰ *E huriki ri koli, ri ta maea, “A hanitu i dili vomu! E rei a viri ge rabalaki ioe?”

²¹ Lakea e Isu i taki ria, “A ratea a nivakasiri i taku kunana, lakea

mua lobo mu turutu vona. ²² *Pali e Moses i habia ne mua a vinara ni pala a kulina bakovi, lakea mu pala a kulina koma na Parava Nimalo. I muholi ngi, a vinara iea i uka ma i valai ne Moses, i valai ne huriki a gare hosi. ²³ *Mu pala a kulina koma na Parava Nimalo ne vona ni muri mai a vinara ne Moses. Pali i navai mu tahate vona a hini iau a vakamahuri a kakaina bakovi na Parava Nimalo? ²⁴ Naha ni pelekado a maki na matane mua kunana. Mu pelekado kamumu a maki.”

E Isu Ia e Kristo

²⁵ Muri i ranga e huriki o Ierusalem ri vakatubu ni vanana maea, “Ra bakovi iea, ia kunana ni matakana ta ga ni gi rabalaki? ²⁶ Pali ngane i vara na matane huriki, e huriki a matakari i uka ma ri tahatea. I mata manga ri matakilalea e Isu ia e Kristo. ²⁷ *Si lohoka vona a tanga vona, pali na tahuna e Kristo bara i valai, i uka tara viri ge lohoka vona a hini i valai vona.”

²⁸ *Muri, e Isu i tabana ni vara pololilo na roho na Vure, i ta rike, i ta maea, “I muholi ngi, mu lohoka nau, mu lohoka vona a tanga a valai vona. Iau i uka ma valai koea na ni ngaru nau. E Tata i rudu iau a valai. Ia a bakovi ni ta muholi. Mua i uka ma mu lohoka vona. ²⁹ Pali iau a lohoka vona, a vuhuna iau a made turana, i rudu iau a valai.”

³⁰ *Na tahuna ri longoa a ngava iea, ri toni ni lakavua, pali i uka tara viri ge nugutatea, a vuhuna a parava vona i uka ma i valai ma. ³¹ Pali i ranga e huriki ri luhoi tora ia, ri ta maea, “Ra bakovi iea e Kristo. I rata a nivakasiri i kupo hateka.”

³² E huriki a Pariseo ri longo e huriki ri vareme vona a maka ngava e Isu i taki. Muri ri rudu

* 7:15: Mat 13:54; Luk 2:47 * 7:16: Ion 12:49; 14:10 * 7:18: Ion 8:50 * 7:19: Apo 7:53; Rom 2:21-24 * 7:20: Ion 8:48; 10:20 * 7:22: Vuh 17:9-13; Levi 12:3 * 7:23: Ion 5:8-10,16 * 7:27: Ion 7:41; 9:29 * 7:28: Mat 11:27; Ion 8:55 * 7:30: Ion 7:44

e huriki a prister dagi, e huriki a Pariseo, e huriki a tagari na roho na Vure ri gi lakavua e Isu.

³³ Lakea e Isu i ta maea, “Iau ga made turane mua popote kunana, muri bara hamule lakea na viri i rudu iau a valai. ³⁴ *Bara mu matakana iau, pali i uka ma mu gu matavisi iau. A hini ga made vona, bara mu keri ni valai vona.”

³⁵ Lakea e huriki a Iuda ri vanana, ri ta maea, “Ra bakovi iea i ngaru ni lokovai i uka ma si gi masia? Ge lakea mai e huriki ne hita ri made viliha iea o Gris, ge vara ria vonga? ³⁶ Pali na tahuna i ta maea, ‘Bara mu matakana iau, pali i uka ma mu gu matavisi iau,’ i navai a pelegona ngava iea? Pali a nita tara vona i ta maea, ‘A hini a made vona, bara mu keri ni valai vona,’ i navai a pelegona?”

A Naru na Nimahuri

³⁷ *A nilobona parava na habu, a parava dagi hateka. Lakea na parava iea, e Isu i pesi i gale dagi, i ta maea, “E rei a viri i marohu, ge valai nau, ge ninu. ³⁸ *E rei a viri i luhoi tora iau, a naru na nimahuri bara i tua pololilo vona, i manga a hini ni here puru na Hinere.” ³⁹ *E Isu i taki e huriki ri luhoi tora ia bara ri bole a nitara na Hanu Kiripiripi. Na tahuna iea a Vure i uka ma i rudua ma a Hanuna, a vuhuna e Isu i uka ma ni vakabagetu ma.

⁴⁰ *I ranga e huriki ri longoa a nitana ri ta maea, “Muholi hateka ra bakovi iea a propet.”

⁴¹ *Pali i ranga e huriki ri ta maea, “A bakovi iea e Kristo.”

Pali i ranga e huriki ri nana rovi tabu ri ta maea, “Re Kristo, ge valai navai o Galili? ⁴² *A Hinere i taki e Kristo ge valai na kabu ne Davit, na tanga ne Davit, e Betlehem.”

⁴³ Pali e huriki ri tahoka a niluhoi

takutaku ne ria ne Isu, i vaperesi lae a niluhoi ne ria. ⁴⁴ I ranga e huriki ri ngaru ni lakavua, pali i uka ma ri ratea.

E Huriki a Gare i Uka Ma Ri Luhoi Torea e Isu

⁴⁵ Muri e huriki a tagari na roho na Vure ri hamule. Lakea e huriki a prister dagi, a Pariseo ri nana ria, “I navai i uka ma mu turari vilia?”

⁴⁶ *Lakea e huriki a tagari ri vakalongo, ri ta maea, “I uka tara viri ge ta manga a bakovi iea.”

⁴⁷ E huriki a Pariseo ri ta puhaki, ri ta maea, “Mua ranga, a bakovi iea i tami mua. ⁴⁸ *Mu matai mia e huriki a Pariseo, e huriki a matakari. E rei tara ne mia ge luhoi tora ia? ⁴⁹ I uka liu! Pali re huriki a manga nga, ri luhoi torea, i uka ma ri lohoka na vinara. A Vure ge ratapile ria.”

⁵⁰ *E Nikodemus, a turane ria, hosi i vano i masia e Isu, i taki ria, i ta maea, ⁵¹ “A vinara ne hita i taki bara si longoa a bakovi ge ta taro, si gi matakilaka vona a narona, muri ni gi pelekado.”

⁵² *Pali ri ratapilea na ngava, ri ta maea, “Toe tara a bakovi o Galili. O gi kamumua a Nita na Vure, bara o masia i uka tara propet ge valai o Galili.”

⁵³ Muri ri hamule mai a tanga takutaku ne ria.

8

A Ngatavine Hale

¹ Pali e Isu i lakea na lolo e Oliva. ² Na parava muri na hate-langa pokopoko i lakea tabu na roho na Vure. E huriki a bakovi a ngatavine ri valai maia, ri made haluia, lakea i made puru i vara ria. ³ E huriki a mari na vinara, a Pariseo ri tuli vilia tara ngatavine i parangi, ni matavisi i rata a rabu na molenga. Lakea ri vakapesia

* 7:34: Ion 8:21; 13:36

* 7:37: Levi 23:36; Ais 55:1; Ion 4:14

* 7:38: Ais 58:11

* 7:39:

Ion 16:7; 20:22; Apo 2:4

* 7:40: Ion 6:14

* 7:41: Ion 1:46

* 7:42: Sng 89:3-4; Mai 5:2

* 7:46: Mrk 1:22

* 7:48: Ion 12:42

* 7:50: Ion 3:1-2

* 7:52: Ion 7:41-42

na matane huriki. ⁴ Ri takia e Isu ri ta maea, “Mari ni tovo, ra ngatavine iea, mi masia i rata a rabu na molenga. ⁵ *Na vinara ne Moses ra ngatavine maea bara ni padimate na kedo. Pali o ta navai ke?” ⁶ Ri nana maea a vuhuna ri ngarua ge ratea tara ngava ri gi padi virihi ia vona.

Pali e Isu i pasike puru, i vakatubu ni here na malala na kukulimana. ⁷ *Ri nana vilihui, lakea i pesi rike i taki ria, i ta maea, “E rei tara ne mua i uka ma i rata kilala a rabu hale, ge padi mugea a ngatavine iea.” ⁸ Muri i pasike puru tabu i here na malala.

⁹ Ri longoa a ngava iea, lakea ri malaga gosigosi tala, ri vano. E huriki a gare ri vano muga. Ri vano lobo ria, e Isu kikeri i made turana ngatavine iea. ¹⁰ Muri e Isu i pesi rike i nanea, “Ngatavine, a vai ria? E rei tara ne ria ge taki ioe go mate?”

¹¹ *A ngatavine i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, i uka.”

Lakea e Isu i ta maea, “Pali iau tara, i uka ma ga taki ioe go mate. O vano ngane, o lobo ni rata a naro hale.”

A Nipara na Malala

¹² *Na tahuna e Isu i vara tabu, i ta maea, “Iau a nipara na malala. E rei a viri i muri nau, i uka ma ge laho tabu na uvo, bara i tahoka a nipara i habi a nimahuri.”

¹³ E huriki a Pariseo ri hehe, ri ta maea, “Masia ngane, ioe kikeri o ta ne vomu, pali i uka tara viri ge kori ioe na ngavamu ge muholi.”

¹⁴ *E Isu i koli, i ta maea, “Bara iau kikeri a ta, pali i uka tara viri ge kori iau na ngavagu, a nitagu i muholi, a vuhuna a lohoka vona a hini a valai vona, a

hini ga lakea vona. Pali mua, i uka ma mu lohoka vona a hini a valai vona, a hini ga lakea vona.

¹⁵ *Mu pelekado e huriki na rabu na malala kunana, pali iau i uka ma pelekadoa tara viri. ¹⁶ *Pali iau bara pelekado a viri, a nipelekado nau bara i muholi, a vuhuna i uka ma iau kikeri. A pesi turane Tata, ra viri i rudu iau a valai. ¹⁷ *Na vinara ne mua ni here puru i ta maea, a bakovi ala rua ru gu taki tala a ngava, a ngava iea i muholi. ¹⁸ *Iau a taki tala mule a ngava nau ne mua, pali a viri i tuhori iau na ngava e Tata, ra viri i rudu iau a valai.”

¹⁹ Muri ri nanea, “I vai e tamamu?”

E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma mu lohoka nau o ne Tata. Mua bara mu lohoka nau, e Tata tara bara mu lohoka vona.” ²⁰ *I taki e huriki na ngava nga na tahuna i vara na tabeke na roho na Vure, tabukoi na hini ni ru a nihabi vona. Pali i uka tara viri ge lakavua, a vuhuna a parava vona i uka ma i valai ma.

²¹ *E Isu i taki tabu ria, i ta maea, “Tau popote ga vano, lakea bara mu matakana iau. A naro hale ne mua bara i tabuli, mu mate turana. A hini ga lakea vona, bara mu keru ni valai vona.”

²² Lakea e huriki a Iuda ri vanana, ri ta maea, “Ra bakovi iea, i taki a hini ge lakea vona bara si keru ni bele vona, ma ge tomo.”

²³ *Pali e Isu i ta lokovonga liu, i ta maea, “Mua e huriki a bakovi na malala kunana. Pali iau a bakovi na hunu. Iau i uka ma a bakovi na malala. ²⁴ A taki mua pali, bara mu mate turana naro hale ne mua. Pali mua i uka mu gu luhoi ge iau ra iau kunana,* muholi hateka

* **8:5:** Levi 20:10; Vin 22:22-24 * **8:7:** Vin 17:7 * **8:11:** Ion 5:14 * **8:12:** Ais 49:6; Ion 1:4-9; 9:5; 12:46 * **8:14:** Ion 5:31-32; 7:28 * **8:15:** Ion 12:47 * **8:16:** Ion 5:30; 8:29
 * **8:17:** Vin 19:15 * **8:18:** 1Ion 5:9 * **8:20:** Ion 7:30 * **8:21:** Ion 7:34; 13:33 * **8:23:** Ion 3:31 * **8:24:** A ngava e ‘iau ra iau kunana’ a rana Vure na Ngava Dagi Hosi, re Iave. E Isu i ta maea, i manga i taki ia a Vure.

bara mu mate turana naro hale ne mua.”

²⁵ Ri nanea, “Pali ioe e rei ke?”

E Isu i koli, i ta maea, “Iau ra viri a taki mua vona pali. ²⁶ Iau a tahoka a ngava i kupo na tahuna bara pelekado mua. Pali a viri i rudu iau a valai i ta muholi hateka. A ngava a longo vona, a taki polo ne huriki lobo.”

²⁷ A viri i taki ria vona e Tamana, pali i uka ma ri longokilala a hini i taki. ²⁸ *Lakea e Isu i ta maea, “Na tahuna mu bole rikea a Tuna Bakovi, bara mu matakilaka vona iau kunana ra viri a takikia. Bara mu matakilala iau i uka ma a ratea tara maki na ningaru nau kunana. A taki polo kunana a maki e Tata i tovo iau vona. ²⁹ A viri i rudu iau a valai i made turagu, i uka ma i pe iau, a vuhuna a rata vakaroro a maki ge vivi vona.” ³⁰ Na tahuna e huriki ri longo a ngava i taki, i kupo ri luhoi torea.

E Huriki e Tune Abraham

³¹ E Isu i taki e huriki a Iuda ri luhoi torea, i ta maea, “Na tahuna mu longototo a vinara nau, bara i mua a murimuri muholi nau. ³² Lakea bara mu lohoka vona a ngava muholi. Muri a ngava muholi bara i rata mua, mu matukapaga.”

³³ *Ri koli ri ta maea, “Mia e huriki a hamone Abraham. Pali paru hosi i valai mona, i uka ma mia a vorakato na viri tara. Pali i navai a hini o taki mavonga mia, ta mi gi matukapaga?”

³⁴ *E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi mua, a viri i rata a naro hale ia a vorakato na naro hale, i made polotano na tuhakanga na rabu hale. ³⁵ A vorakato, i uka murina na kabu na matakari vona. Pali a tuna bakovi i tahoka a murina na kabu vona. A murina i tabuli vakaroro. ³⁶ I mavonga kunana, a Tuna Bakovi ge rata mua

mu matukapaga, bara mu matukapaga muholi. ³⁷ A lohoka vona ngi, mua a hamone Abraham. Pali ngane mu ngaru ni rabalaki iau, a vuhuna a nitagu i uka ma i dili na hatene mua. ³⁸ A taki mua vona a maka maki e Tata i vakasiri iau vona, pali mua ranga mu rata a maka maki mu longo ne tamane mua.”

³⁹ *Ri koli ri ta maea, “E Abraham e tamane mia.”

Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “E Abraham ge tamane mua, bara mu rata a maki e Abraham i rata. ⁴⁰ A taki mua vona a ngava muholi a longo na Vure, pali ngane mu ngaru ni rabalaki iau. A vilo mavonga i uka ma a vilone Abraham. ⁴¹ *A vilo mavonga a vilone tamane mua.”

E huriki a Pariseo i madihi a hatene ria ri ta maea, “I uka ma mia a tuna ngoi. E Tamane mia kunana a Vure.”

⁴² Lakea e Isu i taki ria, “A Vure i uka ma e Tamane mua. Ge ia e Tamane mua, bara mu ngaru iau, a vuhuna iau a valai na Vure, a bele koea. Iau i uka ma valai na ningaru nau. A Vure i rudu iau a valai. ⁴³ I navai i uka ma mu longokilala a hini a taki? I uka ma mu longokilala, a vuhuna mu koi ni longo a ngavagu. ⁴⁴ *Mua e huriki e tune Satan, lakea mu ngaru ni muri mai a ningaru vona. Muga na hunu a malala ni ratarike, ia a bakovi ni rabalaki a viri, i koi ni muri mai a ngava muholi, a vuhuna i uka tara ngava muholi ge takia. Na tahuna i tami a viri, i ta na tabelena, a vuhuna ia a marapusi, a tamana marapusianga. ⁴⁵ Pali i uka ma ta luhoi tora iau, a vuhuna iau a ta muholi! ⁴⁶ *E rei tara ne mua ge vakasiri, iau a rata a naro hale? Iau a ta muholi, pali i navai i uka ma mu luhoi tora iau? ⁴⁷ *E huriki a tuna

* **8:28:** Ion 3:14 * **8:33:** Mat 3:9 * **8:34:** Rom 6:16,20 * **8:39:** Mat 3:9 * **8:41:** Ais 63:16 * **8:44:** 1Ion 3:8 * **8:46:** 2Ko 5:21; 1Pe 2:22 * **8:47:** 1Ion 4:6

Vure ri longototo a ngava a Vure i taki. Pali mua i uka ma mu longototo a Vure, a vuhuna i uka ma mua e huriki e tuna.”

E Isu i Muga ne Abraham

⁴⁸ *E huriki a Iuda ri koli a nita ne Isu ri ta maea, “I muholi ioe a bakovi o Samaria, i dili vomu a hanitu.”

⁴⁹ E Isu i koli, i ta maea, “Iau, i uka ma i dili nau a hanitu. Iau a togoa e Tata, pali mua i uka ma mu togo iau. ⁵⁰ Iau i uka ma a ngaru e huriki ri gi kavurike iau. Pali a Vure ia a mari ni pelekado a narone huriki. I ngaru e huriki ri gi kavurike iau. ⁵¹ *A taki muholi mua, e rei a viri i muri mai a ngavagu, i uka ma ge mate.”

⁵² Na tahuna e huriki a Iuda ri longoa a ngavana ri kaha, ri ta maea, “Ngane mi lohoka vomu i dili vomu a hanitu! E Abraham i mate, e huriki a propet ri mate, pali ioe o taki ta a viri ge muri mai a ngavamu, i uka ma ge mate! ⁵³ Ra ioe, o dagi hateka ne tamane mia e Abraham? E Abraham i mate, e huriki a propet ri mate. Pali ioe o luhoi ge ioe e rei ke?”

⁵⁴ E Isu i koli, i ta maea, “Iau bara kavurike mule iau, a nikavurike nau a maki tavula. E Tata ra mu takia ta ia a Vure ne mua, ia ra viri i kavurike iau. ⁵⁵ Iau a lohoka vona, pali mua i uka ma mu lohoka vona. Iau bara taki i uka ma a lohoka vona, bara marapusi manga mua, pali iau a lohoka vona, a longototoa a nitana. ⁵⁶ E tamane mua e Abraham i pasimata ni matai a parava nau. Pali ngane i masia pali a parava iea, i vivi hateka.”

⁵⁷ E huriki a Iuda ri hehe, ri ta maea, “A pida vomu i uka ma i ravulu lima ma, pali o taki ioe ta o masia pali e Abraham.”

⁵⁸ *E Isu i koli, i ta maea, “A taki muholi mua, muga ne Abraham ni poda, iau kunana ra iau!”† ⁵⁹ Na tahuna i ratea a ngava iea, lakea e huriki a Iuda i madihi a hatene ria, a vuhuna i taki ta ia a Vure. Lakea ri bole rike a kedo ta ri gi padimatea. Pali e Isu i kapiloho ne ria, i laho tala na tabeke tara na roho na Vure i vano.

9

A Bakovi i Kepa

¹ Na tahuna e Isu i laho lokovonga i masia a bakovi i kepa. A bakovi iea, na tahuna ni poda, i kepa liu. ² *Lakea e huriki a murimuri ri nanea, “Mari ni tovo, a naro hale ne rei i ratea a bakovi iea i kepa? A naro hale vona o a naro hale ne tamana e kinana?”

³ *E Isu i koli, i ta maea, “A naro hale vona i uka ma i rata ia ge kepa. A naro hale ne tamana e kinana ranga, i uka ma i ratea ge kepa. I kepa a vuhuna a Vure i ngaru a leho vona ge bele kavakava. ⁴ Ngane si gi rata a leho na viri i rudu iau a valai, a vuhuna i tabana ni palala a hini. Pali i uka ma ge tabaka, bara i rodo a hini, lakea i uka tara viri ge leho. ⁵ *Na tahuna a tabana ni made na malala, iau a nipara ne huriki a bakovi a ngatavine.”

⁶ *E Isu i taki lobo a ngava nga, i kalupea a malala, i ratea i beta manga kota. Muri i bolea a malala, i ravua na matana bakovi. ⁷ Lakea i takia, “O vano o vahilolo a matamu na lomu e Silom.”* Lakea a bakovi iea i vano i vahilolo a matana, lakea i matapara. Muri i hamule lakea na tanga vona.

⁸ E huriki a bakovi a ngatavine na tanga vona, e huriki ri lohoka vona ri vanana, ri ta maea, “Ra

* **8:48:** Mrk 3:21-22 * **8:51:** Ion 5:24 * **8:58:** Ion 1:1 † **8:58:** Na Nimariu 3:14 ra ngava iea, “Iau kunana ra iau” a rana Vure tara. Ia a pelegona e Iave. * **9:2:** Ese 18:20; Luk 13:2,4 * **9:3:** Ion 11:4 * **9:5:** Mat 5:14; Ion 8:12 * **9:6:** Mrk 8:23 * **9:7:** A ngava e ‘Silom’ na nita Hibru i manga ‘nirudu.’ A naru iea i uka ma a naru tavula. Ri vahilolo a maka maki na Habu na Kape vona.

bakovi iea, ia kunana a viri i made lake, i nonongi a maki ne huriki?”

⁹ I ranga e huriki ri taki ta ia kunana, pali i ranga e huriki ri lavuni ri ta maea, “I uka, a bakovi i mata manga ia.” Pali ra bakovi iea i ta tora hateka, i ta maea, “Iau kunana!”

¹⁰ Lakea e huriki ri nanea, “Ni vakamatapara navai a matamu?”

¹¹ A bakovi i koli, i ta maea, “A bakovi, a rane Isu, i kalupe tahoa a malala i ratea i beta, i ravua na matagu. Muri i rudu iau a vano a hilolo na lomu e Silom. A hilolo lobo, i malaharere a matagu, a matapara.”

¹² Lakea ri nanea, “Pali avia ngane ra bakovi iea?”

A bakovi i koli, i ta maea, “Ai, i uka ma lohoka vona.”

E Huriki a Pariseo Ri Nanea a Kepa

¹³ Muri e huriki ri tuli lakea ne huriki a Pariseo a bakovi i kepa muga. ¹⁴ A Parava Nimalo, ra parava e Isu i kalupe tahoa a malala, i vakamataparea a kepa. ¹⁵ Lakea e huriki a Pariseo ri nanea vona a matana i malaharere navai. Lakea i taki ria, i ta maea, “I ru a kokota na matagu, muri a hilolo, a matapara.”

¹⁶ Lakea e huriki a Pariseo ranga ri ta maea, “Ra bakovi i vakamataparea a bakovi iea, i uka ma i valai na Vure, a vuhuna i leho na Parava Nimalo.”

Pali i ranga e huriki ri nana maea, “A bakovi hale ge rata navai a nivakasiri?” Lakea ri vahehe lae na ngava.

¹⁷ *Muri ri nana tabua ra bakovi i kepa muga, ri ta maea, “Ioe kunana ra viri i vakamatapara ioe. O luhoi navia ra bakovi iea?”

Lakea a bakovi i koli, i ta maea, “Ia a propet.”

¹⁸ E huriki a Iuda i uka ma ri luhoi tora a nita na bakovi iea, ra i takia ta i kepa muga, muri e Isu i vakamataparea. Lakea ri rudu

mai a ngava ne kinana e tamana, ru gu valai taro ne ria.

¹⁹ Na tahuna ru bele, e huriki a Pariseo ri nana rua, “Ra bakovi iea e tune marua? Ra bakovi iea kunana muru takia ta ni poda tala i kepa liu? Pali i navai ngane i matapara?”

²⁰ Ru koli, ru ta maea, “Miri lohoka vona ia e tune maria, ni poda i kepa liu. ²¹ Pali a hini i matapara ngane, e rei i vakamatapara ia, i uka ma miri lohoka vona. Mu nanea, ge koli a ninana ne mua. I uka ma ia a koma kiroko. Bara i koli a ninana ne mua.” ²² E tamana e kinana ru ta mavonga a vuhuna ru mangenge ne huriki a Iuda. Ru mangenge a vuhuna ri kado puru a ngavana viri ge taki e Isu ge ia e Kristo, bara ri tonono talea liu na roho na vaponga. ²³ Ru mangenge mavonga e tamana e kinana, lakea ru ta maea, “I uka ma ia a koma kiroko. Mu nanea.”

²⁴ Ri gale vilia tabua a bakovi i kepa muga, ri takia, “O kavurikea a Vure. Mi lohoka vona a bakovi iea a bakovi hale.”

²⁵ A bakovi i kepa muga i koli, i ta maea, “Iau i uka ma lohoka vona, ia a bakovi kamumu o ia a bakovi hale. A maki i taku a lohoka vona. Muga iau a kepa, pali ngane a matapara!”

²⁶ Muri ri nanea, “A ra i ratea vomu? I vakamatapara navai ioe?”

²⁷ A bakovi i koli, i ta maea, “A taki mua pali, i uka ma mu longo mai a hini a taki. I navai mu ngaru ni longo tabu a ngava a taki muga pali? Mua ranga mu ngaru ge mua a murimuri vona?”

²⁸ Lakea ri harogi pilea, ri ta maea, “Ioe a murimuri vona! Mia a murimuri ne Moses! ²⁹ Mi lohoka vona a Vure i ta turane Moses, pali ra bakovi iea i uka ma mi lohoka vona i valai vai.”

³⁰ A bakovi i koli, i ta maea, “I nangi tebi liu a nitane mua! I uka

ma mu lohoka vona a hini i valai vona a bakovi iea, pali ia kunana i vakamatapara iau. ³¹ *Si lohoka vona a Vure i uka ma i longo mai e huriki a bakovi hale. I longo mai kunana e huriki ri kavurike ia, ri ramai a ningaru vona. ³² I uka ma ni matai hosi tara viri ge vakamatapara a bakovi i kepa na tahuna ni poda tala. ³³ Pali ra bakovi iea, a Vure i uka ma i rudua ge valai, i uka ma ge ratea tara maki mavonga.”

³⁴ *Lakea ri koli mule ri ta maea, “I navai o vara kolikoli mia? A naro hale i madoko vomu na tahuna ni poda tala.” Muri ri tono talea ge vano liu.

E Huriki a Kepa

³⁵ E Isu i longoa a bakovi iea ni tono tala liu, lakea i vano i masia, i takia, “Ioe o luhoi tora a Tuna Bakovi?”

³⁶ A bakovi iea i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, e rei a bakovi iea? O vakasiri iau vona ga luhoi tora ia.”

³⁷ Lakea e Isu i ta maea, “Ra bakovi iea o masia pali, ngane i ta turamu.”

³⁸ Muri a bakovi i kavurikea e Isu, i ta maea, “Bakovi Dagi, a luhoi tora ioe.”

³⁹ Lakea e Isu i ta maea, “A puru valai na malala ga pelekado e huriki. E huriki a kepa ri gi matapara, e huriki ri matapara ri gi kepa.”

⁴⁰ *E huriki a Pariseo ranga ri laho turana ri longoa a nitana, ri nanea, “I navai? O luhoi mia ranga mi kepa?”

⁴¹ E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma mu kepa. Bara mu kepa, i uka ma mu gu tahoka a ngava na naro hale ne mua. Pali ngane mu taki ta mu matapara, mu tahoka a ngava.

10

A Matakari Kamumu na Sipsip

¹ “A taki muholi mua, a bakovi i uka ma i dili na logo na nure na sipsip, pali i page rike na nure na hini ranga, i dili, ra bakovi iea a panaho, a marikau. ² Pali a tahona sipsip i dili kamumu na logo. ³ A tagari i tala purua a logo, lakea a tahona sipsip i dili, i gale a rana maka sipsip, ri longo mai ia. I gale ria na rane ria takutaku, muri i me tala ria. ⁴ Na tahuna i me tala lobo a maka sipsip vona, i muga ria. A maka sipsip ri muri maia, a vuhuna ri longokilalea a lohona. ⁵ A maka sipsip i uka ma ri gi muri mai a viri i uka ma ri burongi kilalea. I muholi ngi bara ri ha na tahuna i gale ria, a vuhuna i uka ma ri longokilalea a lohona.” ⁶ E Isu i ta vakakika ne ria, pali ria i uka ma ri longokilala a ngava i taki ne ria.

⁷ Lakea e Isu i taki tabu ria, i ta maea, “A taki muholi mua, iau a logo na nure na sipsip. ⁸ *E huriki ri valai muga nau, ria a panaho, a marikau. Pali e huriki a sipsip i uka ma ri longo mai ria. ⁹ Iau a logo. E huriki ri dili valai nau bara ri mahuri. Bara ri dili pori na ningaru ne ria. Bara ri matavisi a maki ni kani. ¹⁰ A bakovi ni panaho i valai kunana ni panaho, ni ratapile, ni rabalaki a maka sipsip. Pali iau a valai ga habi a nimahuri. Ra nimahuri iea, i uka harena.

¹¹ * “Iau a matakari kamumu na sipsip. A matakari kamumu bara i mate ni matakari a maka sipsip vona. ¹² *A viri i leho ni gi kona i uka ma ia a tahona sipsip. Na tahuna i masia a kaugara i valai, bara i pe mule a maka sipsip, i ha ia. Muri a kaugara bara i valai, i lili viliha a kabuna sipsip. ¹³ Ra bakovi ni kona i ha, a vuhuna ia a bakovi i leho kunana ge bole a moni. I uka ma i luhoi a maka

* 9:34: Sng 51:5 * 9:40: Mat 15:14 * 10:8: Jer 23:1-2; Ese 34:2-3 * 10:11: Sng 23:1; Kap 7:17 * 10:12: Apo 20:29

sipsip.

¹⁴ “Iau a matakari kamumu na sipsip, a maka sipsip nau ri lohoka nau. Iau tara a lohoka ne ria. ¹⁵ *I manga a hini a lohoka ne Tata, e Tata tara i lohoka nau. Iau ga mate ni korimule a maka sipsip nau. ¹⁶ *Iau a tahoka tabu ranga sipsip i uka ma ri dili ma na nure. Ria ranga ga bole dili ria na nure, ri gi longokilalea a lohogu, ge taku kunana a kabuna sipsip. A matakari ne ria tara ge taku kunana. ¹⁷ *E Tata i ngaru iau, a vuhuna ga mate na murine huriki a sipsip. Muri ga mahuri mule tabu. ¹⁸ I uka tara viri ge vakamate iau. Iau kunana ga mate na ningaru nau. Iau a tahoka a nitara ni mate. Iau a tahoka a nitara ni pesi rike mule na matenga. E Tata i taki iau ga rata mavonga.”

¹⁹ Pali na ngava iea kunana e huriki a Iuda ri vagege lae tabu. ²⁰ E huriki ala kupo ri ta maea, “I manga. I dili vona a hanitu. I navai si gi longo maia?”

²¹ Pali i ranga e huriki ri ta maea, “A nitana i uka ma i manga a nitana bakovi i dili vona a hanitu. Pali a hanitu, i kara ge vakamatapara a kepa?”

E Huriki i Uka Ma Ri Luhoi Tora

²² Na tahuna na malangia, ni rata a Habu na Nigamai* o Ierusalem. ²³ E Isu i lokovonga i laho pololilo na roho na Vure na tabeke ni gale a talele ne Solomon. ²⁴ Lakea e huriki a Iuda ri vapopo haluia, ri nanea, “Ra mia, mi dava paru hosi. Garika go vakalongo mia ne vomu, ge ioe e rei muholi? Pali ioe ge ioe e Kristo, o ta kavakava ne mia ngane.”

²⁵ E Isu i koli, i ta maea, “A taki mua pali. Pali i uka ma mu longo mai a ngavagu. A maka nivakasiri a rata na rane Tata ri vakasiri iau e rei. ²⁶ Pali i uka ma mu luhoi tora iau, a vuhuna i uka ma mua a sipsip nau. ²⁷ A sipsip nau ri longokilala a lohogu. Iau a lohoka ne ria, ri muri nau. ²⁸ *A habi ne ria a nimahuri vakaroro, i uka ma ri gi mate. I uka tara viri ge kini paru ria na limagu. ²⁹ E Tata, ra i habi ria nau, i dagi hateka ne huriki lobo. I uka tara viri ge bole tala ria na limane Tata. ³⁰ Maria e Tata miri palupulupu.”

³¹ Muri e huriki a Iuda ri bole rike tabu a maka kedo, ta ri gi padimatea. ³² Pali e Isu i taki ria, “A vakasiri mua vona pali a nivakasiri dagi i kupo ri valai ne Tata. Pali e rei a maka nivakasiri mu gu padimate iau vona?”

³³ *E huriki a Iuda ri koli, ri ta maea, “I uka ma mi gi padi ioe na kedo vona a maka nivakasiri ngi. Mi gi padi ioe a vuhuna o ta hale hateka na Vure. O taki ioe ta ioe a Vure. Pali ioe a bakovi tavula kunana.”

³⁴ *E Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here na vinara ne mua, a Vure i ta maea, ‘Mua e huriki a vure.’ ³⁵ Si lohoka vona, a ngava i taki a hinere, i uka ma i mapulo lae, i tabuli vakaroro. Re huriki a bakovi a Vure i habi a ngava vona ne ria, i taki ria, ta ria e huriki a vure. ³⁶ Pali iau, e Tata i vulaki iau, i rudu iau a valai koea na malala. Pali i navai mu taki iau, ta a ta hale hateka na Vure na tahuna a taki iau, iau a Tuna Vure? ³⁷ Bara iau i uka ma a rata a leho ne Tata, naha ni longo mai iau. ³⁸ *Pali bara iau a rata a leho ne Tata, pali

* **10:15:** Mat 11:27; 1Ion 3:16 * **10:16:** Ais 56:8; Ese 34:23 * **10:17:** Pili 2:8-9 * **10:22:** A habu iea ni rata na keva e Disemba. A rana habu iea na nita Hibru i maea, e “Hanuka”. Na pida 167 BC, e huriki a bakovi o Siria ri vaubi turana e huriki a Iuda. Ri bole a roho na Vure, ri dili vona, ri ratea i katoki. Muri na pida i tolu, e huriki a Iuda ri vaubi tabu, ri bole mule a roho na Vure. Ri bole mule pali, lakea ri ratea a leho tara ni ratea a roho na Vure ge malamala tabu.

A Habu na Nigamai ri luhoi mule tabu a rabu ni rata a roho na Vure ge malamala. * **10:28:**

Ion 3:16; 6:39 * **10:33:** Levi 24:16 * **10:34:** Sng 82:6 * **10:38:** Ion 14:10-11

mu koi ni luhoi iau, a ngaru mu gu luhoi a maka nivakasiri a rata. Muri bara mu matakilalea e Tata i made turagu, iau a made turane Tata.”³⁹ I mavonga ri toni tabu ni lakavua, pali i uka ma ri lakavu visia.

⁴⁰ *Muri e Isu i hamule, i tulu poloa a naru e Iordan, i made na tabeke e Ioanes i vahilolo e huriki vona muga. ⁴¹ E huriki ri ala kupo ri valai vona ri ta maea, “E Ioanes i uka ma i rata ranga a nivakasiri, pali a ngava i taki virihi a bakovi iea vona i muholi.” ⁴² Na tahuna e Isu i made na tanga iea, i kupo e huriki ri luhoi torea.

11

E Lasarus i Mate

¹ *Na parava tara a bakovi o Betani, a rana e Lasarus, i giloa. E kurabana e Maria e Marta, rua ranga ru made vonga o Betani.

² *Re Maria, ia kunana ra viri i biri a mangisipa na vahane Bakovi Dagi, muri i ravua na vuna. E kurabana, e Lasarus, i giloa. ³ Ra ngatavine nga ru talo rike a ngava ne Isu, ru ta maea, “Bakovi Dagi, ra viri o ngaru hatekea, ngane i giloa.”

⁴ *Na tahuna i longoa a velen-gana, i ta maea, “Ra gilanga iea i uka ma ge mate vona. A leho na gilanga iea, ge vakasiri a nitora na Vure, lakea e huriki ri gi kavurikea. Muri e huriki ri gi kavurike iau, a Tuna Vure.” ⁵ E Isu i ngaru hateka na hatena e Marta, e Maria, e Lasarus. ⁶ Pali na tahuna i longo a velengane Lasarus i giloa, i uka ma i vano maia. I made tabu vonga na parava i rua.

⁷ Muri i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “Si hamule lakea na tabeke ne Iudea.”*

⁸ Lakea e huriki a murimuri vona ri takia, “Mari ni tovo, rira kunana e huriki a Iuda ri toni ni padimate ioe na kedo, pali ngane o ngaru ni hamule lokovonga tabu?”

⁹ E Isu i koli, i ta maea, “Na parava lobo a haro i rike na hate-langa, i rolo na malunga. A viri i laho na hini palala i uka ma ge boru, a vuhuna a nipara na malala i vakapalala a dala vona. ¹⁰ Pali na tahuna i laho na rodo bara i boru, a vuhuna i uka nipara.”

¹¹ E Isu i taki lobo a ngava nga lakea i taki ria tabu, i ta maea, “E turane hita e Lasarus i mahita. Pali ngane ga lokovonga ga van-goa.”

¹² E huriki a murimuri vona ri koli ri ta maea, “Bakovi Dagi, i kamumu i mahita. A gilanga vona bara i lobo.” ¹³ E Isu i ta vakakika vona e Lasarus i mate. Pali e huriki a murimuri vona ri luhoi ta i mahita kunana.

¹⁴ Muri i ta kavakava, i ta maea, “E Lasarus i mate. ¹⁵ Iau a luhoi mua, lakea i uka ma a vano ga made turana. A rata mavonga, mu gu luhoi tora iau. Pali ngane si gi lokovonga vona.”

¹⁶ *Muri e Tomas, a rana tara e Didimas,[†] i taki e huriki a murimuri, i ta maea, “Hita ranga, si lokovonga si mate turana.”

¹⁷ Na tahuna e Isu i bele, ni vakalongo vona a podane Lasarus i tabuli pali na babe na parava i va. ¹⁸ A tanga e Betani i tabukoi o Ierusalem. A maravana a kilomita i tolu, ¹⁹ lakea i kupo e huriki a Iuda ri bele mai e Maria e Marta ri gi luke rua, a vuhuna i mate pali e kurabane rua. ²⁰ Na tahuna e Marta i longoa e Isu i valai, i pagitala na ruma ge taguia e Isu. Pali e Maria i made kunana.

²¹ Na tahuna e Marta i masia e Isu, i takia, i ta maea, “Bakovi Dagi, ioe bara o made koea, e kurabagu

* **10:40:** Ion 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Ion 12:3 * **11:4:** Ion 9:3 * **11:7:**

Bara ri laho na parava i taku o na parava i rua bara ri bele o Betani. * **11:16:** Mrk 14:31

[†] **11:16:** E ‘Didimus’, na nita grik i manga a boge.

i uka ma ge mate. ²² Pali a lohoka vona a Vure bara i rata a maki o takia vona.”

²³ Lakea e Isu i takia, “E kurabamu bara i mahuri mule tabu.”

²⁴ *E Marta i koli, i ta maea, “A lohoka vona bara i mahuri mule tabu na nilobona parava, na tahuna a Vure ge vakamahuri mule e huriki.”

²⁵ Lakea e Isu i takia, “Iau a viri a vakamahuri mule e huriki, a habi a nimahuri ne huriki. A viri i luhoi tora iau i mate, bara i mahuri tabu.”

²⁶ Na tahuna e huriki ri mahuri ri luhoi tora iau, i uka ma ri gi mate. Ra ngava nga, o luhoi tora, o i uka?”

²⁷ *E Marta i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, a longo a ngava ngi. A luhoi ioe e Kristo, a Tuna Vure ni taki ta ge valai na malala.”

²⁸ E Marta i taki lobo a ngava iea i hamule. I tulia e tarina e Maria, ru pesi tala, i takia, “A mari ni tovo i valai pali, i nana vomu.”

²⁹ Na tahuna e Maria i longoa, i malaviriri kunana i pesi rike, i lakea mai e Isu. ³⁰ E Isu i uka ma i bele ma na tanga. I tabana i made na hini i taguia e Marta vona. ³¹ Na tahuna e huriki a Iuda ra ri lukea e Maria pololilo na ruma, ri masia i pesi rike hari hari, i pagitala, ri muri maia. Ri luhoi ta ge lakea na hini ni vakatabuli a podane kurabana, ge tangi vonga.

³² Na tahuna e Maria i bele vona a hini i made vona e Isu, i lolu puru tabukoi na vahana i takia, “Bakovi Dagi, ioe bara o made koea, e kurabagu i uka ma ge mate.”

³³ Na tahuna e Isu i matai e Marta, e huriki a Iuda, ri valai turana ri tangi, i dodo ria, i rakudu a hatena a hini ri tangi hateka.

³⁴ Lakea e Isu i nana ria, “I vai a hini mu vakatabuli a podana vona?”

Ri koli ri ta maea, “Bakovi Dagi, o valai o masia.”

³⁵ Lakea e Isu i tangi.

³⁶ Na tahuna e huriki a Iuda ri masia i tangi, ri ta maea, “Masia, i ngaru hatekea ra bakovi iea!”

³⁷ *Pali i ranga e huriki ri ta maea, “I vakamatapara a viri i kepa, pali i navai i uka ma i kororia ra bakovi iea, nahea ge mate?”

E Isu i Vakamahuria e Lasarus

³⁸ E Isu i dodo ria, i rakudu a hatena na hini ri tangi hateka. I vano i bele na lovo. Ra lovo iea a babe, ni tukari na kedo a matana.

³⁹ E Isu i taki ria, i ta maea, “Mu kule talea a kedo.”

Pali e Marta, re kurabana i mate, i takia, i ta maea, “Bakovi Dagi, i mavuru pali, a vuhuna i tabuli na parava i va pali.”

⁴⁰ Lakea e Isu i takia, “Iau a taki ioe pali. Ioe bara o luhoi tora, bara o masia a nitora na Vure.”

⁴¹ Muri ri kule talea a kedo. Lakea e Isu i mata rike na hunu, i ta maea, “Tata, a kavurike ioe a vuhuna o longo iau pali. ⁴² A lohoka vomu na parava vakaroro o longo iau. Pali ngane a taki ioe na ngava nga, ge longo e huriki ri pesi tabukoi koea, ri gi luhoi ioe kunana o rudu iau a valai.”

⁴³ E Isu i taki lobo a ngava nga, lakea i gale tala dagi, i ta maea, “O Lasarus, o pesirike, o pori valai!”

⁴⁴ Lakea a bakovi mate i pesi rike i pori valai. A kakaina, a gina, i tabana ni kae na lavalava.

Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Mu vuka tala a lavalava ni bunu ia vona, ge vano.”

E Huriki a Pariseo Ri Ngaru ni Rabalaki e Isu

(Mateo 26:1-5; Markus 14:1-2; Lukas 22:1-2)

⁴⁵ *I kupo e huriki a Iuda ri valai ni lukea e Maria. Na tahuna ri masia a maki i ratea e Isu, ri luhoi tora ia ngane. ⁴⁶ *Pali i ranga e huriki ri lakea ne huriki a Pariseo ri vakalongo ria vona a maki i

ratea. ⁴⁷ Muri e huriki a prister dagi, e huriki a Pariseo ri gale palupu e huriki a tara na vaponga, ri vanana, ri ta maea, “A ra si gi ratea ngane? Ra bakovi iea, i rata a maka nivakasiri i kupo. ⁴⁸ Hita bara si mata taroa ge rata liuliu lokovonga, e huriki lobo bara ri luhoi tora ia. Muri e huriki a Rom bara ri valai, ri ratapilea a roho na Vure, ri tahona polo vona a tanga ne hita.”

⁴⁹ Pali a viri tara ne ria, a rana e Kaipas, a prister i muga ne huriki a prister lobo na pida iea, i ta rike, i ta maea, “Mua i uka ma mu lohoka vona tara maki! ⁵⁰ I uka ma mu lohoka vona? I uka ma ge huriki lobo ri gi mate. I kamumu hateka a bakovi ala taku kunana ge mate na murine huriki lobo.”

⁵¹⁻⁵³ *Lakea i vakatubu na parava iea, ri varodo a ngava ri gi rabalakia e Isu. E Kaipas i uka ma i takia na niluhoi vona ra ngava iea. I takia, a vuhuna ia a prister i muga ne huriki a prister lobo na pida iea, pali i taki muga ne Isu ge mate na murine huriki a Iuda. Pali i uka ma e huriki a Iuda kunana, ge mate ge vakalipopo e huriki a tuna Vure ra ri made viliha na maka tanga lobo, ri gi made palupu ge ria a kabu i taku.

⁵⁴ Lakea e Isu i uka ma i laho kavakava tabu na matane huriki a Iuda. I lakea na tanga e Epraim, tabukoi na robo, i made vonga turane huriki a murimuri vona.

⁵⁵ Na tahuna a habu ne huriki a Iuda i tabukoi, a Habu na Nipagepolo, e huriki ala kupo na tanga viliha vonga ri sike o Ierusalem, ri gi rata a leho ni rata ria ri gi malamala na matana Vure muga na Habu na Nipagepolo. ⁵⁶ Ri matakana mavongea e Isu. Na tahuna ri pesi pololilo na tabeke na roho na Vure ri vanana, “Mu luhoi navai? A bakovi iea ge valai

na habu o ge uka?” ⁵⁷ Pali e huriki a prister dagi, a Pariseo ri vakuku e huriki ne e rei a viri ge matavisia e Isu, ge vakalongo malaviriri ria, ri gi lakavua.

12

*E Maria i Biri e Isu o Betani
(Mateo 26:6-13; Markus 14:3-9)*

¹ *A parava i polotara muga na Habu na Nipagepolo, e Isu i luve o Betani, ra tanga ne Lasarus, a bakovi i vakamahuri mulea na matenga. ² *Lakea e huriki vonga ri taguia e Isu, ri rata a habu vona. E Marta i veru a maki ni kani, pali e Lasarus i made turane huriki na dede ri kani turane Isu. ³ *Lakea e Maria i bolea a kalavana lita na mangisipa, ni rata na vutuna kai a nard, a mapana i dagi hateka. I guru langa na vahane Isu, muri i ravu na vuna. Lakea a mangina mangisipa i huli hateka pololilo na rumā.

⁴ Pali e Iudas Iskariot, a turane huriki a murimuri, ra bakovi ta ge habi e Isu na limana pile, i koi, i ta maea, ⁵ “A mangisipa iea i dagi hateka a mapana. A mapana i manga a mapana bakovi i leho na pida i taku. I navai i uka ma o bolea a mapana mangisipa iea, go habia ne huriki a matasia?” ⁶ E Iudas i takia ra ngava iea a vuhuna ia a panaho. I uka ma i luhoi e huriki a matasia. A leho vona ni matakari a tava, bara i panaho mule ranga moni.

⁷ E Isu i koli, i ta maea, “Naha ni takia. I kamumu hateka a hini i rata purua a mangisipa, ge davea ra parava bara ni tanu iau vona. ⁸ *E huriki a matasia bara ri made turane mua vakaroro, pali iau i uka ma ga made turane mua vakaroro.”

⁹ E huriki a Iuda ri longoa e Isu i made vonga, lakea ri valai maia. Pali i uka ma ri valai ri gi matai

* **11:51-53:** Ion 5:18 * **12:1:** Ion 11:1,43

* **12:8:** Vin 15:11

* **12:2:** Luk 10:40 * **12:3:** Luk 7:37-38

e Isu kunana. A viri ri ngaru ni masia e Lasarus, ra bakovi e Isu i vakamahuri mulea na matenga. ¹⁰ Lakea e huriki a prister dagi ri varodo tabu a ngava ne Lasarus, ia tara ri gi rabalakia, ¹¹ *a vuhuna e huriki a Iuda ri longoa a velen-gana, lakea ri luhoi torea e Isu.

E Isu i Dili o Ierusalem
(Mateo 21:1-11; Markus 11:1-11; Lukas 19:28-40)

¹² Na parava muri e huriki ri valai na habu ri longoa e Isu ge lakea o Ierusalem. ¹³ *Lakea ri bole a maka pagana rou, ri vano ri gi taguia e Isu, ri gale maea,

“Si gi kavurikea a Vure!”

A Vure ge vakabagetua a viri i valai na rane Bakovi Dagi!

Ni gi vakabagetu a hariki ne Israel!”

¹⁴ E Isu i matavisia tara tuna donki, i made langa vona. I ramai kunana a ngava ni here puru hosi na Hinere i ta maea,

¹⁵ * “Mua o huriki a bakovi o Sion† naha ni mangenge.

Mu masia a hariki ne mua i valai ngane,
i rike na tuna donki.”

¹⁶ * Muga e huriki a murimuri i uka ma ri matakilala a maka maki nga. Pali muri, na tahuna e Isu i mahuri mulea na matenga, a Vure i vakabagetua, ri matakilaka vona ngane a ngava ri taki ne Isu, a maki ri ratea ne Isu, ni here puru hosi virihi mai ia. ¹⁷ E huriki ri turana na tahuna i gale tala e Lasarus na lovo, i vakamahuri mulea na matenga, i uka ma ri malo ni vakalongo lae e huriki vona a maki ri masia. ¹⁸ E huriki ala kupo ri longoa i rata a nivakasiri iea, ri lokovonga ri tagui ia. ¹⁹ Lakea e huriki a Pariseo

ri vata, ri ta maea, “Mu masia, ngane bara i uka tara maki si gi ratea. I mata manga e huriki lobo ri muri vona ngane!”

E Isu i Taki Muga a Matenga Vona

²⁰ E huriki a bakovi na tanga e Gris ranga ri turana e huriki ri sike na habu ne vona ni kavurikea a Vure. ²¹ Ri valai ne Pilip, ra bakovi o Betsaida na tabeke ne Galili, ri takia, “Bakovi dagi, mi ngaru ni matai e Isu.” ²² Lakea e Pilip i vano i takia e Andreas. Muri ru vano ru vakalongoa e Isu.

²³ * E Isu i koli, i ta maea, “Ngane i tabukoi a Vure ge vakabagetu iau, a Tuna Bakovi. ²⁴ * A taki muholi mua, na tahuna a bakovi i varo a vutuna vit, i mate a vutuna vit, i gaga, i koru rike, i vakabele a kanena i kupo. Pali a vutuna vit i uka ma ni gi varo, i uka ma ge vakabele tabu a kanena. ²⁵ * E rei a viri i ngaru hateka a nimadena, bara i mate. Pali e rei a viri i marikoi a nimadena koea na malala, bara i mahuri vakaroro muri ma. ²⁶ E huriki ri ngaru ge ria a vora nau, ri gi muri nau. Lakea bara ri made turagu na hini ga made vona. E Tata bara i kavurike e huriki ri rata a leho nau.”

A Tuna Bakovi Bara Ni Bole Rike

²⁷ * E Isu i ta rike tabu, i ta maea, “Ngane i mava a hategu, pali ga ta navai? Ga ta maea, ‘O Tata, o korimule iau na nimadihi iea?’ Pali i uka ma ga ta mavonga a vuhuna iau a valai ga bole a nimadihi iea. ²⁸ O Tata, ge bagetu a ramu.”

Muri a lohona viri tara i ta valai na hunu i ta maea, “Iau, a ragu ni vakabagetu pali. Pali ga ratea ge bagetu tabu.” ²⁹ E huriki vonga ri longoa ri taki ta a hini i kururu.

* **12:11:** Ion 11:45 * **12:13:** Sng 118:25-26; Ion 1:49 * **12:13:** A ngava iea na nita Hibru i manga e “Hosana”. A pelegona muholi i maea, “Mi ngaru go korimule mia.” Pali na tahuna e Isu i valai, e huriki a Iuda ri taki a ngava iea ne vona ni kavurikea a Vure. * **12:15:** Sek 9:9 † **12:15:** E Ierusalem, a rana tara e Sion. * **12:16:** Ion 2:22 * **12:23:** Ion 13:31-32; 17:1 * **12:24:** 1Ko 15:36 * **12:25:** Mat 16:25 * **12:27:** Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38

Pali i ranga e huriki ri taki ta a agelo i ta turana.

³⁰ Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Ra lohona viri mu longoa, i uka ma ne vona ni tuhori iau. A ngava nga ne vona ni tuhori mua. ³¹ Ngane a Vure ge pelekado e huriki, ge lili talea a matakari na malala.† ³² *Pali iau, na tahuna ni gi bole rike iau, ga tuli valai nau e huriki lobo.” ³³ *I taki a ngava nga, ta ge vakalongo a naro ge mate vona.

³⁴ *Lakea ri ta rike, ri ta maea, “Mi gia na vinara, e Kristo bara i valai ge made vakaroro. Pali i navai o ta maea ke, ‘A Tuna Bakovi ni gi bole rike?’ E rei ra Tuna Bakovi iea?”

³⁵ *Muri e Isu i taki ria, i ta maea, “Mua bara mu tahoka a nipara na parava popote kunana. Mu laho na tahuna mu tahoka a nipara, ma ge puru a uvo. A bakovi i laho na uvo i uka ma i lohoka vona a hini ge lakea vona. ³⁶ *Ngane mu tahoka a nipara. Mu luhoi tora a nipara na tahuna i tabuli, ge mua e huriki a tuna nipara.” Na tahuna i vakaloboa a nitana, i pe ria i kapiloho ne ria.

E Huriki a Iuda i Uka Ma Ri Luhoi Tora

³⁷ E huriki a Iuda ri matai a maka nivakasiri e Isu i rata, pali i uka ma ri luhoi torea, ³⁸ *ge bele muholi a nitana propet e Isaia i here puru hosi, i ta maea, “Bakovi Dagi e rei i longo mai a ngava mi taki ria vona?

E Bakovi Dagi i vakasiri ne rei a nitora vona?”

³⁹ Lakea ri keri ni luhoi torea, a vuhuna e Isaia a propet i here tabu, i ta maea,

⁴⁰ *†I vakakepa a matane ria,
I vakamalupa a hatene ria,

i uka ma ri gi matakilaka na maki,
i uka ma ge palala a gine ria,
i uka ma ri gi pulo a vilone ria,
lakea i uka ma ga vakamahuri
ria.”

⁴¹ *E Isaia i ratea a ngava iea, a vuhuna i masia a bagetuanga ne Isu, lakea i vakalongo e huriki vona.

⁴² *Pali na tahuna iea kunana e huriki ala kupo ri luhoi torea e Isu. I ranga a matakari, ria ranga ri luhoi torea e Isu. Pali ri mangenge ne huriki a Pariseo, lakea i uka ma ri vakalongo a niluhoi ne ria, a vuhuna ri mangenge, ma ni gi tono tala liu ria na roho na vaponga.

⁴³ *Ri ngarua a Vure ge kavurike ria, pali ri ngaru hateka e huriki a bakovi ri gi kavurike ria.

E Isu i Valai Ge Kori Mule e Huriki

⁴⁴ Muri e Isu i gale dagi, i ta maea, “Na tahuna a viri i luhoi tora iau, i uka ma i luhoi tora iau kunana, i luhoi torea a viri i rudu iau a valai. ⁴⁵ *Na tahuna i matai iau, i masia ra viri i rudu iau a valai. ⁴⁶ A puru valai na malala a manga a nipara. E rei a viri i luhoi tora iau i uka ma ge made na uvo.

⁴⁷ *†“A bakovi i longoa a ngavagu, pali i uka ma i muri maia, iau i uka ma ga pelekadoa. A vuhuna a valai, i uka ma ga pelekado e huriki. A valai ga korimule e huriki na malala. ⁴⁸ I tahoka a mari ni pelekado ge pelekado e huriki ri marikoi iau, i uka ma ri ngaru a nitagu. Ra nitagu kunana bara i pelekado ria na nilobona malala, ⁴⁹ a vuhuna iau i uka ma a taki a ngava na niluhoi nau kunana. E Tata i rudu iau a valai, i habi nau a vinara, a ngava ga rata navai, ga taki navai. ⁵⁰ A lohoka vona a vinara ne Tata i vakasiri a nimahuri vakaroro. I mavonga

† **12:31:** A matakari na malala, re Satan. * **12:32:** Ion 3:14 * **12:33:** Ion 19:6 * **12:34:** Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14 * **12:35:** Ion 8:12 * **12:36:** Epe 5:8 * **12:38:** Ais 53:1 * **12:40:** Ais 6:10 * **12:41:** Ais 6:1 * **12:42:** Ion 9:22 * **12:43:** Ion 5:44 * **12:45:** Ion 14:9 * **12:47:** Ion 3:17

kunana a ngava a taki, ra ngava iea kunana i vakuku iau vona e Tata, ga vakalongo mua vona.”

13

E Isu i Vahilolo a Vahane Huriki a Murimuri

¹ Kuduvi a Habu na Nipagepolo ge vakatubu. E Isu i lohoka vona a parava i valai pali ge pe a malala, ge hamule sike ne Tamana. I ngaru hateka e huriki a viri vona ri made na malala, ngane ta ge vakasiri muholi ria i ngaru hateka ria.

² *Na malunga ngane ri kakani. E Satan i habi pali a niluhoi ne Iudas Iskariot, e tune Simon, ge habi e Isu na limane huriki a pile.

³ *E Isu i lohoka vona e Tamana i ru a maki lobo na limana. I lohoka vona ia i valai na Vure, pali ngane ta ge hamule lakea tabu na Vure.

⁴ Lakea i pesi rike, i kali talea a varakia vona, i bolea a lavalava na nihilolo, i rea halui a kipona.

⁵ Muri i guru puru na tavila a naru, i vakatubu ni vahilolo a vahane huriki a murimuri vona. Muri i ravu ria na lavalava i rea vona.

⁶ Na tahuna e Isu ta ge vahilolo a vahane Simon Petrus, lakea e Petrus i nanea, “Bakovi Dagi, go vahilolo a vahagu?”

⁷ E Isu i koli, i ta maea, “I uka ma o lohoka vona a maki a ratea. Muri bara o lohoka vona.”

⁸ Pali e Petrus i hehe, i ta maea, “Naha ni vahilolo a vahagu.”

Pali e Isu i koli, i ta maea, “Iau i uka ma ga vahilolo a vahamu, i uka ma go made turagu.”

⁹ Lakea e Simon Petrus i koli, “Pali o Bakovi Dagi, i uka ma ga a vahagu kunana, a limagu, a gigu ranga o vahilolo.”

¹⁰ *Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A bakovi i hilolo pali i uka ma ge hilolo tabu. Bara ni vahilolo

kunana a vahana, a vuhuna a kakaina lobo i matapado pali. Mua mu matapado, pali i uka ma i mua lobo.” ¹¹ E Isu i ta maea, a vuhuna i lohoka vona a viri bara i habi ia na limane huriki a bakovi hale, ra i mavonga i taki i uka ma e huriki lobo ri matapado.

¹² Na tahuna i vahilolo lobo a vahane ria, i rodo mulea a varakia vona, i hamule mai a murina. Lakea e Isu i nana ria, i ta maea, “A naro a ratea ne mua, mu matak-ilalea, o i uka?” ¹³ I kamumu mu gale iau ‘E Bakovi Dagi’, ‘A mari ni tovo’ a vuhuna i muholi a ngava ngi. ¹⁴ *Iau a Bakovi Dagi ne mua, a mari ni tovo ne mua, a vahilolo pali a vahane mua. Mua ranga, ngane a ngaru mu gu made palupu, mu vahilolo a vahane mua. ¹⁵ *A vakasiri mua pali, mu rata manga a hini a rata ne mua. ¹⁶ *A taki muholi mua, a vora i uka ma ge muga na matakari vona. A vinuru tara i uka ma ge matakari a viri i rudua. ¹⁷ Ngane mu lohoka vona a ngava nga. Mua bara mu longo mai, bara mu vivi.

E Isu Bara Ni Habi na Limana Pile

¹⁸ * “Iau i uka ma a taki mua lobo. A lohoka vona e huriki a bakovi a vulaki. Pali a maki ta ge bele, ge bele muholi a Hinere, i ta maea, ‘A viri miri vakani a bret, ia kunana a viri bara i rata hale iau.’

¹⁹ * “A taki mua vona muga, lakea na tahuna ge bele a maki iea, bara mu luhoi tora iau, ‘Iau kunana, ra Iau.’ ²⁰ *A taki muholi mua, e rei a viri i tagui e huriki a rudu, i manga i tagui iau. E rei a viri i tagui iau, i manga i tagui a viri i rudu iau a valai.”

²¹ Na tahuna e Isu i taki lobo a ngava nga, i lege a lohona, lakea i vakalongo ria, i ta maea, “A taki muholi mua, a viri tara ne mua

* 13:2: Luk 22:3; Ion 13:27 * 13:3: Ion 3:35; 16:28 * 13:10: Ion 6:64; 70-71; 15:3 * 13:14:

Mat 20:28; Luk 22:27 * 13:15: Pili 2:5; Kol 3:13; 1Pe 2:21 * 13:16: Mat 10:24 * 13:18:

Sng 41:9 * 13:19: Nim 3:14; Ion 14:29; 16:4 * 13:20: Mat 10:40

bara i habi iau na limane huriki a pile.”

²² Lakea e huriki a murimuri ri vamatanono. Ri ngapa vona a ngava iea, e rei muholi a viri i takia? ²³ A viri tara ne ria, ra murimuri e Isu i ngaru hatekea, i made tabukoi vona.* ²⁴ Lakea e Simon Petrus i longo rike lokovonga, i takia, “O nanea. E rei muholi a viri i takia?”

²⁵ Lakea i dog a rike ne Isu, i nanea, “Bakovi Dagi, e rei ge rata mavonga?”

²⁶ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Ra viri ga lutua a bret, ga habia vona. Ia kunana.” Muri i lutua a bret i habia ne Iudas Iskariot, e tune Simon. ²⁷ *Na tahuna e Iudas i bolea a bret, lakea e Satan i dili vona.

Lakea e Isu i takia, “A ra maki ta go ratea, o vano o rata malaviriri.” ²⁸ Pali e huriki ri kakani i uka ma ri lohoka vona a ngava e Isu i taki virihia e Iudas vona. ²⁹ I ranga e huriki ri luhoi e Isu i takia e Iudas ge kona a maki na habu, o ge habi a maki ranga ne huriki a matasia, a vuhuna i matakari a tava ne ria. ³⁰ E Iudas i bolea a bret e Isu i habia vona, lakea i malaviriri kunana i pagitala. I hapu ngane a rodo.

A Vinara Karaba

³¹ *Na tahuna e Iudas i vano pali, e Isu i ta maea, “Ngane a Tuna Bakovi i bole a bagetuanga vona, lakea mu masia vona a bage-tuanga na Vure. ³² *Na tahuna mu masia ne Isu a bagetuanga na Vure, ra bagetuanga iea kunana i vakasiria ne Tuna. Lakea a Vure bara i malaviriri kunana i vak-abagetua.

³³ * “Mua mu manga e huriki e tugu, iau i uka ma ga made tabaka turane mua. Bara mu matakana iau. Pali i manga a ngava a taki ne huriki a Iuda, ngane a taki mua

vona tabu. A hini ga lakea vona, bara mu keru ni lakea vona.

³⁴ * “A vinara karaba a habi ne mua i maea, mu vangaru, i manga iau a ngaru mua. ³⁵ Mua bara mu rata mavonga, e huriki lobo bara ri matakilala mua, mua e huriki a murimuri nau.”

E Petrus Bara i Nana Rovi ne Isu (Mateo 26:31-35; Markus 14:27-31; Lukas 22:31-34)

³⁶ Lakea e Simon Petrus i nanea, “Bakovi Dagi, go lokovai?”

E Isu i koli, i ta maea, “A hini ga lakea vona, ngane bara o keru ni valai vona. Pali muri ma bara o muri valai.”

³⁷ E Petrus i nana tabu, “Bakovi Dagi, i navai ga keru ni muri mai ioe ngane? Bara pesi turamu, a mate turamu.”

³⁸ Muri e Isu i koli, i ta maea, “Toe go mate muholi nau? A taki muholi ioe, muga na kureko ge tangi, bara o nana rovi iau balaka tolu!”

14

E Isu i Vakasihomo e Huriki a Murimuri

¹ “Naha ni loholege lae na hatene mua. Mu luhoi torea a Vure, mu luhoi tora iau. ² A roho ne Tata i ngavaka. Iau ga muga ga pelekado puru a murine mua. Bara i uka, i uka ma ga takia mua vona a ngava iea. ³ *Iau ga muga, ga pelekado puru a murine mua. Muri bara hamule valai tabu, a tuli mua, si gi made palupu. ⁴ Mu lohoka vona pali a dala na tanga ga lakea vona.”

E Isu a Dala

⁵ Lakea e Tomas i nanea e Isu, “Bakovi Dagi, i uka ma mi lohoka vona a hini go lakea vona. Mi gi lohoka navai na dala?”

⁶ *E Isu i koli, i ta maea, “Iau a dala, iau a nita muholi, iau a

* **13:23:** A murimuri e Isu i ngaru hatekea, re Ioanes. * **13:27:** Ion 13:2 * **13:31:** Ion 12:23 * **13:32:** Ion 17:5 * **13:33:** Ion 7:33-34 * **13:34:** Ion 15:12,17; 1Ion 3:23; 2Ion 5 * **14:3:** Ion 12:26 * **14:6:** Ion 11:25; Rom 5:1-2

nimahuri. E huriki ri ngaru ni lakea ne Tata ri gi valai taro nau.

⁷ *Mua bara mu lohoka muholi nau, e Tata tara bara mu lohoka vona. Ngane mu vakatubu ni lohoka vona, a vuhuna mu masia pali.”

⁸ Lakea e Pilip i ta maea, “Bakovi Dagī, o vakasiri mia vona e Tamamu, lakea i uka ma mi gi nana tabu.”

⁹ *E Isu i koli, i ta maea, “Pilip, iau a made tabaka pali turane mua, pali i navai i uka ma o lohoka nau? E huriki ri matai iau, ri masia e Tata. I navai a hini o ta maea, ‘O vakasiri mia vona e Tamamu.’ ¹⁰ *Ra ioe, o luhoi iau na tahuna a taki maria e Tata miri manga a viri ala taku, o i uka? A ngava a taki mua vona i uka ma a ngavagu. A ngavane Tata. E Tata i made turagu, i rata a leho vona.

¹¹ *Mu luhoi iau na tahuna a taki maria e Tata, miri manga a viri ala taku. Pali mua bara mu koi ni luhoi iau, a ngaru mu gu matai a maka nivakasiri a rata, lakea mu gu luhoi tora iau. ¹² *A taki muholi mua, e huriki ri luhoi tora iau bara ri rata a maka maki iau a rata. Bara ri rata a maki dagi hateka na maki a rata pali, a vuhuna iau bara hamule lakea ne Tata. ¹³ *A ra maki mu nana iau vona na ragu, bara rata. Na naro iea kunana, iau a Tuna Vure, ga ratea a rane Tata ge bele dagi. ¹⁴ A ra maki mu nana iau vona na ragu, bara rata. ¹⁵ *Mua bara mu ngaru iau, bara mu muri mai a ngavagu.

A Hanuna Vure

¹⁶ * “Ga takia e Tata ge rudu vilia ne mua a viri tara ge tuhori mua, ge made turane mua na parava vakaroro. ¹⁷ *Ra viri ge tuhori mua, a Hanu na Nita Muholi. E

huriki na malala ri keri ni bolea, a vuhuna i uka ma ri masia, i uka ma ri lohoka vona. Pali mua mu lohoka vona, a vuhuna i made turane mua. Muri ge made pololilo ne mua.

¹⁸ “Iau i uka ma ga pe mua mu gu manga a duku. Bara hamule valai ne mua. ¹⁹ I uka ma ge tabaka, e huriki na malala i uka ma ri gi matai iau, pali mua bara mu matai iau tabu. Mua bara mu mahuri mule a vuhuna iau a mahuri. ²⁰ *Na parava iea bara mu lohoka vona e Tata i made turagu, mua mu made turagu, iau a made turane mua. ²¹ E rei a viri i longo mai a nitagu, i ramai, ia a viri i ngaru iau. A viri i ngaru iau, e Tata tara i ngarua, iau tara a ngarua, bara vakasiri iau vona.”

²² Muri e Iudas (i uka ma e Iudas Iskariot) i nanea, “Bakovi Dagī, i navai go vakasiri ioe ne mia, pali o koi ni vakasiri ioe ne huriki na malala?”

²³ E Isu i koli, i ta maea, “E rei a viri i ngaru iau, bara i longo mai a ngavagu. E Tata bara i ngarua, lakea bara miri bele vona, miri made turana. ²⁴ *A viri i uka ma i ngaru iau, i uka ma i longo mai a ngavagu. Ra ngava mu longo i uka ma a ngavagu. A ngavane Tata, ra i rudu iau a valai.

²⁵ “A ngava nga a taki na tahuna a tabana ni made turane mua. ²⁶ Pali na tahuna e Tata ge rudu vilia na ragu a viri ge tuhori mua, ra Hanu Kiripiripi, bara i tovo mua vona a maki lobo, ge rata mua, mu longovisi tabu a maka maki a taki mua vona pali. ²⁷ Iau a habi a nivalemu ne mua. A nivalemu nau a habi ne mua. I uka ma a habi a nivalemu ne mua ge manga e huriki na malala ri habi. Naha ni loho lege lae, naha ni mangenge.

* **14:7:** Ion 8:19 * **14:9:** Ion 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3 * **14:10:** Ion 12:49 * **14:11:** Ion 10:38 * **14:12:** Mrk 16:19-20 * **14:13:** Mat 7:7; Ion 15:16 * **14:15:** Ion 15:10; 1Ion 5:3
 * **14:16:** Ion 14:26; 15:26; 16:7 * **14:17:** Ion 16:13 * **14:20:** Ion 17:21-23 * **14:24:** Ion 7:16 * **14:28:** Ion 20:17

28 * “Mu longo pali iau a ta maea, ‘Iau ga vano, muri ga hamule valai tabu.’ Mua bara mu ngaru iau, bara mu vivi vona a hini iau ga hamule lakea ne Tata, a vuhuna i dagi hateka nau. 29 * A taki muga mua vona ngane a maka ngava nga, muri bara ri bele. I mavonga kunana na tahuna a maka maki nga ri bele, bara mu luhoi tora iau. 30 I uka ma ga ta vilihui lokovonga, a vuhuna a matakari na malala ta ge valai ngane. Pali i uka nitora ge ratea nau. 31 Pali iau a muri mai a ngavane Tata i taki iau ga ratea, lakea e huriki lobo ri gi matakilala iau a ngaru hatekea e Tata. Mu valai ngane, si vano.”

15

E Isu Ia a Kai a Vain

1 “Iau kunana a manga a kai a vain muholi. E Tata i manga a mari ni leho na hania na vain. 2 * I paku vuroki a maka rahagu ri uka a kanene ria. Pali a rahagu ranga ri tahoka kanena, bara i kisi kamumu ria, ri vua hateka. 3 Mua mu kabakaba pali na matana Vure, a vuhuna mu longo mai a ngava a taki mua vona. 4 Mu rihi iau i manga iau a rihi mua. A rahana vain i tuvu tala na bokona kai, a vain bara i tahoka a kanena. Pali a rahana vain ni tolo tala na bokona kai a vain, i uka ma ge tahoka a kanena. Mua ranga, na tahuna i uka ma mu rihi iau, bara i uka kanene mua.

5 “Iau kunana a bokona kai a vain, pali mua a rahana. E huriki ri rihi iau, iau tara a rihi ria, ria kunana ri gi vakabele a kanene ria ge kupo. E huriki i uka ma ri rihi iau, bara ri keri ni rata a maki. 6 * Na tahuna a viri i uka ma i rihi iau, i manga a rahana kai ni tolo vuroki ge malai. Muri bara ni voro rike na kanono, ri nono.

7 Na tahuna mu rihi iau, mu muri mai a ngavagu, bara mu nanea e Tata na ningaru ne mua, bara i longo. 8 * Na tahuna mu vakabele a kanene mua i kupo mu vakasiri mua, mua e huriki a murimuri nau, lakea mu ratea a rane Tata i dagi na malala.

9 “Iau a ngaru mua i manga e Tata i ngaru iau. Ngane a ngaru hateka mua mu gu rihi iau, ga ngaru mua. 10 * Mua bara mu longototo a ngavagu, bara ngaru mua, i manga kunana a longototo a ngavane Tata, lakea i ngaru iau. 11 A taki mua vona a ngava iea, mu gu vivi manga iau a vivi, bara mu vivi liu. 12 * A vinara nau i maea: Mu vangaru i manga iau a ngaru mua. 13 * A viri i ngaru hateka e huriki a turana, lakea i mate na murine ria, a ningaru vona i dagi hateka. 14 * Mua bara mu muri mai a vinara nau, bara mua e huriki a turagu. 15 Ngane i uka ma ga gale mua tabu ge mua a vora, a vuhuna a vora i uka ma i lohoka vona a leho i rata a bakovi dagi vona. Ngane ga gale mua, mua e huriki a turagu, a vuhuna a maki lobo e Tata i vakasiri iau vona a tovo polo lobo ne mua pali. 16 Mua i uka ma mu vulaki iau. Iau a vulaki mua. A vulaki mua mu gu vano, mu gu vakabele a kanene mua ge tabuli vakaroro. Mua bara mu rata mavonga, e Tata bara i habi ne mua a ra maki mu nanea vona na ragu. 17 * A vinara nau i maea: Mu vangaru!

E Huriki Bara Ri Marikoi ne Huriki a Murimuri

18 “Na tahuna e huriki na malala ri marikoi ne mua, mu luhoi kamumu. Re huriki nga ri marikoi nau muga. 19 * Bara i mua a bakovi na malala, e huriki a bakovi na malala bara ri ngaru mua, a

* 14:29: Ion 13:19 * 15:2: Mat 3:10 * 15:6: Mat 7:19; 13:42 * 15:8: Mat 5:16

* 15:10: Ion 14:15; 1Ion 2:5 * 15:12: Ion 13:34 * 15:13: Ion 10:11; 1Ion 3:16 * 15:14:

Mat 12:50 * 15:17: Ion 13:34 * 15:19: Ion 17:14

vuhuna mua a tara ne ria. Pali mua, i uka ma mua a bakovi na malala. A vulaki tala mua ne huriki a bakovi na malala lakea ri marikoi ne mua. ²⁰ *Mu luhoi mulea a ngava a taki mua vona, 'A vora i uka ma i muga na matakari vona.' E huriki ri rata hale iau, bara ri rata hale mua. E huriki ri longo mai a vinara nau, bara ri longo mai a vinara ne mua. ²¹ Ri rata mavonga mua, a vuhuna ri marikoi nau. Ri marikoi nau a vuhuna i uka ma ri lohoka vona a viri i rudu iau a valai. ²² Ngane ri tahoka a ngava a vuhuna iau a valai a pukatala a naro hale ne ria. Ngane ri uka a dala ri gi ruhulolo a naro hale ne ria. ²³ *A viri i marikoi iau, i marikoi ne Tata. ²⁴ Iau a made turane ria, a rata a maka maki nga i uka tara viri ge rata ma. Iau i uka ma ga rata a maka leho nga, bara ri uka rarenga vona a naro hale ne ria. Pali ngane ri matai a maka ni-vakasiri nga, ri tabana ni marikoi maria e Tata. ²⁵ *Ri rata mavonga, ge bele muholi a ngava ni here puru hosi na Vinara i ta maea, 'I uka a vuhuna a hini ri marikoi tavula nau.'

²⁶ *"Na tahuna a viri ge tuhori mua ge valai, ra Hanu na Nita Muholi, bara i vakalongo e huriki nau. Ra viri iea, ga rudu vilia ne mua, bara i valai ne Tata. ²⁷ Mua ranga bara mu vakalongo e huriki ne nau, a vuhuna mu made turagu na tahuna a vakatubu a leho, i valai i harena mona.

16

¹ "A ngava nga a taki muga mua vona, muri i uka ma mu gu vuru viliha lae. ² *E huriki bara ri tono tala mua na roho na vaponga. I muholi ngi, i uka ma ge tabaka e huriki bara ri rabalaki mua, bara

ri luhoi ta ri rata a leho na Vure. ³ *Bara ri rata mavonga a vuhuna i uka ma ri lohoka ne maria e Tata. ⁴ A vakalongo mua vona muga, lakea na tahuna a parava iea i valai, bara mu luhoi mule a ngava a vakalongo muga vona. Muga i uka ma a vakalongo mua vona, a vuhuna a tabana ni made turane mua.

A Leho na Hanuna Vure

⁵ "Ngane bara hamule lakea vona ra viri i rudu iau a valai, pali i uka tara ne mua ge nana iau ge ta maea, 'Go lokovai?' ⁶ Ngane mu dodo hateka a vuhuna a taki mua vona a ngava nga. ⁷ *Pali a taki muholi mua, ga pe mua a vuhuna a ngaru ni kori mua. Iau ga vano taro, muri a viri ge tuhori mua bara i valai. Na tahuna a vano, ga rudu vilia. ⁸ Na tahuna i valai, bara i vakasiri e huriki, ri matakilala a rabu hale ne ria, ri matakilala iau a mala-mala hateka, ri matakilaka vona e Tata ge pelekado e huriki. ⁹ Ge vakasiri ria na naro hale ne ria, a vuhuna i uka ma ri luhoi tora iau. ¹⁰ Ge vakasiri ria vona iau a malamala, a vuhuna ga sike lakea ne Tata, i uka ma mu gu matai iau tabu. ¹¹ *Ge vakasiri ria ne Tata ge pelekado e huriki, a vuhuna i pelekadoa pali a matakari na malala, i matarida a nitora vona.*

¹² *"A maka ngava a ngaru ni taki mua vona i kupo, pali ngane i uka ma ga taki lobo mua vona, ma ga vakavaroru mua vona a maka ngava nga. ¹³ Pali na tahuna a Hanu na Nita Muholi ge valai, bara i vakasiri mua na maka nita muholi lobo. I uka ma ge rata a ngava vona. A ngava i longoa ra ngava iea kunana bara i taki mua vona. Bara i taki mua vona a maki ge bele muri ma. ¹⁴ Ge vara

* 15:20: Ion 13:16 * 15:23: Luk 10:16 * 15:25: Sng 35:19; 69:4 * 15:26: Ion 14:26

* 16:2: Mat 24:9; Luk 6:22; Ion 9:22 * 16:3: Ion 15:21 * 16:7: Ion 14:16 * 16:11: Ion

12:31 * 16:11: Ra matakari na malala, re Satan. * 16:12: 1Ko 3:1-2

polo a vinara nau mu gu longo, lakea bara i ratea a ragu i dagi. ¹⁵ A maki lobo ne Tata a maki nau. I mavonga a taki mua, a Hanuna bara i bole a ngava nau i vakalongo mua vona.

¹⁶ * “I uka ma ge tabaka, i uka ma mu gu matai iau. Pali i uka ma ge tabaka tabu, bara mu matai iau.”

¹⁷ I ranga e huriki a murimuri ri vanana, ri ta maea, “I navai a hini i ta maea, ‘I uka ma ge tabaka, i uka ma mu gu matai iau. Pali i uka ma ge tabaka tabu, bara mu matai iau.’ Pali i navai i ta maea tabu, ‘A vuhuna bara lakea ne Tata?’” ¹⁸ Ri vanana mavonga ri ta maea, “I navai a hini i ta maea, ‘I uka ma ge tabaka?’ I uka ma mi longokilala a hini i taki.”

A Niloholege Bara i Mapulo a Nivivi

¹⁹ E Isu i lohoka vona a hini ri ngaru ni nanea, lakea i taki ria, “Mua mu vanana vona a bokona a ngava a taki, ‘I uka ma ge tabaka, i uka ma mu gu matai iau. Pali i uka ma ge tabaka tabu, bara mu matai iau.’” ²⁰ A taki muholi mua, mua bara mu tangi, mu dedo na tahuna e huriki a bakovi a ngatavine na malala ri pitei. Bara mu loho lege lae, pali a niloholege ne mua bara i mapulo, i bele a nivivi. ²¹ A ngatavine i pahea a koma i bole a nimadihi, a vuhuna a parava vona i valai pali. Pali na tahuna i poda lobo a koma i longo kaburungia a nimadihi, a vuhuna i vivi vona e tuna i bele pali. ²² Mua ranga: Ngane a tahuna nidodo. Pali muri ma bara matai tabu mua, bara mu vivi. I uka tara viri ge bole vurokia a nivivi ne mua. ²³ * Na parava

vona ma na ragu tara maki. Mu nana, bara mu bole, lakea bara mu vivi hateka.

E Isu i Rangi a Nitara na Malala

²⁵ “A rata a maka ngava nga na nita vakakika, pali muri ma i uka ma ga ta vakakika tabu, ga vakalongo kavakava mua ne Tata. ²⁶ Na parava iea bara mu nanea a Vure na ragu na maki mu ngaru. Iau i uka ma a taki ga nanea e Tata na maki mu ngaru. ²⁷ * E Tata i ngaru mua a vuhuna mu ngaru iau, mu longo mai iau na tahuna a taki mua a valai na Vure. ²⁸ I muga a pea e Tata a puru valai na malala, pali ngane bara pe a malala, a hamule lakea ne Tata.”

²⁹ Lakea e huriki a murimuri ri ta rike ri ta maea, “Ngane o ta kavakava, o uka ma o ta vakakika. ³⁰ Ngane mi matakilala ioe o lohoka vona a maki lobo. Ioe o uka a ningaru vona a ninana ne mia, a vuhuna o lohoka vona pali a ninana ne mia. Ra ngava vomu i rata mia mi luhoi tora ioe o valai na Vure.”

³¹ E Isu i koli a nita ne ria, i ta maea, “Ngane kunana mu luhoi iau! ³² * Pali a parava bara i valai, i valai pali, bara mu ha vapida, mu ha lakea na tanga takutaku ne mua. Bara mu ha taro iau, a made kikeri. Pali i uka ma iau kikeri. E Tata tara i made turagu.

³³ * “A taki mua vona a maka ngava nga, lakea na tahuna mu made turagu, bara mu tahoka a nivalemu. Na tahuna mu made na malala bara mu bole a nimadihi. Pali mu tuhaka! A rangi pali a nitara na malala.”

17

E Isu i Vasileki

¹ E Isu i taki lobo a ngava nga, lakea i mata rike na hunu, i vasileki maea, “Tata, a parava i valai pali. O kavurike iau, e

* 16:16: Ion 14:19 * 16:23: Mat 7:7 * 16:27: Ion 14:21,23 * 16:32: Mat 26:31,56
* 16:33: Ion 14:27; Rom 5:1; 1Ion 5:4

Tumu, lakea iau ga kavurike ioe,
² a vuhuna o habia pali nau a
 nitora ga matakari e huriki lobo,
 ga habi a nimahuri vakaroro ne
 huriki o habi nau pali. ³ *A
 nimahuri vakaroro i maea: ri gi
 lohoka vomu, ioe kikeri a Vure
 muholi. Ri gi lohoka tabu nau, iau
 e Isu Kristo, o rudu iau a valai.
⁴ *Iau a rata lobo a leho o habi nau
 ga rata, lakea e huriki a bakovi a
 ngatavine ri matakilala ioe, ioe o
 dagi hateka. ⁵ *O Tata, ngane o
 vakabagetu tabu iau na matamu
 na bagetuanga ne tarua tu tahoka
 muga na malala ni ratarike.

*E Isu i Vasileki ne Huriki a
 Murimuri*

⁶ "E huriki a murimuri, muga o
 bole tala ria ne huriki a bakovi na
 malala, o habi ria nau. A vakasiri
 ioe pali ne ria. Re huriki nga a
 viri vomu; o habi ria nau, lakea
 ri longototo a ngavamu. ⁷ Ngane
 ri lohoka vona, a maki lobo o
 habi nau i valai muholi vomu, ⁸ a
 vuhuna a ngava lobo o habi nau,
 a habi ne ria pali, lakea ri longo
 mai. Ngane ri lohoka muholi ne
 vomu o rudu iau a valai. ⁹ I uka
 ma a vasileki ne huriki na malala.
 A vasileki ne huriki a bakovi vomu
 ra o habi nau, a vuhuna ria e
 huriki a bakovi vomu. ¹⁰ E huriki
 a viri nau, a viri vomu. E huriki a
 viri vomu, a viri nau. Ri vakasiri
 e huriki na ragu i dagi. ¹¹ Iau i
 uka ma ga made tabaka koea na
 malala. Iau ga lakene, ga made
 turamu. Pali ria bara ri tabana
 ni made na malala. O Tata, ioe o
 Kiripiripi, o matakari ria na nitora
 na ramu, ra ramu o habia nau.
 Lakea ri gi pesi taku, i manga tarua
 tu ala taku kunana. ¹² *Na tahuna
 a made turane ria, a matakari ria
 na nitora na ramu. I uka tara viri
 ge velu. A viri i ala taku kunana i
 velu, ra viri bara i bole a vuranga,

lakea ra ngava ni here puru hosi
 na Hinere ge bele muholi.

¹³ "Iau a popote ga sike lakene
 vomu. A taki a maka ngava nga
 na tahuna a tabana ni made koea
 na malala, a vuhuna a ngaru ria ri
 gi vivi hateka na nipitei nau. ¹⁴ A
 habi ne ria a ngava vomu, lakea
 e huriki a bakovi a ngatavine na
 malala ri marikoi ne ria, a vuhuna
 i uka ma ria a viri na malala, i
 manga iau tara i uka ma iau a viri
 na malala. ¹⁵ *I uka ma a taki
 ioe go bole tala ria na malala. A
 ngaru go matakari ria na bakovi
 hale. ¹⁶ Ria i uka ma ria a bakovi
 na malala, i manga iau tara i uka
 ma iau a bakovi na malala. ¹⁷ O
 ru herehere ria na ngava muholi.
 A ngavamu i muholi. ¹⁸ *Ngane a
 rudu ria ri gi lakea na tanga lobo
 na malala, i manga a hini muga
 o rudu iau a puru valai. ¹⁹ Iau a
 luhoi ria, lakea a habi a hategu ne
 vomu, lakea ria ranga ri gi habi a
 hatene ria ne vomu.

*E Isu i Vasileki ne Huriki Ri
 Luhoi Tora Ia*

²⁰ "Iau i uka ma a vasileki ne ria
 kunana. A vasileki tabu ne huriki
 ri gi luhoi tora iau na tahuna e
 huriki a murimuri nau ri vaka-
 longo ria ne nau. ²¹ Lakea a ngaru
 ria lobo ri gi pesi taku. O Tata, a
 ngaru ri gi rihi tarua i manga tu
 varihi. Na tahuna ri made turane
 tarua, e huriki na malala ri gi
 matakilala ioe kunana o rudu iau
 a valai. ²² *A habia a nibagetu ne
 ria, ra o habia nau, ri gi pesi taku
 i manga tarua tu ala taku kunana.
²³ A ngaru iau ga made turane ria,
 ioe go made turagu. A ngaru ri gi
 pesi taku muholi, lakea e huriki a
 bakovi a ngatavine na malala ri gi
 matakilala ioe, o rudu iau a valai,
 ri gi matakilaka vona ioe o ngaru
 hateka e huriki a murimuri nau i
 manga ioe o ngaru iau.

* 17:3: 1Ion 5:20

* 17:4: Ion 4:34

* 17:5: Ion 1:1

* 17:12: Ion 6:39; 13:18

* 17:15:

Mat 6:13; 2Tes 3:3

* 17:18: Ion 20:21

* 17:22: Apo 4:32

24 “Tata, a ngaru e huriki ra o habi nau ri gi made turagu na tanga ga made vona, ri gi masia a nibagetu nau, ra bagetuanga o habia nau, a vuhuna o ngaru iau muga na malala ni ratarike.

25 “Tata, ioe o malamala, e huriki a bakovi a ngatavine na malala i uka ma ri lohoka vomu, pali iau a lohoka vomu. E huriki a tara nau ri lohoka vona ioe o rudu iau a valai. 26 A vakasiri ria ne vomu, ioe a bakovi navai. Muri bara vakasiri tabu ioe ne ria, lakea ioe bara o ngaru ria i manga a hini o ngaru iau, lakea iau bara made turane ria.”

18

E Isu Ni Lakavu

(Mateo 26:47-56; Markus 14:43-50; Lukas 22:47-53)

1 Na tahuna e Isu i vasileki lobo, i vano turane huriki a murimuri, ri padikudu na Maloku ne Kidron. Na tabeke mule lokovonga i tahoka a hania na oliv, lakea ri lokovonga.

2 E Iudas, ra bakovi i habi e Isu na limane huriki a pile, i lohoka vona a hania iea, a vuhuna i balaka kupo e Isu i vapopo vonga turane huriki a murimuri vona.

3 Lakea e Iudas i tuli e huriki a tara na nugumaheto turana e huriki a bolekoru na prister dagi, a Pariseo, ri lakea vona a hania iea. Ri bole a bombom, a lam, a lebo na vabinga.

4 E Isu i lohoka vona a maki ta ge bele vona, lakea i pagitala i nana ria, “E rei a viri mu virokanea?”

5 Ri koli, ri ta maea, “E Isu o Nasaret.”

E Isu i ta rike, i ta maea, “Iau kunana.” (E Iudas, ra bakovi i lohople e Isu, i pesi turane ria vonga.) 6 Na tahuna e Isu i ta maea, “Iau kunana,” ri karuku hamule, ri boru puru.

7 Lakea e Isu i nana tabu, “E rei a viri mu virokanea?”

Ri ta maea ria, “E Isu o Nasaret.”

8 E Isu i koli, i ta maea, “A taki mua pali, iau kunana. Mua mu ngaru ni bole iau, mu taparaki e huriki a bakovi nga ri gi vano.” 9 *I ta maea, ge bele muholi a ngava i taki muga, i ta maea, “E huriki a bakovi o habi nau, i uka tara viri ge velu.”

10 Muri e Simon Petrus i lala talea a bainat vona, i palakudua a talingana vora na prister i muga ne huriki a prister, ra talingana a kanena. (A rana vora iea e Malkus.)

11 *Lakea e Isu i takia e Petrus, i ta maea, “O ru mulea a bainat vomu! O luhoi navai, i uka ma ga bole a nimadihi e Tata ge habia nau?”

12 Muri e huriki a nugumaheto turana ubu ne ria, e huriki a bolekoru ne huriki a Iuda ri lakavua e Isu. Ri kolotatea, 13 ri turari lakea ne Anas, e lahuane Kaipas, ra prister i muga ne huriki a prister lobo na pida iea. 14 *E Kaipas ra viri i vakalohoka muga e huriki a Iuda i taki ria bara i kamumu hateka a bakovi ala taku kunana ge mate, ge bole a murine huriki lobo.

E Petrus i Nana Rovi ne Isu

(Mateo 26:69-70; Markus 14:66-68; Lukas 22:54-57)

15 E Simon Petrus, turana murimuri tara,* ru muri ne Isu. A prister i muga ne huriki a prister lobo i lohoka vona a murimuri iea, lakea i dili turane Isu na mataruma na prister iea. 16 Pali e Petrus i dava polovavo, tabukoi na logo. Ra murimuri i lohoka vona a prister i muga ne huriki a prister lobo, i hamule pori, i ta turana ngatavine i matakari a logo. Muri i tuli dilia e Petrus.

17 Lakea a vora ngatavine i matakari a logo i nanea e Petrus, i ta maea, “Toe tara, ioe a murimuri vona?”

* 18:9: Ion 17:12 * 18:11: Mat 26:39 * 18:14: Ion 11:49-51 * 18:15: A murimuri iea, e Ioanes.

Pali e Petrus i lavuni, i ta maea, "I uka."

¹⁸ I piu hateka a hini, lakea e huriki a vora, a bolekoru ri tunua a kanono, ri pesi haluia, ri hua. E Petrus tara i pesi turane ria, i hua a kanono.

A Prister Dagi i Nanea e Isu

(Mateo 26:59-66; Markus 14:55-64; Lukas 22:66-71)

¹⁹ Lakea a prister i muga ne huriki a prister lobo i nanea e Isu ne huriki a murimuri vona, na maka ngava i tovo e huriki vona.

²⁰ E Isu i koli, i ta maea, "Na tahuna a habi a ngava, a pesi kavakava kunana. A tovo bala pololilo na maka roho na vaponga, pololilo na roho na Vure, e huriki a Iuda ri vapopo bala vonga. I uka ma a made kapiloho a tovo e huriki. ²¹ I navai mu nana iau? Mu nana e huriki ri longo iau. Muholi hateka, ri lohoka vona a maka ngava a taki."

²² Na tahuna e Isu i taki a ngava nga, a bolekoru tara na prister i muga ne huriki a prister lobo i tahatea, i ubia na dumematana, i ta maea, "Naha ni koli mavonga a ngavana prister dagi."

²³ E Isu i koli, i ta maea, "Tau bara taki a ngava i hale mu puka talea ngane. Pali iau bara taki a ngava i muholi, i navai o ubi iau?"

²⁴ Muri e Anas i rudua ge lakea na prister i muga ne huriki a prister lobo, a rana e Kaipas. A limane Isu i tabana ni kolotata.

²⁵ Na tahuna e Simon Petrus I pepesi i hua a kanono lakea ni nana, "Ioe tara a murimuri na bakovi iea?"

Pali e Petrus i lavuni, i ta maea, "I uka."

²⁶ Lakea a vora na prister i muga ne huriki a prister lobo, a kabu na bakovi i palakudua e Petrus a talingana, i gege, i ta maea, "Ioe

tara, a matai ioe o turana na hania." ²⁷ *Pali manga a hini muga e Petrus i lavuni tabu. I malaviriri kunana a kureko i vakatubu ni tangi.

E Isu i Pesi na Matane Pilato
(Mateo 27:2,11-14; Markus 15:1-5; Lukas 23:1-7,13-15)

²⁸ Muri e huriki a Iuda ri tuli talea e Isu na ruma ne Kaipas, ri tulia i lakea na ruma dagi na bakovi o Rom ra i matakari vonga. I hatelanga pali a hini, lakea e huriki a Iuda i uka ma ri dili na ruma dagi, a vuhuna ri koi ri gi katoki na matana Vure, bara ri keri ni kani a kinani na Habu na Nipagepolo. ²⁹ Lakea e Pilato i pori mai ria, i nana, "A ra ngava mu padi virihia vona a bakovi iea?"

³⁰ Ri koli ri ta maea, "Ra bakovi iea, ge ia a bakovi kamumu, i uka ma mi gi tuli vilia vomu."

³¹ *Lakea e Pilato i koli, i ta maea, "Mu vano mu pelekadoa na vinara ne mua."

Pali e huriki a Iuda ri marikoi, ri ta maea, "I uka. A vinara ne mua e huriki a Rom, i taki i uka ma mi gi rabalaki a viri." ³² *Ri ta maea, ge bele muholi a ngavane Isu i ratea muga na tahuna i ta muga vona ge mate navai.

³³ E Pilato i hamule dili tabu na ruma dagi vona, lakea i galea e Isu, i nanea, "Ra ioe, i muholi ioe a hariki ne huriki a Iuda?"

³⁴ Lakea, e Isu i nanea e Pilato, "Ra ngava o nana vona, i valai na niluhoi vomu, o i tahoka tara viri i taki ioe vona?"

³⁵ *E Pilato i koli, i ta maea, "Ioe, o luhoi ge iau a Iuda? E huriki a viri vomu, e huriki a prister dagi ri tuli valai ioe koea. A ra naro hale o ratea?"

³⁶ E Isu i ta rike, i ta maea, "A harikianga nau i uka ma a maki na malala. Pali a harikianga nau ga maki na malala, e huriki a vora nau bara ri gege, ri vaubi, e huriki

a Iuda i uka ma ri gi lakavu iau. Pali a harikianga nau i uka ma a maki na malala.”

³⁷ Lakea e Pilato i ta maea, “I mavonga, ioe a hariki, e?”

E Isu i koli, i ta maea, “O ta muholi na tahuna o gale iau a hariki. I muholi ngi, iau ni poda ga ratea a leho iea. A puru valai na malala ga vakalongo a ngava muholi. E huriki ri ngaru a ngava muholi, bara ri longo mai iau.”

³⁸ Lakea e Pilato i nanea, “I navai a ngava muholi?”

E Pilato i Longo Ni Gi Rabalaki e Isu

(Mateo 27:15-31; Markus 15:6-20; Lukas 23:13-25)

Muri e Pilato i pagitala mai e huriki a Iuda, i ta maea, “Iau i uka ma a matavisia vona tara rabu hale ge ratea a bakovi iea. ³⁹ Pali si gi muri mai a naro ne mua hosi, na tahuna iea na Habu na Nipagepolo bara si bole talea na bavi tara bakovi hale. Pali mua mu ngaru ga bole talea a ‘hariki ne huriki a Iuda?’”

⁴⁰ Ri gale dagi ri ta maea, “I uka, ge nahea ia! O habia ne mia e Barabas!”†

19

¹ Muri e Pilato i taki e huriki a nugumaheto ri gi lagua e Isu.

² *Ri lagu lobo, muri ri kou a barakau i manga a tama, ri vakakubea vona. Ri vakarodoa vona a varakia kuakua, ge mata manga a hariki. ³ Muri ri padikede, ri ta maea, “Haro hariki ne huriki a Iuda!” Muri ri rabalea a dumematana.

⁴ E Pilato i pagitala tabu, i taki e huriki a Iuda, “Mu mata valai, a habia mua a bakovi iea! Ngane ga vakalongo mua, i uka tara maki hale ge ratea.” ⁵ Na tahuna e

Isu i pagitala i kubea a tama ni rata na barakau, i rodoa a varakia kuakua, lakea e Pilato i taki ria, “Mu masia a bakovi iea!”

⁶ Na tahuna e huriki a prister dagi, turane huriki a bolekor, ri masia e Isu, ri gale tala ri ta maea, “O paditetea na kai tavalavala! O paditetea na kai tavalavala!”

Pali e Pilato i koli, i ta maea, “Mu bole, mu paditetea na kai tavalavala! Pali iau i uka ma a puruvisia vona tara maki hale ge ratea ge vurua vona.”

⁷ Pali e huriki a Iuda ri ta hini-tuhana, ri ta maea, “Mi tahoka tara vinara. A vinara iea i taki ra bakovi iea ge mate, a vuhuna i takia ta ia a Tuna Vure.”

⁸ Na tahuna e Pilato i longoa a ngava iea i mangenge hateka, ⁹ *lakea i hamule dili na ruma, i nanea e Isu, “I vai a hini o valai vona?” Pali e Isu i uka ma i koli. ¹⁰ Lakea e Pilato i ta maea, “I navai o longo vulai? Ioe o uka ma o lohoka nau? Iau a tahoka a nitara ni kori ioe bara o pagitala, o ni paditetea ioe na kai tavalavala na ningaru nau.”

¹¹ *E Isu i koli, i ta maea, “A Vure a viri i habi a nitara vomu. Ia i uka ma ge habia vomu a nitara iea, i uka ma go tahoka a nitara ni rabalaki iau. Pali a viri i habi iau na limamu, a naro hale vona i dagi hateka na naro hale vomu.”

¹² *Na tahuna e Pilato i longoa a ngava iea i toni ni taparakia e Isu ge vano. Pali e huriki a Iuda ri gale dagi, ri ta maea, “Ioe bara o taparakia a bakovi iea ge vano, i uka ma ioe a turane Kaiser tabu. A viri i takia ta ia a hariki, ia a pile ne Kaiser.”*

¹³ Na tahuna e Pilato i longoa a ngava iea, i tuli talea e Isu, i made puru na gula na mari na nipelekado na tabeke tara ni gale

† **18:40:** E Barabas a bakovi ni panaho, ni vaubi turana e huriki a Rom. I ngaru e Israel ge matakari mulea, i koi e huriki a Rom ri gi matakari e huriki a Iuda. * **19:2:** Luk 23:11

* **19:9:** Mat 27:12 * **19:11:** Ion 10:18; Apo 2:23; Rom 13:1 * **19:12:** Luk 23:2; Apo 17:7

* **19:12:** E Kaiser, ia a hariki ne huriki a Rom.

e Kedo Kei, na nita Aram ni gale e Gabata. ¹⁴ Ra parava iea a parava ni kisi puru a maki ni kani na Habu na Nipagepolo. Ngane a kuru haro.

Lakea e Pilato i taki e huriki a Iuda, i ta maea, “Mu masia a hariki ne mua.”

¹⁵ Pali ri gale tala ria, ri ta maea, “O rabalakia! O rabalakia! O paditanea na kai tavalavala!”

Lakea e Pilato i nana ria, “Mu ngaru ga paditanea na kai tavalavala a hariki ne mua?”

E huriki a prister dagi ri koli mule, ri ta maea, “Mi uka a hariki. A hariki ne mia e Kaiser kunana, ra hariki o Rom.”

¹⁶ Ngane e Pilato i longo, i habia ne ria e Isu, ri gi paditanea na kai tavalavala. E huriki a nugumaheto ri tuli poloa e Isu.

E Isu Ni Paditata na Kai Tavalavala

(Mateo 27:32-44; Markus 15:21-32; Lukas 23:26-43)

¹⁷ E Isu i kalohoa a kai tavalavala vona, i lakea mai a Tanga na Tuhana Gigi, na nita Aram ni gale e Golgota. ¹⁸ Na tahuna ri bele vonga ri paditanea na kai tavalavala turana bakovi ala rua. A bakovi tara i tavore na maurine Isu. A bakovi tara i tavore na kanena.

¹⁹ Muri e Pilato i herea a nita vakalohoka, i habia na bakovi tara, i topia na kai tavalavala. A nita ni here i maea, “E Isu o Nasaret, a Hariki ne Huriki a Iuda.” ²⁰ E huriki a Iuda ri ala kupo ri gia a nita vakalohoka iea, a vuhuna a tanga ni paditata e Isu vona i tabukoi o Ierusalem. A nita vakalohoka ni here na nita Aram, na nita Latin, na nita Grik. ²¹ E huriki a prister dagi ne huriki a Iuda ri koi, ri takia e Pilato ri ta maea, “Naha ni here mavongea, ‘A hariki ne huriki a Iuda.’ O here maea, ‘I taki ta ia a hariki ne huriki a Iuda.’”

²² Pali e Pilato i koli, i ta maea, “A ngava a here pali, i uka ma ga puloa.”

²³ Na tahuna e huriki a nugumaheto ri paditata lobo a Isu, ri bole a varakia vona, ri vaveru na tabekena i va. Pali a padirodo vona pololilo ni rahi bolabola,

²⁴ *lakea ri ta maea, “Nahea si gi rapea. Si varangi vona na rihiva na satu. A viri ge maragisi, bara i bolea.”

Na tahuna ri ta maea, a ngava ni here puru hosi na Hinere i bele muholi. A ngava iea i maea, “Ri vaveru vona a varakia nau.

Ri varangi vona a padirodo nau na rihiva na satu.”

Lakea e huriki a nugumaheto ri rata mavonga kunana. ²⁵ *E Maria kinane Isu, e tarine kinana, e Maria girihine Klopas, e Maria Magdala to pesi tabukoi na kai tavalavala ne Isu, to matanono. ²⁶ *Na tahuna e Isu i matai e kinana turana murimuri i ngaru hatekea ru pesi tabukoi, lakea i takia e kinana, “Nana, ra bakovi iea e tumu.” ²⁷ Muri i takia a murimuri, i ta maea, “Ra ngatavine iea e kinamu.” I vakatubu na parava iea ngane, a murimuri iea i matakaria e Maria.

E Isu i Mate

(Mateo 27:45-56; Markus 15:33-41; Lukas 23:44-49)

²⁸ *Ngane e Isu i lohoka vona a leho vona i lobo pali, lakea i ta maea, “Iau a marohu.” I ta maea ge bele muholi a ngava ni here puru hosi na Hinere. ²⁹ *A ulo i vona a vain vagole i tabuli tabukoi, lakea e huriki a nugumaheto ri bole a niduvi, ri lutua na vain nami hurari, ri kolotanea na rahana kai a hisop, ri toto rikea, ri vakadame e Isu vona. ³⁰ E Isu i dame lobo a vain, lakea i ta maea, “I lobo.” I taki lobo a ngava iea, i marave puru a lohona, i mate.

* 19:24: Sng 22:18 * 19:25: Mat 27:55-56

* 19:26: Ion 13:23 * 19:28: Sng 22:15

* 19:29: Sng 69:21

A Nugu Maheto i Padia a Kamagane Isu

³¹* Muri e huriki a Iuda ri nanea e Pilato ri gi ubi putu a vahane Isu turana bakovi ala rua nga, ni gi paru tala tou na kai tavalavala. Ri nana mavongea a vuhuna kuduvi a Parava Nimalo. Ra Parava Nimalo iea a parava dagi hateka, lakea e huriki a Iuda ri koi vona a podane tou ge favore na kai tavalavala. ³² Lakea e huriki a nugumaheto ri vano ri ubi putu a vahana bakovi ala rua, ra ni paditata turane Isu. ³³ Pali na tahuna ri bele ne Isu, ri masia i mate pali, lakea i uka ma ri ubi putu a vahana. ³⁴ Pali a nugumaheto tara i padia na maheto a kamagane Isu, i maguru tala malaviriri a dara a naru. ³⁵* Ra bakovi i matai a dara a naru i maguru tala, i vakalongo e huriki. A ngavana i muholi. I lohoka vona a hini i taki i muholi, i vakalongo mua, lakea mua ranga mu gu luhoi tora. ³⁶* Ra maka naro nga i bele ge ramai a ngava ni here puru na Hinere i ta maea, “I uka tara tuhana ge maputu.”

³⁷* A ngava tara ni here puru na Hinere i ta maea, “Ri gi matanonoa a viri ni padi.”

E Isu Ni Tanu

(Mateo 27:57-61; Markus 15:42-47; Lukas 23:50-56)

³⁸ Muri e Iosep o Arimatea i vano i nanea e Pilato ge bolea a podane Isu. E Iosep a murimuri ne Isu, pali i uka ma i vakasiri kavakava ia, a vuhuna i mangenge ne huriki a Iuda. E Pilato i longo vona ge bolea a podane Isu, lakea e Iosep i vano i bolea. ³⁹* E Nikodemus, ra bakovi i valai ne Isu na rodo, ia tara i turana. E Nikodemus i bole vilia a mangisipa ni vuli na totona kai a mir, a kai a aloa, a nimavana i 30 kilo. ⁴⁰ Ru vano, ru bole purua a podane Isu, ru biria na mangisipa,

ru bolea a lavalava karaba, ru bunua a podana. Ru muri mai a naro hosi ne huriki a Iuda na viri i mate. ⁴¹ Na tabeke ni paditata e Isu vona na kai tavalavala, i tahoka tara hania. Pololilo na hania iea i tahoka tara babe ni keli puru karaba. I uka ma ni tanu a viri vona ma. ⁴² Ru vakatabulia vonga a podane Isu, a vuhuna i popote ge rolo a haro, pali a parava iea, a parava ni kisi puru a maki ni kani na Habu na Nipagepolo, ra habu ne huriki a Iuda.

20

E Isu i Mahuri Mule na Matenga

(Mateo 28:1-8; Markus 16:1-8; Lukas 24:1-12)

¹ Na hatelanga pokopoko na mugana parava na vik, i tabana ni rodo a hini, e Maria Magdala i lakea na babe turana ranga ngatavine, ri masia a kedo ni kule tala na matana babe. ² Lakea i nunu hamule i vakalongo e Simon Petrus turana murimuri tara, ra i ngaru hatekea e Isu. Lakea i taki rua, i ta maea, “Ni bole tala pali na babe a podane Bakovi Dagi, pali ngane i uka ma mete lohoka vona ni ru vai!”

³ Lakea e Petrus turana murimuri iea ru nunu lakea na babe. ⁴ A murimuri tara i redea e Petrus, i bele muga na babe. ⁵ I tuku dili i matai a maka lavalava i tabuli, ra ni bunu e Isu vona. Pali i uka ma i dili. ⁶ Muri e Simon Petrus, ra i nunu muri vona, i bele, i dili liu na babe, i matai a lavalava i tabuli vonga, ⁷ turana lavalava ni bunu a gina vona. Ra lavalava ni bunu a gine Isu vona ni pilu kamumu, ni ru here. ⁸ Muri a murimuri, ra i bele muga, i dili. I matai a maki nga, lakea i luhoi tora. ⁹* Pali i uka ma i matakilaka vona ma a ngava ni here puru na Hinere i taki e Isu ge mahuri mule

* 19:31: Vin 21:22-23 * 19:35: Ion 21:24 * 19:36: Nim 12:46; Gi 9:12; Sng 34:20 * 19:37: Sek 12:10; Kap 1:7 * 19:39: Ion 3:1-2 * 20:9: Apo 2:24-32; 1Ko 15:4

na matenga. ¹⁰ Muri ru hamule lakea na tanga ne rua.

E Isu i Bele ne Maria Magdala
(Mateo 28:9-10; Markus 16:9-11)

¹¹ Pali e Maria i pesi polovavo na babe i tangi. Na tahuna i tangi, i tuku dili na babe. ¹² I matai a agelo ala rua, ru rodo a varakia keakea, ru made vona a hini ni ru a podane Isu vona. I made na murina gina tara, i made na murina vahana tara.

¹³ Lakea ru nanea, “Ngatavine, i navai o tangi?”

Lakea i koli, i ta maea, “I ranga e huriki ri bolea a podane Bakovi Dagi nau, pali i uka ma a lohoka vona i vai a hini ri rua vona.”

¹⁴ *I ta lobo, lakea i ngala kapulo i masia e Isu i pesi, pali i uka ma i matakilalea.

¹⁵ Lakea e Isu i nanea, “Ngatavine, i navai o tangi? E rei a viri o matakanea?”

A ngatavine i luhoi ta ia a matakari na hania, lakea i takia, “Bakovi, ge ioe a viri o bolea, o taki iau vona a hini o rua vona, ga vano ga bolea.”

¹⁶ Lakea e Isu i galea a rana, i ta maea, “Maria.”

Lakea e Maria i matanonoa, i gale tala na nita Aram, i ta maea, “Raboni!” I manga a “Mari ni tovo.”

¹⁷ *Lakea e Isu i takia, i ta maea, “Naha ni nugu iau, a vuhuna i uka ma a hamule lakea ma ne Tata. Pali ngane o hamule lakea ne huriki a turagu, o taki ria, ‘Iau ga hamule lakea ne Tata ne Tamane mua, na Vure nau a Vure ne mua.’”

¹⁸ Lakea e Maria Magdala i hamule lakea ne huriki a murimuri i vakalongo ria, i ta maea, “Iau a masia a Bakovi Dagi.” Muri i vakalongo ria vona a ngava e Isu i taki ia vona.

E Isu i Bele ne Huriki a Murimuri Vona
(Mateo 28:16-20; Markus 16:14-18; Lukas 24:36-49)

¹⁹ Na malunga na parava iea, a mugana parava na vik, e huriki a murimuri ri made vapopo pololilo, ri tukari a logo a vuhuna ri mangenge ne huriki a Iuda. E Isu i bele, i pesi na kurukurune ria, i ta maea, “Mu made na nivalemu!”

²⁰ *I taki lobo a ngava nga, lakea i vakasiri ria vona a limana i rua, a kamagana. Na tahuna ri masia e Bakovi Dagi, ri pitei hateka vona.

²¹ Lakea e Isu i taki tabu ria, i ta maea, “Mu made na nivalemu. Iau a rudu mua i manga e Tata i rudu iau.” ²² I ta mavonga lobo, lakea i bango taho ria, i ta maea, “Mu bolea a Hanu Kiripiripi. ²³ *Na tahuna mu puga vuroki a naro hale ne huriki, a naro hale ne ria ni puga. Pali na tahuna i uka ma mu puga a naro hale ne ria, a naro hale ne ria i uka ma ni gi puga.”

E Isu i Bele ne Tomas

²⁴ Na tahuna e Isu i bele taho e huriki a murimuri, a turane ria tara i uka ma ia vonga. Ra bakovi iea e Tomas, a rana tara e Boge. ²⁵ E huriki a murimuri ranga ri takia, ri ta maea, “Mi masia pali e Bakovi Dagi!”

Lakea e Tomas i taki ria, i ta maea, “Iau bara matai a harena nil na limana, bara nugu a harena nil na kukulimagu, bara ru dili a limagu na kamagana, bara luhoia a ngavane mua i muholi.”

²⁶ A parava i polorua i lobo, e huriki a murimuri ri vapopo tabu na ruma. E Tomas i turane ria ngane. A maka logo ni tukari lobo, pali e Isu i valai, i pesi na kurukurune ria, i ta maea, “Mu made na nivalemu!” ²⁷ Muri i takia e Tomas, i ta maea, “O matai a limagu, o rua koea a kuku limamu. O toto vilia a limamu, o ru dilia

* **20:14:** Luk 24:16; Ion 21:4 * **20:17:** Rom 8:29; Hib 2:11-12 * **20:20:** Ion 16:22; 1Ion 1:1

* **20:23:** Mat 16:19

na harena maheto na kamagagu. Naha ni loho rua, o luhoi tora.”

²⁸ Lakea e Tomas i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi nau, Vure nau!”

²⁹ *Muri e Isu i takia, i ta maea, “Ngane o luhoi tora iau, a vuhuna o matai iau. Pali e huriki i uka ma ri matai iau, pali ri luhoi tora iau, a nipitei ne ria bara i dagi hateka.”

³⁰ E Isu i rata a maka nivakasiri i kupo tabu na matane huriki a murimuri, pali i uka ma ni here puru na raukea iea. ³¹ *Pali a here puru a maka ngava nga, mu gu luhoi torea e Isu ia e Kristo, a Tuna Vure. Lakea na tahuna mu luhoi torea, bara mu bole a nimahuri vakaroro na rana.

21

E Isu i Luve Tabu ne Huriki a Murimuri

¹ Muri e Isu i luve tabu ne huriki a murimuri vona na dahana darilomu e Tiberius. A niluve vona i maea. ² I ranga e huriki a murimuri ri made palupu: e Simon Petrus, e Tomas a rana tara e Didimas, e Nataniel na tanga e Kana o Galili, e tune Sebedi ala rua, turana murimuri ala rua tabu. ³ *Lakea e Simon Petrus i ta rike, i ta maea, “Iau ga ru a vuko.”

Ri ta maea ria, “Te vano.”

Lakea to rike na posi to vano. Pali na rodo iea ri ngopu.

⁴ Na hatelanga pokopoko e Isu i pesi lilo na roa, pali na tahuna e huriki a murimuri to masia, i uka ma to matakilalea. ⁵ I gale tala, i ta maea, “O turagu mai, moto lakavu visi a manu o i uka?” To koli, to ta maea, “I uka.”

⁶ Lakea i taki tou, “Mu ru puru tabua a vuko na tabeke na kadena posi, bara moto lakavu visi a manu.” To ru puru tabua a vuko. Na tahuna to vakatubu ni lalu rikea, to keru, a vuhuna i kupo hateka a manu to koro.

⁷ *Muri a murimuri, ra i ngaru hatekea e Isu, i takia e Petrus, i ta maea, “Ra bakovi iea e Bakovi Dagi!” Na tahuna e Simon Petrus i longoa, i malaviriri kunana i rea vona a lavalava vona, a vuhuna i kali purua, lakea i to puru na dari i huru dili na roa. ⁸ Pali e huriki a murimuri ranga to vore muri, to lalua a vuko i vonu vona manu. A roa i uka ma i basi. I 100 mita kunana. ⁹ Na tahuna to dili, to masia a kanono i kara puru pali, i tabuli langa vona a manu, a bret ne Isu.

¹⁰ Lakea e Isu i taki tou, “Moto bole valai ranga manu moto lakavu.”

¹¹ *Lakea e Simon Petrus i rike na posi, i lalo dilia na lavu a vuko. I vona a maka manu dagi i 153! To luhoi ta ge marape a vuko, pali a vuko i uka ma i marape. ¹² Lakea e Isu i taki tou, “Moto valai moto kani.” To mangenge ni nanea, “Joe e rei?” To lohoka vona ia e Bakovi Dagi. ¹³ E Isu i veru a bret ne tou. Muri i veru tabu a manu. ¹⁴ *Ngane i balaka tolu e Isu i bele ne huriki a murimuri vona, muri na tahuna i mahuri mule na matenga.

E Petrus Ge Matakari a Maka Sipsip ne Isu

¹⁵ Na tahuna to kani lobo, lakea e Isu i nanea e Simon Petrus, “Simon tune Ioanes, re huriki nga ri ngaru iau. Pali ioe o ngaru hateka iau?” I koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, muholi hateka, o lohoka vona iau a ngaru ioe.” Lakea e Isu i takia, “O vakani a maka tuna sipsip nau.”

¹⁶ *Muri e Isu i nana tabua, “Simon tune Ioanes, ioe o ngaru muholi iau?”

I koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, i muholi, o lohoka vona iau a ngaru ioe.”

Lakea e Isu i taki tabua, “O matakari a maka sipsip nau.”

* 20:29: 1Pe 1:8 * 20:31: Ion 3:15; Rom 1:17; 1Ion 5:13 * 21:3: Luk 5:4-7 * 21:7: Mat 14:29; Ion 13:23 * 21:11: Luk 5:6 * 21:14: Ion 20:19,26 * 21:16: Apo 20:28

17 I balaka tolu ngane e Isu i nanea, “Simon tune Ioanes, ioe o ngaru iau?”

Lakea e Petrus i kide tala, a vuhuna e Isu i nana balaka tolu, “Ioe o ngaru iau? Lakea e Petrus i takia e Isu, i ta maea, “Bakovi Dagi, o lohoka vona a maki lobo, o lohoka nau a ngaru ioe.”

Lakea e Isu i takia, “O vakani a maka sipsip nau.” 18 A taki muholi ioe, na tahuna o riau vona, o vakabagetu mule ioe, o laho lakea vona a hini o ngaru ni lakea vona.”

Pali na tahuna o gare, bara o toto rike a limamu, bara ni vakabagetu puru, ni tuli lakea na hini i uka ma o ngaru ni lakea vona.” 19 *E Isu i takia a ngava iea ge vakalongo e Petrus ge mate navai, ge habi a rana dagi na Vure vona. Muri i takia, “O muri nau.”

20 *Muri e Petrus i matagege, i masia a murimuri i ngaru hatekea e Isu i muri ne rua. (Ra bakovi iea, ra viri i doga rike ne Isu na vaponga na malunga rira, i nanea e Isu na viri ge habia na limane huriki a bakovi hale.) 21 Na tahuna e Petrus i masia a bakovi iea, i nanea e Isu, “Bakovi Dagi, pali a bakovi iea ge mate navai?”

22 E Isu i koli, i ta maea, “Iau bara ngaru ia ge mahuri, ge harena na tahuna ga hamule valai vona, i uka ma a maki vomu. O muri nau kunana.”

23 Lakea e huriki a murimuri ri vakalongo lae pololilo ne ria a nita na bakovi iea i uka ma ge mate. Pali e Isu i uka ma i takia i uka ma ge mate. A ngava i taki kunanea i maea, “Iau bara ngaru ia ge mahuri ge harena na tahuna ga hamule valai vona, i uka ma a maki vomu.”

24 *Ra murimuri iea kunana i vakalongo a maka ngava, muri i here puru. Si lohoka vona a maka ngava i vakalongo i muholi.

25 *A maka maki e Isu i rata i kupo hateka. Ra maka maki nga bara ni here puru lobo na puhu na raukea, a luhoi kilala a malala ne hita bara i uka hini ge kara si gi ru a maka puhu na raukea vona, bara ri kupo hateka.

* 21:19: Mat 16:24-25; 2Pe 1:14
Ion 20:30

* 21:20: Ion 13:23-25

* 21:24: Ion 19:35

* 21:25:

A Leho na Apostolo A Nita Vakalohoka

Ra puhu na raukea iea, A Leho na Apostolo, i hudo talea a Velenga Kamumu ne Isu i herea e Lukas. Rua varago i here a bakovi ala taku, e Lukas. A ngava ranga ni matai na ngava muga na puhu iea i here mugea, i bele tabu na puhu na hinere iea.

A maka maki ni here puru na puhu iea, i bele na pida i ravulu tolu, i lobo na tahuna e Paulus ni tagari na ruma o Rom na pida i rua. E Paulus i mate na pida 67 AD o i muga, pali e Lukas i uka ma i ta kavakava vona. I mata manga e Lukas i herea a puhu iea na tahuna e Paulus i tababana i mahuri. Bara puhu iea ia kikeri ni here, a ra vuhuna ni taki ni here muri ne Paulus i mate. A puhu iea ni here muri na Velenga Kamumu i herea e Lukas. E huriki a bakovi na lohokanga ri taki a puhu nga varago ni here na kurukuruna pida e 80 o e 90 AD.

I uka ma ni lohoka vona e Lukas i made vai na tahuna i herea a puhu iea. Pali ni lohoka vona a Velenga Kamumu i made o Rom i herea.

A puhu iea ni here lakea ne Tiopilus, i manga a Velenga Kamumu e Lukas i here lakea vona muga.

A maki dagi i ta vona a puhu iea, i taki e huriki a murimuri ne Isu hosi, i muga ria a Hanu Kiripiripi, ri vakalongo a Velenga Kamumu ne Isu o Ierusalem, na tabeke lobo ne Iudea, ne Samaria, i lakea na harena malala lobo (1:8). I tuverei a rabu ni luhoi torea e Kristo, i tubu ne huriki a Iuda, i lakea ne huriki lobo na malala. A viri i herea a puhu iea, i ngaru ni vakalohoka e huriki vona i uka ma ri ngaru ni ratapile e Rom re huriki ri luhoi torea e Kristo. I

vakalohoka ria vona a niluhoi ne Kristo i ratea a lotu ne huriki a Iuda i bele muholi.

A puhu iea ni veru na tabeke i tolu, i vakasiri a tabeke ni vakalongo a Velenga Kamumu ne Isu vona:

- (1) I tubu o Ierusalem muri ne Isu i hamule sike na hunu.
- (2) I pagitala na tabeke ranga na malala ne Israel.
- (3) I padi kudu na dari na kurukuruna malala, i bele o Rom.

E huriki a ngatavine hosi ni taki ri polotano, i uka rane ria. Pali ra puhu iea, A Leho na Apostolo, i ta na maka leho i rata e huriki a ngatavine, ne vona a Velenga Kamumu ge bele dagi. E huriki a ngatavine ri made vonga na tahuna ri dava, ri vasileki, muga na Hanu Kiripiripi i puru valai (Apostolo 1:14). A viri i mahuri mule muga i uka ma a bakovi, iea a ngatavine a rana e Tabita, ra leho vona ni matakari a havuri (9:36-41). Na tahuna e Paulus i vakalongo a Velenga Kamumu o Masedonia, a ngatavine i pulo mugea a vilona, e Lidia (16:9,14-15). A mata girihina rua ru turana e Paulus, e Akuila e Prisila, ni kilala muga bala a viri ngatavine, e Prisila (18:2-3,18,26).

A maki i vakarike a hatene huriki a tara ne Kristo ni vakalongo a Velenga Kamumu na parava iea, ra Hanu Kiripiripi. I kupo a maka maki i bele, ni here puru na puhu iea i ta na Hanu Kiripiripi, i muga, i vakatora e huriki a tara na Vure. E huriki ranga ri ta maea, ra puhu iea ni gi gale, A Leho na Hanu Kiripiripi, a vuhuna a Hanu Kiripiripi i leho dagi na maka maki i bele na parava iea.

A puhu iea i ta na Velenga Kamumu i pagitala kamumu ne huriki i uka ma ria a Iuda, pali na tanga lobo, a Velenga Kamumu i tubu na roho ni kavurike a Vure ne huriki a Iuda. E huriki a tara ne Kristo i ta vona a puhu iea, e

huriki a Iuda, turana e huriki i uka ma ria a Iuda. Ra puhu iea, A leho na Apostolo, i tuverei na nitubu na tara ne Kristo.

E Lukas i matai a nuverei na malala ni veru na tabeke i tolu. A viri muga a vinara turana e huriki a propet. E Ioanes a mari ni vahilolo, i vakalobo a leho vona na parava nga. A ruana, a leho ne Isu koea na malala. A toluna, a leho ne huriki a tara ne Kristo. A puhu na Apostolo i vakatubu na parava nga.

E Lukas i Here Tabua Tara Puhu na Raukea

¹ *O Tiopilus, bakovi dagi. A puhu na raukea nau a here mugea, a tuverei a maka maki e Isu i vakatubu ni rata, ni tovo e huriki, ² *i vano i harena na tahuna e Isu ni bole sike na hunu.

Muga ne ia ni bole sike na hunu, na nitora na Hanu Kiripiripi i vakalongo e huriki a apostolo vona, i vulaki pali ria na leho ri gi ratea. ³ *Muri ne Isu i mate, i luve ne ria, i vakasiri kavakava ria, ne ia i mahuri mule pali. Na parava i ravulu va, i bele balaka kupo ne ria, i tovo ria na harikianga na Vure.

⁴ *Na parava tara, na tahuna i kani turane ria, i vakuku ria, i ta maea, “Naha ni pea e Ierusalem. Mu davea a Viri e Tata i ta muholi vona muga ge rudu lakene ne mua, ra a vakalongo mua vona pali. ⁵ *E Ioanes i vahilolo mua na naru, pali girira bara ni vahilolo mua na Hanu Kiripiripi.”

⁶ *Na parava tara ri vapopo, lakea e huriki a apostolo ri nanea, “Bakovi Dag, ngane go ratea e Israel ge matakari tabu e huriki a robo ranga?”

⁷ *E Isu i koli, i ta maea, “E Tata i ru pali a parava ge bele a maki nga. Ia kikeri i tahoka a nitora ni ru a parava iea. I uka ma a maki mua mu gu lohoka vona.

⁸ *Pali na tahuna a Hanu Kiripiripi i valai ne mua, bara mu bole a nitora ni vakalongo a velenga nau o Ierusalem, o Iudea, o Samaria, na tabeke lobo na malala.”

E Isu i Sike na Hunu

(Markus 16:19-20; Lukas 24:50-53)

⁹ Muri e Isu ni bole sike na hunu na matane ria. I sike lakea, i kav-itagua a bubu, i uka ma ri matai tabua.

¹⁰ Na tahuna ri tababana ni mata rike, a bakovi ala rua ru rodo a varakia keakea, ru bele vakaturutu. Ru pesi turane ria, ¹¹ *ru ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Galili, i navai mu pesi mu mata rike na hunu? E Isu, ra ni bole tala ne mua, ni bole sike na hunu, bara i hamule valai i manga a hini mu masia i sike na hunu.”

E Rei Ge Bole a Murine Iudas?

¹² *Muri ri pea a lolo e Oliva, ri hamule lakea o Ierusalem. A lolo e Oliva i tabukoi o Ierusalem, a maravana a kilomita i taku. ¹³ *Na tahuna ri bele o Ierusalem, ri lakea na ruma ri made vona, ri rike polomeli. E huriki ri bele vonga ra nga: e Petrus, e Ioanes, e Iakop e Andreas; e Pilip rua e Tomas; e Bartolemeus rua e Mateo; e Iakop tune Alpius, e Simon a tara ne huriki a Silot; e Iudas tune Iakop. ¹⁴ Ri tahoka a niluhoi i taku. Ri vapopo vakaroro ri vasileki. E huriki a ngatavine, e Maria e kinane Isu, e huriki e tarine Isu, ria ranga ri bele, ri vasileki turane ria.

¹⁵ Na tahuna iea e huriki ri luhoi torea e Isu ri ala 120. Ngane e Petrus i pesi rike na matane ria,

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mrk 16:19; Luk 24:49-51 * **1:3:** Luk 24:36-49; Apo 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Ion 14:16-17; Apo 2:33 * **1:5:** Mat 3:11 * **1:6:** Luk 24:21 * **1:7:** Mrk 13:32
* **1:8:** Mat 28:19; Luk 24:48 * **1:11:** Mat 26:64; Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53 * **1:13:** Mat 10:2-4 * **1:16:** Sng 41:9

i ta maea, ¹⁶ * “Mua o huriki a turagu, i bele muholi pali a ngava ni here puru hosi na hinere. A ngava iea a Hanu Kiripiripi i ta polo ne Davit, i vakalongo muga ne Iudas, ra bakovi i vakasiri a dala ne huriki a bakovi ri lakavua e Isu. ¹⁷ Re Iudas, a turane hita hosi, ni vulaki ge leho turane hita.”

¹⁸ * Rira, na tahuna e Iudas i bole a moni na naro hale vona, i konea a hania. I vonga i boru mapasiri, i mapoda a kavutuna, i mahali tala a tamudina. ¹⁹ E huriki lobo o Ierusalem ri longoa a velengana, lakea ri galea na nitane ria a hania iea, e *Akeldama*. I manga ‘a hania na dara’.

²⁰ * Muri e Petrus i ta maea, “I bele mavonga, a vuhuna a ngava ni here puru hosi na puhu na Linge i maea,

‘Ge ngeki a ruma vona,

i uka tara viri ge made vona.’

Ni here puru tabu i ta maea,

‘A viri tara ge bole a murina.’

²¹ I mavonga, i kamumu hateka si gi vulakia tara bakovi, ra i turane hita na parava vakaroro na tahuna e Isu i laho turane hita, ²² * i vakatubu na tahuna e Ioanes i vahiloloa, i valai i harena na tahuna e Isu ni bole sike na hunu. Si gi vulakia tara bakovi i matai a maka naro nga i bele, ge turane hita, ge vakalongo a ngava ne Isu i mahuri mule na matenga.”

²³ Lakea ri vakapesi a bakovi ala rua: e Iosep Barsabas, a rana tara e Iustus, turane Matias. ²⁴ Muri ri vasileki, “Bakovi Dagi, o lohoka vona a hatene huriki lobo. O vakasiri mia vona e rei ne rua o ngarua, ²⁵ ge ratea a leho na apostolo, ge bole a muri ne Iudas, ra viri i pe a leho vona, i bole a mapana.” ²⁶ Muri ri voro a satu, lakea e Matias i mulangi. Ri bole dilia ge

leho turane huriki a apostolo ala ravulu a polona i taku.

2

A Hanu Kiripiripi i Puru Valai

¹ * A habu na Pentekos i bele, lakea e huriki ri luhoi torea e Isu ri vapopo na ruma tara. ² Ri longo vakaturutu a nangina maki i nangi manga a vilu dagi i valai na hunu, i ngalu dili na ruma ri vapopo vona. ³ * Ri matai a maka maki i manga a tabelena kanono, ri vakalipida, i tabuli langa na gine ria takutaku. ⁴ * A Hanu Kiripiripi i dili ne ria lobo, lakea i rata ria ri vakatubu ni ta na maka nita ne huriki basi.

⁵ Na tahuna iea e huriki a Iuda na tanga lobo na malala ri valai, ri made o Ierusalem. ⁶ Na tahuna ri longoa a maki iea, ri maguru valai. Ri turutu a vuhuna ri longo na tabelene ria takutaku a ngava i taki e huriki nga. ⁷ Ri ngapa, ri vanana, “Re huriki nga, a bakovi o Galili. ⁸ Pali i navai ri ta, si longokilala na nita ne hita takutaku a ngava ri taki? ⁹ I uka ma si valai na tanga i taku kunana. Si valai o Partia, o Midia, o Elam, o Mesopotamia, o Iudea, o Kapadokia, o Pontus, o Asia, ¹⁰ o Prigia, o Pampilia, o Egipto, na tabeke ne Libia ra tabeke i matakaria e huriki na tanga e Sirene. I ranga ri valai o Rom. ¹¹ E huriki ranga a Iuda. E huriki ranga i uka ma ria a Iuda, pali ngane ri ramai a vinara ne huriki a Iuda. E huriki ranga ri valai na robo e Krit, e Arabia. Pali hita lobo si longo ria na nitane hita takutaku, ri vakalongo a maka maki dagi hateka a Vure i rata!” ¹² Ri turutu, ri luhoi vilihia lae, ri vanana, “A ra pelegona maki iea?”

¹³ Pali e huriki ranga ri padikederia, ri ta maea, “Ri ninu hateka a vain karaba, ri manga.”

* 1:18: Mat 27:3-8

* 1:20: Sng 69:25; 109:8

* 1:22: Mrk 1:9; 16:19; Ion 15:27

* 2:1:

Levi 23:15-21; Vin 16:9-11

* 2:3: Mat 3:11

* 2:4: Mrk 16:17; Apo 4:31; 10:44-46; 19:6

E Petrus i Vara e Huriki

¹⁴ Pali e Petrus, i pesi turane huriki a apostolo ala ravulu a polona i taku, i gale tala, i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Iudea, turane huriki mu made koea o Ierusalem, mu longo kamumu a ngava ga taki. ¹⁵ Mu luhoi ta mi ninu. I uka ma mi ninu. Ngane a kilala i polova na hatelanga kunnana. ¹⁶ A maki mu matai, a maki e Jol a propet* i taki hosi, i ta maea, ¹⁷ ‘A Vure i ta maea, na nilobona parava
ga habi ne huriki lobo a Hanugu.

E huriki e tune mua a bakovi a ngatavine bara ri ta propet.
E huriki a riau bara ri matai a maki na vurene ria.
E huriki a gare bara ri vurena.
¹⁸ E huriki a vora bakovi a vora ngatavine nau,
ria ranga ga habi ne ria a Hanugu,
bara ri ta propet.

¹⁹ Ga rata a maki ni turutu vona meli na hunu,
ga rata a nivakasiri koea na malala:
a dara, a kanono, a pokona kanono.

²⁰ A haro bara i paravunu,
a keva bara i para vururu,
manga a dara
muga na parava ne Bakovi Dagi ge valai.

A parava iea i dagi hateka.

²¹ Lakea a Vure bara i korimule e huriki ri gale lakea ne Bakovi Dagi.’

²² “Mua o huriki a bakovi o Israel, mu longo valai. E Isu o Nasaret, a Vure i rata na limana a maka nivakasiri dagi i kupo na matane mua, i vakasiri mua ne Isu i uka ma i tatami. Mu lohoka vona. ²³ Re Isu, ni habi na limane mua, a Vure i lohoka vona muga, i ramai a ningaru vona.

Mu paditatea na kai tavalavala na limane huriki a bakovi hale, i mate. ²⁴ A Vure i vakamahuria na matenga, i vakatavagea na nimadihi na matenga, a vuhuna a matenga i keri ni nugutatea, ²⁵ *a vuhuna hosi e Davit i ta propet vona, i ta maea,
‘A matai vakaroroa e Bakovi Dagi i laho turagu,
a vuhuna i pesi na kanegu,
i uka tara viri ge vakamanginge iau.

²⁶ I mavonga a hategu i vivi, a tabelegu i ratea a ngava ni-vivi.

Iau a pasimata ne vomu a Vure nau,

²⁷ a vuhuna i uka ma go lohopile iau, ga tabuli na kanono.

I uka ma go mata taroa a Viri Malamala vomu, ge mavuru.

²⁸ O vakasiria nau pali a dala na nimahuri.

Ga vivi hateka, a vuhuna o made turagu vakaroro.’

²⁹ * “Mua o huriki a turagu, a taki muholi mua, a gare ne hita e Davit i mate, ni tanu. A lovona i tabuli koea mona. ³⁰⁻³¹ *E Davit i lohoka vona a ngava a Vure i ta muholi vona na viri tara, a hamona, bara i made na gula hariki vona. E Davit ia a propet, i matai muga a maki ta ge valai, lakea i rata a nita propet ne Kristo ge mahuri mule na matenga, i uka ma ge mate liu, a podana i uka ma ge mavuru.

³² “Re Isu, a Vure i vakamahuri mulea na matenga. Mia lobo mi masia. ³³ *A Vure i bole rikea a rane Isu, i vakamadea na limana a kanena. E Tamana i habia vona pali a Hanu Kiripiripi i manga a hini i ta muholi muga ge ratea. Ngane i rudua i valai ne mia, i vakabele a maki mu matai mu longo ngane. ³⁴ *Re Davit, i uka ma

* **2:16:** Jol a propet tara hosi. I here puru hosi a ngava nga na Ngava Dagi Hosi. O masia na bitona buk a ngava e ‘propet.’ * **2:25:** Sng 16:8-11 * **2:29:** 1Ki 2:10 * **2:30-31:** 2Sam

7:12; Sng 16:10; 89:3-4; 132:11 * **2:33:** Apo 5:32; 7:55-56 * **2:34:** Sng 110:1

ia ra viri i sike na hunu. Pali i ta muga, i ta maea,

‘E Bakovi Dagi i takia e Bakovi Dagi nau:

“O made na limagu a kanegu,
³⁵ ge harena na tahuna ga ratapile e huriki a pile vomu.” ’

³⁶ * “Ngane a ngaru mu gu lohoka vona, mua e huriki a Israel. A Vure i ratea e Isu, ge ia a Bakovi Dagi, ge ia e Kristo, re Isu mu paditanea na kai tavalavala.”

³⁷ Na tahuna e huriki ri longoa a ngavane Petrus, i padi a hatene ria, lakea ri nana e Petrus turana e huriki a apostolo ranga, ri ta maea, “Mua o huriki a turane mia, a ra mi gi ratea ngane?”

³⁸ E Petrus i koli, i ta maea, “Mua lobo, mu pulo a vilone mua, ni gi vahilolo na rane Kristo, lakea a Vure bara i puga vuroki a naro hale ne mua. Muri bara i habi ne mua a Hanu Kiripiripi. ³⁹ * Hosi a Vure i ta muholi vona ge habi a Hanu Kiripiripi ne mua, e huriki a hamone mua, turane huriki ri made basi, re huriki a Bakovi Dagi, a Vure ne hita bara i gale ria ri gi valai vona.”

⁴⁰ E Petrus i taki tabu ranga ngava, i vakalongo ria ne Kristo. I taki tora ria, i ta maea, “Mu korimule mua, mu lele rau vona a rongova na Vure, ge pelekado e huriki a bakovi hale na tahuna mona.” ⁴¹ * E huriki ala kupo ri ngarua a nitane Petrus, lakea ni vahilolo. Na parava iea kunana e huriki ala 3,000 ri dili turane ria.

E Huriki a Tara ne Kristo Ri Vaveru a Maki

⁴² * Na parava lobo e huriki a tara ne Kristo ri vapopo, ri habi a hatene ria ni vasileki, ni kani palupu, ni longo a nitovo ne huriki a apostolo. ⁴³ A Vure i rata a nivakasiri i kupo na limane huriki a apostolo, i rata e huriki ri togoa

a Vure. ⁴⁴ * E huriki a bakovi a ngatavine ri ramai e Isu ri made palupu, ri vaveru a maki lobo ne ria. ⁴⁵ Ri habi a maka mahala ne ria ni kona. E rei a viri ne ria i bala a moni, ri habi vona a moni i ngarua. ⁴⁶ Na parava lobo ri vapopo na roho na Vure, ri kani palupu na ruma ne ria. Ri vivi na maki ni kani a Vure i habi ne ria, ri vaveru. ⁴⁷ * Ri kavurikea a Vure. E huriki a bakovi a ngatavine polovavo ri ngaru ria. Na parava lobo e Bakovi Dagi i korimule tabu e huriki a bakovi a ngatavine ranga. Lakea ri dili turana e huriki na tara na Vure.

3

A Matasia i Beu

¹⁻² Na parava vakaroro a bakovi tara i beu ni kaloho sike na roho na Vure, na poridala na tanga tara ni gale a “Poridala Mata Kamumu”. I made vonga, i nonongi a moni ne huriki ri valai vonga. A bakovi iea i beu na tahuna ni poda vona. Na parava tara, e Petrus e Ioanes ru laho sike na roho na Vure na kilala i tolu na malunga, a kilala ne huriki ri vasileki vona. ³ Na tahuna i matai e Petrus e Ioanes ta ru gu dili, i nongi rua na moni. ⁴ * Ru matanonoa, lakea e Petrus i takia, i ta maea, “O mata valai ne maria!” ⁵ Lakea a bakovi i matanono rua, i luhoi ta ru gu habi a moni vona.

⁶ * Pali e Petrus i takia, i ta maea, “Tau a uka silva, a uka gol, pali ngane ga habia vomu a maki a tahoka. Na rane Isu Kristo o Nasaret o pesi rike, o laho.” ⁷ Lakea i nugua na limana kanena, i tuli pesia. I malaviriri kunana i vaga a vahana. ⁸ A bakovi i beu i page rike, i vakatubu ni laho. I dili turane rua na roho na Vure, i laho, i page page, i kavurikea a Vure. ⁹ Na tahuna e huriki ri masia

* 2:36: Apo 5:30-31 * 2:39: Ais 57:19 * 2:41: Apo 2:47; 4:4 * 2:42: Apo 20:7 * 2:44: Apo 4:32-35 * 2:47: Apo 6:7; 11:21 * 3:4: Apo 14:9 * 3:6: Apo 4:10; 16:18

i laho i kavurikea a Vure, ¹⁰ ri matakilalea, a bakovi iea kunana i nongi bala a maki na poridala na roho na Vure ni gale a “Poridala Mata Kamumu.” Lakea ri ngapa, ri turutu vona a maki i bele vona.

E Petrus i Taki e Huriki

¹¹ Na tahuna a matasia iea i roe na limane Petrus e Ioanes, e huriki lobo ri turutu, ri nunu mai tou na talele tara na tabeke na roho na Vure, ni gale a “Talele ne Solomon.” ¹² Na tahuna e Petrus i matai ria, i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Israel, i navai mu turutu? I navai mu matanono maria? Naha ni luhoi miri koria na nitora ne maria, o na hini maria a bakovi kamumu. ¹³ *A Vure ne Abraham, ne Isak, ne Iakop, ne huriki a gare ne hita i vakabagetua a Vora vona, e Isu, a viri mu habia ne huriki a bakovi hale. E Pilato i ngaru ni vakaha ia, pali mua mu koi. ¹⁴ E Isu i longo mai lobo a ningaru na Vure, ia a bakovi malamala hateka. Pali mua mu marikoi vona, mu takia e Pilato ge vakapagetalea a bakovi ni rabalaki a viri. ¹⁵ E Isu ia a vuhuna nimahuri, pali mua mu rabalakia. Pali a Vure i vakamahuri mulea na matenga. Mia lobo mi masia. ¹⁶ Mu lohoka vona a bakovi iea. Ngane mu masia i tavaga. A rane Isu i koria. Maria miri luhoi torea e Isu, lakea a bakovi iea i tavaga liu na matane mua lobo.

¹⁷ * “Ngane mua e huriki a turagu, a lohoka vona a narone mua turane huriki a matakari ne mua mu rata, a vuhuna i uka ma mu lohoka. ¹⁸ Pali na limane mua a Vure i ratea i bele muholi a ngava i habi polo hosi ne huriki a propet, re Kristo ge bole a nimadihi, ge mate. ¹⁹ *I mavonga, mu pulo a vilone mua, mu lakea mai a Vure, lakea bara i ravunu vuroki a naro hale ne mua. Mu

rata mavonga, e Bakovi Dagi bara i habi a nimalo ne mua, ²⁰ bara i rudu valai tabua e Kristo, a Viri i vulakia ge korimule mua, re Isu. ²¹ Ngane i made na hunu, i davea a parava a Vure i vulakia ge rata karaba tabu a maki lobo. I ta polo ne huriki a propet hosi, i ta muholi ge rata mavonga. ²² *Hosi e Moses i ta maea, ‘E Bakovi Dagi, a Vure ne mua, muri ma ge rudu vilia ne mua a propet, ge manga iau. A propet iea, a Vure bara i vulaki talea ne mua. Mu longo mai a ngava lobo i taki mua vona. ²³ E rei a viri i uka ma i longo mai a ngavana, bara ni rabalaki.’

²⁴ * “I muholi hateka, e huriki a propet, i vakatubu ne Samuel i valai, ria lobo ri taki mugea a ngava na maki i bele na tahuna mona. ²⁵ *Ra mua, mua a hamone huriki a propet. A Vure i rata a ngava dagi turane Abraham, e huriki a gare hosi ne mua, i ta maea, ‘Na hamomu kunana, ga gamai e huriki lobo na malala.’

²⁶ * “A Vure i vulakia a vora vona, i rudua ge valai taro ne mua, ge rata kamumu mua na tahuna i rata mua lobo mu pulo a vilone mua, mu ha taro a vilo hale.”

4

*E Petrus i Pesi na Matane Huriki a Sanderin**

¹ E huriki a prister, a ubu ne huriki a tagari na roho na Vure, e huriki a Sadusi ri valai mai e Petrus e Ioanes na tahuna ru tabana ni vara e huriki. ² I madihi a hatene ria, a vuhuna ru vara e huriki, ru taki ria ne Isu i pesi rike mule na nimate, lakea i vakasiri manga e huriki lobo bara ri pesi rike mule na nimate. ³ I mavonga, ri lakavu e Petrus e Ioanes. Ri ru dili rua taro na bavi, a vuhuna i

* **3:13:** Nim 3:6,15; Luk 23:13-25; Apo 2:23

2:38 * **3:22:** Vin 18:15,18-19 * **3:25:** Vuh 22:18

Sanderin, ria a kaunsel ne huriki a Israel. O masia na bitona buk a ngava e Sanderin. * **4:4:** Apo 2:41

* **3:17:** Luk 23:34; 1Tim 1:13

* **3:19:** Apo 13:46 * **4:2:** E huriki a

malunga liu pali. ⁴ *Pali e huriki ala kupo ri longo a ngava ne rua, ri luhoi torea a Vure. I mavonga, e huriki a bakovi ri luhoi torea e Kristo ri ala 5,000 ngane.

⁵ Na parava muri e huriki a matakari, e huriki a gare, e huriki a mari na vinara ri vapopo o Ierusalem, ⁶ turane Anas a prister dagi, e Kaipas, e Ioanes, e Aleksander turana e huriki a kabu na prister dagi. ⁷ Ri vakapesi na matane ria e Petrus e Ioanes, ri nana rua, “Na nitora ne rei, na rane rei muru rata a maka naro nga?”

⁸ Ngane a Hanu Kiripiripi i vakatorea e Petrus, i ta maea, “Mua o huriki a matakari, e huriki a gare o Israel! ⁹ Ra mua, mu nana maria na naro kamumu miri rata virihia na beu, i tavaga navai? ¹⁰ *A ngaru mu gu lohoka vona, mua turana e huriki a Israel: A bakovi iea i tavaga, i pesi na matane mua na rana, na nitora ne Isu Kristo o Nasaret ra viri mu paditaea, lakea a Vure i vakamahuri mulea na matenga. ¹¹ *E Isu ia

‘a kedo mua e huriki a mari ni hae a ruma, mu koi vona, ngane ia a vuhu butu na ruma.’

¹² * “I uka tabu tara rana bakovi ge korimule hita, a vuhuna a Vure i rudua a viri ala taku kunana ge korimule hita, re Isu.”

¹³ E huriki a matakari na Iuda ri turutu na tahuna ri matai e Petrus, e Ioanes i uka ma ru manginge ni ta. Ri turutu a vuhuna ri matakilaka vona rua a bakovi tavula, i uka ma ni tovo. Pali ri matakilala rua, ru laho turane Isu muga. ¹⁴ Pali ri gi ta navai? Ri masia a bakovi iea i tavaga, i pesi turane rua. ¹⁵ I mavonga, ri turari tala tou na vaponga, ri vata, ¹⁶ ri ta maea, “Si gi rata navai a bakovi nga? E huriki lobo o Ierusalem ri

lohoka ne rua ru rata a niyakasiri dagi. Bara si keri ni lavuni. ¹⁷ Pali si gi ta pupukari ne rua, nahea ru gu vakalongo tabu e huriki ne Isu, ma ge rere lae a velengana.”

¹⁸ *Lakea ri gale dili tabu e Petrus e Ioanes, ri ta puhaki ne rua nahea ru gu ta tabu, o ru gu vara e huriki ne Isu. ¹⁹ *Pali e Petrus, e Ioanes ru koli mule, ru ta maea, “Mu luhoi navai? A Vure ge ngaru miri gi longototo mua, o miri gi longototo ia? ²⁰ I uka tara maki ge rata maria miri gi longo vulai. Miri vakalongo kunana a maki miri matai, a maki miri longo.”

²¹ Muri e huriki a matakari na Iuda ri ta pupukari tabu ne huriki a apostolo nga nahea ru gu vara tabu, muri ri vakapagitala rua. I uka ma ri matavisia tara dala ri gi vakamadihi rua vona, a vuhuna e huriki lobo ri kavurikea a Vure vona a maki i bele. ²² A bakovi ni korimule, a pida vona i ravulu va, i tahoka a polona.

E Huriki a Murimuri Ri Vasileki

²³ Muri e Petrus, e Ioanes ru vano, ru hamule mai e huriki a turane rua, ru vakalongo ria vona a ngava i taki rua vona e huriki a prister dagi, e huriki a gare. ²⁴ *Na tahuna ri longo lobo a ngavane rua, ri ta rike, ri vasileki palupu na Vure, “Bakovi Dag, ioe o ratarike a hunu, a malala, a dari turana maka maki i tabuli ne tou. ²⁵ *O ta polo na Hanu Kiripiripi na ngavane Davit, o ta maea, ‘Re huriki i uka ma ria a Iuda, i navai i madihi a hatene ria? Ri manga.

Ri matakana a dala ni ratapile iau, pali ri keri.

²⁶ E huriki a hariki na malala ri pesi rike na ni vaubi, e huriki a matakari ri vapopo ri gi vaubi turane Bakovi Dag,

* 4:10: Apo 3:6,13-16 * 4:11: Sng 118:22 * 4:12: Mat 1:21 * 4:18: Apo 5:28 * 4:19: Apo 5:29 * 4:24: Nim 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6 * 4:25: Sng 2:1-2

ri gi vaubi turana Viri a Vure i Vulakia.’

27 *A ngava nga ri bele muholi na tahuna e Ponsius Pilato e Herod ru vapopo koea na tanga iea turane huriki a Israel, e huriki i uka maria a Iuda. Ri vapopo, ri matakana a dala ri gi ratapilea a vora vomu, re Isu, a viri o vulakia. 28 *A maki ri ratea ne Isu, na nitora vomu, na ningaru vomu, o taki muga vona ge bele. 29 *Bakovi Dagi, ngane o luhoi a hini ri ta vakamangenge mia vona. O kori mia, e huriki a vora vomu, nahea mi gi mangenge ni vakalongo pagapaga a nitamu ne huriki. 30 O vakasiri a nitora vomu, o vakamahuri e huriki, o rata a maka nivakasiri dagi na nitora ne Isu Kristo, a vora mala-mala vomu.”

31 Na tahuna ri vasileki lobo, a ruma ri vapopo vona i vuruke. A Hanu Kiripiripi i vakatora ria, ri ta pagapaga na nitana Vure, i uka ma ri mangenge.

E Huriki a Murimuri Ri Vaveru a Mahala

32 *E huriki a murimuri, a niluhoi ne ria i taku kunana. A mahala na viri, i uka ma i taki ge ne vona kunana. Ria lobo ri vaveru a mahala lobo ne ria. 33 A Vure i habi a nitora dagi ne huriki a apostolo, ri vakalongo e huriki ne Isu a Bakovi Dagi i pesi rike mule na matenga. A Vure i rata kamumu hateka ria lobo. 34 *I uka tara ne ria ge bala vona tara maki, a vuhuna e huriki ri tahoka a malala, a ruma, bara ri habi ni kona, ri bole a moni, 35 ri habi ne huriki a apostolo. Muri e huriki a apostolo bara ri habi tala ne huriki ri bala a maki.

36 E Iosep, a hamone Levi na tanga e Saiprus, a rana ri galea vona e huriki a apostolo, e Barnabas. Ra ngava e Barnabas a pelegona i maea, ‘a mari ni vakatora a

niluhoi ne huriki.’ 37 I mavonga i habia a hania vona ni kona. I bole a moni, i habi ne huriki a apostolo.

5

E Ananias e Sapira

1 A bakovi tara, a rana e Ananias, e girihina e Sapira, ia tara i habia a tabekena malala vona ni kona. 2-3 *I bole mule ranga mapana malala, i habi ranga tabekena ne huriki a apostolo. E girihina i lohoka vona a naro i ratea.

Na tahuna i vano ge habi a moni ne huriki a apostolo, e Petrus i takia, i ta maea, “Ananias, i navai e Satan i dili vomu, o tamia a Hanu Kiripiripi, o bole mule ranga moni ni kona a malala vona? 4 Muga a malala ne vomu. Muri na malala ni kona, a moni o bole, a moni vomu. Bara o rata a maki na ningaru vomu. Pali i navai o luhoi ni ratena a naro iea? I uka ma o tamia tara bakovi. A viri o tamia a Vure.”

5 Na tahuna e Ananias i longoa a ngava iea, i boru puru, i mate. E huriki ri longoa a naro iea, ri mangenge hateka. 6 Muri e huriki a riau ri valai, ri bunua a podana, ri kaloho talea, ri tanua.

7 Muri na kilala i tolu e Sapira i dili valai. I uka ma i lohoka vona e girihina i mate. 8 Lakea e Petrus i nanea, “O vakalongo iau ngane, ra moni nga, a mapana malala marua ni kona?”

E Sapira i koli i ta maea, “E, ra ngi kunana a mapana malala.”

9 Lakea e Petrus i takia i ta maea, “Pali i navai muru valongo mai a ngava ni tonia a Hanune Bakovi Dagi? Mata lakea! E huriki a riau ri tanua pali e girihimu, ri laho valai. Ioe tara, bara ri kaloho tala a podamu.”

10 Malaviriri kunana e Sapira i boru puru tabukoi na vahane Petrus, i mate. Na tahuna e huriki

* 4:27: Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Apo 3:13 * 4:28: Apo 2:23 * 4:29: Epe 6:19 * 4:32:

Apo 2:44 * 4:34: Apo 2:45 * 5:2-3: Ion 13:2; Apo 4:34-35

a riau ri dili, ri masia i mate pali, ri kaloho talea, ri tanu tabukoi ia ne girihina. ¹¹ E huriki a tara ne Kristo, turana e huriki lobo ri longoa a maki i bele, ri mangenge.

E Huriki a Apostolo Ri Rata a Nivakasiri

¹² *E huriki a apostolo ri rata a nivakasiri i kupo na matane huriki. E huriki a tara na Vure ri vapopo vakaroro na Talele ne Solomon. ¹³ E huriki lobo ri ngaru ria, pali i uka ma ri dili turane ria, a vuhuna ri mangenge. ¹⁴ Ngane e huriki ala kupo hateka ri luhoi torea e Bakovi Dagi, ri dili turane ria. ¹⁵ E huriki ri lohoka vona a maka nivakasiri e huriki a apostolo ri rata, lakea ri kaloho valai e huriki ri giloa, ri vakamahita ria na kiri ne ria, a moke ne ria na hare dala. Na tahuna e Petrus i laho polo, ri ngarua a maniruna ge tarui ria. ¹⁶ E huriki lobo na maka tanga kiroko tabukoi o Ierusalem ri kaloho valai ne huriki a apostolo e huriki ri giloa, e huriki i dili ne ria a hanitu, lakea ni vakamahuri lobo ria.

A Agelo i Kori e Huriki a Apostolo

¹⁷ Pali a prister dagi, turane huriki a tara vona re huriki a Sadusi, i madihi a hatene ria. ¹⁸ Ri lakavu e huriki a apostolo, ri ru dili ria na bavi. ¹⁹ *Pali na rodo a agelo ne Bakovi Dagi i talea a logo na bavi, i tuli tala ria. Lakea i taki ria, ²⁰ "Mu vano, mu pesi na roho na Vure, mu vakalongo e huriki na ngava lobo na nimahuri karaba."

²¹ Na tahuna i mavida a more, ri dili na roho na Vure, ri vakatubu ni tovo e huriki.

Na tahuna a prister dagi turane huriki a tara vona ri bele, ri gale palupu e huriki a tara na Sanderin ra tara na vaponga ne huriki a Israel. Muri ri rudu e huriki a bolekori, ri lakea na bavi, ri gi tuli

valai ne ria e huriki a apostolo ne Kristo. ²² Na tahuna e huriki a tagari ri bele na bavi ta ri gi turari e huriki a apostolo, i uka ma ri matai ria vonga. Lakea ri hamule, ri vakalongo maea: ²³ "Mi masia a logo na bavi ni tukari kamumu. E huriki a tagari ri pesi polovavo. Pali na tahuna mi talea a logo, i uka ma mi masia tara bakovi ge made pololilo." ²⁴ Na tahuna a ubu na tagari na roho na Vure, turane huriki a prister dagi ri longoa ngava iea, ri loho lege, e huriki a apostolo ri lokovai? Ri nana rovi lae a ra maki ge bele ngane.

²⁵ Muri a bakovi tara i valai, i ta maea, "Longo valai! Re huriki a bakovi mu ru dili na bavi, ngane ri pepesi na roho na Vure, ri tovo e huriki vonga." ²⁶ Muri a ubu i vano turane huriki a tagari vona, ri tuli mule e huriki a apostolo. I uka ma ri turari ria, a vuhuna ri mangenge ne huriki, ma ri gi padimate ria na kedo.

²⁷ Ri tuli valai e huriki a apostolo, ri vakapesi ria na matane huriki a tara na vaponga na Sanderin. Lakea a prister dagi i nana ria, ²⁸ *i ta maea, "Mi vakuku pali mua, nahea mu gu tovo e huriki vona a rana bakovi iea. Pali mu valai, mu tovo e huriki lobo koea o Ierusalem. Pali a maki tara mu ratea, mu ngaru ni vakarare mia vona a nimatena bakovi iea."

²⁹ *Pali e Petrus turane huriki a apostolo, ri koli, ri ta maea, "Mi gi longototo kunanea a Vure. I uka ma mi gi longototo e huriki a bakovi! ³⁰ Mu paditatea e Isu na kai tavalavala, i mate. Pali a Vure ne huriki a gare ne hita i vakamahuri mulea na matenga.

³¹ *A Vure i bibi rikea a rana e Isu, i vakamadea na limana kanena, ge muga ne hita, ge korimule hita, ge rata e huriki a Israel ri gi pulo

* 5:12: Apo 2:43; 14:3 * 5:19: Apo 12:7-10 * 5:28: Mat 27:25 * 5:29: Apo 4:19

* 5:31: Luk 24:47; Apo 2:33-34; Epe 1:20

a vilone ria, ge puga a naro hale ne ria. ³² Mia mi masia. A Hanu Kiripiripi tara i masia. A Vure i habi a Hanu Kiripiripi ne huriki ri longototo a nitana.”

³³ Na tahuna ri longoa a ngava iea, i madihi a hatene ria, ri ngaru ni rabalaki e huriki a apostolo.

³⁴ Pali a Pariseo tara, e huriki lobo ri togoa, a rana e Gamaliel. Ia a mari ni tovo a vinara. I pesi rike, i taki ni gi tono tala taro e huriki a apostolo. ³⁵ Muri i taki e huriki a tara na vaponga, i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Israel, mu luhoi kamumu a naro mu ngaru ni rata virihi ne huriki a bakovi nga. ³⁶ *I uka ma i hosi hateka e Teudas i bele, i takia ta ia a bakovi dagi, lakea e huriki ala 400 ri muri vona. Muri ni rabalaki, lakea e huriki a murimuri vona ri ha vapida, i lobo tavula a tara vona. ³⁷ Muri na tahuna ni here a rane huriki lobo, e Iudas a bakovi o Galili, i bele. I tuli e huriki a bakovi, ri vakabele a vabinga ri ngaru ni lili e huriki ri matakari ria. Ia tara ni rabalaki, ri vapida rere e huriki a murimuri vona. ³⁸ I mavonga, e huriki nga, naha ni padoi ria! Mu mata taro ria ri gi vano! A leho ne ria, ge valai na bakovi kunana, bara i lobo tavula. ³⁹ Pali a leho ne ria, ge valai na Vure, bara mu keru ni vakalobo ria, pali mua bara ni matakilaka mua mu hehea a Vure.” Na tahuna ri longoa a ngavana bakovi iea, ri ngarua, ri longo maia.

⁴⁰ *Muri ri gale dili tabu e huriki a apostolo, ri hotu ria. Ri pupukari ria nahea ri gi ta tabu vona a rane Isu. Muri ri tono tala ria ri vano.

⁴¹ *E huriki a apostolo ri pe a vaponga, ri vano. Ri vivi vona a hini a Vure i matai ria, i kara ria ni bole a maregoa na rane Kristo.

⁴² Na parava lobo ri tovo e huriki na roho na Vure, na ruma taku-

taku. Ri tovo, ri vara e huriki, ne Isu a viri a Vure i vulakia.

6

A Bolekori ala Polorua Ni Vulaki

¹ *Na tahuna iea e huriki a murimuri ri bele kupo. Na parava lobo bara ri habi a maki ni kani ne huriki a havuri. Pali e huriki a Iuda ri lohoka na nita Grik ri deke mai e huriki a Iuda ri lohoka na nita Hibru, a vuhuna e huriki a havuri ne ria i uka ma ni kori. ² Lakea e huriki a apostolo ala ravulu a polona i rua, ri gale palupu e huriki a murimuri lobo, ri ta maea, “I uka ma i kamumu mi gi pe a leho ni vara na nitana Vure, mi gi veru a maki ni kani. ³ I mavonga, mua e huriki a turagu, mu vulaki a bakovi ala polorua, mi gi habi a leho iea ne ria. E huriki a bakovi nga ri gi tahoka a lohokanga, a Hanuna Vure ge laho tora turane ria, ri gi naro kamumu, e huriki lobo ri gi togo ria. ⁴ Pali mia, mi gi habi a hatene mia ni vasileki, ni tovo ne huriki na nita na Vure.”

⁵ A ngava iea i nangi kamumu ne huriki. Lakea ri vulakia e Stepan, a bakovi i luhoi tora hateka a Vure, a Hanuna Vure i laho tora turana. Ri vulaki e Stepan, turana e Pilip, e Prokorus, e Nikanor, e Timon, e Paramenas, e Nikolas a bakovi o Antiok i dili na lotu ne huriki a Iuda. ⁶ Ri vakapesi ria na ngalane huriki a apostolo, lakea e huriki a apostolo ri vasileki, ri ru langa a limane ria ne ria.

⁷ *A nitana Vure ni vakarere na tanga lobo. E huriki a murimuri ri bele kupo hateka o Ierusalem. E huriki a prister ala kupo ranga, ri longototo a nitana Vure, ri luhoi tora.

E Stepan Ni Lakavu

⁸ A Vure i rata kamumua e Stepan, i habi a nitara vona. I

* 5:36: Apo 21:38 * 5:40: Apo 4:18 * 5:41: Mat 5:10-12; 1Pe 4:13 * 6:1: Apo 4:35
* 6:7: Apo 2:41; 16:5

rata na matane huriki a maka nivakasiri dagi, a maki niturutu vona. ⁹ Pali e huriki a Iuda ranga ri pesi rike, ri vahehe turane Stepan. Re huriki na roho na vaponga, i muga ria a vorakato, pali ngane ri matukapaga. Ri valai o Sirene o Aleksandria, o Silisia o Asia. ¹⁰ *Ri vahehe turane Stepan, pali ri keri ni gegea, a vuhuna a Hanu Kiripiripi i habi a lohokanga dagi ne Stepan.

¹¹ Muri ri kona kapiloho ranga bakovi, ri taki ria ri gi ta maea, “Mi longoa e Stepan i biu e Moses, a Vure.”

¹² Lakea ri piu rike e huriki a bakovi, e huriki a gare, e huriki a mari na vinara, ri lakavua e Stepan, ri turaria lakea ne huriki a Sanderin. ¹³ Muri e huriki a bakovi ranga ri tami virihia na ngava, ri ta maea, “A bakovi iea, i uka ma i ulu na ni ta hale na roho na Vure, na vinara ne Moses. ¹⁴ Mi longoa i takia e Isu o Nasaret ta ge pukea a roho na Vure, ge pulo a maka vinara ne Moses i habi ne hita.”

¹⁵ E huriki lobo ri made na Vaponga, ri matanono tamoroa a matane Stepan. Ri masia a matana i manga a matana agelo.

7

E Stepan i Vara

¹ Muri a prister dagi i nanea e Stepan, “A ngava ni padi virihi ioe vona, i muholi?”

² *Lakea e Stepan i koli i ta maea, “Mua o huriki a turagu mai, e tata mai, mu longo valai nau! A Vure na nipara dagi i luve na gare ne hita, e Abraham, na tahuna i made o Mesapotamia. I uka ma i made ma o Haran. ³ A Vure i luve vona, i ta maea, ‘O pea a robo vomu, e

huriki a viri vomu, o vano o lakea na robo ga vakasiri ioe vona.’

⁴ * “I mavonga, e Abraham i pea a robo ne huriki a Kaldia, i vano i made o Haran. Muri ne tamane Abraham i mate, a Vure i tuli talea o Haran, i tuli vilia koea na malala iea, ra mu made vona ngane. ⁵ *Pali a Vure i uka ma i habia ne Abraham tara tabekena malala ge ne vona. Na tahuna iea, e Abraham i uka e tuna. Pali a Vure i ta muholi vona ge habia vona, turana e huriki a hamona a malala iea. ⁶ *A Vure i taki tabua ne huriki a hamona bara ria a mosi na robo ne huriki ranga. E huriki nga bara ri vakavora e huriki a hamone Abraham, bara ri vakamadihi ria na pida i 400.

⁷ *Pali a Vure i ta maea, ‘Iau ga vakamadihi e huriki a kabu ri vakavora e huriki a hamomu. Muri ri gi pagitala vona a robo iea, ri gi valai, ri gi kavurike iau koea na malala iea.’ ⁸ *Muri i habia ne Abraham a ngava dagi na ni pala a kulina viri.* E Abraham i vakabelea ngane e Isak, lakea i palea a kulina muri na parava i polotolu. E Isak i vakabelea e Iakop. E Iakop i vakabele e huriki a gare ne hita ala ravulu a polona i rua.

⁹ * “E huriki a gare ne hita nga ri tepua e tarine ria, e Iosep, lakea ri habia ne huriki a Egipto, ri konea ge ia a vora ne ria. Pali a Vure i made turana, ¹⁰ *i korimulea na nimadihi lobo i bele vona. I habia ne Iosep a lohokanga dagi, i ratea e Parao, a hariki o Egipto, i matakilaka vona. Muri a hariki i ru ia ge matakaria a tanga e Egipto turana maki lobo vona.

¹¹ * “Muri a pago i bele, i ratapile e huriki a Egipto, e huriki a Kenan,

* 6:10: Luk 21:15 * 7:2: Vuh 11:31; 12:1 15:18; 17:8 * 7:6: Vuh 15:13-14; Nim 12:40

* 7:8: A naro ni vapala a kuli, a Vure i taki e huriki a Israel ri gi rata, ga kilakila ne ria e huriki a ngate na Vure. * 7:9: Vuh 37:11,28; 39:2,21-23 * 7:10: Vuh 41:37-44 * 7:11: Vuh 41:54; 42:1-2

* 7:4: Vuh 11:31-12:5 * 7:5: Vuh 12:7; * 7:7: Nim 3:12 * 7:8: Vuh 17:9-14; 21:4

ri vitolo. E huriki a gare ne hita ranga ri bala a maki ni kani. ¹² Na tahuna e Iakop i longo i tahoka a vit o Egipto, i rudo e huriki a gare ne hita, ri lokovonga, ri bole a maki ni kani, ri hamule. ¹³ *Na tahuna ri lokovonga tabu e Iosep i vakasiri ia ne huriki a turana mai, ia e rei muholi. Ngane e Parao i lohoka vona e huriki a kabukabu ne Iosep. ¹⁴ *Muri e Iosep i talo rike a ngava ne tamana e Iakop, turana e huriki a kabukabu vona ala ravulu polorua a polona i lima, ri gi valai vona. ¹⁵ *Lakea e Iakop i puru o Egipto, i mate vonga. E huriki e tuna, re huriki a gare ne hita, ria ranga ri mate vonga. ¹⁶ *Lakea a podane ria ni kaloho mule valai o Sekem, ni ru na babe na malala dagi e Abraham i konea ne huriki e tune Hamor.

¹⁷ *A parava a Vure i ta muholi vona ne Abraham ta ge bele, ngane i valai tabukoi. E huriki a viri ne hita vonga o Egipto ri bele kupo hateka. ¹⁸ Muri a hariki tara i matakari na robo e Egipto, i uka ma i lohoka ne Iosep. ¹⁹ *A hariki iea, i tami e huriki a viri ne hita, i rata hale ria. I vakuku ria ri gi vuroki na naru e huriki a koma karaba, ri gi mate.

²⁰ *Na tahuna iea, e Moses ni poda. I mata kamumu hateka na matana Vure. Na keva i tolu e tamana e kinana ru matakaria. ²¹ *Muri ru ru polovavoa, lakea e tune Parao a ngatavine i bolea, i paua ge tuna. ²² E Moses ni tovo kamumu na lohokanga lobo ne Egipto. I moro hateka na nita, na leho vona.

²³ Na tahuna e Moses i tahoka a pida i ravulu va, i vano i gosi e huriki a kabu vona, a Israel. ²⁴ *I masia tara ne ria i ubia a bakovi o

Egipto, lakea i koria a bakovi iea, i rabalakia a bakovi o Egipto. ²⁵ E Moses i pahaluhoi ta e huriki a viri vona bara ri matakilaka vona a Vure i rudua ge korimule ria, pali i uka ma ri matakilaka vona. ²⁶ Na parava muri e Moses i bele tabu ne ria. I matai a bakovi o Israel ala rua ru vaubi. Lakea i nugu kari rua, i ta maea, 'Muru longo valai, ra marua, marua a kabu i taku, i navai muru ngaru ni varabalaki?'

²⁷ "Lakea a viri i rata tuhareaa e turana i kope lakea na gaga e Moses, i koli, i ta maea, 'E rei i ru ioe go matakari, go pelekado mia?' ²⁸ *I navai, o ngaru ni ubi mate iau ge manga a hini o ubi mate a bakovi o Egipto ravi?' ²⁹ *Na tahuna e Moses i longoa a ngava iea, i ha lakea o Midian i made manga mosi vonga. Muri i parangi, i tahoka e tuna bakovi ala rua.

³⁰ *Muri na pida i ravulu va, a agelo i bele ne Moses na malala golea, tabukoi na lolo e Sinai. A agelo iea i made pololilo na hubena kanono i hube langa na kai kiroko tara. ³¹ Na tahuna e Moses i masia a hubena kanono, i turutu vona. Na tahuna i lokovonga tabukoi vona, ge matai kamumua, i longoa a lohona Bakovi Dag i ta maea, ³² 'Iau a Vure ne huriki a gare vomu, a Vure ne Abraham, ne Isak, ne Iakop.' E Moses i mangenge, i vakulu a tagana, i mangenge ni mata rike.

³³ "Muri e Bakovi Dag i takia, 'O kali tala a vahapolo vomu, a vuhuna iau a made koea na malala o pesi vona. ³⁴ Muholi hateka iau a masia a nimadihi i bole e huriki a ngate nau ri made o Egipto. A longoa a nidedo ne ria. Ngane a puru valai ga korimule ria. Ngane

* 7:13: Vuh 45:1-4,16

* 7:14: Vuh 45:9-11; 46:27

* 7:15: Vuh 46:1-7; 49:33

* 7:16: Vuh 23:2-20; 33:19; Ios 24:32

* 7:17: Nim 1:7-8

* 7:19: Nim 1:11-22

* 7:20: Nim 2:2

* 7:21: Nim 2:3-10

* 7:24: Nim 2:11-15

* 7:28: Nim 2:14

* 7:29: Nim 2:21-22; 18:3-4

* 7:30: Nim 3:1-10

* 7:35: Nim 2:14

o valai, ga rudu hamule ioe lakea o Egipto.’

35 * “Muga e huriki a Israel ri koi vona e Moses, ri ta maea, ‘E rei i ru ioe go matakari, go pelekado mia?’ Pali e Moses kunana a viri a Vure i rudua ge matakari, ge korimule e huriki a Israel. A Vure i vulakia e Moses na tahuna a agelo i bele vona na hubena kanono na kai kiroko. 36 *E Moses i tuli tala ria o Egipto, i rata a maka maki ni turutu vona, a nivakasiri i kupo na robo e Egipto, na Dari Vururu, na malala golea na pida i ravulu va. 37 *Ia kunana ra viri i taki e huriki a Israel, i ta maea, ‘A Vure bara i vulakia tara ne mua, ge ia a propet manga iau.’ 38 *Ia kunana a viri i made turana e huriki a kabu ne Israel na malala i ngeki. Ia kunana a agelo i ta turana, i habi vona a ngava na nimahuri meli na lolo e Sinai, lakea i habi poloa ne hita.

39 “Pali e huriki a gare ne hita ri marikoi ni longo mai ia. Ri lohopilea, ri ngaru ni hamule lakea o Egipto. 40 *Ri takia e Aron, ‘O rata ranga vure ne hita ri gi muga ne hita. I uka ma si lohoka vona e Moses, ra viri i tuli tala hita o Egipto, i loko vai!’ 41 *Muri ri pipia tara hanuna tuna bulmakau ga vure ne ria. Ri bole valai vona a maka nihabi, ri ratea a habu dagi, ri kavurikea a maki ri ratea na limane ria. 42 *Pali a Vure i mata here ne ria, i mata taro ria, ri gi kavurikea a maka hada, a keva, a haro. I mavonga, i bele muholi a nita ni here puru hosi na puhu na raukea ne huriki a propet:

‘Mua o huriki a Israel!

Na tahuna mu made na malala i ngeki na pida i ravulu va,

mu rabalaki a maka sipsip a bulmakau, mu rata a ni-

habi. Pali i uka ma mu habi nau.

43 Mu habi na vure e Molok.

Mu habi tabu na hanuna hada na vure ne mua e Repan.

A vure nga mu rata na limane mua, ta mu gu kavurike rua.

Ngane mu rata mavonga, bara tonono tala mua vona a malala ne mua.

Bara mu vano, mu made manga mosi na malala mule lokovonga ne Babilon.’

44 “E huriki a gare ne hita ri tahoka a Kape na Ngava Dagi na tahuna ri laho lae na tabeke i ngeki. A kape iea, ri haea muri mai a nitana Vure i taki polo ne Moses. 45 *Muri e huriki e tune ria ri bole vilia na tahuna e Iosua i muga ne ria, ri bole polo a malala ne huriki a kabu ranga. E huriki a kabu nga, a Vure i lili tala ria. Ri vakapesia koea a kape, i valai i harena na tahuna e Davit a hariki i matakari o Israel. 46 *E Davit, a Vure i ngarua. Lakea i takia a Vure i ngaru ni gi hae a roho na Vure ne Iakop. 47 *Pali a roho iea, e Davit i uka ma i haea. E tuna, e Solomon a viri i haea.

48 “Pali a Vure Meli Liu i uka ma i made na roho ni hae. I manga a ngava a propet tara i takia hosi,

49 *E Bakovi Dagi i ta maea,

“A hunu a gula-hariki nau,

A malala a murina vahagu.

I uka tara roho mu gu haea ge kamumu ga made vona.

Ra iau, a ngaru a hini ga malo vona?

50 Iau ‘a ratarike a maki lobo nga.’

,”

51 *Lakea e Stepan i ta maea, “Mu putu ngingi! A hatene mua, a talingane mua i robo manga e huriki i uka ma ri lohoka na Vure! Mu manga e huriki a gare ne mua hosi, mu gegea a Hanu Kiripiripi!

* 7:36: Nim 7:3; 14:21; Gi 14:33 * 7:37: Vin 18:15 * 7:38: Nim 19:3 * 7:40: Nim 32:1

* 7:41: Nim 32:2-6 * 7:42: Amo 5:25-27 * 7:45: Ios 3:14-17 * 7:46: 2Sam 7:1-16

* 7:47: 1Ki 6:1-38 * 7:49: Ais 66:1-2 * 7:51: Ais 63:10 * 7:52: Mat 23:31

⁵² *E huriki a gare ne mua ri vaka-madihi lobo e huriki a propet hosi. Ri rabalaki e huriki a propet ri ta muga vona a Bakovi Malamala ta ge valai. I valai pali, pali mua mu habia na limane huriki a pile vona, mu rabalakia. ⁵³ Ra mua, e huriki a agelo ri habi ne mua a vinara na Vure, pali i uka ma mu ramaia. Mua kunana mu rabalakia.”

E Stepan Ni Padi Mate

⁵⁴ Na tahuna ri longo a ngavane Stepan, i madihi a hatene ria, ri karatata a ngine ria. ⁵⁵ *Pali e Stepan, a Hanu Kiripiripi i vakatorea, i mata rike na hunu i masia a bagetuanga na Vure. I masia e Isu i pesi tabukoi na Vure, na limana a kanena. ⁵⁶ *Lakea i ta maea, “Mu mata sike! A masia a Hunu i mata ka! A Tuna Bakovi i pesi tabukoi na Vure, na limana a kanena.”

⁵⁷ Na tahuna ri longoa a ngavane Stepan, ri magulu rike taku ri nugu kari a talingane ria, ri nunu lokovonga vona, ⁵⁸ ri turari talea na tanga dagi, ri padimatea na kedo. E huriki ri padi virihia na ngava ri kali tala a maka varakia ne ria, ri ru na vahana riau tara ni gale e Saulus, ge matakari.

⁵⁹ Na tahuna ri padia na kedo e Stepan, i vasileki, i ta maea, “Isu a Bakovi Dag, o bolea a hanugu.”

⁶⁰ *Muri i turume puru i gale dagi hateka, “Bakovi Dag, naha ni luhoi a naro hale ne ria.” Muri i mate.

8

¹ Na matane Saulus, a naro ri rata virihia e Stepan vona i kamumu hateka.

Na parava iea kunana ri vakatubu ni vakamadihi e huriki a tara ne Kristo o Ierusalem, lakea ri ha vapida lae, ri vano ri made na tabeke ne Iudea, a tabeke ne Samaria. Pali e huriki a apostolo i

uka ma ri vano. ² E huriki a bakovi kamumu ranga ri bolea a podane Stepan, ri taringia, muri ri tanua.

³ *Pali e Saulus i ratapile mavonga e huriki a tara ne Kristo. I dili na ruma ne ria, i turari tala e huriki a bakovi a ngatavine, i ru dili ria na bavi.

A Velenga Kamumu i Rere o Samaria

⁴ E huriki ri ha vapida lae, ri vara a Velenga Kamumu ne huriki na maka tanga ri lakea vona.

⁵ E Pilip i puru na tanga dagi e Samaria, i vakalongo e huriki vonga ne Kristo. ⁶ Na tahuna e huriki ri longoa e Pilip i vara, ri matai a maka nivakasiri i rata, ria lobo ri longo kamumu a ngava i taki. ⁷ I vakatavaga e huriki a beu, a vaha hale. I lili tala e huriki a hanitu ne huriki, lakea e huriki a hanitu ri kulugou, ri ha tala.

⁸ Ngane e huriki lobo na tanga iea ri vivi.

E Simon a Bakovi na Malulu

⁹ A bakovi tara i made na tanga dagi iea, a rana e Simon. Muga ne Pilip i lokovonga, e Simon i vakaholi e huriki a Samaria na malulu vona. I bibi rike mulea ta ia a bakovi dagi. ¹⁰ E huriki lobo ri longo maia, e huriki a bakovi tavula, e huriki a kakaina tanga, ri ta maea, “A bakovi iea i tahoka a nitora na vure ni gale e ‘Dagi.’”

¹¹ Ri longo maia, a vuhuna i tabaka ngane i vakaholi ria na malulu vona. ¹² Pali na tahuna e Pilip i vara ria, ri luhoi torea a Velenga Kamumu na harikianga na Vure, ri luhoi torea a rane Isu Kristo, lakea e huriki a bakovi a ngatavine ni vahilolo. ¹³ E Simon tara i luhoi tora, lakea ni vahilolo. Muri i laho turane Pilip, i turutu vona a maka nivakasiri dagi e Pilip i rata.

¹⁴ Na tahuna e huriki a apostolo o Ierusalem ri longo e huriki a Samaria ri bole a nitana Vure, ri

rudu e Petrus e Ioanes ru lakea ne ria. ¹⁵ Na tahuna ru bele, ru vasileki ne ria, ri gi bole a Hanu Kiripiripi, ¹⁶ a vuhuna i uka ma i, bele ne ria ma. Ni vahilolo ria kunana na rane Isu Kristo a Bakovi Dagi. ¹⁷ *Muri ru ru langa ne ria a limane rua, ri bole a Hanu Kiripiripi.

¹⁸ Na tahuna e Simon i matai e Petrus e Ioanes ru ru langa a limane rua ne huriki, lakea ri bole a Hanu Kiripiripi, i ngaru ni habi a moni ne rua, ¹⁹ i ta maea, “Muru habia nau a nitora iea, e rei a viri ga ru langa a limagu vona bara i bole a Hanu Kiripiripi.”

²⁰ Pali e Petrus i koli i ta maea, “A moni vomu ge velu. Ioe tara bara o velu, a vuhuna o luhoi ta go konea a nitora na Vure! ²¹ Ioe o uka ma go dili vona a leho miri ratea, a vuhuna a naromu i hale na matana Vure. ²² O pulo a vilomu, o ha vona a naro hale iea. O vasileki ne Bakovi Dagi ge pugea a naro hale o ngaru ni ratea. Ia ge ngaru, bara i pugea a naro hale vomu. ²³ A matakilala ioe, o ngutu hateka ni bole a nitora iea. Ioe a vora tavula na naro hale.”

²⁴ E Simon i koli, i ta maea, “O vasileki nau ne Bakovi Dagi, nahea ge bele nau a maki o taki.”

²⁵ E Petrus e Ioanes ru vakalongo e huriki ne Bakovi Dagi, ru tovo ria na ngavana. Muri ru hamule lakea o Ierusalem. Na tahuna ru laho hamule, ru vara e huriki na maka tanga o Samaria na Velenga Kamumu.

E Pilip i Tovo a Ori o Itiopia

²⁶ Ngane a agelo ne Bakovi Dagi i takia e Pilip, i ta maea, “O pesi rike, o vano, o laho na dala i pagitala o Ierusalem i puru lakea na nuli tanga e Gasa.” ²⁷ Lakea i malaga, i laho. Na bokodala i taguia a

bakovi o Itiopia. A bakovi iea a ori, ni pala a dolena. A leho vona ni matakari a tava na hariki ngatavine e Kandasi na robo e Itiopia. I sike pali o Ierusalem, i vasileki. ²⁸ Ngane i hamule lakea na tanga vona. I made langa na karis, i gia a puhu na raukea ne Isaia a propet. ²⁹ Lakea a Hanu Kiripiripi i takia e Pilip, “O lakea tabukoi na karis.”

³⁰ Lakea e Pilip i nunu lakea na karis, i longoa a bakovi i gia a puhu na hinere ne Isaia a propet. Lakea e Pilip i nanea, “Ra ngava o gia, o longokilalea?”

³¹ Lakea a ori i koli, i ta maea, “Ga longokilala navia? A viri ge tuveve poloa nau, bara lohoka vona.” Lakea a ori i takia e Pilip ge rike maia, ge made turana.

³² *A tabekena Hinere i gia a ori iea, i maea, “Ni lala manga a sipsip ni gi padimate.

I vulai, i malou manga a tuna sipsip ni pala a vuna, i uka ma i takia tara ngava.

³³ Na tahuna ri biu pilea, i uka ma ri pelekado kamumua.

I uka a hamona a vuhuna i uka ma i made tabu na malala.”

³⁴ Lakea a ori i nanea e Pilip, “O vakalongo iau ngane vona a propet iea. I taki mulea, o i taki a viri tara?” ³⁵ Lakea e Pilip i vakalongoa a ori na Velenga Kamumu ne Isu, i vakatubu na ngava iea.

³⁶⁻³⁷ *Na tahuna ru nunu puru na dala, ru bele vona tara naru. Lakea a ori i ta maea, “Mata lakea, a naru. A ngaru go vahilolo iau.”*

³⁸ Lakea i vakukua a bakovi i vakanunua a karis, ge hori taro. Muri e Pilip, a ori ru puru na naru, lakea e Pilip i vahiloloa. ³⁹ Na

* **8:17:** Apo 19:6 * **8:32:** Ais 53:7-8 * **8:36-37:** Apo 10:47 * **8:36-37:** A puhu hosi na Nita na Vure, i kupo ri uka lain 37. A puhu ranga kunana ri tahoka a lain iea: 37 Lakea e Pilip i takia, “Ioe o luhoi tora muholi, bara vahilolo ioe.” A ori i koli i ta maea, “Iau a luhoi tora vona e Isu Kristo ia a Tuna Vure.”

tahuna ru pagitala na naru, a Hanune Bakovi Dagi i bolea e Pilip, i vano. A ori i uka ma i matai tabua, pali i vivi hateka, i ramai a dalana, i vano. ⁴⁰ *Pali e Pilip i bele na tanga dagi e Asotus. I laho lakea o Sisaria, i vara a Velenga Kamumu na maka tanga na dala.

9

E Saulus i Pulo a Vilona (Apostolo 22:4-16; 26:9-18)

¹ *Na tahuna iea e Saulus i tababana ni ta tora hateka ge ratapile, ge rabalaki e huriki a murimuri ne Bakovi Dagi. I lakea na prister dagi, ² i takia ge herea tara raukea ge bole lakea na maka roho na vaponga na tanga dagi e Damaskus. A raukea bara i vakalongo ria ne Saulus ge lokovonga, ge matavisi ranga bakovi a ngatavine ri ramai a Dala ne Bakovi Dagi, * bara i lakavu ria, i turari mule valai o Ierusalem.

³ Na tahuna i popote ge bele o Damaskus, a nipara dagi na hunu i kinipageri vakaturutu halui ia. ⁴ E Saulus i boru puru na malala, i longoa a lohona viri i ta maea, "Saulus, Saulus, i navai o vakamadihi iau?"

⁵ Lakea e Saulus i nana, "Bakovi dagi, e rei ioe?"

A lohona viri i koli, i ta maea, "Iau e Isu, ra viri o vakamadihia. ⁶ Pali ngane o pesi rike, o dili na tanga dagi. Ga taki ioe na maki go ratea."

⁷ E huriki a bakovi ri laho turane Saulus ri pesi tata mavonga, ri ngapa. Ri longoa a lohona viri, pali i uka ma ri masia tara viri. ⁸ E Saulus i pesi rike, i mata para, pali i kepa. Ni tuli na limana, i dili na tanga dagi e Damaskus. ⁹ Na parava i tolu i kepa. I uka ma i kani, i uka ma i ninu.

¹⁰ Na tanga dagi e Damaskus i made vonga tara murimuri, a rana e Ananias. E Bakovi Dagi i bele vona na vurena, i galea, "Ananias!"

I koli, i ta maea, "Bakovi Dagi, iau ieni."

¹¹ Lakea e Bakovi Dagi i takia, "O pesi rike, o laho lakea na ruma e Iudas, na dala ni gale e Kiripi, o nana kanea vonga tara bakovi o Tarsus, a rana e Saulus. Ngane i vasileki vonga. ¹² I vurena, i masia a bakovi, a rana e Ananias, i valai, i ru langa a limana vona ge vakamatapara ia."

¹³ Pali e Ananias i koli i ta maea, "Bakovi Dagi, iau a longo e huriki ri takia a bakovi iea, ta i ratapile e huriki a tara vomu o Ierusalem. ¹⁴ Ngane e huriki a prister dagi ri rudu vilia ge lakavu e huriki ri gale a ramu."

¹⁵ *Pali e Bakovi Dagi i takia, "O vano! A bakovi iea, a ngarua ge lakea ne huriki a bakovi a ngatavine i uka ma ria a Iuda, e huriki a hariki, e huriki a Israel, ge vakalongo ria nau. ¹⁶ *Ga vakasiria na maka maki bara i bole a nimadihi vona na tahuna i ramai iau."

¹⁷ I mavonga, e Ananias i vano, i bele na ruma. I dili, i ru langa a limana ne Saulus, i ta maea, "O turagu o Saulus, e Isu a Bakovi Dagi, a viri i bele vomu na dala na tahuna o laho valai koea, i rudu iau a valai vomu, go matapara tabu, ge dili vomu a Hanu Kiripiripi." ¹⁸ I malaviriri kunana, a maki manga a honana manu i boru tala na matane Saulus, i matapara tabu. Lakea i pesi rike, ni vahilolo. ¹⁹ Muri i kani i vaga a tuhana.

E Saulus i Vara o Damaskus

* **8:40:** Apo 21:8 * **9:1:** Apo 8:3 * **9:2:** E huriki a murimuri ranga ri gale kalihi a lotu ne ria a Dala, a vuhuna e Isu ia a Dala na nimahuri vakaroro. Ioanes 14:6 * **9:15:** Apo 26:2,6; 27:24; Rom 1:5 * **9:16:** 2Ko 11:23-28

E Saulus i made turane huriki a murimuri o Damaskus na parava ranga, ²⁰ i lakea malaviriri na maka roho na vaponga, i vakalongo e huriki maea, “E Isu ia a Tuna Vure.” ²¹ *E huriki ri longoa a nitana ri turutu, ri vanana, “Ra bakovi iea, i navai i ta mavonga? Ia kunana a viri i rabalaki e huriki ri luhoi torea e Isu o Ierusalem. Pali ngane i valai koea ta ge lakavuria, ge turari mule ria ri gi pesi na matane huriki a prister dagi o Ierusalem.” ²² *A vinara ne Saulus i bele tora hateka. I vakasiri e huriki a Iuda ri made o Damaskus ne Isu ia e Kristo, lakea ri ngapa.

²³ Muri na parava i kupo, e huriki a Iuda ri varodo a ngava ri gi rabalakia e Saulus. ²⁴ Pali e Saulus i longoa a naro ta ri gi ratea vona. A rodo a haro ri tagari mavongea a poridala na tanga dagi, ta ri gi rabalakia e Saulus. ²⁵ *Pali na rodo tara e huriki a murimuri vona ri tuli rikea na nure dagi, ra i tura halui a tanga dagi. Ri vakamadea na kulopi, ri vakatavore purua na nimatatata, i vano.

E Saulus i Vara o Ierusalem

²⁶ *Na tahuna i luve o Ierusalem i ngaru ni dili turane huriki a murimuri. Pali ri mangenge vona, a vuhuna i uka ma ri luhoi ge ia a murimuri muholi. ²⁷ *Pali e Barnabas i tuhori ia, i tulia lakea ne huriki a apostolo, i vakalongo kamumu ria vona e Saulus i bele vona e Bakovi Dagi na dala, lakea e Bakovi Dagi i habi a ngava vona. I vakalongo tabu ria vona e Saulus i vara pagapaga na rane Isu o Damaskus. ²⁸ Lakea i made turane ria o Ierusalem, i laho lae turane ria, i uka ma i mangenge. I vara pagapaga na rane Bakovi Dagi. ²⁹ I ta turana, i vagege turane huriki a Iuda ri lohoka na nita Grik. Pali ri toni ni rabalakia. ³⁰ Na tahuna e huriki a tara ne Kristo ri longoa

ta ni gi rabalaki, ri tulia lakea o Sisaria taro, muri ri rudua ge lakea o Tarsus.

³¹ Muri e huriki a tara ne Kristo na maka tabeke ne Iudea, ne Galili, ne Samaria ri made na nivalemu. Ri muri mai a vilone Bakovi Dagi, lakea a Hanu Kiripiripi i vakatoria, i rata ria ri bele ala kupo hateka.

E Petrus i Korja e Anias

³² E Petrus i laho lae na tabeke lobo, i gosi e huriki a tara ne Kristo. Na parava tara i vano i gosi e huriki a tara na Vure ri made o Lida. ³³ Na tahuna i bele vonga i masia a bakovi tara, a rana e Anias. I beu i mahita kunana na kiri na pida i polotolu. ³⁴ Lakea e Petrus i takia, “Anias, e Isu Kristo i vakatavaga ioe. O pesi rike, o pilu a moke vomu.” I malaviriri kunana e Anias i pesi rike. ³⁵ E huriki ri made o Lida, o Saron ri masia i tavaga, lakea ri pulo a vilone ria, ri ramai e Bakovi Dagi.

E Petrus i Vakamahuria e Tabita

³⁶ Na tanga e Iopa a ngatavine tara i made vonga a rana e Tabita. A rana na nita Grik e Dorkas. Na parava vakaroro i muri mai a vilo kamumu, i kori e huriki a masia. ³⁷ I ratea a gilanga dagi, i mate. A podana ni vahilolo, ni ru na tabekena ruma polomeli. ³⁸ A tanga e Lida i tabukoi o Iopa. Lakea na tahuna e huriki a murimuri ri longoa e Petrus i made o Lida, ri rudu a bakovi ala rua ru lokovonga, ru takia, ru ta maea, “O valai malaviriri.”

³⁹ Lakea e Petrus i pesi rike, i vano turane rua. Na tahuna i bele, ri tuli sikea na ruma langalanga. E huriki a havuri ri pesi halui ia, ri tangi, ri vakasiria vona a maka varakia e Dorkas i rata na tahuna i tabana ni mahuri.

⁴⁰ Pali e Petrus i tono tala ria na ruma. Muri i turume puru, i vasileki. I mata lakea na podana

* 9:21: Apo 8:3 * 9:22: Apo 18:28 * 9:25: 2Ko 11:32-33 * 9:26: Gal 1:17-19 * 9:27: 1Ko 9:1

ngatavine, i ta maea, “Tabita, o pesi rike!” Lakea i matapara. Na tahuna i masia e Petrus, i made rike. ⁴¹ Muri e Petrus i nugua na limana, i tuli pesia. I gale palupu e huriki a tara na Vure, e huriki a havuri, i vakasiria ne ria e Tabita i mahuri mule na matenga. ⁴² A velengana ni longo lobo na tanga dagi e Iopa, lakea e huriki ala kupo ri luhoi torea e Bakovi Dagi. ⁴³ Muri e Petrus i made vonga o Iopa na parava i kupo. I made turana bakovi a rana e Simon. A bakovi iea, a mari ni rata a maki na kulina bulmakau.

10

A Agelo i Bele ne Kornelius

¹ A bakovi tara i made na tanga dagi e Sisaria, a rana e Kornelius. Ia a ubu na nugumaheto ala 100 ne Rom. E Kornelius a turane huriki a nugumaheto ni gale a tara na Itali. ² E Kornelius turane huriki a kabu vona ri togoa a Vure. I hatebalala, i kori vakaroro e huriki a mata-sia, i vasileki na Vure na parava vakaroro. ³ Na parava tara, na kilala i tolu na malunga, i masia na vurena a agelo na Vure i bele vona, i galea, “Kornelius!”

⁴ Lakea e Kornelius i mangenge hateka, i matanono tamoroa, i nanea, “Bakovi Dagi, i navai?”

A agelo i koli, i ta maea, “A Vure i longo a nivasileki vomu, i matai a hini o kori e huriki a matasia, i vivi vomu. ⁵ O rudu ranga bakovi ri gi lakea na tanga e Iopa, ri gi tuli vilia a bakovi tara, a rana e Simon, ra ni gale e Petrus. ⁶ Ia a mosi ne Simon, a mari ni rata a maki na kulina bulmakau. A roho vona i pesi tabukoi na dari.”

⁷ Na tahuna a agelo i vano pali, e Kornelius i gale a vora vona ala rua turana nugumaheto. A nugumaheto iea, i made tabukoi ne Kornelius vakaroro, i matakaria. I luhoi torea a Vure. ⁸ E Kornelius i taki tou vona a maki i bele vona. Muri i rudu tou, to lakea na tanga e Iopa.

E Petrus i Vurena

⁹ Na parava muri, na kuru haro, to ngalai lokovonga e Iopa. Na tahuna iea, e Petrus i rike na mapana ruma ge vasileki. ¹⁰ I vitolo, i ngaru ni kani. Na tahuna e huriki ri tarangai a maki ni kani vona, i vurena. ¹¹ I masia a hunu i mata ka, i masia a maki tara i manga a lavalava dagi ni vakata-vore puru. A maki tara i nugutata a harena i va, ni vakata-vore puru na malala. ¹² A lavalava iea i vonu vona a maka livoa, a tabele bako, a kadirovo. ¹³ Muri a lohona viri i ta maea, “Petrus, o pesi rike, o rabalaki, o kani a maki nga!”

¹⁴ *Pali e Petrus i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, i uka liu! Iau i uka ma kani kilala a maki muto.”*

¹⁵ *A lohona viri i ta tabu, i ta maea, “A ra maki a Vure i ratea i bele kabakaba, naha ni takia ta i katoki.”

¹⁶ A maki iea i bele balaka tolu. Muri ni lalu rike malaviriri na hunu.

¹⁷ E Petrus i loho viliha vona ra maki i masia na vurena, i navai a pelegona. Na tahuna i tabana ni luhoi viliha, a bakovi ala tolu, re Kornelius i rudu, to mata visi pali a ruma e Simon, to pesi na poridala. ¹⁸ To gale, to nana, “I tahoka tara mosi i made koea, a rana e Simon Petrus?”

¹⁹ E Petrus i tabana ni luhoi kadoa a maki i masia na vurena,

* **10:14:** Levi 11:1-47; Ese 4:14 * **10:14:** A vinara ne huriki a Iuda, a maki ni kani ranga i kabakaba, a maki ni kani ranga i katoki. Bara ri kani a maki ni kani katoki, ria ranga bara ri katoki, ri keru ni dili na roho na Vure. Bara i rata taro tara naro ni rata ria ri kabakaba tabu, muri bara ri dili tabu na roho na Vure, ri vasileki. A vinara ne ria, e huriki i uka ma ria a Iuda ri katoki. A Iuda bara i padoi a viri i uka ma ia a Iuda, bara i katoki ngane. Pali ngane a Vure i takia e Petrus nahea ge taki a maki ni kani o a viri i uka ma a Iuda ge katoki. * **10:15:** Mrk 7:15,19

lakea a Hanu Kiripiripi i takia, “Simon, a bakovi ala tolu to matakana ioe. ²⁰ O pesi rike o puru mai tou. Naha ni koi, o vano turane tou, a vuhuna iau kunana a rudu tou to valai.”

²¹ Muri e Petrus i puru i taki a bakovi nga, “Iau kunana a bakovi moto matakanea. I navai moto valai?”

²² Lakea to koli, to ta maea, “E Kornelius, a ubu na tara na nugumaheto ala 100, i rudu mateu mete valai. Ia a bakovi malamala, i togoa a Vure. E huriki a Iuda lobo ri ngarua. A agelo na Vure i takia ge taki ioe, go lakea na ruma vona, ge longo ranga ngava go taki.”

²³ Muri e Petrus i taki tou to go dili na ruma, i matakari tou vona a rodo iea. Na parava muri i vano turane tou. E huriki a murimuri ranga na tanga e Iopa, ria ranga ri vano. ²⁴ Na parava muri ri bele o Sisaria. E Kornelius i pasimata ne ria, i gale palupu pali e huriki a kabukabu, e huriki a turana, ri vapopo. ²⁵ Na tahuna e Petrus i dili na ruma, e Kornelius i turume puru, i kavurikea. ²⁶ *Pali e Petrus i tuli pesia, i ta maea, “O pesi rike. Iau tara a bakovi tavula kunana.”

²⁷ E Petrus i ta turana e Kornelius na tahuna ru laho dili, lakea i matai e huriki ala kupo ri vapopo. ²⁸ Lakea i taki ria, “Mu lohoka vona a vinara ne mia e huriki a Iuda. I uka ma mi gi laho turane huriki i uka ma ria a Iuda, o mi gi gosi ria. Pali a Vure i taki pali iau nahea ga galea tara viri ge a bakovi tavula, o ge muto. ²⁹ I mavonga, na tahuna mu gale iau, i uka ma a takia tara ngava. A valai kunana. Pali ngane ga nana mua, i navai mu talo rike a ngava nau?”

³⁰ E Kornelius i koli, i ta maea, “A maki tara i bele nau rira. Ngane a parava i va i polo pali. A vasileki na tahuna maea, na kilala i tolu na

malunga. I bele vakaturutu nau tara bakovi, i pesi na ngalagu, a varakia vona i kea hateka. ³¹ I taki iau, i ta maea, ‘Kornelius, a Vure i longo pali a nivasileki vomu, i matai a hini o kori e huriki a mata-sia vona. ³² I mavonga, o talo rike a ngava ne Simon, a rana tara e Petrus, ge valai. Ngane ia a mosi ne Simon o Iopa, a mari ni rata a maki na kulina bulmakau, i made tabukoi na dari.’ ³³ I mavonga a talo rike malaviriri a ngava vomu, go valai. I kamumu hateka o valai pali. Ngane mi made koea na matana Vure, mi gi longo a ngava e Bakovi Dagi i taki vomu go taki polo ne mia.”

E Petrus i Puka Tala a Ngava ne Kornelius

³⁴ *Muri e Petrus i ta rike, i ta maea, “Iau ngane a matakilaka vona, a Vure i rata a naro i palupulupu ne huriki a kabu lobo: e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda. ³⁵ Na tanga lobo, e rei a viri i togoa a Vure, i rata a naro kamumu, a Vure bara i ngarua. ³⁶ Mu lohoka vona a ngava a Vure i taki mia e huriki a Israel vona, i vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki bara ri made na nivalemu turana Vure na tahuna ri luhoi torea e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne huriki lobo. ³⁷ *Mu lohoka vona a maka maki i bele na tabeke ne Iudea, i vakatubu o Galili muri ne Ioanes i taki e huriki ge vahilolo ria. ³⁸ *Mu lohoka vona, a Vure i vulakia e Isu o Nasaret, i habi vona a Hanu Kiripiripi, a nitora. E Isu i laho na tabeke lobo, a Vure i made turana, i rata a naro kamumu, i korimule e huriki a bakovi i ratapile ria a hanitu.

³⁹ “Mi matai a maki lobo i rata na robo ne huriki a Iuda, a maki i rata o Ierusalem. Muri ri paitatea na kai tavalavala, i mate. ⁴⁰ Pali na parava i tolu muri ne

* 10:26: Apo 14:13-15; Kap 19:10

* 10:34:

* 10:38: Mat 3:16; Luk 4:17-21

Vin 10:17; Rom 2:11

* 10:37: Mat 4:12-17

Isu i mate, a Vure i vakamahuri mulea na matenga, i rudua i bele ne huriki. ⁴¹ *Pali i uka ma i bele ne huriki lobo. I bele kunana ne mia e huriki a Vure i vulaki mia mi gi matai, mi gi vakalongo e huriki. Re mia e huriki mi kani, mi ninu turana na tahuna i mahuri mule. ⁴² *I vakuku mia mi gi vara e huriki, mi gi vakalongo kamumu ria maea, 'A Vure i vulakia e Isu ge pelekado e huriki ri mahuri, e huriki ri mate pali.' ⁴³ *E huriki a propet ri vakalongo muga vona pali. Ri vakalongo ne e rei a viri i luhoi tora ia, a Vure bara i puga a naro hale vona na rane Isu."

A Hanu Kiripiripi i Dili ne Huriki

⁴⁴ *Na tahuna e Petrus i tabana ni ta, a Hanu Kiripiripi i dili malaviriri ne huriki vonga ri longo a ngavana. ⁴⁵ E huriki a murimuri ri valai turane Petrus, e huriki ni pala pali a kuline ria, ri turutu vona a Vure i habi a Hanu Kiripiripi ne huriki a kabu i uka ma ria a Iuda. ⁴⁶ *Ri lohoka vona a Vure i habi a Hanu Kiripiripi ne ria, a vuhuna ri longo ria ri ta na nita tebi, ri kavurikea a Vure.

Muri e Petrus i ta maea, ⁴⁷ "E huriki nga ri bole a Hanu Kiripiripi i manga hita muga. Pali e rei ngane ge ta kari hita, nahea si gi vahilolo ria?" ⁴⁸ *Lakea i taki ria ni gi vahilolo ria na rane Isu Kristo. Muri ri takia e Petrus ge made turane ria na parava ranga.

11

E Petrus i Lakea o Ierusalem

¹ Ngane e huriki a apostolo, turane huriki ri luhoi torea e Kristo na robo e Iudea, ri longo e huriki i uka ma ria a Iuda ri luhoi torea a nitana Vure. ² Lakea na tahuna e Petrus i luve o Ierusalem, e huriki ri ramai a naro ni pala a kuli, ri

tahatea, ³ *ri ta maea, "I navai o lakea na ruma ne huriki i uka ma ria a Iuda, i uka ma ni pala a kuline ria, o kani turane ria?"

⁴ Lakea e Petrus i tuveve polo ne ria a maki lobo i bele vona, i ta maea, ⁵ *"Na parava tara a vasileki na tanga dagi e Iopa, lakea a vurena. A masia tara maki i manga a lavalava bolabola ni nugu na tabekena i va, ni vakata-vore na hunu, i puru valai na hini a made vona. ⁶ A matanonoa, a matai pololilo a maka maki a vinara i taki i uka ma si gi kani: a maka maki mahuri na robo, a maki ni matakari, a maka mata, a maka kadirovo. ⁷ Muri a longoa a lohona viri i taki iau, i ta maea, 'Petrus, o pesi rike, o rabalaki, o kani.'

⁸ "Lakea a koli, a ta maea, 'Bakovi Dagi, i uka liu! Iau, i uka ma i dili ma na ngavagu tara maki katoki.'

⁹ "Lakea a lohona viri i ta valai tabu na hunu, i ta maea, 'A ra maki a Vure i ratea i kabakaba, naha ni takia ta i muto.' ¹⁰ A maki iea i bele balaka tolu. Muri ni lalu rike tabu na hunu a lavalava bolabola.

¹¹ "I uka ma i tabaka a bakovi ala tolu to bele. A bakovi nga, ni rudu o Sisaria to go matai iau. ¹² A Hanu Kiripiripi i taki iau nahea ga loho vagorigori, ga vano kunana turane tou. A murimuri ala polotara nga, ria ranga ri vano turagu, mi dili na ruma na bakovi iea. ¹³ I vakalongo mia vona a agelo na Vure i bele vona na ruma, i takia, 'O rudu ranga viri ri gi lakea o Iopa, ri gi matakanea e Simon, a rana tara e Petrus, ri gi takia ge valai. ¹⁴ *Bara i takia vomu tara ngava ge korimule ioe turana kabu vomu.'

¹⁵ *"Na tahuna a vakatubu ni ta, a Hanu Kiripiripi i dili ne ria. I manga a hini i dili ne hita muga.

* 10:41: Luk 24:42-43; Apo 1:8

* 10:42: Apo 17:31; 1Pe 4:5

* 10:43: Ais 53:5-6; Jer

31:34; Apo 2:38

* 10:44: Apo 11:15; 15:8

* 10:46: Apo 2:4; 19:6

* 10:48: Apo 19:5

* 11:3: Apo 10:28; Gal 2:12

* 11:5: Apo 10:9-48

* 11:14: Apo 16:31

* 11:15: Apo 2:4

* 11:16: Apo 1:5

16 *Muri a longovisia a ngavane Bakovi Dagi i takia, 'E Ioanes i vahilolo e huriki na naru, pali iau bara vahilolo mua na Hanu Kiripiripi.' 17 Hosi si luhoi torea e Isu Kristo a Bakovi Dagi, lakea a Vure i habi a Hanu Kiripiripi ne hita. Pali ria ngane ri luhoi torea e Isu, a Vure i habia a Hanu Kiripiripi ne ria. Pali iau e rei iau, ga hatekakaria a Vure nahea ge habi a Hanu Kiripiripi ne ria?"

18 *Na tahuna ri longoa a nitana, ri uka ngava, lakea ri kavurikea a Vure, ri ta maea, "Ngane si lohoka vona e huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda, ria ranga a Vure i ngaru ria ri gi pulo a vilone ria, ri gi bole a nimahuri vakaroro."

E Huriki a Kabu ne Kristo o Antiok

19 *Na tahuna e Stepan ni rabalaki, ni rata hale e huriki ri luhoi torea e Isu. Lakea ri ha viliha, ri lakea o Ponesia, o Saiprus, o Antiok. Na tahuna ri made na tanga nga ri vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki a Iuda kunana. 20 Pali e huriki a bakovi ranga, a bakovi o Saiprus, a bakovi o Sirene, ri luve o Antiok, ri vakatubu ni vakalongo a Velenga Kamumu ne Isu Kristo ne huriki na tanga iea, i uka ma ria a Iuda. 21 A nitora ne Bakovi Dagi i tabuli ne ria, lakea e huriki ala kupo ri luhoi torea e Bakovi Dagi, ri pulo a vilone ria.

22 *A velengane ria i bele ne huriki a tara ne Kristo o Ierusalem, lakea ri rudua e Barnabas i lakea o Antiok. 23 Na tahuna i bele, i vivi, a vuhuna i matai a Vure i rata kamumu ria. I vara ria ri gi habi a hatene ria ni ramai e Bakovi Dagi, ri gi pesi tora. 24 I rata mavonga a vuhuna ia a bakovi kamumu, i luhoi tora hatekea a Vure, a Hanu Kiripiripi i leho tora turana. I kori

e huriki ala kupo vonga ri dili na tara ne Bakovi Dagi.

25 *Muri e Barnabas i lakea o Tarsus ge matakanea e Saulus. 26 Na tahuna i matavisia i turea, ru lakea o Antiok. Ru made vonga na pida i taku, ru tovo e huriki ala kupo. I vonga o Antiok e huriki a murimuri ni gale visi ria a Kristian.

27 Na tahuna iea, a propet ranga ri pe e Ierusalem, ri puru valai o Antiok. 28 *A turane ria tara, a rana e Agabus, i dili vona a Hanu Kiripiripi, i pesi rike, i ta propet vona a pago dagi ta ge bele na tabeke lobo e Rom i matakari. A pago iea i bele na tahuna a hariki e Klaudius i matakari o Rom. 29 E huriki a murimuri ri longoa a ngava ne Agabus, lakea ri varodo a ngava ri gi ru palupu a moni, na ningaru ne ria takutaku, ri gi vakaru a kinori lakea ne huriki a kabu o Iudea. 30 *Ri rata mavonga, lakea ri rudu e Barnabas e Saulus ru bole a moni, ru vano ru habi ne huriki a bakovi dagi na lotu o Iudea.

12

E Herod i Rabalakia e Iakop

1 Na tahuna iea a hariki e Herod* i vakatubu ni ratapile e huriki a tara ne Kristo. 2 I rabalakia na bainat e Iakop, e tukane Ioanes. 3 Na tahuna i matai e huriki a Iuda ri vivi vona a naro i ratea, i lakavua e Petrus. I ratea a naro iea na Habu na Bret i Uka Is. 4 I ru dilia na bavi, i ru ia na limana nugumaheto ala ravulu a polona i polotara, ri gi tagaria. E Herod i ngaru ni dava ge lobo taro a habu na Nipagepolo, muri ge vakapesia na matane huriki, ni gi pelekado. 5 E Petrus i made na bavi, pali e huriki a tara ne Kristo ri vasileki na Vure na parava lobo, ge koria.

* 11:18: Apo 13:48; 14:27 * 11:19: Apo 8:1-4 * 11:22: Apo 4:36 * 11:25: Apo 9:30

* 11:28: Apo 21:10 * 11:30: Apo 12:25 * 12:1: E Herod Agripa e tubune hariki Herod, ra viri i matakari na tahuna e Isu ni poda.

E Petrus i Ha Tala na Bavi

⁶ Na rodo muga na parava e Herod ta ge bole talea e Petrus ni gi pelekado, e Petrus i mahita na koropalanā a nugumaheto ala rua. Ri kolotatea na sen i rua. E huriki a nugumaheto ranga ri tagari na logo na bavi. ⁷ A agelo ne Bakovi Dagi i bele vakaturutu tabukoi ne Petrus, a nipara dagi i parai a bavi. A agelo i ubia na kamagane Petrus, i vangoa, i ta maea, “O pesi rike malaviriri.” Lakea a sen i maparu tala na limane Petrus.

⁸ Muri a agelo i takia, i ta maea, “O rodo a varakia, a vahapolo vomu.” Lakea e Petrus i rata mavonga. Muri a agelo i takia, i ta maea, “O kavitagu ioe vona varakia ola vomu, o muri nau.” ⁹ Lakea e Petrus i muri vona, ru pagitala na bavi. Pali i uka ma i lohoka vona ge muholi a maki i ratea a agelo. I pahaluhoi ta i vurena kunana. ¹⁰ *Ru vano, ru laho polo vona a tagari. Muri ru laho polo vona tabu a tagari tara. Muri ru bele na poridala ni rata na aen i pagitala lakea na tanga dagi. A logo na poridala i mata ka tavula muga, lakea ru pagitala. Na tahuna ru laho basi popote pali na dala, a agelo i marakavelu vona.

¹¹ Na tahuna e Petrus i matakilaka vona a maki i bele vona, i ta maea, “Ngane a lohoka vona e Bakovi Dagi i rudua a agelo vona i valai, i korimule iau na limane Herod, i korimule iau na maka naro e huriki a Iuda ri luhoi ta ri gi rata virihi iau vona.”

¹² Lakea na tahuna i matakilaka vona a hini i uka ma i vurena, i vano maia a ruma ne Maria, e kinane Ioanes, a rana tara e Markus, ta ge matai e huriki ri vapopo, ri vasileki vonga. ¹³ Na tahuna i bele na ruma, i tutulidi. A vora ngatavine i valai, a rana e Roda, ta ge matai a viri

i tutulidi. ¹⁴ Na tahuna i longokilalea a lohona Petrus, i vivi hateka, i longokaburungi ni talea a logo. I nunu hamule, i vakalongo e huriki, i ta maea, “E Petrus i pesi polovavo!”

¹⁵ Pali ri takia, ri ta maea, “Ioe a manga!” Pali i ta kinigao mai ria ta e Petrus muholi. Pali ria ri taki ia, ri ta maea, “Ma ga agelo vona.”

¹⁶ Pali e Petrus i tutulidi mavonga polovavo. Na tahuna ri talea a logo, ri turutu vona. ¹⁷ Pali e Petrus i totokari ria na limana, nahea ri gi ta. Muri i vakalongo ria vona e Bakovi Dagi i tuli tala navia na bavi. Muri i taki ria, i ta maea, “Mu vakalongo e Iakop turana e huriki ranga ri luhoi torea e Kristo, mu vakalongo ria na maki i bele nau. Muri i pe ria, i lakea na tabeke tara.

¹⁸ *Na hatelanga e huriki a tagari ri turutu, ri luhoi legelege hateka vona e Petrus i uka ma ia vonga. ¹⁹ Muri e Herod i longoa e Petrus i ha na bavi, lakea i taki e huriki ri gi matakanea, pali i uka ma ri matavisia. Lakea i nana kado e huriki a tagari, pali ri keri ni ta, lakea i vakuku ni gi rabalaki.

Muri e Herod i pea e Iudea, i lakea o Sisaria ta ge made popote vonga.

A Nimatene Herod

²⁰ E Herod i madihi a hatena vona e huriki na tanga e Tair e Sidon. Lakea e huriki nga ri vadili vapopo, ri puru, ri gi masia. Na tahuna ri bele vonga, ri ta taro turana e Blastus, a bolekorī tara ne Herod, ri takia ge pesi turane ria. Muri ri lakea ne Herod, ri takia ri ngaru ni made turana na nivalemu, a vuhuna a maki ni kani lobo ne ria, ri bole na robo i matakari e Herod.

²¹ Na parava ni ru ri gi ta turana, e Herod i bagetu na varakia na hariki, i made na gula hariki vona, i habi a ngava ne huriki.

* 12:10: Apo 5:19 * 12:18: Apo 5:22-24

²² Lakea e huriki ri gale tala, ri ta maea, “Ra bakovi dagi i ta ta, i uka ma a bakovi tavula. Ia a vure!”

²³ *Malaviriri kunana a agelo ne Bakovi Dagi i rabalakia, a vuhuna i uka ma i kavurikea a Vure. I rike vona a gilanga dagi, i kania a maka mata kiroko, i mate.

²⁴ *Pali na parava lobo e huriki ala kupo ri longo a nitana Vure, ri luhoi torea.

²⁵ *Na tahuna iea e Barnabas e Saulus ru vakalobo a leho ne rua o Ierusalem, ru turea e Ioanes, a rana tara e Markus, to hamule sike o Antiok.

13

E Barnabas e Saulus Ni Rudu Tala

¹ I tahoka e huriki a tara ne Kristo ri made o Antiok. A bakovi ala lima ne ria a propet, a mari ni tovo. A rane ria ra nga: E Barnabas, e Simion a rana kalale vona e Kuli Kato, e Lusius o Sirene, e Man-aen re turane Herod a hariki, e Saulus. ² *Na parava tara e huriki nga ri kavurikea a Bakovi Dagi, ri peremu, lakea a Hanu Kiripiripi i taki ria, i ta maea, “Mu vulaki e Barnabas e Saulus ru gu rata a leho a gale rua ru gu rata.” ³ *Muri ri vasileki, ri peremu, ri ru langa a limane ria ne rua, ri rudu rua ru vano.*

A Bakovi na Malulu o Saiprus

⁴⁻⁵ *E Barnabas e Saulus, a Hanu Kiripiripi i rudu tala rua, ru puru o Salamis. E Ioanes-Markus tara, i tou, ge tuhori rua. To rike na aga vonga o Selusia, to lakea na bodu e Saiprus. Na tahuna to bele na tanga dagi e Salamis to vakalongo a nitana Vure pololilo na maka roho na vaponga ne huriki a Iuda vonga.

⁶ To laho vona a tabeke lobo na bodu, to bele na tanga e Papos.

Ru taguia vonga a bakovi o Iuda tara, a rana e Bar-Isu, a bakovi na malulu, a nitamina propet. ⁷ A bakovi iea i made turana matakari tara na tanga, a rana e Sergius Paulus, a bakovi na lohokanga. I talo rike a ngava ne Barnabas e Saulus ru gu lakea vona, ru gu vakalongoa vona a nitana Vure. ⁸ Pali ra bakovi na malulu, a rana na nita Grik e Elimas, i koi ne rua. I koi vona a matakari ge luhoi torea a Vure. ⁹ Pali e Saulus, a rana tara e Paulus, i dili vona a Hanu Kiripiripi, i matanonoa e Elimas i takia, ¹⁰ “Toe a tuna hanitu! Ioe a pile na maka maki kamumu! O tatami bala, o rata bala a naro hale! Garika go lobo ni rata marogo a dala kiripiripi ne Bakovi Dagi?” ¹¹ *Ngane a limane Bakovi Dagi ge padoi ioe, go kepa. O uka ma go matai a haro na parava ranga.”

Malaviriri kunana a bakovi iea i kepa, i bakai viliha na viri ge tulia na limana, ge vakasiria na dala. ¹² Na tahuna a matakari i masia a naro iea i bele, i luhoi torea a Vure, a vuhuna i turutu vona a vinara ne Bakovi Dagi.

E Barnabas e Paulus Ru Bele o Antiok

¹³ *Muri e Paulus, e Barnabas, e Ioanes to rike na aga o Papos, to lakea o Perga na tabeke ne Pampilia. Na tahuna ri bele vonga e Ioanes-Markus i pe rua, i hamule lakea o Ierusalem. ¹⁴ Pali e Paulus e Barnabas ru pea e Perga ru valai, ru bele na tanga dagi e Antiok na tabeke ne Pisidia. Na parava ni malo ru dili na roho na vaponga, ru made puru. ¹⁵ Ni gi lobo a vinara e Moses, a hinere ne huriki a propet, lakea e huriki a bakovi dagi na roho na vaponga ri nana e Paulus e Barnabas, ri ta maea, “Marua a turane mia,

* 12:23: Dan 5:20 * 12:24: Ais 55:11 * 12:25: Apo 11:29-30; 15:37 * 13:2: Apo 9:15 * 13:3: Apo 6:6 * 13:3: O masia a mep na maka nihavai ne Paulus na bitona puhu. * 13:4-5: Apo 12:12; 15:39 * 13:11: Apo 9:8 * 13:13: Apo 15:38

muru tahoka a ngava ni vakatora a hatene huriki, muru takia ngane.”

¹⁶ Lakea e Paulus i pesi rike i toto rike a limana ri gi longo, lakea i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Israel, mua e huriki i uka ma mua a Iuda, pali mu togoa a Vure, mu longo valai nau! ¹⁷ *A Vure ne hita e huriki a Israel i vulaki e huriki a gare ne hita, i rata ria ri bele kupo hateka na tahuna ri made o Egipto. Muri i bole tala ria o Egipto na nitora dagi vona. ¹⁸ *I hatenono na naro hale ne ria na tahuna ri laho lae na malala i ngeki na pida i ravulu va. ¹⁹ *Muri i vakalobo a kabu dagi i polorua o Kenan, i bole a malala ne ria i habi polo ne huriki a Israel, ga malala ne ria liu. ²⁰ *A maka maki nga ri bele pololilo na pida i 450.

“Muri i habi ne huriki a Israel e huriki a mari ni pelekado a ngava ri matakari ria, i harena na tahuna ne Samuel a propet. ²¹ *Muri ri ngarua a hariki ge matakari ria, lakea a Vure i habia ne ria e Saulus e tune Kis, a hamone Bensamin. I matakari ria na pida i ravulu va. ²² *Muri a Vure i vakaloboa e Saulus, i ratea e Davit ge ia a hariki ne ria. A Vure i vakalongo e huriki ne Davit, i ta maea, ‘Iau a matakilalea e Davit, re tune Iesi, ia a bakovi kamumu, a vivi vona. Bara i rata lobo a maki a ngaru ge rata.’

²³ *A Vure i ramaia a ngava i takia hosi, i vulakia na hamone Davit a bakovi ge korimule hita, i rudua i bele ne huriki a Israel. A bakovi iea e Isu. ²⁴ *Muga ne Isu i valai, e Ioanes a mari ni vahilolo i vara e huriki a Israel ri gi pulo a vilone ria, ni gi vahilolo. ²⁵ *Na tahuna e Ioanes i popote ge vakalobo a leho vona, i ta maea,

‘Mu luhoi iau ge iau e rei muholi? Iau i uka ma a bakovi mu davea. A bakovi iea bara i muri valai. Pali iau i uka ma a bakovi kamumu ga puga vuroki a mota na vahapolo vona.’

²⁶ “Mua o huriki a turagu, mua e huriki a hamone Abraham, mua e huriki i uka ma mua a Iuda pali mu togoa a Vure, mu longo kamumu. Ra ngava na Vure ge korimule e huriki, a Vure i vakaru vilia ne hita. ²⁷ E huriki o Ierusalem turane huriki a matakari ne ria, i uka ma ri matakilalea a bakovi iea. I uka ma ri longokilala a ngava ne huriki a propet, ra ni gi tala na Parava Nimalo lobo. I mavonga, na tahuna ri takia e Isu ge mate, ri rata a ngavane huriki a propet hosi i bele muholi. ²⁸ *I uka ma ri masia e Isu ge ratea tara naro hale ge mate vona. Pali ri takia e Pilato ge rabalakia. ²⁹ *Ri rata virihia a naro lobo, ra ni here puru hosi vona. Muri ri paru talea na kai tavalavala, ri vakatabuli a podana na babe. ³⁰ Pali a Vure i vakamahuri mulea na matenga. ³¹ *Muri i bele balaka kupo ne ria e huriki ri laho muga turana, ra ri malaga o Galili, ri laho sike lakea o Ierusalem turana. Pali ngane ri vakalongo e huriki a Israel ne Isu.

³² “Mi vakalongo mua vona a Velenga Kamumu, ra ngava a Vure i ta muholi vona hosi ne huriki a gare ne hita, ³³ *ngane i bele muholi na matane hita e huriki a hamone ria. I bele muholi na tahuna i vakamahuri mulea na matenga e Isu. A ngava iea ni here na ruana sapta na Linge, i ta maea, ‘Ioe e Tugu.

Mona a vakasiri e huriki ne iau e Tamamu.’

³⁴ *A Vure i vakamahuri mulea na matenga, i uka ma i bera. I manga

* 13:17: Nim 1:7; 6:6; 12:51

* 13:18: Gi 14:34; Vin 1:31-32

* 13:19: Vin 7:1; Ios 14:1

* 13:20: Het 2:16; 1Sam 3:20

* 13:21: 1Sam 8:5,19; 10:20-24

* 13:22: 1Sam 13:14; 16:12;

Sng 89:20 * 13:23: 2Sam 7:12-16

* 13:24: Mat 3:1-2

* 13:25: Ion 1:20,27

* 13:28:

Mat 27:22-23

* 13:29: Mat 27:59-60

* 13:31: Apo 1:3,8

* 13:33: Sng 2:7

* 13:34:

Ais 55:3

a ngava ni here puru hosi, i maea,
'Ga rata kamumu mua, ga vak-
abagetu mua,

i manga a ngava a ta muholi
ne Davit a hariki.'

³⁵ *A nita tara na Hinere i ta maea,
'I uka ma go matataroa a bakovi o
vulakia

ge rata a leho vomu ge
mavuru na lovo.'

³⁶ Hosi, na tahuna e Davit i made
na malala, i rata lobo a leho a Vure
i habi vona. Muri i mate, ni tanu
turana e huriki a viri vona. Muri a
podana i bera. ³⁷ Pali a viri a Vure
i vakamahuri mulea na matenga i
uka ma i bera.

³⁸ "Mua o huriki a turagu, a
ngaru mu gu lohoka vona, miri
vakalongo mua vona a Vure bara
i puga vuroki a naro hale ne mua
na tahuna mu luhoi torea e Isu.

³⁹ *A vinara ne Moses i uka ma
i puga vuroki a naro hale leg-
elege ne mua, ge rata mua mu
malamala na matana Vure. Pali
e rei a viri i luhoi torea e Isu,
bara i puga vuroki a naro hale
lobo vona, i ratea i malamala na
matana Vure. ⁴⁰ Mu matadoko, ma
ge bele muholi ne mua a ngava
hosi ne huriki a propet, i maea,

⁴¹ *"Mua o huriki a bakovi ni nongo
vaki!

Bara mu turutu, muri mu
mate,
a vuhuna lau ga ratea tara maki ge
bele ne mua.

Bara a viri i taki mua vona a
maka maki ga ratea,
i uka ma mu gu longo maia.' "

⁴² Na tahuna e Paulus i taki lobo
a ngava nga, ru pesi rike e Barn-
abas, ta ru gu vano, lakea e huriki
ri nana tora rua ru gu hamule
valai tabu girira na Parava Nimalo
tara, ru gu vara tabu vona a ngava
iea. ⁴³ I lobo ngane a vaponga,
e huriki ri vapida. Muri e huriki
ranga ri ramai rua, e huriki a Iuda
turana e huriki i uka ma ria a Iuda,

ra ri dili na lotu na Iuda ri muri
ne rua. Lakea ru ta turane ria, ru
vakatora a niluhoi ne ria, ri gi pesi
tora ni luhoi torea a Vure ge rata
kamumu ria.

⁴⁴ Na Parava Nimalo muri,
e huriki lobo na tanga dagi ri
vapopo ni longo a nitane Bakovi
Dagi. ⁴⁵ Na tahuna e huriki a Iuda
ri matai e huriki ala kupo ri bele,
i madihi a hatene ria, ri hehea, ri
harogia e Paulus vona a ngava i
taki.

⁴⁶ *Lakea e Paulus e Barnabas
ru koli paga paga kunana, i uka
ma ru mangenge, ru ta maea, "A
Vure i ngaru maria miri gi vaka-
longo muga ne mua a nitana. Pali
mu marikoi vona a nita iea. Mu
vakasiri mua, i uka ma mua a
viri kamumu ni bole a nimahuri
vakaroro. Ngane miri gi matataro
mua, miri gi lakea ne huriki i uka
ma ria a Iuda. ⁴⁷ *Miri gi rata
mavonga, a vuhuna e Bakovi Dagi
i vakuku maria maea,

'Iau a rata ioe, ioe a nipara ne
huriki i uka ma ria a Iuda,
go vakasiri a dala na nimahuri
vakaroro ne huriki lobo na
malala.' "

⁴⁸ Na tahuna e huriki i uka ma
ria a Iuda ri longoa a ngava ne
Paulus, ri vivi, ri togoa a nitane
Bakovi Dagi. Lakea e huriki i
vulaki ria a Vure, ri gi bole a
nimahuri vakaroro, e huriki nga
ngane ri luhoi tora.

⁴⁹ A nitane Bakovi Dagi i rere na
tabeke lobo vonga. ⁵⁰ Pali e huriki
a Iuda ri piurike e huriki a bakovi
dagi na tanga dagi turana e huriki
a ngatavine dagi i uka ma ria a
Iuda, pali ri togoa a Vure. Ri piu
rike ria, ri vakamadihi e Paulus e
Barnabas, ri lili tala rua na tabeke
vonga. ⁵¹ *Lakea ru kurudu pasi
na vahane rua a habulo ru gu
vakasiri ria a Vure ge pelekado ria.
Muri ru vano, ru lakea o Ikonium.

* 13:35: Sng 16:10

* 13:39: Rom 10:4

* 13:41: Hab 1:5

* 13:46: Apo 3:26; 18:6

* 13:47: Ais 49:6

* 13:51: Mat 10:14; Apo 18:6

⁵² Pali e huriki a murimuri ri vivi hateka, a Hanu Kiripiripi i tuhori ria.

14

E Barnabas e Paulus Ru Vara o Ikonium

¹ Na tanga e Ikonium e Paulus e Barnabas ru dili na roho na vaponga, i manga a rabune rua ru rata vakaroro. A nivara ne rua i kavakava hateka, lakea e huriki a Iuda ala kupo ri luhoi torea e Kristo. E huriki a bakovi a ngatavine ala kupo i uka ma ria a Iuda, ria ranga ri luhoi tora. ² Pali e huriki a Iuda ranga ri koi ni luhoi e Isu, ri piurike e huriki i uka ma ria a Iuda ri gi tepu e huriki ri luhoia e Kristo. ³ *I mavonga e Paulus e Barnabas ru made na parava i kupo vonga. I uka ma ru mangenge. Ru vara pagapaga ne Bakovi Dagi. Na tahuna ru vara, e Bakovi Dagi i vakasiri e huriki vona a ngava ru taki na naro kamumu vona i muholi hateka, i habi a nitora ne rua ru rata a maka nivakasiri. ⁴ E huriki vonga na tanga dagi ri vapida na niluhoi. E huriki ranga ri taga ne huriki a Iuda. Pali e huriki ranga, ri taga ne vikirua, a apostolo. ⁵ *Lakea e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, turana e huriki a kakaina tanga ri varodo a ngava ri gi ratapile rua, ri gi padi rua na kedo.

E Barnabas e Paulus Ru Vara o Likonia

⁶ Pali ru lohoka vona a naro ta ri gi rata virihi ru vona, lakea ru ha lakea na tabeke ne Likonia na tanga dagi e Listra e Derbe, na maka tanga ri pesi tabukoi ne rua. ⁷ Na tahuna ru bele vonga, ru vara na Velenga Kamumu.

⁸ A bakovi tara i made o Listra, a vaha hale. A vahana i hale na tahuna ni poda ia vona, lakea i uka

ma i laho kilala. ⁹ A bakovi iea i made vonga i talangakia e Paulus i vara. Lakea e Paulus i mata tamoro lokovonga vona, i masia i luhoi torea e Isu ge vakamahuria, ¹⁰ lakea i gale tala i ta maea, "O pesi rike." I malaviriri kunana i pesi rike, i vakatubu ni laho.

¹¹ *Na tahuna ri masia a maki e Paulus i ratea, ri gale tala na nita Likonia, ri ta maea, "A bakovi nga, a vure ru vulo manga bakovi, ru puru valai ne hita!" ¹² E Barnabas ri galea e Seus, e Paulus ri galea e Hermes, a vuhuna ia a viri i habi a ngava. ¹³ A roho na vure e Seus i pesi tabukoi, polovavo na tanga dagi. Lakea a prister ne Seus i bole valai na poridala na tanga dagi a maka bulmakau, a hurumade ni basi. Ge a nihabi na apostolo nga.

¹⁴ Pali na tahuna a apostolo e Barnabas e Paulus ru longo vona a maki ri ngaru ni ratea, ru rape a varakia ne rua, * ru nunu lakea ne ria, ru gale tala, ru ta maea, ¹⁵ * "I navai mu rata mavonga? Maria a bakovi tavula kunana manga mua! Miri valai koea miri ngaru ni vakalongo mua vona a Velenga Kamumu, mu gu ha taro a maka maki tavula nga, mu gu ramai a Vure mahuri, a viri i ratarike a hunu, a malala, a dari, turana maki lobo i tabuli ne tou. ¹⁶ *Hosi i matataro e huriki i uka ma ria a Iuda ri ramai kunana a ningaru ne ria. ¹⁷ *Pali i uka ma i kapiloho liu, ge uka a viri ge lohoka vona. I vakasiri vakaroro a ningaru vona ne mua: I vakaboru vilia na hunu a vala, i rata a maka maki ni kani kamumu ri koru rike, ri ramai a parava ne ria. I habi a maki ni kani i kupo ne mua, i rata mua mu vivi." ¹⁸ Ru rata a ngava nga, pali e huriki ri tabana ri ngaru ni habi a nihabi ne rua.

* **14:3:** Mrk 16:20; Hib 2:4 * **14:5:** Apo 14:19 * **14:11:** Apo 28:6 * **14:14:** Ru rata mavonga, a vuhuna ru marikoi e huriki ri gi kavurike rua. * **14:15:** Sng 146:6; Apo 10:26 * **14:16:** Apo 17:30 * **14:17:** Jer 5:24

E Paulus Ni Padi na Kedo

¹⁹ *Pali e huriki a bakovi ranga o Iuda ri valai o Antiok o Ikonium, ri piurike e huriki, ri padia e Paulus na kedo. Ri pahaluhioia ta i mate, lakea ri lalu talea na tanga dagi. ²⁰ Pali na tahuna e huriki a murimuri ri pesi haluia, i pesi rike, i dili tabu na tanga dagi. Na parava muri i vano turane Barnabas, ru lakea o Derbe.

²¹ E Paulus e Barnabas ru vara na Velenga Kamumu na tanga e Derbe, lakea e huriki ala kupo ri luhoi torea e Kristo. Muri ru hamule lakea na tanga e Listra, e Ikonium, e Antiok, ²² *ru vakatora a niluhoi ne huriki a murimuri vonga ri gi pesi tora na niluhoi torea e Kristo, ru ta maea, “Bara si bole a nimadihi i kupo muga ni dili na harikianga na Vure.” ²³ Na tanga takutaku na tabeke ne huriki ri luhoia e Isu, ru vulaki ranga bakovi ge ria a matakari na lotu. Ru peremu na ni kani, ru vasileki, ru habi ria na limane Bakovi Dagi, ra viri ri luhoi torea.

²⁴ Ru laho poloa pali a robo e Pisidia, muri ru bele na tanga e Pampilia. ²⁵ Ru vara na Velenga Kamumu na tanga e Perga, muri ru puru lakea na tanga e Atalia.

²⁶ *Muri ru rike na aga vonga, ru hamule lakea na tanga e Antiok, ra tanga muga e huriki a kabu ne Kristo vonga ri habi rua na naro kamumu na Vure ru gu ratea a leho. Ngane ru vakaloboa pali.

²⁷ *Na tahuna ru bele o Antiok ru gale palupu e huriki a tara ne Kristo, ru vakalongo ria vona a maka maki a Vure i rata na limane rua. Ru vakalongo ria vona a Vure i vakasiri a dala ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi luhoi torea e Kristo. ²⁸ Muri ru made tabaka vonga o Antiok turana e huriki a murimuri.

15*A Vaponga Dagi o Ierusalem*

¹ *E huriki a bakovi ranga ri malaga o Iudea ri valai o Antiok, ri vakatubu ni vara e huriki ri luhoi e Kristo, ri ta maea, “Mua bara mu longotaro a vinara ne Moses, a kuline mua i uka ma ni gi pala, i uka ma mu gu bole a nimahuri vakaroro.” ² *E Paulus e Barnabas ru koke vona a ngava iea, lakea ru vahehe turane ria. Lakea ri vulaki e Paulus e Barnabas, turana e huriki a bakovi ranga, ri gi sike o Ierusalem, ri gi matai e huriki a apostolo, e huriki a gare na lotu vona a ngava iea. ³ E huriki a tara ne Kristo vonga ri rudu ria ri vano. Na tahuna ri laho polo na tanga e Ponesia, e Samaria, ri vakalongo ria vona e huriki a viri i uka ma ria a Iuda ri pulo a vilone ria, ri muri na Vure. A velenga iea i rata e huriki a kabukabu ri vivi. ⁴ *Na tahuna ri bele o Ierusalem, e huriki a tara ne Kristo vonga, e huriki a apostolo, e huriki a gare na lotu ri tagui ria. Muri e Paulus, e Barnabas ru vakalongo ria vona a maki lobo a Vure i rata na limane ria. ⁵ Pali e huriki a tara ne Kristo ranga, ri dili na tara ne huriki a Pariseo, ri pesi rike, ri ta maea, “E huriki a viri i uka ma ria a Iuda ri luhoi torea e Kristo, si gi taki ria ni gi pala a kuline ria, si gi vakuku ria ri gi ramai a vinara ne Moses.”

⁶ Lakea e huriki a apostolo, e huriki a gare na lotu ri vapopo, ri luhoi kado a ngava iea. ⁷ *Ri vagege vona, muri e Petrus i pesi rike, i ta maea, “Mua o huriki a turagu, mu lohoka vona hosi a Vure i vulaki tala iau ne mua, ga vara na Velenga Kamumu ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi longoa, ri gi luhoi torea. ⁸ *A Vure i lohoka na niluhoi ne huriki

* 14:19: Apo 17:13; 2Ko 11:25

* 14:22: Apo 15:32; 1Tes 3:3

* 14:26: Apo 13:1-2 * 14:27:

Apo 15:4,12 * 15:1: Gal 5:2

* 15:2: Gal 2:1

* 15:4: Apo 14:27

* 15:7: Apo 10:1-43

* 15:8: Apo 10:44; 11:15

a bakovi lobo. I vakasiri ria i vulaki ria na tahuna i habi a Hanu Kiripiripi ne ria, i manga a hini i rata ne hita. ⁹ Na matana Vure e huriki i uka ma ria a Iuda ri manga kunana hita. Na tahuna ri luhoi torea e Kristo, a Vure i puga vuroki a naro hale ne ria, i rata ria ri kabakaba, i manga a hini i rata ne hita. ¹⁰ *Pali i navai ngane mu ngaru ni tonia a Vure? I navai mu ngaru ni habi a nimava iea ne huriki nga, ri luhoi torea e Kristo? A nimava iea, hita si keru ni kalohoa. E huriki a gare ne hita hosi, ria ranga ri keru ni kalohoa. ¹¹ *Nahea ge mavonga! Si lohoka vona a naro kamumu kunana ne Bakovi Dagi e Isu bara i korimule hita. Ria ranga.”

¹² E huriki na vaponga ri man-gulu tete, ri longo e Barnabas e Paulus ru vakalongo ria vona a maka nivakasiri a Vure i rata na limane rua na matane huriki i uka ma ria a Iuda. ¹³ Na tahuna ru ta lobo, e Iakop i ta rike, i ta maea, “Mua o huriki a turagu, mu longo valai! ¹⁴ Ngane kunana e Simon Petrus i tuveve poloa ne hita a Vure i luve navai ne huriki a kabu i uka ma ria a Iuda, ge bole tala ne ria a kabu vona ri gi muri maia. ¹⁵ E huriki a propet hosi ri ta muga vona ge bele mavonga, ri here puru,

¹⁶ *E Bakovi Dagi i ta maea, “Muri, ga hamule valai, ga hae tabua a kape ne Davit, ra kape i mapuka pali.

A maka mahalana roho ri matutu, Ga kuloi ga vakapesi tabua a roho.

¹⁷ Muri e huriki lobo bara ri valai nau, iau e Bakovi Dagi.

E huriki a kabu i uka ma ria a Iuda, pali a vulaki ria ge ria a viri nau, ria ranga ri gi valai nau.”

A ngava iea, a ngavane Bakovi Dagi.

¹⁸ Hosi liu i taki muga a maki nga ge bele.”

¹⁹ E Iakobus i ta lokovonga, i ta maea, “Na niluhoi nau, nahea si gi habi a maregoa ne huriki a kabu i uka ma ria a Iuda, ri pulo a vilone ria, ri muri na Vure. ²⁰ *Ngane si gi here lakea ne ria, si gi taki ria nahea ri gi kani a maki ni kani ni habi na nitamina vure, nahea ri gi rata a molenga, nahea ri gi kani a kania ni hori a lohona i mate, nahea ri gi ninu a dara. ²¹ Si gi rata mavonga, a vuhuna i paru hosi a vinara ne Moses ni vara na tanga lobo, ni gi balaka kupo na maka roho na vaponga na Parava Nimalo.”

A Raukea

²² Muri e huriki a apostolo, e huriki a bakovi dagi, turana e huriki a tara ne Kristo lobo ri vulaki ranga bakovi ne ria, ri gi rudu lakea o Antiok turane Paulus e Barnabas. Ri vulaki e Iudas a rana tara e Barsabas, e Sailas. A bakovi nga e huriki a kabukabu ri togo hateka rua. ²³ Ri habi ne tou a raukea iea:

“Mia e huriki a apostolo, a gare, mia a turane mua, mi herea a raukea iea, i lakea ne mua e huriki i uka ma mua a Iuda, mu luhoi torea e Isu, mu made o Antiok, o Siria, o Silisia.

A haro kamumu ne mua lobo.

²⁴ Mi longo ranga e huriki ri pe mia koea, ri lakene, ri vakaviliha a niluhoi ne mua na maka ngava ri taki. Re huriki nga i uka ma mi lohoka ne ria. ²⁵ Mia lobo koea mi valongo mai a ngava, mi vulaki ranga bakovi ri gi lakene mai mua turane Barnabas e Paulus. Mi ngaru hateka rua. ²⁶⁻²⁷ I mavonga mi rudu e Iudas e Sailas ru gu lakene mua, ru gu vakatora na ngavane rua a nita mi here puru. Re vikirua, i popote ru gu mate, a vuhuna ru

* 15:10: Mat 11:30; Gal 3:10 * 15:11: Gal 2:16; Epe 2:5-8 * 15:16: Amo 9:11-12 * 15:20:

Nim 34:15-17; Levi 17:10-16 * 15:28: Mat 23:4

ramai e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita. ²⁸ *A Hanu Kiripiripi i masia i kamumu, mia ranga mi masia i kamumu nahea mi gi vakapae mua. Mu muri mai kunanea a ngava iea: ²⁹ Naha ni kani a maki ni kani ni habi na nitamina vure. Naha ni kani, naha ni ninu a dara. Naha ni kani a kania ni hori a lohona i mate. Naha ni mole. Mu lele rau vona maka naro hale nga, bara mu made kamumu kunana.

A ngava ne mia i pali.”

³⁰ Ni here lobo a raukea iea, lakea ri rudu e huriki nga ri gi lakea o Antiok. Na tahuna ri bele vonga ri gale palupu e huriki a tara ne Kristo, ri habia ne ria a raukea. ³¹ Na tahuna ri gia, ri vivi vona a maka ngava kamumu i vakatora a niluhoi ne ria. ³² E Iudas e Sailas, rua a propet. Ru vakatora a niluhoi ne ria na ngava. ³³⁻³⁴ Ru made na parava ranga vonga, muri e huriki a kabukabu ri talo mule rua na nivalem, ta ru gu hamule puru o Ierusalem ne huriki ri rudu valai rua. ³⁵ Pali e Paulus e Barnabas ru made mule vonga o Antiok. Ru tovo, ru vara e huriki na ngava ne Bakovi Dagi. I uka ma i rua kunana ru tovo. I tahoka e huriki a bakovi ranga ri totovo.

E Paulus e Barnabas Ru Vapida

³⁶ Muri na parava ranga, e Paulus i takia e Barnabas, “Tu gu hamule tabu na maka tanga tu vara muga a nita ne Bakovi Dagi vona, tu gu kasisi e huriki, ri made navai.” ³⁷ *E Barnabas i ngarua e Ioanes-Markus ge tou, ³⁸ *pali e Paulus i koi vona, a vuhuna i ha taro rua o Pampilia, i uka ma i leho turane rua. ³⁹ Ru vahehe hateka, lakea ru vapida. E Barnabas i tulia e Markus, ru rike na aga, ru

lakea na bodu e Saiprus. ⁴⁰ Pali e Paulus i vulakia e Sailas ru gu laho palupu. E huriki a kabukabu ri habi rua na limane Bakovi Dagi ge rata kamumu rua, ru vano. ⁴¹ Ru vano ru laho lae na robo e Siria, e Silisia, ru vakatora a niluhoi ne huriki a tara ne Kristo ri made vonga.†

16

E Timoti i Leho Turane Paulus e Sailas

¹ *E Paulus i havai lakea o Derbe, muri i lakea o Listra, a tanga i made vona a murimuri tara, a rane Timoti. E kinane Timoti a ngatavine o Iuda i luhoi torea e Kristo, pali e tamana a bakovi o Gris. ² *E huriki a kabukabu o Listra, o Ikonium ri kavurikea e Timoti. ³ E Paulus i ngarua e Timoti ge laho turana, lakea i palea a kulina, a vuhuna e huriki a Iuda ri made vonga ri lohoka vona e tamana a bakovi o Gris. ⁴ *Na tahuna to laho lae na maka tanga, to vakalongo e huriki a tara ne Kristo vona a maka vinara i rata e huriki a apostolo, a bakovi dagi o Ierusalem ne ria ri gi muri mai. ⁵ Na naro iea kunana, ni vakatora a niluhoi ne huriki a tara ne Kristo, e huriki ala kupo ri luhoi tora, ri dili na tara ne Kristo na parava lobo.

E Paulus i Vurena na Tanga e Masedonia

⁶ *E Paulus i laho turane rua, to laho lae na tabeke ne Prigia ne Galesia, a vuhuna a Hanu Kiripiripi i ta kari tou nahea to go vara na ngava na tabeke ne Asia. ⁷ Na tahuna to bele na nagi ne Misia to toni ni dili na tabeke ne Bitinia, pali a Hanune Isu i taki tou nahea to go lokovonga. ⁸ I mavonga, to laho polopolo vona

* **15:33-34:** A puhu ranga ri tahoka a ngava nga: 34 Pali e Sailas i made mule vonga. * **15:37:**

Apo 12:12,25 * **15:38:** Apo 13:13; Kol 4:10 † **15:41:** O masia a mep na maka nihavai ne Paulus na bitona puhu. * **16:1:** Apo 14:6; 2Tim 1:5 * **16:2:** Pili 2:19-22 * **16:4:** Apo

15:23-29 * **16:6:** Apo 18:23

e Misia, to vano to bele o Troas. ⁹ Na rodo iea e Paulus i mahita, i vurena vona a bakovi tara o Masedonia i pesi, i galea, i ta maea, “O valai koea o Masedonia, o kori mia!” ¹⁰ Muri ne Paulus i vurena, mete kisi puru a maka maki mateu, mete dava ni lakea o Masedonia, a vuhuna mete luhoi a Vure i galea mateu, mete ge vara e huriki vonga na Velenga Kamumu.

E Lidia i Pulo a Vilona

¹¹ Mete rike na aga o Troas, mete vore kudu a dari, mete bele o Samotres. Na parava muri mete vore lakea o Neapolis. ¹² Muri mete laho lakea o Pilipai, a tanga dagi e huriki a Rom ri hae na tabeke ne Masedonia. Mete made vonga na parava ranga.

¹³ Na Parava Nimalo mete pagitala na tanga dagi mete lakea na gagana naru. Mete luhoi ta i tahoka a tabeke ni vasileki vonga. Mete matai e huriki a ngatavine ri made vonga, lakea mete made puru mete ta turane ria. ¹⁴ A ngatavine tara, a rana e Lidia, i made turane ria, i longo a nitane mateu. A tanga vona e Tiatira, a leho vona ni habi a lavalava kuakua ni kona. Ia a ngatavine ni kavurike a Vure, lakea a Bakovi Dagi i vakalohoka ia ge longokilala a ngava e Paulus i taki. ¹⁵ Lakea ni vahilolo, turane huriki a kabu vona. Muri i taki mateu i ta maea, “Moto luhoi ge iau a murimuri muholi ne Bakovi Dagi, moto valai moto made na ruma nau.” Lakea mete longo, mete made turana.

E Paulus e Sailas Ru Dili na Bavi

¹⁶ Na parava tara, na tahuna mete laho lakea na tabeke ni vasileki, mete masia a vora ngatavine tara i dili vona a hanitu, i ratea i ta muga na maka maki i uka ma i bele ma. E huriki a bakovi ri matakaria ri bole a moni dagi vona a maka ngava i

taki. ¹⁷ *A ngatavine iea i muri ne mateu e Paulus, i gale tala, i ta maea, “Ra bakovi nga, a vora na Vure Meli Liu! To vakalongo mua vona a dala a Vure ge korimule mua vona!” ¹⁸ I rata mavonga na parava i kupo a ngava iea, lakea e Paulus i madihi a hatena, i ngalakapulo, i takia a hanitu, “Na rane Isu Kristo, a taki ioe, o pagitala vona a ngatavine iea!” Malaviriri kunana i ha tala a hanitu.

¹⁹ Na tahuna e huriki a tahona vora ngatavine ri masia a dala ne ria ni bole a moni i lobo, ri lakavu e Paulus e Sailas, ri turaria rua lakea na mada, ru gu pesi na matane huriki a matakari. ²⁰ *Ri turari rua na matane huriki a mari ni pelekado, ri ta maea, “A bakovi nga a Iuda, ru piurike e huriki na tanga dagi ne hita. ²¹ Ru tovo e huriki vona a naro i uka ma i ramai a vinara ne hita e huriki a Rom.”

²² *Lakea e huriki ri vapesihi vonga ri vadili vapopo, ri padi virihi rua na ngava. Lakea e huriki a mari ni pelekado a ngava ri vakuku ni gi kali tala a varakia ne Paulus e Sailas, ni gi lagu. ²³ Ri lagu hale rua, muri ri voro dili rua na bavi. Lakea ri takia a tagari ge tagari kamumu rua. ²⁴ Na tahuna a tagari i longo a ngava iea i turari rua, i ru dili rua na bavi pololilo liu, i kolotata a vahane rua na kai i mava.

²⁵ Na kuru rodo e huriki pololilo na bavi ri longo e Paulus e Sailas ru vasileki na Vure, ru kalolo a linge vasileki. ²⁶ I bele vakaturutu ngane a vuruke dagi, i polu a butuna bavi. Na tahuna iea kunana a logo na bavi i mata ka, a maka sen ri maparu ne huriki a bakovi pololilo na bavi. ²⁷ *A tagari i hadongo, i matai a maka logo ri mata ka, i luhoi ta ri ha pali e

* 16:17: Mrk 1:24 * 16:20: Mrk 13:9 * 16:22: 2Ko 11:25; 1Tes 2:2 * 16:27: Apo 12:18-19

huriki, lakea i bolea a bainat ta ge koto mulea. ²⁸ Pali e Paulus i gale tala, i ta maea, “Naha ni tomo! Mia lobo mi tabana koea.”

²⁹ Lakea a tagari i gale na nipara, i nunu dili, i vakulu a tagana, i turume na ngalane Paulus e Sailas.

³⁰ *Muri i tuli tala rua, i nana, “Marua a bakovi dagi nau, a ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

³¹ Ru koli, ru ta maea, “O luhoi torea e Isu a Bakovi Dagi, lakea a Vure bara i korimule ioe turana e huriki a viri vomu.” ³² Muri ru takia na nitane Bakovi Dagi turane huriki na ruma vona. ³³ Na tahuna iea kunana na rodo, a tagari i vahilolo a harena lebo ne rua. Muri a tagari ni vahilolo turane huriki a kabukabu vona. ³⁴ I tuli rua lakea na ruma vona, i vakani rua. I vivi hateka turana e huriki a kabu vona, a vuhuna ngane ri luhoi torea a Vure.

³⁵ I palala a hini, lakea a mari na nipelekado i rudu e huriki a tagari ri gi ta maea, “O bole tala na bavi e vikirua nga.” ³⁶ Lakea a tagari na bavi i takia e Paulus, “A mari ni pelekado i taki muru gu pagitala. Ngane muru malaga, muru vano na nivalemu.”

³⁷ Pali e Paulus i taki e huriki a tagari ri valai, i ta maea, “E huriki a mari ni pelekado a ngava i uka ma ri pelekado maria, pali ri lagu tavula maria na matane huriki lobo, muri ri ru dili maria na bavi. Pali maria a tahotanga ne Rom. A vinara i taki i uka ma ni gi lagu tavula a tahotanga ne Rom. Pali ngane ri ngaru miri gi vano kapiloho? I uka ma ge mavonga! O taki ria ri gi valai ri gi tuli tala maria.”

³⁸ Lakea e huriki a tagari ri vano, ri vakalongo e huriki a mari ni pelekado. Na tahuna ri lohoka ne Paulus e Sailas rua a tahotanga ne Rom, ri mangenge. ³⁹ Lakea ri lokovonga, ri ta dodo ne rua, ri

tuli tala rua, ri taki rua ru gu pe a tanga ne ria. ⁴⁰ Muri e Paulus e Sailas ru lakea na ruma e Lidia, ru vapopo turane huriki a kabukabu, ru vakatora a niluhoi ne ria, muri ru vano.

17

O Tesalonika

¹ E Paulus e Sailas ru laho polopolo vona a tanga e Ampipolis e Apolonia ru vano ru bele na tanga e Tesalonika. A tanga iea i tahoka a roho na vaponga ne huriki a Iuda. ² Lakea e Paulus i dili vona, i manga a naro i rata vakaroro. Na parava Nimalo i tolu, i tuveve polo kamumu ne ria a nitana Hinere, ³ i tuveve polo ne ria, i vakasiri poloa ne ria na Hinere i taki mugea e Kristo bara i bole a nimadihi, i mate, i mahuri mule tabu. Lakea i ta maea, “E Isu a vakalongo mua vona, ia e Kristo.” ⁴ I ranga ne ria ri longo mai, ri muri ne Paulus e Sailas. E huriki a bakovi a ngatavine o Gris ala kupo ri kavurikea a Vure, turane huriki a ngatavine dagi ala kupo, ria ranga ri longo mai.

⁵ Pali e huriki a Iuda, i madihi a hatene ria. Ri gale palupu e huriki a bakovi hale ni rata tuhare, ri piu rike e huriki na tanga dagi i madihi a hatene ria. Ri nunu lakea na ruma e Iason ri matakana vonga e Paulus e Sailas ta ri gi turari rua lakea ne huriki. ⁶ Pali i uka ma ri matavisi rua, lakea ri turari tala e Iason turane huriki a kabukabu ranga, ri vakapesi ria na matane huriki a kakaina tanga. Ri gale tala, ri ta maea, “E huriki a bakovi nga, ri laho viliha na tanga lobo na malala ri vakamade hale e huriki, ngane ri valai koea. ⁷ *E Iason i matakari ria na ruma vona. Ria lobo ri putu puru a vinara ne Kaiser, ri taki ta i tahoka tabu tara hariki, a rana e Isu.”

⁸ Na tahuna e huriki a tahotanga, e huriki a kakaina

tanga ri longoa a ngava iea, ri turutu, ri roro viliha. ⁹ Muri e huriki a kakaina tanga ri bole a moni dagi ne lason turana e huriki ri pesi turana, muri ri taki ria ri gi vaho.

E Paulus e Sailas o Berea

¹⁰ Na rodo iea kunana e huriki a kabukabu ri rudu e Paulus e Sailas ru lakea o Berea. Na tahuna ru bele vonga ru lakea na roho na vaponga ne huriki a Iuda. ¹¹ E huriki a Iuda vonga i uka ma ri tagege manga e huriki a Iuda o Tesalonika. Ri vivi ni longo kamumu a ngavane Paulus. Na parava lobo ri matai kado a ngava na Hinere, ri kasisi kamumua, a ngava e Paulus i taki, i muholi manga a hini i taki, o i uka. ¹² Lakea i kupo ne ria ri luhoi torea e Kristo. E huriki a bakovi a ngatavine dagi na robo e Gris ranga ri luhoi torea.

¹³ Pali na tahuna e huriki a Iuda o Tesalonika ri longoa e Paulus i vara na nitana Vure o Berea, ri sike lokovonga, ri piurike e huriki. ¹⁴ I mavonga e huriki a kabukabu ri vakaha malaviriria e Paulus, ge poro, ge rike na aga, ge lakea o Atens. Pali e Sailas e Timoti ru made mule vonga o Berea. ¹⁵ E huriki a bakovi ranga ri taparakia e Paulus o Atens, ri hamule. Na tahuna ta ri gi hamule, e Paulus i talo rike a ngava, ri gi taki e Sailas e Timoti ru gu valai malaviriri vona.

E Paulus o Atens

¹⁶ Na tahuna e Paulus i dadaya e Sailas e Timoti o Atens, i masia a tanga iea, i kupo a maka nitamina vure, lakea i tahate. ¹⁷ *Lakea i dili na roho na vaponga i ta turane huriki a Iuda, e huriki a Grik ri togoa a Vure. Na parava vakaroro i lakea na tabeke na nivahabi na nivakona a maki, i ta turane huriki ri bele vonga. ¹⁸ E huriki a mari ni tovo na lohokanga ni gale e huriki

a Epikuria, e huriki a Stoik, ria ranga ri longoa e Paulus. E huriki ranga ri ta maea, “A bakovi iea i ta tavulavula. I uka ma mi longokilalea a ngavana.” E huriki ranga ri ta maea, “I vakalongo kunana na maka vure ne huriki basi.” Ri ta mavonga, a vuhuna e Paulus i vara na Velenga Kamumu ne Isu, na naro na nimahuri mule na matenga. ¹⁹ Muri ri tulia e Paulus, ri lakea ne huriki ri vapopo na lolo e Areopagus, ri takia, “Mi ngaru ni lohoka vona a ngava karaba o vakalongo e huriki vona. ²⁰ A ngavamumu mi longoa i rika na tuline mia, mi ngaru ni longoa a pelegona ngava, i navai.” ²¹ E huriki lobo vonga o Atens turana e huriki basi ri made vonga, i uka ma ri ratea tara leho. Na parava vakaroro ri ngaru ni longo a ngava karaba, ri gi vata vona.

²² E Paulus i pesi rike na matane huriki ri vapopo o Areopagus, i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Atens! A matai a narone mua, mua a bakovi na lotu. ²³ Na tahuna a laho halui a tanga dagi ne mua, a matai kamumu a maka maki mu vasileki vona. A masia tara dede ni here vona tara nita i ta maea, ‘A dede iea ne vona a vure i uka ma mi lohoka vona.’ A viri mu vasileki vona, i uka ma mu lohoka vona, ngane ga vakalongo mua vona.

²⁴ * “A Vure, ra i ratarike a malala turana maki lobo ri tabuli vona, ia a Bakovi Dag i na hunu a malala. I uka ma i made na roho ni hae na limana bakovi. ²⁵ * I uka ma i bala vona tara maki, si gi rata na limane hita ranga maki, si gi habi vona. Ia kunana i habi a nimahuri, a bangona turana maki lobo ne huriki. ²⁶ A Vure i ratarike mugea a bakovi ala taku, muri a bakovi iea i vakabele e huriki a kabu lobo. A Vure i vakamade ria na tabeke lobo na malala. I ru a

* 17:17: Apo 18:19 * 17:24: 1Ki 8:27; Apo 7:48 * 17:25: Sng 50:12

maka parava ri gi made koea na malala, i ru a tabekena malala ri gi made vona. ²⁷ *I rata mavonga, si gi matakanea. I ngaru hita si gi matakanea, si gi matavisia. I uka ma i made basi ne hita, ²⁸ a vuhuna a bakovi tara i ta maea, 'Si made koea, si mahuri a vuhuna i ratarike hita.'

E huriki a bakovi ranga ne mua ri ta maea, 'I muholi hateka, hita e huriki e tuna.'

²⁹ *Hita e huriki a tuna Vure, i mavonga nahea si gi luhoia a Vure ge manga a vure ni rata na gol, a silva, a kedo. A Vure, i uka ma ia a maki a bakovi tara i luhoia, muri i ratea. ³⁰ Hosi a Vure i matataro e huriki i uka ma ri lohoka. Pali ngane i vakuku e huriki lobo na tanga lobo ri gi pulo a vilone ria, ³¹ *a vuhuna i ru pali a parava bara i pelekado e huriki lobo na malala na naro kamumu vona. Bara i pelekado hita na limana bakovi tara i vulakia pali. A Vure i vakasiria ne hita pali vona a bakovi iea, ra viri i mate lakea a Vure i vakamahuri mulea."

³² Na tahuna ri longo a ngava na nimahuri mule na matenga, e huriki ranga ri padikede a Paulus. Pali e huriki ranga ri ta maea, "A ngava iea, mi ngaru ni longo tabua vomu muri ma."

³³ Muri e Paulus i pe ria i vano. ³⁴ Pali e huriki a bakovi ranga ri luhoi torea e Kristo, ri muri vona. I tara ne ria e Dionisius, a bakovi o Areopagus. A ngatavine tara, a rana e Damaris, ia tara i luhoi torea e Kristo, turana e huriki ranga.

18

E Paulus i Vara o Korin

¹ Muri e Paulus i malaga o Atens, i lakea o Korin. ² *Na tahuna i

bele vonga i matavisia e Akuila, a bakovi o Iuda, ni poda na tabeke ne Pontus. I valai karaba o Itali turana e girihina, e Prisila, a vuhuna e Kaiser Klaudius i tono tala o Rom e huriki a Iuda. E Paulus i vano ge matai rua. ³ *I made turane rua, to leho palupu, a vuhuna ia a bakovi ni hae a kape, i manga rua. ⁴ Na parava Nimalo lobo i lakea na roho na vaponga, i vata turane huriki a Iuda, e huriki a Grik. I ngaru ge rata ria ri gi luhoi torea e Isu.

⁵ *Ngane e Sailas e Timoti ru pea pali e Masedonia. Na tahuna ru luve ne Paulus, e Paulus i vara kunana, i vakalongo e huriki a Iuda ne Isu ia e Kristo. ⁶ *Pali e huriki a Iuda ri hehea, ri harogia e Paulus. Lakea i madihi a hatena, i kurudu pasi a habulo na varakia vona, i taki ria, "Mua bara mu velu, naha ni padi virihi iau na ngava! A maki mua. Ngane ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki i uka ma ria a Iuda."

⁷ E Paulus i pe a roho na vaponga, i vano i made na ruma ne Titus Iustus, a bakovi ni kavurikea a Vure. A ruma vona i pesi tabukoi na roho na vaponga. ⁸ E Krispus, a matakari na roho na vaponga turane huriki lobo na ruma vona ri luhoi torea e Kristo. E huriki a bakovi ala kupo o Korin ri longo a ngavane Paulus, ri luhoi torea e Kristo, ni vahilolo.

⁹ Na rodo tara, e Bakovi Dagi i ta turane Paulus na vurena, i ta maea, "Naha ni manginge, naha ni vulai. O vakalongo mavonga e huriki ne nau, ¹⁰ *a vuhuna iau a laho turamu, i uka tara viri ge habi a vuranga vomu. E huriki ala kupo koea, ria a viri nau." ¹¹ Lakea e Paulus i made turane ria na pida

* **17:27:** Sng 145:18; Jer 23:23 * **17:29:** Ais 40:18-20; 44:10-17; Apo 19:26 * **17:31:** Sng 96:13 * **18:1:** O masia a mep na maka nihavai ne Paulus na bitona puhu. * **18:2:** Rom 16:3 * **18:3:** Apo 20:34 * **18:5:** Apo 17:14-15 * **18:6:** Apo 13:46,51; 20:26 * **18:10:** Ios 1:9; Ais 41:10

i taku, a keva i polotara, i vara ria na nitana Vure.

E Paulus i Pesi na Matane Galio

¹² Na tahuna e Galio a matakari na tabeke ne Akaia, e huriki a Iuda ri vadili vapopo, ri lakavua e Paulus, ri turaria lakea na muri na nivapelekado. ¹³ Lakea ri ta maea, “A bakovi iea i tovo e huriki ri gi kavurikea a Vure na naro tebi, i uka ma i ramai a vinara.”

¹⁴ Pali na tahuna e Paulus ta ge koli a nitane ria, e Galio i taki e huriki a Iuda, i ta maea, “Mua o huriki a Iuda, a bakovi iea ge putu puru ranga vinara, o ge rabalakia tara viri, bara longo mai mua. ¹⁵ Pali mu padi virihia na rana vure, na ngava i rata. Mu padi virihia i uka ma i ramai a vinara ne mua. I mavonga mu pelekadoa. Iau i uka ma ga pelekadoa.” ¹⁶ Lakea i lili tala ria na muri na nivapelekado. ¹⁷ Muri e huriki a Korin ri lakavua e Sostenes, a matakari na roho na vaponga, ri ubia na matana roho na nivapelekado. Pali e Galio i matataro ria ri gi ratea.

E Paulus i Hamule Lakea o Antiok

¹⁸ *E Paulus i made vonga o Korin na parava ranga. Muri i pe e huriki a kabukabu vonga, i lakea o Senkria turane e Prisila, e Akuila. I ali vuroki vonga a vuna, a vuhuna i rata pali a maki tara i ta muholi vona na Vure ge ratea. Muri to rike na aga, to lakea na tabeke ne Siria. ¹⁹ Na tahuna to bele o Epesus, to vapida. E Paulus kikeri i vano, i dili na roho na vaponga, i ta turane huriki a Iuda. ²⁰ Na tahuna ri takia e Paulus ge made turane ria na parava ranga, i koi. ²¹ Pali na tahuna i pe ria, i ta muholi ne ria, i ta maea, “A Vure ge ngaru iau ga hamule valai tabu, bara hamule valai.” Muri i rike na aga, i pea e Epesus.

²² Na tahuna i bele o Sisaria i sike o Ierusalem, i tagui e huriki a tara ne Kristo ri made vonga. Muri i lakea o Antiok. ²³ I made o Antiok na parava ranga, muri i malaga, i laho lae na maka tanga na tabeke ne Galesia e Prigia, i vakatora a niluhoi ne huriki a murimuri na tanga takutaku.

E Apolos i Vara o Epesus

²⁴ A Iuda tara, ni poda o Aleksandria, a rana e Apolos i valai i made o Epesus. I moro ni ta. I lohoka hateka na Nita na Vure. ²⁵ Ni tovo ia pali na dala ne Bakovi Dagi. I habi a hatena ni tovo e huriki, i vakalongo kavakava na maka maki e Isu i rata. Pali i lohoka vona a nivahilolo ne Ioanes kunana. ²⁶ I vakatubu ni vara pagapaga na roho na vaponga. I uka ma i mangenge. Pali na tahuna e Prisila e Akuila ru longoa, ru tuveve polo kamumua vona a dala na Vure. ²⁷ Muri e Apolos i ngaru ni lakea o Akaia, lakea e huriki a kabukabu o Epesus ri tuhoria, ri herea a raukea i lakea ne huriki a murimuri o Akaia, ri taki ria ri gi taguia na tahuna i bele. Na tahuna i bele vonga, i tuhori kamumu e huriki a Vure i rata kamumua ria, ri luhoi torea, ²⁸ *a vuhuna i vahehe tora turane huriki a Iuda, i vakasiri ria na Hinere, e Isu ia e Kristo.

19

E Paulus i Habi a Ngava o Epesus

¹ *Na tahuna e Apolos i made vonga o Korin, e Paulus i laho pololilo, i vano, i bele o Epesus. Na tahuna i bele vonga i matavisi e huriki a murimuri ranga. ² *Lakea i nana ria, “Na tahuna mu luhoi torea e Kristo, mu bole a Hanu Kiripiripi, o i uka?”

Ri koli ria ri ta maea, “I uka ma mi lohoka vona a Hanu Kiripiripi.”

* 18:18: Gi 6:18; Apo 21:24 * 18:28: Apo 9:22 * 19:1: 1Ko 3:6 * 19:2: Apo 8:16

³ Lakea e Paulus i nana tabu, “Pali a hilova navai mu bolea?”

Ri koli, ri ta maea, “A hilova e Ioanes i tovo mia vona.”

⁴ *Lakea e Paulus i ta maea, “E Ioanes i vahilolo e huriki, ri gi pulo a vilone ria. I taki ria ri gi luhoi torea a viri ta ge valai muri vona, re Isu.” ⁵ Na tahuna ri longoa a ngava iea, ni vahilolo ria na rana e Isu a Bakovi Dagi. ⁶ *Muri e Paulus i ru langa a limana ne ria, lakea a Hanu Kiripiripi i puru ne ria, ri ta na tabe tebi, ri ta propet. ⁷ Re huriki a bakovi nga ri ala ravulu a polona i rua.

⁸ Muri e Paulus i dili na roho na vaponga, i ta pagapaga vonga na Velenga Kamumu na keva i tolu. I ta turane ria, i vakalongo ria vona na harikianga na Vure. ⁹ Pali i ranga ne ria ri putu ngingi, ri tabana i uka ma ri luhoi tora, ri ta hale na dala* ne Isu na matane huriki. Lakea e Paulus i hataro ria, i tuli e huriki a murimuri, i vano i vara na parava lobo na roho na nitovo ne Tiranus. ¹⁰ E Paulus i made vonga na pida i rua, i vara ria vonga, lakea e huriki lobo na tabeke ne Asia ri longoa a nitana Bakovi Dagi. E huriki a Iuda, e huriki a Grik.

E Huriki e Tune Skeva

¹¹ *A Vure i rata maka nivakasiri dagi na limane Paulus. ¹² *A nitara na Vure i dagi hateka vona, e huriki bara ri bole a lavalava kiroko, a varakia e Paulus i padoi, bara ri ru langa ne huriki ri giloa, lakea bara ri tavaga, e huriki a hanitu ri ha tala ne ria.

¹³ Muri e huriki a Iuda ranga, a leho ne ria ni laho viliha ni lili tala e huriki a hanitu, ri masia a nitara na rane Isu a Bakovi Dagi. Lakea ri ngaru ni leho vona a rane

Isu, ri taki e huriki a hanitu, ri ta maea, “A taki ioe na rana e Isu Kristo, ra viri i vara vona e Paulus, o ha tala!” ¹⁴ E huriki e tune Skeva ala polorua ri ratea a naro iea. E Skeva ia a prister dagi ne huriki a Iuda. ¹⁵ Na parava tara ri ratea a ngava iea, lakea a hanitu tara i koli, i ta maea, “A lohoka vona e Isu. A lohoka vona e Paulus. Pali mua, mua e rei?” ¹⁶ Muri a bakovi i dili vona hanitu i vuli puru ria, i ratapile ria. I mavuka a varakia ne ria, ri vadarivu, ri ha tala na roho.

¹⁷ *E huriki a Iuda, e huriki a Grik o Epesus ri longoa a maki i bele, lakea ri mangenge, ri kavurikea a rane Isu, a Bakovi Dagi. ¹⁸ E huriki ri luhoi torea e Kristo, e huriki ala kupo ri taki tala a naro hale ne ria na matane huriki. ¹⁹ E huriki ranga ne ria, a bakovi na muto, ri bole valai a maka puhu ne ria, ri rungani na matane huriki lobo. A mapana maka puhu ri rungani, a kedo silva i 50,000.† ²⁰ I mavonga, a nitane Bakovi Dagi i rere, e huriki ala kupo ri longoa, ri longo maia.

²¹ *Muri e Paulus i ngaru ni laho lakea o Masedonia, o Akaia muri ge lakea o Ierusalem. Lakea i ta maea, “Ga lakea taro o Ierusalem, muri a Vure i ngaru iau ga lakea o Rom.” ²² I rudu taro a bolekoru vona, e Timoti e Erastus, ru gu muga lakea o Masedonia. Pali i made mule taro vonga na tabeke ne Asia ia.

²³ *Na tahuna iea e huriki a bakovi ranga ri marikoi vona a dala ne Bakovi Dagi, lakea ri piurikea a hatene huriki. ²⁴ A bakovi tara, a rana e Demitrius, a mari ni rata a maki na silva. Ia a bakovi ni rata na silva a goroto kiroko

* **19:4:** Mat 3:11 * **19:6:** Apo 8:17; 10:44,46 * **19:9:** Na tahuna iea e huriki a murimuri ne Isu ri takia a lotu ne ria a ‘Dala’. * **19:11:** Apo 14:3 * **19:12:** Apo 5:15 * **19:17:** Apo 5:11 † **19:19:** E huriki a bakovi na lohokanga ri luhoi a kedo silva nga ni gale a ‘darakma’. A darakma i taku i manga a mapana bakovi ge leho na parava i taku. * **19:21:** Apo 23:11; Rom 1:13 * **19:23:** 2Ko 1:3

na vure ngatavine e Artemis.[†] I habi a leho dagi ne huriki a mari turana, ri bole a moni dagi ni rata a maka goroto nga. ²⁵ I gale palupu e huriki nga, turana e huriki ranga ri rata a leho maea, lakea i taki ria, “Mua o huriki a turagu, mu lohoka vona si vakabele a moni dagi vona a leho si ratea. ²⁶ Pali ngane mu longo, mu matai a naro e Paulus i rata. I taki e huriki, lakea ri pulo a narone ria. I taki e huriki a vure ni rata na limana bakovi, i uka ma ria a vure muholi. I uka ma i rata koea o Epesus kunana. I rata na tanga lobo o Asia. ²⁷ I mavonga, i mata manga e huriki bara ri biu a leho ne hita, bara ri biu tabu a roho ni vasileki na vure dagi ne hita, a vure ngatavine e Artemis, bara ri luhoia ta a maki tavula. Lakea ra vure ngatavine, e huriki lobo o Asia, e huriki lobo na malala ri kavurikea, i uka ma ge dagi tabu a rana.”

²⁸ Na tahuna ri longoa a ngava iea, i madihi a hatene ria, ri vakatubu ni gale tala dagi, ri ta maea, “E Artemis, a vure ngatavine ne Epesus, i dagi hateka!” ²⁹ *Lakea e huriki lobo na tanga dagi, i varoru a niluhoi ne ria, ri roro lae. Ri turari e Gaius, e Aristakus, ra bakovi o Masedonia ala rua ru laho turane Paulus. Ria lobo ri nunu lakea na roho na vaponga ne huriki a Grik. ³⁰ E Paulus i ngaru ni dili ge ta turane ria, pali e huriki a murimuri ri hatekakaria. ³¹ E huriki a matakari ranga ne Asia ri ngarua e Paulus. Ria ranga ri rudu a ngava vona, ri takia nahea ge dili na roho na vaponga.

³² E huriki pololilo na roho na vaponga ri varoru. E huriki ranga ri kulugou na maki tara. E huriki ranga ri kulugou na maki ranga, a vuhuna ria lobo i uka ma ri lohoka

vona i navai ri lokovonga. ³³ E huriki a Iuda ri tugua e Aleksander i lokomuga, lakea e huriki ranga vonga ri takia ge ta. Lakea e Aleksander i tollokave ria ri gi longo valai ri gi longo a ngava ge taki. ³⁴ Pali ri matakilaka vona ia a Iuda, lakea ri gale dagi tabaka, i manga na kilala i rua, ri ta maea, “E Artemis ne Epesus i dagi hateka!”

³⁵ Muri a sekreteri ne Epesus i taki e huriki ri gi vulai, lakea i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Epesus. Mu lohoka vona e Epesus i matakari a roho na vure ngatavine e Artemis turana kedo i boru valai na hunu, ra kedo si kavurikea. ³⁶ A ngava iea i muholi. I uka tara viri ge gegea. I mavonga mu vulai, naha ni rata viliha. ³⁷ Re huriki a bakovi mu turari valai koea, i uka ma ru takia tara ngava ge hale na vure ngatavine. I uka ma ru panahoa tara maki na roho ni vasileki vona. ³⁸ Pali e Demitrius, e huriki e turana, bara ri tahoka a ngava, ri gi lakea na murina ni vapelekado, e huriki a mari ni pelekado a ngava ri gi longo a ngava ne ria. ³⁹ Pali mua, bara mu tahoka tara ngava mu gu pelekadoa, mu taki tala na vaponga ne huriki na tanga dagi ri gi pelekadoa. ⁴⁰ A ta mavonga, a vuhuna e huriki a matakari o Rom bara ri masia a rongova i bele mona, bara ri luhoi hita ta si vaubi. Ra rongova mona i uka vuhuna. Bara si keru ni tuveve a pelegona.” ⁴¹ I taki lobo a ngava nga, muri i tono tala ria, ri vano.

20

E Paulus i Lakea o Masedonia o Akaia

¹ Na tahuna a rongova i lobo, e Paulus i rudu a ngava lakea ne huriki a murimuri ri gi valai vona.

[†] 19:24: E huriki a Grik ri kavurikea a vure ngatavine, a rana e Artemis. Ri luhoi ta ia e kinane huriki a vure ranga, e kinane huriki a bakovi a ngatavine ranga. Ri hae a roho dagi vona, ri kau a hanuna dagi, ri kavurikea. * 19:29: Apo 20:4; 27:2; Kol 4:10; Pmn 24

I vakatora ria na ngava, muri i tarulu puru ria, i vano i lakea na tabeke ne Masedonia. ² I laho polo vona a robo iea, i vakatora e huriki na ngava. Muri i bele na tabeke ne Gris, ³ i made vonga na keva i tolu. Muri, na tahuna ta ge rike na aga, ge lakea o Siria, i longo e huriki a Iuda ranga ri gi rabalakia na dala, lakea i puru na aga, i laho polo tabu na robo e Masedonia, i vano i bele o Siria. ⁴ E huriki a bakovi ri vano turana ra nga: e Sopater, e tune Pirus na tanga dagi e Berea; e Aristakus rua e Sekundus na tanga dagi e Tesalonika; e Gaius na tanga e Derbe; e Tikikus rua e Tropimus na robo e Asia; e Timoti. ⁵ Re huriki a bakovi nga ri muga, ri dava mateu na tanga e Troas. ⁶ Pali mateu, mete rata taro a habu na Bret i Uka Is. Muri mete rike na aga vonga na tanga e Pilipai mete vano. I lobo a parava i lima mete pakarau ria o Troas, lakea mi made vonga na parava i polorua.

E Paulus i Vakamahuri e Iutikus

⁷ Na mugana parava na vik mi vapopo, mi kani palupu a bret. Muri e Paulus i vara e huriki. I ta polopolo, i harena na kuru rodo, a vuhuna kuduvi bara i pe ria. ⁸ A ruma iea, a ruma dagi. A tabekena i tolu. A tabekena tara i polotano, a tabekena tara i polomeli. A tabekena tara i polomeli liu. Mia lobo mi vapopo na tabeke polomeli liu, i kupo a maka lam ri para. ⁹ E Paulus i ta lokovonga liu, lakea a riau tara, a rana e Iutikus, i marore. I made langa langa na matatala, lakea na tahuna i marore, i boru tala, i boru puru na malala. Ri puru mai ia, ri pulo lae ia, pali ri masia i mate pali. ¹⁰ Pali e Paulus i puru lakea, i pasike puru maia, i nugua, i ta maea, “Naha ni luhoi lege, i uka ma i mate.” A riau iea i mahuri mule ngane, ¹¹ muri e Paulus, e

huriki nga ri hamule sike tabu. I kevea a bret, ri kani. Muri i ta tabu, i harena na hini malaharere, muri i vano. ¹² A riau iea i mahuri, ri tulia i lakea na tanga. A niluhoi ne ria i kamumu hateka.

¹³ Mi rike na aga, mi muga lakea o Asos, mi gi davea vonga e Paulus, a vuhuna i ngaru ni laho na dala. E Paulus i taki ge rike na aga turane mia o Asos. ¹⁴ Na tahuna i pakarau mia vonga, mi vakarikea na aga, mi lakea o Mitilini. ¹⁵ Muri mi malaga vonga, mi vore na parava i taku, mi bele tabukoi na bodu e Kios. Na parava muri tabu mi bele o Samos. Na parava muri tabu mi bele o Miletus. ¹⁶ I uka ma mi dili o Epesus, a vuhuna e Paulus i uka ma i ngaru ni made o Asia. I ngaru ni bele malaviriri o Ierusalem muga na parava na Pentekos.

E Paulus i Tarulu e Huriki a Epesus

¹⁷ *Na tahuna mi bele o Miletus, e Paulus i talo rike a ngava ne huriki a gare na tara ne Kristo o Epesus ri gi valai, ri gi masia. ¹⁸ *Na tahuna ri bele, i taki ria, i ta maea, “Mu lohoka vona a vilogu na tahuna a made turane mua, i vakatubu na tahuna a bele karaba na tabeke ne Asia. ¹⁹ E huriki a Iuda ri ngaru ni rata hale iau. Ri rata iau a dodo, a tangi balaka kupo. Pali i uka ma a vakadagia a ragu. A leho kunana ne Bakovi Dag. ²⁰ Mu lohoka vona i uka ma a mangenge. A vara pagapaga kunana mua, i uka ma ruhuloloa tara ngava ge tuhori mua. A vara mua na matane huriki lobo, a vara mua na ruma takutaku ne mua. ²¹ A taki tora e huriki a Iuda, e huriki a Grik, ri gi pulo a vilone ria, ri gi ramaia a Vure, ri gi luhoi torea a Bakovi Dag ne hita, e Isu Kristo.

* 20:17: Apo 18:21

* 20:18: Apo 18:19–19:10

* 20:23: Apo 9:16; 21:11

22 “Pali ngane a Hanu Kiripiripi i taki tora iau ga lakea o Ierusalem. I uka ma a lohoka vona a ra maki ge bele nau vonga. 23 *A lohoka kunana na tanga lobo a lakea vona a Hanu Kiripiripi i taki iau vona ga bole a nimadihi, ga dili na bavi. 24 *Iau i uka ma a luhoia a ni-madegu ga maki dagi. A ngaru kunana ga vakalobo kamumu taroa a leho e Isu a Bakovi Dagi i habia nau ga ratea: Ga vakalongo ne huriki a Velenga Kamumu na naro kamumu na Vure. 25 A laho turane mua, a vara mua na harikianga na Vure. Pali ngane i uka ma mu gu matai tabu iau. 26 Ngane a taki muholi mua na parava mona: e rei tara ne mua ge velu, iau a uka ngava vona, 27 a vuhuna a taki lobo mua vona pali a ngava lobo a Vure i ngaru mu gu lohoka vona. 28 *Mu matakari kamumu mua turane huriki a kabukabu. A Hanu Kiripiripi i habi ria na limane mua, ge mua a matakari ne ria. Mu leho manga a matakari na tara na Vure, a Vure i konamule ria pali na darane Tuna. 29 *Iau a lohoka vona, muri ne iau ga vano, e huriki a bakovi hale bara ri valai ne mua, ri tami mua, bara ri toni ni ratapile a niluhoi ne mua, i manga a kaugara i ratapile a kabuna sip-sip. 30 I ranga ne mua bara ri pesi rike, bara ri pulo a nita muholi, ri tovo e huriki na ngava taminga. Ri ngaru e huriki a murimuri ri gi ramai ria kunana. 31 *I mavonga, mu mata doko! Naha ni longo kaburungi vona a maki a rata. A vara mua na pida i tolu. A vara mua na haro, na rodo. Na tahuna a tovo mua i masiri pasi na matagu a luha.

32 “Ngane a habi mua na li-mana Vure. A ngaru mu gu luhoi vakaroro a ngava na naro ka-

mumu na Vure. A naro kamumu iea bara i vakatora mua, i habi mua a maki lobo a Vure i ta muholi vona ge habi ne huriki a tara vona.

33 *Na tahuna iau a made turane mua, i uka ma a ngutu vona a silva ne mua, a gol, a varakia ne mua.

34 *Mu lohoka vona iau a leho, a matakari mule iau turane huriki ri laho turagu. 35 A vakasiri mua na narogu, si gi leho, si gi kori e huriki a matasia. Si gi luhoi vakaroro a nitane Isu a Bakovi Dagi, i ta maea, ‘A nivivi na viri i habi a maki, i rangi a nivivi na viri i bole a maki.’”

36 E Paulus i taki lobo a ngava nga, i turume puru turane ria, ri vasileki. 37 Muri ri vataringi, ri vatuba a lima, ri vanguru. 38 Ri dodo hateka, a vuhuna e Paulus i taki ria i uka ma ge matai tabu ria. Muri ri taparakia na aga, i vano.

21

E Paulus i Lakea o Ierusalem

1 Mete tarulu puru ria, mete rike na aga, mete pori lakea na bodu e Kos. Na parava muri mete pori na bodu e Rodes, muri mete lakea na tanga dagi e Patara. 2 Na tahuna mete bele vonga mete masia tara aga ta ge lakea o Ponesia, lakea mete rike polo vona, mete vano. 3 Mete nunu polo na bodu e Saiprus, mete masia na maurine mateu, mete nunu lakea o Siria. Mete dili o Tair, mete vakaraga vonga a maka galesi. 4 *Mete pugai vonga e huriki a kabukabu, lakea mete made turane ria na parava i polorua. A Hanu Kiripiripi i taki ria, ri gi takia e Paulus nahea ge lakea o Ierusalem. 5 Muri na parava i polorua i lobo mete vano. E huriki a bakovi turane girihine ria, e tune ria, ri taparaki mateu polo vavo na tanga dagi. Mi bele na

* 20:24: Apo 21:13; 2Tim 4:7 * 20:28: 1Tim 4:16; 1Pe 5:2-4 * 20:29: Mat 7:15; Ion 10:12

* 20:31: 1Tes 2:11 * 20:33: 1Ko 9:11-12 * 20:34: Apo 18:3; 1Tes 2:9 * 21:4: Apo 20:23

lavu, mi turume puru mi vasileki. ⁶ Muri mete tarulu mule ria, mete rike na aga, mete vano. Ri hamule vonga e huriki.

⁷ Mete pasi tala vonga o Tair, mete lakea o Tolomis. Mete tagui vonga e huriki a kabukabu, mete mahita vonga. ⁸ *Na parava muri mete malaga, mete lakea na tanga dagi e Sisaria. Na tahuna mete bele vonga, mete lakea na ruma ne Pilip, a bakovi ni vara na Velenga Kamumu. Ia a turana bakovi ala polorua ni vulaki o Ierusalem, ge ria a bolekoru. ⁹ I tahoka e tuna a sirula ala va, ri rata a nita propet.

¹⁰ *Na tahuna mete made vonga na parava i kupo, a propet tara i bele taho mateu, i valai o Iudea. A rana e Agabus. ¹¹ *I valai mai mateu, i bolea a palabele ne Paulus, i kolo tata mule a vahana a limana. Lakea i ta maea, “A Hanu Kiripiripi i ta maea, ‘E huriki a Iuda ri made o Ierusalem bara ri kolotatea a tahona palabele iea. Muri bara ri habia na limane huriki i uka ma ria a Iuda.’”

¹² Na tahuna mete longoa a ngava iea, mateu turane huriki vonga mi taki torea e Paulus nahea ge lakea o Ierusalem. ¹³ *Pali e Paulus i ta maea, “I navai mu tatangi mu rata iau a dodo? Iau a dava kunana ni dili na bavi, ga mate o Ierusalem na rane Isu a Bakovi Dagi!” ¹⁴ Mete masia e Paulus i uka ma ge longo a ningaru ne mateu, lakea i uka ma mete toni tabu ni pulo a niluhoi vona, lakea mete ta maea, “A maki e Bakovi Dagi i ngaru ge bele, bara i bele.”

¹⁵ Mete made lobo vonga, mete kisi puru a maki mateu, mete lakea o Ierusalem. ¹⁶ I ranga kabukabu vonga ne Sisaria ri laho turane mateu. Ri taparaki mateu na ruma ne Nason, a bakovi o Saiprus, mete ge made turana. I

muga pali e Nason i luhoi torea e Kristo.

E Paulus i Matai e Iakop

¹⁷ Na tahuna mete bele o Ierusalem e huriki a murimuri ri vivi hateka ni tagui mateu. ¹⁸ Na parava muri, mateu e Paulus mete vano, mete masia e Iakop. E huriki a gare na lotu ranga, ri made vonga. ¹⁹ *E Paulus i tagui ria, muri i vakalongo ria vona a maka maki i rata a Vure na limana ne huriki i uka ma ria a Iuda.

²⁰ *Na tahuna ri longo a ngavane Paulus, ri kavurikea a Vure. Muri ri takia e Paulus, ri ta maea, “Paulus ioe a turane mia. E huriki a Iuda ala kupo hateka ri luhoi torea e Isu ngane. Re huriki nga ri tora hateka na ni muri mai a vinara ne Moses. ²¹ Ri longo ta ioe o tovo e huriki a Iuda ri made basi na tanga ne huriki i uka ma ria a Iuda, ta ri gi lohopile a vinara ne Moses, ta o taki ria nahea ri gi pala a kulina tune ria, nahea ri gi muri mai a naro hosi ne huriki a Iuda. ²² Ngane bara ri longo ioe o bele koea. Pali a ra si gi ratea ngane? ²³ *Ngane mi gi taki ioe vona a naro go ratea. A bakovi ala va koea ri ta muholi lakea na Vure. ²⁴ O vano o dili turane ria na naro ni vakamatapado a viri. O kona a maka nihabi ne ria, lakea bara ri ali vuroki a ivu na gine ria. Bara o rata mavonga, bara i vakasiri ria vona a ngava ri longoa ta o ratea, i uka ma a ngava muholi. Bara ri lohoka vomu ioe tara o muri mai kunana a vinara ne Moses. ²⁵ *Pali e huriki i uka ma ria a Iuda, mi here lakea pali ne ria, naha ri gi kani a kania ni habi na nitamina vure. Naha ri gi kani a kania i vona darana o a kania ni hori a lohona. Naha ri gi rata a naro na molenga.”

* 21:8: Apo 6:5; 8:40 * 21:10: Apo 11:28

20:24 * 21:19: Apo 15:12 * 21:20: Apo 15:1,5

Apo 15:29 * 21:26: 1Ko 9:20

* 21:11: Apo 20:23; 21:33 * 21:13: Apo

21:25: Gi 6:1-20; Apo 18:18

²⁶ *Na parava muri e Paulus i tuli e huriki a bakovi nga, ri rata a vilo na ni vakamatapado. Muri ri lakea na roho na Vure, ri vaka-longo e huriki a prister na parava ge lobo vona a naro iea, lakea ni gi rata a nihabi ne ria takutaku.

E Huriki a Iuda Ri Lakavua e Paulus

²⁷ Na tahuna i tabukoi ge lobo a parava i polorua nga, e huriki a Iuda ranga o Asia ri masia e Paulus pololilo na roho na Vure. Ri piurike e huriki, ri lakavua e Paulus. ²⁸ Lakea ri gale tala ri ta maea, “Mua o huriki a Israel, mu kori mia! A bakovi iea i lakea na tanga lobo, i vara e huriki ri gi tepu e huriki a kabune hita, a vinara ne Moses, a roho na Vure. Ngane i bole dili na roho na Vure e huriki a Grik, ri kinimutoa!”* ²⁹ *Muga e huriki a Iuda ri masia e Tropimus a bakovi o Epesus i laho turana e Paulus na tanga dagi. Ri pahaluhioia ta e Paulus ngane i bole dili na roho na Vure.

³⁰ E huriki lobo na tanga dagi ri roro, ri nunu palupu. Ri lakavua e Paulus, ri turari talea na roho na Vure, ri malaviriri kunana ri tukaria a logo na roho na Vure. ³¹ Na tahuna ta ri gi rabalakia, a ubu na tara na nugumaheto ne huriki a Rom i longoa a rongova i bele o Ierusalem. ³² I malaviriri kunana i bole ranga nugumaheto, ri nunu lokovonga. Na tahuna e huriki ri matai a ubu turana e huriki a nugumaheto, ri lobo ni ubina e Paulus.

³³ Muri a ubu i lakea maia e Paulus, i tangotatea. I taki e huriki a nugumaheto ri gi kolotatea e Paulus na sen i rua. Muri i nana, “E rei a bakovi iea? A ra naro hale i ratea?” ³⁴ Lakea e huriki ri gale tala, ri taki a maka ngava viliha.

Pali a ubu na tara i keri ni lohoka vona a rongova iea a vuhuna e huriki ri roro, ri gale viliha. Lakea i taki e huriki a nugumaheto ri gi turari lakea na roho ne ria e Paulus. ³⁵ Na tahuna e Paulus ta ge laho rike na nirike, e huriki a nugumaheto ri bole rikea, ri kaloho langa ia, a vuhuna e huriki a bakovi ri ngaru ni rabalakia. ³⁶ *E huriki a tara na ni rata tuhare ri muri ne huriki a nugumaheto ri gale maea, “Mu rabalakia!”

E Paulus i Hehe e Huriki

³⁷ Na tahuna e huriki a nugumaheto ta ri gi bole dili na roho ne ria, i takia a ubu na nita Grik, i ta maea, “Iau a ngaru ni ta turamu.”

Lakea a ubu i nana mulea, i ta maea, “Ioe, o lohoka na nita Grik? ³⁸ *A luhoi ta ioe a bakovi o Egipto, ra i rata a rongova rira ne huriki a matakari, muri i tuli lakea na tabeke i ngeki e huriki a tara ni varata tuhare ala rangale va (4,000).”

³⁹ Lakea e Paulus i lavuni i ta maea, “Iau a Iuda. A valai na tanga e Tarsus na tabeke ne Silisia. Iau a tahotanga na tanga i dagi hateka a rana. A ngaru hateka ni ta turane huriki.”

⁴⁰ A ubu i longo vona ge ta, lakea i pesi na nirike, i tolokave e huriki ri gi vulai. Na tahuna ri vulai i taki ria na nita Hibru,[†] i ta maea,

22

¹ “Mua o huriki a tata mai, a turagu mai, mu longo valai, iau a hehe vona a naro mu rata virihi iau vona.”

² Na tahuna ri longoa i ta na nita Hibru ri vulai liu.

Lakea e Paulus i ta maea, ³ * “Iau a Iuda. Ni poda iau na tanga e Tarsus, na robo e Silisia. A koru rike koea na tanga dagi. E Gamaliel

* **21:28:** A vinara ne huriki a Iuda i taki e huriki i uka ma ria a Iuda, nahea ri gi dili na roho na Vure. Bara ri dili vona, bara i katoki a roho na Vure. * **21:29:** Apo 20:4 * **21:36:** Luk 23:18

* **21:38:** Apo 5:36-37 † **21:40:** Ranga hinere ri taki i ta na nita Hibru, ranga na nita Aram. * **22:3:** Apo 5:34

i tovo iau na vinara ne huriki a gare ne hita. A habi a hategu ni rata e leho na Vure, i manga mua.

⁴ *Iau hosi a ratapile e huriki ri muri mai a dala ne Isu. I ranga ne ria ni rabalaki. A lakavu e huriki a bakovi a ngatavine, a voro dili ria na bavi. ⁵ Mu nanea ra prister dagi turana e huriki a gare ne huriki a Iuda, bara ri vakalongo mua. Ri habia nau a raukea ga habia ne huriki a kabu kabu na Iuda o Damaskus. A lokovonga ta ga lakavu e huriki a tara ne Kristo, ga turari valai ria o Ierusalem, ni gi vakamadihi.

E Paulus i Tuverei a Nivakasiri i Bele Vona
(Apostolo 9:1-19; 26:12-18)

⁶ “A rike na hos, a nunu sike o Damaskus. Na kuru haro, tabukoi ga bele, lakea a nipara dagi i para valai na hunu, i parai iau. ⁷ A boru puru, a longoa a lohona viri i ta valai nau, i ta maea, ‘Saulus, Saulus! I navai o vakamadihi iau?’

⁸ “Lakea a nana, ‘Bakovi Dagi, ioe e rei?’

“I koli, i ta maea, ‘Iau e Isu o Nasaret, ra o vakamadihi iau.’ ⁹ E huriki ri laho turagu ri masia a nipara, pali i uka ma ri longokilalea a lohona viri miri vata.

¹⁰ “Muri a nana tabua, ‘Bakovi Dagi, a ra ga ratea?’

“E Bakovi Dagi i koli i ta maea, ‘O pesi rike o lakea o Damaskus. I vonga bara ni taki ioe vona a maki a ngaru go ratea.’ ¹¹ A kepa, a vuhuna a nipara i para dagi hateka, lakea e huriki a turagu ri nugua a limagu, ri tuli sike iau o Damaskus.

¹² “A bakovi tara i made vonga, a rana e Ananias, i valai ge matai iau. A bakovi iea, a bakovi ni kavurikea a Vure, ni ramai a vinara ne Moses. E huriki a Iuda ri made vonga ri togoa. ¹³ I valai, i pesi na dahagu, i ta maea, ‘O

turagu, o Saulus o matapara!’ Na tahuna iea kunana a matapara tabu.

¹⁴ “Muri i taki iau, i ta maea, ‘A Vure ne huriki a gare ne hita i vulasi ioe go lohoka vona a ningaru vona, go masia a Viri Malamala,* go longo a nitana. ¹⁵ I ngaru mavonga, a vuhuna ioe go vakalongo e huriki lobo na maki o matai, o longo. ¹⁶ Pali ngane a ra o davea? O pesi rike, o luhoi torea a rana, ni gi vahilolo vuroki a naro hale vomu.’

¹⁷ “Muri, na tahuna a hamule lakea o Ierusalem, a vasileki na roho na Vure, a masia na vuregu tara maki. ¹⁸ *A masia e Bakovi Dagi i ta turagu, i ta maea, ‘O malaviriri! Ngane kunana o pea e Ierusalem o vano, a vuhuna e huriki koea ri marikoi ni longo ioe go vakalongo a nitagu koea.’

¹⁹ *‘Lakea a koli, a ta maea, ‘Bakovi Dagi, e huriki a bakovi nga ri lohoka vona iau a laho pagepolo vano na maka roho na vaponga, a lakavu, a ru dili na bavi, a ubi e huriki ri luhoi tora ioe. ²⁰ *Ri lohoka vona a do rike e huriki na tahuna ri rabalakia a vora vomu e Stepan, a matakari a maka varakia ne huriki ri padimatea na kedo.’

²¹ *‘Muri e Bakovi Dagi i taki iau i ta maea, ‘O vano ngane, ga rudu basi ioe, go lakea ne huriki a viri i uka ma ria a Iuda.’ ”

E Paulus a Tahotanga o Rom

²² I muga e huriki a Iuda nga ri made madoru, ri longo a ngavane Paulus. Pali na tahuna i taki a Vure i rudua ge lakea ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri magulu rike lobo, ri ta maea, “Mu rabalakia! A bakovi iea i uka ma i kara ge made na malala!”

²³ Ri magulu taku, ri kali tala a varakia ne ria, ri voro lae, ri voro rike viliha a habulo. ²⁴ Lakea a

* 22:4: Apo 8:3 * 22:14: A Viri Malamala, a rana tara e Isu. * 22:18: Apo 9:29-30

* 22:19: Apo 8:3; 26:9-11 * 22:20: Apo 8:1 * 22:21: Apo 9:15

ubu i taki e huriki a nugumaheto ri gi turaria e Paulus ge lakea na roho ne ria. I taki ria ri gi lagua, ri gi nanea vona e huriki, i navai i madihi a hatene ria, ri ta hateka maia. ²⁵ *Pali e Paulus, na tahuna ri kolotatea ta ri gi lagua, i nanea a nugumaheto tara, i ta maea, "Iau a tahotanga ne Rom. I uka ma mu pelekado iau ma. Ra hini mu gu lagu iau vona, a vinara ne mua i ta navai?"

²⁶ Na tahuna a nugumaheto i longoa a nitana, i lakea na ubu, i vakalongoa. Lakea i nana, "A ra go ratea ngane? A bakovi iea, ia a tahotanga o Rom."

²⁷ Lakea a ubu i lakea ne Paulus, i nanea, "O vakalongo iau ngane, i muholi ioe a tahotanga o Rom?"

E Paulus i koli i ta maea, "I muholi, iau a tahotanga."

²⁸ Lakea a matakari ne huriki a nugumaheto i ta maea, "Iau a voro a moni dagi ri longo nau, a made manga a tahotanga ngane."

E Paulus i koli, i ta maea, "Pali iau, na tahuna e nana i poda iau, iau a tahotanga."

²⁹ *Na tahuna e Paulus i ta mavonga e huriki a bakovi ta ri gi lagua, ri karuku hamule. A ubu tara i mangenge, a vuhuna i kolotatea na sen e Paulus, re Paulus, a tahotanga o Rom.

³⁰ Na parava muri a ubu i ngaru ni lohoka vona a vuhuna a rōngova, i navai e huriki a Iuda ri padi virihi e Paulus na ngava. Lakea i gale palupu e huriki a prister dagi, a tara na vaponga ne huriki a Iuda ri gi vapopo. Muri i puga vuroki a sen ni kolotata e Paulus vona, i turari talea, i vakapesia na matane huriki ri vapopo.

23

¹ E Paulus i matanono e huriki a tara na vaponga ne huriki a Iuda, i

ta maea, "Mua o huriki a turagu! A nimadegu na matana Vure, i valai i harena mona, iau a hatakia i kamumu."

² *A prister dagi e Ananias i longoa a ngava iea, i taki e huriki a bakovi ri pesi tabukoi vona ri gi ubi pupua a ngavana. ³ *Lakea e Paulus i takia e Ananias, i ta maea, "A Vure tara bara i ubi pupua a ngavamu! Ioe a bakovi na taminga. Ngane o muri mai a vinara ne Moses, o made vonga o pelekado iau. Pali ioe i uka ma o muri mai a vinara, a vuhuna o vakuku e huriki ri ubi iau!"

⁴ Lakea e huriki ri pesi tabukoi ne Paulus ri tahatea, ri ta maea, "Naha ni ta puhaki vona a prister dagi na Vure!"

⁵ *E Paulus i koli, i ta maea, "Mua o huriki a turagu, iau i uka ma lohoka vona a bakovi iea ge ia a prister dagi. A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, 'Naha ni rata a ngava hale na matakari ne huriki.'"

⁶ *E Paulus i matakilaka vona e huriki a Sadusi, e huriki a Pariseo ri bele na vaponga, lakea i ta dagi, i ta maea, "Mua o huriki a turagu, iau a Pariseo, e tata tara, ia a Pariseo. Iau a pesi koea na murina ni vapelekado a vuhuna a pasimata vona e huriki ri mate bara ri pesi rike mule na matenga."

⁷ Na tahuna e Paulus i takia a ngava iea, ri vapida na tara i rua, ri vagege. E huriki a Pariseo ri vagege turana e huriki a Sadusi.

⁸ *I bele maea, a vuhuna e huriki a Sadusi ri taki e huriki ri mate ta i uka ma ri gi pesi rike mule na matenga. Ri taki tabu ta i uka agelo, i uka hanitu. Pali e huriki a Pariseo ri taki e huriki ri mate bara ri pesi rike mule na matenga, ri taki i tahoka e huriki a agelo, a hanitu.

* 22:25: Apo 16:37

* 22:29: Apo 16:38

* 23:2: Ion 18:22-23

* 23:3: Mat 23:27

* 23:5: Nim 22:28

* 23:6: Apo 26:5

* 23:8: Mat 22:23

⁹ I mavonga ri vahehe dagi hateka. Muri e huriki a mari na vinara na tara ne huriki a Pariseo ri hehe, ri ta maea, “A bakovi iea i uka ma i ratea tara maregoa. Ma ge ta polo vona tara agelo, o a gisi.” ¹⁰ A rongova i bele dagi, i popote ge vakabele a vabinga. A matakari ne huriki a nugumaheto i mangenge ne huriki a Iuda, ma ga ri gi rape kesia e Paulus. Lakea i taki e huriki a nugumaheto ri gi puru, ri gi vakaha talea, ri gi ru ia na roho ne ria.

¹¹ *Na rodo iea e Bakovi Dagi i pesi tabukoi ne Paulus, i ta maea, “Naha ni mangenge! Bara o vano o vakalongo a ngavagu ne huriki o Rom, i manga a hini o rata pali koea o Ierusalem.”

E Huriki Ri Ngaru ni Rabalakia e Paulus

¹²⁻¹³ Na hatelanga, a Iuda ala ravulu va i tahoka a polona ri varodo a ngava ri gi rabalakia e Paulus. Ri kaba nahea ri gi kani o ninu, ge harena na tahuna ri gi rabalakia e Paulus. ¹⁴ Ri lakea ne huriki a prister dagi, a gare, ri ta maea, “Mia lobo nga mi kaba pali nahea mi gi kani, ge harena na tahuna mi gi rabalakia e Paulus. ¹⁵ *Ngane mi ngaru mua mu gu rudu a ngava na ubu ne huriki a nugumaheto, ge turari vilia e Paulus. Bara i luhoi ngane mu gu nana tabua na maka ninana. Ia i uka ma ge valai tabukoi ma, bara mi rabalakia.”

¹⁶ Na tahuna e hane Paulus i longoa a ngava iea, i nunu lakea na tabeke ne huriki a nugumaheto, i vakalongoa e Paulus.

¹⁷ Muri e Paulus i gale vilia a nugumaheto, i takia, i ta maea, “O tulia a riau iea ge lakea taro na ubu vomu. I tahoka a ngava ge takia vona.”

¹⁸ Lakea a nugumaheto i tungaria a riau, ru lakea na ubu, i

ta maea, “A vorakato e Paulus i gale iau, a lakea vona. I taki iau ga tuli vilia vomu a riau iea, a vuhuna i tahoka tara ngava ge taki ioe vona.”

¹⁹ Lakea a matakari i tulia na limana a riau iea, ru pesi gaviri. Muri i nanea, “A ra ngava go vakalongo iau vona?”

²⁰ Lakea i takia, “E huriki a Iuda ri valongo mai a ngava pali, ta ri gi nana ioe go turari lakea ne huriki a tara na vaponga kuduvi e Paulus. Ri tami rabu mavonga go luhoi ga ngava muholi i valai ne ria ri gi nana tabua e Paulus. ²¹ Naha ni longo mai ria! E huriki a bakovi ala ravulu va i tahoka a polona, ri kapiloho, ta ri gi rabalakia e Paulus. Ria lobo ri kaba pali nahea ri gi kani, o ri gi ninu, ge harena na tahuna ri gi rabalakia. Ngane ri dava ioe ta go longo vona a ninana ne ria.”

²² A matakari i rudu mulea a riau, i ta maea, “Naha ni takia tara viri ne vomu o vakalongo pali iau vona a ngava iea.”

E Paulus Ni Vakaha Lakea o Sisaria

²³ Muri i gale a nugumaheto ala rua, i taki rua, “A ngaru ranga nugumaheto ri gi lakea o Sisaria. O bole a nugumaheto ge ala 200, a bakovi ni rike na hos ge ala 70, a bakovi ri gi bole a maheto ge ala 200. Ri gi kisi puru a maki ne ria. Barama na kilala i polova ri gi vano. ²⁴ Muru bole ranga hos ge ne vona e Paulus, mu tungaria ge laho kamumu, ge bele ne Peliks a matakari na tanga.”

²⁵ A ubu ne huriki a nugumaheto i herea a raukea i ta maea,

²⁶ “Iau e Klaudius Lisias,

“A raukea ge lakea ne Peliks a matakari:

“A haro vomu.

27 *²⁷ “A bakovi iea e huriki a Iuda ri lakavua, ri ngaru ni rabalakia. Ni vakalongo iau vona ia a tahotanga ne Rom, lakea a bole e huriki a nugumaheto, mi vano mi korimulea. ²⁸ *²⁸ A ngaru ni lohoka vona a ngava e huriki a Iuda ri padi virihi ia vona, lakea a bole purua ne huriki a tara na vaponga ne ria. ²⁹ Ri takia e Paulus ta i hehe hateka na vinara ne ria. Pali i uka tara naro ge ratea ge hale ni gi ru dilia na bavi, o ni gi rabalaki ia vona. ³⁰ *³⁰ Ngane ni vakalongo iau ne huriki a Iuda ri varodo a ngava ri gi rabalakia. Lakea a vakaha lakenea vomu malaviriri kunana. E huriki ri padi virihia na ngava, ria ranga a taki ria ri gi puru lakene, ri gi tuveve poloa vomu vona a ngava ri padi virihia vona.”

³¹ Na rodo iea kunana e huriki a nugumaheto ri muri mai a ngava ni taki ria vona, ri turaria e Paulus, ri taparakia na tanga dagi e Antipatris. ³² Na parava muri e huriki a bakovi ni rike na hos kunana ri vano turana, ri lakea o Sisaria. Pali e huriki a nugumaheto ranga, ri hamule. ³³ Na tahuna ri bele o Sisaria ri habia a raukea na matakari, ri taparakia e Paulus na limana. ³⁴ A matakari i gia a raukea, i nanea e Paulus, “I vai a tabeke o valai vona?” Na tahuna i longoa i valai na tabeke ne Silisia, ³⁵ i takia, “Na tahuna e huriki ri padi virihi ioe ri gi bele, bara pelekadoa a ngava vomu.” Muri i taki e huriki a nugumaheto ri gi tagaria na ruma-hariki ne Herod.

24

E Paulus i Pesu na Matane Peliks

* ^{23:28}: Apo 22:30 * ^{23:30}: Apo 24:1-9 * ^{24:5}: Apo 17:6 * ^{24:5}: A tara ne Nasaret, a rana tara ne huriki ri luhoi torea e Isu, a vuhuna e Isu a bakovi o Nasaret. * ^{24:6-8}: Apo 21:28-30 † ^{24:6-8}: 7 Mi ngaru ni pelekadoa na vinara ne mia, pali e Lisias a ubu ne huriki a nugumaheto i valai turana tara na nugumaheto vona, ri kope tala mia, ri bole talea na limane mia. Lakea e Lisias i taki mia, ta e rei a viri i tahoka a ngava ge luve vomu o Peliks.

¹ Muri na parava i lima e Ananias, a prister dagi, turana e huriki a bakovi dagi, e Tertulus a mari na vinara, ri puru valai o Sisiria. Ri valai ri gi padi virihia e Paulus na matana matakari. ² Ni gale dili na vaponga e Paulus, lakea e Tertulus i ta rike, i ta maea, “Peliks, ioe a bakovi dagi! Ioe a bakovi na lohokanga, o matakari kamumu mia mi made na nivalemu na parava i kupo, o rata kamumu a maki ri hale na robo ne mia. ³ Na tabeke lobo mi vivi vona a leho o ratea, mi kavurike ioe vona. ⁴ Pali a koi ni vakapae ioe, lakea a ngaru ioe go pasivalo kamumu, go longoa a nitane mia.”

⁵ *⁵ Muri i padi virihia na ngava e Paulus, i ta maea, “A bakovi iea, i vakapae hateka. I piurike e huriki a Iuda na tanga lobo. I muga ne huriki ni gale a tara ne Nasaret.*

⁶⁻⁸ *⁶⁻⁸ I toni ni vakamutoa a roho na Vure, pali mi lakavua.† O nana kamumua ra bakovi iea, bara o matai a maka maki mi padi virihi ia vona i muholi.” ⁹ Muri e huriki a Iuda ri taga taku, ri takia ra ngava i takia e Tertulus, ta a ngava muholi.

¹⁰ A matakari i tolokavea e Paulus, i takia ge ta. Lakea e Paulus i ta maea, “Iau a lohoka vomu, na pida i kupo o matakaria a robo iea. Ngane a vivi ni koli a maka ngava nga. ¹¹ O nana e huriki, bara ri vakalongo ioe vona iau a lakea na roho na Vure o Ierusalam a vasileki vonga rira. A parava i ravulu a polona i rua i lakea pali. ¹² I uka tara viri ge matai iau ga hehe turana bakovi tara, o ga piu rike e huriki na roho na Vure, o na tanga dagi, o na roho na vaponga. ¹³ Ra ngava ri padi virihi iau vona i uka ma i muholi.

I uka tara dala ri gi vakasiria vona, ge muholi ra maregoa ri padi virihi iau vona. ¹⁴ A ngava muholi i maea; iau a kavurikea a Vure ne huriki a gare ne mia, a ramaia a dala ne Isu. E huriki a Iuda ri takia ra dala ne Isu, ta i uka ma a dala muholi. Pali iau a luhoi tora a maki lobo ni tovo na vinara ne Moses, ni here puru na puhu na raukea ne huriki a propet.

¹⁵ *Iau, i manga e huriki ri padi virihi iau, a pasimata na Vure ge vakamahuri mule na matenga e huriki ri mate pali, re huriki ri kamumu e huriki ri hale. ¹⁶ Lakea a toni a bulugu ga laho kamumu na matana Vure, na matane huriki a bakovi a ngatavine, ga hataki kamumu vona a leho nau.

¹⁷ "Iau a made basi na pida i kupo. Muri a lakea o Ierusalem, a bole a moni ga habi ne huriki a matasia vonga, ga habi a nihabi.

¹⁸ *Na tahuna a rata a maka leho nga, ri matavisi iau vonga na roho na Vure, a rata pali a leho na ni vakamatapado iau na matana Vure. I uka ma ri matai iau ga piurike e huriki. Pali ranga a Iuda ri valai o Asia. ¹⁹ Ria bara ri tahoka a ngava, bara i kamumu ri gi valai koea, ri gi taki tala.

²⁰ Ge uka, o nana re huriki a Iuda ra ri pesi koea ngane, ri gi vakalongo ioe vona a ra maregoa a ratea na tahuna a pesi na matane huriki na vaponga o Ierusalem.

²¹ *Iau a luhoi maea, a ngava i taku kunana a ratea na tahuna a made turane ria. A gale dagi, a ta maea, 'Iau a pesi na matane mua ngane, a vuhuna a luhoi e huriki ri mate pali bara ri mahuri mule na matenga.'

E Paulus i Made na Bavi

²² *E Peliks i lohoka vona a niluhoi ne huriki ri muri mai a dala ne Isu. Lakea i taki e huriki a Iuda, i ta maea, "Si gi davea a ubu,

e Lisias, ge bele taro. Muri bara pelekadoa a ngavane mua." ²³ E Peliks i takia a ubu ge ru dila na bavi e Paulus, pali nahea ge tagari hatekea. I taki e huriki e turane Paulus ri gi tuhoria.

²⁴ Muri na parava ranga e Peliks i valai turana e girihina, e Drusila, a ngatavine o Iuda. I rudu a ngava ni gi turari valai vona e Paulus, ge longo vona ranga ngava na niluhoi ne Isu Kristo. ²⁵ E Peliks i mangenge na tahuna i longoa e Paulus i vara na naro malamala, na viri ge matakari kamumu a vilona, na Vure ge pelekado hita muri ma. Lakea i ta maea, "Ge lobo ngane a ngava ngi! O vano ke! Muri ma ga malopi, bara talo rike a ngava vomu o valai tabu." ²⁶ I ngarua e Paulus ge habi kapiloho a moni vona ge vokoa ge vakapagitala ia na bavi. Na parava vakaroro e Peliks bara i talo rike a ngava ne Paulus ge valai vona ge ta turana.

²⁷ I lobo a pida i rua, e Porsius Pestus i kuloi e Peliks, i matakari. E Peliks i ngaru e huriki a Iuda ri gi luhoi ia ge ia a bakovi kamumu, lakea i uka ma i vakapagetalea na bavi e Paulus.

25

E Paulus i Ngaru ni Matai e Kaiser

¹ E Pestus i bele o Sisaria i made na parava i tolu, muri i vano i lakea o Ierusalem. ² *E huriki a prister dagi, a gare ne huriki a Iuda ri valai vona ri padi virihi e Paulus na ngava. Ri nana e Pestus ³ *ge longo mai ria ge turari lakea o Ierusalem e Paulus, a vuhuna ri varodo a ngava pali ta ri gi kapia e Paulus, ri gi rabalakia. ⁴ E Pestus i koli i ta maea, "E Paulus ni ru dili na bavi o Sisaria, pali iau ngane a tabukoi ni hamule lokovonga. ⁵ Ge valai turagu e huriki a matakari ne

* 24:15: Ion 5:28-29

* 24:18: Apo 21:17-28

* 24:21: Apo 23:6

* 24:22: Apo 23:26

* 25:2: Apo 24:1

* 25:3: Apo 23:15

mua, mi gi lakea o Sisaria. Pali a bakovi iea ge tahoka a naro hale, bara ri padi virihia vonga.”

⁶ E Pestus i made turane ria na parava i polotolu o i ravulu, muri i hamule lakea o Sisaria. Na parava muri i made na gula ni vapelekado, lakea i taki ria, ri turari vilia vona e Paulus. ⁷ *Na tahuna e Paulus i bele, e huriki a Iuda ri valai o Ierusalem ri pesi haluia, ri padi virihia na maka ngava dagi i uka vuhuna.

⁸ Pali e Paulus i taga vona i ta maea, “Iau i uka ma a ratea tara naro ge hale na vinara ne huriki a Iuda, o na roho na Vure, o ne Kaiser.”*

⁹ Pali e Pestus i ngaru ge rata kamumu e huriki a Iuda, lakea i nanea e Paulus, “Ioe o ngaru ni lakea o Ierusalem, ga longoa vonga a maka ngava ni padi virihi ioe vona?”

¹⁰ E Paulus i koli i ta maea, “Ngane a pesi na matana mari ni pelekado ne Kaiser tara. Koea ia a tabeke bara ni pelekado iau vona. Iau i uka ma a rata a naro hale ne huriki a Iuda, ioe tara o lohoka vona. ¹¹ Iau bara longo-taro a vinara, a ratea tara naro i hale hateka, bara mate vona, i uka ma ga ha vona. Pali ra ngava ni padi virihi iau vona, bara a ngava taminga, i uka tara viri ge habi iau na limane ria. Iau a ngarua e Kaiser ge longoa a ngavagu.”

¹² Muri e Pestus i ta lobo turane huriki a bolekoru vona, i koli, i ta maea, “Ioe o ngaru e Kaiser ge longo a ngava vomu, ngane bara o lakea ne Kaiser.”

E Paulus i Pesu na Matane Agripa

¹³ Muri na parava ranga, e Agripa a hariki, turana e kurabana e Bernaisi ru valai o Sisaria ru gu gosia e Pestus. ¹⁴ *Ru made na parava ranga, lakea e Pestus i

vakalongo e Agripa vona e Paulus, i ta maea, “I tahoka tara bakovi e Peliks i pe purua na bavi. ¹⁵ Na tahuna a lakea o Ierusalem, e huriki a prister dagi, a gare ne huriki a Iuda ri padi virihia na maka maregoa i kupo, lakea ri nana iau ri ngarua ge vurua ra bakovi iea.

¹⁶ “Lakea a koli, a ta maea, ‘Na tahuna a bakovi tara ni padi virihi na maregoa, a vilone huriki a Rom i ta maea, nahea ni gi vakamadihi tavula a viri. A viri i tahoka a maregoa bara i pesi taro na matana viri i padi virihia na maregoa, ge tagaria na maregoa ni padi virihi ia vona.’ ¹⁷ Na tahuna e huriki a Iuda nga ri valai koea na murina ni vapelekado, iau i uka ma dava. Na parava muri a made na gula na mari ni vapelekado, a talo rike a ngava ni tuli valai nau e Paulus. ¹⁸ E huriki a Iuda ri pesi rike, ri padi virihia na ngava. Pali a ngava ri padi virihia vona i uka ma i hale hateka ge manga a ngava a luhoi ta ri gi padi virihia vona. ¹⁹ A ngava ri padi virihia vona i dili na nita na lotu, a nita na bakovi tara i mate, a rana e Isu. E Paulus i takia ta i mahuri mule a bakovi iea. ²⁰ Pali iau a ngaru ni matakanea a vuhuna a maregoa iea, pali a varoru. Lakea a nanea, ma ge ngaru ni lakea o Ierusalem ni gi longo vonga a ngava ni padi virihi ia vona. ²¹ Pali i marikoi ia, i ngaru ni matai e Kaiser ge longoa a ngava vona. Lakea a takia ni gi matakari taro ia na bavi, muri ga rudu lakea ne Kaiser.”

²² Muri e Agripa i takia e Pestus, “Iau tara a ngaru ni longoa a ngava vona.”

E Pestus i koli i ta maea, “Kuduvi bara o longoa a ngava vona.”

²³ Na parava muri e Agripa, e Bernaisi ru bagetu kamumu, ru dili na roho na vaponga turana e

* **25:7:** Apo 24:5-6 * **25:8:** E Kaiser a hariki o Rom. E huriki a hariki lobo o Rom ni gale ria a Kaiser. * **25:14:** Apo 24:27

huriki a matakari na nugumaheto, a bakovi daga na tanga daga. E Pestus i rudu a ngava, ni turari lakea vona e Paulus. ²⁴ Lakea e Pestus i ta maea, “Hariki Agripa, turana e huriki ri made turane hita mona koea, mu masia a bakovi iea. E huriki a Iuda ra ri made koea, e huriki a Iuda ri made o Ierusalem, ri valai nau, ri padi virihia na ngava. Ri gale daga, ri ngarua ge mate. ²⁵ Pali iau i uka ma a matavisia vona tara maki ge hale ge ratea ge mate vona. Ngane bara rudua ge lakea ne Kaiser, a vuhuna i ta tora hateka ge pesi na matane Kaiser. ²⁶ Pali iau a varoru vona a ra ngava ga here puru ga vakalongo e Kaiser vona. Lakea a vakapesia koea na matane mua, na matane Agripa a hariki. Si gi nana tabua, muri ga here puru a ngava i taki. ²⁷ Iau a luhoi i uka ma i kamumu a vorakato ni gi rudu lakea ne Kaiser, pali i uka ma ni gi vakaru lokovonga turana nitana naro hale vona.”

26

E Paulus i Vakalongo a Ngava ne Agripa

¹ Ngane e Agripa i takia e Paulus, “Ngane o ta, o koli a ngava ne huriki ri padi virihi ioe.”

Lakea e Paulus i tolokave ria, i ta maea, ² “Hariki Agripa, mona a ngaru ni koli a maka ngavane huriki a Iuda ri padi virihi iau vona. I kamumu hateka a pesi na matamu, ³ a vuhuna ioe o lohoka kamumu vona a narone huriki a Iuda, turana maka ngava mi vahehe bala vona. Iau a nana ioe go hatenono go longo kamumu a ngava nau.

⁴ “E huriki a Iuda ri lohoka vona a nimadegu i vakatubu na tahuna a kiroko vona. Ri lohoka vona iau a made turane huriki a kabu nau, muri a lakea o Ierusalem. ⁵ *I tabaka ngane ri lohoka nau. Ria

bara ri malopi, bara ri vakalongo ioe vona a narogu, i vakatubu na tahuna a dili na tara ne huriki a Pariseo. E huriki a Pariseo, mi rangi e huriki a tara ranga, mi muri mai kamumu a naro na lotu ne huriki a Iuda. ⁶ *Ngane a pesi koea go pelekado iau, a vuhuna a luhoi a ngava muholi na Vure i taki e huriki e tubune hita vona hosi i muholi. ⁷ A ngava muholi iea, e huriki a kabu ne mia, ala ravulu a polona i rua, ri ngaru ni bolena na tahuna ri kavurikea a Vure na haro a rodo. O Hariki Agripa, na niluhoi iea kunana e huriki a Iuda ri padi virihi iau na ngava! ⁸ I navai mu pahadaki ta a Vure i keri ni vakamahuri mule e huriki na matenga?

⁹ * “I muga, iau tara a luhoi i kamumu ga ratapilea a rane Isu, ra bakovi o Nasaret. ¹⁰ A rata mavonga o Ierusalem. A bole a nitora ne huriki a prister daga, a ru dili na bavi e huriki a tara ne Kristo. Muri, na tahuna ni taki ni gi rabalaki ria, iau tara longo ne ria ni gi rabalaki. ¹¹ A vakamadihi vakaroro ria pololilo na maka roho na vaponga, a toni ni rata ria ri gi lohopile a niluhoi ne ria. I madihi a hategu ne ria, a matakana ria na maka tanga basi, a vakamadihi ria vonga.

E Paulus i Tuverei a Nivakasiri i Bele Vona (Apostolo 9:1-19; 22:6-16)

¹² “Na leho iea kunana e huriki a prister daga ri rudu iau a sike o Damaskus. ¹³ Na kuru haro na tahuna a laho na dala, a masia a nipara i para valai na hunu. A nipara iea i para daga hateka na haro, i para halui iau turana e huriki a bakovi ri laho turagu. ¹⁴ Mia lobo mi boru puru na malala, lakea a longoa a lohona bakovi i ta na nita Hibru i ta maea,

* 26:5: Pili 3:5-6

* 26:6: Apo 23:6; 28:20

* 26:9: Apo 8:3

‘Saulus, Saulus! I navai o vakamadihi iau? Ioe o vakamadihi mule ioe na naromu.’

¹⁵ “Muri a nana, ‘Bakovi Dagi ioe e rei?’

“Lakea e Bakovi Dagi i koli i ta maea, ‘Iau e Isu, ra viri o vakamadihia. ¹⁶ Pali ngane o pesi rike, a vuhuna iau a bele vomu ga ru ioe ge ioe a vora nau, go vakalongo e huriki vona a maki o matai nau mona, a maki bara vakasiri ioe vona ma. ¹⁷ Iau ga korimule ioe ne huriki a viri vomu. Ga korimule ioe ne huriki i uka ma ria a Iuda, re huriki ga rudu ioe ne ria, ¹⁸ *go vakapalala a matane ria, ri gi pe a uvo, ri gi valai na hini i palala, ri gi ha vona a nitora ne Satan, ri gi valai na Vure, i mavonga a Vure bara i puga vuroki a naro hale ne ria, ri gi bole a murine ria turana e huriki ri luhoi a Vure ni vulaki pali.’

E Paulus i Taki a Leho Vona

¹⁹ “I mavonga, o Hariki Agripa, iau i uka ma longotaroa a ni-vakasiri i valai na hunu. ²⁰ A vakatubu ni vakalongo e huriki ri gi pulo a vilone ria, ri gi ramai a Vure, ri gi rata a naro ge vakasiri ria ri mapulo muholi pali. A vakalongo muga e huriki o Damaskus e huriki o Ierusalem. Muri a lakea na tanga lobo na tabeke ne Iudea, muri a lakea ne huriki i uka ma ria a Iuda, a vakalongo ria. ²¹ Lakea e huriki a Iuda ri lakavu iau na roho na Vure, ri ngaru ni rabalaki iau, a vuhuna a rata mavonga. ²² Pali a Vure i tuhori iau vakaroro. Ngane a pesi koea, a vakalongo e huriki a matasia, e huriki a bakovi dagi. A vakalongo kunana a ngava ne Moses, e huriki a propet ri takia ge bele. ²³ *A ngava ri takia i maea, ‘E Kristo ge bole a nimadihi, ge mate. Ia bara i muga ne huriki lobo, i pesi rike mule na matenga. Muri ge vakalongo ne huriki a Iuda, ne

huriki i uka ma ria a Iuda a nitana nipara.’”

²⁴ Na tahuna e Paulus i vakalongo a maka ngava nga, lakea e Pestus i ta puhaki ma ia, i ta maea, “Paulus, ioe o ta manga manga! A lohokanga vomu i rata ioe o manga!”

²⁵ Pali e Paulus i koli, i ta maea, “O Pestus, iau i uka ma a manga! A maka ngava a taki i malamala, i muholi. ²⁶ Hariki Agripa! Ioe o lohoka vona pali a maka ngava nga, lakea a ta pagapaga i uka ma mangenge. O lohoka vona a maka maki nga, i uka ma i tabuli kapi-loho na matamu o na talingamu. O lohoka pali ne ria, a vuhuna a maka maki nga i uka ma ni rata kapiloho. ²⁷ Hariki Agripa, o luhoi tora a ngavane huriki a propet? Iau a lohoka vomu, o luhoi ria!”

²⁸ Lakea e Agripa i takia e Paulus, “O luhoi go pulo malaviriri a niluhoi nau, ge iau a Kristian?”

²⁹ E Paulus i koli i ta maea, “Ge malaviriri, o ge maradoi, a vasileki na Vure, mua lobo mu longo a nitagu mona mu gu manga iau. Pali a sen kunana i uka ma ge kolotata a limane mua!”

³⁰ Muri e Agripa a hariki i pesi rike. A matakari, e Bernaisi turane huriki ranga ri pesi rike, ³¹ ri pagitala. Lakea ri vata, ri ta maea, “A bakovi iea, i uka ma i ratea tara maki ge mate vona, o ge dili na bavi vona.”

³² Lakea e Agripa i takia e Pestus, i ta maea, “A bakovi iea, i uka ma ge ngaru ni masia e Kaiser, bara o vakapagetalea na bavi.”

27

E Paulus i Lakea o Rom

¹ Na tahuna ri valongo mai a ngava pali ne mateu mete ge lakea o Itali,* ri habi e Paulus turane huriki a vorakato ranga, ri habi

* 26:18: Ais 42:16; Epe 2:2; Kol 1:13

dagi e Rom i tabuli pololilo na robo e Itali.

* 26:23: Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

* 27:1: A tanga

na limane Iulius, a ubu na tara na vabinga ni gale a 'Tara na Vabinga ne Kaiser Augustus.'† ² *Mete rike na aga tara i valai na tanga e Adramitium. A aga iea i vakarike a maka tulua ge taparaki na maka roa na tabeke ne Asia. E Aristakus, a bakovi o Tesalonika na tabeke ne Masedonia, i valai turane mateu.

³ Na parava muri mete bele o Sidon. E Iulius i rata kamumua e Paulus, i takia ge vano ge matai ranga turana, ri gi matakaria.

⁴ Muri mete pasi tala vonga o Sidon, mete nunu tabukoi na dahana bodu e Saiprus, a vuhuna a vilu i pori valai na ngalane mateu.

⁵ Mete padikudua a dari na tabeke ne Silisia e Pampilia, mete bele na tanga dagi e Maira na tabeke ne Lisia. ⁶ Na tahuna mete bele vonga, a ubu i masia a aga o Aleksandria ge lakea o Itali, lakea mete rike vona. ⁷ Mete pasi tala vonga, mete nunu makanukanu na parava ranga, a vuhuna mete vahori a vilu. Muri mete bele tabukoi na tanga e Snidus. A vilu i pori valai muga, mete keri ni nunu lokovonga vona a bala iea. Lakea mete palelea a mapana aga, mete nunu na tabeke i malilo na bodu e Krit, tabukoi na ruperena e Salmone, lakea mete lokovonga liu na tabeke tara na bodu. ⁸ Mete nunu tabukoi na dahana bodu, mete vahori a vilu, muri mete bele vona a tanga ni gale 'Roa Kamumu,' i tabukoi na tanga dagi e Lasea.

⁹ Mete maradoi hateka. Lakea mete hori vonga na parava ranga, mete davea a vilu ge pasipuru. Pali i uka ma i pasipuru. I tabukoi ngane a tahuna hale, i polo ne mateu vonga a Parava Niperemu. Lakea e Paulus i habia ne ria a niluhoi, ¹⁰ i ta maea, "A masia a nihavai ne hita bara i vakabele a vuranga. Bara i mabubu a aga,

i velu a maka tulua, i pasiri e huriki." ¹¹ Pali a ubu i uka ma i longo maia e Paulus. I ramai kunana a ngavana matakari ne huriki a nuguvore, a tahona aga. ¹² A roa iea i uka ma i kamumu na tahuna na malangia, lakea e huriki lobo ri ngaru ni havai maia e Peniks, a roa na bodu e Krit, ra i ngalai a nirolona haro. Ria bara ri malaviriri, bara ri kapiloho vonga na tahuna na malangia.

A Vilu a Vala na Utu

¹³ Na tahuna a vilu i ngalu valai tano, e huriki a nuguvore ri luhoi ta i malilo, lakea ri lala rikea a niroka, ri nunu tabukoi na lavu ne Krit. ¹⁴ Pali i uka ma i tabaka, a vilu dagi i pori valai meli na kurukuruna bodu. A vilu dagi iea ni gale a "taiava." ¹⁵ A taiava i pulo laea a aga i keri ni nunu. I nunu tamoro lokovonga kunana, i ramai a vilu. ¹⁶ I naviri mia a bodu kiroko e Kauda na tahuna mi pasi lokovonga. Mi vakeri ni lala rikea na aga a posi. ¹⁷ Muri mi lala rike visia. Muri mi kolotatea a aga. Ri mangenge ma ri gi heri na hini vorobike tabukoi na lavu ne Siritis, lakea ri lala purua a sel, a vilu i vakanunu kunanea a aga. ¹⁸ Na parava muri a taiava i pori hateka tabu, lakea ri vuroki tala a maka tulua. ¹⁹ Na toluna parava ri vuroki tala a maka mahalana aga. ²⁰ Na parava i kupo i uka ma mi matai a haro a hada, a vuhuna i ratapile mia a taiava. Ngane mi luhoi a legea ne mia, bara mi vurua.

²¹ Na parava i kupo e huriki a bakovi i uka ma ri kani, lakea e Paulus i pesi rike na matane ria, i ta maea, "I muga mua bara mu longo mai iau, i uka ma si gi ha taroa e Krit, bara si made kamumu kunana. ²² Pali ngane a taki tora mua, mu hatenono! I uka tara ne mua ge vurua. A aga kunana

† 27:1: O masia a mep na maka nihavai ne Paulus na bitona puhu. * 27:2: Apo 19:29

* 27:24: Apo 23:11

bara i mapua. ²³ Baroko na rodo a agelo na Vure i bele nau, ra Vure a kavurikea, iau a viri vona. ²⁴ *A agelo i ta maea, 'Paulus naha ni mangenge. Bara o pesi na matane Kaiser, ge pelekado ioe. Na nidodo na Vure kunana e huriki ri hayai turamu i uka ma ri gi vurua.' ²⁵ I mavonga mu kinigao, a vuhuna iau a luhoi a nitana Vure i vaka-longo iau a agelo vona baroko, bara i bele muholi. ²⁶ *Pali hita, bara si koro na dahana bodu tara."

²⁷ Na rodo i ravulu a polona i va i ratapile mavonga mia a vilu na maravana dari e Adriatik. Na kuru rodo e huriki a nuguvore ri luhoi ta mi tabukoi ni nunu dili na robo. ²⁸ Lakea ri topia na ngutuna mota a maki mava, ri voro purua, ri masia a maravana i puru na utu, a mita i ravulu va. Muri ri rata tabua, ri masia a maravana i puru na utu, a mita i ravulu tolu kunana. ²⁹ Ri mangenge ma ge bimomoa na rakaru a aga, lakea ri voro puru muri na kuli a niroka i va, ri hatenono ri dava a hini ge malaharere. ³⁰ Muri e huriki a nuguvore ri ngaru ni ha. Ri vakatavore purua na dari a posi,† ri tamilalu ni voro puru a niroka na mapana aga. ³¹ Pali e Paulus i takia a ubu turana e huriki a nugumaheto vona, "Re huriki a nuguvore nga bara ri ha, bara mu vurua." ³² Lakea e huriki a nugumaheto ri palakudu a mota ni kolotata a posi vona, i pasi tala a posi.

³³ Muga na hini ge malaharere, e Paulus i vakuku ria ri gi kani ranga maki ni kani, i ta maea, "Na parava i ravulu a polona i va, na tahuna mu dava a taiava ge pasipuru i uka ma mu kani. ³⁴ Ngane a taki mua, mu kani ranga maki ni kani, bara mu gao. Ra mua takutaku i uka ma ge velu tara lilina vune mua." ³⁵ I taki loboa a ngava iea, i bole

ranga bret, i kavurikea a Vure na matane ria, i keve, i vakatubu ni kani. ³⁶ A niluhoi ne ria i kamumu ngane, lakea ri kani. ³⁷ E huriki lobo ri rike na aga ri ala 276. ³⁸ Ri maru ngane, ri vuroki tala na dari a maka galesi na vit, ge maraha a aga.

A Aga i Koro

³⁹ E huriki a nuguvore ri mata rovia a robo na tahuna i palala a hini, pali ri masia a maloku i vona a lavu, lakea ri ngaru ni vakanunu rikea vonga a aga. ⁴⁰ Ri palakudu puru na utu a maka niroka, ri puga vuroki a mota ni kolotata a ginelu§ na aga. Muri ri turari rikea a sel na mapa, ta ri gi nunu dili na lavu. ⁴¹ Pali na tahuna ri nunu lokovonga a aga i heri na hini i vorobike. A mapana aga i koro, i keri ni nunu, lakea a bokona dari i rere tagua a kulina aga, i vakatubu ni mapua.

⁴² E huriki a nugumaheto ri luhoi ni rabalaki e huriki a vorakato, ma ri gi ha. ⁴³ Pali a ubu ne ria i koi ni masia e Paulus ge mate, lakea i hatekakari ria vona a rabu ta ri gi ratea. Lakea i vakuku e huriki ri huru kilala ri gi to tala muga, ri gi huru dili na lavu. ⁴⁴ E huriki ranga ri gi tabuli langa na maka mavilana aga, ri gi huru dili. Na naro iea kunana e huriki lobo ri mahuri.

28

E Paulus i Bele na Bodu e Malta

¹ Na tahuna mi huru dili pali na lavu, ni vakalongo mia vona a bodu iea ni gale e Malta. ² *E huriki a tahotanga ri rata kamumu hateka mia. Ri tagui mia, ri tunua a kanono mi hua, a vuhuna i vakatubu ni boru a vala, mi malangangi. ³ E Paulus i popoa a galesi na kai, i tagu rike na kanono. A mata i hataki a harena

* 27:26: Apo 28:1 † 27:30: A posi a bot. § 27:40: A ginelu a stia na bot. * 28:2: 2Ko 11:27

kanono, i ha tala, i kara tatea a limana. ⁴ E huriki a tahotanga ri masia a mata i tavore na limane Paulus, lakea ri vata, ri ta maea, “A bakovi iea, a bakovi ni rabalaki a viri! I uka ma i vurua na dari, pali a vure ne hita, a rana e ‘Nipelekado’, i koi ia ge mahuri.”

⁵ *Pali e Paulus i puraki vurokia na limana a mata, i voro rikea na kanono, i uka ma i vurea a matana. ⁶ *E huriki a taho tanga ri davea e Paulus ge vaki a limana, o ge boru puru ge mate. Ri dava, dava i uka ma ri masia tara maki ge bele vona, lakea ri palelea a ngavane ria, ri takia ta ia a vure.

⁷ A bakovi dagi tara na bodu, a rana e Publius, i tahoka a malala vona tabukoi na hini mi huru dili vona. I tagui mia, lakea mi made turana na parava i tolu. ⁸ E tamana i giloa i mahita na kiri, a vuhuna i rongo a kaina, i koko pereao. Lakea e Paulus i gosia, i vasileki, i ru langa a limana vona, i vakamahuria. ⁹ Muri e huriki lobo na bodu ri tuli valai ne Paulus e huriki ri giloa, i vakamahuri ria. ¹⁰ Ri habi tavula a maka maki ne mia. Muri, na tahuna ta mi gi malaga, e huriki a tahotanga ri togo mia, ri habi tavula ne mia a maka mahala, ri vakarika a maka maki ni kani mi gi kani laho na marava.

E Paulus i Lakea o Rom

¹¹ Muri na keva i tolu mi rike na aga ne huriki a Aleksandria, a rana e “Vure Boge”, e Kastor e Poluks. A aga iea i kapiloho vonga na bodu na tahuna na malangia. ¹² Mi nunu lakea na tanga dagi e Sirakius, mi dili vonga, mi made na parava i tolu. ¹³ Mi malaga vonga, mi vano mi bele na tanga dagi e Regium. Na parava muri a vilu i vakatubu ni pori valai tano. Muri na parava i taku mi bele ne Puteoli. ¹⁴ Mi matavisi

vonga ranga kabukabu, ri taki mia mi made turane ria na parava i polorua. Muri mi lakea o Rom. ¹⁵ Na tahuna e huriki a kabukabu o Rom, ri longo a velenga ne mia, ri malaga rike taku, ri valai ri gi tagui mia. E huriki ranga ri malaga na Mada ne Apius na tanga ni gale ‘A Roho i Tolu na Mosi,’ ri valai. Na tahuna e Paulus i matai ria, i vivi hateka, i kavurikea a Vure.

E Paulus i Bele o Rom

¹⁶ Na tahuna mi bele o Rom, ni taki e Paulus ge made kikeri turana tagari ge tagaria. ¹⁷ Muri na parava i tolu e Paulus i gale palupu e huriki a matakari ne huriki a Iuda vonga. Na tahuna ri vapopo, e Paulus i taki ria, i ta maea, “Mua o huriki a turagu, iau i uka ma ratea tara naro ge hale ne huriki ne hita. I uka ma a longotaroa tara vilo hosi ne huriki e tubune hita. Pali iau ni lakavu tavula o Ierusalem, ri habi iau ne huriki a Rom. ¹⁸ *Ri nana lobo iau, i uka ma ri masia tara naro hale ga ratea ga mate vona, lakea ri ngaru ni vakapagitala iau. ¹⁹ *Pali e huriki a Iuda ri koi, lakea iau a taki a ngaru ni pesi na matane Kaiser. Pali iau a uka ngava ga padi virihi e huriki a viri nau vona. ²⁰ *Na naro iea kunana a nana ta ga matai mua ga ta turane mua. Iau ni kolotata maea na sen, a vuhuna a muri ne Kristo, ra viri e huriki a Israel ri pasimata vona ge valai.”

²¹ Muri e huriki a Iuda ri koli, ri ta maea, “Mia, i uka ma mi bolea o Iudea tara raukea ge vakalongo mia ne vomu. I uka tara Iuda ge valai vonga ge vakalongo mia vona tara maki, o ge padi virihi ioe vona tara ngava. ²² *Ngane mi ngaru ni longo a ngava go taki, a vuhuna e huriki na tanga lobo ri padimomoa ra lotu karaba vomu.”

* 28:5: Mrk 16:18 * 28:6: Apo 14:11 * 28:18: Apo 26:31 * 28:19: Apo 25:11 * 28:20:

Apo 26:6-7 * 28:22: Apo 24:14

23 Muri ri rua tara parava ri gi vapopo turane Paulus vona. I bele a parava iea, lakea e huriki ala kupo hateka ri valai maia a ruma i made vona. I vara ria vona a parava iea, i vakatubu na hatelanga, i vano i harena na haro i puru. I toni ni rata ria ri gi luhoi torea e Isu, lakea i vakasiri ria na vinara ne Moses, na Hinere ne huriki a propet, i vakalongo ria vona a harikianga na Vure. 24 I ranga e huriki ri luhoi a ngava ne Paulus, pali i ranga e huriki ri longotaroa. 25 Ri vahehe lae, lakea e Paulus i ta maea, “A Hanu Kiripiripi i ta muholi lakea ne huriki e tubune mua, i vakalongo polo ne Isaia a propet i ta maea,

26 *O lakea ne huriki nga, o ta maea,

“Bara mu longo mu longo, pali i uka ma mu gu longokilala.

Bara mu matai, pali i uka ma mu gu matakilala.

27 E huriki nga ri gigi tora.
A talingane ria i robo,
ri mata kopu.

Ma ri gi matai,
ri longo,

bara ri matakilaka nau
ri pulo a vilone ria, ri valai nau
bara vakamahuri ria.’

28 “I mavonga a ngaru mua mu gu lohoka vona, a velenga na nimahuri vakaroro na Vure ni vakaru lakea ne huriki i uka ma ria a Iuda. Ria bara ri longo mai!”

29 Muri ne Paulus i takia a ngava iea, e huriki a Iuda ri vahehe, ri vapida.

30 E Paulus i made na pida i rua na ruma, i konea na keva taku-taku. I tagui e huriki ri ngaru ni lokovonga vona, ri gi masia. 31 I vara ria na harikianga na Vure, i tovo ria ne Isu Kristo a Bakovi Dagi. I ta pagapaga, i uka ma i mangenge vona tara viri, i uka tara viri ge ta pupukari ia.

* 28:26: Ais 6:9-10

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Rom A Nita Vakalohoka

E huriki a bakovi na lohokanga na Ngava Dagi karaba ri taki a raukea iea, i muholi ne vone Paulus i herea. E huriki a tara ne Kristo hosi ri matakari kamumu a maka raukea ne Paulus i here. A vuhuna ri luhoi e huriki ranga ma ri gi here a raukea ne ria, lakea ri gi ru a rane Paulus vona.

I mata manga e Paulus i made o Korin, i herea a raukea iea na pida e 57 AD.

E huriki a Iuda ri made o Rom, i kupo ne ria ri uka mahala. Ria takutaku kunana ri tahoka a mahala, ri tahoka a lohokanga. Re huriki a Iuda nga ri made na tara takutaku viliha lae o Rom. A tara takutaku nga ri tahoka a matakari ne ria.

E huriki a Iuda iea o Rom ri ta Grik. E Paulus i herea ra raukea iea na nita Grik. I kupo ne huriki a Rom ri ramai a naro ni vasileki ne huriki a Iuda, lakea i vakabele a maregoa ne ria a Iuda turana e huriki i uka ma ria a Iuda.

E huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda ri tahoka a narone ria takutaku ni luhoi torea e Kristo. E Paulus ngane i here lakea ne ria, ge kori ria vona ra maregoa iea. I ngaru ria ri gi made palupu, nahea ni ramai a vilone ria takutaku. E Paulus i taki e huriki a Iuda maea, ria ranga ri manga e huriki i uka ma ria a Iuda, muga na hini ri luhoi torea e Kristo (sapta 1-3).

E Paulus i Vakatubu ni Here

¹ *Iau e Paulus, a vora ne Isu Kristo. A Vure i vulaki iau ge iau a apostolo vona, i ru iau ga vakalongo a Velenga Kamumu vona.

² *Hosi i ta muholi ne huriki a

propet vona, ge bele kavakava a Velenga Kamumu iea. Lakea e huriki a propet ri here puru na Hinere na Vure. ³ Ra Velenga Kamumu na Tuna Vure. I bele manga a bakovi, i valai na kabune Davit. ⁴ A Hanu Kiripiripi i vakasiri kavakava ne hita, e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita ia a Tuna Vure a vuhuna i vakamahuri mulea na matenga. ⁵ *Iau i uka ma a bakovi kamumu, pali e Kristo i rata kamumu iau, i vulaki iau, ge iau a apostolo. I rata mavonga, ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi togoa e Kristo, ri gi longototoa. ⁶ Mua ranga, a Vure i gale mua, ge mua e huriki a tara ne Isu Kristo.

⁷ *A herea a raukea iea i lakene mua e huriki a bakovi a ngatavine o Rom. A Vure i ngaru hateka mua, i gale mua ge mua a tara vona.

A Vure e Tamane hita turana e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

E Paulus i Ngaru ni Lakea o Rom

⁸ A ngaru ni taki taro mua, na tahuna a luhoi mua, a kavurikea a Vure nau na rane Isu Kristo, a vuhuna na tanga lobo ri tu-verei vona a hini mu luhoi torea e Kristo. ⁹ Iau a luhoi vakaroro mua, a vasileki. A Vure i lohoka vona a ta muholi, ra Vure, a viri a habi a hategu ni vora vona, a vakalongo e huriki na Velenga Kamumu ne Tuna. ¹⁰ *A vasileki vakaroro ne mua, a nanea a Vure, ia ge ngaru, ge ratea a dalagu ga lakene mua.

¹¹ A ngaru hateka ni matai mua a vuhuna a ngaru ni habi tavula ne mua ranga maki ri valai na Hanuna Vure. ¹² A ngaru hateka ni matai mua, si gi vatuhori. Mu gu vakatora a niluhoi nau na naro mu luhoi torea e Kristo vona. Iau tara ga vakatora a niluhoi ne mua

* 1:1: Apo 9:15 * 1:2: Rom 16:25-26 * 1:5: Apo 26:16-18; Gal 2:7-9 * 1:7: Gi 6:25-26

* 1:10: Apo 19:21; Rom 15:23

na naro iau a luhoi torea e Kristo vona.

¹³ *Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona, i bal-aka kupo ta ga lakene mua, pali a dalagu ni putukari. A ngaru ni lakene mua, ga rata e huriki ranga ri gi luhoi torea e Kristo, i manga a hini a rata na tanga ranga ne huriki i uka ma ria a Iuda. ¹⁴ A Vure i habi a leho nau, ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki lobo; re huriki a Grik, e huriki i uka ma ria a Grik, e huriki a bakovi na lohokanga, e huriki a bakovi i uka ma ri lohoka hateka. ¹⁵ I mavonga i rike rike a hategu ni vakalongo ne mua ranga a Velenga Kamumu, mua e huriki o Rom.

E Huriki Ri Luhoi Torea a Vure Ni Gale a Bakovi Malamala

¹⁶ *I mavonga, i uka ma a maruhu ni vakalongo ne huriki a Velenga Kamumu, a vuhuna ia a nitora na Vure ni korimule e huriki lobo ri luhoi tora ia, e huriki a Iuda taro, muri e huriki i uka ma ria a Iuda. ¹⁷ *A Velenga Kamumu i vakalongo hita vona, a naro a Vure i ravunu vuroki a naro hale ne huriki ri luhoi torea e Kristo. I manga a ngava ni here hosi na Hinere, i maea, “Ga ravunu vuroki a naro hale ne huriki ri luhoi tora iau, ri gi mahuri vakaroro.”

A Rongova na Vure

¹⁸ A Vure meli na hunu, i vakasiri a rongova vona ne huriki lobo ri ngalahere vona, e huriki ri rata a naro hale. Re huriki nga, a naro hale ne ria i rata e huriki ranga i uka ma ri luhoi torea a nita muholi. ¹⁹ *I madihi a hatena, a vuhuna i kavakava a Vure, ia a Vure navai. I vakasiri pali ne ria a narona. ²⁰ *I muholi, i uka ma si masia a Vure na matane hita.

Pali i vakatubu na tahuna a Vure i ratarike a maki lobo, si matai a maki i ratarike, si matakilaka vona ia a Vure, i tahoka a nitora dagi i tabuli vakaroro. I mavonga i uka tara viri ge ta maea, “Tau i uka ma a lohoka na Vure.”

²¹ *Ri lohoka na Vure, pali i uka ma ri togoa manga ge ia a Vure Muholi. I uka ma ri kavurikea na naro kamumu vona. A niluhoi ne ria i bele manga manga, lakea ri keri ni lohoka vona a maki na Vure. ²² *Ri taki ta ri lohoka hateka, pali ri bele manga a manga. ²³ *Ri koi ni kavurikea a Vure, ra i made vakaroro. Ri rata a hanune huriki a bakovi, ra bara ri mate, a hanuna kadirovo, a maka maki mahuri na robo, a maka maki manga a mata, a tabelebako, ri kavurike ria.

²⁴ I mavonga a Vure i lohople ria, ri gi ramai a ningaru hale na kakaine ria, lakea ri vakamuto a kakaine ria na maka naro katoki ni mole lae. ²⁵ A Vure i rata mavonga a vuhuna ri pe pali a nita muholi vona, ri ramai a ngava taminga. Ri kavurike kunana a maka maki ri ratarike. I uka ma ri kavurikea a Viri i ratarike a maki lobo, ra viri si gi kavurike vakaroroa. I muholi.

²⁶ Ri lohoplea a Vure, lakea a Vure tara i lohople ria, ri gi muri mai a ningaru hale na kakaine ria, a naro ni maruhu vona. E huriki a ngatavine ne ria i uka ma ri muri mai a vilo na parangia. Ri vatari e huriki a ngatavine. ²⁷ *E huriki a bakovi ranga, i uka ma ri muri mai a vilo kamumu na parangia. Ri muri mai a ningaru dagi na kakaine ria, ri vatari e huriki a bakovi. E huriki a bakovi nga ri uka a nimaruhu, i mavonga ri bole a mapane ria pololilo na kakaine ria i hale.

* **1:13:** Apo 19:21 * **1:16:** Mrk 8:38; Apo 13:46; 1Ko 1:18-24 * **1:17:** Hab 2:4; Rom 3:21-22

* **1:19:** Apo 14:15-17; 17:24-28 * **1:20:** Jop 12:7-9; Sng 19:1 * **1:21:** Epe 4:17-18 * **1:22:**

Jer 10:14; 1Ko 1:20 * **1:23:** Vin 4:15-19; Sng 106:20 * **1:27:** Levi 18:22; 20:13; 1Ko 6:9

²⁸ Ri marikoi ni luhoia a Vure, lakea i lohopile ria, ri gi vora vona a maka niluhoi hale ne ria. I mavonga, ri vakatubu ni rata a maka naro hale, ra i ta pupukari vona a Vure. ²⁹ Ri rata vakaroro a naro hale legelege. Ri hale. Ri ngutu vakaroro na maki na viri tara. Ri rata tuhare vakaroro. Ri vamasigoro vakaroro. Ri ngaru bala ni rabalaki a viri. I uka ma ri made na nivalemu ranga. Ri tami bala e huriki. Ri padi virihi tavula e huriki na ngava. Ri vapadimomo vakaroro. ³⁰ Ri vakahale tavula a rane huriki. Ri marikoi na Vure. Ri ratapile e huriki na ngava. Ri bibi rike mule ria. Ri vakabele a naro hale karaba. Ri longotaro a ngavane tamane kinane ria. ³¹ Ri manga. I uka ma ri muri mai a ngava ri ta muholi ta ri gi ratea. Ri marikoi e huriki a kabukabu ne ria. Ri uka naro na nidodo. ³² Ri lohoka vona a Vure i ta muholi vona ge rabalaki e huriki a bakovi maea. Pali ri tabana ni rata vakaroro a maka naro hale nga. Pali ri kavurike tabu e huriki ranga ri rata vakaroro a naro hale nga.

2

A Vure Ge Pelekado Kamumu e Huriki

¹ *I uka ma i kamumu o pelekado a narone huriki ranga, a vuhuna na tahuna o pelekado ria, o pelekado mule ioe. Ioe tara o rata a maka naro hale manga ria. ² Si lohoka vona a vilona Vure i malamala kunana na tahuna i pelekado e huriki ri rata a naro hale nga. ³ I mavonga, naha ni luhoi a Vure i uka ma ge pelekado ioe, a vuhuna ioe tara o rata a naro hale manga ria. ⁴ *Naha ni luhoi i kamumu go tabana ni rata a naro hale, a vuhuna a Vure a mari ni rata kamumu hateka e huriki, a mari ni hatenono hateka. Naha ni luhoi mavonga. A Vure

i rata kamumu ioe, a vuhuna i ngaru go pulo a vilomu. ⁵ A Vure bara i vakamadihi hateka ioe, a vuhuna o putu ngingi, i uka ma o pulo a vilomu. Bara i habi a nimadihi vomu muri ma na tahuna a rongova vona ge bele kavakava, ge pelekado e huriki lobo na naro i taku kunana. ⁶ *A Vure ge habi a mapa ne huriki lobo, i muri mai a narone ria. ⁷ E huriki ri ramai a naro kamumu, ri toni a bulune ria ni ratea a Vure ge vivi hateka ne ria, ri toni a bulune ria ni bole a nimahuri vakaroro, a Vure ge habi a nimahuri vakaroro ne ria. ⁸ *Pali e huriki ri luhoi mule ria kunana, ri marikoi ni longototoa a ngava muholi, ri longototo kunana ni rata a naro hale, a rongova na Vure bara i vakamadihi hateka ria. ⁹ Bara i habi a nimadihi dagi ne huriki ri rata vakaroro a rabu hale, bara ri loho gori lae. Bara i bele taro ne huriki a Iuda, muri bara i bele ne huriki i uka ma ria a Iuda. ¹⁰ Pali bara i vakabagetu, i kavurike, i habi a nivalemu ne huriki ri rata vakaroro a naro kamumu. Ne huriki a Iuda taro, muri ne huriki i uka ma ria a Iuda. ¹¹ Ge rata mavonga, a vuhuna e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, a Vure ge pelekado e huriki lobo na naro i taku kunana.

A Vure Ge Pelekado e Huriki Lobo

¹² E huriki i uka ma ria a Iuda, i uka ma ri lohoka na maka Vinara a Vure i habi ne Moses. Pali na tahuna ri rata a naro hale, bara ri vurua, pali a Vinara i uka ma ge pelekado ria. E huriki a Iuda ri lohoka na Vinara a Vure i habi ne Moses. Na tahuna ri rata a naro hale, ria ranga bara ri vurua, a vuhuna a Vure bara i pelekado ria na Vinara ne Moses. ¹³ I kamumu a Vure i rata mavonga, a vuhuna a viri i malamala na matana Vure

* **2:1:** Mat 7:1-2; Ion 8:7 * **2:4:** Epe 1:7; 2Pe 3:15 * **2:6:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 16:27; 2Ko 5:10 * **2:8:** 2Tes 1:8

i uka ma ia a viri i lohoka kunana na Vinara na Vure. A viri i malamala na matana Vure a viri i longototo vakaroro a Vinara lobo a Vure i habi ne Moses. ¹⁴ *E huriki i uka ma ria a Iuda, i uka ma ri lohoka na Vinara. Pali na tahuna ri ramai a vilo kamumu na Vinara, i vakasiri manga a Vinara iea i tabuli pololilo na niluhoi ne ria pali. ¹⁵ Ri vakasiri ri lohoka na hatene ria a ngava na Vinara. A lohokanga ne ria na naro kamumu, a naro hale, i vakalongo ria maea, “a naro iea i hale” o “a naro iea i kamumu.” ¹⁶ Bara i bele mavonga na tahuna a Vure i habia ne Isu Kristo a leho ni pelekado a niluhoi kapiloho, a naro kapi-loho ne huriki lobo. A ngava iea, a vakalongo ne huriki na tahuna a vakalongo ria na Velenga Kamumu.

E Huriki a Iuda

¹⁷ Ngane ga taki mua e huriki a Iuda. Mu bibi rike mule mua, mu ta maea, “Iau a Iuda.” Mu taki ta a Vure ge korimule mua a vuhuna mu lohoka vona a Vinara a Vure i habi ne Moses. Mu bibi rike mule mua, ta i mua a ngate na Vure. ¹⁸ Mu lohoka vona a ningaru na Vure, a naro kamumu mu gu ramaia, a vuhuna ni tovo mua na vinara. ¹⁹ Mu luhoi ta mu gu vakasiri a dala na Vure ne huriki i uka ma ria a Iuda, i manga a viri i vakasiri a dala na kepa. Mu pahaluhoi ta mua a nipara ne huriki ri made na uvo. ²⁰ *Mu lohoka na ngava muholi ni here puru, ra Vinara, lakea mu pahaluhoi ta mua a mari ni tovo, mu gu tovo e huriki i uka ma ria a Iuda. Mu ngaru ni tovo ria, a vuhuna mu luhoi ta ri manga e huriki a koma kiroko, e huriki a manga. ²¹ *Mu paki ni tovo e huriki ranga, pali mu koi ni tovo mule mua. Mu vara e huriki nahea ri gi panaho, pali mua a panaho.

²² Mu vara e huriki nahea ri gi mole, pali mua mu mole. I mata marango. Mu marikoi vona a maka nitamina vure, pali i navai mu panaho a maki na roho na vure ne ria? ²³ Mu bibi rike mule mua, mu ta maea, “Mi lohoka na Vinara na Vure.” Pali i mata hale na tahuna mu longotaro a vinara vona. Mu rata mavonga, mu biua a Vure. ²⁴ *I manga a ngava ni here puru na Hinere,

“E huriki i uka ma ria a Iuda ri matai a narone mua, lakea ri biua a Vure.”

A Ngava ni Pala a Kuli

²⁵ A bakovi ni pala a kulina, lakea i ramai lobo a Vinara na Vure, a hini ni pala a kulina vona bara i koria. Pali a bakovi ni pala a kulina, pali i longotaro a Vinara na Vure, i manga tabu a bakovi i uka ma ni pala a kulina. ²⁶ *I mavonga, e rei a viri i uka ma a Iuda, i uka ma ni pala a kulina, pali i longototo a Vinara lobo na Vure, a Vure bara i gale ia a viri vona, i manga ni pala a kulina pali. ²⁷ Lakea e huriki i uka ma ni pala a kuline ria, pali ri ramai a Vinara na Vure, bara ri pelekado mua, bara ri taki mua mu rare, ra mua e huriki ni pala a kuline mua, mu lohoka na Vinara na Vure, pali mu longotaro. ²⁸ A Iuda muholi i uka ma a viri ni pala a kulina kunana. A naro ni pala a kuli i uka ma ge ratea a Vure ge ngaru a viri. ²⁹ *A Vinara ne Moses i uka ma ge pulo a hatena viri. A Vure i ngaru a viri na tahuna a Hanu Kiripiripi i pulo a hatena viri. A viri maea, a Iuda muholi. A bakovi maea, i uka ma i ngaru e huriki a bakovi ri gi kavurikea. I ngaru a Vure kunana ge kavurikea.

* 2:14: Apo 10:35 * 2:20: 2Tim 3:5 * 2:21: Mat 23:3-4 * 2:24: Ais 52:5 * 2:26: Gal 5:6 * 2:29: Vin 30:6; Kol 2:11

3

A Narona Vure i Kiripiripi

¹ Pali a viri tara bara i nana maea, ‘Ra naro ni pala a kuli, i uka ma i ratea a Vure ge ngaru a viri. Pali a ra maki i kamumu vona ni gi gale hita e huriki a Iuda?’ ² Iau bara koli maea, ‘Ra hini hita a Iuda vona, i tahoka a maki kamumu vona i kupu. A maki tara i kamumu vona, a Vure i habi ne huriki a gare ne hita a Hinere vona.’ ³ I muholi, e huriki a gare ne hita hosi, e huriki ranga i uka ma ri longo mai a nitana Vure. I mavonga, ge navai? A Vure tara, i uka ma ge ramai a nitana? ⁴ *Bara i ramai a nitana! E huriki lobo bara ri tatami, pali a Vure kikeri a Viri ni ta muholi.

I manga a ngava ni here hosi, i maea,

“E huriki lobo ri gi matakilaka vona i muholi a ngava o padi virihi e huriki vona.

Pali e huriki ri padi virihi ioe na ngava, ri gi velu.”

⁵ Hita e huriki a bakovi hale, pali a naro hale ne hita i vakasiri kavakava a Vure i malamala. Pali si gi ta navai? Si gi taki a Vure i uka ma i ramai a naro kamumu na tahuna i habi a nimadihi ne hita na naro hale ne hita? Ngane a ta manga a bakovi tavula kunana. ⁶ Nahea si gi ta maea! Ge mavonga, ge pelekado navai e huriki lobo na malala?

⁷ Pali a viri tara bara i koke, i ta maea, “Na tahuna iau a tatami, e huriki ri matakilalea a Vure a Viri ni ta muholi, lakea ri kavurikea. I mavonga, a Vure, i navai ge taki iau a bakovi hale? ⁸ O Paulus, a ngavamumu ge muholi, i kamumu si gi rata a naro hale, lakea e huriki bara ri kavurikea a Vure!”

E huriki ranga ri ratea a ngava hale iea, ri padi virihi tavula iau, ta a ratea a ngava iea. I kamumu

a Vure ge habi a nimadihi ne ria vona a naro hale iea ri ratea.

I Uka Tara Bakovi Ge Malamala

⁹ *Pali hita e huriki a Iuda, si rangi e huriki ranga, o i uka? I uka liu! A ngava si ratea pali i maea, e huriki a Iuda ri manga kunana e huriki i uka ma ria a Iuda. Hita lobo si rata pali a naro hale, lakea a Vure ge pelekado hita. ¹⁰ *A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, “I uka tara viri i malamala na matana Vure. I uka liu.

¹¹ I uka tara viri ge longokilalea a Nitana Vure.

I uka tara viri ge toni ni laho turana Vure.

¹² E huriki lobo ri ngalahere na Vure. Ria lobo a bakovi tavula na matana.

I uka tara viri ge rata a naro kamumu.

I uka liu.”

¹³ * “Na ngavane ria, ri bimate e huriki.

A tabelene ria, ri tatami kunana.”

“A nitane ria i ratapile e huriki, i manga a mata hale i kara mate a viri.”

¹⁴ * “Ri ruduraha, ri biu kato vakaroro e huriki.”

¹⁵ * “Ri kapi kunana ri gi rabalaki a viri.

¹⁶ Na tabeke lobo ri lakea vona ri ratapile, ri vakamadihi e huriki.

¹⁷ Ri keru ni made na nivalemu.”

¹⁸ * “I uka ma ri mangenge na Vure.”

¹⁹ Si lohoka vona, a Vinara ne Moses ni here virihi mae e huriki a Iuda, re huriki a vinara i matakari ria. I mavonga, e huriki lobo na malala bara ri keru ni koli a ngava. E huriki lobo bara ri tahoka a ngava na matana Vure; e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda. ²⁰ * I uka tara viri ge ramai a vinara lobo, lakea a Vure ge takia, ta ia a bakovi malamala. A leho na

* **3:4:** Sng 51:4 * **3:9:** Rom 1:18-2:24; 3:23

140:3 * **3:14:** Sng 10:7 * **3:15:** Ais 59:7-8
7:7; Gal 2:16

* **3:10:** Sng 14:1-3; 53:1-3 * **3:13:** Sng 5:9;

* **3:18:** Sng 36:1 * **3:20:** Sng 143:2; Rom

vinara, i rata hita si gi matakilaka vona a naro hale ne hita.

A Viri i Luhoi Torea a Vure i Malamala

²¹ Ngane i bele kavakava a dala a Vure i ravunu vuroki a naro hale ne hita. I uka ma i bele na ni longototo a Vinara. I bele na dala tara. A dala iea, a Vure i vakalongo muga vona hosi na Hinere i maea,

²² *a Vure ge ravunu vuroki a naro hale ne huriki lobo ri luhoi torea e Isu Kristo, a vuhuna e huriki lobo ri palupulupu na matana; e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda. ²³ Hita lobo si rata pali a naro hale, si marava basi na bagetuanga na Vure. ²⁴ *Pali a Vure i rata kamumu hita, i taki hita si malamala. I uka ma si ratea tara maki a Vure ge vivi ne hita, ge konamule hita. I rata tavula kunana. E Isu Kristo i ratea a dala iea na nimatena. ²⁵ A Vure i rudua ge mate, ge bole a murine hita, ge vakalobo a rongova na Vure, lakea a Vure ge puga vuroki a naro hale ne huriki ri luhoi tora ia. I rata mavonga si gi matakilaka vona a naronā i malamala, a vuhuna hosi i hatenono ne huriki a bakovi hale, i uka ma i habi a nimadihi malaviriri ne ria. ²⁶ I rata mavonga, na tahuna mona si gi matakilaka vona, ia i malamala. A Vure i rata e huriki lobo ri luhoi torea e Isu ri gi malamala.

²⁷⁻²⁸ I mavonga, i uka tara viri ge bibi rike mulea, a vuhuna si lohoka vona i uka tara viri ge longototo lobo a Vinara, lakea a Vure ge ravunu vuroki a naro hale vona. A Vure i ravunu vuroki a naro hale ne huriki ri luhoi torea e Isu.

²⁹ *A Vure i uka ma a Vure ne huriki a Iuda kunana. E huriki i uka ma ria a Iuda, ria ranga, ia a Vure ne ria, ³⁰ *a vuhuna a Vure i taku kunana. Ge ravunu vuroki a naro hale ne huriki a Iuda ri

luhoi torea e Kristo. I mavonga, ge ravunu vuroki a naro hale ne huriki i uka ma ria a Iuda na tahuna ri luhoi torea e Kristo. ³¹ *I mavonga, i uka ma i ratea a Vinara ne Moses ge uka leho na tahuna a Vure i ravunu vuroki a naro hale na viri i luhoi torea e Kristo. Na tahuna si luhoi torea e Kristo, si vakatora a Vinara ne Moses.

4

E Abraham i Luhoi Torea a Vure

¹ A bakovi e Abraham, ia a vuhune mia e huriki a Iuda. A ra maki si gi tovo vona a naro ni bele malamala na matana Vure? ² E Abraham, bara i rata a naro kamumu, lakea a Vure i ravunu vuroki a naro hale vona, bara i kara ia ge bibi rike mulea. Pali i uka ma ge bibi rike mulea na matana Vure. ³ *A Hinere i ta navai? I ta maea, "E Abraham i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i galea a bakovi malamala."

⁴ A bakovi i leho i bole a mapana. A mapana i uka ma ni vakaparu ia vona. A mapana ni habi vona na tahuna i leho. ⁵ Pali i uka tara maki si gi ratea, a Vure ge vivi ne hita. Pali a Vure bara i gale hita si malamala na tahuna si luhoi tora ia, ra Vure, a Viri i rata e huriki a bakovi hale ri malamala na matana. Ngane a Vure i kori e huriki maea, i gale ria ri malamala, i uka ma a mapane ria. A Vure i kori tavula kunana ria. ⁶ I manga e Davit hosi i here a ngava, a Vure ge taki ri malamala e huriki i uka ma ri luhoi tora a maki ri rata, pali ri luhoi torea a Vure. E huriki nga ri gi vivi. A ngava iea i maea,

⁷ *"Ri gi vivi e huriki a Vure i puga vuroki a naro hale ne ria, ri putu puru a vinara, re huriki a Vure i longo kaburungi a naro hale ne ria.

* 3:22: Gal 2:16 * 3:24: Rom 5:1 * 3:29: Rom 10:12 * 3:30: Vin 6:4; Gal 3:20 * 3:31: Mat 5:17 * 4:3: Vuh 15:6; Gal 3:6 * 4:7: Sng 32:1-2

⁸ Ri gi vivi e huriki a Bakovi Dagi i ravunu vuroki a naro hale ne ria.”

⁹ A Vure, i uka ma i korimule mia kunana e huriki a Iuda, mi gi vivi vona. Mua e huriki i uka ma mua a Iuda, mua ranga mu vivi, a vuhuna mua ranga, a Vure i korimule mua! Ni here puru na Hinere, ta e Abraham i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i takia a bakovi malamala. ¹⁰ I muga ne Abraham ni pala a kulina, a Vure i takia e Abraham a bakovi malamala. I uka ma i muri, i muga. ¹¹ *Muri, a Vure i takia e Abraham ni gi pala a kulina, ga kilakilana, ge vakasiri ne huriki, i muga, na tahuna e Abraham i luhoi torea a Vure, na tahuna iea i galea a bakovi malamala. A Vure i rata mavonga, ge ratea e Abraham ge ia a vuhuna e huriki i uka ma ni pala a kuline ria, pali ri luhoi torea a Vure, lakea a Vure i taki ria, ri malamala. ¹² I ngaru tabua e Abraham ge ia a vuhuna e huriki ni pala a kuline ria, ri luhoi torea a Vure, i manga a gare ne hita e Abraham i luhoi torea a Vure muga na tahuna i uka ma ni pala ma a kulina.

A Nita Dagi na Vure

¹³ *Hosi, a Vure i ta muholi ne Abraham turana e huriki a hamona ri gi bele muri ma. I ta muholi ri gi bole a malala lobo, ge ne ria. E Abraham i uka ma i ramai a Vinara lobo na Vure, lakea a Vure i ta muholi vona. E Abraham i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i ta muholi vona. ¹⁴ *A Vure bara i taki e huriki ri ramai lobo a vinara, ta ri gi bole a maki i ta muholi vona hosi, ngane a naro ni luhoi torea a Vure bara i uka kanena. I uka tara viri ge bole a maki i ta muholi vona hosi. ¹⁵ *A vinara i vakabele a rongova na Vure, a vuhuna e

huriki ri longotaro a vinara vona. Pali na tahuna i uka vinara, i uka tara viri ge putu puru a ngava.

¹⁶ *I mavonga, e huriki ri bole a maki a Vure i ta muholi vona na tahuna ri luhoi tora ia. I bele mavonga, a Vure ge habi tavula ne huriki a maki i ta muholi vona. I mavonga e huriki e tune Abraham bara ri bolea. I uka ma a maki ne huriki a Iuda ri ramai a vinara kunana ri gi bole. A maki bara i bole e huriki lobo ri luhoi torea a Vure i manga e Abraham, a gare ne hita lobo. ¹⁷ *A ngava ni here puru hosi na Hinere i maea,

“A ru ioe, ge ioe a vuhuna e huriki a kabu ala kupo.”

A ngava iea i muholi na matana Vure, a Vure e Abraham i luhoi tora ia, ra Vure i vakamahuri mule e huriki ri mate pali, i vakabele a maki i uka ma i tabuli ma.

¹⁸ *E Abraham, e girihina ru gare hateka, ru uka dala ni vakabele a koma. Pali e Abraham i luhoi torea a Vure, i pasimata ge tahoka e tuna, ge tahoka a hamona ge kupo, a vuhuna a Vure i takia, i ta maea,

“A hamomu ri gi ala kupo hateka, bara ni keri ni gi, i manga a maka hada na hunu.”

¹⁹ *I gare liu. A pida vona i 100. I manga a kakaina i mate pali. Pali i uka ma i loho rua. E Sara i lame, pali e Abraham i uka ma i loho rua.

²⁰ I uka tara maki i bele ge ratea e Abraham ge loho rua. I luhoi tora hateka a nita muholi a Vure i takia vona, i kavurikea a Vure na maki ta ge ratea. ²¹ I lohoka vona a Vure, i kara ni rata a maki i ta muholi vona ge ratea. ²² *Na naro iea kunana ni here hosi na Hinere, i ta maea,

“E Abraham i luhoi torea a nitana Vure, lakea a Vure i galea a bakovi malamala.”

* **4:11:** Vuh 17:10-11 * **4:13:** Vuh 17:4-6; 22:17-18; Gal 3:29 * **4:14:** Gal 3:18 * **4:15:** Rom 3:20; 5:13 * **4:16:** Gal 3:7 * **4:17:** Vuh 17:5 * **4:18:** Vuh 15:5 * **4:19:** Vuh 17:17

* **4:22:** Vuh 15:6

²³ Pali a ngava, “a Vure i ravunu vuroki a naro hale vona,” i uka ma a ngava ne Abraham kunana. ²⁴ A ngava iea ne hita ranga, re hita a Vure i ravunu vuroki a naro hale ne hita a vuhuna si luhoi tora ia, ra Vure i vakamahuri mule na matenga a Bakovi Dagi ne hita, e Isu. ²⁵ *E Isu ni habi na limane huriki a bakovi hale, ri paditaea na kai tavalavala, ge puga vuroki a naro hale ne hita. A Vure i vakamahuri mulea na matenga ge kado purua a dala na Vure ge puga vuroki a naro hale ne hita.

5

A Nivalemu, a Nivivi

¹ Ngane si made na nivalemu turana Vure na dala e Isu Kristo i kado purua ne hita, a vuhuna a Vure i taki hita si malamala na tahuna si luhoi torea a Bakovi Dagi e Isu Kristo. ² I korimule hita, si luhoi tora ia, lakea a Vure i rata kamumu hita vakaroro. Si vivi, si pasimata ni matai a bage-tuanga na Vure. ³ *Si vivi tabu na tahuna e huriki ri vakamadihi hita a vuhuna si luhoi torea e Kristo. Si vivi, a vuhuna si lohoka vona na tahuna si bole a nimadihi, si tovo ni hatenono na nimadihi. ⁴ Na tahuna si hatenono, a Vure i vivi ne hita. Na tahuna a Vure i vivi ne hita, bara si pasimata ni masia. ⁵ Na tahuna si pasimata na Vure, i uka ma si gi pasimata tavula, a vuhuna a Vure i habi ne hita a Hanu Kiripiripi. Ra Viri i vakasiri hita na Vure i ngaru hateka hita.

⁶ Na tahuna si keri ni korimule hita, e Kristo i mate na parava a Vure i vulakia ge mate vona, ge korimule hita e huriki a bakovi hale. ⁷ I uka tara viri koea na malala ge ngaru ni mate ni korimulea e turana. Pali a bakovi takutaku kunana bara i ngaru ni mate ne vona ni korimule a bakovi kamumu. ⁸ *Pali a Vure i vakasiri

i ngaru hateka hita. Na tahuna si tabana ni muri mai a naro hale, e Kristo i mate ni korimule hita.

⁹ *I mavonga i muholi hateka e Kristo ge korimule hita na rongova na Vure, a vuhuna a darana i rata hita si malamala na matana Vure. ¹⁰ Na tahuna hita a pile na Vure, i ratea a dala ne hita si gi made turana na nivalemu. I ratea a dala iea na matenga ne Tuna. Ngane i muholi hateka, e Tuna i korimule hita na rongova na Vure, a vuhuna i mahuri mule. ¹¹ Tara maki tabu: si vivi vona a maka maki a Vure i rata ne hita, a vuhuna e Isu Kristo a Bakovi Dagi i mate na murine hita, si gi made na nivalemu turana Vure.

A Matenga ne Adam, a Nimahuri ne Kristo

¹² *A bakovi ala taku kunana, re Adam, i vakabele na malala a naro hale. A naro hale i vakabele a matenga. I mavonga a matenga i bele ne huriki a bakovi a ngatavine na malala, a vuhuna hita lobo si rata a naro hale. ¹³ *I muholi, a naro hale i tabuli muga pali, muga na Vinara ni habi. Pali a Vure i uka ma i here puru a naro hale ne huriki i uka ma ri lohoka na Vinara vona. ¹⁴ Pali si lohoka vona, e huriki lobo ri rata a naro hale, ri mate, i tubu ne Adam, i valai ne Moses. E huriki, a naro hale ne ria i tebi na naro hale ne Adam, ria ranga ri mate.

E Adam i manga a hanuna viri ta ge valai muri ma. ¹⁵ Pali i uka ma ru palupu, a vuhuna a hini a Vure i ravunu vuroki tavula a naro hale ne hita i uka ma i manga a hini e Adam i ratea a naro hale, i vakabele a matenga. I muholi, e Adam i ratea a naro hale, lakea e huriki lobo ri mate. Pali i muholi hateka, a bakovi e Isu Kristo i rata kamumu hita, i mate na murine hita, lakea a Vure i rata kamumu, i korimule tavula e huriki ala kupo.

* 4:25: Ais 53:4-5

* 5:3: Iak 1:2-3; 1Pe 1:5-7

* 5:8: Ion 3:16; 1Ion 4:10

* 5:9: Rom

1:18; 2:5; Epe 2:3-5

* 5:12: Vuh 3:6; Rom 6:23

* 5:13: Rom 4:15

¹⁶ Ra hini a Vure i ravunu vuroki tavula a naro hale ne huriki, i uka ma i manga a kanena naro hale ne Adam, a vuhuna e Adam i ratea a naro hale, lakea a Vure i pelekado hita, i taki hita lobo si hale, si gi vurua. Pali a hini a Vure i ravunu vuroki tavula a naro hale ne huriki ri tahoka a naro hale i kupo, a kanena, i gale hita si malamala. ¹⁷ I muholi, a bakovi ala taku, re Adam, i longotaroa a Vure, lakea a matenga i bele ne huriki lobo, i matakari tora hita. Pali i muholi hateka, e huriki a Vure i rata kamumu hateka ria, i habi tavula ne ria a nimahuri vakaroro, i rata ria ri malamala. Muri ma, ri gi matakari turana bakovi ala taku, re Isu Kristo.

¹⁸ *Na naro iea kunana, e Adam i longotaroa a Vure, lakea a rongova na Vure i bele ne huriki lobo. I mavonga kunana, e Isu Kristo i longototoa a Vure, lakea a Vure, i kara ia ge ravunu a naro hale ne huriki, ge habi ne ria a nimahuri vakaroro. ¹⁹ *A bakovi tara i longotaroa a Vure, lakea e huriki ala kupo ri hale na matana Vure. I mavonga kunana, a bakovi tara i longototoa a Vure, lakea a Vure i ravunu vuroki a naro hale ne huriki ala kupo, i gale ria ri malamala.

²⁰ A Vinara ne Moses i rata e huriki ri matakilaka vona a naro hale ne ria, ri rata virihi a Vure. Na tahuna ri matakilaka vona a narone ria i hale hateka, a Vure i rata kamumu hateka e huriki. ²¹ *I rata mavonga, a vuhuna a naro hale i matakari hita. A nitara na naro hale, a matenga. Na naro iea kunana, ngane a naro kamumu na Vure ge matakari hita. A nitara vona ni matakari hita, ra naro a Vure i gale hita si malamala na matana, si bole a nimahuri vakaroro na tahuna si luhoi torea e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita.

6

Si Mate Turane Kristo

¹ A ra si gi takia ngane? Si gi rata mavonga a naro hale, ge bele dagi a naro kamumu na Vure? ² I uka liu. I manga si mate pali. I uka ma si gi rata tabu a naro hale. ³ *Mu lohoka vona pali; na tahuna ni vahilolo hita, si rihi e Isu Kristo. Na naro iea kunana, i manga si mate turana. ⁴ *Na tahuna ni vahilolo hita, i manga si mate turana, ni tanu hita. A nibagetu ne Tamane Hita i vakamahuri mulea e Kristo. I mavonga kunana, bara i rata hita si gi laho na nimahuri karaba.

⁵ Si rihi e Kristo, i manga si mate turana. I mavonga, bara si mahuri mule manga ia. ⁶ *Si lohoka vona, na tahuna i mate, hita ranga, a vilo hale hosi ne hita i mate. Ngane a ningaru hale na kakaine hita i uka nitara. I uka ma ge hita a vorakato tabu na naro hale. ⁷ I mavonga, a vuhuna e huriki ri mate pali, ri matukapaga na ningaru hale. ⁸ Si lohoka vona bara si mahuri turane Kristo, a vuhuna si mate pali turana. ⁹ Si lohoka vona e Kristo i mate, i pesi rike mule na matenga. Ngane i uka ma ge mate tabu. A matenga i uka ma i matakari tabua. ¹⁰ I mate balaka taku kunana, ge kori e huriki a bakovi a ngatavine ri rata a naro hale. I uka ma ge mate tabu. Ngane i mahuri, i rata vakaroro a leho na Vure.

¹¹ *I mavonga mua ranga, mu rata manga mu mate pali, mu keri ni ramai a ningaru hale ne mua. Mu rata manga a Vure i habi a nimahuri karaba ne mua, a vuhuna mu rihi e Isu Kristo. Mu rata vakaroro a leho na Vure.

¹² *Nahea a naro hale ge matakari a kakaine mua, a vuhuna a kakaine mua bara i

* 5:18: 1Ko 15:22 * 5:19: Ais 53:11 * 5:21: Rom 6:23 * 6:3: Gal 3:27 * 6:4: Kol 2:12 * 6:6: Gal 5:24 * 6:11: 2Ko 5:15; Gal 2:19 * 6:12: Vuh 4:7

mate, pali a hanune mua bara i tabuli vakaroro. ¹³ *Nahea mu gu habi a tabekena kakaine mua ni rata a naro hale. Mu habi mua na limana Vure, ge rata a leho kamumu polo ne mua, a vuhuna a Vure i vakamahuri mule mua pali na matenga. ¹⁴ *Nahea a naro hale ge vakavora mua, a vuhuna i uka ma mu ramai a Vinara ne Moses, lakea a Vure ge korimule mua. A Vure, na naro kamumu vona kunana, i korimule mua.

Hita a Vorakato na Naro Kamumu

¹⁵ Ngane i uka ma si longototo a Vinara si gi bole a nimahuri vakaroro. Si roe vona a nidodo, a naro kamumu na Vure, ge ravunu vuroki a naro hale ne hita. Pali ge navai ngane? Si gi tabana ni rata vakaroro a naro hale, o i uka? I uka liu! ¹⁶ *Mu luhoi kado. E rei a viri i habi mule ia na limana viri, ge vora vona, ge longototoa, ia ngane a vorakato. Hita bara si vora vora na naro hale, o bara si vorakato na Vure, si longototoa. A viri i vora na naro hale, bara i vurua. A viri i vora na Vure, a Vure bara i ravunu vuroki a naro hale vona. ¹⁷ Pali iau a kavurikea a Vure, a vuhuna muga mu vora na naro hale, pali ngane mu longototo a nitovo, ra ni tovo mua vona. ¹⁸ Ngane mu matukapaga na naro hale, mua a vora na naro kamumu.

¹⁹ A ta vakakika na vorakato, a vuhuna a niluhoi ne mua i manga a niluhoi na viri na malala. I uka ma mu longokilala a nitana maki na Vure. Hosi mu habi a maka tabekena kakaine mua ni rata a naro na molenga, a naro hale legelege. Ngane a ngaru mu gu habi a maka tabekena kakaine mua, mu gu vora na naro kamumu, lakea bara mu malamala na matana Vure. ²⁰ Hosi, na tahuna mu vora na naro hale, i uka ma mu

luhoi lege ni rata a naro kamumu. ²¹ Ngane mu maruhu vona a maka rabu hale ne mua hosi. Pali a ra kanena maka naro hale nga? A kanene ria a matenga. ²² Pali ngane mu matukapaga na naro hale, mu vora na Vure. A kanena naro iea, bara mua a ngate muholi na Vure, bara mu bole a nimahuri vakaroro. ²³ *A mapana naro hale a matenga. Pali a nimahuri vakaroro, a Vure i habi tavula ne hita, a vuhuna si rihhi e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita.

7

Ngane Si Gi Rata a Leho na Naro Karaba

¹ Mua e huriki a turagu, mu lohoka vona a vinara. A vinara i matakari a viri na tahuna i mahuri kunana. Pali na tahuna i mate pali, a vinara i uka tabu a nitora. ² I manga i maea, a ngatavine i parangi, a vinara i taki ge made kunana turane girihina. Pali na tahuna e girihina i mate, bara i matukapaga na vinara na parangia, i parangi tabu. ³ A ngatavine ge parangi tabu, pali e girihina i uka ma i mate ma, bara ni gale a ngoi. Pali e girihina i mate pali, lakea i parangi tabu, i uka ma ni gi gale ge ia a ngoi, a vuhuna i matukapaga na vinara na parangia.

⁴ *I mavonga kunana o huriki a turagu, mua ranga mu mate turane Kristo, lakea a vinara i uka ma i matakari tabu mua. Ngane a viri tara i matakari mua, ra Viri i pesi rike mule na matenga. Ngane si gi rata kunana a leho na Vure. ⁵ Hosi si ramai kunana a ningaru hale na kakaine hita. A vinara i vakarika a hatene hita ni rata a naro hale. A naro hale nga ri vakabele ne hita a matenga.

⁶ *Pali ngane si matukapaga na vinara, i manga a vorakato i mate,

* 6:13: Rom 12:1 * 6:14: 1Ion 3:6 * 6:16: Ion 8:34; 2Pe 2:19 * 6:23: Rom 5:12,15

* 7:4: Rom 6:2,11 * 7:6: Rom 6:4; 8:2

i matukapaga na hini ia a vorakato vona. Ngane a Vinara ne Moses i uka ma i matakari tabu hita. A Hanuna Vure i habi a nimahuri karaba ne hita, i matakari hita.

A Vinara, a Naro Hale

⁷ *A ra si gi takia ngane? A Vinara na Vure i hale? I uka liu! Iau i uka ma ga lohoka na vinara, i uka ma ga lohoka vona a ra naro i kamumu, a ra naro i hale. A vinara tara i ta maea, “Naha ni ngutu na maki na viri tara.” Pali iau i uka ma ga lohoka vona a ngava iea, ra naro ni ngutu, i uka ma ga lohoka vona ge hale. ⁸ A ningaru hale nau i rata iau a ngutu na maki i kupo legelege, a vuhuna a vinara i hatekakari iau nahea ga ngutu na maki na viri tara. Pali a ningaru ne hita ni rata a naro hale i uka ma i tora hateka na tahuna i uka vinara. ⁹ Hosi i uka ma a lohoka na vinara, i uka ma a luhoi legelege. Pali na tahuna a lohoka na Vinara na Vure, a matakilaka vona a naro hale nau, ngane a lohoka vona, a marava basi na Vure. ¹⁰ A luhoi ta a vinara ge habi nau a nimahuri vakaroro na tahuna a longototo lobo ria. Pali i uka ma i mavonga. I rata iau a marava basi na Vure, a vuhuna a keri ni longototo lobo a vinara. ¹¹ *A naro hale i tami iau, ta ga ramai lobo a Vinara na Vure, ga bole a nimahuri vakaroro. Pali iau a keri, lakea i rata iau a marava basi na Vure.

¹² *I mavonga, a vinara i malamala. A Vinara na Vure i ravulu ri malamala, ri uka a hini hale ne ria, ri kamumu kunana. ¹³ I navai? A Vinara kamumu na Vure i rata iau a mate? I uka liu. A naro hale i ratea a vinara kamumu i vakabele a matenga na kakaigu. I bele mavonga, a vinara ge vakasiri kavakava ne hita vona a naro hale i hale hateka.

¹⁴ Si lohoka vona a Vinara i valai na Vure. Pali iau a bakovi na

malala, a manga a vorakato na ningaru hale na kakaigu. ¹⁵ *Ra iau, i navai a rata mavonga? A naro a koi ni ratea, a ratea. Pali a naro a ngaru ni ratea, i uka ma a ratea. ¹⁶ Na tahuna a rata a maki hale a koi ni rata, a matakilaka vona a vinara a maki kamumu. ¹⁷ I mavonga i uka ma a ningaru nau a rata a naro hale. A rata a vuhuna ra ningaru hale pololilo na kakaigu i tora hateka. ¹⁸ A lohoka vona, i uka tara maki kamumu vona a ningaru hale na kakaigu. A ngaru ni rata a naro kamumu, pali iau a keri. ¹⁹ A naro kamumu ta ga ratea, i uka ma a ratea. Pali a naro hale a koi ni rata, a rata bala. ²⁰ Na tahuna a rata a maki a koi ni ratana, i uka ma a rata a vuhuna a ngaru ni rata. A rata a vuhuna a ningaru hale na kakaigu i rata iau.

²¹ Ngane a matakilaka vona a naro iea: na tahuna a ngaru ni rata a naro kamumu, a naro hale i lapi iau pali. ²² A hategu i vivi vona a Vinara na Vure. ²³ *Pali iau a masia a vilo tara i leho na kakaigu, i rata vabinga na vilo kamumu a ngaru. A vilo tara i leho na kakaigu, ra vilo na naro hale, i rata iau ge iau a vorakato. ²⁴ A matasia polo iau! E rei ge vakamatukapaga iau na ningaru hale na kakaigu, ra ri vakabele a matenga? ²⁵ *Iau a kavurikea a Vure, a vuhuna e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, i vakamatukapaga hita na ningaru hale na kakaine hita. I mavonga, si muri maia a Vure na niluhoi ne hita. Pali a kakaine hita i muri mai a vilo na ningaru hale na kakaine hita.

8

A Hanu Kiripiripi Ge Matakari Mua

¹ I mavonga, a Vure i uka ma ge habi a nimadihi ne huriki ri rihi

* 7:7: Nim 20:17; Vin 5:21

* 7:11: Vuh 3:13

* 7:12: 1Tim 1:8

* 7:15: Gal 5:17

* 7:23: Gal 5:17; 1Pe 2:11

* 7:25: 1Ko 15:57

e Isu Kristo. ² Si rihi e Isu Kristo, lakea a nitora na Hanuna Vure, ra i habi a nimahuri, i vakamatukapaga hita na nitora na naro hale, ra i vakabele a matenga. ³ A Vinara ne Moses i keru ni korimule hita, a vuhuna a ningaru hale na kakaine hita i rata a vinara i uka nitora ni korimule hita. Lakea a Vure i ratea a leho, ra leho a vinara i keru ni rata. I rudua e Tuna, ge bele manga a bakovi na malala, ge vakalobo a naro hale. Na kakaine Isu ngane, a Vure i ratapile a nitora na naro hale pololilo na kakaine hita. ⁴ *A Vure i rata mavonga, ge rata hita si gi malamala na matana Vure, i manga a hini a vinara i taki hita si gi malamala. Re hita e huriki i uka ma si ramai a ningaru na kakaine hita, si ramai a ningaru na Hanuna Vure.

⁵ E huriki ri muri mai a ningaru hale na kakaine ria, ri luhoi kunana a vilo hale i ngaru a kakaine ria. Pali e huriki ri muri mai a ningaru na Hanuna Vure, ri luhoi kunana a ningaru na Hanuna Vure. ⁶ E huriki ri luhoi kunana a ningaru hale na kakaine ria bara ri vurua. Pali e huriki ri luhoi kunana a ningaru na Hanuna Vure bara ri bole a nimahuri vakaroro, ri made na nivalemu. ⁷ A ta maea, a vuhuna e huriki ri luhoi kunana a ningaru hale na kakaine ria, ri marikoi a Vure, a vuhuna i uka ma ri longototo a vinara vona. Ri keru ni longototo. ⁸ E huriki ri ramai kunana a ningaru hale na kakaine ria, a Vure i uka ma i vivi ne ria.

⁹ *Pali hita, i uka ma si ramai a ningaru hale na kakaine hita. Si ramai a ningaru na Hanuna Vure. I muholi, a Hanuna Vure i made pololilo ne hita. E rei a viri, a Hanune Kristo i uka ma i made pololilo vona, i uka ma ia a

tara ne Kristo. ¹⁰ *Si rata pali a naro hale. I mavonga, a kakaine hita bara i mate. Pali a hanune hita bara i mahuri vakaroro, a vuhuna e Kristo i made pololilo ne hita, i rata hita si malamala na matana Vure. ¹¹ A Hanuna Vure i vakamahuri mulea e Isu Kristo. Hita ranga, na tahuna a Hanuna Vure i made pololilo ne hita, a Vure bara i vakamahuri mule hita na matenga. A Hanuna Vure, ra i made pololilo ne hita, ge ratea a naro iea. ¹² I mavonga, o huriki a turagu, nahea si gi muri mai a ningaru hale na kakaine hita. ¹³ *E huriki ri muri mai a ningaru hale na kakaine ria bara ri mate. Pali e huriki ri lobo ni ramai a ningaru hale na kakaine ria na nitora na Hanu Kiripiripi, bara ri bole a nimahuri vakaroro. ¹⁴ E huriki ri muri mai a Hanuna Vure, ria kunana a tuna Vure. ¹⁵ *A ta mavonga, a vuhuna a Hanuna Vure i uka ma i rata hita si gi vora tabu na naro hale, si gi mangenge. I rata hita, re hita e huriki a tuna Vure, si gi gale maea, "Tata! O tata!"* ¹⁶ *A Hanuna Vure i vakasiri, si ta muholi na tahuna si taki hita, hita e huriki a tuna Vure. ¹⁷ Ngane hita e huriki a tuna Vure. I mavonga, bara si bole turane Kristo a bagetua a Vure i ru puru ne huriki e tuna. Ngane si bole a nimadihi turane Kristo, i mavonga muri ma bara si bole a bagetua turane Kristo.

Muri Bara Si Bole a Bagetua

¹⁸ I muholi hateka, a maka nimadihi si hataki ngane a maki tavula, a vuhuna a bagetua bara si bole muri ma, i dagi hateka. ¹⁹ A maki lobo a Vure i ratarike ri dava, ri pasimata vona a parava a Vure ge vakasiri kavakava, ne rei e huriki e tuna muholi. ²⁰ *A vuhuna a maki lobo a Vure

* 8:4: Gal 5:16,25 * 8:9: 1Ko 3:16; 12:3

* 8:15: Mrk 14:36; 2Tim 1:7 * 8:15: Gal 4:5-7; Kap 21:7 * 8:15: A ngava e 'tata' na nita

Aram i manga e 'aba.' * 8:16: 2Ko 1:22 * 8:20: Vuh 3:17-19

i ratarike na limana, ri bele hale hateka. I uka ma ri bele hale na ningaru ne ria. I bele mavonga na ningaru na Vure. Pali muri ma a Vure bara i rata kamumu hateka a maki nga. I mavonga ri pasimata vona. ²¹ Muri ma a maki nga ri gi matukapaga na naro ni matutu, ri gi bole a bagetua turana e huriki a tuna Vure.

²² Si lohoka vona a maki lobo a Vure i ratarike ri tabana ni bole a nimadihi, ri dedo i manga a ngatavine i pahea a koma, i valai i harena mona. ²³ *A Vure i habi ne hita a Hanu Kiripiripi, i vakasiri a Vure i korimule hita. I mavonga, hita ranga, si dedo a vuhuna si dava, si pasimata vona a parava a Vure ge pau hita, ge habi ne hita a kakaine hita karaba. ²⁴ Na tahuna a Vure i korimule hita, si vakatubu ni pasimata vona. A maki i bele pali, i uka ma si gi pasimata vona. ²⁵ Pali a maki i uka ma i bele ma, bara si pasimata vona, si hatenono.

²⁶ A Hanu Kiripiripi tara, i tuhori hita, a vuhuna i uka ma si kinigao. I uka ma si lohoka vona si gi vasileki navai, lakea a Hanu Kiripiripi kunana i vasileki na murine hita. Na tahuna i vasileki, i dedo, a pelegona si keri ni tuvevea na nitana bakovi na malala. ²⁷ *A Vure i lohoka na hatene hita, i lohoka na ningaru na Hanu Kiripiripi, a vuhuna a Hanu Kiripiripi i vasileki ne huriki a tara na Vure, i ramai a ningaru na Vure.

²⁸ *Si lohoka vona, a Vure i rata a maki lobo ri leho palupu, ge rata kamumu e huriki ri ngaru hateka ia, re huriki a Vure i gale ria, ri gi ratea a leho vona. ²⁹ *I paru hosi, a Vure i lohoka pali ne huriki ta ri gi luhoi tora ia. I lohoka muga ne ria, i taki muga ri gi bole a narone Tuna, ge ia a tabua ne huriki e

tarina, re hita e huriki a tuna Vure. ³⁰ E huriki a Vure i taki muga ri gi bole a narone Tuna, i gale ria. E huriki a Vure i gale ria, i taki ria ri malamala na matana Vure. E huriki i taki ria ri malamala na matana Vure, i vakabagetu ria.

A Ningaru na Vure

³¹ *Si lohoka vona, a Vure i pesi turane hita. I mavonga, e rei ge gege hita? ³² A Vure i uka ma i vakatokua e Tuna. I rudua i valai ge mate, ge korimule hita. I mavonga bara i rata kamumu hita, i habi ne hita a maki kamumu lobo. ³³ *E huriki a bakovi a ngatavine a Vure i vulaki ria, i uka tara viri ge padi virihi ria na ngava, lakea a Vure ge longo. I mavonga a vuhuna a Vure kunana a viri i ravunu vuroki a naro hale ne huriki a viri vona. ³⁴ I uka tara viri ge taki hita si gi bole a nimadihi na naro hale ne hita, a vuhuna e Isu Kristo i mate. I uka ma i mate kunana. I pesi rike tabu na matenga. Ngane i made na limana a kanena na Vure, i takia a Vure ge tuhori hita. ³⁵ I uka tara maki ge ratea e Kristo ge lohopile hita. Na tahuna a maregoa, a nimava, a pago, a vuranga, a matenga, o na tahuna e huriki ri vakamadihi hita, o si bala a varakia, e Kristo i tabana ni ngaru hita. ³⁶ *A ngava ni here puru hosi na Hinere i maea,

“Ri ubi mate vakaroro hita a vuhuna si ramai ioe.

Ri luhoi hita, ta a maki ni rabalaki, i manga a sipsip.”

³⁷ A maki hale nga bara ri bele, pali e Kristo i ngaru hateka hita, i rata hita si mulangi. ³⁸⁻³⁹ A Vure i ngaru hateka hita. I uka tara maki ge ratea a Vure ge lohopile hita, a vuhuna e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita i korimule hita. A matenga, e huriki a agelo, e huriki

* 8:23: 2Ko 5:2-4

* 8:27: Sng 139:1

* 8:28: Epe 1:11

* 8:29: Kol 1:18; Hib 1:6

* 8:31: Sng 118:6

* 8:33: Ais 50:8-9

* 8:36: Sng 44:22

a matakari, a maki mona, a maki ge bele muri ma, a maki i tahoka a nitora, a maki meli na hunu, a maki polotano, i uka tara maki ge ratea a Vure ge lohopile hita.

9

E Paulus i Dodo e Huriki a Iuda

¹⁻² Iau a dodo hateka e huriki a turagu, re huriki a Israel. A dodo hateka ria, a loho lege lae. I uka ma a tatami, a ta muholi a vuhuna iau a rihi e Kristo. A hategu i vakasiri a ta muholi, a vuhuna a Hanuna Vure i matakaria a hategu. ³ *A ngaru hateka ni kori e huriki a turagu a Iuda, re huriki a kabu nau. I mavonga kunana e Kristo ge ngaru ni muri mai a ningaru nau, ga vasileki vona, ge tono tala iau na kabu vona, ri gi bole a murigu e huriki a Israel. ⁴ *Re huriki a Israel, e huriki a tuna Vure. A Vure i vakasiri ne ria a bagetuanga vona. I rata turane ria a ngava dagi. I habi ne ria a vinara vona. I vakasiri ne ria ri gi lotu navai vona. I ta muholi ne ria na ngava i kupo. ⁵ A Vure i vulaki e huriki a gare ne ria hosi, ge ria a vuhuna a kabu ne Israel. E Kristo i bele manga a bakovi na kabu ne ria, re Kristo ia a Vure, i matakari a maki lobo, ge bole a bagetuanga na parava vakaroro. I muholi.

⁶ I uka ma a taki a Vure ge tatami, i uka ma ge ramai a ngavana, a vuhuna e huriki a hamone Israel ranga i uka ma ria a hamona muholi. ⁷ *E Abraham, tara. Ranga ne huriki a hamona i uka ma ni gi gale ria a hamone Abraham, a vuhuna a Vure i takia e Abraham, i ta maea, “E huriki e tune Isak kunana bara ni gale e huriki a hamomu.” ⁸ *A pelegona i maea: E huriki a hamone Abraham ri bele a vuhuna a Vure i ta muholi ne Abraham ri gi bele, ria a hamona

muholi. Pali e huriki a hamona ranga, re Abraham i vakabele na ningaru vona, i uka ma ria a hamona muholi. ⁹ *I mavonga, a vuhuna a Vure i ta muholi ne Abraham, i ta maea, “Iau ga hamule valai tabu na tahuna maea na pida muri, e Sara bara i tahoka pali e tuna a bakovi.” Muri e Isak ni poda.

¹⁰ E Rebeka tara, i poda e huriki e tune Isak, ra vuhune mia. ¹¹⁻¹² *A boge ne Rebeka, i uka ma ni poda rua ma. I uka ma ru rata ma a naro kamumu, o a naro hale. Lakea a Vure i takia e Rebeka, i ta maea, “A tabua bara ia a vora ne tarina.” I ratea a ngava iea, ge vakasiri hita vona, i uka ma i matai a rabuna bakovi, lakea i vulakia. I vulaki a viri na ningaru vona. ¹³ *I ramai a ngava ni here puru na Hinere, i ta maea, “A ngarua e Iakop, pali a marikoi vona e Esau.”

¹⁴ Pali si gi ta navai? A Vure i rata a naro hale? I uka! ¹⁵ *A Vure i takia e Moses, i ta maea, “A dodo e huriki a ngaru ni dodo ria, na ningaru nau.” ¹⁶ *Lakea a Vure i vulaki e huriki, i uka ma i ramai a ningaru na bakovi, i uka ma i ramai a nirura na bakovi. I vulaki e huriki na ningaru vona, a vuhuna ia a mari ni dodo. ¹⁷ *A Vure i takia e Parao hosi, ni here puru na Hinere, i maea, “A ru ioe ge ioe a hariki, a vuhuna a ngaru ni vakasiri e huriki na nitora nau, e huriki lobo na malala ri gi longo a maki ga rata.” ¹⁸ I mavonga, a Vure i dodo e huriki i ngaru ni dodo ria, i vakaputungingi e huriki i ngaru ni vakaputungingi ria, i manga i ratea ne Parao.

¹⁹ Pali a viri tara, ma ge ta maea, “Ra Vure, hita lobo si ramai kunanea a ningaru vona. Si keri ni longotaro a ningaru na Vure. Ra

* 9:3: Nim 32:32 * 9:4: Nim 4:22; Vin 7:6; 14:1-2; Rom 3:2; 8:15 * 9:7: Vuh 21:12 * 9:8: Gal 4:23 * 9:9: Vuh 18:10,14 * 9:11-12: Vuh 25:23 * 9:13: Mal 1:2-3 * 9:15: Nim 33:19 * 9:16: Epe 2:8 * 9:17: Nim 9:16

i mavonga, i navai ge pelekado hita?”

20 *Pali iau bara koli, ioe e rei ke, go gegea a Vure? A Vure i ratarike ioe. A maki ni pipi i uka ma ge takia a viri i ratea, ‘I navai o rata mavonga iau?’ 21 *A mari ni pipi a ulo i pipi na ningaru vona a ulo. Bara i bole a taka, i pipi na ningaru vona a ulo i rua. A ulo tara ni tahoni a maki kamumu vona. A ulo tara ni tahoni a maki katoki vona.

22 A Vure i ngaru ni vakasiri kavakava a rongova vona, a nitorona vona, pali i hatenono. I uka ma i ratapile malaviriri e huriki a bakovi hale, re huriki i vulaki puru ria hosi, ge ratapile ria. 23 I rata mavonga, ge vakasiri a nidodo dagi vona ne huriki i vulaki puru ria hosi, ri gi made turana na bage-tua dagi na hunu, 24 re hita e huriki a Vure i gale hita, si gi ramaia. I gale tala hita ne huriki a Iuda, ne huriki i uka ma ria a Iuda. Si valai na kabu lobo. 25 *Hosi e Hosea i here maea,

“E huriki i uka ma ria a ngate nau, ngane ga gale ria e huriki a ngate nau.

A viri muga a marikoi vona, ngane ga galea a hategu.”

26 * “Na tanga a taki muga ria, ‘I uka ma mua a ngate nau,’ Ngane ga taki ria, ria e huriki a tuna Vure Mahuri.”

27 *E Isaia hosi, i taki virihi e Israel, i ta maea,

“I muholi e huriki a Israel ri ala kupo hateka, i manga a hire na lavu. Pali ga korimule e huriki ala popote kunana,

28 a vuhuna e Bakovi Dagi ge habi a nimadihi ne huriki lobo na malala. Ge ratea malaviriri.”

29 *A maki nga i bele manga a ngava e Isaia i ta propet vona hosi, i ta maea,

“E Bakovi Dagi i matakari a maki lobo. I uka ma ge habi ne hita a hamone hita, bara si vurua manga e huriki o Sodoma.

Bara si marakavelu manga e huriki o Gomora.”

E Huriki a Israel i Uka Ma Ri Luhoi Tora

30 Ngane e huriki i uka ma ria a Iuda, i uka ma ri toni ni laho malamala na matana Vure. Pali a Vure i rata ria ri malamala, a vuhuna ri luhoi tora ia. 31-32 *Pali a Vure i uka ma i rata e huriki a Israel ri malamala, a vuhuna i uka ma ri luhoi tora ia. Ri toni ni ramai a vinara, ri gi rata ria ri gi malamala, lakea ri sibo vona a kedo i rata ria ri boru. 33 *A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, “Ga rua o Sion a kedo ge sibo vona e huriki, a kedo dagi ge rata ria ri gi boru.

E huriki ri luhoi tora ia i uka ma ri gi maruhu.”

10

1 Mua e huriki a turagu, a maki a ngaru hatekea, a vasileki vakaroro na Vure, ge korimule e huriki a Iuda. 2 A matakilaka vona, ri toni hateka ni muri maia a Vure. Pali i uka ma ri lohoka vona a dala ri gi ramaia. 3 I uka ma ri lohoka vona a Vure i rata navai hita si gi malamala na matana, lakea i uka ma ri luhoi torea a Vure. Ri toni ni ramai a vinara ri gi malamala na matana Vure. 4 Ngane, e huriki ri luhoi torea e Kristo ri malamala na matana Vure. I uka tara viri ge ramai lobo a vinara, lakea ge malamala na matana Vure.

5 *A ta mavonga, a vuhuna e Moses i here hosi, e rei a viri i

* 9:20: Ais 29:16; 45:9 * 9:21: Jer 18:6 * 9:25: Hos 2:23 * 9:26: Hos 1:10 * 9:27: Ais 10:22-23 * 9:29: Ais 1:9 * 9:31-32: Ais 8:14 * 9:33: Ais 28:16; 1Pe 2:6 * 10:5: Levi 18:5 * 10:6: Vin 30:12-14

ramai lobo a vinara, a Vure bara i takia a bakovi malamala, i habi a nimahuri vakaroro vona. ⁶ *Pali e Moses i here tabu na naro ni luhoi torea a Vure, si gi malamala, i here maea, “Naha ni luhoi maea, ‘E rei ge sike na hunu?’” I manga i maea, e rei ge sike, ge tuli purua e Kristo? ⁷ “Naha ni luhoi tabu maea, ‘E rei a viri ge puru na lovo i marangeo?’” (I manga i maea, e rei a viri ge puru ge bole rike vilia e Kristo na tanga ne huriki ri mate pali?) ⁸ Pali e Moses i ta maea tabu, “A nitana Vure i tabuli tabukoi vomu. I tabuli na ngavamu, i tabuli na hatemu.” A nita iea, a nitana ngava si gi luhoi torea e Kristo. Si taki tala vakaroro a ngava iea. ⁹ I mavonga, na ngavamu o taki tala ne Isu ia a Bakovi Dagi vomu. Na hatemu, o luhoi torea a Vure i vakamahuri mulea na matenga, lakea a Vure bara i korimule ioe. ¹⁰ E huriki ri luhoi torea e Isu na hatene ria, a Vure bara i taki ria ri malamala. E huriki ri ta tala na ngavane ria, ne Isu ia a Bakovi Dagi, a Vure bara i korimule ria. ¹¹ *Ni here na Hinere, i maea, “E huriki ri luhoi tora ia, i uka ma ri gi maruhu.” ¹² *E huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, ri palupulupu kunnana. E Bakovi Dagi, a Bakovi Dagi ne huriki lobo. I hate balala, i kori kamumu e huriki ri gale lakea vona. ¹³ *Ni here, i maea, “E Bakovi Dagi ge korimule e huriki lobo ri gale lakea vona.”

¹⁴ Pali, ri gi gale navai a viri i uka ma ri luhoi tora ia ma? Pali ri gi luhoi tora navia a viri i uka ma ri longo ma a rana? Pali ri gi longo navai, i uka viri ge tovo ria? ¹⁵ *Pali a Vure i uka ma ge rudu ria, ri gi vano, ri gi vara navai? A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, “I namika hateka

na tahuna a viri i bele i vara na Velenga Kamumu!”

E Huriki a Israel i Uka Ma Ri Bole a Velenga Kamumu

¹⁶ *Pali e huriki a Israel ala kupo i uka ma ri longototo a Velenga Kamumu. E Isaia a propet i ta maea hosi, “Bakovi Dagi, i uka tara viri ge longo mai a ngava mi vakalongo ria vona.” ¹⁷ I mavonga, e huriki ri luhoi torea a Vure na tahuna ri longoa a viri i vara na Velenga Kamumu ne Kristo.

¹⁸ *Pali ga nana, ri longoa pali, o i uka? I muholi ri longoa. A Hinere i ta maea, “A Velenga Kamumu ni longo na tabeke lobo na malala; a nitane ria i lakea na tanga lobo.”

¹⁹ *Re huriki a Israel, ri longokilalea a Velenga Kamumu, o i uka? Ri longokilalea, a vuhuna e Moses i here puru hosi, i ta maea, “Ga rata mua mu gu masigoro ne huriki i uka ma ria a Iuda, i uka ma ria a kabu muholi. Ga rata mua mu gu tahate vona a kabu mu pahaluhoi ta ri manga manga.”

²⁰ *Muri e Isaia i ta kavakava, i ta maea, “E huriki i uka ma ria a Iuda i uka ma ri viro iau, pali ri pugai iau pali. I uka ma ri gale iau, pali a bele kavakava ne ria.”

²¹ *Muri e Isaia i taki virihi e huriki a Israel, i here maea, “Na parava vakaroro a pesi a dava ni bole mule ria, pali ri longotaro a ngava, ri gigi tora.”

11

A Vure i Vakasiri a Nidodo Vona ne Huriki a Israel

* **10:11:** Ais 28:16 * **10:12:** Apo 15:9 * **10:13:** Jol 2:32 * **10:15:** Ais 52:7 * **10:16:** Ais 53:1 * **10:18:** Sng 19:4 * **10:19:** Vin 32:21 * **10:20:** Ais 65:1 * **10:21:** Ais 65:2
* **11:1:** 1Sam 12:22; Sng 94:14; Pili 3:5

¹ *I navai? A Vure i marikoi pali ne huriki a tara vona, e huriki a Israel? I uka liu! Iau a Israel, a hamone Abraham, na kabu ne Bensamin. I uka ma i marikoi nau. ² A Vure i vulaki hosi e huriki a Israel. I uka ma i marikoi ne ria. Mu lohoka vona a nuverei ne Elaisa, ni here hosi na Hinere. I vasileki na Vure, i deke ne huriki a Israel, i ta maea, ³ *Bakovi Dagi, ri ratapile pali a maka dede vomu. Ri rabalaki lobo e huriki a propet vomu. Iau kikeri a tabana, pali ri matakana iau, ri gi rabalaki iau.”

⁴ *Pali a Vure i koli, i ta maea, “I uka ma ioe kikeri. A bakovi ala rangale polorua (7,000) ri tabana, ri muri mai iau. I uka ma ri turume puru na vure e Bal.” ⁵ I mavonga kunana mona. A tara kiroko ne mia i tabana, a Vure i vulaki mia na naro kamumu vona. ⁶ *A Vure i vulaki e huriki, i uka ma i muri mai a vilone ria. I vulaki ria, a vuhuna ingaru ni rata kamumu ria. Bara i vulaki ria i ramai a vilone ria, ngane i uka ma ge vakasiri a naro kamumu vona.

⁷ I mavonga, e huriki a Israel i uka ma ri bole visi a maki ri matakanea. E huriki a Vure i vulaki ria, ri bolea, pali e huriki ranga, a Vure i rata ria ri mata kepa. ⁸ *I manga a ngava ni here puru na Hinere i ta maea,

“A Vure i vakauvo a niluhoi ne ria.
I rata ria ri kepa,
ri vou,
i valai i harena mona.”

⁹ *E Davit tara, i takia a ngava iea, i ta maea,

“Na tahuna ri vapopo na habu
ge bele ne ria a vuranga tara;
i manga a hoa i puru vona a
livoa,
a kedo ni gi sibo vona, ge koli
a rabu hale ne ria.

¹⁰ Ge uvo a gine ria,
i uka ma ri gi longokilala a
maki na Vure.

Ge modo a bitone ria, i manga e
huriki a vorakato.

Ri gi made mavonga kunana
na parava vakaroro.”

¹¹ *E huriki a Iuda ri sibo, pali i uka ma ri boru liu. A Vure i uka ma ge mata taro liu ria. Ri rata a naro hale, ngane a Vure i matai e huriki a kabu ranga, i uka ma ria a Iuda. I korimule ria ngane, lakea e huriki a Iuda ri gi masigoro ne ria. ¹² E huriki a Israel ri ngalahere na Vure, i mavonga i kamumu a Vure ge rata kamumu hateka e huriki i uka ma ria a Iuda. I mavonga, muri ma, na tahuna e huriki a Iuda lobo ri hamule maia a Vure, bara i kamumu hateka.

¹³ Ngane a taki mua, ra mua i uka ma mua a Iuda. Iau a apostolo ne mua. A vivi hateka vona a leho a Vure i habia nau, i rudu iau ga vakalongo mua vona a Velenga Kamumu. ¹⁴ Bara i rata e huriki ranga na kabu nau ri gi ngutu vona a naro kamumu a Vure i ratea ne mua, bara i korimule ranga ne ria. ¹⁵ Ngane a Vure i vakasiri a dala ge korimule e huriki i uka ma ria a Iuda, a vuhuna i lohople e huriki a Iuda. Pali muri ma, na tahuna a Vure ge korimule e huriki a Iuda, bara i manga i vakamahuri mule ria na matenga. ¹⁶ I manga a bret, a vit i moro muga, lakea ni habi lakea na Vure. A tabekena ni habi na Vure, ne vona a Vure. A bret lobo, ia tara ne vona a Vure. I manga a kai. Na tahuna a kana kai ni habi na Vure, a rahana ranga, ne vona a Vure.

¹⁷ *E huriki a Israel ri manga a kai a oliv ni varo. Mua e huriki a kabu ranga, mu manga a kai a oliv i rike tavula na robo. A Vure i puri vuroki na kai ne huriki a Israel a rahana ranga. I bole mua, i vakamadoko mua na vuhuna. Ngane i tua polo ne mua a totona kai ni varo, re huriki a Iuda. ¹⁸ Pali

* 11:3: 1Ki 19:10,14

* 11:4: 1Ki 19:18

* 11:6: Gal 3:18

* 11:8: Vin 29:4; Ais 29:10

* 11:9: Sng 69:22-23

* 11:11: Apo 13:46

* 11:17: Epe 2:11-19

mua, nahea mu gu bibi rike mule mua, mu gu taki ta mu kamumu hateka na maka rahana kai ni puri tala. Mu luhoi kamumu taro. A rahana kai i uka ma i bole dog a kana kai. A kana kai i bole dog a rahana. ¹⁹ Ma mu gu ta maea, “A Vure i puri tala a maka rahana kai ge vakamadoko mia na murine ria.” ²⁰ I muholi ngi. A Vure i puri tala ria a vuhuna i uka ma ri luhoi torea e Kristo. Pali mua mu madoko mavonga na kai a vuhuna mu luhoi torea e Kristo. I mavonga, naha ni tero. Mu mangenge. ²¹ Mu luhoi kamumu. A maka rahana oliv muholi i uka ma ri luhoi tora ia, lakea a Vure i puri vuroki ria. Mua ranga, bara mu longotaroa, bara i puri vuroki mua.

²² *Ngane mu matakilaka vona a narona Vure. I habi a nimadihi ne huriki ri lohoplea. I rata kamumu hateka mua e huriki mu luhoi tora ia. Pali mua bara mu lobo ni luhoi torea a naro kamumu vona, mua ranga, bara i puri vuroki mua. ²³ Pali ria ranga, bara ri pulo a vilone ria, ri luhoi torea e Kristo, a Vure i tahoka a nitora ni hudo mule ria na murine ria. ²⁴ A kai a oliv i rike tavula na robo, i uka ma i ramai a vilo ni gi vakamadoko a rahana na bokona kai a oliv ni varo. Pali a Vure i rata mavonga na tahuna i vulaki tala mua, i bole dili mua na kabu ne huriki a Israel. I mavonga, a maki tavula a Vure ge bole mule e huriki a Israel, ge bole dili tabu ria na kabu ne ria. Mua o huriki a kabu ranga mu manga a rahana kai ni puri tala na kai a oliv i rike na robo, ni hudo tala na kai a oliv ni varo. Pali e huriki a Iuda ri manga a rahana kai i toto tala na kai a oliv ni varo. Muholi ngi bara i kara ni hudo mule tabu ria na murine ria.

²⁵ Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu longokilala a ngava a Vure i vakalongo kavakava, nahea mu

gu pahaluhoi ta mu rangi e huriki a Israel. Muga a ngava iea i kapi-loho, pali ngane i bele kavakava, i maea: a Vure i rata e huriki a Israel ri gigi tora. Bara ri gigi tora mavonga i vano i harena na tahuna e huriki lobo a Vure i vulaki ria, i uka ma ria a Iuda, ri gi valai vona. ²⁶ *Muri a Vure ge korimule e huriki a Israel lobo, i manga a ngava ni here hosi, i ta maea,

“A Viri ge korimule e huriki, bara i valai o Sion;*

bara i vakalobo a maka naro hale na kabu ne Iakop.

²⁷ *Na parava iea a ngava dagi a rata hosi turane ria bara i bele muholi, ga ravunu vuroki a naro hale ne ria.”

²⁸ E huriki a Iuda ri marikoi ni longoa a Velenga Kamumu, lakea ria a pile na Vure. I mavonga a Velenga Kamumu i bele ne mua e huriki i uka ma mua a Iuda. Pali a Vure i vulaki ria hosi, i mavonga i ngaru ria, a vuhuna i rata hosi a ngava dagi turane huriki a gare ne ria. ²⁹ Na tahuna a Vure i gale a viri, i rata kamumu a viri, a Vure i uka ma ge pulo a niluhoi vona. ³⁰ Hosi mu longotaroa a Vure. Pali ngane a Vure i dodo mua a vuhuna e huriki a Israel ri longotaroa. ³¹ Ngane ri longotaroa a Vure, i mavonga a nidodo na Vure i bele ne mua. Pali na tahuna ri pulo a vilone ria, bara i dodo ria. ³² A Vure i rata e huriki lobo a viri ni longotaro a ngavana. I rata mavonga, a vuhuna i ngaru ni vakasiri a nidodo vona ne huriki lobo.

³³ *I muholi hateka! A naro kamumu na Vure, a niluhoi vona, a lohokanga vona, i uka harena! I uka tara viri ge tuveve polo vona a narona Vure, a hini i pelekado

* 11:22: Ion 15:2,4

* 11:26: Ais 59:20-21

* 11:26: E Sion a rana tara e Ierusalem.

* 11:27: Jer 31:33-34

* 11:33: Ais 55:8-9

* 11:34: Ais 40:13; 1Ko 2:16

e huriki vona. ³⁴ *A ta maea, a vuhuna ni here maea,
 “I uka tara viri ge lohoka vona a niluhoi ne Bakovi Dagi,
 I uka tara viri ge takia a Vure a ra ge ratea.”

³⁵ * “I uka tara viri ge habi a maki na Vure,
 a Vure ge kolia.”

³⁶ *A Vure kunana a viri i ratarike a maki lobo. Ia kunana i nugu a maki lobo na limana, ri tabuli kamumu. A maki lobo ne vona kunana. Si gi kavurikea a rana na parava vakaroro. I muholi.

12

Si Gi Habi Mule Hita na Vure

¹ *I mavonga, mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu habi mule mua na Vure, ge manga a ni-habi mahuri, a vuhuna a Vure i dodo hateka mua. Mu habi mule mua na Vure ge manga a nihabi malamala a Vure ge vivi vona. I kamumu mu gu rata mavonga, a vuhuna a Vure i kori hateka mua. ² Nahea mu gu laho manga a bakovi na malala. Mu takia a Vure ge pulo a niluhoi ne mua, mu gu lohoka vona a ningaru na Vure, lakea bara mu matakilaka vona a ningaru na Vure, a ra maki i kamumu, a ra maki i ngaru mu gu ratea.

³ *A Vure i rata kamumu iau, i rata iau a apostolo vona. I mavonga, a taki mua, nahea tara viri ge luhoi ta ia a bakovi dagi hateka. Mua lobo mu pelekado mule mua, mua a bakovi navai, i ramai a hini a Vure i habi ne mua takutaku a hini mu gu luhoi tora navia e Kristo. ⁴ *A kakaine hita i tahoka a tabekena i kupo. A maka tabekena kakaine hita takutaku ri tahoka a leho legelege ne ria. ⁵ I mavonga kunana a tara ne Kristo.

Hita a tara ne Kristo, si ala kupo, pali si vatuhori. ⁶ *A Vure i rata kamumu hita, i habi ne hita takutaku a leho legelege. A ra leho i habi ne hita takutaku, si gi rata. A viri a Vure i habi a ngava vona, ge taki polo ne huriki ranga, ge muri mai a hini i luhoi torea a Vure, i dagi o i kiroko. ⁷ E huriki a mari ni tuhori, ri gi tuhori e huriki. E huriki a mari ni tovo e huriki na Vure, ri gi tovo e huriki. ⁸ E huriki a mari ni vara, ri gi vara e huriki. E huriki a mari ni habi, ri gi hatebalala. E huriki a mari ni muga ne huriki, ri gi habi a hatene ria na leho iea. E huriki a mari ni dodo, ri gi vivi ni kori e huriki.

Si Gi Ngaru Muholi e Huriki

⁹ Mu ngaru e huriki, naha ni tamilalu ni ngaru ria. Mu marikoi a naro hale. Mu rata vakaroro a naro kamumu. ¹⁰ *Mu vangaru ge manga a kabu i taku ri vangaru. Mu varangi ni vatogo. ¹¹ Naha ni made tavula. Mu habi a hatene mua ni ratea a leho ne Bakovi Dagi. ¹² *Mu vivi, a vuhuna mu pasimata ne Kristo. Mu hatenono na tahuna mu bole a maregoa. Mu vasileki vakaroro. ¹³ *E huriki a tara na Vure ri bala vona tara maki, mu tuhori ria. E huriki a mosi ri gi bele taho mua, mu matakari ria.

¹⁴ *Naha ni ruduraha e huriki ri vakamadihi mua. Mu vakabagetu ria. ¹⁵ Mu vivi turana e huriki ri vivi, mu tangi dodo turana e huriki ri tangi dodo. ¹⁶ *Mu made na nivalemu. Naha ni rata polo muga muga, mu made kamumu turana e huriki a bakovi tavula. Naha ni bibi rike mule mua.

¹⁷ *Naha ni koli a naro hale. Mu rata a naro i kamumu na matane huriki lobo. ¹⁸ Mu toni a bulune mua ni made na nivalemu turana

* **11:35:** Jop 41:11 * **11:36:** 1Ko 8:6 * **12:1:** Rom 6:11,13; 1Pe 2:5 * **12:3:** Epe 4:7; Pili 2:3 * **12:4:** 1Ko 12:12,27 * **12:6:** 1Ko 12:4-11; 1Pe 4:10-11 * **12:10:** 1Pe 1:22 * **12:12:** 1Tes 5:16-18 * **12:13:** Hib 13:2 * **12:14:** Mat 5:44; 1Ko 4:12 * **12:16:** Snd 3:7 * **12:17:** 1Tes 5:15 * **12:19:** Vin 32:35; Mat 5:39

e huriki lobo. ¹⁹ *Mua e huriki a hategu, naha ni koli a naro hale. Mu davea a rongova na Vure ge koli, a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere, i ta maea,

“E Bakovi Dagi i ta maea, ‘A nikoli, a leho nau kunana. Iau kikeri a viri bara koli a vilo hale ne huriki ri rata virihi mua vona.’”

²⁰ *Naha ni koli. Mu rata manga a hini ni here puru na Hinere, i maea,

“Na tahuna a pile vomu i vitolo, o vakania.

Na tahuna i marohu, o habi a naru vona.

O rata mavonga, bara i maruhu.”

²¹ Nahea a naro hale na pile vomu ge rangi ioe, go koli. O rangi a naro hale vona na naro kamumu vomu.

13

Si Gi Longototo e Huriki a Matakari

¹ *Si gi longototo e huriki a matakari na tanga, a vuhuna a Vure kunana a viri i habi a leho ne ria. Ia kunana a viri i ru e huriki a bakovi ri gi matakari hita. ² I mavonga, e huriki ri longotaro a ngavane huriki a matakari na tanga, ri longotaro a viri a Vure i habi a leho ni matakari, lakea bara ni vakamadihi ria. ³ *A Vure i ru e huriki a matakari, i uka ma ri gi vakamangenge e huriki a bakovi kamumu. I ru ria ri gi vakamangenge e huriki a bakovi hale. E rei a viri i koi ni mangenge ne huriki a matakari, ge ramai kunana a naro kamumu. Bara mu rata mavonga, bara ri kavurike mua, ⁴ a vuhuna e huriki a matakari ri ratea a leho na Vure, a nimadene mua ge kamumu. Pali e huriki ri rata hale, ri gi mangenge, a vuhuna e huriki a matakari ri tahoka a nitora ni vakamadihi e huriki a

bakovi hale. A Vure ge vakamadihi e huriki a bakovi hale na li-mané huriki a matakari, a vuhuna ria a matakari. ⁵ I mavonga, mu longototo ria, a vuhuna mu lohoka vona i kamumu mu gu rata mavonga. Ge uka, a rongova na Vure bara i habi a nimadihi ne mua. ⁶ *Ra i mavonga si kona a takis. E huriki a matakari ri leho vakaroro, ri ratea a leho a Vure i habi ne ria. ⁷ Mu habi ne ria a maki ni taki mu gu habi ne ria. Mu habi a takis ne huriki ni taki ni gi habi a takis ne ria. Mu togo e huriki ni taki ni gi togo ria.

Si Gi Ngaru e Huriki Lobo

⁸ *Naha ni bole lupu a maki. Pali a maki mu gu ratea, mu gu vangaru vakaroro. A viri i ngarua e turana, i ramai lobo a Vinara na Vure. ⁹ *Ranga Vinara na Vure, ri ta maea, “Naha ni mole. Naha ni rabalaki a viri. Naha ni panaho. Naha ni ngutu na maki ne turamu.” A vinara nga, turana maka vinara ranga, i manga a vinara i taku kunana, ra i maea, “O ngarua e turamu i manga o ngaru mule ioe.” ¹⁰ *Na tahuna o ngarua e turamu, i uka ma go rata halea. I mavonga, a viri i ngaru e huriki, i ramai a Vinara na Vure.

Si Gi Laho Kamumu

¹¹ *Mu rata mavonga, a vuhuna mu lohoka vona a parava mona. A parava i valai pali ni leho tora, a vuhuna a parava i popote ge valai, e Kristo ge hamule valai, ge korimule hita. I muga, na tahuna si luhoi tora karabea e Kristo, a parava iea i tabukoi. Pali ngane i tabukoi hateka. ¹² *A rodo i popote ge palala. I mavonga, si gi lobo ni rata a naro na uvo, si gi rata a naro kamumu i manga e huriki ri

* 12:20: Snd 25:21-22; Mat 5:44 * 13:1: Snd 8:15; Tit 3:1 * 13:3: 1Pe 2:13-14 * 13:6: Mat 22:21 * 13:8: Mat 22:39-40; Iak 2:8 * 13:9: Nim 20:13-15,17; Vin 5:17-19,21 * 13:10: 1Ko 13:4-7 * 13:11: Epe 5:14; 1Tes 5:6-7 * 13:12: 1Ion 2:8 * 13:13: Luk 21:34; Epe 5:18

made na hini i palala. ¹³ *Si gi laho kamumu na hini palala. Naha ni mole. Naha ni ninu a naru vagole, go manga. Naha ni vahehe. Naha ni hate madihi ne huriki ri tahoka a maki. ¹⁴ *Naha ni longototo a ningaru hale na kakaine mua. Mu rihi e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita.

14

Naha Ni Vapelekado

¹ *E huriki ranga, a niluhoi ne ria i uka ma i tora hateka. Mu bole dili ria, pali naha ni vahehe vona a maka niluhoi na bakovi. ² *Ranga bakovi ri luhoi i kamumu ni kani a maki lobo. Pali ranga bakovi, a niluhoi ne ria i uka ma i tora hateka, ri ngaru ni kani kunana a kobo. ³ *A viri i kani lobo a kania, nahea ge biu a viri i kani kunana a kobo. Pali a viri i kani kunana a kobo, nahea ge taki i hale a viri i kani a maki lobo, a vuhuna a Vure i bole dilia pali. ⁴ *Naha ni pelekadoa a vora na bakovi tara. A matakari vona kunana ge masia a leho vona i kamumu o i hale. A vora ne Bakovi Dagi bara i leho kamumu, a vuhuna e Bakovi Dagi i tuhori ia ge leho kamumu.

⁵ *E huriki ranga ri luhoia a parava tara parava ni lotu. Pali e huriki ranga ri luhoi a parava lobo ri palupulupu. Hita taku-taku si gi luhoi kamumu i vai a niluhoi i muholi si gi ramaia. ⁶ E huriki ri luhoia a parava tara a parava ni kavurikea a Vure, ri rata mavonga a vuhuna ri ngaru ni togoa e Bakovi Dagi. E huriki ri kani a maki ni kani lobo ri rata mavonga, ri togoa e Bakovi Dagi, a vuhuna ri kavurikea a Vure vona. E huriki ranga ri marikoi ni kani ranga maki, ri rata mavonga ni togoa e Bakovi Dagi, ri kavurikea

a Vure. ⁷ I uka ma si mahuri o si mate na ningaru ne hita. ⁸ *Na tahuna si mahuri, hita ne vona e Bakovi Dagi. O, si mate, hita ne vona e Bakovi Dagi. I mavonga, na tahuna si mahuri, o si mate, hita ne vona e Bakovi Dagi kunana, si ngaru ni ramaia, ge vivi ne hita. ⁹ E Kristo i mate, i mahuri mule na matenga, ge ia a Bakovi Dagi ne huriki ri mate, ne huriki ri mahuri.

¹⁰ *Naha ni pelekado, naha ni biu e turamu, a vuhuna hita lobo bara si pesi takutaku na matana Vure, ge pelekado hita. ¹¹ *A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, "A Bakovi Dagi i ta maea, 'I muholi hateka, e huriki lobo ri gi turume puru na ngalagu.

E huriki lobo ri gi taki tala maea iau a Vure."

¹² I mavonga, hita lobo bara si taki tala na matana Vure a naro lobo si rata.

Naha Ni Torodo a Viri Ge Rata a Naro Hale

¹³ I mavonga, naha ni vapelekado tabu. A viri i luhoi torea a Vure, naha ni torodoa ge boru na naro hale. ¹⁴ *I uka tara maki ni kani ge hale na matana Vure. A maki ni kani lobo i kamumu ni kani. Iau a lohoka vona i muholi hateka, a vuhuna a ramaia e Isu a Bakovi Dagi. Pali a viri i luhoi a maki ni kani tara i hale ni kani, pali, a maki ni kani iea i hale vona. ¹⁵ *E turamu tara ge luhoia a maki ni kani tara i hale, pali i matai ioe o kania, muri ia tara i kania, ngane o ratea i boru. E Kristo i mate vona, ge korimulea, pali o valai, ke, o ratea ge lohopilea e Kristo. O rata mavonga, i uka ma o laho tabu na naro na nivangaru. ¹⁶ I mavonga, nahea tara maki o takia ta i kamumu ge rata e huriki ri gi biu ioe. ¹⁷ A pelegona

* 13:14: Gal 3:27 * 14:1: Rom 15:7 * 14:2: Vuh 9:3-4 * 14:3: Kol 2:16 * 14:4: Mat 7:1; Iak 4:11-12 * 14:5: Gal 4:10-11 * 14:8: Gal 2:20 * 14:10: 2Ko 5:10 * 14:11: Ais 45:23; Pili 2:10-11 * 14:14: Apo 10:15; Tit 1:15 * 14:15: 1Ko 8:11-13

a harikianga na Vure, i uka ma a vinara na maki ni kani, a maki ni ninu. A pelegona a harikianga na Vure i maea, si gi laho malamala, si gi made na nivalemu, si gi vivi na nivivi na Hanu Kiripiripi. ¹⁸ E huriki ri muri mai e Kristo na nara nga, a Vure bara i vivi ne ria, e huriki a bakovi a ngatavine bara ri vivi ne ria.

¹⁹ *I mavonga, si gi toni a bulune hita ni made na nivalemu. Si gi vatuhori ni laho na nara na Vure.

²⁰ *Naha ni ratapilea a leho na Vure na hini o ngaru a maki ni kani ranga. I muholi, a maki ni kani lobo i kamumu ni kani. Pali a viri i ratea e turana ge boru vona a maki ni kani i ngarua, i rata a nara hale. ²¹ I kamumu go peremu vona a bobona maki, go peremu vona a vain, o go lohople a nara tara, ra i ratea e turamu tara i boru. ²² Ioe o luhoi navai vona a maki nga, a maki marua a Vure. Naha ni taki tala lae. E huriki i uka ma ri rare vona a maki ri taki ta i kamumu, bara ri vivi. ²³ Pali e huriki ri kani a maki ri luhoi ta i hale, a Vure bara i habi a nimadihi ne ria, a vuhuna a maki ri luhoi ta i hale, ri kani kunana. A ra maki si luhoia i hale, pali si ratea, si rata a nara hale.

15

E Kristo i Vakasiri a Vilo

¹ Si lohoka vona a maki nga, a Vure i uka ma ge pelekado hita vona. Pali si gi hatenono ne huriki ri mangenge ni kani, o ni rata a maki nga. Nahea si gi rihate ne ria. Nahea si gi ramai kunana a ningaru ne hita. ² *Si gi rata kamumu ria, ri gi vivi. Si gi tuhori ria ri gi laho kamumu turana Vure. ³ *E Kristo tara i uka ma i rata kunana a maki ge vivi vona. A maki i ratea i muri mai a ngava ni

here puru hosi, i maea, “Na tahuna e huriki ri ratapile ioe na ngava, i manga iau tara, ri ratapile iau.”

⁴ *A ngava lobo ni here puru hosi, ni here ge tovo hita, si gi hatenono. Ri vakatora a niluhoi ne hita si gi pasimata na Vure ge rata a maki lobo i taki tora hita vona.

⁵ A Vure ia a vuhuna a nara ni hatenono, a nara ni vakatora a niluhoi na viri. Ge rata mua mu gu made na nivalemu, i ramai a vilone Isu Kristo. ⁶ Muri bara mu pesi palupu ni kavurikea a Vure ne Isu Kristo, re Tamane Bakovi Dagi ne hita.

⁷ *I mavonga, mu vangaru i manga e Kristo i ngaru mua, lakea e huriki ri gi kavurikea a Vure na tahuna ri matai mua mu rata mavonga. ⁸ *E Kristo i valai ni kori mia e huriki a Iuda, ge vakasiri a Vure i ta muholi na tahuna i rata a ngava dagi turana e huriki a gare ne mia hosi. ⁹ *E Kristo i valai, ge rata mua e huriki i uka ma mua a Iuda mu gu kavurikea a Vure vona a nidodo vona. I manga a ngava ni here hosi, i ta maea,

“Ga kavurike ioe na matane huriki i uka ma ria a Iuda.

Ga kalolo, ga kavurikea a ramu.”

¹⁰ *A Hinere tara tabu i ta maea, “Mua e huriki i uka ma mua a Iuda, mu vivi turana e huriki a Iuda.”

¹¹ *I ta maea tabu,

“Mua e huriki i uka ma mua a Iuda, mu kavurikea e Bakovi Dagi.

E huriki lobo ri gi kalolo, ri gi kavurikea.”

¹² *E Isaia a propet i here puru hosi, i ta maea,

“A hamone Iesi bara i valai, ge vakatubu ni matakari e huriki i uka ma ria a Iuda.

Bara ri pasimata vona ge korimule ria.”

* 14:19: Rom 12:18; 15:2

* 14:20: 1Ko 8:13

* 15:2: 1Ko 10:24,33

* 15:3: Sng 69:9

* 15:4: 2Tim 3:16

* 15:7: Rom 14:1

* 15:8: Mat 15:24

* 15:9: Sng 18:49; Apo 3:25

* 15:10: Vin 32:43

* 15:11: Sng 117:1

* 15:12: Ais 11:10; Kap 5:5

¹³ A Vure a viri i rata mua mu pasimata vona ge rata a maki lobo i taki ge rata. Ge habi ne mua a nivivi, a nivalemu na tahuna mu luhoi tora ia. I mavonga, a Hanu Kiripiripi ge rata mua mu gu pasimata hateka.

E Paulus i Vivi na Leho Vona

¹⁴ Mua e huriki a turagu, a lohoka vona mu rata vakaroro a naro kamumu. Mu lohoka kamumu vona a nitana Vure, i kara mua mu gu vatovo vona. ¹⁵ *Pali a ngava ranga a here lakea ne mua, a here kavakava, ga vakalohoka tabu mua, a vuhuna a Vure i rata kamumu iau, ¹⁶ i rata iau ge iau a vora ne Isu Kristo. I rata iau a manga a prister ne huriki i uka ma ria a Iuda, a vakalongo ria vona a Velenga Kamumu na Vure. I mavonga e huriki i uka ma ria a Iuda bara ri manga a nihabi, a Hanu Kiripiripi i habi liu lakea na Vure, a Vure ge vivi.

¹⁷ I mavonga, a vivi vona a leho na Vure a ratea, a vuhuna e Isu Kristo i korimule iau. ¹⁸ I uka ma ga ta na maka maki tavula. Ga ta kavakava kunana na leho e Kristo i habi a nitora nau ni rata. A leho nau, a vakalongo, a vakasiri a nitana Vure ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi longototo. ¹⁹ A Hanu Kiripiripi i habi nau a nitora ni rata a nivakasiri, lakea i vakatubu o Ierusalem, i vano liu o Ilirikum, a vakalobo a leho nau ni vakalongo a Velenga Kamumu ne Kristo. ²⁰ *A ngaru hateka ni vakalongo a Velenga Kamumu ne Kristo na maka tanga i uka ma ri longo ma, a vuhuna a koi ni leho langa tabu na leho na viri i vakatubu mugea pali. ²¹ *I manga a ngava ni here puru na Hinere, i ta maea, "E huriki i uka ma ri longo ma, bara ri longokilala,

E huriki i uka ma ni vakalongo ma, bara ri longokilala."

E Paulus i Ngaru ni Matai e Rom

²² *Ra i mavonga, balaka kupo ta ga lakea ne mua, pali a dala nau ni putukari. ²³ Na pida i kupo a ngaru ni matai mua. Pali ngane, a tanga lobo na tabeke nga ri longo pali a Velenga Kamumu, ²⁴ lakea ngane ga lakea o Spein. A pasimata ni matai mua na tahuna a polo na tanga ne mua. A ngaru ni made turane mua popote, muri mu tuhori iau na nilaho nau, ga vano. ²⁵ *Pali ngane ga sike taro o Ierusalem, ga taparaki a moni ne huriki a tara ne Kristo vonga, ²⁶ *a vuhuna e huriki a tara ne Kristo na tabeke ne Masedonia, e Akaia, ri habi a moni ni tuhori e huriki a tara ne Kristo ranga o Ierusalem ri matasia. ²⁷ *Ri vivi ni kori ria. I manga a makoli ne ria, a vuhuna e huriki i uka ma ria a Iuda ri longo a Velenga Kamumu, ra i valai ne huriki a Iuda. I mavonga i kamumu ri gi koli, ri gi kori na moni e huriki a Iuda matasia. ²⁸ Ga taparaki taro a moni nga, muri ga malaga o Ierusalem, ga lakene, ga matai mua. Muri bara lakea o Spein. ²⁹ *A lohoka vona, na tahuna a made turane mua, e Kristo bara i vakabagetu hita.

³⁰ *Mua e huriki a turagu, hita a tara ne Isu Kristo a Bakovi Dagi. A Hanuna Vure i rata hita si vangaru. A ngaru hateka si gi rura ni vasileki na Vure, ge tuhori iau. ³¹ Mu vasileki na Vure ge korimule iau na limane huriki a Iuda o Iudea i uka ma ri luhoi torea e Kristo. Mu vasileki vona e huriki a tara ne Kristo o Ierusalem ri gi vivi vona a moni ga habi ne ria. ³² Mu vasileki maea, a Vure ge

* 15:15: Rom 1:5; 11:13 * 15:20: 2Ko 10:15-16 * 15:21: Ais 52:15 * 15:22: Rom 1:13

* 15:25: 1Ko 16:1-4 * 15:26: Apo 24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * 15:27: 1Ko 9:11

* 15:29: Rom 1:11 * 15:30: 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Tes 3:1

ngaru, bara luve ne mua. Bara luve turana nivivi, mu gu vakatora tabu a niluhoi nau. ³³ A Vure, ra viri i habi a nivalemu ne hita, ge made turane mua.

16

I muholi.

E Paulus i Talo e Huriki a Murimuri

¹ E kurabane hita tara, a rana e Pibi, i popote bara i bele ne mua. Ia a ngatavine kamumu, a vora na lotu o Senkria. ² A ngaru mu gu taguia na rane Bakovi Dagi, na narone huriki a tara na Vure. A ra maki i ngarua, mu kori kunanea, a vuhuna i tuhori pali e huriki ala kupo. Iau tara, i kori iau.

³ * A haro kamumu ne Akuila rua e girihiina e Prisila. Ru leho turagu na leho ne Isu Kristo. ⁴ I popote ru gu mate ni korimule iau. I uka ma iau kunana a kavurike rua. E huriki a tara ne Kristo i uka ma ria a Iuda, ria ranga ri kavurike rua. ⁵ A haro kamumu ne huriki a tara ne Kristo ri vapopo na ruma ne rua.

A haro kamumu ne Epainetus. A ngaru hatekea. Ia a viri i luhoi torea e Kristo muga ne huriki lobo o Asia. ⁶ A haro kamumu ne Maria, i rata a leho dagi ni kori mua.

⁷ A haro kamumu ne Andronikus, e Iunias. Rua a kabu nau. Hosi mete dili palupu na bavi. E huriki a apostolo ri lohoka kamumu ne rua. Ru luhoi torea e Kristo muga ne nau.

⁸ A haro kamumu ne Ampliatus. A ngaru hatekea, a vuhuna miri luhoi torea e Bakovi Dagi.

⁹ A haro kamumu ne Urbanus, i leho turane mia na leho ne Kristo.

Mu habi a haro kamumu nau vona e Stakis, a ngaru hatekea.

¹⁰ Mu habi a haro kamumu ne Apeles. A Vure i vivi vona, a vuhuna i dili na nimadihi, i uka ma i lohoplea a Vure. A haro

kamumu ne huriki a kabu ne Aris-tobulus. ¹¹ Mu habi a haro kamumu ne Herodion, a kabu nau. A haro kamumu ne huriki a kabu ne Narsisus, ra ri laho turane Bakovi Dagi. ¹² Mu habi a haro kamumu ne Tripena turana e Triposa. Ru leho hateka ni rata a leho ne Bakovi Dagi. A haro kamumu ne Persis. A ngaru hatekea. I leho hateka na leho ne Bakovi Dagi.

¹³ * A haro kamumu ne Rupus, a bakovi kamumu hateka ni muri ne Bakovi Dagi. A haro ne kinana. I manga e nana muholi. ¹⁴ A haro kamumu ne Asinkritus, e Plegon, e Hermes, e Patrobas, e Hermas; e huriki a viri ranga ri made turane ria. ¹⁵ A haro kamumu ne Pilogus, e Iulia, e Nereus rua e kurabana, e Olimpás, turana e huriki a tara ne Kristo ri made turane ria. ¹⁶ * Mu vangaru, mu vatagui na naro kamumu. E huriki a tara ne Kristo koea ri talo rike a haro kamumu ne mua lobo.

Ranga Bakovi Ri Vakahale a Lotu

¹⁷ * Mua e huriki a turagu, mu matadoko vona e huriki ri rata mua mu vagege. Mu matadoko vona e huriki ri tovo a ngava taminga, ri rata e huriki ri ngalahere na Vure. A ngava ri tovo vona i vaperesi na ngava ni tovo mua vona muga. Mu malele ha ne ria. ¹⁸ * E huriki nga i uka ma ri rata a leho ne Kristo a Bakovi Dagi ne hita. Ri ngaru ni ramai a ningaru ne ria kunana. Ri voko e huriki na ngava, ri tami e huriki a muri golu. ¹⁹ * E huriki lobo ri lohoka pali ne mua, mu longototoa a Vure. I mavonga a vivi ne mua. Pali a ngaru mu gu lohoka vona a ra maki i kamumu, mu gu lele rau vona a maki hale. ²⁰ * A Vure a viri i habi a nivalemu. I uka ma ge tabaka, bara i pahamomoa

* 16:3: Apo 18:2 * 16:13: Mrk 15:21 * 16:16: 1Ko 16:20; 1Pe 5:14 * 16:17: Mat 7:15;
Tit 3:10 * 16:18: Pili 3:19; 2Pe 2:3 * 16:19: Rom 1:8; 1Ko 14:20 * 16:20: Vuh 3:15

e Satan polotano na vahane mua.
A Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo,
ge rata kamumu mua.

²¹ *E Timoti, a bakovi i leho
turagu, i talo rike a haro kamumu
ne mua lobo. E huriki a kabu nau,
e Lusius, e Iason, e Sosipater, ria
ranga ri talo rike a haro kamumu
ne mua.

²² Iau e Tertus a here polo ne
Paulus, a raukea iea. A talo rike
a haro kamumu ne mua na rane
Bakovi Dagi.

²³⁻²⁴ *E Gaius i talo rike a haro
kamumu ne mua. I matakari ka-
mumu iau, turana e huriki ri leho
na lotu, na ruma vona. E Erastus, a
bakovi ni matakari a tava na tanga
dagi, rua e turane hita e Kuartus,
ru talo rike a haro kamumu ne
mua.

A Ngava ni Vakabagetu

²⁵ *A Vure i tahoka a nitora
ni vakatora a niluhoi ne mua, i
manga a Velenga Kamumu a taki
mua vona na tahuna a vara mua
ne Isu Kristo. Na pida i kupo
hateka a Velenga Kamumu iea i
tabuli kapiloho. ²⁶ Pali ngane i
bele kavakava. A ngava ne huriki
a propet hosi ni taki tala ngane,
e huriki na tanga lobo ri longo
a Velenga Kamumu, a vuhuna a
Vure ra i mahuri vakaroro i taki ge
bele mavonga, e huriki ri gi luhoi
tora ia, ri gi longototoa.

²⁷ A Vure i taku kunana, i tahoka
a lohokanga lobo. E Isu Kristo ge
rata hita si gi kavurikea vakaroro.
I muholi.

* **16:21:** Apo 16:1-2; 19:22; 20:4
1:9; 3:5,9; Kol 1:26

* **16:23-24:** Apo 19:22; 1Ko 1:14

* **16:25:** Rom 1:5; Epe

A Mugana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Korin A Nita Vakalohoka

E Paulus a apostolo i herea a raukea iea (1 Kor 1:1). E Paulus i kilala a rana na raukea iea (3:5-6; 16:21).

I here lakea ne huriki a tara ne Kristo o Korin na pida e 54-55 AD, na tahuna i made o Epesus. A bakovi ala tolu, e Stepanas, e Fortunatus, e Akaikus, to bolea a raukea ne huriki a tara ne Kristo o Korin, to lakea o Epesus to habia ne Paulus. E Paulus i here mugea tara raukea ge koli a raukea ne ria.

A tanga e Korin i tabuli na tabeke mule puru ne Iurop, tabukoi na Dari na Kurukuruna Malala. A tabekena malala i tolu mule puru ra i lakea liu na dari, i tabuli vona a tanga i tolu. Mona ni gale e Gris, e Itali, e Spein. Na tahuna e Paulus i herea a raukea iea, a tabeke mule puru ne Gris ni gale e Akaia. A tabeke mule sike ni gale e Masedonia. Akaia, ra tabeke mule puru ne Gris, i manga a bodu. I uka ma i bola ra malala iea, i vano i lakea liu na tabeke mule sike. Na gagana malala nga varago i kamumu ne huriki ri gi hori a aga vona. E Korin a kurukuruna tanga ne huriki ri valai ri vahabi a maki vona. E Korin a tanga i tahoka a rana. I tahoka a murina ni vahabi a maki i dagi, a maka roho ni kona a maki ri pesi haluia, na tabeke tara a murina ni pelekado a ngava. I tahoka a roho na moni, a murina ni ninu, ni malo. I kupo a maka murina ni kavurike a hanuna vure taminga. I tahoka a roho dagi ne vona ni rata a maka rihiva legelege. E huriki a Korin ri bibi rike ria vona maka ruma kamumu ri tahoka.

I kupo e huriki a Korin ri kavurike a hanuna vure taminga.

Ne Apostolo 18:1-8, e Lukas i ta vona e Paulus i vakatubu navai a leho, i vakatubu a tara ne Kristo o Korin.

Na raukea iea, e Paulus ta ge koli a maka ninana ne ria, pali i luhoi tabu a maka maregoa i bele ne ria. I luhoi ni ta vona taro a maka maregoa nga.

A Nita Muga

¹ Iau e Paulus. Na ningaru na Vure, i gale iau, ge iau a apostolo ne Isu Kristo. Maria e Sostenes, a turane hita, miri herea a raukea iea.

² Miri here lakene mua e huriki a tara ne Kristo o Korin. E Isu Kristo i ru here here mua, ge mua ne vona a Vure kunana. I gale mua, ge mua e huriki a tara vona, turana e huriki na tanga lobo ri kavurikea a Bakovi Dagī, e Isu Kristo. Ia a Bakovi Dagī ne ria, a Bakovi Dagī ne hita.

³ A Vure, e Tamane hita, rua e Isu Kristo, a Bakovi Dagī ne hita, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

E Paulus i Kavurikea a Vure

⁴ A luhoi mua na parava vakaroro, a kavurike a Vure vona a naro i rata kamumu mua vona a vuhuna mu rihi e Isu Kristo. ⁵ I rata kamumu mua, i hatebalala, i vakabagetu mua na maki lobo, na lohokanga dagi, na naro ni ta kamumu. ⁶ Ra i maea, i vakasiri i muholi a ngava ne Kristo a vakalongo mua vona. ⁷ Ngane mu davea a Bakovi Dagī ne hita, e Isu Kristo, ge hamule valai, i uka ma mu bala vona tara bagetua na Vure. ⁸ *Ge tuhori mua, ge vano ge harena na nilobona parava, mu gu malamala na tahuna a Bakovi Dagī ne hita, e Isu Kristo ge hamule valai. ⁹ *A Vure i rata a maki lobo i taki ge rata. I gale mua mu gu rihi

* 1:8: 1Tes 3:13; 5:23 * 1:9: 1Tes 5:24; 1Ion 1:3

e Tuna, re Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo.

A Lotu o Korin i Tahoka a Maregoa

¹⁰ *Mua e huriki a turagu, a taki tora mua na rane Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, a ta maea, “Mu hate taku. Naha ni vapida lae, naha ni vakabele a tara ge kupo. Mu pesi palupu na niluhoi i taku, na ngava i taku.” ¹¹ Mua e huriki a turagu, a kabu ne Kloe ri vakalongo iau vona mu vahehe. ¹² *Ri taki ta i ranga ne mua mu ta maea, “Iau a muri ne Paulus.” I ranga mu ta maea, “Iau a muri ne Apolos.” I ranga mu ta maea, “Iau a muri ne Sipas.” I ranga mu ta maea, “Iau a muri ne Kristo.” ¹³ Re Kristo, ni vaveru na maka tabekena? Ra iau, e Paulus, a mate na kai tavalavala na murine mua? Ni vahilolo mua na ragu? ¹⁴ *A kavurikea a Vure vona iau i uka ma a vahiloloa tara viri ne mua. A vahilolo kunana e Krispus, e Gaius, ¹⁵ ma mu gu taki ta ni vahilolo mua na ragu. ¹⁶ *A kabu ne Stepanas, ria ranga a vahilolo ria. Pali a luhoi i uka tabu tara viri ga vahiloloa. ¹⁷ E Kristo i rudu iau, i uka ma ga vahilolo e huriki. I rudu iau ga vara e huriki na Velenga Kamumu. I uka ma i ngaru ga voko e huriki na ngava na lohokanga dagi na malala. Ma ga rata mavonga, ge uka a nitora a kai tavalavala ne Kristo.

E Kristo a Vuhuna Lohokanga

¹⁸ *Ne huriki ri laho na dala na matenga, a nitovo na kai tavalavala i manga a ngava tavula. Pali ne hita, e huriki a Vure i korimule hita, a nitovo na kai tavalavala, ia a nitora na Vure. ¹⁹ *A hinere hosi i ta maea, “Ga ratapile a lohokanga ne huriki a bakovi na lohokanga.

Ga vakavaroru a niluhoi ne huriki ri luhoi ta ri lohoka hateka.”

²⁰ *I mavonga, a vai e huriki a bakovi na lohokanga? A vai e huriki a mari na vinara? A vai e huriki ri moro hateka na nita? A Vure i vakasiri kavakava, a lohokanga na malala i manga manga. ²¹ *A Vure i tahoka a niluhoi kamumu hateka. I rata maea, e huriki i uka ma ri gi lohoka na Vure na tahuna ri ramai a lohokanga na malala. Pali i vivi ni korimule e huriki ri luhoi torea a ngava ni vara ria vona, ra ngava e huriki ri luhoi ta a ngava tavula. ²² E huriki a Iuda ri ngaru ni matai a nivakasiri. E huriki a Grik ri ngaru a lohokanga legelege. ²³ *Pali a ngava mi vara e huriki vona, mi taki ria ne Kristo ni paditata na kai tavalavala. A ngava iea i rata e huriki a Iuda ri boru, pali e huriki a Grik ri luhoi ta a ngava manga manga. ²⁴ *Pali e huriki a Iuda, e huriki a Grik a Vure i gale ria, ri masia e Kristo ia a nitora, a lohokanga na Vure. ²⁵ *A niluhoi na Vure si luhoi ta i manga, i moro hateka na niluhoi moro moro ne huriki a bakovi. E huriki na malala ri luhoi ta a Vure i uka nitora vona. Pali a nitora na Vure i rangi a nitora lobo ne huriki a bakovi hateka.

²⁶ *Mua e huriki a turagu, mu luhoi mule a tahuna a Vure i gale mua. I kupo ne mua i uka ma mu tahoka a lohokanga na matane huriki na malala. I kupo ne mua i uka rane mua. I kupo ne mua i uka ma mu valai na kabu na hariki. ²⁷ Pali a Vure i vulaki e huriki ri manga na matane huriki na malala, ge vakamaruhu e huriki na malala ri luhoi ta ri tahoka a lohokanga dagi. I vulaki e huriki a bakovi tavula na matane huriki na

* **1:10:** Pili 2:2 * **1:12:** Apo 18:24-28; 1Ko 3:4 * **1:14:** Apo 18:8; Rom 16:23 * **1:16:** 1Ko 16:15 * **1:18:** Rom 1:16 * **1:19:** Ais 29:14 * **1:20:** Jop 12:17; Ais 19:12; 33:18; 44:25 * **1:21:** Mat 11:25 * **1:23:** Rom 9:32; 1Ko 2:14 * **1:24:** Kol 2:3 * **1:25:** 2Ko 13:4 * **1:26:** Mat 11:25; Iak 2:5

malala, ge vakamaruhu e huriki a bakovi dagi na malala. ²⁸ A Vure i vulaki e huriki a matasia, re huriki na malala ri biu ria. I vulaki e huriki a bakovi tavula na matane huriki na malala, ge ratapile e huriki na malala ri luhoi ta ri dagi hateka. ²⁹ *A Vure i rata mavonga, ge i uka tara viri ge bibi rike mule a rana na matana Vure. ³⁰ *Ia kunana a Viri i rata mua mu rihi e Isu Kristo. Na naro iea, e Kristo i habi a niluhoi kamumu lobo ne hita. Na limane Kristo kunana, a Vure i konamule hita, i rata hita si malamala, i kali here here hita, ge hita ne vona kunana. ³¹ *I mavonga, i uka ma si gi bibi rike mule a rane hita. Ni here hosi, i maea, “A viri i ngaru ni bibi, ge bibi rike kunanea a Bakovi Dagi.”

2

A Ngava na Kai Tavalavala

¹ Mua e huriki a turagu, hosi na tahuna a bele ne mua, a vara mua na nitana Vure, i uka ma a vakaholi, ga vara mua na maka ngava na lohokanga dagi. ² Na tahuna a made turane mua, a koi ni tovo mua na ngava legelege. A ngaru ni tovo kunana mua na ngava ne Isu Kristo, i mate na kai tavalavala. ³ *Na tahuna a made turane mua, a uka a kinigaonga. A mangenge, i vakulu a tagagu. ⁴ *A nitagu, a ngavagu i uka ma a ngava moro moro ga lalu mua vona. Pali na tahuna a vara mua, a nitora na Hanuna Vure i vakasiri i muholi a nitagu. ⁵ I bele mavonga, i uka ma mu gu luhoi tora na na lohokanga na malala. Mu gu luhoi tora na nitora na Vure.

A Lohokanga na Vure

⁶ Pali e huriki ri koru rike pali ni luhoi torea e Kristo, iau a vara ria na lohokanga. Pali a lohokanga

a vara ria vona i uka ma a lohokanga na malala, i uka ma a lohokanga ne huriki a bakovi dagi na malala, re huriki ri gi mate. ⁷ A lohokanga a vara ria vona, a lohokanga kapiloho na Vure. A lohokanga iea, a Vure i luhoi purua muga na maki lobo ni ratarike, ge vakabagetu hita vona. ⁸ E huriki a matakari na malala, i uka tara viri ge matakilaka vona a ngava iea. Bara ri matakilaka vona, i uka ma ri gi paditaea na kai tavalavala e Bakovi Dagi, ra i bagetu hateka.

⁹ *Ni here hosi maea,

“I uka tara viri ge matai,

i uka tara viri ge longo,

i uka tara viri ge longo visi na hatena

a maka bagetua kamumu a Vure i kado puru, ge habi ne huriki ri ngaru hatekea.”

¹⁰ Pali ngane a bagetua kamumu nga, a Vure i vakasiri ne hita na limana Hanuna, a vuhuna a Hanuna Vure i matai kado kamumu a maki lobo. I mavonga kunana, a niluhoi kapiloho na Vure, a Hanuna i lohoka kamumu vona.

¹¹ uka tara viri ge lohoka vona a niluhoi na viri tara. A hanuna bakovi iea, ra i made pololilo vona kunana, i lohoka vona. I mavonga kunana a niluhoi na Vure. A Hanuna Vure kunana i lohoka na niluhoi na Vure. ¹² A Vure i habi ne hita a Hanuna. I mavonga, i uka ma si luhoi manga e huriki na malala ri luhoi. Na naro iea, si matakilaka a maka maki a Vure i habi tavula ne hita. ¹³ Si vakalongo e huriki vona a maki nga a Vure i habi tavula ne hita. Si vakalongo, i uka ma si ta na ngava na lohokanga na malala. Si ta na ngava i habi ne hita a Hanuna Vure. Si tuveve polo ne huriki a tara na Vure a pelegona ngava na Vure.

¹⁴ E huriki a bakovi i uka ma i tabuli ne ria a Hanuna Vure i uka ma ri luhoi tora a nitovo na

* 1:29: Epe 2:9 * 1:30: Jer 23:5-6 * 1:31: Jer 9:24 * 2:3: Apo 18:9; 2Ko 10:1 * 2:4:

1Tes 1:5 * 2:9: Ais 64:4

Hanuna Vure. A nitovo nga, ri luhoi ta a ngava manga manga. I uka ma ri longokilala, a vuhuna a ngava nga, bara i longokilala kunana e huriki a Hanu Kiripiripi i tabuli pololilo ne ria. ¹⁵ A viri i tahoka a Hanu Kiripiripi bara i luhoi kado a maki lobo. Pali i uka tara viri ge kara ni pelekado a narona. ¹⁶ *I manga a ngava ni here hosi, i maea,

“E rei ge lohoka na niluhoi na Bakovi Dagi, ge tovoa?”
Pali hita, si lohoka vona a niluhoi ne Kristo.

3

Manga a Koma Kiroko

¹ Mua e huriki a turagu, hosi a made turane mua, mu ramai e Kristo. Pali na tahuna a tovo mua, i uka ma a tovo mua manga mu kinigao na Hanu Kiripiripi. A tovo mua manga e huriki ri ramai a niluhoi na malala, e huriki a koma kiroko na narone Kristo. ² *A tovo mua, i manga a vakaruru mua, i uka ma a habi a maki tora ne mua, a vuhuna i uka ma mu paki ma. Ngane ranga, i uka ma mu paki, ³ *a vuhuna mu tabana ni muri mai a naro na malala. Mu hate madihi, mu vagege. I vakasiri manga mu ngaru kunana a naro na malala. ⁴ *Na tahuna a viri i taki ta i muri ne Paulus, o a viri tara i taki ta i muri ne Apolos, mu ramai kunana a naro na malala.

⁵ *E Apolos, ia e rei muholi? Pali iau, e Paulus, iau e rei muholi? Maria a vora kunana, e Bakovi Dagi i rudu maria miri gi vakalongo ne mua a Velenga Kamumu, lakea mu luhoi tora ia. ⁶ I manga iau a varo, e Apolos i kisi, pali a Vure kunana i ratea a hania i gaga, i koru rike. ⁷ A viri i varo, a viri i kisi a hania, rua varago a bakovi

tavula. Pali a Vure kunana a viri muholi, i rata a maka maki ri gaga, ri koru rike. ⁸ *A viri i varo, a viri i kisi a hania, ru palupulupu kunana. Rua varago bara ru bole a mapane rua, i muri mai a leho ne rua. ⁹ Maria varago a vora na Vure, miri leho palupu. Mua a hania na Vure.

Mu manga a roho na Vure. ¹⁰ A Vure i rata kamumu, i rata iau a bele manga a mari ni hae a ruma. A ru puru a vuhu kedo, ni gi vakapesi a ruma vona. Pali a viri tara i valai, i hae rike vona a ruma. Hita takutaku si gi luhoi kamumu, si gi hae kamumua a roho. ¹¹ *I uka tara vuhu kedo tabu si gi ru purua. A vuhu kedo i taku kunana, ni ru puru pali, re Isu Kristo. ¹² Pali e huriki ri hae langa a ruma na vuhu kedo iea, ri gi hae na gol ranga, o na silva ranga, o na kedo mata kamumu ranga, o na kai ranga, o na gavana rabia ranga, o na rehi ranga. ¹³ *Muri a leho ne huriki lobo bara i bele kavakava na nilobona parava. Bara i bele kavakava na tahuna a kanono i tonia, ni gi matai a leho ne hita takutaku ni rata kamumu, o i uka. ¹⁴ A leho na viri i rata langea na vuhu kedo iea i uka ma ge nono, bara i bole a mapana vona. ¹⁵ Pali a leho na viri ge nono, a leho vona bara i velu. I muholi, a bakovi bara ni korimule, pali bara i manga a viri ni korimule na ruma vona i nono.

¹⁶ *Ra mua, i uka ma mu lohoka vona? Mua a roho na Vure. A Hanu Kiripiripi i made na kurukurune mua. ¹⁷ A Vure bara i ratapile e huriki ri ratapile a roho vona, a vuhuna a roho na Vure ne vona kunana. Pali mua a roho vona.

¹⁸ Naha ni tami mule mua. E rei a viri i luhoi ta i tahoka a lohokanga na malala i dagi hateka,

* 2:16: Ais 40:13 * 3:2: Hib 5:12-13; 1Pe 2:2 * 3:3: 1Ko 1:10-11 * 3:4: 1Ko 1:12

* 3:5: Apo 18:4,11,27-28 * 3:8: Mat 16:27; Epe 2:20-22 * 3:11: Ais 28:16; 1Pe 2:4-6

* 3:13: 1Ko 4:5 * 3:16: 1Ko 6:19; 2Ko 6:16

iau a ngarua ge taparakia, ge mata mangamanga na matane huriki na malala. Muri bara i tahoka a lohokanga muholi. ¹⁹ *A lohokanga na malala, a niluhoi tavula na matana Vure, a vuhuna ni here maea, “E huriki ri luhoi ta ri lohoka hateka, a Vure bara i rata ria, a lohokanga ne ria bara i ratapile ria.”

²⁰ *A ngava tara ni here, i maea, “E huriki ranga ri luhoi ta ri lohoka hateka, pali a Bakovi Dagi i lohoka vona, a niluhoi ne ria a maki tavula kunana.”

²¹ I mavonga, naha ni bibi rike e huriki a bakovi. A maki lobo ni habi ne mua, ne vona ni kori mua. ²² Ra iau, e Paulus, e Apolos, e Sipas, a malala, a nimahuri, a matenga, a hini mona, a hini muri ma, a maki lobo ne mua. ²³ Pali mua ne vona e Kristo, e Kristo ne vona a Vure.

4

A Leho ne Huriki a Apostolo

¹ I mavonga a ngaru mu gu matai maria, maria a vora ne Kristo ni vakalongo e huriki na nitana Vure, ra hosi i kapiloho, pali ngane ni pukatala. ² *Pali e huriki a vora, ri gi muri mai kamumu a ngava lobo na bakovi dagi ne ria. ³ Pali ne nau, a maki tavula na matagu mu gu pelekado a leho nau, o e huriki na malala ri gi pelekado iau. Iau tara, i uka ma a pelekado mule a narogu. ⁴ A luhoi kado pali a narogu, i uka ma a masia tara maki ga rare vona. Pali a naro iea i uka ma i rata iau ga malamala. E Bakovi Dagi kikeri ge pelekado a narogu. ⁵ *I mavonga, naha ni pelekado muga a naro na viri, muga ne Bakovi Dagi ge valai. Ge valai, ge vakasiri kavakava a naro hale e huriki ri rata kapiloho. Ge vakasiri kavakava a niluhoi

kapiloho ne huriki, i navai ri rata a maki ri rata? Muri a Vure ge kavurike hita takutaku.

⁶ *Mua e huriki a turagu, a ngaru ni kori mua, lakea a kurahi a ragu, a rane Apolos. A ngaru ni kori mua, mu gu lohoka vona a ngava iea, “Naha ni page poloa a nitana Vure.” Bara mu lohoka vona a ngava iea, i uka ma mu gu tagege, mu gu bibi rike ranga, mu gu biu ranga. ⁷ *Mu rangi navai e huriki ranga? A ra maki kamumu mu tahoka, pali a Vure i uka ma i habia ne mua? A maki kamumu lobo mu tahoka, a Vure i habi mua, pali i navai mu bibi rike mule mua i manga mua kunana mu vakabele a maki nga?

⁸ Ra mua, mu pahadaki ta mu tahoka pali a maki lobo, mu maru! Mu pahadaki ta mu tahoka pali a mahala lobo! Mu pahadaki ta mua a hariki, pali i uka ma miri kori mua, mu bele pali manga a hariki! A ngaru ge mua a hariki. Pali maria ranga, bara maria a matakari turane mua! ⁹ Pali iau a luhoi maea, a Vure i ru mia e huriki a apostolo, mi muri liu. Mi manga e huriki a bakovi ni taki ni gi rabalaki na matane huriki lobo. E huriki lobo ri matanono mia: e huriki a bakovi, e huriki a agelo. ¹⁰ Pali i navai? Mia mi manga hateka a vuhuna mi rata a leho ne Kristo, pali mua mu moro hateka a vuhuna mu rihi e Kristo, e? Mia mi uka a nitara, pali mua mu kinigao hateka, e? Mua ni togo, pali e huriki ri biu mia, e? ¹¹ *I hosi, i valai i harena mona, mi vitolo, mi marohu, i marape a varakia ne mia, ni ubi mia, mi uka ruma mi gi made vona, ¹² *mi leho hateka na limane mia. Na tahuna e huriki ri biu mia, mi vakabagetu ria. Na tahuna e huriki ri habi a nimadihi ne mia, mi kaloho, mi

* 3:19: Jop 5:13 * 3:20: Sng 94:11 * 4:2: Luk 12:42 * 4:5: 1Ko 3:8 * 4:6: Rom 12:3 * 4:7: Rom 12:6 * 4:11: 2Ko 11:23-27 * 4:12: Mat 5:44; 2Tes 3:8

hatenono kunana. ¹³ Na tahuna ri harogi pile mia, mi taki kamumu ria. Na matane huriki mi bele manga a ragumera na malala i vuroki e huriki, a maki i bera, i mavuru.

¹⁴ A herea a raukea iea, i uka ma ga vakamaruhu mua. A herea, ga vara mua, i manga a bakovi i varea e tuna, ra i ngaru hatekea.

¹⁵ *Ri ala kupo hateka e huriki ri tovo mua ne Kristo, pali e tamane mua i taku kunana. Hosi iau a bele manga e tamane mua na tahuna a vakalongo mua vona a Velenga Kamumu ne Isu Kristo.

¹⁶ *I mavonga, a ngaru hateka mu gu ramai a vilogu. ¹⁷ *A ngaru mavonga, lakea a rudua e Timoti. I manga e tugu a hategu pololilo ne Bakovi Dagi. I kori vakaroro iau na leho. A rudua ge made turane mua, ge vakalohoka tabu mua vona a narogu a ramai e Isu Kristo vona. Ra naro nga a tovo e huriki a tara ne Kristo na tanga lobo a lakea vona. ¹⁸ E huriki ranga ne mua ri luhoi iau ta i uka ma ga hamule lakene tabu, lakea ri tagege hateka. ¹⁹ Pali e Bakovi Dagi ge ngaru, iau popote ga hamule lakene. Muri ga matai e huriki nga, ri tahoka a nitora, o ri ta tavulavula kunana. ²⁰ *A harikianga na Vure i uka ma a ngava tavulavula. A harikianga na Vure a nitora. ²¹ Pali mu ngarua ge navai? Mu ngaru ga bole a lebo, ga lakene, o mu ngaru ga lakene ga rata kamumu mua, ga made madoru turane mua?

5

A Naro na Molenga

¹ *Ni vakalongo iau vona ta a viri tara ne mua i mole. A molenga vona i hale hateka, a bakovi tara i radi poloa e girihine tamana. A

naro iea i hale hateka, e huriki ri made na uvo ranga ri marikoi vona. ² I bele ne mua a naro iea, pali mua mu bibi rike mule mua! I kamumu mu gu tangi. Ra viri iea, i ratea a naro iea, mu tonu talea, nahea ge made turane mua.

³ *I muholi a made basi ne mua, pali a niluhoi nau i tabuli turane mua. A pelekado pali a narona bakovi iea, i manga a hini a made turane mua, a taki i rata a naro hale. ⁴ Mu vapopo na rane Isu a Bakovi Dagi, mu rata manga iau a made turane mua. A nitora ne Isu a Bakovi Dagi ge made turane mua. ⁵ *Lakea mu habia na limane Satan a bakovi iea, ge ratapile a kakaina. Mu rata mavonga, bara mu korimule a hanuna, i uka ma ge vurua na parava e Bakovi Dagi ge hamule valai vona.

⁶ *Ra hini mu bibi rike mule a rane mua, i uka ma i kamumu. Mu lohoka vona, a is popote kunana bara i rata a bret lobo i vava. ⁷ *Mu vuroki tala a is hosi, mu gu bele manga a bret karaba. I muholi mu manga a bret i uka is vona, a vuhuna a nihabi ne hita, e Kristo, a tuna sipsip na Habu na Nipage-polo, ni rabalaki, ni habi pali. ⁸ *I mavonga, si gi ratea a habu iea, nahea si gi kani a bret hosi i vona a is, ra naro hale. Si gi ratea a habu iea na bret i uka is vona, ra naro malamala, na nita muholi.

⁹ Na raukea a here mugea, a taki mua nahea mu gu laho turana e huriki ri rata a naro na molenga. ¹⁰ A here maea, i uka ma a taki e huriki a bakovi na malala ri rata a naro na molenga, e huriki ri muma, e huriki a panaho, e huriki ri kavurike a vure ranga. Iau bara ta maea, bara mu keru ni made koea na malala. ¹¹ *Pali ngane a here, a taki mua nahea mu gu

* 4:15: Gal 4:19 * 4:16: Pili 3:17 * 4:17: Apo 19:22 * 4:20: 1Ko 2:4 * 5:1: Levi 18:7-8; Vin 22:30 * 5:3: Kol 2:5 * 5:5: 1Tim 1:20 * 5:6: Gal 5:9 * 5:7: Ais 53:7; 1Pe 1:19 * 5:8: Vin 16:3 * 5:11: 2Tes 3:6; Tit 3:10

laho turana e huriki ri taki ta ria a turane mua, pali ri rata a naro na molenga, ri muma, ri kavurike a vure ranga, ri padi a kidune huriki, ri ninu a naru vagole lakea ri manga, ri panaho. E huriki a bakovi maea, naha ni ta turane ria, naha ni kani turane ria. ¹² Iau ga pelekado navai a narone huriki i uka ma ri dili na tara ne Kristo? Pali e huriki ri dili na tara ne Kristo, mu pelekado a narone ria. ¹³ *A Vure bara i pelekado e huriki polovavo. Pali a nitana Vure i ta maea, “Mu lili vuroki e huriki a bakovi hale, i uka ma ri gi made turane mua.”

6

A Naro Ni Vapelekado na Ngava

¹ A viri tara ne mua ge tahoka a ngava ne turana tara, i navai ge polo taro e huriki a tara ne Kristo, ge vano, ge vakapesia na matane huriki a bakovi na uvo? ² *I navai? I uka ma mu lohoka vona? E huriki a tara ne Kristo ri gi pelekado a narone huriki na malala muri ma. Ge mavonga, i navai mu keru ni vapelekado a ngava kiroko ne mua? ³ I uka ma mu lohoka vona? Muri ma si gi pelekado a narone huriki a agelo. I mavonga, i kamumu si gi vapelekado a ngava ne hita koea na malala. ⁴ Pali na tahuna mu tahoka a ngava, i navai mu vakapesi a bakovi, i uka rana na tara ne Kristo, ge pelekado a ngava ne mua? ⁵ A ta maea, ga vakamaruhu mua. I navai? I uka tara viri ne mua ge tahoka a niluhoi kamumu, ge longo, ge pelekado a ngava i bele na koropalane mua? ⁶ Pali mua mu vakapesi e turane mua na matane huriki i uka ma ri luhoi torea e Kristo. ⁷ Ra hini mu vagege, mu vakapesi mua na matana bakovi ni pelekado a ngava, i vakasiri manga mu velu

pali na vilo ni muri mai e Kristo. A viri tara ge rata hale mua, mu kaloho kunana. A viri tara ge tami mua, ge radi a maki ne mua, mu kaloho kunana. ⁸ Pali i uka ma mu rata mavonga. Mua kunana a viri mu rata hale, mu tami e turane mua, mu radi a maki ne ria!

⁹ *I navai? I uka ma mu lohoka vona? E huriki ri rata a naro hale i uka ma ri gi dili na harikianga na Vure. Naha ni tami mule mua. E huriki ri mole, e huriki ri kavurike a vure ranga, e huriki ri tuli e girihina viri tara, e huriki a bakovi ri radi a bakovi, ¹⁰ e huriki a panaho, e huriki ri muma, e huriki ri ninu a naru vagole ri manga, e huriki ri ta padimomo, e huriki ri radi a maki na viri tara, re huriki a bakovi a ngatavine maea i uka ma ri gi dili na harikianga na Vure. ¹¹ *Ranga ne mua, hosi mua a viri maea. Pali a rane Isu Kristo a Bakovi Dagi, a Hanuna Vure ne hita ru vahilolo mua, ru rata mua mu malamala, ru rata mua mu uka ngava na matana Vure.

Naha Ni Mole

¹² *Ranga ne mua mu ta maea, “I uka tara naro ni gi pupukari iau ga rata.” Pali iau a ta maea, a naro ranga i uka ma ri gi kori iau. Mu ta maea, “I uka tara naro ni gi hatekakari iau ga rata.” Pali iau i uka ma ga matataro tara naro ge vakavora iau. ¹³ *Mu ta maea, “A maki ni kani ne vona ni vakavonu a kavutu. A kavutu ne vona ni tahoni a maki ni kani.” I muholi, pali muri ma a Vure ge vakalobo varago a maki ni kani, a kakaine hita. A kakaine hita i uka ma ne vona ni mole. A kakaine hita ne vona e Bakovi Dagi. E Bakovi Dagi ne vona a kakaine hita. ¹⁴ *A Vure, na nitara vona, i vakamahuri mule na matenga e Bakovi Dagi. I mavonga, hita

* **5:13:** Vin 13:5; 17:7 * **6:2:** Kap 20:4 * **6:9:** Gal 5:19-21; Epe 5:5; Kap 22:15 * **6:11:** Tit 3:3-7 * **6:12:** 1Ko 10:23 * **6:13:** 1Tes 4:3-5 * **6:14:** Rom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14

ranga, bara i vakamahuri mule a kakaine hita. ¹⁵ *Mu luhoia. A kakaine mua takutaku ri manga a tabekena kakaine Kristo. I mavonga, i kamumu ni gi rata a tabekena kakaine Kristo ge madoko na kakaina ngoi? I uka liu! ¹⁶ *Mu luhoia. A bakovi i mahita turana ngoi, a kakaine rua i bele taku kunana, a vuhuna ni here na Hinere maea, “A kakaine rua ge taku.” ¹⁷ *Pali a viri i rihi e Bakovi Dagi, a hanune rua ru madoko.

¹⁸ Mu malele ha vona a naro na molenga. A naro hale lobo ni rata polovavo na kakaina viri. Pali a viri i mole i rata hale virihi mule a kakaina. ¹⁹ A kakaine mua a roho na Hanu Kiripiripi, ra i valai na Vure, i made pololilo ne mua. Ngane a Vure a tahone mua, i uka ma mua a tahone mua, ²⁰ *a vuhuna i kona pali mua na mapa dagi. I mavonga, a maki lobo mu rata na kakaine mua ge rata e huriki ri gi kavurikea a Vure.

7

A Ngava na Parangia

¹ Ngane ga koli a ngavane mua mu here puru na raukea. A bakovi, i kamumu i uka ma ge mahita turana ngatavine. ² Pali a vuhuna a naro na molenga i bele dagi hateka, i kamumu a bakovi takutaku ge tahoka e girihina, a ngatavine takutaku ge tahoka e girihina. ³ A kakaina bakovi ne vona e girihina, i uka ma ge vakatokua. I mavonga kunana, a kakaina ngatavine ne vona e girihina. I uka ma ge vakatokua. ⁴ A ngatavine i uka ma i matakari mulea a kakaina. E girihina i matakaria. I mavonga kunana, a bakovi i uka ma i matakari mulea a kakaina. E girihina i matakaria. ⁵ A mata girihina rua i uka ma

ru gu valohopile. Pali bara ru ngaru ni varodo a ngava, ru gu malo popote taro, ru gu vasileki, i uka ngava. Pali muri, ru gu made palupu tabu, ma ge toni rua e Satan, a vuhuna ru keru ni pahadanu a ningaru hale na kakaine rua. ⁶ I uka ma a vakuku mua. A ta kunana, a naro iea, mu ngaru ni ramaia, mu ramaia. ⁷ I kamumu e huriki lobo ri gi manga iau. Pali a Vure i vakabagetu hita takutaku na ningaru si gi ramaia.

⁸ Mua e huriki a bakovi i uka ma mu parangi, turana mua e huriki a havuri, a ta maea, i kamumu mu gu made manga ori, manga iau. ⁹ *Pali a viri i keru ni pahadanu a ningaru na kakaina, i kamumu ge parangi, ma ge ratapilea a ningaru dagi na kakaina.

¹⁰ *Mua e huriki mu parangi pali, a vakuku mua (i uka ma i iau, e Bakovi Dagi i vakuku mua): mua e huriki a ngatavine, naha ni ha taroa e girihine mua. ¹¹ (Pali a ngatavine ge ha taroa e girihina, nahea ge parangi tabu. O i kamumu ge hamule mai e girihina). Pali mua e huriki a bakovi, naha ni pile e girihine mua.

¹² Pali e huriki ranga ri parangi pali, a ta maea (i uka ma e Bakovi Dagi, iau a ta maea): e rei a bakovi, a turane teu, e girihina i uka ma i luhoi torea e Kristo, pali ra ngatavine iea i vivi kunana ni made turana, nahea ge pilea. ¹³ I mavonga kunana, a ngatavine tara, e girihina i uka ma i luhoi torea e Kristo, pali a bakovi iea i vivi kunana ni made turana, nahea ge pilea. ¹⁴ A bakovi i uka ma i luhoi torea e Kristo, pali e girihina i luhoi torea e Kristo, ngane a bakovi iea, a Vure i matakaria. E huriki e tuna ranga, a Vure i matakaria ria. A ngatavine i uka ma i luhoi torea e Kristo, pali

* 6:15: Epe 5:30 * 6:16: Mat 19:5 * 6:17: Ion 17:21-23; Rom 8:9-11 * 6:20: 1Ko 7:23;

1Pe 1:18-19 * 7:9: 1Tim 5:14 * 7:10: Mat 5:32

e girihina i luhoi torea, ngane a ngatavine iea a Vure i matakaria. E huriki e tune rua, ranga a Vure i matakari ria, i uka ma i biu ria. ¹⁵ *Pali a bakovi o a ngatavine, ra i uka ma i luhoi torea e Kristo, i ngaru ni ha taroa e girihina, naha ni ta karia. Ge vano. Ge bele maea a hini, a viri i luhoi torea e Kristo i matukapaga ne girihina, a vuhuna a Vure i gale mua mu gu made na nivalemu. ¹⁶ *Mua e huriki a ngatavine, ma ge matai a naromu e girihimu, ge pulo a vilona. Pali mua e huriki a bakovi, ma ge matai a naromu e girihimu, ge pulo a vilona.

Ioe o Made Navai na Tahuna a Vure i Gale Ioe, o Made Maea Kunana

¹⁷ A ra nimade e Bakovi Dagi i habi ne hita takutaku, si gi ramai kunana. A ra nimade a Vure i gale hita takutaku vona, si gi laho vona. A vinara iea, a vakuku mua e huriki a tara ne Kristo vona. ¹⁸ E huriki a Vure i gale ria, ni pala pali a kuline ria, naha ri gi pulo a kuline ria ni pala. E huriki, a Vure i gale ria, pali i uka ma ni pala ma a kuline ria, nahea ni gi pala a kuline ria. ¹⁹ *A viri ni pala a kulina, o i uka ma ni pala a kulina, a maki tavula. A maki dagi, a viri ge longototo a vinara na Vure. ²⁰ Si made navai na tahuna a Vure i gale hita, si gi made kunana vona ra nimade iea. ²¹ A Vure i gale ioe na tahuna ioe a vorakato? Naha ni loho lege. Pali ge tahoka tara dala go matukapaga vona, o ratea, go matukapaga. ²² *A viri a Vure i galea na tahuna ia a vorakato vona, ngane i rihi e Bakovi Dagi, i matukapaga pali na matane Bakovi Dagi. Pali a viri i uka ma a vorakato na tahuna e Bakovi Dagi i galea, ngane ia a vora ne Kristo. ²³ A Vure i kona mua

na mapa dagi, i mavonga, nahea mu gu bele manga a vorakato ne huriki a bakovi. ²⁴ I mavonga, mua e huriki a turagu, mu made navai na tahuna a Vure i gale mua, mu made mavonga kunana turana Vure.

A Ngava Ranga na Parangia

²⁵ Ngane ga here a ngava ne huriki i uka ma ri parangi ma. E Bakovi Dagi i uka ma i habi nau ranga vinara. Iau kunana a habi ne mua a niluhoi kamumu nau, a vuhuna e Bakovi Dagi i dodo iau, i rata iau, iau a bakovi ni ta muholi. ²⁶ A parava mona, a tahuna na nimava, lakea iau a luhoi i kamumu e huriki i uka ma ri parangi ma, ri gi made mavonga kunana. ²⁷ O parangi pali? Naha ni ha taroa e girihimu. Pali ioe i uka ma o parangi ma, naha ni matakana a viri go parangi vona. ²⁸ Pali ioe o ngaru ni parangi, i uka maki. I uka ma o rata hale, A ngatavine i uka ma i parangi ma, lakea i parangi, i uka maki. I uka ma i rata hale. Pali e huriki ri parangi, bara i bele ne ria a maregoa na malala. A koi mu gu dili na maregoa, lakea a taki mua nahea mu gu parangi. ²⁹ Mua e huriki a turagu, a pelegona ngava nau i maea: a parava i uka ma i kupo ngane. I vakatubu ngane, e huriki ri parangi, nahea ri gi luhoi hateka a naro na parangia. ³⁰ E huriki ri tangi, nahea ri gi tangi hateka. E huriki ri vivi, nahea ri gi luhoi kunana a nivivi ne ria. E huriki ri kona a maki, nahea ri gi luhoi hateka a maki nga. ³¹ *E huriki ri leho na maki na malala, ri gi made manga a leho iea i uka ma i dagi hateka na matane ria, a vuhuna a malala, ra si masia mona, i popote ge lobo.

³² A ngaru ge uka tara maki mu gu loho lege vona. A bakovi i

* 7:15: Rom 14:19 * 7:16: 1Pe 3:1 * 7:19: Rom 2:25; Gal 5:6; 6:15 * 7:22: Pmn 16; 1Pe 2:16 * 7:31: 1Ion 2:17

uka ma i parangi ma bara i luhoi hateka a leho ne Bakovi Dagi, a ra ge ratea, ge vivi vona e Bakovi Dagi. ³³ Pali a bakovi i parangi pali, bara i loho lege vona a maka maki na malala, a ra ge ratea, ge vivi vona e girihina, ³⁴ lakea bara i loho rua. A ngatavine i uka ma i parangi ma, bara i luhoi kunanea a leho ne Bakovi Dagi. I ngarua a kakaina, a hanuna ge ne vona a Vure kunana. Pali a ngatavine i parangi pali, bara i loho lege vona a maka maki na malala, a ra ge ratea ge vivi vona e girihina. ³⁵ A ta maea, i uka ma ga ta pupukari mua. A ta maea, ga kori mua, mu gu ramai a naro kamumu, mu gu habi vakaroro a hatene mua ne Bakovi Dagi.

³⁶ E rei a bakovi i luhoi ta i uka ma i rata kamumu hatekea a ngatavine ni habikari vona, a ningaru vona i kinigao hateka, lakea i masia bara i kamumu ru gu parangi, i uka maki. Ge ramai a ningaru vona, ru gu parangi. I uka ma ru rata hale. ³⁷ Pali a bakovi iea ge pesi tora na niluhoi na hatena, i uka ma i ngaru ni parangi a vuhuna i matakari kamumu a ningaru na kakaina, i luhoi kado pali i uka ma ge parangi, ra bakovi iea i rata kamumu. ³⁸ I mavonga, a bakovi iea ge parangi vona a viri ni habikari vona, i rata kamumu. Pali i uka ma ge parangi, bara i rata kamumu hateka.

³⁹ *A ngatavine ge made kunana turana e girihina, ge vano ge harena na tahuna i mate. Pali e girihina ge mate, ngane bara i parangi tabu na ningaru vona. Pali ge parangi vona a bakovi i luhoi torea e Bakovi Dagi. ⁴⁰ Pali iau a luhoi, i uka ma ge parangi tabu, bara i vivi. A luhoi a Hanuna Vure i made turagu, lakea a ta maea.

8

A Nihabi na Maka Vure Tavula

¹ *Ngane ga taki mua vona a kania ni habi na vure ranga. Si lohoka vona a ngava iea, “Hita lobo si tahoka a lohokanga.” Pali a “lohokanga” iea i vakabele a tagenga. Pali a naro na nivangaru i vakatora hita. ² *E rei a viri i pahaluhoi ta i lohoka pali, i uka ma i lohoka kamumu ma. ³ Pali e rei a viri i ngarua a Vure, a Vure i matakilalea a bakovi iea.

⁴ *I mavonga, a naro ni kani a kania ni habi na vure ranga, si lohoka vona a ngava iea, “A maka vure ranga, i uka ma ri muholi.” A ngava tara i maea, “A Vure i taku kunana.” ⁵ I muholi, i tahoka a maki i kupo na hunu, na malala, e huriki ranga ri taki ta a vure. A maki ni gale a vure, a bakovi dagi, ri kupo. ⁶ *Pali ne hita, a Vure i taku kunana, re Tamane hita, ra i ratarike a maki lobo. Hita a ngate vona. A Bakovi Dagi i taku kunana, re Isu Kristo. Na limana kunana, a Vure i ratarike a maki lobo. I habi ne hita a nimahuri karaba.

⁷ Pali e huriki ranga i uka ma ri lohoka vona a ngava nga. Hosi ri kavurike a maka vure tebi. Ri luhoi ta a vure muholi, lakea ngane na tahuna ri kani a kania ni habi lakea na vure nga, ri hataki hale, ri hataki ri katoki, a vuhuna ri loho lege, ri gi kani o i uka? ⁸ Pali a maki si kani, o i uka ma si kani, i uka ma ge rata hita si gi malamala na matana Vure. I uka ma si kani, i uka ma ge rata hita si gi hale. O si kani, i uka ma ge rata hita si gi kamumu.

⁹ *Pali mu matadoko. A maki o lohoka vona i uka ma i hale go ratea, ma ge rata e huriki i uka ma ri luhoi tora hateka ri gi boru. ¹⁰ Ma ge matai ioe, ra ioe o tahoka a lohokanga, o kani na

* 7:39: Rom 7:2-3 * 8:1: Apo 15:29 * 8:2: Gal 6:3 * 8:4: Vin 4:39; 6:4; Gal 4:8 * 8:6: Epe 4:5-6 * 8:9: Rom 14:13-15; Gal 5:13

roho na vure tara. Bara o vakarike a hatena bakovi iea, ra i uka ma i tora a niluhoi vona, bara i kani a kania ni habi na vure tara. ¹¹ *I mavonga, a lohokanga vomu i ratapilea a bakovi iea, ra i uka ma i tora a niluhoi vona. Pali ia a turamu. E Kristo i mate vona. ¹² Na naro iea, mu rata a naro hale ne huriki e turamu, mu vakavaroru a niluhoi ne ria, a vuhuna i uka ma ri tora. Ngane mu rata a naro hale ne Kristo. ¹³ *I mavonga, a ra maki a kani ge ratea a turagu ge boru, bara pilea, i uka ma ge boru a turagu.

9

A Leho ne Huriki a Apostolo

¹ *Iau i uka ma a vorakato. Iau a apostolo. Iau a masia na matagu e Isu, a Bakovi Dagi ne hita. Mua a kanena leho nau a rata ne Bakovi Dagi. ² *E huriki ranga ri gi koi ni taki iau, ge iau a apostolo. I uka maki, a vuhuna i muholi hateka, iau a apostolo ne mua. A Vure i vakasiri manga iau a apostolo ne Bakovi Dagi, a vuhuna mu luhoi tora ia.

³ E huriki ranga ri gi ngaru ni nana iau, iau bara koli maea: ⁴ *Bara mi ngaru, bara mi bole ne huriki a tara ne Kristo a maki ni kani, a naru. ⁵ E huriki a apostolo ranga, e huriki e tarine Bakovi Dagi, turana e Sipas, ria lobo ri laho turana e girihine ria, ra ri luhoi torea e Kristo. Maria ranga, bara miri ngaru, bara miri laho turana e girihine maria. ⁶ O mu ngaru maria e Barnabas kunana miri gi leho na limane maria, miri gi kani, miri gi ninu? ⁷ E rei a nugumaheto ge kona a maki ni kani vona? E rei ge varo a hania, pali i uka ma ge kani vona? E rei ge matakari a sipsip, pali i uka ma

ge ninu a namona ruruna sipsip vona?

⁸ Ra ngava nga, i uka ma a niluhoi na bakovi. Ni here na Vinara. ⁹ *A Vinara ne Moses, ni here maea, "A bulmakau i leho ni pahavila a vinina vit, naha ni kolo pupua a ngavana, ge keri ni kani." Pali a Vure, i uka ma i loho lege vona a bulmakau. ¹⁰ *A ngava iea ni here virihi hita. Ni here ni kori hita, a vuhuna a bakovi i varo, a bakovi i mirio, bara ru pasimata varago ni kani a maki na hania. ¹¹ *Maria miri varo a maki na Vure na kurukurune mua. Lakea bara miri ngaru, bara miri bole a maki na malala ne mua. ¹² *E huriki ranga ri bole vakaroro a maki ne mua, pali maria, i kamumu hateka miri gi bole.

Pali i uka ma ge mavonga. I uka ma miri ngaru ni bole a maki ne mua. Miri hatenono kunana na maregoa, ma miri gi putukari a dala ne huriki ranga, i uka ma ri gi luhoi torea a Velenga Kamumu ne Kristo. ¹³ *Mu luhoia, e huriki ri leho na Roho na Vure, ri kani na maki ni kani na Roho. E huriki ri leho ni habi a nihabi na dede, ri kani vona a nihabi. ¹⁴ *I mavonga kunana, e Bakovi Dagi i vakuku, ni gi habi ne huriki ri vakalongo a Velenga Kamumu.

¹⁵ I kamumu ga bole ne mua, pali iau i uka ma a bole. A here a ngava nga, i uka ma ga bole a maki ne mua. A vivi a vuhuna i uka ma a bole a maki ne mua. Lakea a koi mu gu habia nau tara maki. Bara mu habia nau tara maki, bara mu bole vuroki nau a maki a vivi vona. Bara mate taro. ¹⁶ *I uka ma ga bibi rike mule a ragu na tahuna a vara e huriki na Velenga Kamumu, a vuhuna a Vure i vakuku iau ga vara. Iau

* **8:11:** Rom 14:15,20 * **8:13:** Rom 14:21 * **9:1:** Apo 22:17-18; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:**

2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:9:** Vin 25:4; 1Tim 5:18 * **9:10:** 2Tim 2:6 * **9:11:**

Rom 15:27 * **9:12:** Apo 20:34; 2Ko 11:9 * **9:13:** Vin 18:1-3 * **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6

* **9:16:** Jer 20:9

i uka ma ga vara, a Vure bara i ratapile iau. ¹⁷ Iau bara vara na ningaru nau, bara bole a mapagu. Pali iau bara vara i uka ma na ningaru nau, bara vara, a vuhuna a Vure i habia nau a leho iea ga ratea. ¹⁸ I mavonga, a ra mapagu ga bole? Pali a mapagu i maea: ga vakalongo tavula e huriki vona a Velenga Kamumu, i uka ma ri gi kona iau, i manga a vinara i taki ri gi kona iau.

¹⁹ Iau i uka ma a vora na viri tara. Pali a vakakiroko iau, a bele manga a vora ne huriki lobo. A rata mavonga, ga bole dili e huriki ala kupo. ²⁰ *Na tahuna a made turane huriki a Iuda, a made manga a Iuda, ga bole dili e huriki a Iuda ala kupo. Na tahuna a made turane huriki ri nugu tata a vinara, a made manga ria, ga bole dili e huriki ri muri mai a vinara. Pali a vinara i uka ma i matakari iau. ²¹ Na tahuna a made turane huriki i uka ma ri lohoka na vinara, a made manga ria, ga bole dili e huriki nga. Pali i uka ma a longotaro a vinara na Vure. A muri mai a vinara ne Kristo. ²² *Na tahuna a made turane huriki i uka ma i tora hateka a niluhoi ne ria, a rata kunana a rabu ri luhoi ta i kamumu, ga bole dili ria. A made turana e huriki a bakovi navai, a bele manga ria, ga bole dili e huriki ranga na dala lobo. ²³ A maki lobo nga a rata ne vona ni vakalongo a Velenga Kamumu, lakea iau tara ga bole a bagetua na Velenga Kamumu turane ria.

Si Gi Nunu Hateka

²⁴ Mu luhoia, e huriki ri varangi ni nunu, ria lobo ri rura ni mulangi. Pali a viri ala taku kunana bara i mulangi. I mavonga, mu nunu hateka, mu gu mulangi. ²⁵ *E huriki a bakovi na rihiva ri

tovo mule a kakaine ria. Ri rata mavonga, ri gi mulangi, ri gi bole a mapane ria. A mapa ri bolea bara i ropo muri ma. Pali a mapane hita bara i tabuli vakaroro. ²⁶ I mavonga, iau i uka ma a nunu tavulavula. A manga a viri i vadaki, i uka ma a voro tavula a limagu. ²⁷ *Na tahuna a vara e huriki, a tovo mulea a kakaigu, a ratea i muri mai a ningaru nau, ma ni gi matai iau, i uka ma ga mulangi.

10

Naha Ni Kavurike a Vure Ranga

¹ *Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona, e huriki a gare ne hita hosi, a bubu i matakari ria lobo na tabeke i ngeki. Ria lobo ri laho polo na dari. ² A bubu i matakari ria, ri laho polo na Dari Vururu turane Moses. A naro nga ru rata e huriki nga, ria a tara ne Moses, i manga mona a viri ni vahilolo, i dili na tara ne Kristo. ³ *Ria lobo ri kani vona a maki ni kani i valai na Vure. ⁴ *Ri ninu vona a naru i valai na Vure, a vuhuna ri ninu vona a naru na kedo i valai na Vure, ra i muri mai ria. A kedo iea, re Kristo. ⁵ *A maki nga ri bele ne ria, pali i kupo ne ria, a Vure i uka ma i vivi ne ria, lakea i ratapile ria na tabeke i ngeki.

⁶ *A maki nga ri bele, ge a nivakasiri ne hita, i uka ma si gi ngaru a naro hale manga ria. ⁷ *Nahea mu gu kavurike a vure ranga, manga e huriki nga ri rata. Ni here na Hinere i maea, "Ri made puru, ri kani, ri ninu. Muri ri pesi rike, ri rehi turane huriki a ngatavine." ⁸ *Nahea si gi rata a naro na molenga, i manga ranga ne ria ri rata. Ri rata mavonga,

* **9:20:** Apo 21:20-26 * **9:22:** 2Ko 11:29 * **9:25:** Pili 3:14; 2Tim 2:4-5; 4:7-8 * **9:27:** Rom 8:13; 13:14 * **10:1:** Nim 13:21-22; 14:22-29 * **10:3:** Nim 16:35 * **10:4:** Nim 17:6; Gi 20:11 * **10:5:** Gi 14:29-30 * **10:6:** Gi 11:4,34; 1Ko 10:11 * **10:7:** Nim 32:6 * **10:8:** Gi 25:1-9 * **10:9:** Gi 21:5-6

e huriki ala 23,000 ri mate na parava i taku kunana. ⁹ *Nahea si gi tonia e Kristo, i manga e huriki ranga ne ria ri rata. Ri rata mavonga, a maka mata ri kani mate ria. ¹⁰ *Naha ni deke na Vure, i manga e huriki ranga ne ria ri rata. Ri rata mavonga, lakea a agelo na matenga i rabalaki ria. ¹¹ A vuranga nga ri bele, ge vakasiri e huriki nga i uka ma ri gi rata a naro hale. Ni here puru na hinere, ge tovo hita, ra si made pali na nilobona parava. ¹² I mavonga, e rei a viri i luhoi ta i pesi tora, ge matadoko, ma ge boru. ¹³ A nitoni lobo i bele ne mua, i manga kunana a nitoni i bele ne huriki lobo. A Vure i rata a maki lobo i taki ge rata, i mavonga, na tahuna a nitoni i bele ne mua, bara i matakari mua, a nitoni i uka ma ge rangi a kinigaonga ne mua. Bara i ratea tara dala mu gu malele ha vona a nitoni, i uka ma mu gu boru.

¹⁴ I mavonga, mua e huriki a turagu, mu malele ha vona a naro ni kavurike a vure ranga. ¹⁵ Mu tahoka a niluhoi kamumu, lakea a taki mua. Mu luhoi kado a ngava a taki. ¹⁶ *A kikei si ninu vona na komunio, si vaveru vona a darane Kristo. Na tahuna si kevea a bret, si vaveru vona a kakaine Kristo. ¹⁷ *A bret i taku kunana. I mavonga, hita lobo si vakalipopo, hita a tara i taku kunana, a vuhuna si vaveru vona a bret i taku kunana. ¹⁸ *Mu luhoi e huriki a Israel. Ri manga a kabu i taku kunana, ri kani vona a nihabi ni habi na dede, ri vaveru vona a nihabi. ¹⁹ *I uka ma a taki a vure ranga a maki muholi. I uka ma a taki a kania ni habi ne ria a maki muholi. ²⁰ *Pali a nihabi ne huriki ri made na uvo, i uka ma ri habi na Vure.

Ri habi na hanitu. A koi mu gu vaveru turana hanitu. ²¹ *Mu keri ni ninu varago a kikei ne Bakovi Dagi, a kikei na hanitu. Mu keri ni kani varago na dede ne Bakovi Dagi, a dede na hanitu. ²² *I navai? Si kinigao hateka ne Bakovi Dagi? Si gi vakarike a hatena ge bage ne hita?

A Maki Lobo Si Rata, Ge ne Vona e Bakovi Dagi Kunana

²³ *Mua ranga mu ta maea, “I uka tara naro ni gi pupukari iau ga rata.” Pali iau a taki, a naro ranga i uka ma ri gi kori iau. Mu ta maea, “I uka tara naro ni gi pupukari iau ga rata.” Pali iau a taki, a maki ranga i uka ma ge vakatora hita. ²⁴ *Naha ni luhoi ni tuhori mule ioe kunana. O luhoi e huriki ranga, o tuhori ria. ²⁵ A ra kania mu kona na maket, nahea mu gu nana ria, ri bole vai, ni habi na nitamina vure o i uka. Mu kani kunana, ²⁶ *a vuhuna ni here maea, “A malala, a maki lobo i tabuli vona, ne vona e Bakovi Dagi.” ²⁷ A bakovi tara i uka ma i luhoi torea e Kristo, ge taki ioe go kani na ruma vona, pali o ngaru ni vano, o vano. A ra maki i habi vomu, o kani kunana. Naha ni nanea i bole vai. ²⁸ *Pali ni gi taki ioe maea, “A kania nga ni habi manga a nihabi na vure.” Pali, naha ni kani, ma ge hale a niluhoi na viri i vakalongo ioe vona a kania nga. ²⁹ A ta maea, i uka ma go kori a niluhoi vomu. A ta maea, go kori a niluhoi na viri i taki ioe vona a kania nga i valai na roho na vure tebi. A viri tara bara i ta maea, “I navai a ningaru nau ni gi pupukari na niluhoi na bakovi tara? ³⁰ *Iau a kani, a kavurikea a Vure vona a kania iea, pali ri gi ta hale navai nau vona a maki a kavurikea a Vure vona pali?”

* 10:10: Gi 16:41-49 * 10:16: Mat 26:26-28 * 10:17: Rom 12:5 * 10:18: Levi 7:6

* 10:19: 1Ko 8:4 * 10:20: Vin 32:17; Kap 9:20 * 10:21: 2Ko 6:15-16 * 10:22: Vin

32:21 * 10:23: 1Ko 6:12 * 10:24: Rom 15:1-2 * 10:26: Sng 24:1 * 10:28: 1Ko 8:7

* 10:30: 1Tim 4:4 * 10:31: Kol 3:17

31 *I mavonga, a ra maki mu ninu, a ra maki mu kani, a ra maki mu ratea, mu ratea, e huriki ri gi togoa a Vure.

32 *Na matane huriki a Iuda, e huriki a Grik, e huriki a tara na Vure, naha ni ratea tara maki ge rata ria ri gi boru. 33 *Iau tara, a toni ni rata a maki e huriki lobo ri gi vivi vona. I uka ma a tuhori mule iau. A maki lobo a rata, ga tuhori e huriki ala kupo, a Vure ge korimule ria.

11

1 *Mu muri mai a vilogu, i manga a hini iau a muri mai a vilone Kristo.

A Ngava na ni Kavitagu a Gigi

2 A ngaru ni kavurike mua, a vuhuna mu longototo iau, a ngava lobo a taki mua vona, ra ngava a vara mua vona hosi. 3 *Pali a ngava tara a ngaru mu gu lohoka vona. E Kristo i muga ne huriki a bakovi. E huriki a bakovi ri muga ne huriki e girihine ria. A Vure i muga ne Kristo. 4 A bakovi ge vasileki, o ge rata a nita propet, i uka ma ge kavitagua a gina. Bara i kavitagua a gina, bara i vakamaruhu a viri i muga vona, re Kristo. 5 Pali a ngatavine ge vasileki, o ge rata a nita propet, ge kavitagua a gina. Bara i uka ma ge kavitagua a gina, bara i vakamaruhua a viri i muga vona, re girihina. I manga kunana ge ali vuroki a vuna, bara i maruhu e girihina. 6 A ngatavine ge koi ni kavitagua a gina, pali, ge ali vuroki a vuna! Pali bara i rata mavonga, bara i maruhu. I mavonga, i kamumu ge kavitagua a gina na tahuna i vasileki. 7 *A bakovi i uka ma ge kavitagua a gina na tahuna i vasileki, a vuhuna a bakovi i

manga a hanuna Vure, a bagetuanga na Vure. Pali a ngatavine a bagetua ne girihina, 8 *a vuhuna a Vure i uka ma i ratarikea a bakovi na karona ngatavine. A Vure i ratarikea a ngatavine na karona bakovi. 9 A Vure i uka ma i luhoia a ngatavine, i ratarikea a bakovi ge tuhoria. I luhoia a bakovi, lakea i ratarikea a ngatavine ge tuhoria. 10 I mavonga, a ngatavine ge kavitagua a gina na tahuna i vasileki, ge manga a kilakila, ge vakasiri manga a bakovi i muga vona, a vuhuna e huriki a agelo ri matanono hita. 11 Pali hita e huriki a tara ne Bakovi Dagi, a ngatavine i uka ma i made kikeri. A bakovi i tuhoria. A bakovi tara, i uka ma i made kikeri. A ngatavine i tuhoria. 12 Muga, a Vure i ratarikea a ngatavine na karona bakovi. Pali ngane e huriki a bakovi, i poda ria a ngatavine. Pali a maki lobo i valai na Vure. 13 Mu luhoi kadoa a ninana iea: a ngatavine ge vasileki na Vure, i kamumu i uka ma ge kavitagua a gina? 14 I kavakava hateka, a maki ni maruhu vona a bakovi i ola a vuna. 15 Pali a ngatavine, i ola a vuna, i mata kamumu hateka, a vuhuna a vuna ni habi na ngatavine, ge kavitagua a gina. 16 Pali e rei a viri i ngaru ni gege vona a ngava nga, mi uka tabu tara naro mi gi tovo. A tara na Vure na tanga lobo ri ramai a ngava nga.

A Kinani na Malunga ne Bakovi Dagi

17 Pali ngane a tahoka ranga ngava, i uka ma ga kavurike mua vona. Na tahuna mu vapopo, i uka ma mu rata kamumu. Mu rata hale. 18 *Na tahuna mua e huriki a tara ne Kristo mu vapopo, a longo ta mu vapida lae. A luhoi ge muholi popote a ngava iea. 19 I uka ma i kamumu. Pali i muholi

* 10:32: Rom 14:13

* 10:33: 1Ko 9:20-22

* 11:1: 1Ko 4:16

* 11:3: Vuh 3:16; Epe 5:23

* 11:7: Vuh 1:26-27

* 11:8: Vuh 2:18-23

* 11:18: 1Ko 1:10-12

bara i tahoka e huriki ri vapida lae, ge vakasiri e rei ne mua i luhoi muholia e Kristo. ²⁰ Na tahuna mu vapopo, mu kani, i uka ma i manga mu kani a kania ne Bakovi Dagi, ²¹ a vuhuna mua takutaku mu kani kunana. E huriki ranga i uka ma ri bole kupo, ri vitolo. E huriki ranga ri ninu hateka, ri manga. ²² Mu manga! Mu uka ruma mu gu kani vona, mu gu ninu vona? I mata manga mu biu a tara na Vure, mu vakamaruhu e huriki ri bala a maki. Ga taki navai mua? Ga kavurike mua? I uka liu!

²³ E Bakovi Dagi i tovo iau, ngane ga tovo mua. Na rodo, ta ni gi habi na limane huriki a pile e Isu a Bakovi Dagi, i bole rike a bret, ²⁴ i kavurikea a Vure vona, i kevea, i ta maea, "Ra bret iea a bobogu, a habia ge korimule mua. Mu rata mavonga vakaroro, mu luhoi mule iau." ²⁵ *Ri kani lobo, i bole rikea a kikei na vain, i kavurikea a Vure vona, i ta maea, "A kikei iea i vakasiri a ngava dagi karaba, a vakatorea na daragu. Na tahuna mu ninua, mu luhoi mule iau."

²⁶ Na tahuna mu kania a bret, mu ninu a vain, mu vakalongo e huriki vona a matenga ne Bakovi Dagi, ge vano, ge harena na tahuna ge hamule valai. ²⁷ *I mavonga, e rei a viri i kani a bret, i ninu a kikei na vain ne Bakovi Dagi na naro i uka ma i togoa e Bakovi Dagi vona, i manga i luhoi a maki tavula a kakaina, a darane Bakovi Dagi, i tahoka a ngava. ²⁸ I mavonga, i kamumu mu gu luhoi kado mule a narone mua taro. Muri mu kani a bret, mu ninu na kikei. ²⁹ E rei a viri i uka ma i luhoi kado mule a narona, pali i kani, i ninu, a Vure bara i vakamadihia. ³⁰ Na naro iea kunana, i kupo ne mua mu giloa, mu uka a nitara, pali e huriki ranga ri mate pali.

³¹ Hita bara si pelekado mule hita, a Vure i uka ma ge vakamadihi hita. ³² *Pali na tahuna e Bakovi Dagi i vakamadihi hita, i tovo hita, i uka ma si gi velu turane huriki na malala.

³³ Mua e huriki a turagu, na tahuna mu vapopo mu gu kani, mu vadava. ³⁴ A viri i vitolo, ge kani taro na ruma, lakea na tahuna mu vapopo ni kani palupu, a Vure i uka ma ge vakamadihi mua. A ngava ranga ga habi ne mua muri ma na tahuna a bele iene.

12

A Maka Nitara na Hanu Kiripiripi

¹ Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona a maka nitara legelege a Hanu Kiripiripi i habi tavula ne hita. ² *Hosi, na tahuna mu made na uvo, ni tami mua na dala ranga, mu kavurike a hanuna vure ranga, ra ri keri ni ta. ³ *I mavonga, a ngaru mu gu palala vona tara maki. E rei a viri i ta maea, "A rudurahea e Isu!", a Hanu Vure i uka ma i made turana bakovi iea. A Hanu Kiripiripi i uka ma ge made turana viri, bara i keri ni ta maea, "E Isu ia e Bakovi Dagi!"

⁴ *A nitara a Hanu Kiripiripi i habi tavula ne hita, ri kupo, ri legelege, pali a Hanu Kiripiripi i taku kunana. ⁵ A leho e Bakovi Dagi i habi ne hita takutaku ri legelege, pali e Bakovi Dagi i taku kunana. ⁶ A naro kamumu si gi rata ri kupo, ri legelege, pali a Vure i taku kunana, i habi a nitara ne hita si gi rata. ⁷ A Hanu Kiripiripi i vakasiri a nitara vona ne hita takutaku, si gi vakori. ⁸ A Hanu Kiripiripi i habi na viri tara a ngava na niluhoi kamumu. Pali na viri tara i habi

* 11:25: Nim 24:6-8; Hib 8:8-13 * 11:27: Hib 10:29 * 11:32: Hib 12:5-6 * 12:2: Hab 2:18-19 * 12:3: 1Ion 4:2-3 * 12:4: Rom 12:6 * 12:8: A ngava na lohokanga, a Vure bara i vakalongo ioe vona a maki tara ni rata kapiloho. Ioanes 4:18; Apostolo 5:3

a ngava na lohokanga.* ⁹ I habi na viri tara ge luhoi torea a Vure. Pali i habi na viri tara a nitora ni vakamahuri e huriki ri giloa. ¹⁰ A Hanu Kiripiripi i habi na viri tara a nitora ni rata a nivakasiri. I habi na viri tara a nita propet. I habi na viri tara a nitora ni matakilaka vona a maki na Vure, a maki na hanitu. Na viri tara i habi ge ta na tabele tebi legelege. Na viri tara i habi ge tuveve polo a pelegona tabele tebi. ¹¹ *A maki lobo nga, a Hanu Kiripiripi i taku kunana i rata, i habi ne huriki takutaku na ningaru vona.

Hita Lobo a Kakaine Kristo

¹² *A kakaine hita i tahoka a tabekena i kupo. A tabekena i kupo hateka, pali ri vakabele a kakaina i taku kunana. Na naro iea kunana, a kakaine Kristo tara. ¹³ *E huriki ranga a Iuda, e huriki ranga a Grik, e huriki ranga a vorakato, e huriki ranga i uka ma ria a vora, hita lobo, a Hanu Kiripiripi i vahilolo hita, si bele manga a kakaine Kristo i taku kunana. Hita lobo si vaveru vona a Hanu Kiripiripi i taku kunana.

¹⁴ A kakaina viri, i kupo a tabekena. I uka ma i taku kunana. ¹⁵ A vaha ge ta maea, "Iau i uka ma a lima, lakea iau i uka ma a tabekena kakaina viri." A ngava iea i uka ma ge ratea ge muholi. Ia a tabekena kakaina viri. ¹⁶ Pali a tulina ge ta maea, "Iau i uka ma a matana, lakea iau i uka ma a tabekena kakaina viri." A ngava iea i uka ma ge ratea ge muholi. Ia a tabekena kakaina viri. ¹⁷ A kakaimu lobo ga matana kunana, go longo navai? Pali a kakaimu lobo ga tulina kunana, go burongi navai? ¹⁸ Pali a kakaine hita i uka ma i mavonga. A Vure i rata a kakaine hita, i ru na tabekene ria takutaku a tabekena kakaine hita, na ningaru

vona. ¹⁹ A kakaina viri ge tahoka a tabekena i taku kunana, i uka ma ge manga a kakaina viri. ²⁰ A kakaine hita i tahoka a tabekena i kupo, pali a tabekena nga ri vakabele a kakaine hita i taku kunana.

²¹ A matana viri i uka ma ge takia a limana ge uka leho. A gina viri i uka ma ge takia a vahana ge uka leho. ²² Pali a maka tabekena kakaine hita ri mata manga i uka ma ri tora, ri tahoka a leho dagi. ²³ A maka tabekena kakaine hita si maruhu vona, si vakabagetu, si kavitagu. A maka tabekena kakaine hita i uka ma ni gi matai, si kavitagu kamumu. ²⁴ Pali a maka tabekena kakaine hita i uka ma si maruhu vona, i uka ma si gi kavitagu. A Vure i ru na tabekene ria takutaku, a tabekena kakaine hita, i rata a maka tabeke si maruhu vona, si matakari kamumu. ²⁵ Lakea a kakaine hita ge taku kunana, i uka ma ge vakalipida. A maka tabekena kakaine hita lobo ri vamatakari. ²⁶ A tabekena tara ge bole a nimadihi, a tabekena lobo bara ri hatakia. A tabekena tara ni gi vakabagetu, a tabekena lobo bara ri vivi.

²⁷ *Na naro iea kunana, mua takutaku a tabekena kakaine Kristo. ²⁸ *A Vure i ru e huriki ri gi leho pololilo na tara ne Kristo. I ru taro e huriki a apostolo, muri i ru e huriki a propet, muri ru e huriki a mari ni tovo, muri i ru e huriki ri rata a nivakasiri, muri e huriki ri vakamahuri e huriki, e huriki ri moro ni kori, e huriki ri moro ni matakari a leho, e huriki ri ta na tabele tebi legelege. ²⁹ I uka ma ge mua lobo a apostolo. I uka ma ge mua lobo a propet. I uka ma ge mua lobo a mari ni tovo. I uka ma ge mua lobo mu gu rata a nivakasiri. ³⁰ I uka ma ge mua lobo mu gu vakamahuri a viri. I uka ma ge mua lobo mu gu ta na tabele tebi. I uka ma ge mua lobo

* 12:11: 1Ko 7:7 * 12:12: 1Ko 10:17 * 12:13: Gal 3:28 * 12:27: Rom 12:5 * 12:28:

Epe 4:11-12 * 12:31: 1Ko 14:1

mu gu tuveve polo a tabele tebi.
³¹ *A ngaru mua lobo mu gu ngaru ni bole a nitora na Hanu Kiripiripi ni rata a leho ge tuhori hateka e huriki.

Pali ngane ga vakalongo mua vona a naro i kamumu hateka.

13

¹ Iau bara ta na tabele tebi ne huriki a bakovi, ne huriki a agelo, pali i uka ma a ngaru e huriki, a ta tavulavula manga a tavure i ngere tavula, o manga a garamo i tangi bitutu lae. ² *Iau bara ta na nita propet, a lohoka na lohokanga kapiloho lobo, a luhoi tora hateka, lakea a maka lolo ri gi malaga na murine ria, pali iau i uka ma a ngaru e huriki, iau a maki tavula. ³ Iau bara habi lobo a mahala nau, o ri gi gutu iau na kanono, pali iau i uka ma a ngaru e huriki, a naro nga i uka ma ru gu kori iau.

⁴ A viri i ngaru e huriki, bara i hatenono ne huriki. Bara i rata kamumu e huriki. I uka ma ge masigoro na viri. I uka ma ge bibi rike mule ia. I uka ma ge tagege. ⁵ A viri i ngaru e huriki i uka ma ge mata polopolo na viri. I uka ma ge luhoi mule ia kunana. Bara i made madoru kunana. Bara i longo kaburungi malaviriri na tahuna a viri i rata halea. ⁶ *A viri i ngaru e huriki, i uka ma ge vivi na naro hale. Bara i vivi na ngava muholi. ⁷ *A viri i ngaru e huriki bara i kaloho a nimava, i luhoi tora vakaroroa a Vure, i pasimata vakaroro na Vure, i pesi tata na tahuna a maregoa i bele.

⁸ A nita propet bara i lobo. A naro ni ta na tabele tebi bara i lobo. A lohokanga na maki kapiloho bara i lobo. Pali a naro na nivangaru i uka ma ge lobo. ⁹ Ngane si lohoka popote kunana, si ta propet popote kunana. ¹⁰ Pali na tahuna a maki maraviluna i

bele, a kalavana maki bara i lobo.

¹¹ Hosi iau a koma kiroko, a ta manga a koma kiroko, a naro manga a koma kiroko, a luhoi manga a koma kiroko. Pali na tahuna a koru rike, a voro taparaki a naro na koma. ¹² Ngane i uka ma si matai kavakavea a Vure. Si matai popote kunanea, i manga si masia na tuku. Pali muri ma bara si masia a matana, bara si lohoka kamumu vona, i manga a hini i lohoka kamumu pali ne hita.

¹³ *Ngane a maki i tolu i tabuli, ra a naro ni luhoi tora, a naro ni pasimata, a naro ni vangaru. Pali a viri dagi hateka, a naro na nivangaru.

14

A Nita Propet

¹ *Mu muri mai a naro ni vangaru. Mu ngaru hateka ni bole na Hanu Kiripiripi a nitora ni rata a leho legelege. A nitora mu gu ngaru hatekea, mu gu ta propet, ² a vuhuna a viri i ta na tabele tebi i uka ma i ta mai e huriki a bakovi, ri gi longokilalea a ngavana. I ta maia a Vure. I ta na nita kapiloho na nitora na Hanu Kiripiripi. ³ Pali a bakovi i ta propet, i ta mai e huriki a bakovi, ge vakatora ria, ge luke ria, ge kori ria. ⁴ A bakovi i ta na tabele tebi i vakatora mule ia kunana. Pali a viri i ta propet i vakatorea a tara ne Kristo. ⁵ A ngaru mu gu ta na tabele tebi, pali a ngaru hateka mu gu ta propet. A viri i ta propet i rangi a viri i ta na tabele tebi. O ge tuveve polo a ngavana viri i ta na tabele tebi, ngane bara i kamumu manga a viri i ta propet, i vakatorea a tara ne Kristo.

⁶ Mua e huriki a turagu, iau bara valai ne mua, ga ta na tabele tebi, ge kori navai mua? Pali bara vakalongo mua vona a ngava i vakasiri iau vona a Vure, o a lohokanga na

* **13:2:** Mat 17:20 * **13:6:** Rom 12:9 * **13:7:** 1Pe 4:8 * **13:13:** 1Tes 1:3 * **14:1:** 1Ko 12:31; 14:39

Vure, o a nita propet, o ga tovo mua, bara kori mua. ⁷ I manga kunana a maki i uka nimahuri, manga a piloli, o a gita. A viri i sigi rua, pali i uka ma ge ramai kamumu a linge, i sigi tavula, e huriki ri gi longokilala navai a linge? ⁸ Na tahuna e huriki ri nunu lakea na vabinga, a viri tara bara i vaki a tavure. Pali i uka ma ge vaki kamumu, e huriki a nugumaheto ri gi lohoka navai ri gi vano ri gi vaubi? ⁹ Mua ranga. Bara mu ta na tabele tebi, e rei ge longokilala? Bara mu ta tavula kunana. ¹⁰ I kupo a nita koea na malala. Ria lobo ri tahoka a pelegona. ¹¹ Pali iau i uka ma ga longokilalea a nitane ria, iau ngane a mosi na matana viri i ta. Ia tara, a mosi na matagu. ¹² A matai mua mu ngaru hatekea ni bole a Hanu Kiripiripi, a nitora ni rata a leho legelege. I mavonga, a ngaru mu gu ngaru hateka a maki ge vakatorea a tara ne Kristo.

A Tabele Tebi

¹³ I mavonga, a viri i ta kilala na tabele tebi ge vasileki, a Vure ge ratea ge tuveve poloa a pelegona. ¹⁴ A ta maea, a vuhuna iau bara vasileki na tabele tebi, a hanugu i vasileki, pali a niluhoi nau i tabuli tavula. ¹⁵ Pali a ra ga ratea ngane? A hanugu bara i vasileki, pali a niluhoi nau tara bara i vasileki. A hanugu bara i kalolo, pali a niluhoi nau tara bara i kalolo. ¹⁶ Ioe bara o vasileki kunana na hanumu, a viri i uka ma i lohoka bara i keri ni ta maea, "I muholi", a vuhuna i uka ma i longokilalea a nitamu. ¹⁷ O rata mavonga, i muholi ioe o kavurikea a Vure, pali e huriki ranga, i uka ma o vakatora ria. ¹⁸ A kavurikea a Vure vona a rangi mua na rabuna ni ta na tabele tebi. ¹⁹ Pali ge kori navai e huriki na vaponga na tahuna a ta na tabele

tebi? Bara ta kavakava na ngava, a tovo mua, bara i kamumu hateka.

²⁰ *Mua e huriki a turagu, na maka maki nga, naha ni luhoi manga a koma kiroko. A narone mua, ni malele ha na naro hale, mu gu manga a koma kiroko. Pali a niluhoi ne mua ge manga a bakovi dagi. ²¹ *A ngava ni here puru na Vinara, i maea, "E Bakovi Dagi i ta maea,

'Ga taki e huriki nga na nitane huriki basi,
na nita i uka ma ri longokilalea.

A rata mavonga,

pali i uka ma ri gi longo mai iau.' "

²² I vakasiri manga a naro ni ta na tabele tebi a nivakasiri, i uka ma ne vona e huriki ri luhoi tora. Ne vona e huriki i uka ma ri luhoi tora. Pali a naro ni ta propet a nivakasiri ne vona e huriki ri luhoi tora. I uka ma ne vona e huriki i uka ma ri luhoi tora. ²³ *Pali na tahuna e huriki a tara ne Kristo ri vapopo, lakea ria lobo ri ta na tabele tebi, pali a viri polovavo, o a viri i uka ma i luhoi torea e Kristo i dili, bara i luhoi ta ri manga.

²⁴ *Pali e huriki lobo ri gi rata a nita propet, lakea a viri polovavo, o a viri i uka ma i luhoi torea e Kristo i dili, bara i longo a nita propet ne huriki, bara i padia a hatena. ²⁵ A niluhoi hale kapiloho vona bara ni taki tala, lakea bara i turume puru, i kavurikea a Vure, i taki tala na Vure i made muholi turane mua.

A Leho na Lotu Ge Nunu Kamumu

²⁶ *I mavonga, mua e huriki a turagu, a ra mu gu ratea? Na tahuna mu vapopo, mua takutaku mu gu tahoka a linge, o mu gu tovo na ngava, o mu gu vakalongo a nitana Vure, o mu gu ta na tabele tebi, o tuveve polo a pelegona

* 14:20: Epe 4:14 * 14:21: Ais 28:11-12 * 14:23: Apo 2:13 * 14:24: Ion 16:8 * 14:26: 1Ko 12:8-10

ngava tebi. A maki lobo mu ratea, mu ratea ge vakatora e huriki. ²⁷ E huriki ri ngaru ni ta na tabele tebi, ge ala rua o ala tolu kunana. Ge ta muga a viri tara, muri a viri tara ge ta. Muri a viri tara ge tuveve polo a ngavane tou. ²⁸ Pali ge uka tara viri ge tuveve polo a ngava, naha ni ta na tabele tebi. O mangaulu kunana. O taki mule ioe, o taki kunanea a Vure. ²⁹ *A bakovi ala rua o ala tolu to go ta propet. E huriki ranga ri gi luhoi kado a ngavane tou. ³⁰ Na tahuna a viri tara i ta propet, lakea a viri tara i bole ranga ngava na Vure, a bakovi muga ge mangaulu, ge ta taro a viri tara. ³¹ Na naro iea mua lobo bara mu ta propet takutaku. Mua lobo bara mu toyo. Mua lobo bara ni vakatora. ³² A viri i ta propet i matakari a nitora iea. ³³ A Vure i uka ma i ngaru a lotu ge vakae viliha. I ngarua ge nunu kamumu na nivalemu.

I ramai a naro na tara ne Kristo na tanga lobo, ³⁴ *e huriki a ngatavine, i uka ma ri gi ta na vaponga. Nahea ri gi ta. Ri gi made polotano ne huriki a bakovi. A Vinara tara, i ta mavonga. ³⁵ Ge tahoka tara maki ri gi ngaru ni nana vona, ri gi nana e girihine ria na ruma. A maki ni maruhu vona a ngatavine ge ta na vaponga na tara ne Kristo.

³⁶ I navai? Mua kunana mu vakabelea a nitana Vure? A nitana Vure i bele kunana ne mua? ³⁷ *E rei a viri ne mua i luhoi ta ia a propet, o ia a bakovi na Vure, ge taki tala ne mua, na ngava a herea, i valai ne Bakovi Dagi. ³⁸ E rei a viri i uka ma i longokilalea a ngava a herea, mua ranga, naha ni matakilalea a bakovi iea.

³⁹ I mavonga, mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu ngaru hateka ni ta propet. Naha ni ta

pupukari e huriki ri gi ta na tabele tebi. ⁴⁰ Pali a maki lobo ni gi rata na naro kamumu, ge ramai kamumu a naro.

15

E Kristo i Mahuri Mule

¹ Mua e huriki a turagu, ngane a ngaru ni vakalohoka tabu mua vona a Velenga Kamumu a vara mua vona hosi. Na tahuna mu longoa, mu luhoi torea, ngane mu pesi tora vona. ² A Velenga Kamumu iea ge korimule mua. Pali mu gu luhoi tora mavonga a ngava a vara mua vona hosi. Ge uka, bara mu luhoi tora tavula.

³ *A ngava dagi e Kristo i vakalongo iau vona, iau tara a vakalongo mua vona, ra i maea: E Kristo i mate, ge bole a mapana naro hale ne hita, i muri mai a ngava ni here puru hosi na Hinere.

⁴ *I mate, ni tanu. Muri na parava i tolu i mahuri mule, i muri mai a ngava ni here puru hosi na Hinere.

⁵ *Muri i bele ne Sipas. Muri i bele ne huriki a murimuri ala 12.

⁶ Muri i bele ne huriki a turane hita ala 500, i tahoka a polona. I kupo ne ria ri tabana. Pali ranga ne ria ri mate pali. ⁷ *Muri i bele ne Iakop. Muri i bele ne huriki a apostolo. ⁸ *Muri liu i bele nau. I manga iau a viri ni poda muri liu.

⁹ *Iau a apostolo, a muri liu ne huriki a apostolo ranga. I uka ma a bakovi kamumu ni gi gale iau ge iau a apostolo, a vuhuna hosi a vakamadihi a tara na Vure. ¹⁰ *Pali a Vure i rata kamumu iau, i rata iau a bele manga iau ngane. A Vure i rata kamumu iau, i uka ma i rata tavula, a vuhuna a leho tora hateka ne huriki a apostolo ranga. Pali i uka ma iau a leho tora hateka. A Vure i rata kamumu iau, lakea a leho tora hateka. ¹¹ Iau

* **14:29:** 1Tes 5:21 * **14:34:** 1Ko 11:3; 1Tim 2:12 * **14:37:** 1Ion 4:6 * **15:3:** Ais 53:5-12 * **15:4:** Mat 12:40; Apo 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Luk 24:34 * **15:7:** Apo 1:3-4 * **15:8:** Apo 9:3-6 * **15:9:** Epe 3:8; 1Tim 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23

a vara mua, o ria ri vara mua, i uka maki. Mi vakalongo ne mua a Velenga Kamumu iea. Ia a Velenga Kamumu mu luhoi torea.

Muri Ma e Huriki Ri Mate Bara Ri Mahuri Mule

¹² Mi taki tala ne huriki vona, e Kristo i mahuri mule na matenga. Pali i navai ranga ne mua mu taki ta i uka ma si gi mahuri mule na matenga? ¹³ Ge muholi a ngava nga, e Kristo tara i uka ma i mahuri mule. ¹⁴ Pali ge muholi e Kristo i uka ma i mahuri mule, mi tovo tavula e huriki. Mua ranga, mu luhoi tora tavula. ¹⁵ I uka ma ge ngi kunana, pali ge muholi e Kristo i uka ma i mahuri mule, mia ngane mi tami mua na Vure, a vuhuna mi taki tala ne huriki, a Vure i vakamahuria e Kristo. Pali ge muholi i uka tara viri ge mahuri mule, e Kristo tara, a Vure i uka ma i vakamahuri mulea. ¹⁶ Ge muholi i uka tara viri ge mahuri mule, e Kristo tara i uka ma i mahuri mule. ¹⁷ Pali ge muholi e Kristo i uka ma i mahuri mule, mu luhoi tora tavula, a naro hale ne mua i tabana. ¹⁸ Lakea e huriki ri luhoi torea e Kristo ri mate pali, ri puru pali na kanono. ¹⁹ Hita bara si luhoi torea e Kristo ge kori hita koea na malala kunana, bara si matasia liu ne huriki lobo na malala.

²⁰ Pali i muholi hateka. E Kristo i mahuri mule na matenga. I mahuri mule muga ne huriki lobo ri mate pali.* I vakasiri manga i muholi hateka, hita ranga, si gi mahuri mule muri ma. ²¹ *A matenga i bele na bakovi tara. I mavonga kunana, a nimahuri mule na matenga i valai na bakovi tara. ²² E Adam ra viri i vakabelea a matenga, lakea hita lobo si mate. Pali e Kristo a viri i rata hita lobo si gi mahuri mule. ²³ *Bara i ramai

a hini a Vure i luhoi purua. E Kristo i mahuri mule muga. Muri ma, na tahuna ge hamule valai, e huriki a ngate ne Kristo bara ri mahuri mule. ²⁴ Muri a nilobona parava bara i bele. Na tahuna iea e Kristo bara i vakalobo e huriki a matakari, a maka nitora, i habi na limane Tamana a harikianga na Vure, ²⁵ *a vuhuna e Kristo bara i matakari taro, ge vano ge harena na tahuna i ratapile e huriki a pile vona. ²⁶ *A ikuna pile ge ratapilea, a matenga, ²⁷ *a vuhuna a ngava ni here maea, “A Vure i ru na limana a maki lobo, ge matakari.” Pali a ngava, “A Vure ge ru na limana a maki lobo,” i kavakava a Vure i uka ma ge tabuli na limane Kristo. ²⁸ Na tahuna a maki lobo ge tabuli polotano ne Kristo, muri e Tuna ge ru mule ia na limana Vure, ra viri i habi na limane Tuna a maki lobo. Na naro iea, a Vure ge matakari a maki lobo.

²⁹ Ge muholi i uka tara viri ge mahuri mule na matenga, i navai e huriki ri bole a hilova na murine huriki ri mate pali? ³⁰ *Pali mia? Na parava vakaroro mi laho na dala na vuranga, mi gi vakalongo e huriki vona e Kristo. ³¹ Mua e huriki a turagu, hita lobo si rihi e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita. A vivi ne mua, a ta maea, “Na parava vakaroro e huriki ri ngaru ni rabalaki iau.” ³² *Hosi a vaubi na maka livoa o Epesus. I uka ma a luhoi a maki na malala, a rata mavonga. Iau bara luhoi kunana a maki na malala, i uka ma ga vaubi. Ge muholi i uka tara viri ge mahuri mule na matenga, bara i manga e huriki ranga ri taki, “Si gi kani, si gi ninu, a vuhuna kuduvi bara si mate.” ³³ Naha ni tami mule mua. “A bakovi kamumu bara i laho turana bakovi hale, a naronā bakovi kamumu bara i

* **15:20:** A nita Grik i ta vakakika na viri i mate ‘i mahita.’ * **15:21:** Rom 5:12 * **15:23:** 1Tes 4:16; Kap 20:5 * **15:25:** Mat 22:44 * **15:26:** Kap 20:14 * **15:27:** Sng 8:6 * **15:30:** Rom 8:36 * **15:32:** Ais 22:13

mapulo, i hale.” ³⁴ Mu bole mule a niluhoi kamumu ne mua, mu lobo ni rata a naro hale. I tahoka e huriki ranga i uka ma ri lohoka na Vure. A ta maea, mu gu maruhu.

A Kakaina Viri i Mahuri Mule Bara i Mareli

³⁵ E huriki ranga ri nana maea, “Re huriki ri mate pali, ri gi mahuri mule navai? Ge mata navai a kakaine ria na tahuna ri mahuri mule?” ³⁶ *E huriki ri nana maea, ri manga! A maki si varo, bara i mate taro, muri bara i rike. ³⁷ Pali a maki si varo i uka ma i mata manga a hamona ge rike muri ma. Ia a vutu kunana, a vutuna vit o a maki tara. ³⁸ Pali a Vure i rata a vutuna maki takutaku ge tahoka a gamona i mata tebi, na ningaru vona. ³⁹ A bobona bakovi i tebi na bobona boro. A bobona kadirovo i tebi. A bobona manu i tebi. I kupo, i legelege a bobona maki. ⁴⁰ A maki na hunu, i tebi a kakaina. A maki na malala, i tebi a kakaina. A nipara na maki na hunu i tebi na nipara na maki na malala. ⁴¹ A nipara na haro i tebi na nipara na keva. A nipara na hada i tebi. A hada takutaku, i tebi a nipara ne ria.

⁴² I mavonga kunana a naro ni mahuri mule. A podane hita ni tanu bara i bera. Pali a kakaina viri i mahuri mule i uka ma ge bera. ⁴³ *A kakaine hita i mate ni tanu, a maki tavula. A kakaine hita i mahuri mule, i bagetu hateka. A kakaine hita i mate, ni tanu, i uka ma i tora. Pali a kakaine hita i mahuri mule, i tora hateka. ⁴⁴ A kakaina viri si tanua, a maki na malala. Pali a kakaina viri i mahuri mule, a maki na hunu. I tahoka a kakaine hita na malala. I tahoka a kakaine hita muri ma na hunu. ⁴⁵ *Ni here puru hosi, i maea, “A bakovi muga, re Adam, ni ratarike, i bele a bakovi mahuri.” Pali e Adam

muri, re Kristo, ia a hanu ni habi a nimahuri ne huriki. ⁴⁶ A maki na malala i bele muga. Muri a maki na hunu i bole a murina. ⁴⁷ A bakovi muga, a bakovi na malala, ni ratarike na habulo. Pali a bakovi i muri, a bakovi na hunu. ⁴⁸ E huriki a bakovi na malala ri manga ra bakovi ni rata na habulo. Pali e huriki a tara ne Kristo ri manga ra bakovi i valai na hunu. ⁴⁹ Ngane si manga a bakovi ni rata na habulo. Pali muri ma bara si bele manga ra bakovi i valai na hunu.

A Nimulangi

⁵⁰ Mua e huriki a turagu, a taki mua, a kakaine hita na malala, i uka ma ge dili na harikianga na Vure. A kakaine hita, ra i mate kilala, i uka ma ge dili na harikianga na Vure, ra i tabuli vakaroro. ⁵¹ *Mu longo! Ga vakalongo mua vona a ngava kapiloho. I uka ma ge huriki lobo ri gi mate. Pali hita lobo bara si mareli ⁵² malaviriri kunana, i manga a matana viri i marakumisi. Bara i bele na tahuna ni vaki a ikuna tavure. Bara ni vaki a tavure, lakea e huriki ri mate pali bara ri mahuri mule. Lakea hita e huriki si tabana ni mahuri, bara si mareli, si bole a kakaine hita i uka ma i mate kilala. ⁵³ *A kakaine hita i mate kilala bara i mareli, a kakaine hita karaba i uka ma ge mate. ⁵⁴ *Na tahuna i bele mavonga, a ngava ni here hosi bara i bele muholi, ra i maea,

“A Vure i mulangi,
i vakaloboa a matenga.”

⁵⁵ * “O matenga, i vai a tuhamu go ratapile e huriki?

I vai a maheto vomu, go padimate e huriki vona?”

⁵⁶ *A maheto na matenga, a naro hale. A vinara i habi a nitora na naro hale. ⁵⁷ Pali si gi kavurikea a

* 15:36: Ion 12:24 * 15:43: Pili 3:20-21 * 15:45: Vuh 2:7 * 15:51: Mat 24:31; 1Tes 4:15-17 * 15:53: 2Ko 5:4 * 15:54: Ais 25:8 * 15:55: Hos 13:14 * 15:56: Rom 7:13

Vure. I rata hita si mulangi turane Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita.

⁵⁸ I mavonga, o huriki a turagu, ra a ngaru hateka, mu pesi tora, mu paha taga. Mu habi vakaroro a hatene mua na leho ne Bakovi Dagi, a vuhuna mu lohoka vona, a leho mu ratea ne Bakovi Dagi, i uka ma ge velu tavula.

16

A Nihabi ne Huriki a Tara ne Kristo

¹ *Ngane ga taki tabu mua vona a naro na ni ru kadolu a moni ni kori e huriki a tara ne Kristo o Ierusalem. Mu rata manga a hini a taki e huriki a tara ne Kristo o Galesia. ² Na Sande lobo, mua takutaku mu ru kadolu ranga moni mu bole na parava takutaku. Mu rata mavonga, na tahuna a lakene i uka ma mu gu papahari ni matakana a moni ni vakaru lakea ne ria. ³ Na tahuna a bele iene, mu vulaki ranga bakovi, ga rudu ria, ri gi taparakia o Ierusalem a kinori ne mua. Ga herea a raukea to go vakasiri o Ierusalem, ri gi matak-ilala tou, tou a bakovi kamumu. ⁴ Pali iau ga masia ge kamumu ga vano, bara to laho turagu.

A Nihavai ne Paulus

⁵ *Iau bara lakea taro na tabeke ne Masedonia, ga laho taro vonga. Muri bara lakene, bara gosi mua. ⁶ *A ngaru ni made tabaka turane mua. Bara made turane mua na tahuna na malangia. Muri, ga pe mua, ga lokovai, bara mu kori iau na nilaho nau. ⁷ Iau bara lakene ngane, i uka ma ge kamumu, a vuhuna bara laho polopolo kunnana. E Bakovi Dagi ge ngaru, a ngaru ga made tabaka turane mua. ⁸ Pali ngane ga made taro o Epesus, ge lobo taro a habu na Pentekos, ⁹ *a vuhuna a Vure i

kado puru pali a dalagu ga rata a leho dagi vona, ga vakabele a kanena dagi. Ri ala kupo hateka ri gege iau koea.

¹⁰ *Na tahuna e Timoti i bele iene, mu rata kamumua, i uka ma ge mangenge. I rata a leho ne Bakovi Dagi manga iau. ¹¹ *Nahea tara viri ge biu ia. Mu tuhoria na tahuna i ngaru ni hamule valai nau, ge pe mua na nivalemu. A pasimata vona e Timoti ge hamule valai turana e huriki e turane hita.

¹² *E Apolos, e turane hita, a taki torea ge vano turana e huriki a turane hita, ri gi matai mua. Pali i uka ma i ngaru. Muri ma, ia ge malopi, bara i lakene, ge matai mua.

A Nilobona Ngava

¹³ Mu matadoko. Mu pesi tata na niluhoi tora. Naha ni mangenge, mu kinigao. ¹⁴ A maki lobo mu rata, mu rata na naro na nivan-garu.

¹⁵ *Mu lohoka vona a kabu ne Stepanas. Ri pulo a narone ria muga ne huriki lobo na tabeke ne Akaia. Ri habi a hatene ria ni tuhori e huriki a tara ne Kristo. Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu ¹⁶ longototo e huriki a bakovi maea, turana e huriki ri rata a leho ne Bakovi Dagi. ¹⁷ A vivi vona e Stepanas, e Portunatus, e Akaikus to valai koea, to matai iau. To valai na murine mua, ¹⁸ to vakakamumu a hategu. Mua ranga, to vakakamumu a hatene mua. Mu togo e huriki a bakovi maea.

¹⁹ *E huriki a tara ne Kristo na tanga lobo na tabeke ne Asia ri talo rike a haro ne mua. E Akuila rua e Prisila, e huriki a tara ne Kristo ri vapopo na ruma ne rua, ri talo rike na rane Bakovi Dagi a haro kamumu ne mua. ²⁰ E huriki e turane hita ri talo mua. Mu vatagui na naro kamumu.

* **16:1:** Rom 15:25-26; 2Ko 8:1-9 * **16:5:** Apo 19:21 * **16:6:** Rom 15:24 * **16:9:** Apo 19:8-10; 2Ko 2:12 * **16:10:** 1Ko 4:17 * **16:11:** 1Tim 4:12 * **16:12:** 1Ko 3:6 * **16:15:** 1Ko 1:16 * **16:19:** Apo 18:2,18,26

²¹ Iau, e Paulus, a herea na limagu a nitalo nau i lakene mua.

²² *Erei a viri i uka ma i ngarua e Bakovi Dagi, a Vure ge rudurahea. O valai, Bakovi Dagi ne mia!*

²³ E Isu, a Bakovi Dagi, ge rata kamumu mua.

²⁴ A ngaru hateka mua, ra mu rihi e Isu Kristo. I muholi.

* **16:22:** Gal 1:8-9; Kap 22:20
'O valai, Bakovi Dagi ne mia!'

* **16:22:** A ngava e 'Maranata' na nita Aram i manga i maea,

A Ruana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Korin A Nita Vakalohoka

A ruana raukea iea e Paulus i here lakea ne huriki a Korin na tahuna i tahoka a maregoa turane ria. Ranga bakovi na tara ne Kristo o Korin ri ta hale ne Paulus, pali ngane e Paulus i vakasiri i ngaru ni valemu turane ria ge bele kavakava a ni vivi vona.

E Paulus i herea a raukea iea na pida i taku o na pida i rua muri na tahuna i herea a raukea muga.

E Paulus i Talo e Huriki

¹*Iau, e Paulus, a apostolo ne Isu Kristo, na ningaru na Vure. Maria e Timoti, a turane hita, miri herea a raukea iea.

I lakea ne mua e huriki a tara na Vure mu made o Korin, turana e huriki a tara na Vure ri made na tabeke lobo ne Akaia.

²A Vure, e tamane hita, turana e Bakovi Dag i Isu Kristo, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

E Paulus i Kavurikea a Vure

³*Si gi kavurikea a Vure, e Tamane Bakovi Dag i ne hita, e Isu Kristo, e Tamane hita i dodo hita, a Vure i luke hita. ⁴I luke maria na tahuna miri bole a maregoa, lakea maria ranga, bara miri luke e huriki ranga ri bole a maregoa na naro a Vure i luke maria vona. ⁵*Miri bole a nimadihi i kupo a vuhuna miri rihi e Kristo. I mavonga, e Kristo bara i luke hateka maria. ⁶Na tahuna miri bole a maregoa, bara i kori mua, ni gi luke mua, ni gi korimule mua. Na tahuna a Vure i luke maria, bara i kori mua, ni gi luke mua. Mua ranga mu hatakia na

tahuna mu hatenono, mu kaloho a nimadihi, ra maka nimadihi miri bole pali. ⁷Miri lohoka muholi vona, a Vure ge luke mua i manga a hini i luke maria, a vuhuna mu bole a nimadihi i manga maria miri bole a nimadihi.

⁸*Mua o huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona a nimadihi a bolea o Asia. A nimadihi a bolea i dagi hateka, a ker i ni kalohoa, lakea a luhoi ta ga mate. ⁹I muholi, a luhoi ta ga mate. I bele mavonga, i uka ma ga luhoi tora mule iau. Ga luhoi torea a Vure, ra Vure i vakamahuri mule na matenga e huriki ri mate pali. ¹⁰*I korimule iau vona a maregoa dagi iea. Muri ma, tabu, bara i korimule iau. A luhoi torea, ge korimule iau vakaroro. ¹¹Mua ranga, mu kori iau, mu vasileki. Bara mu rata mavonga, e huriki ala kupo bara ri kavurikea a Vure na hini i longo a nivasileki ne huriki ala kupo, i vakabagetu iau.

E Paulus i Uka Ma i Tami e Huriki a Korin

¹²A vivi vona a hini a hategu i uka ma i hataki hale vona tara maki a ratea. A nimadegu, a Vure i rata iau a made malamala. A maki lobo a rata, i uka ma a tami e huriki. I uka ma a luhoi tora a lohokanga na bakovi. A luhoi torea a naro kamumu na Vure. A naro nga a rata na matane huriki na malala. A rata hateka na matane mua. ¹³A ngava a here mu gi, mu longokilala kunana. A ngaru mu gu longokilala liu, ¹⁴*i manga a hini mu longokilala popote pali. Muri ma na tahuna a Bakovi Dag i e Isu ge hamule valai, bara mu vivi nau, ge manga a hini iau a vivi ne mua.

¹⁵A lohoka vona, lakea ta ga lakene taro ne mua, ga matai mua balaka rua. ¹⁶*Ta ga lakene ne

* 1:1: Apo 18:1 * 1:3: Rom 15:5 * 1:5: Sng 34:19 * 1:8: Apo 19:23; 1Ko 15:32
* 1:10: 2Tim 4:18 * 1:14: 2Ko 5:12; Pili 2:16 * 1:16: 1Ko 16:5-6; Apo 19:21

mua muga ni lakea o Masedonia. Muri ta ga made tabu turane mua na tahuna a hamule valai o Masedonia, mu gu kori iau, ga hamule lakea o Iudea. ¹⁷ Ra mua, mu luhoi iau ta iau a viri ni pulo tavula a nitagu a ta maea? Mu luhoi iau, ta a ramai a naro na malala a rata puru a dalagu, a ta rua, a ta maea, “Ga lakene, i uka ma ga lakene?”

¹⁸ A Vure i ramai vakaroro a ngava i taki. Iau tara, na tahuna a taki ga rata a maki, i uka ma ga pulo tavula a ngavagu. ¹⁹ *E Isu Kristo, a Tuna Vure, ra viri mateu e Sailas, e Timoti mete vakalongo mua vona, i uka ma i pulo lae a ngavana. E Isu i ramai vakaroro a ngava i taki. ²⁰ *A maki lobo a Vure i ta muholi vona ri bele muholi ne Isu. I mavonga si gi kavurike poloa ne Isu a Vure, si taki i muholi si kavurikea. ²¹ A Vure kunana a viri i rata hita si pesi tora ni rihi e Kristo. I vulaki hita, ²² *i rua a kilakila ne hita, i vakasiri hita ne vona. I habi ne hita a Hanuna, ge made na hatene hita, i vakasiri manga i muholi hateka ge konamule hita.

²³ A Vure i lohoka nau, iau a ta muholi na matana. I uka ma a lakene tabu o Korin, a vuhuna a koi ni vakamadihi mua. ²⁴ *I uka ma mete rata polo muga muga mete ge taki mua mu gu luhoi navai. Mete leho palupu turane mua, mu gu vivi, mu gu pesi tora na niluhoi tora.

2

¹ *I mavonga, a koi ni gosi tabu mua, ga vakamadihi tabu mua. ² Iau bara vakamadihi mua, mu gu vakapitei navai iau? A vakamadihi pali mua. ³ Pali a ngava a here muga, a here mu gu pulo a

vilone mua i uka ma mu gu habi a nimadihi nau. Mua kunana a viri bara mu vakapitei iau. Pali mua bara mu ramai a ngava a here na raukea iea, bara mu vivi, lakea iau tara bara vivi. ⁴ *Na tahuna a herea a raukea muga, i lege hateka a lohogu, a tangi. Iau a here lakene, i uka ma a ngaru ni vakamadihi mua. A here lakene, mu gu lohoka vona, iau a ngaru hateka mua.

A Nipuga Vuroki a Naro Hale

⁵ Ra bakovi i ratea a maregoa iea, i uka ma i vakamarego iau kunana. Mua ranga, i vakamarego mua. Pali a koi ni rata hateka a ngava vona. ⁶ A nimadihi mua ala kupo mu habia vona a bakovi iea, i kara ia pali. ⁷ Ngane mu longo kaburungi a naro hale vona, mu lukea, ma ge dodo hateka, ge rihate. ⁸ Na naro iea kunana, a ngaru hateka mu gu vakasiri tabu ia, mu ngaru hateka ia. ⁹ I muga a here lakene mua, a ngaru ni toni mua, mu gu longototo a ngavagu lobo, o ge uka. ¹⁰ E rei a viri mu lohophile a maregoa vona, iau tara a lohophile. Ge muholi ge tahoka a maregoa i rata virihi iau vona, na rane Kristo, a lohophile a naro hale vona, a vuhuna a ngaru mua. ¹¹ *A rata mavonga, e Satan i uka ma ge tami hita. I uka ma si manga vona a narona.

Si Mulangi Turane Kristo

¹² *Na tahuna a bele o Troas* ta ga vakalongo e huriki vonga na Velenga Kamumu ne Kristo, a masia e Bakovi Dagi i ratea pali a dalagu, ga ratea a leho vona. ¹³ *Pali i uka ma a hataki kamumu, a vuhuna i uka ma a matavisia vonga a turagu, e Titus.† Lakea a

* 1:19: Apo 18:5 * 1:20: Kap 3:14 * 1:22: 2Ko 5:5; Epe 1:13-14 * 1:24: 1Pe 5:3

* 2:1: 1Ko 4:21 * 2:4: Apo 20:31 * 2:11: Luk 22:31 * 2:12: Apo 14:27; 1Ko 16:9

* 2:12: E Troas a tanga dagi tabukoi na dari. I tabuli na tabeke ne Asia, ra provins tara ne Rom. * 2:13: Apo 20:1 † 2:13: E Titus i leho turane Paulus, i manga e Timoti tara i leho turana. Ni here vona na buk nga: 2 Korin, Galesia, 2 Timoti, Titus. A buk ne Titus, e Paulus i herea i lakea ne Titus.

pe e huriki a Troas, a valai koea o Masedonia.

¹⁴ Pali iau a kavurike hatekea a Vure. Mi rihi e Kristo, a Vure i tuli mia na matane huriki lobo, mi manga a vorakato vona i lakavu na vabinga.[†] I rudu tala mia, mi vakalongo lae a Velenga Kamumu, i manga a pokona havu mangisipa i huli lae. ¹⁵ Si manga a havu mangisipa e Kristo i habi lakea na Vure. A mangine hita i huli lae ne huriki a Vure i korimule ria, i huli lae ne huriki ri velu. ¹⁶ *Na tahuna e huriki a Vure i korimule ria ri burongi, i manginoro, a vuhuna i vakasiri ria ri gi mahuri vakaroro. Pali na tahuna e huriki ri velu ri burongi, i mavuru, a vuhuna i vakasiri ria bara ri vurua. E rei i kara ni ratea a leho iea? ¹⁷ E huriki ranga ri vara e huriki na nitana Vure, ri ngaru ri gi bole a moni vona. Pali i uka ma a rata mavonga. A Vure i rudu iau, lakea a vara e huriki na naro muholi na matana Vure, manga a vora ne Kristo.

3

¹ *Ra mua, mu luhoi a bibi rike mule a ragu? Mu luhoi ga manga e huriki a mari ni tovo ranga, ga ngarua tara bakovi ge here tara raukea, ge bibi rike iau, mu gu ngaru iau? Mu luhoi ga ngaru mua mu gu herea tara raukea maea? I uka liu! ² *Mua kunana, mu manga a raukea i bibi rike iau, ni here na hategu. E huriki ri masia, ri gia. ³ *Mu vakasiri mua, mu manga a raukea e Kristo i herea, i vakaru poloa nau. I uka ma i herea na limana, i herea na Hanuna Vure i mahuri vakaroro. I uka ma i herea na kedo. I herea na hatene mua.

[†] **2:14:** E Paulus i taki virihi a narone huriki a ubu ne Rom. Na tahuna ri mulangi na vabinga dagi, bara ri hamule o Rom, ri dili na tanga. A ubu bara i muga ne huriki a nugumaheto vona, turana e huriki a vorakato ri lakavu na vabinga.

2:16: Luk 2:34; 2Ko 3:5-6 **3:1:** Apo 18:27; 2Ko 5:12 **3:2:** 1Ko 9:2; 2Ko 7:3 **3:3:** Nim 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27 **3:6:** Jer 31:31; Ion 6:63; 1Ko 11:25 **3:7:** Nim 34:29 **3:9:** Vin 27:26; Rom 1:17 **3:13:** Nim 34:33

⁴ A ngava iea a lohoka vona i muholi, a vuhuna a luhoi torea a Vure ge kori iau polo ne Kristo. ⁵ Iau i uka ma a kara ga rata kikeri a leho iea. Iau i uka ma ga taki a kara ni ratea tara maki na matana Vure. A Vure kunana i habi a nitara nau ga rata a leho vona. ⁶ *A Vure kunana i habi a nitara nau, ga vakalongo e huriki na ngava dagi karaba. A ngava dagi karaba iea i uka ma i ramai a vinara. I ramai a Hanuna Vure, a vuhuna a vinara i vakabele a matenga, pali a Hanuna Vure i habi a nimahuri vakaroro.

⁷ *A Vure i here na kedo a vinara, i habi ne Moses. Ra vinara iea i vakabele a matenga. A matane Moses i para na bagetua na Vure. Lakea e huriki a Israel ri keri ni matanonoa a matane Moses, a vuhuna a nipara na matana i para dagi hateka. Pali a nipara iea, muri i maravunu. ⁸ Pali a bagetuanga na leho na Hanuna Vure i kamumu hateka na bagetua na leho na vinara. ⁹ *A vinara, ra i taki e huriki lobo ri gi mate, i tahoka a bagetua vona. Pali a leho ne Kristo, ra i rata hita si malamala, a bagetuanga vona i kamumu hateka. ¹⁰ Ngane a vinara a Vure i habia ne Moses i uka bagetua vona, a vuhuna a leho na Hanuna Vure i tahoka a bagetuanga i dagi hateka. ¹¹ A vinara a Vure i habia ne Moses, i tahoka a bagetua, pali i tabuli popote kunana, i lobo. Pali a leho na Hanuna Vure i tahoka a bagetuanga i dagi hateka, bara i tabuli vakaroro.

¹² A ta kavakava kunana ne huriki. I uka ma a mangenge, a vuhuna a lohoka vona a ngava iea i muholi. ¹³ *I uka ma a manga

e Moses. E Moses i marikoi e huriki a Israel ri gi matanonoa a nipara na matana na tahuna i hoho puru. I maruhu, lakea i kavitagua a matana na lavalava. ¹⁴ Pali e huriki a Israel ri gigi tora. A gine ria i uvo na tahuna ri gi a ngava dagi hosi, i valai i harena mona. I manga a lavalava iea, e Moses i kavitagu a matana vona, i kavitagu a niluhoi ne ria. E Kristo kunana i kara ni vuka tala a maki i kavitagu a niluhoi ne ria, ri gi longokilala a ngava. ¹⁵ I muholi, na tahuna ri gi a hinere ne Moses, i manga a lavalava iea i tabana i kavitagu mavonga a niluhoi ne ria. ¹⁶ *Pali na tahuna e huriki ri luhoi torea e Bakovi Dagi, i manga a lavalava i kavitagu muga a niluhoi ne ria, ni vuka tala. ¹⁷ *E Bakovi Dagi a ta vona, ra Hanu Kiripiripi. E huriki ri tahoka a Hanune Bakovi Dagi ri matukapaga na vinara hosi. ¹⁸ Lakea hita lobo si matanonoa a bagetuanga ne Bakovi Dagi, a matane hita i uka ma ni kavitagu. I leho ni rata hita si gi manga ia, i rata maea, muri ma bara si manga muholi ia. A naro iea i valai na Hanune Bakovi Dagi.

4

A Nipara na Velenga Kamumu

¹ Lakea i uka ma ge tohai a kuligu ni tovo e huriki na nitana Vure, a vuhuna a Vure i dodo iau, i habia nau a leho iea. ² *Pali a marikoi hateka a naro hale kapiloho a naro ni maruhu. A marikoi ni tami e huriki. A marikoi ni palele a nita na Vure. A ta kavakava kunana na ngava muholi, e huriki ri gi matakilala na hatene ria, iau a bakovi navai na matana Vure. ³ E huriki ranga ri

taki ta a Velenga Kamumu nau i uka ma i kavakava. A hini i uka ma i kavakava ne ria, a vuhuna ri velu, bara ri puru na kanono. ⁴ *A vure na malala* i vakauvo a niluhoi ne huriki i uka ma ri luhoi torea e Kristo, i uka ma ri gi matai a nipara na Velenga Kamumu na bagetuanga ne Kristo, re Kristo ia a Vure. ⁵ Iau a vara e huriki, i uka ma a bibi rike mule a ragu. A tovo e huriki vona e Isu Kristo a Bakovi Dagi, pali iau a vora ne mua na ningaru ne Isu. ⁶ *A Vure, ra viri i ta maea, “Ge palala,” ia kunana a Vure i vakapalala a gine hita, si gi lohoka vona a bagetuanga na Vure, ra i para na matane Isu Kristo.

A Ulo

⁷ *A mahala nga i tabuli pololilo nau, ra iau a maki tavula manga a ulo. I vakasiri manga a uka nitara. A nitara lobo na Vure. ⁸ *Iau ni vakamadihi na naro i kupo, pali i uka ma a vurua. A loho lege, pali i uka ma a rihate. ⁹ E huriki ri habi a nimadihi nau, pali a Vure i uka ma i lohople iau. E huriki ri lagu iau, pali i uka ma a mate. ¹⁰ *Na parava vakaroro e huriki ri ngaru ni rabalaki iau, i manga hosi ri ratea ne Isu. Na naro iea, i bele kavakava ne huriki, ne Isu i mahuri mule pali na matenga. ¹¹ *Na tahuna a made na malala, i tahoka e huriki ri ngaru ni rabalaki iau a vuhuna a ramaia e Isu. Na naro iea, e huriki bara ri matakilaka vona e Isu i mahuri mule pali na matenga. ¹² I mavonga, na parava vakaroro a popote ga mate, lakea mua mu gu bole a nimahuri vakaroro.

¹³ *Iau a luhoi torea a Vure, i manga a viri i herea na hinere, i ta maea, “A luhoi tora ioe, lakea a taki tala.” Iau tara a luhoi torea a

* **3:16:** Nim 34:34 * **3:17:** Ion 8:36; Rom 8:2 * **4:2:** 2Ko 2:17; 1Tes 2:5 * **4:4:** Epe 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3 * **4:4:** A vure na malala, re Satan. * **4:6:** Vuh 1:3; Ais 9:2; 2Ko 3:18
 * **4:7:** 2Ko 5:1 * **4:8:** 2Ko 1:8; 7:5 * **4:10:** 1Ko 15:31 * **4:11:** Rom 8:36 * **4:13:** Sng 116:10 * **4:14:** 1Ko 6:14

Vure, lakea a taki tala. ¹⁴* A lohoka vona a Vure i vakamahuri mulea e Isu a Bakovi Dagi. I mavonga, bara i vakamahuri mule hita turane Isu, ge bole hita, si gi made turana. ¹⁵ A kaloho a maregoa nga ne vona ni tuhori mua, lakea a naro kamumu na Vure ge bele ne huriki ala kupo, ge vano vano, bara e huriki ala kupo ri kavurikea a Vure, ri vakabagetua.

¹⁶* I mavonga, i uka ma ge tohai a kuligu. A maka maregoa ri rata a kakaigu i viru, i malulu. Pali a Vure i vakatora a hategu na parava vakaroro. ¹⁷* A maka maregoa a bole na parava i popote ngane, i uka ma a maki dagi hateka, a vuhuna i rata puru nau a bage-tuanga i dagi hateka, ge tabuli vakaroro. A bagetua nga ri rangi hateka a maka maregoa a bole ngane. ¹⁸* Ngane i uka ma a roe na maki a matai. A roe na maki si keri ni matai, a vuhuna a maki si matai ngane i uka ma ge tabuli vakaroro. Pali a maki si keri ni matai ngane bara ri tabuli vakaroro.

5

A Kakaine Hita na Hunu

¹* A kakaine hita i manga a kape kunana, i uka ma ge tabuli tabaka. Na tahuna si mate, a Vure bara i habi a kakaine hita karaba, ge tabuli vakaroro meli na hunu. ²* Na tahuna si made na kakaine hita na malala, si bole a nimadihi si dedo, si pasimata ni bole a kakaine hita na hunu. ³ Na tahuna si bole a kakaine hita karaba, i uka ma si gi manga a hanu kunana. ⁴ Na tahuna si tabana na kakaine hita, ra i manga a kape, si bole a nimadihi, si dedo. I uka ma i manga si ngaru ni mate, si gi pe a kakaine hita. Pali si ngaru ni bole a kakaine hita karaba meli na hunu. A kakaine hita karaba,

ra ge mahuri vakaroro, bara i ku-loi a kakaine hita ra bara i mate. ⁵ A Vure kunana a viri i pelekado puru hita, ge bele ne hita a naro iea. I habi ne hita a Hanuna, ge a kilakila na hini a Vure i ta muholi ge habi ne hita a kakaine hita karaba.

⁶* I mavonga, i uka ma a mangenge vona tara maki. A lohoka vona na tahuna a tabana ni made na kakaigu, a made basi ne Bakovi Dagi. ⁷ I uka ma a masia e Bakovi Dagi a ramaia. A ramaia, a vuhuna a luhoi torea. ⁸* I uka ma a mangenge vona tara maki, a vuhuna i kamumu ga mate, ga pe a kakaigu, ga made turane Bakovi Dagi. ⁹* Iau ga made koea na malala, o iau ga made na hunu turane Bakovi Dagi, a ningaru dagi nau, ga vakavivia, ¹⁰* a vuhuna hita lobo bara si pesi na matane Kristo, ge pelekado hita. Muri bara si bole a mapane hita takutaku na narone hita koea na malala. E huriki ri rata a naro kamumu bara ri bole a mapane ria. E huriki ri rata a naro hale, ria ranga bara ri bole a mapane ria.

A Leho ni Rata e Huriki Ge Ria a Taho na Vure

¹¹ I mavonga, a ta tora hateka vakaroro ne huriki ranga ri gi luhoi torea e Kristo, a vuhuna a mangenge ne Bakovi Dagi. A Vure i lohoka vona, iau a bakovi navai. A luhoi mua ranga mu lohoka nau na hatene mua. ¹² A ngava iea, i uka ma a bibi rike mule a ragu, mu gu ngaru iau. A taki, mu gu vivi nau, mu gu kara ni koli a ngava ne huriki ri bibi rike mule a rane ria. E huriki ri bibi rike mule ria na hini a leho ne ria i mata kamumu hateka, pali a hatene ria i uka ma i malamala. ¹³ E huriki ranga ri taki iau, ta a manga. I uka maki, a vuhuna a maki lobo

* **4:16:** Epe 3:16 * **4:17:** Rom 8:17-18 * **4:18:** Kol 1:16 * **5:1:** 2Ko 4:7 * **5:2:** Rom 8:23 * **5:6:** Hib 11:13-16 * **5:8:** Pili 1:23 * **5:9:** Kol 1:10; 1Tes 4:1 * **5:10:** Sav 12:14; Rom 14:10

a rata ne vona ni ramai a ningaru na Vure. O ri taki a niluhoi nau i kamumu, mu lohoka vona, iau a leho ni kori mua. ¹⁴ E Kristo i ngaru hateka hita. A ningaru vona i matakari iau. A matakilaka vona e Kristo i mate na murine hita lobo. I mavonga, hita lobo, i manga si mate pali. ¹⁵ *I mate na murine hita lobo. I mavonga a maki lobo si gi rata, i uka ma si gi ramai a ningaru ne hita. A maki lobo si gi rata, si gi ramai a ningaru na viri i mate na murine hita, muri ni vakamahuri mule na matenga.

¹⁶ I mavonga, i uka ma ga luhoi kado tabu e huriki na niluhoi na malala. Hosi a luhoi kadoa e Kristo na niluhoi na malala. Pali ngane i uka ma a luhoi mavonga tabu. ¹⁷ *Na tahuna a viri i rihi e Kristo, a Vure i ratarike karabea, i manga a viri karaba. A rabu hosi vona i lobo. Ngane i ramai a rabu karaba. ¹⁸ *A Vure kunana a viri i rata a maki nga. A Vure, na leho ne Kristo, i rata hita i uka ma hita a pile tabu na Vure. Hita a taho vona. I habi a leho ne hita, si gi rata e huriki ranga, ge ria a taho na Vure. ¹⁹ *Ra i maea, na leho ne Kristo, a Vure i uka ma i luhoi tabu a naro hale ne hita. I rata hita i uka ma hita a pile tabu. Si made turana na nivalemu ngane. I habi a leho nau, ga rata e huriki ranga ri gi made turana Vure na nivalemu. ²⁰ Na naro iea, iau a vinuru ne Kristo. A vakalongo polo ne huriki a ngavana Vure i nana tora e huriki ri gi pulo a vilone ria. I mavonga, a nana tora mua na rane Kristo, mu lobo ni pilea na Vure, mu made turana na nivalemu. ²¹ *A Viri i uka liu a naro hale, a Vure i ratea i bole a mapana naro hale ne hita, ne vona ni korimule hita. Lakea e rei a viri i rihi ia, bara i malamala na

matana Vure.

6

¹ Iau a leho turana Vure, lakea a taki tora mua, naha ni ngalahere a naro kamumu a Vure i rata virihi hita vona. ² *A nitana Vure i ta maea,

“Na parava a vulakia, a longo ioe.

Na tahuna a parava i bele ta ga korimule ioe, a kori ioe.”

Mu longo valai! A parava a Vure i vulakia i bele pali. Mona a parava a Vure ge korimule e huriki vona.

A Maregoa i Bolea e Paulus

³ Iau i uka ma a ratea tara maki ge rata e huriki ri gi sibo. I uka tara maki ni gi matai na leho nau ga rata halea. ⁴ A maki lobo a rata i vakasiri manga iau a vora na Vure. A hatenono na tahuna a bole a nimadihi, a maregoa, a vuranga, ⁵ *e huriki ri hotu iau, ri ru dili iau na bavi, e huriki ri vapopo, ri vakamadihi iau. A leho hateka. I uka ma a mahita. A vitolo. ⁶ *A vakasiri manga iau a vora na Vure na tahuna a made malamala. A tahoka a lohokanga. A hatenono ne huriki. A rata kamumu e huriki. A Hanu Kiripiripi i made turagu. A ngaru muholi e huriki. ⁷ *A vakasiri manga iau a vora na Vure a vuhuna a ta muholi vakaroro. A nitora na Vure i tabuli nau. A naro malamala nau i manga a bainat a galeu nau. ⁸ A vakasiri manga iau a vora na Vure na tahuna e huriki ri togo iau, na tahuna e huriki ri biu iau, na tahuna e huriki ri harogi iau, na tahuna e huriki ri kavurike iau. Ri rata manga iau a nitamina vora na Vure, pali iau a vora muholi na Vure. ⁹ *E huriki ri rata manga i uka tara viri ge lohoka nau. Pali e huriki lobo ri lohoka nau. Ri rata manga a mate, pali iau a mahuri. Iau ni vakamadihi, pali i uka ma

* 5:15: Rom 14:7-8 * 5:17: Rom 8:1; Gal 6:15 * 5:18: Rom 5:10 * 5:19: Rom 3:23-25

* 5:21: Hib 4:15 * 6:2: Ais 49:8 * 6:5: Apo 16:23; 2Ko 11:23-27 * 6:6: 1Tim 4:12

* 6:7: Epe 6:1-20 * 6:9: 2Ko 4:10

a mate. ¹⁰ A made dukuduku, pali a vivi vakaroro. A made manga a matasia, pali a rata e huriki ala kupo ri tahoka a mahala. A made manga a uka liu a maki, pali a maki lobo ne nau.

¹¹ Iau a here kavakava lakene mua e huriki a Korin, a ngaru hateka mua. ¹² A ngaru hateka mua na hategu, pali mua i uka ma mu ngaru hateka iau. ¹³ *A ngaru mu gu ngaru iau i manga iau a ngaru mua. A ta maea, i manga a vara e huriki a koma.

A Roho na Vure Mahuri

¹⁴ *Naha ni rihī e huriki i uka ma ri luhoi torea e Kristo, a vuhuna e huriki ri malamala ri vaperesi ne huriki ri putu puru a vinara. A ra maki kamumu ge bele na tahuna e huriki ri laho na nipara na Vure, ri gi laho turane huriki ri laho na uvo? ¹⁵ Re Kristo, ge valongo mai navai a ngava turane Satan? A viri i luhoi torea e Kristo, ge vaveru navai turana viri i uka ma i luhoi torea e Kristo? ¹⁶ *Ni gi ru dili navai a nitamina vure na Roho na Vure? Pali hita a roho na Vure Mahuri. I manga a ngava a Vure i takia hosi, i maea, "Iau ga made turane ria, ga laho turane ria. Ge iau a Vure ne ria, ge ria e huriki a ngate nau. ¹⁷ *E Bakovi Dagi ta maea,

'Mu malele ha ne huriki i uka ma ria a ngate nau,

naha ni laho turane ria.

Naha ni dili na maka naro katoki ne ria,

lakea bara bole dili mua,

¹⁸ *ge iau e tamane mua,

ge mua e huriki e tugu a bakovi a ngatavine.

Iau e Bakovi Dagi Tuhaka Hateka a ta maea.'"

7

¹ Mua o huriki a hategu, a ngava nga a Vure i ta muholi ne hita.

I mavonga, si gi lohopile a maka rabu hale ri vakakatoki a kakaine hita, a hanune hita. Si gi mangenge na Vure, si gi bele mala-mala.

E Paulus i Vivi

² Mu ngaru iau na hatene mua. I uka ma a rata halea tara viri. I uka ma a vakahalea tara viri. I uka ma a tamia tara viri ga bole a moni vona. ³ A ngava iea a takia, i uka ma a padi virihi mua. A taki pali mua, mua a hategu. Bara si made palupu, bara si mate palupu. ⁴ A ta kavakava ne mua, i uka ma a mangenge. A vivi hateka ne mua. Na tahuna a luhoi mule mua, a niluhoi iea i luke iau. Na tahuna a bole a maregoa, a vivi hateka a vuhuna a luhoi mua.

⁵ *Na tahuna a bele na tabeke ne Masedonia, i uka ma a malo ranga. Na tanga lobo a lakea vona e huriki ri rata tuhare iau. Pali iau tara, a loho pae pae. ⁶ Pali a Vure i vakatora vakaroro a niluhoi ne huriki, i vakatorea a niluhoi nau na tahuna e Titus i bele. ⁷ E Titus tara i vakalongo iau ne mua, i taki iau vona a hini mu vakatorea a niluhoi vona. Na tahuna i ta mavonga, i vakatora tabua a niluhoi nau. I taki iau ne mua ta mu pasimata ni matai iau, mu kilu vona a maka maregoa mu vakabele. E Titus i vakalongo iau ne mua, mu ngaru hateka ni ramai a nitagu. Na tahuna i vakalongo iau vona a maka ngava nga, iau a vivi hateka. ⁸ *A raukea muga a here lakene mua i rata mua mu dodo, pali i uka ma a kilu vona a raukea a herea. I muholi a kilu popote muga. Pali a matakilaka vona na tahuna mu gia a raukea iea, mu dodo na parava popote kunana. ⁹ Ngane a vivi. I uka ma a vivi vona a hini mu dodo. A vivi a vuhuna a nidodo i rata mua mu pulo a vilone mua. A nidodo ne

* **6:13:** 1Ko 4:14 * **6:14:** Epe 5:11 * **6:16:** Levi 26:12; 1Ko 3:16 * **6:17:** Ais 52:11; Kap 18:4 * **6:18:** 2Sam 7:14; Jer 31:9 * **7:5:** 2Ko 2:13 * **7:8:** 2Ko 2:4

mua i valai na Vure, lakea i uka ma a vakamarego mua.

¹⁰ *Na tahuna a viri i dodo na rabu hale vona ge manga a hini a Vure i ngarua ge rata, bara i pulo a vilona, i bole a nimahuri vakaroro. I uka ma ge kilu vona. Pali a viri i dodo na nidodo na malala, i uka ma ge pulo a vilona, i uka ma ge bole a nimahuri vakaroro. Bara i mate. ¹¹ Mu dodo na nidodo i valai na Vure, lakea i rata mua mu ngaru hateka ni vakasiri manga i uka ma mu tahoka a ngava vona a nimava iea. Mu tahate kamumu vona a maregoa i vakabele a bakovi iea. Mu mangenge hateka na maki i ratea. Mu ngaru hateka ni matai iau. Mu vakamadihi kamumua ra viri i vakabelea a maregoa iea. A maki lobo mu rata, mu vakasiri manga mu uka ngava vona a maki iea. ¹² Ra raukea a here mugea, a herea i uka ma ga pelekado a viri i rata a naro hale, o ga kori a viri ni rata virihi na naro hale vona. A here lakene mu gu matakilaka vona na matana Vure manga mu togo iau. ¹³ Na naro iea mu vakatorea a niluhoi nau. Mu vakatorea a niluhoi ne Titus, lakea na tahuna i valai koea, a masia i vivi hateka, lakea iau tara a vivi. ¹⁴ Hosi a vakalongoa e Titus a bibi rike hateka mua. Muri i vano i made turane mua, i uka ma a maruhu. A ngava a takia i muholi, i manga a ngava lobo a taki mua vona i muholi kunana. ¹⁵ Ngane e Titus i ngaru hateka tabu mua, a vuhuna i luhoi mule a hini mu longototo ia, mu taguia, mu togoa. ¹⁶ Ngane a vivi hateka, a vuhuna a lohoka hateka ne mua, mu rata a maki lobo a Vure i ngaru.

8

Mu Hatebalala

¹ *Mua o huriki a turagu, ngane a ngaru ni taki mua, a Vure i rata kamumu e huriki a tara vona

o Masedonia. ² Ri dili na nitoni dagi na maregoa dagi ri bolea, pali ri vivi hateka, ri hate balala. I muholi ri matasia, ri bala a moni, pali a kinori ne ria i dagi hateka. ³ Iau a ta muholi, i uka ma ri habi a moni ri kara ri gi habi. Na ningaru ne ria kunana, ri habi i kupo! ⁴ Ri taki tora iau i uka ma ga pupukari ria. Ri ngaru hateka ni tuhori e huriki a tara na Vure o Iudea. ⁵ A luhoi ri gi habi popote, pali ri habi i kupo. Muga ri habi mule ria ne Bakovi Dag. Muri ri habi ria nau, i ramai a ningaru na Vure. ⁶ I mavonga a taki torea e Titus, ra i vakatubu turane mua, ge tuhori mua mu gu vakalobo a leho na nidodo iea. ⁷ *Mu moro hateka na maki lobo mu rata. Mu moro ni luhoi tora. Mu moro ni ta. Mu moro na lohokanga. Mu moro ni vakasiri iau vona a ningaru dagi ne mua. I mavonga, mu vakasiri iau vona mu moro tabu na leho iea na nidodo.

⁸ A ta maea, i uka ma a vakuku mua. A vakalongo mua vona a ningaru dagi ne huriki ranga, ri ngaru ni kori, mu gu longoa, mu gu vakasiri mua ranga, i muholi a ningaru ne mua. ⁹ *Mu lohoka vona a naro kamumu ne Isu Kristo a Bakovi Dag ne hita. Muga ia a bakovi na mahala, i tahoka a maki lobo. Pali i luhoi mua, i taparaki a maki lobo nga, i bele manga a matasia. I rata mavonga, mu gu bele manga a bakovi na mahala, a mahala lobo na Vure ge ne vone mua.

¹⁰ Iau a luhoi maea. I kamumu mu gu vakalobo a maki mu tubu na pida i lakea pali. Na tahuna iea, mua kunana mu ngaru muga ne huriki lobo ni habi a kinori. Mua kunana mu tubu muga ne huriki lobo ni ru kadolu a moni. ¹¹ Ngane mu vakalobo a maki mu tubu pali ni ratena. Ra hini muga mu ngaru hateka ni habi a kinori,

* **7:10:** Mat 27:3-5; Hib 12:16-17
Mat 8:20; Pili 2:6-7

* **8:1:** Rom 15:26; 2Ko 9:1-2

* **8:7:** 1Ko 16:1-2

* **8:9:**

ngane a moni mu gu habi ge karea a ningaru muga ne mua. A nihabi ne mua ge ramai a ra maki mu tahoka. ¹² *Mua bara mu ngaru hateka ni habi a maki na Vure, mu habi ge ramai a ra maki mu tahoka, lakea a Vure bara i vivi vona a maki mu habi. A Vure i uka ma i ngaru mu gu habi a maki i uka ma mu tahoka. Mu habi kunana a maki mu tahoka. ¹³ Na tahuna mu tuhori e huriki e turane mua, mu habi tavula a maki ne ria, i uka ma a ngaru mua mu gu bala a maki. A ngaru mua lobo mu gu palupulupu. ¹⁴ Ngane mu tahoka a mahala i kupo. I kara mua mu gu kori e huriki ri bala a maki. Muri ma, na tahuna mu bala a maki, pali ria ri tahoka a mahala i kupo, bara ri kori mua. Na naro iea, e huriki lobo bara ri palupu. ¹⁵ *I manga a ngava ni here puru hosi na hinere, i ta maea, “E huriki ri poi i kupo, ri kani, pali i uka kalavana maki ge tabuli mule. E huriki ri poi i popote kunana, ri kani, ri maru.”

E Titus

¹⁶ Iau a kavurikea a Vure, a vuhuna i ratea e Titus i ngaru hateka mua, i manga iau a ngaru hateka mua. ¹⁷ Na tahuna a takia e Titus ge lakene, i vivi vona a ngavagu. Ia tara i ngaru hateka ni lakene. ¹⁸ Ga rudua a turane hita tara ge tungaria e Titus. A bakovi iea i kamumu hateka ni taki tala a Velenga Kamumu, lakea e huriki a tara na Vure koea ri kavurikea. ¹⁹ A bakovi iea kunana, e huriki a tara na Vure koea ri vulakia ge laho turagu, miri gi taparakia a moni o Iudea ne vona ni kori ria. A leho iea, i vakadagi a rane Bakovi Dagi, i vakasiri e huriki a ngaru hateka ni kori. ²⁰ Mete ge laho palupu, nahea tara viri ge padi virihi tavula iau, ta a vakavaroru a moni ne huriki ri hate balala,

ri habi. ²¹ *A ngaru ni rata a naro kamumu na matane Bakovi Dagi, na matane huriki a bakovi a ngatavine.

²² A bakovi tara tabu, e turane hita, ga rudua ge tungaria e Titus. A bakovi iea i vakasiri pali a ningaru dagi vona ni ratea a leho ne Bakovi Dagi. I lohoka vona mu ngaru hateka ni kori e huriki, lakea ia tara i ngaru hateka ni lakene. ²³ E Titus, a vulakia ge lakene, a vuhuna i tungari vakaroro iau, miri kori mua. A bakovi ala rua nga, ra ru gu tungaria e Titus, rua a vinuru ne huriki a tara na Vure koea. A narone rua i kamumu, lakea e huriki koea ri kavurikea e Kristo ne rua. ²⁴ *A ngaru mu gu vakasiri tou a narone mua na nivangaru, lakea e huriki a tara na Vure ri gi matakilaka vona i navai a bibi rike a rane mua.

9

A Kinori Ge Lakea ne Huriki a Iuda

¹ *I uka a vuhuna ga taki mua mu gu kori e huriki a tara na Vure o Iudea, ² a vuhuna a lohoka vona mu ngaru hateka ni kori ria. Iau a bibi rike a rane mua pali ne huriki a tara na Vure o Masedonia. A vakalongo ria ne mua e huriki a Akaia, mu vakatubu na pida i lakea pali ni ru palupu a moni. Na tahuna ri longo mua mu ngaru hateka ni habi a moni, ria ranga ri ngaru hateka ni habi a moni.

³ Pali ngane ga rudu lakene mua a bakovi ala tolu nga, to go tuhori mua ni ru palupu a moni. Muri e huriki lobo ri gi matakilaka vona a ngava a bibi rike a rane mua vona i muholi. ⁴ Muri, e huriki a Masedonia, ma ri gi lakene turagu ri gi matai mua i uka ma mu ru palupu ma a moni. Bara maruhu. Mua ranga bara mu maruhu hateka, a vuhuna mu taki pali ta mu gu habi.

* 8:12: Mrk 12:43-44

* 8:15: Nim 16:18

* 8:21: Snd 3:4

* 8:24: 2Ko 7:13-14

* 9:1:

⁵ A koi mu gu maruhu, lakea a taki a bakovi ala tolu nga, to go muga lakene, to go kori mua ni ru palupu a moni, ra mu ta muholi vona muga mu gu habi. Lakea ra moni nga, a kinori ne mua, i uka ma mu gu habi tuhare. Bara mu habi na hatene mua.

⁶ *Mu luhoi kamumu a ngava nga: a viri i varo a uve popote bara i mirio a mavo popote kunana. Pali a viri i varo a uve i kupo bara i mirio a mavo i kupo.

⁷ Mua takutaku mu luhoi kamumu i riva moni mu gu habi. A viri i koi ni habi, nahea ge habi a moni. Naha ni habi tuhare, a vuhuna a Vure i ngaru e huriki ri habi na hatene ria. ⁸ Muri a Vure bara i hate balala, i vakatahoka mua vakaroro a maki mu ngaru. Bara mu tahoka hateka a maki, lakea bara mu kara ni tuhori e huriki ranga. ⁹ *I manga a ngava ni here hosi na Hinere, i maea,

“I hate balala, i kori e huriki a matasia.

A Vure ge luhoi vakaroro a naro kamumu vona.”

¹⁰ *A Vure ra viri i habi a vutuna maki ni varo, i vakabele a maki ni kani ne huriki, ia kunana bara i vakabele a vutune mua ge kupo, ge rata a naro malamala ne mua ge tahoka a kanena i kupo. ¹¹ *I muholi, a Vure ge gamai mua na naro lobo, mu gu kara ni hate balala vakaroro. Na tahuna mete taparaki ne huriki a matasia a moni ne mua, bara ri kavurikea a Vure. ¹² Na tahuna mu kori mavonga e huriki ranga, a kanena bara i rua. E huriki a tara na Vure bara ri bole a maki ri uka vona. E huriki ala kupo bara ri kavurikea a Vure. ¹³ Na tahuna mu kori e huriki maea, bara ri vakabagetua a Vure. A naro hate balala ne mua, mu kori e huriki nga, mu kori e huriki a tara na

Vure lobo, bara i vakasiri manga mu longototo a Velenga Kamumu ne Kristo. ¹⁴ Muri, bara ri ngaru hateka mua, ri vasileki ne mua, a vuhuna bara ri luhoi mule a hini a Vure i rata a naro kamumu hateka ne mua. ¹⁵ Si gi kavurikea a Vure vona a maki i habi tavula ne hita. I kamumu hateka, si keri ni tuveve polo na ngava!

10

A Leho ne Paulus

¹ *Iau e Paulus, ngane a ngaru hateka mu gu longo iau. Iau a bakovi madoru, i manga e Kristo ia a bakovi madoru. I ranga ne mua ri pahaluhoi ta iau a mangenge ni ta puhaki mai mua na tahuna a made turane mua, pali na tahuna a made basi, a here a raukea, a ratapile mua na ngava. ² *Pali a taki tora mua, mu pulo a vilone mua. Bara mu rata mavonga, na tahuna a bele lake i uka ma ga ta puhaki mai e huriki ri pahaluhoi ta a ramai a naro na malala.

³ I muholi, iau a bakovi. Pali i uka ma a vaubi na naro na malala.

⁴ *A lebo a bole, i uka ma a lebo na vabinga na malala. A lebo a bole a lebo tora na Vure. I tahoka a nitora ni ratapile a niluhoi na malala, ra niluhoi e huriki a pile ri taga vona. I tahoka a nitora ni ratapile a nitamina ngava ri gege hita vona. ⁵ A ratapile a niluhoi tagege lobo i rata e huriki i uka ma ri luhoi torea a Vure. A nugutata a niluhoi gigi tora ne ria, ri gi longototo a ngavane Kristo. ⁶ Muri, na tahuna mu longototo pali a ngavane Kristo, bara vakamadihi e huriki ri tabana ni longotaro.

⁷ Mu luhoi kado kamumu a maki mu matai. E rei a viri i taki ia, ta ia a viri ne Kristo, ge matakilaka vona, iau tara a viri ne Kristo.

⁸ *Ma mu gu luhoi iau, ta a bibi

* 9:6: Snd 11:24-25 * 9:9: Sng 112:9 * 9:10: Ais 55:10 * 9:11: 2Ko 1:11; 4:15 * 10:1:

1Ko 2:3 * 10:2: 1Ko 4:21 * 10:4: Epe 6:13-17 * 10:8: 2Ko 13:10

rike mule hateka a ragu vona a nitora e Bakovi Dagi i habia nau, ga matakari mua. A nitora iea, i habia nau, i uka ma ga ratapile mua. I habia nau ga do rike mua. I mavonga, i uka ma a maruhu vona.

⁹ A here lakene mua, i uka ma ga vakamangenge mua. ¹⁰ E huriki ranga ri ta maea, “Na tahuna e Paulus i here, i ta puhaki hateka. Pali na tahuna i made turane hita, ia a malele piu, a ngavana i uka lehona.” ¹¹ E huriki ri ta mavonga, a ngaru ri gi lohoka vona, i muholi, na tahuna a here lakene mua, a ta puhaki. Pali na tahuna a lakene, bara ta puhaki ne mua.

¹² Pali a keri ni taki iau ga kamumu i manga e huriki a bakovi ranga iene. Ri ta paki paki hateka. Ri bibi rike mule a rane ria, ri taki ta ri kamumu hateka. Na tahuna ri pelekado mule ria, ri matai kunana e huriki e turane ria, ri rangi ria o i uka. Ri manga manga!

¹³ *A Vure i habi nau a leho. I uka ma ga bibi rike mule iau vona tara maki i tabuli polovavo na leho a Vure i habia nau. Ga vivi vona kunana a maka maki pololilo na leho a Vure i habia nau. Mua mu tabuli pololilo na leho iea. ¹⁴ I mavonga, na tahuna a vara mua, i uka ma a page poloa a leho a Vure i habia nau. Iau kunana a viri a vara muga mua. Iau a viri a bele muga na tabeke ne mua, a vakalongo mua na Velenga Kamumu ne Kristo.

¹⁵ Iau i uka ma a bibi rike mule iau na leho na viri tara i ratea. A ngaru a niluhoi ne mua ne Kristo ge bele dagi, lakea a leho nau iene bara i bele dagi. ¹⁶ Muri bara lakea na maka tabeke mule lokovonga, ga vakalongo a Velenga Kamumu ne ria. A koi ni bibi rike tavula iau na leho na viri tara i ratea.

¹⁷ *A hinere i ta maea, “A viri i ngaru ni bibi na maki tara, ge bibi vona a maki e Bakovi Dagi i rata.”

¹⁸ *A viri i bibi rike mule a rana, nahea. Pali a viri e Bakovi Dagi i bibi rikea, ia a viri a Vure i ngarua.

11

A Nitamina Apostolo

¹ Mu hatenono taro. Ga ta manga manga popote. Mu hatenono taro. ² *Iau a bage ne mua i manga a Vure i bage ne mua. Mu manga a sirula a habikaria na bakovi ala taku kunana, re Kristo. ³ *Pali a mangenge, ma ni gi tami mua, mu gu lobo ni luhoia e Kristo na naro malamala, na naro muholi, i manga hosi a mata i tamia e Eva. ⁴ *E huriki ranga ri bele ne mua, ri vara mua ne Isu, i tebi na ngava a vara mua vona, o ri vara mua na Hanuna Vure, i tebi na ngava a vara mua vona, o ri vara mua, i tebi na Velenga Kamumu mu luhoi tora mugea. Pali i navai mu vivi ni longo mai kunana?

⁵ *Re huriki nga, ri tovo mua na maka ngava taminga, ri taki ria, ta ria a apostolo kamumu hateka. Pali iau a lohoka vona, i uka ma ri rangi iau. ⁶ *I muholi i uka ma a voro kamumu hateka a ngava. Pali i uka ma a bala a lohokanga. A vakasiri mavonga ne mua pali na naro legelege na parava vakaroro.

⁷ *Iau a tovo mua na Velenga Kamumu na Vure, lakea a vakakiroko iau, i uka ma a taki mua mu gu kona iau. Pali mu luhoi navai? A rata a rabu hale? ⁸ *Na tahuna a tovo mua, e huriki a tara na Vure na tanga ranga ri kori iau na moni. Iau i uka ma a kori ria ri gi kona iau. I manga a bole tavula a moni ne ria, a

* 10:13: Rom 12:3

* 10:17: Jer 9:24; 1Ko 1:31

* 10:18: 1Ko 4:4

* 11:2: Epe 5:26-27

* 11:3: Vuh 3:4,13

* 11:4: Gal 1:8-9

* 11:5: 1Ko 15:10; 2Ko 12:11

* 11:6: 1Ko 2:1,13

* 11:7: 1Ko 9:18

* 11:8: 2Ko 12:13; Pili 4:15-16

lakene, a leho tavula turane mua.
⁹ Na tahuna a made turane mua, lakea a bala a maki, i uka ma a bole ne mua ranga maki. I uka ma a vakapae mua, a vuhuna e huriki a turane hita o Masedonia ri valai ri habi a maki nau. Hosi i uka ma a vakapae mua. Muri ma ranga, i uka ma ga vakapae mua.
¹⁰ Iau a vivi vona a hini i uka ma a vakapae mua na tahuna a made turane mua. A ngava muholi ne Kristo i tabuli na hategu, lakea a taki muholi mua: I uka tara viri na tabeke ne Akaia ge hatekakari iau vona a ngava nga. ¹¹ I navai a rata mavonga? A rata mavonga a vuhuna a ngaru hateka mua. A Vure i lohoka vona iau a ngaru hateka mua.

¹² I muga i uka ma a bole a moni ne mua, muri ma ranga i uka ma ga bole a moni ne mua. A rata mavonga, e huriki ri taki ta ria a apostolo kamumu hateka, i uka ma ri gi taki ri manga iau. ¹³ E huriki a bakovi nga, a nitamina apostolo. Ri tami e huriki na leho ne ria, ri tamilalu ta ria a apostolo ne Kristo. ¹⁴ I uka ma a turutu ne ria, a vuhuna e Satan tara i tamilalu, ta ia a agelo na nipara. ¹⁵ Lakea i uka ma si gi turutu vona na tahuna e huriki a vora ne Satan ri tamilalu, ta ria a vora malamala na Vure. Muri ma bara ri bole a mapana rabu hale ne ria.

A Maka Maregoa e Paulus i Bole

¹⁶ A taki tabu mua, naha ni luhoi ga ta manga manga. Pali mua mu gu luhoi ta iau a manga, pali, mu longo kunana a nitagu. Ga bibi taro. ¹⁷ Ra naro ni bibi rike mule iau, i uka ma a narone Bakovi Dagi. A narona manga. ¹⁸ Pali e huriki ranga ri leho turane mua ri bibi rike mule ria vona a leho na malala ri ratea. I mavonga, iau tara ga bibi rike mule iau. ¹⁹ Mu pahaluhoi ta mu moro hateka, pali

mu vivi hateka ni longo mai a ngava ne huriki a manga. ²⁰ I navai mu ngaru e huriki ri vakavora mua, ri bole tavula a maki ne mua, ri vakaholi mua, ri rata polo muga muga ne mua, ri ta hale mua? ²¹ *Iau i uka ma a rata a maka rabu nga. Mu luhoi navai, ga maruhu a vuhuna i uka ma a kinigao ni rata a rabu hale nga? Iau ga bibi rike mule iau, a vuhuna e huriki a nitamina apostolo nga ri rata mavonga. Ngane a ta manga a manga. ²² Ri taki ria, ta ria a Hibru. Iau tara, iau a Hibru. Ri taki ria, ta ria a koma o Israel. Iau tara, iau a koma o Israel. Ri taki ria, ta ria a hamone Abraham. Iau tara, iau a hamone Abraham. ²³ *Ri taki ria ta ria a vora ne Kristo. Iau a rata hateka a leho ne Kristo! Masia, ngane a ta manga manga! Ri leho popote, pali iau a leho hateka. Ria, i uka ma ri dili na bavi, pali iau ni ru dili na bavi balaka kupo. Iau ni lagu hale balaka i kupo hateka, a keri ni gi. Iau popote ga mate balaka kupo. ²⁴ *Balaka lima e huriki a Iuda ri lakavu iau, ri lagu iau na lebo balaka ravulu tolu a polona i polova (39). ²⁵ *Balaka tolu e huriki a Rom ri lakavu iau, ri lagu iau na kai. E huriki a Iuda ri padi iau na kedo, ta ri gi padimate iau. Balaka tolu a sip a rike vona i mabubu. Na parava tara a sip i mabubu, a pasi na utu na parava i taku, a rodo i taku. ²⁶ *Balaka kupo a havai, i bole butubutu iau a vuranga. Na tahuna ranga a bole butu a vuranga na tahuna a tulu polo a naru. Na tahuna ranga a bole butu a vuranga na bakovi ni panaho. Na tahuna ranga a bole butu a vuranga ne huriki a viri nau a Israel. Na tahuna ranga a bole butu a vuranga ne huriki i uka ma ria a Israel. A bole butu a vuranga na maka tanga a bele ne

* 11:21: Pili 3:5

* 11:23: Apo 16:23

* 11:24: Vin 25:3

* 11:25: Apo 14:19; 16:22

* 11:26: Apo 9:23; 14:5

ria. A bole butu a vuranga na robo i ngeki. A bole butu a vuranga na dari. A bole butu a vuranga ne huriki ri tatami ni ramai e Kristo. ²⁷ A leho hateka, na parava ranga i uka ma a mahita kamumu. Na parava ranga a vitolo, a marohu, a malangangi a vuhuna a uka maki ni kavitage iau vona.

²⁸ I uka ma a maki nga kunana a bole a maregoa ne ria. Pali na parava vakaroro a loho lege ne huriki a tara na Vure na maka tanga a tovo ria pali na Velenga Kamumu. ²⁹ Na tahuna a longoa a turagu tara i uka ma i pesi tora ni luhoi e Kristo, a dodoa. Na tahuna a longoa a bakovi tara i tulia a turagu tara ge rata a naro hale, i madihi hateka a hategu.

³⁰ E huriki a nitamina apostolo nga ri bibi rike mule ria, lakea iau tara ga bibi rike iau. Pali i uka ma ga bibi rike iau na maki kamumu a rata. Ga bibi rike iau na hini a uka a nitora. ³¹ A Vure, e Tamane Bakovi Dagi ne hita, e Isu, ra ni gi kavurike ia vakaroro, i lohoka nau, i uka ma a tami mua. ³² *Na tahuna a lakea o Damaskus a matakari i leho ne Aretas a hariki, i ngaru ni lakavu iau. Lakea i rudu e huriki a tagari ri gi lakavu iau na poridala na tanga. ³³ Pali e huriki a turagu vonga ri vakatavore puru iau na gagana nure dagi na tanga, lakea a ha.

12

E Paulus i Vurena

¹ Ra hini a bibi rike mule iau bara i uka kanena, pali ga ta lokovonga. Ga vakalongo mua vona a vuregu, a maki e Bakovi Dagi i vakasiri a viri vona. ² A lohoka vona tara bakovi i rihi e Kristo. Na pida i ravulu a polona i va (14) i lokovonga pali, a Vure i bole sikea na hunu. Na tahuna i sike lakea, i uka ma a lohoka vona,

ia muholi, o i vurena kunana. A Vure i lohoka vona. ³ Ra bakovi iea, ia muholi i sike na paradiso, o i vurena kunana, i uka ma a lohoka vona, a Vure i lohoka. Pali iau a lohoka vona ⁴ ni bole sike na hunu. I longo a maka maki, a ngavane hita i keri ni tuveve. A Vure tara i takia nahea ge tuveve polo.

⁵ A maki iea i bele, i kamumu ga bibi vona, pali i uka ma ga ratea. A maki bara bibi rike mule iau vona kunana, a hini iau a uka nitora. ⁶ Pali iau bara bibi rike mule iau, i uka ma ga manga, a vuhuna a ngavagu bara a ngava muholi. Pali i uka ma ga bibi rike mule iau, a vuhuna a koi e huriki ri gi pelekado iau na vuregu. A ngaru ri gi pelekado iau na maki a taki, na maki a rata. ⁷ *Ni habi nau a maregoa, i uka ma ga gigi tora vona a maki a Vure i vakasiri nau. A vinuru ne Satan i rata iau, i uka ma ga gigi tora. ⁸ Balaka tolu a nana torea e Bakovi Dagi ge bole vurokia a maregoa iea, ⁹ *pali i koli, i ta maea, "I uka. A naro kamumu nau ge kara ioe, a vuhuna na tahuna o uka a nitora, a nitora nau pololilo vomu i bele kavakava." I mavonga, ngane a vivi ni bibi rike mule iau vona a hini a uka nitora, lakea a nitora ne Kristo ge tabuli pololilo nau. ¹⁰ I mavonga a vivi kunana na tahuna a uka a nitora, e huriki ri harogi iau, a bole a maregoa, e huriki ri vakamadihi iau, a bole a nimadihi na rane Kristo. A vivi kunana, a vuhuna na tahuna a uka a nitora, a Vure i kori iau na nitora vona.

E Paulus i Loho Lege ne Huriki a Korin

¹¹ *Iau a ta manga a manga, pali mua kunana mu rata iau a ta manga a manga, a vuhuna i uka ma mu ta kamumu mai iau. Mua bara mu ta kamumu mai iau, a vuhuna re huriki mu taki ta ria a apostolo kamumu hateka, i uka

ma ri rangi iau, ra iau a bakovi tavula. ¹² *Na tahuna a made turane mua, a hatenono ne mua, a vakasiri ne mua, ne iau a apostolo muholi. A rata a maka nivakasiri, a maki ni turutu vona, a vakasiri a nitora dagi. ¹³ *I navai? Mu luhoi a rata kamumu e huriki a tara na Vure na tanga ranga, pali mua i uka ma a rata kamumu mua? I navai a hini mavonga? A bole a moni ne ria, pali i uka ma a bole a moni ne mua. Mu puga vuroki a naro hale nau!

¹⁴ A made turane mua balaka rua pali. Ngane ga lakene tabu, ga made turane mua. I uka ma ga vakapae mua, ga nongi a moni. I uka ma a ngaru a moni ne mua. A ngaru mua. A koma i uka ma ge matakaria e tamana. E tamana bara i matakaria a koma. ¹⁵ Iau a vivi ni habi lobo ne mua a maki nau, ga kori a hanune mua. A vivi kunana ni kori mua na nitora lobo nau. Iau a ngaru hateka mua, pali mua i uka ma mu ngaru hateka iau. ¹⁶ Mu lohoka vona i uka ma a vakapae mua, ga bole a moni ne mua. Pali mu taki ta a tami mua, a bole a moni ne mua. ¹⁷ Na tahuna a rudu lakene e huriki a turagu, i uka ma ri bole a maki ne mua. ¹⁸ *Na tahuna a rudu lakene e Titus, a rudu tabua e turane hita tara i tungaria. Pali e Titus, i uka ma i bole a moni ne mua, a vuhuna a niluhoi, a narone maria e Titus i taku kunana.

¹⁹ Mu luhoi navai, iau a herea a raukea iea ne vona ni tagari iau? I uka. Iau a rihi e Kristo, a herea a raukea iea na matana Vure ga vakatora a niluhoi ne mua. A maki lobo a rata ne vona ni vakatora mua kunana, mua e huriki a turagu. ²⁰ Iau ga lakene, pali a mangenge, ma ga matai mua mu gu naro tebi na naro a ngaru ta mu gu rata. Lakea mua ranga, bara mu matai iau i

mapulo a narogu. A mangenge ga matai mua mu gu vahehe, mu gu vamasigoro, mu gu vatahate, mu gu vapida lae, mu gu vapadimomo, mu gu ta tavulavula, mu gu putu ngingi, mu gu rata viliha. ²¹ *A mangenge vona a Vure nau, ma ge vakakiroko iau na matane mua, bara tangi hateka a vuhuna e huriki ri rata a rabu hale muga, i uka ma ri pulo ma a vilone ria. Re huriki ri rata a naro na molenga.

13

A Nilobona Ngava

¹ *Iau a vano a made turane mua balaka rua pali. Ngane bara lakene tabu. I manga a ngava ni here na hinere i ta maea, “A viri ge ala rua, o ge ala tolu to go matai a viri i rata a naro hale, to go taki tala na murina na nivapelekado.” ² Hosi, na tahuna a made turane mua, a vakalongo mua pali. Ngane a made basi, a vakalongo tabu mua. Na tahuna ga lakene, i uka ma ga dodoa tara viri. Bara vakamadihi e huriki ri rata a rabu hale, ³ a vuhuna mu ngaru hateka iau ga vakasiri mua ne Kristo i ngavapolo nau na maka ngava a taki mua vona. E Kristo i uka ma i kori kiroko mua. I kori dagi mua. ⁴ *Na tahuna e Kristo ni paditata na kai tavalavala, e huriki ri luhoi ta ia i uka nitora. Pali a nitora dagi na Vure i vakamahuri mule ia. I mavonga, iau a uka nitora, pali iau a mahuri na nitora dagi na Vure, i kori iau ga tuhori mua.

⁵ *Mu luhoi kado a nimadene mua, mu luhoi tora muholi, o i uka? Bara mu luhoi tora muholi, e Isu Kristo bara i made pololilo ne mua. O ge uka, i uka ma i made pololilo ne mua. ⁶ Iau a lohoka vona, na tahuna mu luhoi kado a maki lobo a taki, a maki lobo a

* **12:12:** Rom 15:19 * **12:13:** 2Ko 11:9 * **12:18:** 2Ko 8:6,16-18 * **12:21:** 2Ko 13:2

* **13:1:** Vin 19:15; Mat 18:16; 1Tim 5:19 * **13:4:** Pili 2:7-8 * **13:5:** 1Ko 11:28

rata, bara mu matakilaka vona iau a apostolo muholi ne Kristo. ⁷ A vasileki na Vure, nahea mu gu rata a naro hale. A vasileki mavonga, i uka ma ne vona e huriki ri gi matai iau a apostolo muholi. A vasileki mavonga, mu gu ramai a naro kamumu. I uka maki vona e huriki ri gi luhoi ta iau a nitamina apostolo. ⁸ I uka ma ga rata tara maki ge vakahale a ngava muholi na Vure. Ga rata kunana a maki ge ramai a ngava muholi na Vure. ⁹ Iau a vivi kunana na tahuna iau a uka nitora, pali mua mu kinigao. A vasileki hateka mu gu bele moro na niluhoi tora. ¹⁰ *I mavonga a here lakene mua na tahuna a made basi ne mua. A ngaru na tahuna a luve ne mua, i uka ma ga ta puhaki mai mua na nitora e Bakovi Dagi i habia nau. A nitora iea i habia nau, i uka ma ga ratapile mua. I habia nau ga tuhori mua.

E Paulus i Tarulu e Huriki

¹¹ Mua o huriki a turagu, a ngava nau i lobo. Mu vivi. Mu hamule mai a naro kamumu. Mu valuke. Mu pesi taku, na niluhoi ge taku. Mu made palupu na nivalemu. Na tahuna mu rata a naro nga, a Vure na naro na nivangaru, na naro na nivalemu, bara i made turane mua. ¹² Mu vangaru, mu vatuba a lima. ¹³ E huriki a tara na Vure koea o Masedonia ri talo mua.

¹⁴ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ge rata a naro kamumu ne mua. A Vure ge vakasiri a ningaru dagi vona ne mua. A Hanuna Vure ge made turane mua lobo.

* 13:10: 2Ko 10:8

A Raukea E Paulus i Here Lakea ne Huriki a Galesia

A Nita Vakalohoka

A raukea iea i herea e Paulus na pida e 49 AD na tahuna e Paulus rua e Barnabas ru tovo e huriki a tara ne Kristo o Antiok. O masia ne Apostolo 14:28.

A robo e Galesia, mona ni gale e Teki. E Paulus i herea a raukea iea lakea na maka tara ne Kristo na tabeke iea. A tara ne Kristo i ta ta vona ne 1:2, re huriki o Debe, o Listra, o Ikonium.

A tanga e Ikonium i kupo vona e huriki a Iuda, e Paulus i tubu ni vara na roho na vaponga ne ria. I kupo ne ria a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda ri luhoi torea e Kristo. Pali e huriki a Iuda i uka ma ri luhoi torea e Kristo, ri ta hale ne ria. A tanga e Listra e Debe, a tanga ne huriki i uka ma ria a Iuda. Re huriki na tanga nga ri kavurike a vure ne huriki a Rom. E Lukas i here ne Paulus rua e Barnabas ru vara o Listra ne Apostolo sapta 14. I uka ma i kilala a roho ni vasiliki ne huriki a Iuda o Listra.

A vuhuna a hini e Paulus i here malaviriria ra raukea iea lakea ne huriki a tara ne Kristo o Galesia, ta ge kori ria vona a maka ngava taminga i bele ne ria, ri bole. E huriki a Iuda ranga ri luhoi torea e Kristo, ri ngaru e huriki i uka ma ria a Iuda, ra ri luhoi tora, ni gi pala a kuline ria, ri gi ramai a vinara, a naro legelege na Iuda, bara ri bele manga a tara ne Kristo muholi.

A Nita Muga

¹ Iau e Paulus a herea ra raukea iea. Iau a apostolo. I uka tara bakovi ge vulaki iau. E huriki i uka ma ri rudu iau ge iau a apostolo. E Isu Kristo, turana Vure, e Tamana, ra viri i vakamahuri

mulea na matenga, rua kunana ru vulaki iau, ru rudu iau ge iau a apostolo. ² E huriki a turane hita ri made koea, ri pesi turagu, mi vakarua ra raukea iea i lakene ne mua e huriki a tara ne Kristo mu made na tabeke ne Galesia.

³ A Vure, e Tamane hita, turane Isu Kristo, a Bakovi Dag, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua. ⁴ *E Kristo i muri mai a ningaru na Vure, re Tamane hita, i habi mule ia na Vure, i manga a nihabi na naro hale ne hita, ne vona ni korimule hita na naro hale na malala iea. ⁵ A Vure ge bole vakaroro a baget-uanga. I muholi.

A Velenga Kamumu i Taku Kunana

⁶ A turutu ne mua, a vuhuna mu lohople malaviriri a Viri i gale mua na nidodo ne Kristo, mu nunu muri mai a ngava tebi.

⁷ *Pali i muholi hateka, i uka tabu tara Velenga Kamumu. Pali e huriki ranga ri vakamarego mua, ri ngaru ni vakavaroru a Velenga Kamumu ne Kristo. ⁸ *Pali mia, o a agelo tara na hunu ge vara mua na Velenga Kamumu ge tebi na Velenga Kamumu mi vara mua vona muga, a Vure ge rudurahea. ⁹ Ra ngava nga, mi takia pali hosi, ngane ga taki tabua, i maea, e rei a viri i vara mua na Velenga Kamumu i tebi na Velenga Kamumu mu bolea pali, a Vure ge rudurahea.

¹⁰ *Pali mu luhoi navai, ra ngava a rata, a rata e huriki ri gi vivi nau, o a rata a Vure ge vivi nau? Mu luhoi navai? A toni ni rata e huriki a bakovi ri gi vivi nau? I uka. Iau bara rata mavonga, i uka ma ge iau a vora ne Kristo.

A Vure i Galea e Paulus

* 1:4: Gal 2:20 * 1:7: Apo 15:1,24 * 1:8: 1Ko 16:22 * 1:10: 1Tes 2:4 * 1:11: Mat 16:17; 1Ko 15:1-5

11 *Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona, a Velenga Kamumu a vara e huriki vona i uka ma a ngavana bakovi kunana. 12 Iau i uka ma a bolea na bakovi. I uka tara viri ge tovo iau vona. E Isu Kristo i vakasiri iau vona a Velenga Kamumu. 13 *Mu longo pali a maka maki a rata hosi, na tahuna a muri mai a lotu ne huriki a Iuda. Iau a vakamadihi hateka e huriki a tara ne Kristo, a toni ni vakalobo ria. 14 *A leho tora hateka ni muri mai a rabune huriki a gare nau hosi. Na naro iea kunana, a rangi a narone huriki a Iuda, mia a hisi i taku, na naro na lotu ne huriki a Iuda. 15 *Na tahuna e nana i uka ma i poda iau ma, a Vure i vulaki iau pali. Na naro kamumu vona i gale iau. Na parava i vulakia, 16 i vakasiria nau e Tuna, ne vona ni rata iau ga tovo e huriki vona, re huriki i uka ma ria a Iuda. Na tahuna i vakasiria nau e Tuna, i uka ma a vano ga nanea tara bakovi. 17 Iau i uka ma a lakea o Ierusalem ga matai e huriki ri bele manga a apostolo muga ne nau. Iau a lakea o Arabia, muri a hamule sike o Damaskus.

18 *Muri na pida i tolu a lakea o Ierusalem, a ta turane Sipas. A made turana na parava i ravulu a polona i lima. 19 I uka ma a matai e huriki a apostolo ranga. A viri a matai kunanea e Iakop, e tarine Bakovi Dagi. 20 Ra ngava a vakalongo mua vona ngane, i uka ma a tatami. A ta muholi hateka na matana Vure. 21 *Muri a lakea na tabeke ne Siria e Silisia. 22 Na tahuna iea, e huriki a tara ne Kristo na tabeke ne Iudea i uka ma ri matai iau ma na matane ria. 23 Ri longo kunanea a velengagu, ri ta maea, "Ra bakovi iea, hosi i vakamadihi hita, pali ngane i vara e huriki vona ra ngava i toni ni ratapilea hosi." 24 I mavonga ri

kavurikea a Vure vona a maki i bele nau.

2

E Huriki a Apostolo Ri Ngarua e Paulus

1 *Muri na pida i ravulu a polona i va, a sike tabu o Ierusalem. A sike turane Barnabas. E Titus tara, a tulia. 2 A sike lakea, a vuhuna a Vure i vakasiri iau ga sike. Na tahuna a bele, a made kikeri turana e huriki ri mata dagi. A vakalongo ria vona a Velenga Kamumu a taki tala ne huriki i uka ma ria a Iuda. A rata mavonga, a vuhuna a leho a rata ngane turana leho a rata muga pali, ma ge velu tavula. 3 E Titus tara, ra i laho turagu, ia a bakovi o Gris. Pali i uka ma ri tugua ni gi pala a kulina. 4 *Pali e huriki ranga ni tuli dili kapiloho, ri tamilalu ta ria e huriki a turane hita. Ria a kasisi, ri dili kapiloho ne vona ni kasisi a hini e Isu Kristo i rata hita si matukapaga na Vinara. Ri ngaru ni rata hita si gi vora tabu na vinara. 5 Pali i uka ma mi longo mai ria, i uka liu, a vuhuna mi ngaru a ngava muholi na Velenga Kamumu i uka ma ge mapulo, pali mu gu ramai muholi vakaroro. 6 Lakea e huriki ri mata dagi. Ra hini ria a bakovi dagi o i uka, i uka ma a luhoi hatekea. A Vure i pelekado e huriki lobo na naro i taku kunana. A taki maea, re huriki ri mata dagi i uka ma ri hudo tala ranga ngava na Velenga Kamumu nau. 7 *Ri matakilaka vona a leho ni habi nau, ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki i uka ma ria a Iuda, i manga e Petrus i vakalongo e huriki a Iuda.

8 A vuhuna a Vure i habi a nitora ne Petrus ge rata a leho na apostolo turana e huriki a Iuda, ia kunana a viri i habi a nitora nau ga rata a leho ne huriki i uka ma ria

* 1:13: Apo 8:3

* 1:14: Apo 22:3

* 1:15: Ais 49:1; Gal 2:7

* 1:18: Apo 9:26-27

* 1:21: Apo 9:30

* 2:1: Apo 15:2

* 2:4: Gal 1:7; 5:1,13

* 2:7: Apo 22:21

a Iuda. ⁹ I mavonga, na tahuna e Iakop, e Sipas, * re Petrus, e Ioanes, ra to manga a butu na lotu, to matakilaka vona a Vure i hābi a leho nau, to tuba a limane maria e Barnabas, to rudu lakea maria ne huriki i uka ma ria a Iuda. Pali tou to go leho turana e huriki a Iuda. ¹⁰ *A ngava i taku kunana to taki maria vona. To taki maria, miri gi tuhori e huriki a matasia. Pali a leho iea, a ngaru hateka muga ni ratea.

E Paulus i Tahatea e Petrus

¹¹ Pali muri e Petrus i valai o Antiok. Iau a tahatea a vuhuna i rata a naro hale.

¹² *I muga i kani turana e huriki i uka ma ria a Iuda. Pali na tahuna e huriki a bakovi ri valai ne Iakop, i lobo ni kani turana e huriki i uka ma ria a Iuda, i made here here ne ria, a vuhuna i mangenge ne huriki a tara ni pala a kuli. ¹³ E Petrus i rata mavonga, lakea e huriki a Iuda ranga, ria ranga ri muri mai a vilo na taminga iea. Muri e Barnabas tara, i varoru, i ramai a vilo na taminga ne ria. ¹⁴ Iau a matai a vilone ria, i uka ma ri ramai a vilo muholi na Velenga Kamumu, lakea a takia e Petrus na matane ria lobo, a ta maea, “Ioe a Iuda, pali i uka ma o made manga a Iuda. O made manga a viri i uka ma ia a Iuda. I mavonga, i navai go tugu tuhare e huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda, ri gi made manga a Iuda?”

Si Malamala na Tahuna Si Luhoi Torea e Kristo

¹⁵ Mia ni poda, mia a Iuda. I uka ma mi manga e huriki a bakovi hale, ra i uka ma ria a Iuda. ¹⁶ *Pali ngane mi lohoka vona i uka tara viri ge ramai lobo a vinara na Vure, lakea a Vure ge galea a bakovi kamumu. A viri a Vure i galea a bakovi kamumu,

ra viri i luhoi torea e Isu Kristo. I mavonga, mia ranga, mi luhoi torea e Isu Kristo, lakea a Vure i gale mia a bakovi kamumu. I uka ma mi gi ramai a vinara na Vure, lakea a Vure ge gale mia a bakovi kamumu, a vuhuna si keri ni ramai a vinara lobo vona, ge gale hita a bakovi kamumu.

¹⁷ Pali na tahuna mi ngarua a Vure ge gale hita a bakovi kamumu, lakea si luhoi torea e Kristo, pali muri si matakilaka vona hita a bakovi hale, si gi ta navai? E Kristo ia a vora na naro hale? I uka liu! ¹⁸ Iau bara hae rike tabu a maki a puka pali, a vakasiri manga iau a viri ni putu puru a vinara. ¹⁹ A vinara i rata iau a mate pali, a matukapaga na nitara vona. I bele mavonga, ga muri mai kunanea a Vure. I manga iau ni paditata na kai tavalavala turane Kristo. ²⁰ *Ngane iau i uka ma a viri a mahuri, pali e Kristo i mahuri pololilo nau. A maki lobo a rata koea na malala, a rata a vuhuna a luhoi torea a Tuna Vure, ra i ngaru hateka iau, i mate na murigu. ²¹ Ra hini a Vure i rata kamumu hita, i gale hita si malamala na matana, iau i uka ma ga marikoi vona, a vuhuna ge muholi a viri ge ramai a vinara, lakea a Vure ge galea a bakovi malamala, a nimatene Kristo ngane bara i uka lehona.

3

A Naro ni Ramai a Vinara, a Naro ni Luhoi Tora

¹ Mua e huriki a bakovi a ngatavine o Galesia, mu manga! E rei i tami mua? I navai? Mu longo kaburungi pali a hini a vakalongo kavakava ne mua na matane huriki lobo, ne Isu Kristo i mate na kai tavalavala na murine mua? ² A ngaru ni nana mua vona a ninana i taku kunana. Ra

* **2:9:** A ngava e Sipas na nita griki i manga ‘e Kedo.’ E Sipas a rana tara e Petrus. * **2:10:** Apo 11:29-30 * **2:12:** Apo 11:3 * **2:16:** Apo 15:10-11; Rom 3:20-28; Gal 3:11 * **2:20:** Gal 1:4

Hanu Kiripiripi, mu bole navia? Mu bolea na tahuna mu ramai a vinara, o mu bolea na tahuna mu longo a Velenga Kamumu, mu luhoi torea? ³ Mu manga a manga! A nilaho ne mua turane Kristo, mu vakatubua na nitara na Hanu Kiripiripi. Pali i navai? Ngane mu ngaru ni laho na nitara na kakaine mua? ⁴ Ra maka maregoa ri bele ne mua na tahuna mu luhoi torea e Kristo, ma mu gu kaloho tavula. ⁵ Ra Viri i habi ne mua a Hanu Kiripiripi, i rata na kurukurune mua a nivakasiri. I navai i rata mavonga? I rata a vuhuna mu ramai a vinara vona, o i rata mavonga a vuhuna mu longoa a Velenga Kamumu, mu luhoi torea? ⁶ *Mu luhoia e Abraham. Ni here virihi e Abraham, i maea, “i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i galea a bakovi malamala.”

⁷ I mavonga, a ngaru mu gu lohoka vona, e huriki ri luhoi torea a Vure, ria kunana e huriki a hamone Abraham muholi. ⁸ *Hosi a Hinere i vakalongo muga a naro a Vure ta ge gale malamala e huriki i uka ma ria a Iuda, na tahuna ri luhoi torea. A Hinere i vakalongo muga a ngava nga hosi na tahuna a Vure i takia ne Abraham a Velenga Kamumu, na tahuna i ta maea, “Ne vomu kunana, ga gamai e huriki a bakovi lobo na malala.” ⁹ Na naro iea kunana, e huriki ri luhoi torea e Kristo, a Vure ge vakabagetu ria turane Abraham, ra bakovi ni luhoi torea a Vure.

¹⁰ *A ta maea, a vuhuna e huriki ri toni ni muri mai a vinara lakea a Vure ge gale ria ri malamala, e huriki nga ni ruduraha, a vuhuna a ngava ni here hosi i maea, “E huriki i uka ma ri ramai lobo a ngava ni here na Vinara, ni gi ruduraha.” ¹¹ *Ngane i kavakava hateka, i uka tara viri ge ramai lobo a vinara, lakea a

Vure ge galea a bakovi malamala, a vuhuna ni here hosi i maea, “E huriki a bakovi malamala ri gi bole a nimahuri vakaroro na tahuna ri luhoi torea a Vure.” ¹² *Pali a naro ni ramai a vinara i uka ma i ramai a naro ni luhoi torea a Vure, a vuhuna a ngava ni here hosi i maea, “E rei a viri i ramai a maka vinara lobo bara i mahuri.” ¹³ *A Vure ge ratapile vakaroro e huriki lobo i uka ma ri ramai a maka vinara lobo. Pali e Kristo i konamule hita na tahuna i bole a vuranga iea na murine hita, a vuhuna ni here hosi i maea, “E huriki ni paditata na kai, ni ruduraha.” ¹⁴ I rata mavonga, lakea a ngava a Vure i vakabagetua e Abraham vona ge bele ne huriki i uka ma ria a Iuda, si gi bole a Hanu Kiripiripi, re Isu i ta muholi ge habi ne hita, na tahuna si luhoi tora ia.

A Vinara, a Nita Muholi

¹⁵ Mua e huriki a turagu, ga ta vakakika vona a naro na malala. Na tahuna e huriki a bakovi ri valongo pali a ngava, i uka tara viri ge hudo tala tabu a ngava, o ge ravunu vuroki a ngava vona. ¹⁶ *Hosi a Vure i habi a ngava ne Abraham rua a hamona, i ta muholi. A ngava ni here hosi i uka ma i ta maea, “ne huriki a hamomu,” i manga ri gi ala kupo. I taki a viri ala taku kunana, i ta maea, “na hamomu,” re Kristo. ¹⁷ *A pelegona nitagu i maea, hosi a Vure i ta muholi ne Abraham. Muri na pida i 430 a vinara i bele. A vinara iea i uka ma i ravunu vurokia a ngava a Vure i ta muholi ne Abraham vona, ge ratea ge bele manga a ngava tavula. ¹⁸ *Bara a maki a Vure i ta muholi hosi ne Abraham ge bole, pali ngane ge bole na tahuna i ramai a vinara kunana, ngane i uka ma ge ramai a nita muholi na Vure. Pali a

* 3:6: Vuh 15:6 * 3:8: Vuh 12:3; Rom 4:3,16 * 3:10: Vin 27:26 * 3:11: Hab 2:4; Gal 2:16 * 3:12: Levi 18:5 * 3:13: Vin 21:23; Rom 8:3 * 3:16: Vuh 12:7 * 3:17: Nim 12:40 * 3:18: Rom 4:14

Vure i habi a maki ne Abraham na tahuna i ta muholi vona.

¹⁹ *Pali a vinara, a ra lehona? A Vure i habi a vinara, ge vakasiri kavakava a naro hale, ge vano ge harena na tahuna a hamone Abraham ge bele, ra viri a Vure i ta muholi vona. A Vure i habi a vinara iea ne huriki a agelo. E huriki a agelo nga ri habia ne Moses, ra bakovi i pesi na kurukuru-na Vure, e huriki a Iuda. Lakea e Moses i habi a vinara iea ne huriki. ²⁰ Pali na tahuna a Vure i ta muholi ne Abraham, i uka ma i taki polo a ngava na bakovi tara. Ia kikeri kunana i ta turane Abraham.

²¹ *Pali si gi ta navai ngane? A vinara i hehea a ngava a Vure i ta muholi ne Abraham vona? I uka liu! A Vure bara i habi a vinara tebi, ra ge habi a nimahuri ne hita, ngane a dala ni bele malamala na matana Vure bara i bele na naro ni ramai a vinara, i uka ma ge ramai a naro ni luhoi tora. ²² Pali a Hinere i rata e huriki lobo, turana maki lobo, ni gi kolotata ria na nitora na naro hale, ne vona a Vure ge habi a maki i ta muholi vona, na tahuna e huriki ri luhoi torea e Isu Kristo.

²³ *Muga na naro ni luhoi torea a Vure i uka ma i bele ma, hita lobo, i manga si made na bavi, polotano na nitora na vinara. I tubu hosi, i valai, i harena na tahuna a naro ni luhoi torea a Vure i bele kavakava. ²⁴ *Na naro iea, a vinara i bele manga a matakari ne hita, ge tuli valai hita ne Kristo. I bele mavonga, a Vure ge gale hita si malamala na tahuna si luhoi torea e Kristo. ²⁵ Pali ngane a naro ni luhoi torea e Kristo i bele, i mavonga a vinara i uka ma i matakari tabu hita, ²⁶ *a vuhuna ngane mu bele manga e huriki a tuna Vure, a vuhuna mu

luhoi torea e Isu Kristo. ²⁷ *E rei a viri ne mua mu rihi e Kristo na naro ni vahilolo, i manga mu rodoa e Kristo, i manga a viri i rodo a varakia karaba. ²⁸ *Mua lobo mu rihi e Kristo, ngane mua lobo mu manga a viri ala taku. I uka tabu a Iuda, o a viri i uka ma a Iuda. I uka tabu a vorakato, o a viri i uka ma a vorakato. I uka tabu a bakovi o a ngatavine. Mu palupulupu. ²⁹ *Na tahuna mua a ngate ne Kristo, mua a hamone Abraham, mu gu bole a maka maki a Vure i ta muholi hosi ne Abraham ge bole.

4

E Huriki a Tuna Vure

¹ I manga i maea: Na tahuna a tuna bakovi ia a koma kiroko, i manga kunana a vorakato. I muholi, a maki lobo ne tamana ne vona. Pali i tabana i manga a vora, ² a vuhuna e huriki a matakari, e huriki a bolekoru ri matakaria. Bara ri matakaria i vano i harena na parava e tamana i taki puru ge bole a maka maki vona. ³ *Hita ranga. Hosi, na tahuna si manga a koma kiroko, si vora na maka hanitu, a nitora ranga na malala. ⁴ *Pali na parava a Vure i vulaki purua i bele, i rudua e Tuna. A ngatavine i podea. I bele manga a bakovi, i muri mai a vinara lobo na Vure, ⁵ ne vona ni korimule hita e huriki a vorakato na vinara. I rata mavonga, a Vure ge pau hita, si gi bele manga e huriki e tuna. ⁶ *Pali ngane mua e huriki a tuna Vure. I rudu vilia a Hanune Tuna ge made na hatene hita, i gale maea, "Tata! O Tata!" ⁷ *Ngane mua, i uka ma mua a vorakato tabu. Ngane mua e huriki e tuna. I mavonga ngane mu gu bole a maka maki a Vure i

* 3:19: Apo 7:38; Rom 5:20 * 3:21: Rom 8:2-4 * 3:23: Gal 4:3 * 3:24: Rom 10:4

* 3:26: Ion 1:12 * 3:27: Rom 6:3 * 3:28: Rom 10:12 * 3:29: Rom 4:13 * 4:3: Kol 2:20 * 4:4: Ion 1:14; Rom 1:3 * 4:6: Rom 8:15-17 * 4:6: A ngava e 'tata' na nita Hibru i maea, 'aba.'

ta muholi vona ge habi ne huriki e tuna.

E Paulus i Loho Lege ne Huriki a Galesia

⁸ Hosi i uka ma mu lohoka na Vure. Mu manga a vorakato ne huriki a nitamina vure. ⁹ Pali ngane mu lohoka pali na Vure, o ga ta maea, a Vure i lohoka ne mua. I mavonga, mu gu ngalahere navai, mu gu hamule tabu ne huriki a hanitu, a nitora ranga na malala? Ri uka a nitora, ri uka leho. I navai mu ngaru mu gu vorakato tabu ne ria? ¹⁰ *Ngane mu longototo tabu a maka vinara na Parava Nimalo, na habu na keva takutaku, na tahuna takutaku, a pida takutaku! ¹¹ A mangenge, ma ge velu tavula a leho dagi a ratea ne mua.

¹² Mua e huriki a turagu, iau a matukapaga na vinara. A nana tora mua mu gu manga iau. Hosi a made turane mua, i uka ma mu ramai a vinara. Iau tara i uka ma a ramai. Pali na tahuna iea, i uka ma mu rata hale iau. ¹³ Mu lohoka vona, hosi a made turane mua, a vara mua na Velenga Kamumu a vuhuna a giloa. ¹⁴ A gilanga nau i vakamarego mua, pali i uka ma mu biu iau, i uka ma mu marikoi nau. Mu tagui iau i manga iau a agelo na Vure. Mu tagui iau i manga iau e Isu Kristo. ¹⁵ Pali i tabuli vai ngane a nivivi mu hatakia hosi? Iau a ta muholi ne mua, bara i kara mua hosi, bara mu sigi tala a matane mua, bara mu habi nau. ¹⁶ I navai? Iau a pile ne mua a vuhuna a vakalongo ne mua a ngava muholi? ¹⁷ Re huriki a nitamina mari ni tovo nga, ri bibi rike mua. Pali i uka ma ri luhoi ni tuhori mua. Ri ngaru mu gu ngalahere nau, lakea mu gu bibi rike ria. ¹⁸ I kamumu mu gu habi a hatene mua na maki kamumu. Pali mu rata vakaroro, na tahuna

iau a made turane mua, na tahuna i uka ma a made turane mua. ¹⁹ Mua e huriki e tugu. Iau a bole a nimadihi tabu ne mua, i manga a nimadihi i bele na ngatavine i pahea a koma. Iau bara bole a nimadihi iea, ge vano, ge harena na tahuna mu gu bele manga liu e Kristo! ²⁰ A ngaru hateka ni made turane mua ngane, ga ta madoru mai mua. A loho lege hateka ne mua.

A Nita ne Hagar Rua e Sara

²¹ Mua e huriki mu ngaru ni ramai a vinara, mu vakalongo iau, mu lohoka vona a vinara, i ta navai? ²² *Ni here hosi, e Abraham i tahoka e tuna ala rua. E tuna tara i podea a vora ngatavine. E tuna tara i podea e girihine Abraham, ra i uka ma ia a vora. ²³ *E tune Abraham, ra i podea a vora ngatavine, i bele na naro ni vakabele a koma vona. Pali e tuna, ra i podea e girihina, ra i uka ma ia a vora, i bele a vuhuna a Vure i ta muholi ne Abraham ge bele. ²⁴ A nuverei iea i muholi, pali i manga tabu a nita vakakika, ra i maea: A ngatavine ala rua nga, ru manga a ngava dagi i rua a Vure i rata hosi. A viri tara i rata na lolo e Sinai, i vakabele kunana e huriki a koma a vora. A rana e Hagar. ²⁵ E Hagar i manga a lolo e Sinai na robo e Arabia. I manga a tanga dagi e Ierusalem na malala, a vuhuna ia a vora. E huriki e tuna, ria ranga a vora. ²⁶ *Pali e Ierusalem na hunu i uka ma ia a vora. Ia e kinane hita muholi, ²⁷ *a vuhuna ni here hosi i maea,

“Toe a ngatavine o lame,

o keru ni vakabele a koma, o vivi!

I uka ma o bole a nimadihi ni poda, o pesi rike o gale tala dagi, o vivi!

* 4:10: Rom 14:5; Kol 2:16 * 4:22: Vuh 16:15; 21:2 * 4:23: Rom 9:7-9 * 4:26: Hib 12:22; Kap 21:2,10 * 4:27: Ais 54:1

E huriki a koma na ngatavine ra
i pea pali e girihina ri kupo
hateka
ne huriki a koma na ngatavine
i tahoka e girihina.”

²⁸ *Mua e huriki a turagu, mu
manga e Isak. A Vure i ta muholi,
lakea mu bele manga e huriki a
tuna Vure. ²⁹ *Hosi e Ismael,
ra koma ni vakabele na naro ni
vakabele a koma vona, i habi a
nimadihi ne Isak, ra koma ni poda
na nitora na Hanuna Vure. I mona
tara, e huriki a koma na malala ri
vakamadihi mua, re huriki a Vure
i ta muholi, lakea mu bele manga
e huriki e tuna. ³⁰ Pali a Hinere i
ta navai? I ta maea, “O lili talea
ra vora ngatavine turana e tuna. E
tuna vora ngatavine i uka ma ru gu
vaveru vona e tune Sara, ra i uka
ma ia a vora, a mahala ne tamane
rua.” ³¹ Mua e huriki a turagu, i
uka ma hita e huriki a koma na
vora ngatavine. Hita e huriki a
koma na ngatavine i uka ma ia a
vora.

5

Te Ge Laho Turana a Hanu Kiripiripi

¹ E Kristo i rata hita si matuka-
paga pali na vinara, a vuhuna
i ngaru si gi matukapaga. I
mavonga, mu pesi tora. Nahea
mu gu hamule tabu, ge mua a
vorakato na vinara.

² Mu longo kamumu. Iau e
Paulus a taki mua, mua bara mu
longototo ni gi pala a kuline mua,
a leho e Kristo i ratea i uka ma
ge kori mua. ³ A taki tala tabu
ne huriki ri ngaru ni gi pala a
kuline ria, a ta maea, e huriki
ri rata mavonga, ri gi ramai a
maka vinara lobo. ⁴ Mua e huriki
mu ngaru ni ramai a vinara ne
vona ni bele malamala, mu mar-
ava basi ne Kristo, mu pe pali a
nidodo vona. ⁵ Pali mia, mi luhoi

torea e Kristo na nitora na Hanu
Kiripiripi, mi pasimata vona a hini
a Vure ge gale mia a viri malamala.

⁶ *A viri i rihi e Kristo, ra hini
ni pala a kulina o i uka, a maki
tavula. A maki dagi, ge luhoi
torea e Kristo, ge tahoka a naro na
nivangaru.

⁷ I muga mu luhoi tora kamumu
a narone Kristo. Pali e rei a
viri i putu tagu a dala ne mua, i
uka ma mu ramai tabu a ngava
muholi? ⁸ Ra niluhoi ne mua,
i uka ma i valai na viri i gale
mua. ⁹ *A is popote kunana i
rata a bret lobo i vava. ¹⁰ *Iau a
luhoi hatekea e Bakovi Dagi mu gu
ramai a niluhoi nau, lakea e rei
a viri i vakamarego mua, a Vure
bara i pelekadoa. ¹¹ Mua e huriki
a turagu, iau i uka ma a tovo e
huriki ni gi pala a kuline ria. Mu
luhoi iau a rata mavonga, pali i
navai e huriki ri vakamadihi iau?
Iau bara tovo e huriki ni gi pala a
kuline ria, ngane a nitovo na kai
tavalavala i uka ma ge vakarike
a hatene huriki. ¹² Re huriki ri
vakamarogo a niluhoi ne mua na
ngava ni pala a kuli, i kamumu ri
gi pala vuroki mule ria!

¹³ *Mua e huriki a turagu, a
Vure i gale mua mu gu matuka-
paga na vinara. Naha ni luhoi
mu matukapaga ne vona ni ramai
a ningaru hale na kakaine mua.
Pali mu vangaru, mu vakori. ¹⁴ *A
maka vinara lobo bara o ramai
na tahuna o ramai a ngava i taku
kunana, ra i maea, “O ngarua e tu-
ramu i manga a hini o ngaru mule
ioe.” ¹⁵ Naha ni vatahate, naha ni
vagege, ma mu gu vakalobo tavula
mua.

Mu Laho na Nitora na Hanu Kiripiripi

¹⁶ Pali iau a ta maea, mu laho
turana Hanu Kiripiripi, lakea i uka

* 4:28: Vuh 15:4-5; Rom 9:7 * 4:29: Vuh 21:9-10; Ion 8:35 * 5:6: 1Ko 7:19; Gal 6:15

* 5:9: 1Ko 5:6 * 5:10: 2Ko 11:15; Gal 1:7

* 5:13: 1Pe 2:16 * 5:14: Levi 19:18; Rom

13:9 * 5:17: Rom 7:15-23

ma mu gu ramai a ningaru hale na kakaine mua. ¹⁷ *A maka ningaru hale na kakaine hita ri hehe a Hanu Kiripiripi. A ningaru na Hanu Kiripiripi tara, i hehe a maka ningaru hale na kakaine hita. Ri vahehe, ri kapi kari mua, i uka ma mu rata a maki mu ngaru ni rata. ¹⁸ Pali na tahuna a Hanu Kiripiripi i muga ne mua, a nitora na vinara i uka ma ge matakari mua. ¹⁹ *Si matakilala a maka ningaru hale na kakaine hita, ra a naro ni mole, ²⁰ a naro ni kavurike a vure taminga, a muto, a naro na ni vapile, a naro ni vabiu, a naro ni marikoi vona a viri i tahoka a maki, a naro ni hate madihi, a naro ni rata polo muga, a naro ni vapida lae, ni vapida ni rata a tara karaba, ²¹ a naro ni masigoro, a naro ni ninu a naru vagole, a naro ni vapopo ni ninu a naru vagole, turana maka naro hale maea. Hosi a taki mua mu gu matadoko vona a maka naro hale nga. Ngane a taki tabu mua, e huriki ri rata a maka naro hale nga, i uka ma ri gi dili na harikianga na Vure.

²² Pali a kanena Hanu Kiripiripi, a naro kamumu nga: a naro na nivangaru, a nivivi, a nivalemu, a naro ni hatenono, a naro ni rata kamumu e huriki, a naro ni hate balala, a naro ni ta muholi, ²³ a naro ni made madoru, a naro ni pahadanu a ningaru hale na kakaimu. Ra maka naro kamumu nga, i uka tara vinara ge ta pupukari hita vona. ²⁴ *E huriki a ngate ne Isu Kristo ri paditata pali na kai tavalavala a ningaru hale na kakaine ria.

²⁵ A Hanu Kiripiripi i habi ne hita a nimahuri karaba. I mavonga, si gi muri mai a ningaru na Hanu Kiripiripi. ²⁶ *Nahea si gi bibi rike mule a rane hita. Nahea si gi vakarike a hatena viri

si gi vaubi turana. Nahea si gi masigoro a maki na viri tara.

6

Mu Vatuhori

¹ *Mua e huriki a turagu, na tahuna mu masia tara viri ne mua ge rata a naro hale, a ngaru e huriki ri kinigao na Hanu Kiripiripi ri gi lakea madoru vona, ri gi bole mulea. Pali ri gi matadoko, ma ni gi toni ria. ² *Mu vatuhori ni kaloho a nimava. Na naro iea kunana bara mu ramai a vinara ne Kristo. ³ Mu luhoi a ngava nga: e rei a viri i pahaluhoi ta ia a bakovi dagi, pali ia a bakovi tavula, a bakovi iea i tami mule ia. ⁴ Pali a ngaru mua takutaku mu gu pelekado a narone mua. Na naro iea bara mu vivi na leho ne mua takutaku, i uka ma mu gu loho lege na narone turamu, ⁵ *a vuhuna hita takutaku bara si bole a mapana narone hita.

⁶ *Si gi habi a maki kamumu ne huriki ri tovo hita na nitana Vure. ⁷ *Naha ni tami mule mua. I uka tara viri ge tamia a Vure. A ra maki o varo na hania, ra maki ngi kunana bara o mirio. ⁸ E huriki ri muri mai a ningaru hale na kakaine ria, bara ri vakabele a matenga. Pali e huriki ri ramai a ningaru na Hanu Kiripiripi, a Hanu Kiripiripi bara i habi ne ria a nimahuri vakaroro. ⁹ Nahea ge malulu a tuhane hita ni rata a maka naro kamumu, a vuhuna bara si kinigao, bara si bole a mapane hita. ¹⁰ I mavonga, si gi rata kamumu e huriki lobo na tahuna si tahoka a gisi kamumu. Pali a maki dagi hateka, si gi tuhori e huriki ri luhoi torea a Vure.

E Paulus i Tarulu Puru e Huriki

¹¹ Mu matai a hinere nau, a here na limagu, i dagi hateka. ¹² Re huriki nga, ri ngaru ni tugu mua

* 5:19: 1Ko 6:9-10 * 5:24: Rom 6:6; Kol 3:5 * 5:26: Pili 2:3 * 6:1: Mat 18:15 * 6:2: Rom 15:1 * 6:5: Rom 14:12 * 6:6: 1Ko 9:11,14 * 6:7: Rom 8:13

ni gi pala a kuline mua, a vuhuna ri ngaru e huriki a Iuda ranga ri gi vivi ne ria. Ri koi ni muri mai a ngava na kai tavalavala ne Kristo, a vuhuna ri koi e huriki ri gi vakamadihi ria. ¹³ Re huriki ni pala a kuline ria, i uka ma ri ramai a maka vinara lobo. Ri ngaru ni pala a kuline mua ri gi bibi rike mule a rane ria. ¹⁴ Pali iau i uka ma ga bibi rike mule a ragu. A maki a bibi rikea, a rane Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, a vuhuna i mate na kai tavalavala. I rata mavonga, ngane i manga iau a mate, a vilo hale na malala i uka ma i matakari tabu iau. ¹⁵ *Re huriki, ni pala a kuline ria, o i uka, a maki tavula. A maki i dagi hateka, ni bole a nimahuri karaba. ¹⁶ E huriki lobo ri muri mai a ngava iea, a Vure ge habi a nivalemu ne ria, ge dodo ria. E huriki nga, ria e huriki a Israel muholi na Vure.

¹⁷ *I vakatubu ngane, nahea tara viri ge vakamarego iau, a vuhuna a harena lebo i tabuli na kuligu, a vuhuna a luhoi torea e Isu.

¹⁸ Mua e huriki a turagu, a Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo ge rata kamumu a hanune mua. I muholi.

* 6:15: 2Ko 5:17; Gal 5:6 * 6:17: 2Ko 4:10

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Epesus

A Nita Vakalohoka

E Paulus i made o Epesus, i vara vonga na pida i rua (Apostolo 19:1-20; 20:31). I herea a raukea iea na tahuna i made na bavi o Rom (3:1; 4:1; 6:20), na pida 60-61 AD.

A tanga e Epesus a tanga dagi na tabeke ne Asia, i matakaria e Rom. Ra tanga iea i bele manga a murine huriki ni vakona a maki turana maka naro na lotu legelege. I tahoka a dede na vure ngatavine e Artemis, a rana tara e Diana (Apostolo 19:27).

E Tikikus i bole lakea ne huriki a tara ne Kristo o Epesus a raukea iea (6:21-22).

E Paulus i ngarua a raukea iea ni gi vakaru lae na maka tara ne Kristo ri made tabukoi o Epesus. Ra raukea iea i here palupu turana viri i here lakea ne huriki a Kolosi, a viri i here lakea ne Pilemon. Ra i maea, i kupo a maka ngava na raukea iea i palupu turana raukea i here lakea o Kolosi. E Paulus i herea ra raukea iea, ta ge kori e huriki a tara ne Kristo ni lohoka kamumu vona a nidodo na Vure ne huriki lobo na malala.

A Nita Muga

¹ *Iau e Paulus. A Vure i vulaki iau ge iau a apostolo ne Isu Kristo.

A here lakea ne mua e huriki a tara ne Kristo o Epesus, ra mu pesi tora ni luhoi torea e Isu Kristo.

² A Vure, e Tamane hita, turana e Isu Kristo a Bakovi Dagi, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

A Maka Maki Kamumu Si Tahoka ne Kristo

³ *Si kavurikea a Vure, e Tamane Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita. I

vakabagetu hita a vuhuna si rihi e Kristo. I vakabagetu hita na maki kamumu lobo ri valai na hunu, ri kori a hanune hita. ⁴ *Muga na Vure i ratarike a malala, i vulaki hita si gi rihi e Kristo. I rata mavonga si gi malamala, si gi uka ngava na matana. I ngaru hateka hita, ⁵ *lakea i taki muga hosi ge pau hita. I kara ia ge pau hita a vuhuna a leho e Isu Kristo i ratea. A Vure i ngaru ni rata mavonga, i vivi ni rata mavonga. ⁶ I ngaru si gi kavurikea vona a hini i rata kamumu hateka hita. A leho ne Tuna, ra i ngaru hateka, i vakasiri manga a Vure i rata kamumu hateka hita. ⁷ *Si rihi e Kristo, i kona hita na darana. Ngane a Vure i puga vuroki a naro hale ne hita. Na naro iea a Vure i vakasiri ne hita, na harikia vona, ia a mari ni rata kamumu hateka hita. ⁸ I hatebalala muholi, i rata kamumu hateka hita, a vuhuna i moro hateka, i tahoka a lohokanga dagi, ⁹ *i mavonga, i ramai a ningaru vona, i vakasiri kavakava a niluhoi vona, ra muga i kapiloho, ra niluhoi vona ni rudu e Kristo ni korimule hita. ¹⁰ *A niluhoi vona i maea, na tahuna a parava ge valai, bara i vakalipopo a maki lobo na hunu, a maki lobo na malala, ri gi tabuli polotano na matakari i taku kunana, re Kristo.

¹¹ *A Vure i vulaki hita, i rata hita si rihi e Kristo. I rata mavonga, a vuhuna hosi i luhoi purua a naro iea. I rata a maki lobo ri bele i manga a hini i ngaru ri gi bele. ¹² I mavonga mia, re mia mi luhoi tora mugea e Kristo, mi rata e huriki ranga ri gi kavurikea a Vure, a vuhuna i bagetu hateka. ¹³ Mua ranga, mu longo a ngava muholi, a Velenga Kamumu, lakea i korimule mua. Mu luhoi torea e Kristo, mu rihi ia. Lakea a Vure i

* 1:1: Apo 18:19-21; 19:1 * 1:3: Epe 2:6

Epe 2:7; Kol 1:14 * 1:9: Rom 16:25

* 1:10: Kol 1:16,20

* 1:4: Ion 15:16

* 1:5: Ion 1:12

* 1:7:

* 1:11: Rom 8:28-29

habi ne mua a Hanu Kiripiripi, ra i ta muholi hosi ge habia, i manga a kilakila i vakasiri manga mua e huriki a tara vona. ¹⁴ *A Vure i habi ne hita a Hanu Kiripiripi, ngane si lohoka vona ge habi ne hita a maka maki kamumu i ta muholi ge habi ne hita. Si gi bole a maki nga muri ma, lakea e huriki ri gi kavurikea a Vure, a vuhuna i kamumu hateka.

E Paulus i Vasileki

¹⁵ I mavonga, iau tara, a longo ta mu luhoi torea e Isu a Bakovi Dagi, mu ngaru e huriki a tara na Vure. ¹⁶ I mavonga, i uka ma a malo ni kavurikea a Vure ne mua. A luhoi vakaroro mua na tahuna a vasileki. ¹⁷ *A nanea e Tamana, ra viri i tahoka a bage-tuanga, ra Vure ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, a nanea ge rata mua mu gu moro, ge habi ne mua a lohokanga, ge vakasiri ia ne mua, mu gu lohoka hateka tabu vona. ¹⁸ A nanea ge rata mua mu gu longokilalea a nitana, lakea mu gu lohoka vona a maka mahala kamumu i bagetu hateka, i ngaru ni habi ne mua, lakea mu gu pasimata ni bole a maki nga, a vuhuna i gale mua ge mua e huriki a ngate vona. ¹⁹ *A vasileki vona, mu gu lohoka vona a nitora dagi vona. Ra nitora iea i rangi a maki lobo, i tuhori hita e huriki si luhoi torea. A nitora iea kunana ²⁰ *i vakamahuri mulea na matenga e Kristo, i vakamadea na limana a kanena meli na hunu. ²¹ *E Kristo i made vonga, i matakari. A nitora vona i rangi liu a nitora na hanitu lobo, a matakari na malala lobo, a nitora lobo. A rana i dagi hateka na rane huriki lobo; a rane huriki ngane, e huriki muri ma. ²² *A Vure i ratea i matakari a maki

lobo. I ratea ge matakari a tara ne Kristo, ²³ *ra a kakaina. A tara ne Kristo ri bole a nimahuri ne Kristo, ra viri i habi a nimahuri na maki lobo na tabeke lobo.

2

A Nimahuri Vakaroro

¹ *Muga mu manga a viri i mate, a vuhuna mu longotaroa a Vure, mu rata a naro hale. ² *Mu rata muga a maka naro hale i manga e huriki a bakovi a ngatavine na malala. Mu longototoa a matakari ne huriki a hanitu meli na kopala. I tabana ni leho pololilo na hatene huriki ri longotaroa a Vure. ³ *Muga hita ranga si ramai a naro hale manga ria, a rongova na Vure i rike ne hita. Si muri mai a ningaru hale, a niluhoi hale na kakaine hita. ⁴ *Pali a Vure a mari ni dodo hateka, i ngaru hateka hita. ⁵ Na tahuna si tabana si manga a viri i mate, a vuhuna si longotaroa a Vure, a Vure i rata hita si rihi e Kristo, i vakamahuri hita. A Vure i korimule hita, a vuhuna i ngaru ni rata kamumu hita. ⁶ *I vakamahuri mule hita turane Kristo, i vakamade hita turane Kristo, meli na hunu. ⁷ I rata mavonga ne vona ni vakasiri e huriki ri gi bele muri ma, na naro i rata kamumu hateka hita na tahuna i rata hita si rihi e Isu Kristo. ⁸ A Vure i rata kamumu mua, i korimule mua, a vuhuna mu luhoi torea. Ra hini mu luhoi torea, i uka ma i valai ne mua. A Vure i habia ne mua a niluhoi iea. ⁹ *I korimule mua, i uka ma i ramai a naro kamumu mu ratea, i mavonga i uka tara viri ge bibi rike mule a rana. ¹⁰ *A Vure, ngane i ratarike karaba hita, si gi rihi e Isu Kristo, si gi rata vakaroro a naro

* **1:14:** 2Ko 1:22 * **1:17:** Kol 1:9 * **1:19:** Kol 1:11 * **1:20:** Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12

* **1:21:** Kol 1:16; 2:10 * **1:22:** Sng 8:6 * **1:23:** Rom 12:5; Epe 4:10,15; Kol 1:18 * **2:1:**

Kol 1:21; 2:13 * **2:2:** Kol 3:7; Tit 3:3 * **2:3:** Kol 3:6 * **2:4:** Rom 6:11-13 * **2:6:** Kol

2:12 * **2:9:** 1Ko 1:29-31; 2Tim 1:9 * **2:10:** Tit 2:14

kamumu. Ra naro kamumu nga, a Vure i kisi puru hosi si gi rata.

Si Bele Manga a Viri ala Taku

¹¹ I mavonga mua e huriki i uka ma mua a Iuda, re huriki ni pala a kuline ria ri gale mua e huriki i uka ma ni pala a kuli. Ri luhoi ta ria e huriki a tara na Vure a vuhuna ni pala a kuline ria. Pali a naro ni pala a kuli, a maki na kakaina viri kunana.

¹² *A ngaru mu gu longo visi tabu a hini, hosi i uka ma mu lohoka ne Kristo. I uka ma mu dili na tara ne huriki a Israel. I uka ma mu lohoka na ngava dagi a Vure i ta muholi ne huriki a Israel vona. Mu made na malala, i uka tara maki mu gu pasimata vona. I uka ma mu made turana Vure.

¹³ *Muga mu marava basi na Vure. Pali ngane mu rihi e Isu Kristo, lakea a darana i kali valai mua, mu made tabukoi na Vure. ¹⁴ *E Kristo kunana i rata hita si made na nivalemu. I muga si vatepu, re mia e huriki a Iuda, mua e huriki i uka ma mua a Iuda. A nivatepu iea i manga a nure, i vakalipida hita. Pali ngane a nimatena i puka puru a nure iea, i rata hita si bele manga a kabu i taku. ¹⁵ *E Kristo i vakalobo a vinara ne huriki a Iuda, ge vakalipopo e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi rihi ia, ri gi manga a kabu i taku kunana. Na naro iea i rata hita si made na nivalemu, ¹⁶ *si manga a kabu i taku, ne vona ni rata hita si gi made na nivalemu turana Vure na nimatena na kai tavalavala. I mavonga i vakalobo a nivatepu. ¹⁷ *Muri e Kristo i valai, i vara a ngava na nivalemu ne mua e huriki mu marava basi na Vure, i vara a ngava na nivalemu ne mia, e huriki a Iuda, mi made tabukoi na Vure. ¹⁸ A

vuhuna e Kristo i mate na kai tavalavala, ngane i kara hita lobo si gi bele na matane Tamana, na Hanuna. ¹⁹ *Mua o huriki i uka ma mua a Iuda, ngane i uka ma mua e huriki a bakovi basi tabu. I uka ma mua a mosi tabu. Ngane mua a taho tanga turana e huriki a tara na Vure. Mu dili na kabu na Vure. ²⁰ *Mua mu manga a roho i haea a Vure. Mia e huriki a apostolo, e huriki a propet mi manga a butu na roho, i vonu a Vure. E Isu Kristo i manga a burena butu. ²¹ *A maka kai lobo na roho i tabuli vona. Ni haea ra roho iea, ni hudo tala i dagi, i bele manga a roho ne Bakovi Dagi. ²² *Mua ranga, a Hanuna Vure i vakalipopo mua ne vona ni hae a roho a Vure ge made vona.

3

A Velenga Kamumu i Bele Kavakava

¹ *A vuhuna a Vure i bole mua e huriki i uka ma mua a Iuda, ngane a vasileki ne mua, ra iau e Paulus, a vora ne Isu Kristo. A made na bavi a vuhuna a vakalongo ne mua e huriki i uka ma mua a Iuda, a ngava ne Isu Kristo. ² *Ae, a luhoi mu longo pali a leho a Vure i habia nau, ni vakalongo a naro kamumu vona ne mua i uka ma mua a Iuda. ³ *Muga a here, a vakalongo popote na dala a Vure i vakasiria nau a niluhoi vona, ra i kapiloho muga. ⁴ Na tahuna mu gia a raukea iea, bara mu matakilaka vona iau a lohoka vona a niluhoi kapiloho na Vure i rata polo ne Kristo. ⁵ I uka ma ni vakasiri ne huriki hosi. Pali ngane ni vakasiri ne huriki a apostolo a propet na Vure, na nitora na Hanuna. ⁶ *A niluhoi kapiloho iea i maea: e huriki i uka ma mua

* 2:12: Rom 9:4; Kol 1:21

* 2:13: Kol 1:20

* 2:14: 1Ko 12:13

* 2:15: Kol 2:14

* 2:16:

Kol 1:20,22 * 2:17: Ais 57:19; Sek 9:10

* 2:19: Epe 3:6

* 2:20: 1Ko 3:11

* 2:21: 1Ko

3:16 * 2:22: 1Pe 2:5

* 3:1: Pili 1:7,13

* 3:2: Kol 1:25

* 3:3: Epe 1:9-10; Kol 1:26

* 3:6: Epe 2:13,16-19

a Iuda, mua ranga mu gu bole a maka maki na Vure. Mua ranga mu dili na tara na Vure. Mua ranga mu gu bole a maki a Vure i ta muholi vona na tahuna mu longo a Velenga Kamumu, mu rihi e Isu Kristo.

⁷ *A Vure, na naro kamumu vona, a nitora dagi vona, i habi nau a leho, ga taki tala a Velenga Kamumu iea. ⁸ *I habia nau a leho iea, pali iau, ne huriki lobo na tara na Vure, iau a bakovi tavula liu. Pali i rata kamumu iau, i habi a leho nau ga vara e huriki i uka ma ria a Iuda, ga taki ria na maka mahala i kupo hateka ge ne ria na tahuna ri rihi e Kristo. A mahala nga ri dagi hateka, si keri ni matakilala. ⁹ I pasi iau ga vakapalala e huriki lobo na niluhoi i tabuli kapiloho paru hosi. A Vure, ra viri i ratarike a maki lobo, i ruhulolo hosi na nitubuna maki lobo. ¹⁰ I rata mavonga, a tara ne Kristo ge vakasiri ne huriki a matakari na hunu, e huriki a viri dagi na hunu, a lohokanga dagi legelege vona. ¹¹ Iea a niluhoi na Vure paru hosi. I ratea i bele muholi ne Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita. ¹² *Ngane si rihi ia, si luhoi tora ia, lakea i kara hita si gi valai tabukoi na matana Vure, i uka ma si gi mangenge. ¹³ I mavonga, nahea mu gu loho lege lae vona iau a bole a maregoa. A maregoa a kalohoa, bara mu bole a bagetua vona.

E Paulus i Vasileki

¹⁴ Na tahuna a luhoi a maki nga, a turume puru na matane Tamane hita, ¹⁵ re huriki lobo na kabu meli na hunu, koea na malala ri bole a nimahuri vona. ¹⁶ A turume puru, a vasileki ge bole tala na mahala kamumu na bagetuanga vona, ge tuhori a hatene mua na nitora

na Hanuna, ¹⁷ *lakea e Kristo ge made pololilo ne mua a vuhuna mu luhoi torea. A vasileki mu gu pesi tora na naro na nivangaru, ¹⁸⁻¹⁹ lakea, ge manga e huriki a tara na Vure lobo, bara mu matakilaka vona e Kristo i ngaru hateka hita. I ngaru hateka hita, a ningaru vona i bola hateka, i ola hateka, i polomeli liu, i utu puru liu, i uka harena. A ningaru vona i dagi hateka, si keri ni lohoka lobo vona. Mu gu matakilaka vona, lakea mu gu bole a naro lobo na Vure.

²⁰ A maki lobo si nana a Vure vona, a ra maki si luhoi ge ratea, a nitora vona, ra i leho pololilo ne hita, i kara ni rangi liu a ningaru, a niluhoi ne hita. ²¹ Ge bole a bagetua pololilo na tara vona. Ge bole a bagetuanga ne Isu Kristo na parava vakaroro! I muholi.

4

Hita a Viri ala Taku ne Kristo

¹ *I mavonga, iau a nana mua, ra iau ni ru dili na bavi a vuhuna a rata a leho ne Bakovi Dagi. A nana tora mua mu gu laho na naro i karea a naro a Vure i gale mua mu gu laho vona. ² *Mu vakakiroko mua. Mu made madoru turana e huriki. Mu hatenono ne huriki, mu vangaru. ³ *Mu toni a bu-lune mua ni pesi taku na Hanu Kiripiripi. Mu made na nivalemu, bara mu manga a viri ala taku kunana. ⁴ Hita e huriki a tara na Vure, si manga a kakaina viri i taku kunana. A Hanuna Vure i taku kunana, i manga kunana a Vure i gale mua mu gu pasimata vona a maki ge bele muri ma. ⁵ A Bakovi Dagi i taku kunana. A naro ni luhoi tora i taku kunana. A hilova i taku kunana. ⁶ *A Vure i taku kunana, re Tamane hita lobo. I matakari e huriki a viri vona, i

* 3:7: Kol 1:25 * 3:8: 1Ko 15:9-10 * 3:12: Ion 14:6; Rom 5:2 * 3:17: Ion 14:23; Kol 1:23; 2:7 * 4:1: Kol 1:10 * 4:2: Kol 3:12-13 * 4:3: Kol 3:14-15 * 4:6: 1Ko 12:6 * 4:7: Rom 12:3,6

rata a leho ne huriki vona, i made turane ria.

⁷ *Pali e Kristo i habi ne hita takutaku a leho si gi rata, i ramai a ningaru vona. ⁸ *I mavonga ni here maea,

“Na tahuna i sike meli,

i turari e huriki i lakavu ria.

I habi na tara vona a maka mahala.”

⁹ *Na tahuna a Hinere i ta maea, “I sike meli,” i navai a pelegona? A pelegona i maea: I uka ma i sike kunana. I puru tabu na bobona malala. ¹⁰ A viri i puru valai, ia kunana a viri i sike meli liu, polomeli na hunu, ge made na tabeke lobo. ¹¹ *Ia kunana a viri i rata e huriki ranga, ge ria a apostolo, e huriki ranga ge ria a propet, e huriki ranga ri gi vaka-longo a Velenga Kamumu, e huriki ranga ri gi matakari e huriki a tara na Vure, e huriki ranga ri gi tovo. ¹² I rata mavonga, ri gi kisi e huriki a tara na Vure ni rata a leho, a kakaine Kristo ge bele tora. ¹³ *Ge mavonga ge vano ge harena na tahuna hita lobo si pesi taku na niluhoi tora, si pesi taku na lohokanga na Tuna Vure, si gi moro manga a bakovi dagi, si gi bele manga liu e Kristo. ¹⁴ Muri i uka ma si gi vilikoma tabu. A maka nitovo karaba legelege i uka ma ri gi kule lae hita manga a aga, i kule laea a vilu, a bokona dari. Na tahuna e huriki ri ngaru ni tami hita na nita taminga ne ria, i nangi manga a ngava muholi, i uka ma si gi longo mai. ¹⁵ *Pali si gi ta muholi ne huriki, a vuhuna si ngaru ria. Na tahuna si rata mavonga, bara si bele manga e Kristo na naro lobo, ra viri i muga ne hita lobo. ¹⁶ E Kristo i muga ne hita, i nugu tata lobo e huriki a tara

vona, i manga kunana a ruana viri i nugu tata a maka tabekena lobo. A tabeke takutaku i rata a leho vona kunana, i ratea a kakaina viri i koru, i tora. I manga kunana e huriki lobo ri gi ngaru a turane ria, ri gi pesi taku, bara a kakaine ria i taku ne Kristo.

A Nimahuri Karaba

¹⁷ *Na rane Bakovi Dagi, ngane ga taki mua, naha ni laho tabu manga e huriki a bakovi na uvo. A niluhoi ne ria i varoru. ¹⁸ I uvo a gine ria. Ri marava basi na nimahuri i valai na Vure, a vuhuna i uka ma ri lohoka. Ri putu ngingi. ¹⁹ Ri uka a nimaruhu. Ri habi lakea ria na naro na molenga, ri ngaru hateka ni rata a maka naro katoki. ²⁰ A naro nga i uka ma ri ramai a nitovo ne Kristo! ²¹ A vuhuna mu longo pali a nuverei ne Isu, ni tovo mua vona a nita muholi i valai vona, ²² *ngane mu vuroki a vilo hale hosi ne mua, a nilaho hosi ne mua, ra i mavuru na maka ningaru na taminga. ²³ *A Hanuna Vure ge habi a niluhoi karaba ne mua, ²⁴ *lakea mu bole a vilo karaba, ra vilo manga a vilona Vure, a vilo kiripiripi, i malamala muholi.

²⁵ *Mu ha taro pali a taminga. I mavonga, mua takutaku mu ta muholi ne huriki a turane mua, a vuhuna si manga a kakaina viri ala taku kunana. ²⁶ *Na tahuna i madihi a hatene mua, naha ni rata a naro hale. A rongova ne mua ge lobo muga na haro ge rolo. ²⁷ Naha ni kado a dala na hanitu. ²⁸ A panaho, nahea ge panaho tabu. Ge leho tora na limana, ge tahoka a maki ni habi ne huriki a matasia ranga. ²⁹ *Nahea a ngava hale ge pagitala na ngavane mua. A ngava mu gu taki kunana, a ngava

* **4:8:** Sng 68:18 * **4:9:** Ion 3:13 * **4:11:** 1Ko 12:28 * **4:13:** Kol 1:28 * **4:15:** Kol 1:18; 2:19 * **4:17:** Rom 1:21; 1Pe 1:14; 4:3 * **4:22:** Rom 8:13; Kol 3:9 * **4:23:** Rom 12:2 * **4:24:** Vuh 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Sek 8:16; Kol 3:8-9 * **4:26:** Sng 4:4; Iak 1:19-20 * **4:29:** Kol 4:6 * **4:30:** Ais 63:10; Epe 1:13-14; 1Tes 5:19

kamumu ni tuhori, ni vakabagetu e huriki ri talangaki. ³⁰ *Naha ni ratea a Hanu Kiripiripi na Vure ge dodo, a vuhuna ia a kilakila ni ru ne mua, i vakasiri manga muri ma a Vure ge konamule mua. ³¹ *Mu lobo liu ni vagima, ni hate madihi, ni ngava dagi lae, ni padi kidu. Ge lobo liu a rongova ne mua, mu lobo ni rata a naro hale lobo. ³² *Mu valemu kamumu, mu vadodo, mu valongo kaburungi a naro hale, i manga kunana a Vure i puga vuroki a naro hale ne mua na leho e Kristo i ratea.

5

Mu Vangaru

¹ *I mavonga, mu toni a naro na Vure, a vuhuna mua e huriki e tuna, i ngaru hateka mua. ² *Mu laho na naro na nivangaru, i manga e Kristo i ngaru hateka hita, i habi ia na Vure, i manga a nihabi manginoro.

³ Pali a naro na molenga, a naro katoki, a naro ni ngutu, ni ngaru hateka a maki, naha liu mu gu rata. A naro nga, i uka ma ge kara ni rata a tara na Vure. ⁴ Naha ni rata a naro ni maruhu vona, a ngava manga manga, o a nipadikede muma. A tara na Vure i uka ma ge rata a naro nga. Naha ni rata. Pali mu kavurikea a Vure. ⁵ *I muholi hateka, e huriki ri mole, e huriki ri katoki na matana Vure, e huriki ri ngutu na maki na viri tara (e huriki maea ri kavurike a vure tebi), i uka ma ri gi dili na harikianga ne Kristo, a harikianga na Vure. ⁶ *A naro nga ri rata a rongova na Vure i rike ne huriki ri longotaro ia. Nahea tara viri ge tami mua na ngava tavulavula. ⁷ I mavonga, naha ni laho manga e

huriki ri rata a naro hale nga. ⁸ *I muholi, hosi mua a bakovi na uvo manga ria. Pali ngane mu rihi e Bakovi Dagi, mua a nipara. Mu laho manga e huriki a bakovi na nipara. ⁹ A kanena nipara, a naro kamumu, a naro malamala, a nita muholi. ¹⁰ Mu toni ni matakilaka vona a ra naro i vivi vona e Bakovi Dagi. ¹¹ Naha ni rata a maka naro hale e huriki a bakovi na uvo ri rata. Mu tahate e huriki ri rata. A naro nga ri uka lehona ria. ¹² A maki ri rata kapiloho, iau bara taki tala, bara si maruhu. ¹³ *Pali na tahuna a nipara i parai a maki tara, a maki iea i bele kavakava, ¹⁴ *a vuhuna a nipara i rata a maki lobo i bele kavakava. Ni here hosi i maea,

“Ioe a viri o mahita, o hadongo o pesi rike mule na matenga, lakea e Kristo bara i parai ioe.”

¹⁵ *I mavonga mu matadoko. Naha ni laho manga e huriki a manga. Mu laho manga e huriki ri tahoka a lohokanga. ¹⁶ Mu leho kamumu, naha ni made tavula, a vuhuna a tahuna mona i hale hateka. ¹⁷ Naha ni rata tavula. Mu matakilaka vona a ningaru ne Bakovi Dagi, mu ramai. ¹⁸ *Naha ni ninu hateka a naru vagole, mu gu manga, a vuhuna a naro iea bara i ratapile mua. Pali mu vonu na Hanuna Vure. ¹⁹ *Mu vakalolo a maka linge na hinere, a linge vasileki, a linge na lotu. Mu kalolo na hatene mua ne Bakovi Dagi. ²⁰ *Na maki lobo, mu kavurike vakaroroa a Vure e Tamane hita na rane Bakovi Dagi, e Isu Kristo, ²¹ *mu valongototo, a vuhuna mu mangenge ne Kristo.

A Mata Girihina

* **4:31:** Kol 3:8 * **4:32:** Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13 * **5:1:** Mat 5:48 * **5:2:** Nim 29:18; Hib 10:10 * **5:5:** 1Ko 6:9-10; Kol 3:5 * **5:6:** Rom 1:18; Kol 2:4,8 * **5:8:** Ion 12:36; Epe 2:13; Kol 1:13; 1Pe 2:9 * **5:13:** Ion 3:20-21 * **5:14:** Ais 26:19; Rom 13:11 * **5:15:** Kol 4:5 * **5:18:** Luk 21:34 * **5:19:** Kol 3:16 * **5:20:** Kol 3:17 * **5:21:** 1Pe 5:5 * **5:22:** Kol 3:18; 1Pe 3:1

²² *Mua e huriki a ngatavine, mu longototo e girihine mua, i manga a hini mu longototoa e Bakovi Dagi. ²³ *A bakovi i muga ne girihina, i manga kunana e Kristo i muga na tara vona, ra kakaina. Ia kunana i korimule hita. ²⁴ A tara na Vure i longototoa e Kristo. I mavonga kunana, e huriki a ngatavine ri gi longototo e girihine ria na maki lobo.

²⁵ *Mua e huriki a bakovi, mu ngaru hateka e girihine mua, i manga e Kristo i ngaru hateka a tara vona, i mate na murina, ²⁶ *ge ratea ge ne vona kunana. I vahiloloa na naru, na nitana Vure, i ratea i malamala. ²⁷ *I rata mavonga, ge masia a tara na Vure ge mata kamumu hateka, manga a ngatavine ni mareraku vona, ge lakea ne girihina. I uka ma ge katoki, i uka ma ge kuli malulu. Ge malamala, ge matapado. ²⁸ Na naro iea kunana, e huriki a bakovi ri gi ngaru hateka e girihine ria, i manga ri ngaru mule ria. A viri i ngarua e girihina, i manga i ngaru mule ia. ²⁹ I uka tara viri ge koi vona a kakaina. Hita lobo si matakari, si ngaru a kakaine hita. E Kristo tara i ngaru hatekea a tara vona, ³⁰ a vuhuna si manga a maka tabekena kakaina. ³¹ *Ni here maea na Hinere, "I mavonga, a bakovi bara i pe e tamana e kinana, i madoko turana e girihina, a kakaine rua ge taku."

³² *A ngava kapiloho iea i tahoka a lohokanga dagi i tabuli vona. Pali iau a ta maea: i ta kana mai e Kristo turana e huriki a tara vona. ³³ I mavonga, ga taki tabu. Mua e huriki a bakovi mu ngaru e girihine mua i manga a hini mu ngaru mule mua. Mua e huriki a ngatavine mu togo e girihine mua.

6

E Huriki a Koma

¹ *Mua e huriki a koma, mu longototo e tamane mua e kinane mua, a vuhuna mu rihi e Bakovi Dagi. A naro iea i kamumu. ² *A Vinara i ta maea, "Mu togo e kinane mua e tamane mua." Iea a vinara muga i tahoka a nita muholi vona, i ta maea, ³ "Bara mu rata mavonga, a maki lobo mu rata bara i bele kamumu, bara mu made tabaka na malala." ⁴ *Mua e huriki a tamana koma, naha ni rata e tune mua ri gi rihate. Pali mu tuhori ria na nitovo, na vinara ne Bakovi Dagi.

E Huriki a Vora, e Huriki a Matakari

⁵ *Mua e huriki a vora, mu togo, mu mangenge ne huriki a matakari ne mua koea na malala, mu longototo ria. Naha ni tamilalu. Mu longototo muholi ria i manga kunana mu longototoa e Kristo. ⁶ Naha ni longototo kunana na tahuna ri matai mua, ri gi vivi ne mua. Mu longototo ria manga mua a vora ne Kristo, mu rata na hatene mua a ningaru na Vure. ⁷ Na tahuna mu leho, mu vivi. Mu rata manga i uka ma mu kori kunana e huriki a bakovi, mu koria e Bakovi Dagi, ⁸ *a vuhuna mu lohoka vona, ioe a vora, o i uka ma ioe a vora, a ra maki kamumu o ratea, e Bakovi Dagi bara i habia vomu a mapamu.

⁹ *Mua e huriki a matakari na vora, mua ranga mu rata kamumu e huriki a vora ne mua. Naha ni ta vakamangenge ne ria, a vuhuna mu lohoka vona ra Viri i made na hunu ia a matakari ne ria, a matakari ne mua. I matakari e huriki lobo na naro i taku kunana.

A Maki na Vabinga

* **5:23:** 1Ko 11:3; Epe 1:22; 4:15 * **5:25:** Kol 3:19; 1Pe 3:7 * **5:26:** Tit 3:5 * **5:27:** 2Ko 11:2; Kol 1:22 * **5:31:** Vuh 2:24; Mat 19:5 * **5:32:** Kap 19:7 * **6:1:** Kol 3:20 * **6:2:** Vin 5:16 * **6:4:** Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21 * **6:5:** Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pe 2:18 * **6:8:** 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * **6:9:** Rom 2:11; Kol 4:1

10 I pali. Mu rihi e Bakovi Dagi, mu gu kinigao na nitora dagi vona. 11 *Mu rodo lobo a maki na vabinga na Vure, mu gu paha taga, mu gu gege a maka taminga na hanitu. 12 *I uka ma si vaubi ne huriki a bakovi. Si vaubi ne huriki a matakari, a nitora, e huriki a hanitu i uka ma si matai. Si vaubi na maka nitora dagi hale koea na malala hale, e huriki a hanitu meli na koropala. 13 I mavonga, mu bole rike lobo a maki na vabinga na Vure, lakea na tahuna a pile i valai i buroi mua, bara mu kara ni gegea. Muri, na tahuna i lobo a vabinga, bara mu tabana ni pesi tora. 14 *I mavonga, mu kisi mua mu gu paha taga. Mu vakarea mua na nita muholi. Mu rodoa a naro malamala, i manga a padirodo ni rata na aen, ge tagari a ngalane mua. 15 *Mu rodo a vahapolo, ra naro ni vakalongo a Velenga Kamumu na nivalemu. 16 Mu nugu vakaroro a galeu, ra naro ni luhoi torea e Kristo. Na galeu iea, bara mu tutu mate lobo a maheto na kanono a Viri Hale i voro mai mua. 17 *Mu kube a hineva ni rata na aen, ra hini a Vure i korimule mua pali. Mu nugua a bainat na Hanuna Vure, ra nitana Vure. 18 *Mu mamata, mu matapara, mu vasileki, mu nanea a Vure na parava vakaroro na nitora na Hanu Kiripiripi. Mu rata mavonga vakaroro, mu vasileki ne huriki a tara na Vure. 19 *Iau tara, mu vasileki nau, a Vure ge habi nau a ngava na tahuna a ta, i uka ma ga mangenge, ga vakalongo kavakava a Velenga Kamumu, ra a Vure i vakalongo pali ne hita. 20 *Iau a vinuru ni vakalongo kavakava a Velenga Kamumu. I mavonga iau ni ru dili na bavi. Mu vasileki nahea ga mangenge,

ga taki tala kavakava a Velenga Kamumu, i manga a hini a Vure i ngaru iau ga rata.

E Paulus i Talo e Huriki

21 *E Tikikus bara i vakalongo mua vona iau a made navai, a ra a ratea. Ia i manga e turagu. A ngaru hatekea. I rata kamumu a leho lobo e Bakovi Dagi i habi vona. 22 Iau a rudu lakenea, ge vakalongo mua vona a nimadegu koea, ge vakatora a hatene mua.

23 A Vure e Tamane hita, e Isu Kristo a Bakovi Dagi, ru gu habi ne mua e huriki a turagu, a nivalemu, a naro ni luhoi tora ia, a naro ni vangaru. 24 A Vure ge rata kamumu vakaroro e huriki lobo ri ngarua a Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo.

* 6:11: Rom 13:12; 2Ko 10:4

* 6:12: 1Pe 5:8-9

* 6:14: Ais 11:5; 59:17; 1Tes 5:8

* 6:15:

Rom 10:15

* 6:17: Hib 4:12

* 6:18: Luk 18:1; Kol 4:2; 1Tes 5:17

* 6:19: Kol 4:3-4; 2Tes

3:1 * 6:20: 2Ko 5:20; Pmn 9

* 6:21: Apo 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pilipai

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Pilipai

A Nita Vakalohoka

E Paulus a apostolo i herea a raukea iea lakea ne huriki o Pilipai. A bolekoru vona e Timoti i turana na tahuna iea, ra i maea ni kilala a rana na nitubu na raukea (1:1).

E Paulus i herea ra raukea iea na pida 31 muri ne Isu i mate. I mata manga na pida e 61-62 AD. Na tahuna i herea ra raukea iea, i made na bavi na pida i va.

E Paulus i herea a raukea iea, a vuhuna i ngaru e huriki a Pilipai ri gi lohoka maea, a Vure bara i korimule e huriki lobo ri luhoi torea e Kristo. Nahea ri gi ramai a maka vinara, a naru ni lotu ne huriki a Iuda. I ta maea a vuhuna e huriki ranga ri tovo maea, a bakovi ni gi pala a kulina ge bele manga a Iuda taro, muri bara ia a viri ne Kristo muholi (3:2-3). E Paulus i ngaru ni kori e huriki a tara ne Kristo vona ra niluhoi iea i uka ma i muholi.

E Paulus i matai e huriki ri luhoi tora o Pilipai ri manga a turana ni tagari a velenga kamumu ne Kristo.

A Mugana Nita

¹ *Iau e Paulus. A raukea iea i valai ne maria e Timoti, a vora ne Isu Kristo. A here lakea ne mua a tara ne Isu Kristo, e huriki a gare na lotu, e huriki a vora na lotu, mu made o Pilipai. ² A Vure, e Tamane hita, e Isu Kristo a Bakovi Dagi, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

A Nivasileki ne Paulus

³ Na tahuna a luhoi mua, a kavurikea a Vure. ⁴ Na tahuna a vasileki, a vira hateka, a nanea a

Vure ge tuhori mua, ⁵ a vuhuna mu kori iau ni vakalongo a Velenga Kamumu, i vakatubu na tahuna mu longo karabea, i valai i harena mona. ⁶ *A lohoka vona, a Hanu Kiripiripi, ra i tubu ni rata a leho kamumu pololilo ne mua, bara i leho i vano i harena na tahuna i vakalobo a leho iea, na parava e Isu Kristo ge hamule valai vona.

⁷ I kamumu ga ngaru hateka mua, a vuhuna a ru mua na hategu. Iau a made na bavi, o a laho, a tagari a Velenga Kamumu, a vakasiri e huriki i muholi a Vure i rata kamumu iau, i manga a hini i rata kamumu mua. ⁸ A ngaru hateka mua na ningaru lobo ne Isu Kristo. A Vure i lohoka vona a ta muholi. ⁹ A vasileki ne mua, mu gu vangaru hateka tabu, a lohokanga ne mua ge bele dagi, a naru ni matakilaka vona a maki kamumu, a maki hale, ge bele dagi. ¹⁰ *Muri bara mu ngaru kunana a maki kamumu hateka, bara mu malamala, mu uka tabu a ngava na parava e Kristo ge hamule valai. ¹¹ Bara mu ramai kunana a maka naru malamala a vuhuna e Isu Kristo i leho pololilo ne mua, lakea e huriki bara ri kavurikea a Vure.

A Velenga Kamumu i Rere Lae

¹² Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu lohoka vona, a hini iau ni ru dili na bavi i ratea a Velenga Kamumu i rere lae. ¹³ *E huriki a tagari na ruma hariki, turana e huriki lobo koea ri lohoka vona iau ni ru dili na bavi a vuhuna a ramaia e Kristo. ¹⁴ Lakea i ranga e huriki a turane hita koea, e Bakovi Dagi i rata ria i uka ma ri mangege ngane, ri taki tala kavakava a nitana Vure, a vuhuna iau ni ru dili na bavi.

¹⁵ I muholi ngi, e huriki ranga, ri gege iau, ri ngaru ni rangi iau, lakea ri vara e huriki ne Kristo. Pali e huriki ranga ri vara na

niluhoi kamumu. ¹⁶ Ri vara a vuhuna ri ngaru iau, ri lohoka vona a Vure i habi a leho nau ni tagari a Velenga Kamumu. ¹⁷ Re huriki ri gege iau, ri vara e huriki ne Kristo, ri tamilalu kunana. Ri ngaru ni rangi iau, ri ngaru ni habi a maregoa nau pololilo na bavi. ¹⁸ I uka maki. Ri vara muholi, o ri tamilalu kunana, e Kristo ni taki tala ne huriki. Iau a vivi kunana.

E Paulus i Pesi Tora na Naro ne Isu

Bara vivi mavonga, ¹⁹* a vuhuna a lohoka vona a nivasileki ne mua turana nikori na Hanu ne Isu Kristo ge korimule iau. ²⁰ A pasimata, a luhoi tora vona a hini i uka ma ga maruhu. Ga pesi tora, i uka ma ga mangenge, lakea a ra maki ge bele nau, ga mate, o ga mahuri, e huriki ri gi matai a narogu hosi, i valai i harena mona, ri gi togoa e Kristo. ²¹ *Pali ne nau, a luhoi maea. Na tahuna a mahuri, bara rata a leho ne Kristo. Na tahuna a mate, bara made kamumu hateka. ²² Na tahuna a mahuri, bara rata a leho i kupo. Pali i vai a viri kamumu? Ga mahuri, o ga mate? ²³ *A hate varua. A ngaru ni vano, ga made turane Kristo, a vuhuna a naro iea i rangi a naro lobo. ²⁴ Pali i kamumu tabu ga mahuri, ga tuhori mua. ²⁵ A lohoka vona ngi, lakea a lohoka vona bara made taro turane mua, ga tuhori mua, mu gu koru rike na naro na ni luhoi tora, mu gu vivi. ²⁶ I mavonga bara mu kavurikea e Isu Kristo a vuhuna bara bele tabu ne mua.

²⁷ *Pali a maki dagi hateka, mu gu laho na naro i karea a Velenga Kamumu ne Kristo. Muri ga bele ne mua, o i uka, bara longo ne mua, ta mu pesi tora na ningaru i taku, na niluhoi i taku, mu rura ni

leho palupu ni tagari a Velenga Kamumu, ra si luhoi torea. ²⁸ Naha ni mangenge ne huriki a pile ne mua. Na tahuna mu rata mavonga, bara i vakasiri kavakava ria, ria bara ri vurua, pali a Vure bara i korimule mua. ²⁹ *A naro a Vure i kisi puru ne mua, i ngaru mu gu luhoi torea e Kristo. Pali i uka ma ngi kunana. I ngaru tabu mu gu bole a nimadihi na rana, ³⁰ i manga a nimadihi mu matai iau a bolea, pali ngane mu longo i tabana ma i lobo.

2

A Niluhoi ne Hita Ge Manga ne Kristo

¹ E Kristo i vakatora a hatene mua. A hini i ngaru hateka mua i vakatora a niluhoi ne mua. A Hanu Kiripiripi i rata mua mu made kamumu palupu. Mu vangaru, mu vakori. ² I mavonga, mu rata iau ga vivi dagi. Mu pesi palupu na niluhoi i taku, mu vangaru, mu made na nivalemu, na niluhoi i taku kunana. ³ *Naha ni luhoi mua kunana. Naha ni vakadagi a rane mua. Mu vakakiroko mua, mu rata manga e huriki lobo ri dagi ne mua. ⁴ *Mua takutaku, naha ni luhoi ni korimule kunana mua. Mu vakori. ⁵ Pali a vilone mua ge manga a vilone Isu Kristo. ⁶ *E Kristo ia a Vure, pali i uka ma i luhoi ni nugu tata a murina ni made manga a Vure. ⁷ *I vakakiroko liu ia, i bele manga a vora. Ni poda ia, i bele manga a bakovi. Na tahuna i bele manga a bakovi, ⁸ *i vakakiroko ia, i longototoa a Vure, i vano i harena na tahuna i mate na kai tavalavala. ⁹ *I mavonga a Vure i vakadagi hateka ia. I vunua a rana, ra i rangi a rana e huriki

* 1:19: 2Ko 1:11 * 1:21: Gal 2:20 * 1:23: 2Ko 5:8 * 1:27: Epe 4:1; 1Tes 2:12 * 1:29: Apo 16:19-40 * 2:3: Gal 5:26 * 2:4: 1Ko 10:24 * 2:6: Ion 1:1-2; 17:5 * 2:7: Ion 1:14; 2Ko 8:9 * 2:8: Hib 5:8; 12:2 * 2:9: Apo 2:33; Epe 1:20-21; Hib 1:3-4 * 2:10: Rom 14:11

lobo. ¹⁰ *Ngane e huriki lobo bara ri turume puru na ngalane Isu, e huriki meli na hunu, e huriki na malala, e huriki polotano na malala. ¹¹ *E huriki lobo bara ri taki tala ne Isu Kristo ia a Bakovi Dagi. Na naro iea ri gi kavurikea a Vure, e Tamane hita.

Si Gi Para

¹² I mavonga, mua e huriki a turagu, mu longototo, i manga a hini mu longototo vakaroro. Ngane i uka ma a made turane mua, a ngaru mu gu longototo hateka. Mu mangenge na Vure, mu togoa, mu rura ni vakatora a niluhoi ne mua, lakea a Vure ge korimule mua, ¹³ a vuhuna a Vure i leho pololilo ne mua, i habi a ningaru ne mua, a nitora ne mua ni rata a maki i vivi vona.

¹⁴ A maki lobo mu rata, naha ni deke, naha ni hehe, ¹⁵ *lakea i uka tara viri ge padi virihi mua. Bara mu malamala kunana. Bara mua e huriki a tuna Vure, mu uka ngava na kurukuruna e huriki a bakovi ri putu ngingi na tahuna mona. Bara mu para manga a hada na kurukurune ria. ¹⁶ Mu nugu tata tora a ngava na nimahuri, lakea na parava e Kristo i valai vona, bara vivi ne mua, i uka ma a nunu tavula, i uka ma a leho tavula. ¹⁷ Iau bara vivi kunana ni bele turane mua manga a nihabi na vain, ni gi guru tala langa na nihabi ne mua, a leho ne mua, ra hini mu luhoi torea e Kristo, bara vivi turane mua. ¹⁸ *Mua ranga, bara mu vivi turagu.

E Timoti Rua e Paproditus

¹⁹ E Isu a Bakovi Dagi bara i ngaru, bara rudu lakenea ne mua e Timoti. Muri bara vivi na tahuna i hamule valai nau, i vakalongo iau ne mua. ²⁰ I uka a turagu manga e

Timoti. I luhoi hateka mua. ²¹ *E huriki ranga koea i uka ma ri luhoi a maki ne Isu Kristo. Ri luhoi kunana a maki ne ria. ²² Pali mu lohoka vona e Timoti. I vakasiri pali a narona i kamumu hateka. I leho turagu ni vakalongo a Velenga Kamumu, i manga a koma i tuhoria e tamana. ²³ Na tahuna a longo a ra maki ge bele nau, bara rudu lakenea malaviriri. ²⁴ A luhoi torea e Bakovi Dagi ge tuhori iau, lakea tabukoi bara lakene ne mua.

²⁵ *Pali muga ga rudu mulea ne mua e Paproditus. I manga e turagu muholi. Miri leho palupu ni tagari a Velenga Kamumu. Ia a vinuru ne mua, mu rudu vilia ge tuhori iau. ²⁶ I dodo hateka mua. I loho lege ne mua, a vuhuna mu longo ta i giloa. ²⁷ I muholi hateka, i giloa, i tabukoi ge mate. Pali a Vure i dodoa. I uka ma i dodo kunana ia. Iau tara, i dodo iau, ma ge mate, ga dodo hateka. ²⁸ I mavonga a ngaru hateka ni rudu mulea, mu gu vivi ni matai tabu ia. Iau tara, i uka ma ga loho lege lae vona. ²⁹ I mavonga, na tahuna i bele, mu vivi, mu taguia na narone Bakovi Dagi. Mu togo e huriki a bakovi maea, ³⁰ a vuhuna i tabukoi ge mate na leho ne Kristo. I putu purua a gilanga vona, i kori polo iau na rane mua.

3

A Bakovi i Luhoia e Kristo Ia a Bakovi Malamala

¹ Mua e huriki a turagu, mu vivi ne Bakovi Dagi. A ngava iea i uka ma i vakapae iau ni here tabu lakene mua. Bara i kori mua.

² Mu matadoko vona e huriki ri katoki hateka manga a ligo,* e huriki a mari ni rata a naro hale, re huriki ri pala vuroki mule a kuline ria. ³ *Pali hita kunana a Israel muholi, si kavurikea e Isu Kristo

* 2:11: Rom 10:9

* 2:15: Dan 12:3; Pili 1:10

* 2:18: Pili 3:1; 4:4

* 2:21: 2Tim 4:10

* 2:25: Pili 4:18

* 3:2: E Paulus i gale ria a ligo, re huriki a nitamina mari ni tovo, ri taki e huriki, ta ni gi pala a kuline ria. Na matane Paulus, e huriki nga ri katoki hateka, manga a ligo.

* 3:3: Rom 2:29

na nitora na Hanuna Vure, ra hita i uka ma si luhoi hateka a kakaine hita. ⁴*Pali iau a tahoka a vuhuna ni luhoi a kakaigu. E rei a viri i luhoi i tahoka a vuhuna ni luhoi a kakaina, iau a tahoka a vuhuna dagi. ⁵*Iau ni pala a kuligu na polotoluna parava muri ne iau ni poda. Iau a bakovi o Israel. A kabu nau, a kabu ne Bensamin. Iau a Hibru muholi. Na naro ni ramai a vinara, iau a Pariseo. ⁶*Na naro ni kinigao na leho na Vure, iau a vakamadihi hosi a tara ne Kristo. A pahaluhoi ta a malamala, a ramai lobo a vinara. ⁷*Hosi a pahaluhoi ta a maki nga a maki dagi hateka. Pali ngane a matai ria a maki tavula a vuhuna i dagi hateka a maki i ratea e Kristo. ⁸Na tahuna a luhoia a hini a lohoka ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi nau, a maki lobo ranga a maki tavula na matagu. A vuhuna a lohoka ne Kristo, a maki lobo nau a matai i manga a lulu kunana. A vuroki lobo, ga bolea e Kristo, ⁹*ga rihi ia. I mavonga i uka ma ga malamala a vuhuna a ramai lobo a vinara. A Vure i rata iau a malamala a vuhuna a luhoi torea e Kristo. A naro ni bele malamala na matana Vure i bele na tahuna si luhoi torea e Kristo. ¹⁰*A ngaru ni lohoka vona e Kristo. A ngaru ni lohoka vona a nitora i vakamahuri mulea na matenga. A ngaru ni bole a nimadihi i manga ia i bole, ga mate manga ia i mate. ¹¹Na naro iea, a ngarua a Vure ge vakamahuri mule iau na matenga.

E Paulus i Rura

¹²*I uka ma a taki a mulangi pali, o a moro liu pali. Pali a rura ni bele manga e Isu Kristo, a vuhuna i vulaki iau. ¹³Mua e huriki a turagu, i uka ma a luhoi

a bele pali manga e Kristo. Pali a maki a ratea i maea: i uka ma a luhoi tabu a maki muga. A toni a bulugu ni bole a maki muri. ¹⁴*A toni a bulugu, ga bole a mapagu meli na hunu, ra Vure i gale hita vona na tahuna si luhoi torea e Isu Kristo. ¹⁵*Hita e huriki si moro pali na niluhoi torea e Kristo si gi luhoi maea. E rei ne mua mu luhoi tebi, a Vure bara i vakalohoka mua. ¹⁶Pali a ra lohokanga si bole pali, si gi nugu tatea.

¹⁷*Mua e huriki a turagu, mu rata manga iau. Mu matanono, mu toni e huriki ri laho manga a hini a vakasiri mua mu gu laho vona. ¹⁸I kupo e huriki ri laho manga a pile na kai tavalavala ne Kristo. Balaka kupo a vakalongo mua ne ria. Ngane a vakalongo tabu mua, a tangi. ¹⁹*A vure ne ria, a ningaru hale na kakaine ria. A bagetua ne ria a maka naro ni maruhu ri rata. Ri luhoi kunana a maki na malala. Bara ri vurua. ²⁰*Pali a tanga muholi ne hita, meli na hunu. Si davea e Bakovi Dag, e Isu Kristo, ge valai vona, ge korimule hita. ²¹*Bara i rata a kakaine hita tavula i mapulo, bara i bele manga a kakaine Kristo, ra i bagetu hateka. Bara i rata mavonga na nitora vona, ra i rata a maki lobo i tabuli na limana.

4

¹*I mavonga, mua e huriki a turagu, mu pesi tata mavonga turana e Bakovi Dag. A ngaru hateka mua, a vivi ne mua. A ngaru hateka ni matai mua. Mu vakabagetu a leho nau.

E Paulus i Vakatora a Niluhoi ne Huriki

* **3:4:** Apo 22:3; 2Ko 11:18 * **3:5:** Luk 1:59; Apo 23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Apo 8:3 * **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Rom 3:21-22 * **3:10:** Rom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Tim 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16 * **3:19:** Rom 16:18 * **3:20:** Epe 2:6,19 * **3:21:** 1Ko 15:28,42-53 * **4:1:** 1Tes 2:19-20 * **4:3:** Luk 10:20 * **4:3:** E Sisigos, a nita Grik. A pelegona i manga e "turagu muholi."

² O Eudia, o Sintike, a ngaru muru gu pesi palupu na niluhoi i taku, a vuhuna muru rihi e Bakovi Dagi. ³ *Pali ioe Sisogos* tara, o kori a ngatavine ala rua nga. Rua varago ru leho turagu ni vakalongo a Velenga Kamumu. Mete leho turana e Klemen, e huriki ranga, a rane ria ni here na buk na nimahuri.

⁴ Mu vivi vakaroro ne Bakovi Dagi. A taki tabu, mu vivi. ⁵ *Mu ta madoru mai e huriki lobo. E Bakovi Dagi i tabukoi ge valai, ⁶ *i mavonga naha ni loho pae vona tara maki. Pali mu vasileki na maki lobo. Mu takia a Vure a ra maki mu ngarua. Mu kavurike ia vona a maki lobo i rata pali.

⁷ *Lakea a nivalemu na Vure, ge matakari a hatene mua, a niluhoi ne mua, a vuhuna mu rihi e Isu Kristo. A nivalemu iea i kamumu hateka, si keri ni lohoka lobo vona, i uka harena.

⁸ Mua e huriki a turagu, a maka naro i muholi, a maka naro ni togo, a maka naro malamala, a naro kiripiripi, a naro kamumu e huriki ri ngaru, a naro e huriki ri kavurikea, a maka maki i kamumu, a maka maki e huriki ri kavurike, mu luhoi tata a maki nga. ⁹ *A maka naro a tovo mua vona, a ngava mu longo nau, a naro mu matai a rata, mu rata, lakea a Vure na nivalemu bara i made turane mua.

A Kinori

¹⁰ A kavurikea e Bakovi Dagi a vuhuna mu luhoi tabu iau. Hosi mu luhoi iau, pali mu uka dala ni kori iau. ¹¹ I uka ma a bala tara maki, pali a tovo pali ni vivi kunana. Iau a tahoka a maki, o a bala a maki, a vivi kunana. ¹² Iau a made navai, a bala a maki, o a tahoka a maki i kupo, a maru, o a vitolo, iau a lohoka ni made kamumu kunana. ¹³ *E Kristo i

vakatora iau, lakea a kara ni rata a maki lobo.

¹⁴ Pali i kamumu mu kori iau na tahuna a bole a maregoa. ¹⁵ *Pali mua, a tara na Vure o Pilipai, mu lohoka vona, na tahuna a vara karaba ne mua a Velenga Kamumu, muri a pe a tabeke ne Masedonia, i uka tara na Vure ge tuhori iau na nilaho nau. Mua kunana mu tuhori iau. ¹⁶ Iau a made o Tesalonika, mu vakaru nau a kinori ne mua balaka rua. ¹⁷ I uka ma a ta maea mu gu vakaru tabu a kinori. A ta maea, a vuhuna a ngarua a Vure ge rata kamumu mua a vuhuna mu rata kamumu iau. ¹⁸ Pali ngane i uka ma a bala tara maki. A tahoka i kupo hateka, a vuhuna e Paproditus i habi polo nau a kinori mu vakaru valai turana. I manga a nihabi manginoro, a Vure i burongia, i vivi. ¹⁹ A vuhuna mu rihi e Isu Kristo, a Vure nau ge vakatahoka mua na maki lobo mu bala vona, ge ramai a mahala vona na hunu, i kupo hateka. ²⁰ A Vure, e Tamane hita. Ne vona kunana a bagetuanga lobo vakaroro. I muholi.

E Paulus i Tarulu e Huriki

²¹ A talo e huriki a tara na Vure ri rihi e Isu Kristo. E huriki a turane hita koea ri tagui mua. ²² E huriki a tara na Vure koea ri talo rike ne mua. E huriki ri leho pololilo na rumahariki ne Kaiser, ria ranga ri talo mua.

²³ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ge rata kamumu mua.

* 4:5: Hib 10:25,37; Iak 5:8-9 * 4:6: Mat 6:25-34; Kol 4:2 * 4:7: Ais 26:3; Ion 14:27; Kol 3:15 * 4:9: Rom 16:20 * 4:13: 2Ko 12:10 * 4:15: 2Ko 11:9

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Kolosi A Nita Vakalohoka

E Paulus a apostolo i herea ra raukea iea. Muga ne ia i luhoi torea e Kristo, i kavurike ia na hini ia a Iuda. Pali i uka ma ia a Iuda kunana, ia na tara ni gale a Pariseo, ra ri lohoka na vinara, ri ramai lobo a rabu na lotu na Iuda. E Paulus i lohoka maea, a Iuda tara i luhoi torea e Kristo i uka ma ge ramai lobo a rabu na lotu ne ria.

A Vure i kado purua e Paulus ge tovo a nitane Kristo ne huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda. E Paulus a Iuda, ni poda o Tarsus, a tanga i matakaria e Rom. I made na tanga iea na pida ranga muri na hini i luhoi torea e Kristo (Gal 1:21). Ra i maea, i lohoka vona a rabu na lotu ne huriki a Rom, a Grik.

Ra raukea iea i here palupu turana raukea i here lakea ne huriki a tara ne Kristo o Epesus, o Pilipai. I mata manga na parava iea tara, e Paulus i herea ra raukea i lakea ne Pilemon, i made o Kolosi. E Paulus i here ra raukea nga na pida i ravulu tolu muri ne Isu i mate, i mahuri mule.

A tanga e Kolosi i tabuli na gagana naru e Likus iea o Asia kiroko. Ra robo iea mona ni gale e Teki. A tanga e Laodisia e Hirapolis ru pesi na tabeke na nirolona haro ne Kolosi, tabukoi na tanga e Epesus. A tanga e Epesus i tabukoi na gagana dari. Bara viri i pea e Kolosi ge laho lakea o Epesus, bara i laho na kilomita i 160.

E huriki a Perga a tahotanga na tanga e Kolosi. Pali e huriki a Iuda turana e huriki a Grik ri valai ri made turane ria. A tara ne Kristo o Kolosi, e huriki a Perga, a Grik, turane huriki a Iuda.

E Paulus i herea a raukea iea na tahuna i made na bavi o Rom, a vuhuna i luhoi torea e Kristo (Apostolo 28:16-31). Na tahuna e Paulus i made na bavi, e Epapras a matakari na tara ne Kristo o Kolosi i valai i gosia, i vakalongoa vona e huriki a bakovi ranga o Kolosi ri tovo a ngava taminga. Lakea e Paulus i here lakea ne ria, i taki ria ri gi nugutatea a ngava muholi ne Isu Kristo. E Paulus i taki ria nahea ri gi longo mai a maka mari ni vara taminga.

E Paulus a Apostolo ne Isu Kristo

¹ Iau e Paulus. A Vure i vulaki iau ge iau a apostolo ne Isu Kristo. Maria e Timoti miri herea a raukea iea. ² A here lakene mua e huriki a tara na Vure o Kolosi. A Vure i ru herehere mua, mu madoko turane Kristo. A Vure, e tamane hita, ge rata a naro kamumu ne mua, ge habi a nivalemu ne mua.

³ *Maria e Timoti miri vasileki vakaroro ne mua, miri kavurikea a Vure, e Tamane Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo, ⁴ a vuhuna miri longo mua mu luhoi hatekea e Isu Kristo, mu ngaru e huriki a tara na Vure. ⁵ *Mu rata mavonga, a vuhuna mu pasimata na tahuna e Isu ge bole mua, mu gu made turana vakaroro na hunu. Mu vakatubu ni pasimata mavonga na tahuna mu longo a ngava muholi, a Velenga Kamumu. ⁶ Ra Velenga Kamumu ne Isu Kristo ni tovo e huriki vona na tanga lobo na malala, lakea i rata ranga e huriki ri pulo a vilone ria. I manga kunana a naro i bele ne mua na tahuna mu longo muga a Velenga Kamumu, mu matakilalea a rabu muholi na nidodo na Vure. ⁷ *E Epapras a viri i tovo mua vona a Velenga Kamumu. Miri ngaru hatekea a bakovi iea. Ia tara a vora ne Kristo, i tuhori maria. I rata

* 1:3: Epe 1:15-16 * 1:5: Epe 1:13; 1Pe 1:4

* 1:7: Kol 4:12; Pmn 23

kamumu a leho lobo e Kristo i habi vona. ⁸ I vakalongo maria vona mu longototoa a Hanuna Vure, mu ngaru e huriki lobo.

E Paulus i Vasileki

⁹ *Na tahuna miri longo a nuverei ne mua, miri vasileki vakaroro ne mua. Miri nana vakaroro a Vure ge rata mua, mu gu gao na maki na Vure, ge habi a lohokanga ne mua, mu gu lohoka na ningaru vona. ¹⁰ Miri vasileki mavonga, a vuhuna miri ngaru mu gu laho na naro e Bakovi Dagi i ngaru mu gu laho vona, ge vivi ne mua, a leho kamumu ne mua ge tahoka a kanena, mu gu lohoka kamumu tabu na Vure. ¹¹ *A Vure ge vakatora hateka mua na nitora dagi lobo vona, lakea i uka ma mu gu tuha malulu, mu gu hatenono, ¹² *mu gu vivi ni kavurikea e Tamane hita, ra i rata mua mu kara ni bole a tabeke na maka maki i kisi puru pali meli na hunu, ne huriki a bakovi a ngatavine vona. ¹³ *A Vure i korimule hita na nitora ne Satan, i bole hita lakea na harikianga ne Tuna a hatena. ¹⁴ *Ia a viri i korimule hita, i puga vuroki a naro hale ne hita.

A Naro ne Kristo

¹⁵ *A Vure, i uka tara viri ge masia. Pali e Tuna i manga kunana a Vure, i vakasiri hita na Vure. E Tuna a Tabua i dagi hateka na maki lobo ni ratarike, ¹⁶ a vuhuna na limane Kristo kunana, a Vure i ratarike a maki lobo. I ratarike a maka maki na malala, a maka maki na hunu. I ratarike a maka maki si matai, a maka maki i uka ma si matai. I ratarike e huriki a hanitu, e huriki a agelo ri tahoka a nitora dagi turana maka maki ranga ri tahoka a nitora, ri matakari koea na malala. A Vure i

rata na limane Kristo a maki lobo ge ne vone Kristo. ¹⁷ *Na tahuna a maka maki i uka ma ni ratarike ma, e Isu Kristo i made muga pali. Na nitora vona, a maki lobo i tabuli kamumu. ¹⁸ *E Kristo i muga ne huriki a tara na Vure. Ia a vuhuna maki lobo, ia a viri i muga i pesi rike mule na matenga, ge muga na maki lobo, ¹⁹ *a vuhuna a Vure i ngaru a rabuna lobo ge tabuli vona. ²⁰ *Na nimatene Kristo na kai tavalavala, a Vure i rata a maki lobo koea na malala, meli na hunu, ri made kamumu tabu turana na nivalemu.

²¹ *Muga mu marava basi na Vure. Na niluhoi ne mua, mua a pile na Vure. A vilone mua i hale. ²² *Na nimatena, e Kristo i rata mua ngane mu made turana Vure na nivalemu. I rata mavonga a vuhuna i ngaru mu gu valai tabukoi na Vure, mu gu made malamala na matana, i uka ma ge pelekado mua. ²³ A maka ngava nga i muholi na tahuna mu nugutata, mu pesi tora na niluhoi ne mua, ma ge turari mua a maki tara bara mu vorotaparaki a maki si pasimata ni matai na Velenga Kamumu. Iau e Paulus a vora ni vakalongo a Velenga Kamumu iea, ra mu longoa pali, ni vakalongo lae ne huriki lobo na malala.

E Paulus i Tuhori e Huriki a Kolosi

²⁴ Ngane a vivi, a vuhuna a bole a nimadihi ga kori mua, ga tuhori mua e huriki a tara na Vure, mua a kakaine Kristo. A nimadihi a bole na kakaigu na rane Kristo, i uka ma ge lobo malaviriri. Bara i tabana. ²⁵ *A Vure i vulaki iau, ge iau a vora ni vakalongo a Velenga Kamumu ne mua, mu gu lohoka kamumu vona. ²⁶ *Muga, a ngava

* 1:9: Epe 1:16-17 * 1:11: Epe 1:19; 3:16 * 1:12: Epe 1:11,18 * 1:13: Luk 22:53; Epe 2:2 * 1:14: Epe 1:7 * 1:15: Ion 1:18; 2Ko 4:4 * 1:17: Ion 1:1; 8:58 * 1:18: Apo 26:23; Epe 1:22-23; Kap 1:5 * 1:19: Kol 2:9 * 1:20: Epe 1:10; 2:16 * 1:21: Rom 5:10; Epe 2:12 * 1:22: Rom 5:10; Epe 5:27 * 1:25: Epe 3:2,7-8 * 1:26: Rom 16:25-26; Epe 3:5,9

iea i kapiloho ne huriki e tubune hita, pali ngane ni pukatala ne huriki a tara na Vure, ni vakalohoka ria vona. ²⁷ Na ningaru vona kunana, a Vure i puka talea a niluhoi kapiloho vona ne ria. I ngaru ri gi lohoka vona a niluhoi kapiloho. Ra niluhoi kapiloho vona i kamumu hateka, i habi a nipara dagi ne huriki i uka ma ria a Iuda. A niluhoi kapiloho i maea: a Vure i ngaru e Kristo ge made pololilo ne mua e huriki i uka ma mua a Iuda. Ngane mu malamala bara mu pasimata vona a Vure ge bole dili mua na hunu.

²⁸ Miri vakalongo mua vona a Velenga Kamumu ne Isu Kristo. Miri tovo e huriki na lohokanga lobo, miri taki ria ri gi muri mai a nitana Vure, a vuhuna miri ngaru e huriki lobo ri gi malamala, ri gi lakea na Vure. Na tahuna ri gi bele na Vure, miri ngaru ria ri gi bele manga e Kristo. ²⁹ *Iau a leho hateka i valai i harena mona. Ra nitora na Vure i tabuli nau, a habi lobo na leho iea.

2

Naha Ni Muri Mai a Ngava Taminga

¹ Mua e huriki a Kolosi, turana e huriki a Laodisia, turana e huriki ranga i uka ma ri matai iau ma, a ngaru mu gu lohoka nau, a leho hateka ni tuhori mua. ² A leho hateka ni tuhori mua mu gu pesi tora palupu, mu gu vangaru. A leho hateka ni tuhori a niluhoi ne mua, mu gu lohoka vona a nita kapiloho na Vure. E Kristo kunana ia a vuhuna a nita kapiloho iea. ³ *A lohokanga lobo, a niluhoi kamumu lobo i tabuli ne Kristo.

⁴ *A here lakea ne mua a ngava iea, a vuhuna a marikoi tara viri ge tami mua na ngava taminga i

nangi kamumu. ⁵ *Iau i uka ma made turane mua, pali a niluhoi nau i tabuli turane mua vakaroro. A vivi vona a hini mu pesi taku mu luhoi torea e Kristo.

⁶ Lakea, i manga a hini mu bolela hosi e Isu Kristo ge ia a Bakovi Dagi ne mua, ngane a ngaru mu gu laho turana vakaroro. ⁷ *Mu laho turana maea: Mu madoko turane Kristo, mu kuru rike na rabuna, mu pesi tora na niluhoi ne mua i manga kunana a ngava ni tovo muga mua vona, mu kavurike vakaroroa a Vure.

⁸ Mu matadoko ne huriki, ma ri gi tami mua, ri gi kolotata mua na ngava tavula na niluhoi na malala. A niluhoi iea i uka ma i valai ne Kristo, i valai ne huriki a gare hosi, ne huriki a hanitu. ⁹ *Nahea ri gi tami mua, a vuhuna a naro lobo na Vure i tabuli pololilo na kakaine Kristo. ¹⁰ *Mu madoko pali turane Kristo, ra viri i rangi lobo a maka hanitu, a nitora koea na malala.

¹¹ *Mu madoko turane Kristo, i puga vuroki a naro hale ne mua, i manga a rabu ni pala a kulina viri. ¹² *Na tahuna ni vahilolo mua, i manga a Vure i tanu mua turane Kristo. Lakea mu pesi rike turane Kristo, a vuhuna mu luhoi tora a nitora na Vure, ra nitora na Vure i vakamahuri mulea e Kristo na matenga. ¹³ *Hosi mu marava basi na Vure, i manga mu mate pali, a vuhuna mu rata vakaroro a naro hale. Pali a Vure i vakamahuri mua, mu gu made na nimahuri karaba turane Kristo. A Vure i puga vuroki lobo a naro hale ne hita. ¹⁴ *A maka naro hale lobo si rata ni here puru, muri ma bara ni pelekado hita, si vurua ne ria, a vuhuna si longotaro a vinara. Pali a Vure i ravunu vuroki pali a ngava na maka naro hale ne hita ta ni gi

* 1:29: Epe 3:7,20; Pili 4:13 * 2:3: 1Ko 1:24,30 * 2:4: Rom 16:18 * 2:5: 1Ko 5:3

* 2:7: Epe 3:17 * 2:9: Ion 1:14,16 * 2:10: Epe 1:21-22 * 2:11: Rom 2:29 * 2:12:

Rom 6:4 * 2:13: Epe 2:1,4-5 * 2:14: Epe 2:14-16; 1Pe 2:24

pelekado hita vona. I ravunu vuroki lobo a maka ngava nga, i paditata na kai tavalavala turane Kristo na tahuna i mate. ¹⁵ Muri i vakalobo a nitora ne huriki a hanitu, a taua ri matakari koea na malala. I vakasiri kavakava e Kristo i ratapile ria pali na tahuna i mate na kai tavalavala. I rangi ria, i rata ria ri manga a maki tavula na matane huriki.

Naha Ni Muri Mai a Vinara na Malala

¹⁶ *Lakea, nahea tara viri ge pelekado mua na maki mu kani, na maki mu ninu, na habu na lotu, na habu na keva karaba o na Parava Nimalo. ¹⁷ *Naha ni longo mai ria, a vuhuna a maka naro nga, a hanuna maki ta ge bele muri ma. Pali a ngava muholi, si longo ne Kristo. ¹⁸ Naha ni vakahale mua mu gu longo mai a viri i tamilalu ni vakakiroko ia, ge taki mua mu gu kavurike e huriki a agelo. A bakovi maea i luhoi hateka a maki i vurena vona. I uka ma i luhoi a Vure. I bibi rike mule tavula ia na maka niluhoi vilihi. ¹⁹ *A bakovi maea i uka ma i pesi tata turane Kristo. E Kristo i muga, i matakari e huriki a murimuri vona ri laho palupu. I manga kunana a gina bakovi, i habi a maki ni kani vona a maka tabeke lobo na kakaina, lakea ri leho, ri koru palupu na nitora na Vure.

²⁰ *Mu mate pali turane Kristo, lakea e huriki a hanitu i uka ma ri gi matakari tabu mua. Pali i navai mu tabana ni muri mai a vinara na malala, a vilo hosi na malala i ta maea, ²¹ "Naha ni nugua a maki iea! Naha ni kania a maki iea! Naha ni padoia a maki iea!" ²² *Ra maka vinara nga, i uka ma ri gi tabuli vakaroro, bara ri lobo, a vuhuna a ngava na malala kunana. ²³ Muholi,

a maka vinara na malala nga ri mata manga a niluhoi kamumu. E huriki ri ramai a maka vinara nga ri tatami ni kavurike a Vure. Ri tatami ni vakakiroko ria, ri ngaru ni vakalobo a ningaru na naro hale na hatene ria, lakea ri ubi mule ria. Pali a maka naro nga, ri keri ni vakalobo a ningaru na rabu hale pololilo na hatene ria.

3

Si Mahuri Mule Pali Turane Kristo

¹ *A Vure i vakamahuri mua pali turane Kristo. I mavonga, mu luhoi kunana a maki na hunu. E Kristo i made vonga na limana kanena Vure. ² *Naha ni luhoi a maki na malala, mu luhoi kunana a maki na hunu. ³ Mu luhoi a maki na hunu, a vuhuna mu mate pali, mu kapiloho turane Kristo pololilo na Vure. ⁴ E Kristo i rata hita si mahuri. Na tahuna ge valai tabu, bara mu pesi turana na bage-tuanga vona.

⁵ *Lakea ngane, mu vakalobo liu a maka naro hale na malala i tabuli na hatene mua. Naha ni rata a rabu na molenga, naha ni gaodeko, naha ni ngutu na bakovi o a ngatavine tara. Naha ni ngutu na maki na viri tara. A viri i ngutu na maki na viri tara i manga kunana i kavurike a vure tebi. ⁶ A naro hale nga kunana ri vakabele a rongova dagi na Vure. ⁷ Hosi mu ramai a maka ningaru hale nga. ⁸ *Pali ngane naha ni rata tabu a maka naro hale nga: naha ni hinihate, naha ni mata robo, naha ni marikoi a viri, naha ni padimomo, naha ni harogi a viri, ⁹ *naha ni tami e huriki a turane mua. Naha ni rata tabu a maka vilo nga, a vuhuna mu pe pali a naro hosi, ¹⁰ *mu bole pali a vilo karaba. Ra vilo karaba a Vure i

* 2:16: Rom 14:1-13 * 2:17: Hib 8:5 * 2:19: Epe 2:21; 4:16 * 2:20: Gal 4:3,9; 1Tim 4:3

* 2:22: Mat 15:9 * 3:1: Sng 110:1; Mrk 12:36; 16:19; Epe 1:20 * 3:2: Mat 6:33 * 3:5:

Rom 6:6,11; Epe 4:19; 5:3-6 * 3:8: Epe 4:25-29; 5:4 * 3:9: Epe 4:22,25 * 3:10: Epe 4:24

ratarikea, i rata karabea vakaroro, ge manga a vilona, lakea bara mu lohoka muholi na Vure. ¹¹ *Na matana Vure e huriki a Iuda, e huriki i uka ma ria a Iuda, e huriki ni pala a kuline ria, e huriki i uka ma ni pala a kuline ria, e huriki a bakovi na robo, e huriki a vora, e huriki i uka ma ria a vora, ria lobo ri palupulupu na matana Vure. E Kristo ia a maki lobo, i made pololilo ne huriki ri luhoi torea.

¹² *A Vure i vulaki mua pali, ge mua e huriki a tara vona, i ngaru hateka mua. Lakea ngane mu dodo e huriki ri tahoka a maregoa, mu tuhori ria. Naha ni kavurike mule mua, mu vakakiroko mua, mu made madoru turane huriki a turane mua. Mu hatenono, naha ni hinihate. ¹³ *Mu made kamumu turana e huriki lobo, mu lohopile a naro hale ri rata virihi mua vona. I manga kunana e Bakovi Dagi i puga vuroki a naro hale ne mua, mua ranga mu lohopile a naro hale ni rata virihi mua vona. ¹⁴ *Mu ngaru e huriki a turane mua. Ra naro ni vangaru i rangi a naro lobo, i rata e huriki ri vamade palupu.

¹⁵ *A nivalemu ne Kristo ge matakari a niluhoi ne mua, ge ratea a niluhoi ne mua ge kamumu, a vuhuna a Vure i vulaki mua mu gu made palupu na nivalemu i manga a kabu i taku. Mu kavurike vakaroroa a Vure. ¹⁶ *Mu bolea a nitane Kristo ge tabuli kamumu pololilo na hatene mua. Mua takutaku mu tovo mu habi a niluhoi kamumu ne huriki a turane mua. Mu kalolo a maka linge na lotu, a linge vasileki, mu kavurikea a Vure. ¹⁷ *A ra maki mu taki, a ra maki mu rata, mu rata na rane Isu a Bakovi Dagi, mu kavurikea a Vure e Tamane hita.

¹⁸ *Mua o huriki a ngatavine, mu longototo e girihine mua. A naro iea i malamala na matane Bakovi Dagi.

¹⁹ *Mua o huriki a bakovi, naha ni rata hale e girihine mua. Mu ngaru ria.

²⁰ *Mua o huriki a koma mu longototo e tamane mua e kinane mua, a vuhuna e Bakovi Dagi i vivi vona a naro iea.

²¹ *Mua o huriki a tamana koma, naha ni tahate vakaroro e huriki e tune mua. Bara mu tahate vakaroro ria, bara i madihi a hatene ria, ri rihate.

²² *Mua o huriki a vora, mu longototo a ngavane huriki a bakovi dagi ne mua koea na malala. Naha ni leho kunana na tahuna ri pesi tabukoi ne mua. Naha ni leho ni gi bibi rike a rane mua. Mu leho kamumu a vuhuna mu ngaru ni togo a Vure. ²³ A ra leho mu rata, mu rata na hatene mua. Naha ni leho manga mu rata a leho na bakovi kunana. Mu leho manga mu rata a leho ne Bakovi Dagi, ²⁴ a vuhuna mu lohoka vona, muri ma e Kristo a Bakovi Dagi bara i kona kamumu mua. Bara mu bolea ra mapa i ta muholi vona ge habi ne huriki a tara vona. E Kristo kunana a viri mu vora vona. ²⁵ *Mu longo kamumu. A viri i rata a naro hale, a Vure bara i vakamadihia na naro hale i ratea. A Vure i pelekado a narone huriki lobo na naro i taku kunana.

4

¹ *Mua e huriki a tahona vora, mua ranga, mu rata a naro kamumu ne huriki a vora, a vuhuna mu lohoka vona, mua ranga mu tahoka a Tahone mua i made na hunu.

A Naro na Nivasileki

* **3:11:** Gal 3:28 * **3:12:** 1Pe 2:9 * **3:13:** Epe 4:2,32 * **3:14:** Rom 13:8-10 * **3:15:** 1Ko 12:27; Epe 4:4; Pili 4:7 * **3:16:** Epe 5:19 * **3:17:** 1Ko 10:31; Epe 5:20 * **3:18:** Epe 5:22 * **3:19:** Epe 5:25 * **3:20:** Epe 6:1 * **3:21:** Epe 6:4 * **3:22:** Epe 6:5-8 * **3:25:** Rom 2:11 * **4:1:** Epe 6:9 * **4:2:** Epe 6:18; Pili 4:6

² *Mu vasileki vakaroro, naha ni malo. Na tahuna mu vasileki, mu matadoko, mu kavurikea a Vure.

³ *Mu vasileki na Vure ge tuhori maria, ge kado a dala ne maria, miri gi vakalongo tabu a nita kapi-loho ne Kristo. Ngane a made na bavi, a vuhuna a vakalongo e huriki na nita iea. ⁴ Mu vasileki nau ga tovo kavakava e huriki vona ra ngava iea, i manga a hini a Vure i ngaru ga rata. ⁵ *Mu luhoi kamumu, mu rata a naro mala-mala ne huriki i uka ma ri luhoi torea e Isu Kristo. Na tahuna mu made turane ria, mu taki kunana a maki ne Kristo. ⁶ *Mu ta kamumu mai ria, mu tuveve kamumu ria vona a nita muholi. Na tahuna ri nana mua, mu koli kamumu a ninana ne ria.

E Paulus i Rudu e Tikikus e Onesimus

⁷ *E Tikikus bara i vakalongo mua vona iau a made navai. A ngaru hatekea. I rata kamumu a leho lobo e Bakovi Dagi i habia vona, miri leho palupu ne Bakovi Dagi. ⁸ *A rudu lakenea, ge vakalongo mua vona a leho miri rata koea, ge vakatora a niluhoi ne mua. ⁹ *A bakovi na tanga ne mua, e Onesimus, ia tara a rudua ge turane Tikikus. E Onesimus i luhoi torea e Bakovi Dagi, miri ngaru hatekea. Rua varago ru gu vakalongo mua vona a maka maki i bele koea.

E Paulus i Talo e Huriki

¹⁰ *E Aristakus i dili turagu na bavi koea, i talo rike a haro kamumu ne mua. E Markus, e tarine Barnabas, ia tara i talo rike ne mua. Hosi a vakalongo mua vona e Markus. Na tahuna ge bele iene, mu tagui ia. ¹¹ A bakovi ni gale e Isu, a rana kalale vona e Iustus, ia tara i talo rike a haro kamumu ne

mua. Ra bakovi nga, tou kunana a bakovi o Israel, to leho turagu koea ni tovo e huriki na nitana Vure. To vakatora a niluhoi nau.

¹² *E Epapras ia a bakovi na tanga ne mua, a vora ne Isu Kristo, ia tara i talo mua. I vasileki hateka vakaroro ne mua mu gu pesi tora na ningaru lobo na Vure, mu gu gao ni ramai a Vure, mu gu longo mai a ngavana Vure. ¹³ Iau a taki mua, i leho hateka ni kori mua turane huriki ri made na vuhutanga e Laodisia, e Hirapolis. ¹⁴ E Lukas, ra dokta si ngaru hatekea, turane Demas rua ranga ru talo rike a haro kamumu ne mua.

¹⁵ A ngaru mu gu habi a nitalo nau ne huriki a tara na Vure o Laodisia. A haro kamumu na ngatavine e Nimpa, turana e huriki a tara ri vapopo na ruma vona. ¹⁶ Na tahuna mu gi lobo a raukea iea, mu vakaru lakea ne huriki a tara o Laodisia, ria ranga ri gi gia. Pali ra raukea tara a vakaru lakea o Laodisia, ia tara mu bolea mu gia.

¹⁷ *Mu takia e Arkipus mu ta maea, "Ra leho o bolea ne Bakovi Dagi, o leho kamumu vona o vakaloboa."

¹⁸ *Iau e Paulus a herea na limagu a ngava nitalo nga, a talo rike a haro kamumu ne mua lobo. Mu luhoi iau, a tabana na nimade na bavi. A Vure ge rata a naro kamumu ne mua.

* 4:3: Rom 15:30; Epe 6:19

* 4:5: Epe 5:15-16

* 4:6: Epe 4:29; 1Pe 3:15

* 4:7: Epe

6:21 * 4:8: Epe 6:22

* 4:9: Pmn 10-12

* 4:10: Apo 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Tim 4:11

* 4:12: Kol 1:7; Pmn 23-24

* 4:17: Pmn 2

* 4:18: 1Ko 16:21

A Mugana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Tesalonika A Nita Vakalohoka

E Paulus, a apostolo, i herea a raukea iea.

A tanga e Tesalonika mona ni gale e Salonika, a tanga na tabeke mule sike ne Gris. Na parava ni here a raukea iea, ra tabeke iea ne Gris ni gale e Masedonia.

A tanga e Tesalonika i pesi na dala ne huriki a Rom ni gale Via Egnatia, ni rata na tabekena dari mule sike i lakea na tabekena dari mule puru ne Masedonia.

A tanga e Tesalonika ni hae na pida 315 BC. I bele manga a tanga dagi a murina maka sip ri dili vona ne Masedonia.

E huriki a Rom ri bolea a tanga e Gris na pida 167 BC Ri verua e Masedonia na tabeke i va, ri ratea e Tesalonika a tanga dagi na tabekena tara.

Na pida 146 BC ri rata a maka tabeke ranga i manga a tabeke i taku ni gale e Masedonia. Muri e Tesalonika i bele manga a tanga dagi na tabeke iea. Na pida 42 BC a tanga iea i matukapaga ne Rom. Ri matakari mule ria.

E Paulus i herea a raukea iea, ge vakatora a niluhoi ne huriki a tara ne Kristo o Tesalonika, a vuhuna e huriki ranga ri loho lege vona garika e Kristo ge hamule valai.

¹ *Iau e Paulus, turane Sailas, e Timoti mete herea a raukea iea i lakene ne mua o Tesalonika, ra mua e huriki a tara na Vure, e Tamane hita, e Isu Kristo a Bakovi Dagi.

A Vure ge rata kamumu mua, ge habi a nivalemu ne mua.

A Niluhoi ne Huriki a Tesalonika

² Na parava lobo mete luhoi mua, mete kavurikea a Vure, mete luhoi mua na tahuna mete vasileki. ³ *Na tahuna mete vasileki na Vure, e Tamane hita, mete luhoi mulea a leho kamumu mu ratea a vuhuna mu luhoi torea a Vure, a leho kamumu mu ratea a vuhuna mu ngaru e huriki.

Mete luhoi mule tabu a hini mu hatenono na tahuna mu bole a nimadihi, a vuhuna mu pasimata ne Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita ge hamule valai. ⁴ Mua e huriki a turagu, a Vure i ngaru hateka mua. Mete lohoka vona i vulaki mua.

⁵ *Mete lohoka vona, a vuhuna a Velenga Kamumu mete vakalongo ne mua, i uka ma a ngava kunana. I bele turana nitara na Hanu Kiripiripi. Mu matai kavakava a hini mete luhoi hateka a ngava iea, a vuhuna mu matai a rabune mateu na tahuna mete made turane mua. A rabu mete rata ne vona ni tuhori mua kunana.

⁶ *Muri mu ramai a rabune mateu, a rabune Bakovi Dagi, a vuhuna mu bole a maregoa na tahuna mu luhoi torea a nitana Vure. Pali mu pitei na nipitei na Hanu Kiripiripi.

⁷ Lakea e huriki ri luhoi torea e Kristo o Masedonia, o Akaia, ri longo mua, mu rata a naro kamumu, lakea ri ngaru ni ramai.

⁸ I muholi, e huriki o Masedonia, e huriki o Akaia ri longo ne mua a nitane Bakovi Dagi, i manga si longoa a viri basi i pupu a tavure. I uka ma e huriki nga kunana ri longoa. E huriki na tanga i kupo ri longo a velengane mua mu luhoi torea a Vure, lakea i uka ma mete vakalongo tabu ria. ⁹ Ria kunana ri tuverei polo ne mateu na hini mu tagui kamumu mateu. Ri tuverei tabu ne mateu na hini mu ha taro pali a maka vure taminga, mu ramai a Vure muholi, ra Vure mahuri. ¹⁰ Ri tuverei tabu ne

* 1:1: Apo 17:1-9 * 1:3: 1Ko 13:13; Kol 1:4-6

* 1:5: 1Ko 2:4-5

* 1:6: Apo 17:5-9

mateu na hini mu pasimata ne Tuna, e Isu, ge hamule valai na hunu, ra viri a Vure i vakamahuri mulea na matenga. Ia kunana i korimule hita na rongova na Vure ta ge valai.

2

A Leho e Paulus i Rata o Tesalonika

¹ Mua e huriki a turagu mu lohoka vona a leho mete rata na tahuna mete made turane mua, i uka ma i velu tavula. ² *Mu lohoka vona e huriki o Pilipai ri harogi mateu, mete bole a nimadihi. Muri, na tahuna mete lakea na tanga ne mua, e huriki ala kupo ri marikoi, ri toni ni lili mateu. Pali a Vure i rata mateu, i uka ma mete mangenge ni vakalongo ne mua a Velenga Kamumu. ³ I uka ma mete mangenge, a vuhuna a Velenga Kamumu, i uka ma a ngava taminga. I uka ma mete toni ni tami mua. I uka ma mete luhoi ni rata a rabu hale.

⁴ *Mete vakalongo a Velenga Kamumu, a vuhuna a Vure i pelekado a hatene mateu, i matai i kamumu, lakea i habia ne mateu a leho ni vakalongo a Velenga Kamumu. I uka ma mete ngaru ni rata a bakovi ge vivi. Mete ngaru ni ratea a Vure ge vivi, ra viri i lohoka vona a niluhoi ne hita lobo. ⁵ Mu lohoka vona i uka ma mete tami mua na maka ngava kamumu ni bole dili mua. I uka ma mete tamilalu, mete ge bole kapiloho a moni ne mua. A Vure i lohoka vona, a ngava mete taki i muholi. ⁶ Na tahuna mete made vonga, i uka ma mete ngaru e huriki ri gi kavurike mateu. I uka ma mete ngaru mua mu gu kavurike mateu. Bara mete ngaru, bara mete vakuku mua, mu habi ne mateu a maki, a vuhuna mateu a apostolo ne Kristo. ⁷ Pali

i uka ma mete rata mavonga. Mete made madoru turane mua, i manga a ngatavine i matakari e tuna kiroko. ⁸ Mete ngaru hateka mua, lakea i uka ma mete habi kunana ne mua a Velenga Kamumu na Vure, mete habi tabu a hatene mateu lakene ne mua, a vuhuna mete ngaru hateka mua.

⁹ *Mua e huriki a turagu, i uka ma mu luhoi mule? Na tahuna mete made iene mete leho hateka. Mete leho hateka na haro a rodo, nahea mete ge habi a nimava ne mua na ni matakari mateu na tahuna mete vara mua na Velenga Kamumu. ¹⁰ Na tahuna mete made turane mua e huriki a tara na Vure iene, mete laho malamala turana Vure, mete rata a naro kamumu ne huriki lobo, i uka ma mete ratea tara naro hale. A Vure i lohoka vona. Mua ranga, mu lohoka vona. ¹¹ *Mu lohoka vona mete matakari kamumu mua takutaku, i manga a bakovi i matakari e huriki e tuna. ¹² Mete vara mua, mete luke mua, mete vakuku mua mu gu laho kamumu, ge vivi ne mua a Vure, ra Vure i gale mua mu gu dili na harikia vona, mu gu vaveru vona a bagetuanga vona.

¹³ *Na tahuna mu longoa ne mateu a nitana Vure, mu longo maia. Mu lohoka vona i uka ma a nitana bakovi. A nitana Vure. I leho pololilo na hatene mua e huriki mu luhoi torea e Kristo. Lakea mete kavurikea a Vure na parava vakaroro. ¹⁴ *Mua e huriki a turagu, a maki i bele ne mua i manga kunana a maki i bele ne huriki a tara na Vure pololilo ne Isu Kristo o Iudea. A nimadihi mu bole na limane huriki a bakovi na tanga ne mua, i manga kunana a nimadihi e huriki o Iudea ri bole na limana e huriki a Iuda. ¹⁵ *Re huriki a Iuda, ri rabalaki hosi e huriki a propet. Ri rabalakia e Isu

* 2:2: Apo 16:19-24; 17:1-9 * 2:4: Gal 1:10 * 2:9: Apo 20:34 * 2:11: Apo 20:31

* 2:13: 2Tes 2:13 * 2:14: Apo 17:5 * 2:15: Apo 9:23,29; 13:45,50; 14:2,5,19

a Bakovi Dagi. Muri ri lili tala mateu vonga. A Vure i uka ma i vivi ne ria. Ri gege e huriki lobo,¹⁶ a vuhuna ri ngaru ni ta pupukari mateu nahea mete ge vakalongo a Velenga Kamumu ne mua e huriki i uka ma mua a Iuda. Ri koi mu gu bole a nimahuri vakaroro. Ra i mavonga, a naro hale ne huriki a Iuda nga ri vakalipopo ri kupo hateka. Ngane a Vure i madihi a hatena pali ne ria, i pelekado ria.

E Paulus i Pasimata ni Matai Tabu Ria

¹⁷ Mua e huriki a turagu, mete dodo hateka na tahuna ni tono tala mateu rira na tanga ne mua. I muholi ri tono tala mateu, pali mete luhoi bala mua. Mete pasimata ni matai tabu mua, lakea mete toni ni hamule ni matai mua tabu.¹⁸ Mete ngaru ni lakene. Iau, e Paulus, a toni ni lakene balaka kupo. Pali e Satan i pututagu a dalane mateu.¹⁹ *Mete ngaru ni matai tabu mua, a vuhuna mete vivi ne matou. Mu rata mateu mete pasimata ni matai tabua e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita. Na tahuna i hamule valai, bara si bibi rike a rane mua.²⁰ I muholi hateka, mete vivi ne mua, mete kavurike mua na matane huriki ranga.

3

¹ *Mete dodo hateka mua, lakea mete koi ni dava tabu. Mete luhoi i kamumu maria e Sailas miri gi made kikeri koea o Atens,² *miri rudu lakenea ne mua e Timoti. Ia a turane hita, a vora na Vure ni vakalongo a Velenga Kamumu ne Kristo. Miri rudu lakenea ge vakatora a niluhoi ne mua,³ *ma ge vakaviliha a niluhoi ne mua a maregoa nga, ra mu dili vona ngane. Mu lohoka vona, a Vure i vulaki hita si gi bole a maregoa nga.⁴ Mu lohoka vona, na

tahuna mete made turane mua, mete vakalongo vakaroro mua ne huriki bara ri vakamadihi mua. Mu lohoka kamumu vona i bele pali manga a hini mete taki mua vona.⁵ A lohoka vona muga bara ni vakamadihi mua, lakea a marikoi ni dava tabu. A rudua e Timoti i lakene ne mua, ge vakalongo iau vona mu tabana ni luhoi torea e Kristo, o i uka. A mangenge vona a bakovi ni toni, ma ge toni mua, muri bara i velu tavula a leho dagi ne mateu.

E Paulus i Vivi

⁶ *E Timoti i pe mua, ngane i luve pali koea, i vakalongo maria ne mua. I taki mu tabana ni luhoi torea a Vure, mu tabana ni vangaru. I taki iau mu luhoi maria na hatene mua na parava vakaroro, mu ngaru hateka ni matai maria, i manga kunana maria miri ngaru ni matai mua.⁷ *Mua e huriki a turagu, ngane mete bole a nimadihi, a maregoa. Pali a velengane mua, mu tabana ni luhoi torea a Vure, i luke mateu.⁸ Mete lohoka vona ngane mu tabana ni pesi tora turane Bakovi Dagi, mete vivi tabu ngane.⁹ Mete kavurike hatekea a Vure, a vuhuna mete vivi hateka ne mua.¹⁰ Mete vasileki tora vakaroro na Vure ge longo mai a ningaru mateu, mete ge matai tabu mua, mete ge vakatora a niluhoi ne mua.

¹¹ Mete ngarua a Vure, e Tamane hita, turana Bakovi Dagi ne hita e Isu, ru gu kado puru a dalane mateu, mete ge lakene.¹² A Bakovi Dagi ge rata mua mu gu vangaru hateka tabu, mu gu ngaru hateka tabu e huriki ranga, ge manga a hini mete ngaru hateka mua.¹³ I mavonga, a Vure, e Tamane hita, i uka ma ge padi virihi mua vona tara ngava, bara mu malamala na matana, na tahuna a Bakovi Dagi

* 2:19: Pili 2:15-16; 4:1; 2Tes 1:4

* 3:1: Apo 17:15

* 3:2: Apo 16:1-3

* 3:3: 2Tim 3:12

* 3:6: Apo 18:5

* 3:7: 2Tes 1:4

ne hita, e Isu, ge hamule valai turana e huriki a viri malamala vona.

4

A Naro a Vure i Vivi Vona

¹ Mua e huriki a turagu, mete vara mua pali mu gu laho navai, a Vure ge vivi ne mua. I muholi, mu laho maea pali. Ngane mete nana tora mua, mete taki mua na rana Bakovi Dagi ne hita e Isu, mu gu ramai vakaroro tabu a maka naro nga.

² Mu lohoka vona a vinara lobo mete taki mua vona na rane Isu a Bakovi Dagi. ³ *A Vure i ngaru mua mu gu malamala na matana. I mavonga, mu lelerau vona a maka naro na molenga. ⁴ *I ngaru mu gu pahadanu a ningaru na kakaine mua, mu gu ramai a naro malamala. I mavonga e huriki ri gi togo mua. ⁵ Nahea ge turari mua a ningaru na malala, mu gu rata a maka naro na molenga, i manga e huriki ri made na uvo ri rata. I uka ma ri lohoka na Vure. ⁶ I mavonga, nahea a bakovi ge tami e turana, ge rata halea, ge tulia e girihina. Mete taki mua pali, e huriki a bakovi ri ratea a naro hale iea e Bakovi Dagi bara i vakamadihi ria. ⁷ *A Vure i gale hita i uka ma si gi ramai a naro hale. I gale hita si gi ramai a naro malamala. ⁸ *I mavonga, a viri i longotaroa a ngava iea, i uka ma i longotaro a ngavana bakovi kunana. I longotaro a nitana Vure, ra Vure i habi a Hanu Kiripiripi ne mua.

⁹ *A ngava ni vangaru e huriki a turane hita, i uka ma mete ge here puru, a vuhuna a Vure i tovo mua pali vona a naro na nivan-garu. ¹⁰ I muholi ngi, mu ngaru hateka e huriki a tara ne Kristo

o Masedonia. Ngane mete ngaru mua mu gu ngaru hateka tabu ria.

¹¹ *Mu leho tora ni made madoru, naha ni rahi dili ioe tavula na maki na viri tara. Naha ni made tavula. Mu leho, ge manga a hini mete taki muga mua vona. ¹² Na tahuna mu rata mavonga, i uka ma mu gu taki e huriki ranga ri gi kori mua. E huriki i uka ma ri lohoka na Vure, bara ri togo mua.

E Bakovi Dagi Ge Valai

¹³ Mua e huriki a turagu, mete koi mu gu loho lege vona e huriki ri mate pali. Naha ni dodo hateka ria, ge manga e huriki a bakovi a ngatavine ranga ri dodo ria. Re huriki nga, i uka ma ri pasimata vona a parava ne huriki ri mate ri gi mahuri mule na matenga. ¹⁴ *Si lohoka vona e Isu i mate, i mahuri mule tabu. I mavonga, si lohoka vona na tahuna e Isu ge hamule valai, a Vure ge rata e huriki ri luhoi tora ia, ri mate pali, ri gi valai turana.

¹⁵ *E Bakovi Dagi kunana a viri i taki, pali ngane mete tovo tabu mua vona, na tahuna ge hamule valai, hita e huriki si mahuri, si tabana koea na malala, i uka ma si gi sike muga ne huriki ri mate pali. ¹⁶ E Bakovi Dagi kunana ge puru valai na hunu ge gale tala dagi. A ubu na agelo vona bara i gale dagi, a tavure na Vure bara ni pupu. E huriki ri luhoi torea e Kristo, ri mate pali, bara ri mahuri mule muga. ¹⁷ Muri, bara ni bole rike hita lobo e huriki si tabana koea na malala. Bara si vapopo na hunu turana e huriki ri mate pali, turana e Bakovi Dagi. Bara si made turana na parava vakaroro. ¹⁸ Mu vakalongo e huriki a tara na Vure vona ra ngava iea, mu gu vakatora a niluhoi ne ria.

* 4:3: 1Tes 5:23; 1Pe 1:16

* 4:4: 1Ko 6:13

10:16; 2Ko 1:22

* 4:9: Ion 13:34

* 4:11:

* 4:15: 1Ko 15:51-52

* 4:7: Hib 12:14; 1Pe 1:15-16

* 4:8: Luk

Epe 4:28

* 4:14: Rom 14:9; 1Ko 15:3-4,12

5

E Bakovi Dagi Ge Hamule Valai

¹ Mua e huriki a turagu, i uka ma mete ge taki mua vona a parava ge bele vona a maka maki nga,

² *a vuhuna mu lohoka vona pali a parava e Bakovi Dagi ge i hamule valai vona, bara i bele vakaturutu kunana, i manga a bakovi i panaho i bele vakaturutu na rodo.

³ *Na tahuna e huriki ri taki ta ri made kamumu, ta ri made na nivalemu, i uka ma ge tabaka bara i bele vakaturutu ne ria a vuranga. Bara i bele vakaturutu i manga a nimadihi i bele vakaturutu na ngatavine i pahea a koma. Na tahuna a parava iea i bele, i uka tara viri ge lelea.

⁴ Pali mua e huriki a turagu, a parava iea i uka ma ge vakaturutu mua, ge manga a bakovi ni panaho i vakaturutu a tahona ruma. I uka ma ge vakaturutu mua, a vuhuna mua i uka ma mu made na uvo. ⁵ *I uka ma si made na uvo na rodo. Mua e huriki a bakovi na haro, a hini palala. ⁶ I mavonga, nahea si gi mahita manga e huriki ranga. Si gi matapara, si gi matakari kamumu a nilaho ne hita. ⁷ Mu lohoka vona, e huriki ri mahita na rodo. E huriki a bakovi ni ninu a naru vagole, ri ninu na rodo. ⁸ *Pali hita e huriki a tara na haro. I mavonga, si gi matakari kamumu a nilaho ne hita, si gi luhoi torea a Vure, si gi vangaru. Na tahuna si rata mavonga, i manga si nugu a galeu, i matakari a ngalane hita. Si gi pasimata na Vure ge korimule hita. Na tahuna si rata mavonga, i manga si kube a hineva ge tora, i matakari a gine hita.

⁹ A Vure i vulaki hita i uka ma ge tahate hita. I vulaki hita, ge korimule hita e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita. ¹⁰ *I mate ge kori

hita, lakea hita e huriki si mahuri, turana e huriki ri mate pali si gi made turana. ¹¹ I mavonga, mu vatuhori a niluhoi ne mua, mu vadorike, ge manga a hini mu rata ngane.

A Nilobona Ngava

¹² Mua e huriki a turagu, mu togo e huriki ri leho hateka ne mua, ri matakari mua na rane Bakovi Dagi, ri vara mua nahea mu gu rata a naro hale. ¹³ Mu luhoi a maka leho ri rata, mu togo hateka ria, mu ngaru hateka ria. Mu valemu.

¹⁴ *Mua e huriki a turagu, mete ngaru mua mu gu taki tora e huriki ri laho tavula ri gi leho. Mu vakatora a niluhoi ne huriki ri mangenge. Mu tuhori e huriki ri uka a nitora. Mu hatenono vona e huriki lobo. ¹⁵ *Na tahuna e huriki ri rata hale mua, naha ni koli. Na parava vakaroro mu rata a naro kamumu ne turane mua. E huriki polovavo ranga, mu rata a naro kamumu ne ria.

¹⁶ *Mu vivi na parava vakaroro. ¹⁷ Mu vasileki vakaroro. ¹⁸ *A ra maki ge bele ne mua, mu kavurike kunanea a Vure, a vuhuna a Vure i ngaru mua e huriki a tara ne Isu Kristo mu gu rata mavonga.

¹⁹ *Naha ni hehe vona a leho na Hanu Kiripiripi. ²⁰ Naha ni biu a ngavana viri i rata a nita propet.

²¹ *Pali mu pelekado kamumu a ngava lobo ne ria. A ngava ge muholi, mu longo mai. ²² A ngava ge hale, mu malele ha vona.

²³ *A Vure a vuhuna a nivalemu. Ia a viri ge rata mua mu gu malamala liu na matana. Ge matakari a hanune mua, a niluhoi ne mua, a kakaine mua, lakea na tahuna e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita ge hamule valai, bara i matai mua mu laho malamala. ²⁴ A Vure, ra

* 5:2: Mat 24:42-43; 2Pe 3:10; Kap 3:3 * 5:3: Mat 24:39; Luk 21:34-35 * 5:5: Rom 13:12

* 5:8: Ais 59:17; Epe 6:14,17 * 5:10: Rom 14:8-9; 1Tes 4:14 * 5:14: 2Tes 3:6,11 * 5:15:

Rom 12:17; 1Pe 3:9 * 5:16: Pili 4:4 * 5:18: Epe 5:20 * 5:19: Epe 4:30 * 5:21: 1Ion

4:1 * 5:23: 2Tes 3:3

viri i gale mua, bara i rata a maki nga, a vuhuna i taki ge rata. I ramai vakaroro a nitana.

²⁵ *Mua e huriki a turagu, mu vasileki na Vure ge tuhori mateu.

²⁶ Mu tagui e huriki iene ri luhoi torea a Vure.

²⁷ A taki tora mua na matane Bakovi Dagi, mu gia ra raukea iea, ge longoa e huriki a tara na Vure.

²⁸ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita ge rata kamumu mua.

* 5:25: Kol 4:3; 2Tes 3:1

A Ruana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Huriki a Tesalonika A Nita Vakalohoka

E Paulus, a apostolo, i herea a raukea iea.

I here lakea ne huriki ri made na tanga e Tesalonika, na tabeke ne Masedonia. O matai a Nita Vakalohoka ne 1 Tesalonika.

E Paulus i herea a raukea iea ne vona ni vakatora a niluhoi ne huriki a tara ne Kristo o Tesalonika. Ri loholege vona a ngava taminga i bele, ta e Kristo i hamule valai pali. I taki ria a naro hale bara i bele dagi taro, muri e Kristo bara i valai. I taki ria ri gi hatenono na nimava. E Kristo bara i valai, i vakamadihi e huriki ri gege a Velenga Kamumu.

¹ Iau e Paulus, turane Sailas e Timoti mete herea ra raukea iea i lakene ne mua o Tesalonika, ra mua e huriki a tara na Vure, e Tamane hita, e Isu Kristo a Bakovi Dagi.

² *A Vure, e Tamane hita, turane Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemu ne mua.

E Paulus i Kavurikea a Vure

³ Mua e huriki a turagu, i kamumu mete ge luhoi mua, mete ge kavurike vakaroroa a Vure, a vuhuna a niluhoi ne mua i bele tora hateka, a rabu ni vangaru i bebele dagi ne mua. ⁴ *I mavonga, mete bibi rike a rane mua na matane huriki a tara na Vure na tanga lobo, a vuhuna mu pesi tora na niluhoi ne mua, mu hatenono na tahuna e huriki ri vakamadihi mua, mu bole a maregoa.

⁵ Na tahuna mu pesi tora mavonga, i vakasiri hita na Vure i pelekado kamumu e huriki. I

mavonga, a Vure ge taki mua, mua a viri kamumu, mu gu made na harikia vona, ra ngane mu bole a nimadihi a vuhuna mu ngaru ni dili vona. ⁶⁻⁷ *A Vure i pelekado kamumu e huriki. Muri ma, a Bakovi Dagi ne hita e Isu, turane huriki a agelo hateka na Vure ri gi pe a hunu, ri gi luve kavakava turana hubena kanono. Na tahuna iea, bara i koli a narone huriki ri habi a maregoa ne mua, bara i habi a maregoa ne ria. Bara i vakalobo a maka maregoa mu tahoka, ge habi a nimalo ne mua. Mateu ranga bara i habi a nimalo ne mateu.

⁸ *E huriki i uka ma ri longototo a Velenga Kamumu ne Bakovi Dagi ne hita, e Isu, e huriki i uka ma ri lohoka na Vure, e Isu bara i vakamadihi ria. ⁹ *Re huriki nga, e Isu ge vakamadihi ria, ge ratapile ria vakaroro. Bara ri made basi ne Bakovi Dagi, na bagetuanga na nitora vona. ¹⁰ *Ra maki nga bara ri bele na tahuna i hamule valai. Na parava iea, e huriki a tara vona bara ri kavurikea, e huriki ri luhoi torea bara ri ngapa vona. Mua ranga bara mu vivi turane ria, a vuhuna mu luhoi tora a ngava mete vakalongo mua vona.

¹¹ *I mavonga, mete vasileki vakaroro na Vure, ge tuhori mua mu gu laho manga a hini i ngaru mu gu laho vona. Mete vasileki vona ge habi a nitora ne mua, mu gu rata a maka naro kamumu mu luhoi ni ratana. ¹² Mete vasileki mavonga, a vuhuna mete ngaru e huriki a bakovi a ngatavine ri gi matai a narone mua, ri gi kavurikea e Isu a Bakovi Dagi. E Isu tara ge kavurikea mua. I mavonga, ri kavurikea e Isu, a vuhuna a Vure rua e Isu Kristo a Bakovi Dagi ru rata kamumu mua.

* **1:2:** Rom 1:7 * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Tes 2:19
66:15 * **1:9:** Ais 2:10 * **1:10:** Kol 3:4 *

* **1:6-7:** Rom 12:19; 1Tes 3:13 * **1:8:** Ais
1:11: Kol 1:9; 1Tes 1:2-3

2

A Bakovi ni Longotaro a Vinara

¹ Mua e huriki a turagu, ngane mete ge vakalongo mua vona e Isu Kristo a Bakovi Dagi ge hamule valai, ge gale palupu hita. Mete taki tora mua, ² nahea ge ruru a vurene mua vona a ngavana propet, a ngavane huriki ranga, a raukea ni taki ta mete herea, ri gi taki ta e Bakovi Dagi i hamule valai pali. ³ *Naha ni longo mai ria, a vuhuna a parava iea i uka ma ge bele tavula. I muga, e huriki ala kupo bara ri tagege, ri longotaro a nitana Vure. Muri, a bakovi ni longotaro a Vure bara i bele kavakava, ra bakovi iea bara i vurua na kanono. ⁴ *A bakovi iea bara i gegea a Vure, i gege e huriki a vure taminga lobo, ra maka maki e huriki a bakovi a ngatavine ri kavurike bala. Bara i taki e huriki ri gi kavurike ia kunana. Bara i made pololilo na roho na Vure, i taki e huriki ta ia a Vure.

⁵ Na tahuna a made turane mua, a taki mua vona pali a ngava nga. Mu tabana ni luhoi, o i uka? ⁶⁻⁷ A naro ni longotaro a vinara i leho kapiloho pali. Mu lohoka vona a maki i pesi karia a dalana bakovi hale. A bakovi hale iea bara i bele kavakava na parava a Vure i vulakia ge bele vona. Pali a viri i pesi karia a dalana bara i pesi kari mavonga ge harena na tahuna a Vure ge takia ge lobo. ⁸ *Muri a bakovi ni longotaro a Vure bara i bele kavakava. Muri e Isu a Bakovi Dagi bara i valai na nipara dagi, bara i rabalakia na nipara dagi iea, ge mate. Bara i rabalakia na bangona a bakovi hale iea.

⁹ *Na tahuna a bakovi ni longotaro a Vure i bele kavakava, bara i leho na nitora ne Satan. Bara i rata a maka nitamina nivakasiri legelege. ¹⁰ Bara i rata a naro hale

i kupo ni tami e huriki ri laho na dala na vuranga. Re huriki nga bara ri vurua, a vuhuna ri marikoi a ngava muholi ge korimule ria. ¹¹ I mavonga, a Vure i vakahale a niluhoi ne ria, ri gi longo mai a ngava taminga kunana. ¹² I mavonga kunana a Vure ge pelekado e huriki lobo i uka ma ri luhoi torea a ngava muholi, ri ngaru a naro hale.

Mu Pesi Tora

¹³ *Mua e huriki a turagu, e Bakovi Dagi i ngaru hateka mua. Mete luhoi vakaroro mua, lakea i kamumu hateka mete ge kavurikea a Vure, a vuhuna a Vure i vulaki mua, ge korimule mua. I vulaki mua pali na tahuna i ratarike a hunu a malala. A dala i korimule mua vona i maea: Na nitora na Hanu Kiripiripi, i rata mua mu malamala na matana. Mu luhoi torea a ngava muholi. ¹⁴ A Vure i ngaru mu gu made na bagetua na nitora ne Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, lakea i gale palupu mua pali na Velenga Kamumu, ra mi tovo mua vona. ¹⁵ I mavonga, mua e huriki a turagu, mu pesi tora. Mu muri mai a vinara mete tovo mua vona, turana vinara mete here puru na raukea.

¹⁶ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, turana e Tamane hita, ra viri i ngaru hateka hita, i rata a naro kamumu ne hita, i luke vakaroro hita, si pasimata vona a maki kamumu ge habi ne hita muri ma, ¹⁷ ru gu vakatora a hatene mua, ru gu tuhori mua mu gu rata a naro kamumu, a ngava kamumu.

3

Mu Vasileki na Vure Ge Tuhori Mateu

¹ Mua e huriki a turagu, ngane ga vakalobo a ngava. Mu vasileki

* 2:3: 1Tim 4:1; 1Ion 2:18; 4:3

* 2:4: Ese 28:2; Dan 11:36

* 2:8: Ais 11:4; Kap 19:15

* 2:9: Kap 13:11-13

* 2:13: Epe 1:4; 2Tes 1:3

ne mateu, mete ge vakalongo a nitane Bakovi Dagi, ge bele malaviriri na tanga lobo, lakea e huriki ri longoa ri gi togoa ge manga a hini mu rata pali. ² Mu vasileki na Vure ge kori mateu na limane huriki a bakovi hale, a vuhuna mu lohoka vona i uka ma e huriki lobo ri luhoi torea a Vure. ³ Pali e Bakovi Dagi i ramai vakaroro a nitana. Bara i vakatora mua, i tagari mua na bakovi hale, re Satan. ⁴ *Mete lohoka vona, mu ramai lobo a ngava mete habi ne mua. Mete lohoka vona tabu, e Bakovi Dagi ge tuhori mua ni ramai lobo a ngava nga. ⁵ Mete ngarua e Bakovi Dagi ge habi a niluhoi ne mua, mu gu lohoka kamumu vona a Vure i ngaru hateka mua. Mete ngarua ge vakasiri mua ni hatenono na maregoa i manga e Kristo i hatenono.

Naha Ni Rakoli Tavula

⁶ *Mua e huriki a turagu, mete vakuku mua na rane Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita: Mu malele ha vona e huriki a turane hita ranga ri laho tavula, i uka ma ri muri mai a vinara mete vara mua vona. ⁷ *Mu lohoka vona mete ngaru mu gu ramai a naro mete rata. Na tahuna mete made turane mua, i uka ma mete made tavula. ⁸ *I uka ma mete kani tavula a maki ni kani ne mua. A maki ni kani lobo mete kona. Mete leho hateka na haro a rodo, nahea mete ge habi a nimava ne mua. ⁹ *Na tahuna mete ngaru a maki, bara mete nana mua. Pali mete koi ni rata mavonga, a vuhuna mete ngaru ni vakasiri mua na naro kamumu mu gu ramaia. ¹⁰ Mu lohoka vona na tahuna mete tabana ni made turane mua, mete taki tora mua, mete ta maea, "A bakovi i marikoi ni leho, nahea ge kani."

¹¹ *Pali ngane mete longo ranga e huriki iene, ta ri rakoli tavula kunana, i uka ma ri leho. Ri rahi dili ria ni rata viliha kunana a maki na viri tara. ¹² *Mu vakuku ria na rane Isu Kristo a Bakovi Dagi, mu vakuku e huriki nga ri gi made tata, ri gi leho, ri gi matakari mule ria na maki ni kani. ¹³ *Mua e huriki a turagu, naha ni tuha malulu ni rata a naro kamumu.

¹⁴ E rei a bakovi i uka ma i ramai a ngava mete here puru na raukea iea, mu vakalongo e huriki vona, ri gi malele ha vona, ge maruhu.

¹⁵ *Pali naha ni lohople ia. Mu varea manga mu vara e huriki a turane mua.

A Nilobona Ngava

¹⁶ E Bakovi Dagi ia a vuhuna a nivalemu. Ge habi a nivalemu ne mua na parava vakaroro, ge habi a nivalemu ne mua na maki lobo, ge made turane mua.

¹⁷ Iau e Paulus a herea na limagu a nilobona raukea iea. A raukea lobo a here, a here puru vona a maka nita maea, ge a nivakasiri nau. A hinere nau i maea.

¹⁸ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita ge rata kamumu mua lobo.

* **3:4:** 2Ko 7:16; Gal 5:10 * **3:6:** Rom 16:17 * **3:7:** Pili 3:17 * **3:8:** 1Tes 2:9 * **3:9:** 1Ko 9:4; 1Tes 1:6 * **3:11:** 1Tim 5:13 * **3:12:** 1Tes 4:11 * **3:13:** Gal 6:9 * **3:15:** 1Tes 5:14

A Mugana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Timoti

A Nita Vakalohoka

E Paulus i herea a Mugana Raukea ne Timoti, turana Ruana Raukea ne Timoti. A raukea nga ni here manga a raukea e Titus. Ra raukea nga lobo, ni here lakea na bakovi tara ge gi polo ne huriki, ni here a naro ni matakari a tara ne Kristo. I mavonga, ni gale a raukea nga lobo, "A Raukea ni Tuhori a Tara ne Kristo." A raukea nga ni taki ta i here e Paulus.

Ra raukea iea ni luhoi e Paulus i herea na tahuna i pea e Epesus ge lakea o Masedonia (1:3). I ngaru ni hamule malaviriri (3:14; 4:13), pali i lohoka vona bara i maradoi popote (3:15).

E Paulus i here lakea ne Timoti. E tamana a bakovi o Gris (Apostolo 16:1). E kinana a ngatavine o Iuda. I laho turane Paulus, i tuhori e Paulus ni vakalongo a Velenga Kamumu (Rom 16:21; 1Kor 4:17; 2Kor 1:1,19; Pili 1:1; 2:19; Kol 1:1; 1Tes 1:1; 3:2,6; 2Tes 1:1; Heb 13:23).

A raukea iea i taki a ngava i tolu. Muga, e Paulus i hehe na nitovo taminga ne huriki a tara ne Kristo o Epesus (1:3). I taki tabu a narone huriki a gare ri gi ramai ni matakari kamumu e huriki vonga, turana naro ni kavurike a Vure. A nilobona ngava i vara e Timoti na vilo ni ramai kamumu e Isu, a leho ni matakari e huriki ri luhoi torea e Isu.

¹ Iau e Paulus, a apostolo ne Isu Kristo a vuhuna a Vure, ra viri i korimule hita, turane Isu Kristo, ra viri si pasimata vona, ru vakuku iau, ge iau a apostolo.

² *A here lakene vomu, o Timoti. Ioe o manga e tugu muholi,

a vuhuna tu luhoi torea e Kristo. A Vure, e Tamane hita, turane Bakovi Dagi ne hita e Isu Kristo, ru gu rata kamumu ioe, ru gu dodo ioe, ru gu habi a nivalemu vomu.

A Nitamina Vinara

³ Hosi a pe ioe iene o Epesus, a valai a made koea o Masedonia. Muga a pe ioe, a taki ioe vona tara ngava. Ngane a ngaru ni taki tabua vomu a ngava iea. O made iene, a vuhuna i tahoka ranga bakovi iene ri tovo e huriki na ngava taminga. O ta pupukari ne ria, nahea ri gi tovo tabu a ngava taminga nga. ⁴ *O vakuku ria ri gi lohophile a maka nuverei tavula, a ngava na rane tubune ria hosi. A ngava nga, i uka ma ri tuhori e huriki ri gi luhoi torea a Vure, ri gi rata a leho vona. Ri vakabele kunana a rabu na nivagege. ⁵ Ria bara ri longototo ioe, bara ri luhoi muholia e Kristo, ri matakilaka vona a maki kamumu, a maki hale, a hatene ria ge malamala. Muri, bara ri ngaru e huriki. ⁶ Pali e huriki ranga ri pe pali a maka naro kamumu nga, ri varoru lae na maka ngava tavula. ⁷ Ri ngaru ni tovo e huriki na vinara na Vure, pali i uka ma ri lohoka vona ra ngava ri ta paki paki vona.

⁸ *O lohoka vona a vinara a maki kamumu na tahuna si ramai a lehona. ⁹ O lohoka vona tabu a vinara ni here, i uka ma ne vona e huriki a bakovi kamumu. Ni here ge vakalohoka e huriki ri putu puru a vinara, e huriki ri tagege, e huriki ri ngalahere na Vure, e huriki ri rata a naro hale legelege, e huriki i katoki a hatene ria, e huriki ri lohophilea a Vure, e huriki ri rabalaki e tamane ria e kinane ria, e huriki ri rabalaki a viri. ¹⁰ A vinara ni here ni vakalohoka e huriki ri rata a molenga, e huriki ri rata a naro hale na bakovi turana, e huriki ri lakavu a bakovi a ngatavine ri habi ni kona, ri gi

* 1:2: Apo 16:1-3; Tit 1:4 * 1:4: 1Tim 4:7; Tit 1:14 * 1:8: Rom 7:12,16

vora tavula, e huriki a bakovi na taminga, e huriki ri kaba tavula na nita muholi, e huriki ri rata a maka naro hale ranga i uka ma i ramai a ngava muholi na nitana Vure. ¹¹ Ra ngava muholi i ramai kunana a Velenga Kamumu na Vure, ra Vure i made na nipara dagi, e huriki ri kavurikea. I ru na limagu ga vakalongo ne huriki.

E Paulus i Kavurikea a Vure

¹² *A kavurikea a Bakovi Dagi ne hita e Isu Kristo, ra i habia nau a nitora ga ratea a leho iea. A kavurikea, a vuhuna i luhoi iau a kara ni rata lobo a leho i habi nau, i vulaki iau ga rata. ¹³ *Muholi ngi, hosi a ta hale vona, a vakamadihi e huriki ri muri vona, a rata tuhare. Pali i dodo iau, a vuhuna a luhoi ta a rata kamumu, pali i uka ma a luhoi muholia a Vure. ¹⁴ A Bakovi Dagi ne hita e Isu Kristo i rata kamumu hateka iau, i tuhori iau ga luhoi torea, ga ngarua a Vure, ga ngaru e huriki.

¹⁵ *A ngava i muholi hateka, e huriki ri gi longoa ri gi longo mai, i maea: e Isu Kristo i puru valai na malala ge korimule hita e huriki a bakovi hale. Iau kunana a viri a hale hateka. ¹⁶ Iau a bakovi hale hateka. Pali e Isu Kristo i dodo iau ge vakasiri a naro muholi vona ni hatenono na rabu hale ne huriki. Lakea e huriki ranga bara ri masia, ri luhoi torea, ri bole a nimahuri vakaroro. ¹⁷ Si gi togoa a Vure, si gi kavurikea na parava vakaroro, a vuhuna ia a Hariki Vakaroro. I uka ma ge mate. Si keri ni masia. Ia kunana a Vure Muholi. I muholi.

¹⁸⁻¹⁹ O tugu o Timoti, a vinara nga, a taki ioe vona, i ramai a nita propet ni taki virihi ioe vona hosi. A ngaru go luhoi mulea, lakea bara o pesi tora na ni luhoi torea a Vure, bara o rata kunana a naro o lohoka

vona i kamumu. Lakea bara o vaubi kamumu. E huriki ranga ri lohopile pali a naro ri lohoka vona i kamumu, ri lobo ni luhoi torea a Vure. Ri rata mavonga, lakea ri ratapile a niluhoi ne ria. Ri manga a aga i mapua na rakaru. ²⁰ *E Himeneus, e Aleksander ru rata mavonga. Lakea a habi rua na limane Satan. Bara i tovo rua, nahea ru gu biu a Vure.

2

A Rabu na Nikavurike

¹ Lakea a maki dagi hateka a ngaru mu gu ratea i maea: Mu nana torea a Vure ge kori e huriki a bakovi a ngatavine, mu vasileki ne huriki, mu kavurikea a Vure na tahuna i kori e huriki. ² E huriki a hariki, e huriki a bakovi dagi, ria ranga mu vasileki mavonga ne ria, ri gi matakari kamumu hita, si gi made madoru na nivalemu, si gi muri mai a Vure, si gi togo e huriki na maki lobo si rata. ³ Ra nivasileki maea i kamumu na matana Vure, ra viri i korimule hita. ⁴ I ngaru ni korimule e huriki lobo, ri gi lohoka vona a ngava muholi, ⁵ a vuhuna i uka tabu tara Vure. A Vure ia kikeri kunana. A bakovi ala taku kunana i rata e huriki ri gi made na nivalemu turana a Vure. Ra bakovi iea e Isu Kristo. ⁶ *I mate na ningaru vona, ge konamule e huriki. Ra ngava nga, a Vure i ngaru si gi vakalongo e huriki vona ngane. ⁷ *A Vure i vulaki iau ge iau a apostolo vona, ga vakalongo a ngava nga, ga tovo e huriki a kabu i uka ma ria a Iuda, ri gi luhoi torea e Kristo, ri gi lohoka vona a ngava muholi. Iau a ta muholi, i uka ma a tatami.

⁸ I mavonga, a ngaru e huriki a bakovi na Vure na tanga lobo ri gi vasileki vakaroro. Na tahuna ri toto rike a limane ria, ri gi luhoi

* **1:12:** Apo 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16

* **1:13:** Apo 8:3; 9:1-5

* **1:15:** Luk 19:10

* **1:20:** 1Ko 5:5; 2Tim 4:14-15

* **2:6:** Rom 3:29-30; Gal 1:4

* **2:7:** Apo 9:15; Gal 2:7-8;

2Tim 1:11

mule a narone ria. Nahea ri gi hini hate, nahea ri gi vahehe.

⁹ *E huriki a ngatavine, nahea ri gi rodo a maki ni rata e huriki a bakovi ri gi matanono ria. Ri gi rodo kunana a maki i kara a ngatavine. Nahea ri gi bagetu hateka. Nahea ri gi huraki a gogo, nahea ri gi rodo a maki ge rike hateka a mapana. ¹⁰ *E huriki a ngatavine ri ngaru ni muri mai a nitana Vure, ri gi rata a naro kamumu. A naro kamumu, a bagetua ne ria.

¹¹ Na tahuna e huriki a ngatavine ri longo a vinara, ri gi made madoru, ri gi longo kamumu a ngava, ri gi ramai kunana.

¹² *Nahea tara ngatavine ge muga, o ge tovo e huriki a bakovi. Na tahuna mu vapopo, e huriki a ngatavine ri gi vulai ri gi longo kunana a ngava, ¹³ *a vuhuna a Vure i rata mugea e Adam, muri i ratea e Eva. ¹⁴ *Pali e Satan i uka ma i tamia e Adam. I tamia e Eva, lakea e Eva i longotaroa a Vure. ¹⁵ Pali a leho ne huriki a ngatavine, ni poda a koma. Na tahuna ri pesi tora ni luhoi torea e Kristo, ri ngaru e huriki, ri laho malamala, ri muri mai a naro i kara ria, bara i korimule ria a Vure.

3

A Matakari na Lotu

¹ *A ngava i muholi hateka, i maea: A viri i ngaru hateka ge ia a matakari na lotu, i ngaru a leho kamumu. ² *I mavonga, a viri ni ru ge ia a matakari, ge muri mai kunana a naro kamumu, bara ni keru ni padi virihia na naro hale. E girihina ge taku kunana. Nahea ge ramai a ningaru tavulavula vona. Nahea ge rata tavula a maki, ge ramai a niluhoi kamumu. E huriki ri gi togoa. Ge matakari kamumu

e huriki ri valai na ruma vona. Ge lohoka ni tovo e huriki na nitana Vure. ³ Nahea ge ia a bakovi ni ninu. Nahea ge hinihatena ni rata a vabinga, ge made madoru. Nahea ge ia a bakovi ni vahehe. Nahea ge ngaru hateka a mahala. ⁴ Ge matakari kamumu e girihina e tuna mai. Ge tovo e huriki e tuna ri gi longototo a ngavana, ri gi togoa. ⁵ A bakovi i uka ma i matakari kamumu a kabu vona, ge matakari navai e huriki a tara na Vure? ⁶ A bakovi i pulo karaba a vilona, nahea ni gi ru ge ia a matakari. Ma ge bibi rike mule ia, muri bara i vurua vona a naro hale i rata, i manga hosi e Satan i vurua vona a naro hale vona. ⁷ *A bakovi i ngaru ni matakari a tara ne Kristo, ge kamumu a narona, lakea e huriki i uka ma ri lohoka na Vure, ri gi togoa. Ia i uka ma ni gi togo, bara ni harogi pile, i puru na hoa ne Satan.

⁸ I mavonga kunana e huriki a vora na lotu. E huriki ri gi togo ria. Nahea ri gi ngava naru. Nahea ge vakavora ria a naru vagole. Nahea ri gi ngaru hateka a moni. ⁹ A niluhoi ne ria ge kamumu kunana ri gi muri mai a ngava muholi a Vure i vakasiri ne hita. ¹⁰ O toni taro a vilone ria. Na tahuna o matai ri leho kamumu, o ru ria ge ria a vora na lotu.

¹¹ *E huriki a ngatavine ranga, e huriki ri gi togo ria. Nahea ri gi padimomo. Nahea ri gi ninu a naru vagole, ri gi manga. Ri gi rata kamumu a leho lobo ni habi ne ria.

¹² A vora na lotu ge tahoka e girihina i taku kunana, ge matakari kamumu e huriki e tuna. ¹³ E huriki a vora na lotu ri rata a leho kamumu bara ni togo, ni kavurike, bara ri pesi tora na niluhoi torea e Isu Kristo.

¹⁴⁻¹⁵ A ngaru ni lakene, ga matai ioe. Pali a herea a raukea iea,

* **2:9:** 1Pe 3:3-5 * **2:10:** 1Tim 5:10 * **2:12:** 1Ko 14:34 * **2:13:** Vuh 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * **2:14:** 2Ko 11:3 * **3:1:** Apo 20:28 * **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:7:** 2Ko 8:21 * **3:11:** Tit 2:3

go gia, ma ga kerī ni lakene malaviriri. O gia, lakea mua e huriki a tara na Vure bara mu lohoka vona a ra naro kamumu mu gu varata vona. Hita a roho na Vure mahuri. Si manga a butu a vola, si kalohoa na ngava muholi.

¹⁶ *I muholi hateka, a ngava na naro na Vure i kamumu hateka. Ra ngava iea hosi i kapiloho, pali ngane ni taki tala pali ne hita. A ngava iea i maea:

E Kristo ni poda, i bele manga a bakovi.

A Hanu Kiripiripi i vakasiri a narona i kamumu.

E huriki a agelo ri masia.

A velengana ni vakalongo na tanga lobo na malala.

E huriki ranga koea na malala ri luhoi torea.

Ni bole sike na hunu, i bole a bagetuanga.

4

A Vinara ne Timoti

¹ A Hanu Kiripiripi i ta kavakava i ta maea, muri ma, na nilobona parava ta ge valai, i ranga e huriki bara ri ha taroa a Vure. Lakea bara ri vakatubu ni muri mai a ngava taminga i valai ne huriki a hanitu. ² A maka ngava taminga nga, e huriki a bakovi na taminga bara ri tamilalu ni tovo polo ne huriki, ta i muholi. A niluhoi ne ria i marogo kesi, i uka ma ri hatakia a naro hale ne ria. ³ *Ri tovo e huriki nahea ri gi parangi, nahea ri gi kani a kania ranga. Pali a Vure i ratarike lobo a kania si gi kani. I ngaru hita e huriki si luhoi torea, si lohoka na ngava muholi, si gi kani si gi kavurikea. ⁴ A ta maea, a vuhuna si lohoka vona, a maki lobo a Vure i ratarike i kamumu. Nahea si gi taki ge hale. Si gi kavurikea a Vure, si gi bole. ⁵ Si gi rata mavonga, a vuhuna a nitana Vure turana nivasileki ne

hita i rata a maki ni kani lobo i kamumu.

⁶ Ioe bara o taki e huriki a turane hita vona a maka ngava nga, bara ioe a vora kamumu ne Isu Kristo. Ioe bara o longo mai a nitana Vure, a ngava muholi, ra o ramai, bara o koru rike kamumu. ⁷ *Naha ni longo mai a maka nuveri tavula na malala. O toni a bulumu, o koru rike na narona Vure. ⁸ O lohoka vona, a bakovi i rehi na rihiva i ngarua a kakaina ge gao. Bara i tovo mule a kakaina ge gao. Ra nitovo iea bara i tuhori popote a viri. Pali a viri i tovo mulea ge ramai a narona Vure, bara i tuhori mule hatekea. Bara i habi a maki kamumu vona ngane koea na malala, muri ma meli na hunu.

⁹ A ngava nga i muholi hateka, e huriki ri gi longoa ri gi longo maia. ¹⁰ *Lakea si luhoi torea a Vure mahuri, ra viri i korimule e huriki, re huriki ri luhoi torea. I mavonga, si gi rura, si gi leho hateka.

¹¹ A maka ngava nga, o vakuku e huriki, o tovo ria. ¹² *Na matane huriki a tara na Vure iene, o vakasiri ria a naro kamumu na ngavamu, na rabumu, na hini o ngaru hateka e huriki, na hini o luhoi torea a Vure, na hini i uka ma o rata kilala a naro hale. Ri gi matai ioe, ri gi ngaru ni ramai a naromu. Lakea i uka ma ri gi tepu ioe na hini ioe a riau. ¹³ O gi tala a Hinere ne huriki, ri gi longoa. O vara e huriki, o tovo e huriki. Muri ma bara valai. ¹⁴ *Naha ni mata taroa a maki kamumu a Vure i habi tavulea vomu na tahuna e huriki a gare na lotu ri ru langa a limane ria vomu, ri habi a nita propet vomu.

¹⁵ O rata vakaroro a maki nga, o habi a hatemu ne ria, lakea e huriki lobo bara ri matai ioe o koru rike na naro na Vure. ¹⁶ O matakari kamumu a naromu. O

* **3:16:** Mrk 16:19; Ion 1:14; Kol 1:23 * **4:3:** Vuh 9:3; Rom 14:6; 1Ko 10:30-31 * **4:7:** 1Tim 1:4 * **4:10:** 1Tim 2:3-4 * **4:12:** Tit 2:15 * **4:14:** 2Tim 1:6

matakari kamumu a ngava o tovo e huriki vona. Ioe bara o rata mavonga vakaroro, bara o korimule ioe turana e huriki ri longo a ngavamu.

5

A Rabu na Nivalemu

¹ Na tahuna a gare bakovi i varoru, naha ni tahatea. O ta kamumu maia, ge manga a hini o ta turana e tamamu. O rata kamumu e huriki a riau, ge manga a hini o rata kamumu e huriki a turamu. ² O rata kamumu e huriki a gare ngatavine ge manga a hini o rata kamumu e kinamu. E huriki a sirula ranga o rata kamumu ria, ge manga a hini o rata kamumu e kurabamu.

A Havuri a Ngatavine

³ O togo e huriki a havuri ngatavine ri uka e tune ria, e tubune ria. Ria a havuri muholi. ⁴ O taki e huriki e tuna, e huriki e tubuna havuri, ri gi matakari kamumu e kinane ria, e tubune ria. Ri gi vakasiri taro ri ramai a narona Vure, ri gi koli a naro kamumu ni rata virihi ria vona hosi. Ra naro iea, a Vure i ngarua. ⁵ A havuri muholi, ra viri i made kikeri, i luhoi torea a Vure, lakea i vasileki vakaroro, i nanea a Vure ge tuhori ia. ⁶ Pali a havuri i tero, i laho viliha lae, i manga i mate pali a hanuna, i laho a kakaona. ⁷ O vakuku maea e huriki a tara na Vure, lakea bara ri muri mai a naro malamala kunana, i uka tara viri ge kau ria na ngava. ⁸ A viri i uka ma i matakari a viri vona, ra kabu vona muholi, i pea pali a Vure. Ra bakovi maea, a narona i hale hateka ne huriki i uka ma ri luhoi torea a Vure.

⁹ A havuri, e girihina i taku kunana, i tahoka a pida i langui i ravulu polotara, o here purua a

rana, ge bole a kinori. ¹⁰ O here kunana a rana e huriki a havuri ni matakilaka vona ri rata a naro kamumu, ri matakari kamumu e tune ria, ri matakari a mosi, ri vahilolo a vahane huriki a tara na Vure, ri tuhori e huriki ri marego, ri habi a hatene ria na maka naro kamumu ranga.

¹¹ Pali naha ni here a rane huriki a havuri sirula, a vuhuna na tahuna ri hataki a kuline ria i milamila, bara ri lohoplea e Kristo, ri ngaru ni parangi tabu.

¹² Re huriki nga, a Vure bara i pelekado ria, a vuhuna i uka ma ri muri mai a ngava ri ta muholi vona ta ri gi muri mai. ¹³ *A naro tara ri ratea, ri rakoli tavula, ri laho polovano na maka ruma. Muri ri vakatubu ni padimomo, ri rahi dili ria na maki na viri tara, ri taki a maka ngava hale.

¹⁴ *I mavonga, a ngaru e huriki a havuri sirula ri gi parangi, ri gi tahoka a koma, ri gi matakari a ruma ne ria. Bara ri rata mavonga, a pile ne hita bara i keri ni biu hita. ¹⁵ I ranga e huriki a havuri karaba ri ruru pali na dala muholi, ri muri mai e Satan.

¹⁶ E huriki a ngatavine ri luhoi torea e Kristo, ri gi matakari e huriki a havuri na kabune ria. I mavonga e huriki a tara na Vure i uka ma ri gi marego ni matakari ria. Bara ri matakari kunana e huriki a havuri ranga, ri uka liu a viri ge matakari ria.

A Matakari na Lotu

¹⁷ A ngaru mu gu togo, mu gu kona kamumu e huriki a matakari na lotu ri leho kamumu, re huriki ri tovo e huriki na nitana Vure, e huriki ri habi a ngava. ¹⁸ *Mu rata mavonga, a vuhuna a Hinere i ta maea, "Naha ni kolotatea a ngavana bulmakau ge keri ni kani na tahuna i leho, i paha pasi* a

* 5:13: 2Tes 3:11 * 5:14: 1Ko 7:9 * 5:18: Vin 25:4; Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * 5:18: I muga e huriki a vora bara ri vali kadolu a vit. Muri ri ru dili na roho, ge laho langa vona a bulmakau. Na tahuna a bulmakau i laho langa, a kanena vit bara i mapasi tala na paruna.

kanena vit.” I ta maea tabu, “A vora ge bole a mapana leho vona.”

¹⁹ *Naha ni talangaki a bakovi ala taku kunana ge padi virihi na ngava a matakari na lotu. Pali a bakovi ala rua o ala tolu to takia ra ngava iea, ngane o talangaki. ²⁰ *E rei a viri i rata bala a naro hale, o tahatea na matane huriki. Lakea e huriki ranga bara ri mangenge ni rata a naro hale.

²¹ Iau a vakuku ioe na matana Vure, e Isu Kristo, e huriki a agelo a Vure i vulaki ria, a taki ioe go ramai kamumu a maka ngava nga. A maka naro o rata ge palupulupu kunana ne huriki lobo. ²² Naha ni ru langa a limamu malaviriri na viri, ge ratea a leho na Vure. Naha ni dili na naro hale na viri. O matakari kamumu ioe, go mala-mala na matana Vure.

²³ Naha ni ninu a naru kunana. O ninu ranga vain ge kori a tamudimu na gilanga i rata bala ioe.

²⁴ A naro hale ne huriki ranga i kavakava. I uka ma ni pelekado ma, si matakilaka vona a naro hale ne ria. Pali a naro hale ne huriki ranga i kapiloho. Bara ni matakilala muri ma. ²⁵ I mavonga, a naro kamumu ranga, ni matakilala. Pali a viri ge rata kapiloho a naro kamumu, i uka ma ge tabaka, bara i bele kavakava.

6

A Vorakato

¹ *E huriki a tara na Vure ra ri made manga a vorakato, ri gi toga kamumu e huriki a matakari ne ria. Ri gi rata mavonga, lakea i uka tara viri ge ta hale vona a Vure, i uka tara viri ge biu a nitovo ne hita. ² *E huriki a vora ri tahoka a matakari ri luhoi torea e Kristo, nahea ri gi taki a viri dagi ne ria ga turane ria, lakea ri gi makoko ni toga ria. I uka. Ri gi leho kamumu

hateka, a vuhuna ri kori a viri i luhoi torea a Vure, ri kori a viri ri ngaru hateka. O vara e huriki iene na ngava nga, o taki tora ria ri gi ramai.

Naha Ni Ngaru Hateka a Mahala

³ *A viri i vara na ngava tebi, i uka ma i longo mai a ngava muholi ne Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, i uka ma i longo mai a ngava i vakasiri a dala kamumu na Vure, ⁴ ra bakovi maea i tagege hateka. I uka ma i lohoka vona tara maki. I tahoka a ningaru hale ni vahehe viliha na ngava. Muri bara i vakabele a maka naro hale nga: a nimasigoro, e huriki bara ri vapidia lae, a nivapadimomo, a niluhoi hale, ⁵ *e huriki bara ri vagege bala. E huriki ri rata mavonga, a niluhoi ne ria i hale liu, i uka ma ri lohoka tabu na nita muholi. Ri luhoi ta a naro ni ramai a Vure a dala ni bole a mahala i kupo vona.

⁶ *Pali a viri i ramai a Vure, i vivi vona a maki i tahoka pali, bara i vivi hateka. ⁷ *I mavonga, a vuhuna na tahuna ni poda hita vona si luve papa na malala. Pali na tahuna si pea a malala iea bara si laho papa tabu, i uka ma si gi bolea tara maki. ⁸ Si gi vivi vona a hini si tahoka a maki ni kani, a varakia ni rea. ⁹ Pali e huriki ri ngaru ni tahoka a mahala i kupo, bara i luve ne ria a nitoni hale. Bara ri puru na hoa. Bara ri ngaru ni rata a naro manga manga legelege, ge rata hale ria, ri gi bole a vuranga vona. ¹⁰ *A ta maea, a vuhuna a rabu ni ngaru hatekea a moni i vakabele a naro hale legelege. I ranga e huriki ri pe pali e Kristo, ri bole a nimadihi dagi, a vuhuna ri ngaru hateka a moni.

* 5:19: 2Ko 13:1 * 5:20: Epe 5:11 * 6:1: Epe 6:5 * 6:2: Pmn 16 * 6:3: Gal 1:6-9 * 6:5: 2Tim 3:8; 4:4; Tit 1:14 * 6:6: Pili 4:11-12; 1Tim 4:8; Hib 13:5 * 6:7: Jop 1:21 * 6:10: Epe 5:5

O Rura ni Bole a Nimahuri Vakaroro

¹¹ *Pali ioe, a bakovi na Vure, o ha taro a maka naro hale nga. O toni a bulumu ni ramai a naro malamala, a naro na Vure. O toni a bulumu ni luhoi torea a Vure, ni ngaru e huriki, ni pesi tata, ni rata kamumu e huriki. ¹² *O toni a bulumu ni nunu hateka turane Kristo. Muri ma bara o mulangi, o bole a nimahuri vakaroro. Ra nimahuri vakaroro iea, a Vure i gale ioe go bolea hosi na tahuna o taki tala na matane huriki a bakovi a ngatavine, ne ioe o luhoi torea e Kristo. ¹³ *Iau a taki tora ioe na matana Vure, ra i habi a nimahuri na maki lobo. A taki tora ioe na matane Isu Kristo, ra i ta muholi na matane Ponsius Pilato, i taki tala a ngava. ¹⁴ A taki ioe, o longototo a nitana Vure. Naha ni longotaroa tara, ge harena na tahuna e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita ge hamule valai. ¹⁵ *Bara i bele na parava a Vure i vulakia. A Vure a viri si kavurikea. Ia kikeri a Matakari, a Hariki ne huriki a hariki, a Bakovi Dagi ne huriki a bakovi dagi. ¹⁶ Ia kikeri i uka ma ge mate. Bara i mahuri vakaroro. I made na nipara. A nipara iea i para hateka, i uka tara viri ge lokovonga tabukoi vona. I uka tara viri ge masia ma a Vure. I uka tara viri ge kara ni masia. Si gi togo vakaroroa. A nitora, ne vona kunana vakaroro. I muholi.

A Bakovi na Mahala

¹⁷ *O taki e huriki ri tahoka a mahala i kupo, nahea ri gi bibi rike mule ria. A mahala na malala bara i lobo vakaturutu, lakea nahea ri gi luhoi ge kori ria. Ri gi luhoi kunanea a Vure, a vuhuna a Vure i hatebalala. I habi ne hita a maki lobo si gi pitei vona. ¹⁸ O taki ria ge ria a mari ni rata a naro kamumu, ni tuhori e huriki, ri gi hatebalala.

¹⁹ *Na tahuna ri rata mavonga, bara ri ru kadolu a mahala muholi na hunu ge tuhori ria ma, bara ri bole a nimahuri muholi.

A Nilobona Ngava

²⁰ Timoti, o rata kamumu a leho a Vure i habi vomu go rata. O malele ha vona a ngava tavula hale. O malele ha vona a ngava i vaperesi na nitana Vure, ni taki ta a ngava na lohokanga. ²¹ *I ranga e huriki ri ramaia ra ngava ni gale a lohokanga, lakea ri pe a ngava muholi.

A vasileki na Vure ge rata kamumu mua lobo.

* **6:11:** 2Tim 2:22 * **6:12:** 1Ko 9:25-26; 2Tim 4:7 * **6:13:** Ion 18:36-37 * **6:15:** Kap 17:14 * **6:17:** Luk 12:20-21 * **6:19:** Mat 6:20 * **6:21:** 1Tim 1:6; 2Tim 2:18

A Ruana Raukea e Paulus i Here Lakea ne Timoti A Nita Vakalohoka

E Paulus i herea ra raukea iea lakea ne Timoti na tahuna i made na bavi o Rom 1:16-17. Na parava iea e huriki a Rom ri ru dilia na bavi, muri bara ri rabalakia (4:6).

Ra ruana raukea iea, i mata manga e Paulus i uka ma i herea na limana. A vuhuna a limana ni kolotata na sen, bara i keri ni here. Ia tara i gare, bara i keri ni mata kamumu. Hosi na tahuna i riau vona, i mata manga i ta ta ia, a bakovi tara i here polo vona ra maka raukea i here lakea ne huriki a tara ne Kristo.

Ra raukea iea ni taki e Paulus i made na bavi o Rom 1:8,16. E huriki ranga ri luhoi i here mugea na Mugana Raukea i here lakea ne Timoti.

Na parava e Paulus i havai tabu ni vakalongo a velenga kamumu, i nanea e Timoti ge laho turana ni rata leho (Apostolo 16:1-3). Muri i nanea e Timoti ge made o Epesus, ge matakari e huriki a tara ne Kristo vonga (1 Tim 1:3). Na parava e Paulus i here muga, i here muri tabu lakea ne Timoti, e Timoti i tabana o Epesus.

A raukea iea ni gale, “A Raukea ni Tuhori a Tara ne Kristo,” i manga a Mugana Raukea ne Timoti, a Raukea ne Titus.

A maki i tolu i rata e Paulus i herea ra ruana raukea iea lakea ne Timoti.

(a) E huriki a Rom ri taki ri gi rabalakia. Ia e Paulus i lohoka vona. Lakea i ngarua e Timoti ge lakea maia, ge made popote turana, muri ge mate (4:9-21).

(b) E Timoti i kori hatekea e Paulus ni vakalongo a velenga kamumu, ni tovo e huriki. Ngane e Paulus i ngaru ni

vakatorea, ge kinigao ni ratea ra leho iea.

(c) Paulus i lohoka vona ranga maki i bele o Epesus. Lakea i ngaru ni vakalohokea e Timoti a ra ge ratea ni kori ria.

A viri i ngaru ni rata leho ne Kristo, ge manga a nugumaheto. Nahea ge maruhu vona a ubu vona e Isu Kristo. Ge pesi tora na tahuna i bole a nimadihi. A maki dagi tara, e Timoti ge ramai a ngava e Paulus i habi vona. Ge tovo a ngava muholi, ge laho na rabu ni lohoka muholi na Vure. E Paulus i takia e Timoti nahea ge tovo a ngava taminga, nahea ge ramai a vilo hale.

E Paulus i Vakatubu ni Here

¹ Iau e Paulus a apostolo ne Isu Kristo. A Vure i vulaki iau ge iau a apostolo vona ga vakalongo e huriki na ngava na nimahuri ra i ta muholi vona ge habia ne huriki ri luhoi torea e Isu Kristo.

² *O Timoti, ngane a here lakene vomu tabu. Ioe o manga e tugu muholi, a ngaru hateka ioe.

A Vure, e Tamane hita, turane Bakovi Dagi e Isu Kristo ru gu rata kamumu ioe, ru gu dodo ioe, ru gu habi a nivalemu vomu.

E Timoti Ge Leho Kamumu

³ *E huriki a gare nau hosi ri vora na Vure, ri lohoka vona ri ramai a naro kamumu. Ngane iau tara a rata mavonga. A luhoi ioe vakaroro, lakea a vasileki na Vure ge tuhori ioe. A vivi vomu, lakea a kavurikea a Vure. ⁴ A luhoi mule a parava i masiri pasi na matamu a luha. Pali ngane a pasimata ni matai ioe, ga vivi. ⁵ *A luhoi mule a hini o luhoi tora hatekea a Vure, i manga hosi e tubumu a ngatavine e Lois, e kinamu e Iunis ru luhoi tora hatekea. Ngane a lohoka vona ioe tara o tahoka a niluhoi iea. ⁶ *I mavonga, a ngaru ni taki tabu

* 1:2: Apo 16:1; 1Tim 1:2 * 1:3: Apo 23:1

* 1:5: Apo 16:1 * 1:6: 1Tim 4:14

ioe, naha ni longo kaburungia a maki kamumu a Vure i habi tavula vomu hosi na tahuna a ru langa a limagu vomu. ⁷ *O rata mavonga, a vuhuna i uka ma i rata hita si gi mangenge. I habi ne hita a nitora. I kori hita ni vangaru. I kori hita ni matakari kamumu a nilaho ne hita.

⁸ Lakea, naha ni maruhu ni vakalongo e huriki ne Bakovi Dagi ne hita. Naha ni maruhu ne nau ni ru dili na bavi. Tu gu bole a nimadihi a vuhuna tu ramai a Velenga Kamumu. Tu gu kaloho a nimadihi iea na nitora na Vure. ⁹ *A Vure i korimule hita, i gale hita si gi laho malamala. I uka ma si ratea tara maki kamumu ge gale hita. I gale hita na ningaru vona kunana. I gale hita ge rata a naro kamumu ne hita, i rudu vilia e Isu Kristo ge korimule hita. Hosi na tahuna a hunu a malala i uka ma ni ratarike ma, a Vure i luhoi pali a naro iea ge ratea.

¹⁰ *Ra naro, hosi i luhoi ni ratea, ngane a Vure i vakasiria pali a naro kamumu vona, i rudu vilia pali e Isu Kristo, ra Bakovi i korimule hita. I vakaloboa a nitora na matenga. I vakalongoa ne hita a Velenga Kamumu si gi bole navai a nimahuri vakaroro.

¹¹ *I vulaki iau ge iau a apostolo, ga tovo, ga vakalongo a Velenga Kamumu iea. ¹² Ngane a bole a nimadihi a vuhuna a vakalongo e huriki na Velenga Kamumu. Pali iau i uka ma a maruhu, a vuhuna ra viri a luhoi torea, a lohoka vona. A lohoka vona bara i matakari kamumu a leho i ru na limagu ga rata, bara i tabuli kamumu vakaroro ge harena na parava e Kristo ge hamule valai.

¹³ O ramai kamumu a ngava muholi a tovo ioe vona. O ngaru e huriki, o luhoi torea e Isu Kristo, a vuhuna o madoko turana.

¹⁴ *O matakari kamumu a ngava muholi i habia vomu a Vure. A Hanu Kiripiripi ra i made pololilo ne hita, ge tuhori ioe go rata mavonga.

¹⁵ O lohoka vona pali e huriki lobo iene, na tabeke ne Asia, ri ha taro iau pali. E Pigelus e Hermogenes rua ranga ru ha taro iau.

¹⁶ A vasileki ne Bakovi Dagi ge dodo e Onesiporus turana kabu vona. Na tahuna i made turagu, i tuhori vakaroro iau, i uka ma i maruhu nau, iau a made na bavi. ¹⁷ Na tahuna i valai o Rom i vururu a matana ni matakana iau, muri i matavisi iau. ¹⁸ A vasileki ne Bakovi Dagi ge dodoa na nilobona parava. O lohoka vona i kupo a leho i tuhori iau vona na tanga dagi e Epesus.

2

A Nugumaheto Kamumu ne Isu Kristo

¹ O tugu o Timoti, e Isu Kristo ge rata kamumu ioe, ge vakatora ioe.

² A ngava o longo a vakalongo na matane huriki, ra ngava nga o tovo ne huriki a bakovi ni longototo a ngava, ri gi tovo polo tabu ne huriki ranga.

³ *O pahataga manga a nugumaheto ne Isu Kristo, o bole a nimadihi ge manga mia mi bole a nimadihi. ⁴ A nugumaheto i uka ma ge leho viliha lae. Bara i nugu kunana a leho ge vakavivi a ubu vona. ⁵ *A bakovi na rihiva i varangi na rihiva ge muri mai a vinara na rihiva, bara i bole a tama na tahuna i mulangi. ⁶ *A bakovi i leho hateka na hania bara i bole muga a maki ni kani i varo na hania. ⁷ O luhoi kado a maki a taki, a vuhuna e Bakovi Dagi bara i habi a lohokanga vomu go lohoka vona a pelegona ngava.

* 1:7: Rom 8:15 * 1:9: Epe 2:8-9; Tit 3:5 * 1:10: Hib 2:14 * 1:11: 1Tim 2:7 * 1:14: 1Tim 6:20 * 2:3: 2Tim 1:8 * 2:5: 2Tim 4:8 * 2:6: 1Ko 9:7 * 2:8: Rom 1:3; 1Ko 15:4

8* O luhoi vakaroroa e Isu Kristo. Naha ni longokaburungi vona ia a hamone Davit, i mate, i pesi rike mule na matenga. Iau a vakalongo e huriki maea na tahuna a taki tala ne ria a Velenga Kamumu, 9* lakea ri rata hale iau, manga iau a bakovi hale, ri kolotata iau na sen. Pali a nitana Vure i uka ma ni gi kolotata. 10 I mavonga a hatenono, a pesi tora, a bole lobo a nimadihi nga. A rata mavonga ga tuhori e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i vulaki ria, ri gi bolea ra nimahuri i tabuli ne Isu Kristo, ri gi made palupu turana vakaroro na bagetuanga vona.

11* A ngava i muholi hateka, e huriki ri gi longoa, ri gi longo maia i maea:

“E huriki ri mate turane Kristo,
bara ri made turana;

12* E huriki ri hatenono na tahuna ri bole a nimadihi,
bara ni rata ria a hariki, ri matakari turane Kristo;

E huriki ri lohoplea e Kristo,
ia tara bara i lohople ria;

13* E huriki i uka ma ri ramai a nitane ria,
pali e Kristo bara i tabana ni pesi tora na ngavana,
a vuhuna i uka ma ge pulo lae a ngavana.”

A Vora na Vure

14* Na parava vakaroro o tovo e huriki ri gi luhoi a maka ngava nga. O taki tora ria na matana Vure nahea ri gi vahehe lae na maka ngava kiroko. A nivahehe i uka ma i tuhori e huriki. I vakahale kunana a niluhoi ne huriki ri longoa.

15* O toni a bulumu ni leho kamumu, lakea na tahuna o vakasiri ioe na Vure, bara i ta maea, “O leho kamumu hateka.” Lakea o uka ma go maruhu, a vuhuna ioe a vora

kamumu. O vakalongo kavakava a ngava muholi. 16* O malele ha na maka ngava viliha i uka ma i muri mai a niluhoi na Vure. Ra ngava maea i rata e huriki ri marava basi na Vure. 17* A ngava tamanga maea bara i pagepolo viliha, i ratapile a niluhoi ne huriki, i manga a ngarava i ratapile a kakaina viri. E Himeneus e Piletus rua ranga ru rata a ngava maea. 18 Ru varoru pali na dala na ngava muholi, ru taki e huriki ta i bele pali a parava e huriki ri gi mahuri mule na matenga. Ru vakahale a niluhoi ne huriki ranga. 19* Pali a Vure i vunua pali a butu i tora hateka. I uka tara viri ge ulua. A butu iea, a ngava ni here vona, i ta maea, “E Bakovi Dagi i lohoka vona e huriki a tara vona.” A ngava tara tabu ni here i maea: “E huriki ri galea a rane Bakovi Dagi ri gi malele ha na naro hale.”

20 Na ruma na bakovi na mahala, i kupo a maka ulo, a tavila. I ranga ni rata na gol, i ranga ni rata na silva, i ranga ni kau na kai, i ranga ni pipi na malala. Ri tahoka a leho legelege. I ranga ni tahoni a maki kamumu ne ria, i ranga ni tahoni a maki katoki ne ria. 21 I mavonga kunana, a bakovi bara i pe a maki hale nga, bara i bele manga a ulo na Vure ni tahoni a maki kamumu vona. Ra viri iea ni kisi puru, a Vure ge rata a leho kamumu vona.

22* Lakea o malele ha vona a maka ningaru hale i bele na niluhoi ne huriki a bakovi karaba. O leho tora ni rata a naro kiripiripi, ni luhoi torea a Vure. O ngaru e huriki, o made na nivailemu ge manga e huriki ranga ri malamala, ri kavurikea a Vure. 23* O malele ha vona a maka nivahehe manga manga.

* 2:9: Epe 3:1,13; Pili 1:12-14 * 2:11: 2Ko 4:11 * 2:12: Mat 10:33 * 2:13: Rom 3:3-4;
Tit 1:2 * 2:14: 1Tim 6:4; Tit 3:9 * 2:15: 1Tim 4:6 * 2:16: 1Tim 4:7 * 2:17: 1Tim
1:20 * 2:19: Gi 16:5; Ion 10:14; 1Ko 8:3 * 2:22: 1Tim 6:11 * 2:23: 1Tim 4:7

Ri uka leho, ri vakabele kunana a rongova. ²⁴ A vora ne Bakovi Dagi nahea ge rata a nivahehe. Ge rata a naro kamumu ne huriki lobo, ge lohoka kamumu ni tovo e huriki, ge hatenono ne huriki ri rata halea. ²⁵⁻²⁶ Ge leho madoru ge pelekado a niluhoi ne huriki ri longotaro a ngava. E Satan i lakavu pali ria, ri gi rata a leho vona. Pali a Vure ge ngaru, bara i kori ria ri gi bole mule a niluhoi ne ria, ri gi ha taroa a hoa na hanitu, re Satan, ri gi pulo a vilone ria, ri gi lohoka vona a nita muholi.

3

A Nilobona Parava

¹ *Iau a ngaru ioe go lohoka vona, na tahuna na nilobona parava popote ge valai, a nimava dagi bara i bele. ² E huriki bara ri luhoi mule ria kunana. Bara ri ngaru hateka ni bole a mahala. Bara ri bibi rike mule a rane ria, ri tagege, ri ta hale na Vure, ri ta hale ne huriki. Bara ri longotaro a ngavane tamane, e kinane ria. Bara ri bole lupu a maki. Bara ri ngalahere vona a maka naro na Vure. ³ I uka ma ri gi ngaru e huriki. I uka ma ri gi lohople a naro hale ne turane ria. Bara ri vapidikidu. I uka ma ri gi pahadanu a ningaru hale na kakaine ria. Bara ri ratapile vakaroro e huriki. Bara ri marikoi na naro kamumu. ⁴ Bara ri rata hale e huriki a turane ria. I uka ma ri gi luhoi a maki ri ratea, bara ri rata tavula kunana a maki. Bara ri luhoi mule ria, ta ri kamumu hateka. Bara ri ngaru hateka a maka nivivi tavula na malala, i uka ma ri gi ngarua a Vure. ⁵ *Bara ri kavurikea a Vure na kuline ria kunana, pali bara ri koi vona a nitora na Vure ge pulo a vilone ria. O malele ha ne huriki a bakovi maea.

⁶ I ranga e huriki a bakovi maea ri dili na maka ruma, ri tami e huriki a ngatavine manga manga, bara ri muri mai ria. Re huriki a ngatavine nga, ri rata vakaroro a maka naro hale i kupo. A hatene ria i bole rike ria, i turari ria ri rata a maka naro hale nga. ⁷ Re huriki a ngatavine nga, ri ngaru bala ni gi tovo ria, pali uka ma ri kara ni lohoka vona a ngava muholi na Vure. ⁸ *Hosi e Ianes rua e Iambres ru marikoi vona a ngavane Moses. I mavonga kunana e huriki a bakovi nga ri marikoi a ngava muholi, a niluhoi ne ria i hale kunana. Ri tamilalu ni luhoi torea a Vure. ⁹ Pali i uka ma ge tabaka, e huriki lobo bara ri matakilaka vona a niluhoi ne ria i varoru hateka, i manga hosi e huriki ri matakilaka vona a narone Ianes rua e Iambres.

E Timoti Ge Nugutata Tora a Nitana Vure

¹⁰ Timoti, o lohoka vona a nitovo nau. O matai pali a narogu. O lohoka vona i navai a ratea a leho nau. O matai iau a luhoi torea e Kristo. O matai iau a hatenono na maka maregoa, a ngaru e huriki lobo, a pesi tora ni bole a nimadihi.

¹¹ *O lohoka vona a maka naro hale ni rata virihi iau vona, a nimadihi a bole o Antiok, o Ikonium, o Listra. A bole a nimadihi hateka. Pali e Bakovi Dagi i korimule iau na maka maregoa nga.

¹² *I muholi hateka, e huriki ri luhoi torea e Isu Kristo, ri laho na narona Vure, bara ni vakamadihi. ¹³ Pali e huriki a bakovi hale, e huriki a bakovi na taminga, a narone ria bara i hale liu. Ri tami e huriki. Ria ranga, e huriki bara ri tami ria.

¹⁴ Pali ioe, a ngava muholi ni tovo ioe vona, o luhoi tora pali. Naha ni taparaki. O muri mai, a vuhuna o lohoka ne huriki ri tovo ioe vona. ¹⁵ Hosi na tahuna ioe a

* 3:1: 1Tim 4:1 * 3:5: Mat 7:15,21; Tit 1:16 * 3:8: Nim 7:11 * 3:11: Apo 13:14-52;
14:5,8-20 * 3:12: Mat 16:24; Ion 15:20; Apo 14:22

koma kiroko, o vakatubu ni longo a nitana Vure. A nitana i tovo hita si gi luhoi torea e Isu Kristo, si gi bole a nimahuri vakaroro. ¹⁶ *A Hinere lobo i valai na Vure. I tovo hita. I vakasiri hita na a ra maki i hale na nimade ne hita. I pelekado hita na tahuna si rata a naro hale. I tovo hita na naro kamumu. ¹⁷ I mavonga, a bakovi i laho turana Vure bara i kara ni rata a naro kamumu legelege.

4

E Timoti Ge Leho Tora

¹ A taki tora ioe na matana Vure turana e Isu Kristo, ra viri ge hamule valai, ge pelekado e huriki ri mahuri, e huriki ri mate pali. A taki tora ioe, a vuhuna ge valai ge matakari a maki lobo. ² A taki tora ioe go tovo e huriki na Velenga Kamumu. O tovo ria na tahuna ri malopi, o tovo ria na tahuna i uka ma ri malopi. O pelekado a niluhoi ne huriki ri varoru. O tahate e huriki ri rata a naro hale. O vakatora a niluhoi ne huriki. O hatenono na tahuna o tovo ria. ³ *O rata mavonga, a vuhuna i uka ma ge tabaka e huriki bara ri koi ni longo a ngava muholi. Bara ri matakana lae e huriki ri gi tovo ria na ngava ri ngaru ni longo. ⁴ Bara ri ha taroa a ngava muholi, ri vakatubu ni longo mai a nuverei tavula. ⁵ Pali ioe i uka. O matakari vakaroroa a nilaho vomu, o kaloho a nimadihi ge bele vomu. O vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki, o rata lobo a leho a Vure i habi vomu.

E Paulus i Tabukoi Ge Mate

⁶ *A parava nau ni mate i valai tabukoi pali. I uka ma ge tabaka, a daragu bara i pori, i tua tala,

ge manga a vain ni guru langa na nihabi. ⁷ *A toni a bulugu ni nunu hateka. A vakalobo ngane a nivarangi. A leho lobo i habi nau ga rata, a rata kamumu pali. A ramai kamumua a Vure. I uka ma a ha taroa. ⁸ *I mavonga, e Bakovi Dagi, ra viri i pelekado malamala e huriki, i kisi puru a mapa kamumu nau, i manga a viri i mulangi na rihiva i bole a tama. Bara i habia nau na parava i pelekado e huriki. Bara i habia nau a mapa kamumu, a vuhuna i matai iau a malamala na matana. I uka ma ge habi nau kunana. Bara i habi ne huriki lobo ri pasimata vona ge hamule valai.

E Timoti Ge Malaviriri Valai ne Paulus

⁹ O toni a bulumu, o valai malaviriri, ¹⁰ *a vuhuna e Demas i ha taro iau pali. I ngaru hateka a naro na malala, i lakea o Tesalonika. E Kresens i lakea o Galesia. E Titus i lakea o Dalmesia. ¹¹ E Lukas kikeri i made turagu koea. O tuli vilia e Markus. I moro ni tuhori iau na leho. ¹² E Tikikus a rudua pali i lakea o Epesus.

¹³ *Na tahuna o valai, o bole a varakia dagi nau. A pea na ruma ne Karpus o Troas. A buk nau ranga o bole valai. Naha ni longo kaburungi a buk ni rata na kulina sipsip.

¹⁴ *E Aleksander, a mari ni kau a maki na aen, i rata hale hateka iau. Muri e Bakovi Dagi bara i kolia a naro i rata virihi iau vona. ¹⁵ Ioe tara, o matadoko vona ra bakovi iea, a vuhuna i hehe hateka a ngava si tovo e huriki vona.

¹⁶ A mugana parava nau ni pesi na matana mari ni pelekado a ngava, i uka tara viri ge pesi

* **3:16:** Rom 15:4 * **4:3:** 1Tim 4:1 * **4:6:** Pili 2:17 * **4:6:** Nimariu 29:38 Hosi na tahuna e huriki a prister ri ngaru ni rata a nihabi ge lakea na Vure, bara ri rabalakia a tuna sipsip, ri ru langea na dede. Muri bara ri guru langa vona a vain. Muri bara ri gutua a nihabi, ge vuro. A vain ni guru tala i manga a nilobona nihabi. Ngane e Paulus i taki popote ge mate. A nihabi vona, ra a nilaho vona turana Vure, i popote ge lobo. A nilobona nihabi vona, a matenga vona.

* **4:7:** 1Tim 6:12 * **4:8:** 1Ko 9:24-25 * **4:10:** Apo 15:37-39; 2Ko 8:23; Kol 4:14 * **4:13:**

Apo 20:6 * **4:14:** Ais 59:18; Rom 2:6

turagu, ge tuhori iau na ngava. E huriki lobo ri ha taro iau. Pali iau a vasileki na Vure nahea ge luhoi a naro hale ne ria. ¹⁷ Pali e Bakovi Dagi kunana i pesi turagu, i habi a nitora nau, ga vakalongo a Velenga Kamumu lobo koea ne huriki i uka ma ria a Iuda. A Vure i korimule iau na ngina laion. ¹⁸ E Bakovi Dagi bara i korimule iau na naro hale legelege, i bole iau a dili na harikia vona na hunu. Si gi kavurike vakaroroa. I muholi.

A Nilobona Ngava

¹⁹ *A haro kamumu ne Prisila rua e Akuila, turana kabu ne Onesiporus. ²⁰ *E Erastus i made liu o Korin. E Tropimus i giloa, lakea a pea o Miletus. ²¹ O toni a bulumu ni valai malaviriri, muga na parava na malangia ge bele.

E Ibulus, e Pudens, e Linus, e Klaudia, e huriki a turane hita koea ri talo rike a haro kamumu vomu.

²² E Bakovi Dagi ge made turamu, ge rata kamumu vakaroro mua.

* **4:19:** Apo 18:2; 2Tim 1:16-17

* **4:20:** Apo 19:22; 20:4; Rom 16:23

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Titus A Nita Vakalohoka

E Paulus a apostolo i herea a raukea iea lakea ne Titus. I here palupu turana raukea i here mugea lakea ne Timoti.

I here na pida e 30 o e 35 muri ne Isu i mate.

Muga ne Paulus i herea ra raukea iea lakea ne Titus, e Paulus rua e Titus ru made palupu na bodu e Krit.

Ra raukea i here mugea lakea ne Timoti ru palupu. A maki i uka ma i palupu ra nitubu, a nilobona raukea. A raukea nga, turana ruana raukea i here muria e Paulus lakea ne Timoti, to ta na leho ni matakari e huriki a tara ne Kristo. Ra i maea ni gale ra raukea nga, “A Raukea ni Tuhori a Tara ne Kristo.”

Na parava e Paulus i pea e Krit, i takia e Titus ge made, ge matakari e huriki ri luhoi tora karaba. I taki tabua ge vulaki e huriki a matakari na tara ne Kristo na maka tanga lobo. Na nitubuna raukea, e Paulus i vakalohoka e Titus vona ra hini nga (1:5). Muri i takia e Titus ge pugaia o Nikopolis iea o Gris. E Paulus i takia e Titus ta a bakovi nga ala rua, e Atemas, e Tasisus, tara ne rua ge bole a murina na tahuna i pea e Krit.

E Paulus i Vakatubu ni Here

¹⁻⁴ *Iau, e Paulus, a herea a raukea iea i lakene vomu, o Titus. Iau a vora na Vure, a apostolo ne Isu Kristo. I rudu iau ga vakatora a niluhoi ne huriki a bakovi a ngatavine a Vure i vulaki ria. A tuveve ne ria a nita muholi, ri gi laho na naronu Vure. Lakea bara ri pasimata ni bole a nimahuri vakaroro. Ra nimahuri vakaroro

iea, a Vure i ta muholi vona hosi si gi bolea. A Vure i uka ma ia a viri ni tatami. A Vure, ra viri i korimule hita, i puka talea a nita muholi iea na parava i vulakia. Muri i ru na limagu, i vakuku iau ga vakalongo ne huriki. Titus, o manga e tugu muholi, a vuhuna o luhoi torea e Isu i manga iau a luhoi torea. A Vure, e Tamane hita, turane Isu Kristo, a bakovi i korimule hita, ru gu rata kamumu ioe, ru gu habi a nivalemu vomu.

A Matakari na Lotu

⁵ Iau a taparaki ioe iene na bodu e Krit, a vuhuna a ngaru ioe go vakalobo ranga leho i uka ma a rata ma. A ngaru go vulaki e huriki a bakovi ri gi matakari a lotu na tanga takutaku. I manga a hini a taki ioe vona hosi, ⁶ *a matakari na lotu ge muri mai kunana a naro kamumu, bara ni keri ni padi virihia na naro hale. Ri gi tahoka e girihine ria i taku kunana. E tune ria ri gi luhoi torea e Kristo, ri gi ramai a naro kamumu, nahea ni gi padi virihi ria ni longotaro a ngava, ni laho viliha na ningaru hale na kakaine ria. ⁷ O bole kunana e huriki a bakovi kamumu, a vuhuna o lohoka vona, a matakari na lotu i matakari e huriki a tara na Vure. Ge muri mai kunana a naro kamumu, bara ni keri ni padi virihia na naro hale. Nahea ge tagege. Nahea ge hinihate. Nahea ge ia a bakovi ni ninu. Nahea ge ia a bakovi ni vaubi. Nahea ge ngaru hateka a mahala. ⁸ Ge matakari kamumu e huriki a mosi vona. Ge ngaru kunana a naro kamumu. Nahea ge rata tavula a maki. Ge ramai a niluhoi kamumu. Ge malamala, ge kiripiripi na matana Vure. Ge matakari kamumu a ningaru hale na kakaina. ⁹ Ge loho tata tora vona a vinara muholi, ra mete tovo e huriki vona. I mavonga,

* **1:1-4:** Rom 1:7; 2Ko 8:23; Gal 2:3 * **1:6:** 1Tim 3:2-7; 2Tim 2:24-26

bara i kara ni vakatora a niluhoi ne huriki na ngava muholi. Bara i kara ni vakasiri ria, i varoru navai a niluhoi ne ria, re huriki ri tovo a ngava i vaperesi na ngava muholi.

¹⁰ *O vulaki e huriki a bakovi kamumu, a vuhuna i kupo e huriki iene ri longotaro a ngava. Ri ta tavulavula, ri tami lae e huriki. I kupo hateka ne ria a Iuda, ri ta tora hateka ni pala a kulina viri.

¹¹ *O ta pupukari ria nahea ri gi ta, a vuhuna a ngava taminga ne ria i ratapile pali a niluhoi ne huriki a kabu ranga. Ri ngaru ni bole kunana a moni ne huriki. ¹² Hosi a propet tara ne huriki a Krit i ta maea, "E huriki a Krit a bakovi na taminga. Ria a bakovi hale hateka ri manga a livoa. Ri rakoli kunana. A maki ri paki vona ni kani." ¹³ *A ngava iea i muholi, lakea a ngaru go tahate ria, ri gi pesi tora ni luhoi torea a Vure. ¹⁴ *Nahea ri gi longo mai a nuverei tavula ne huriki a Iuda. Nahea ri gi longototo e huriki ri marikoi na ngava muholi.

¹⁵ A maki lobo i kamumu na matane huriki a bakovi kiripiripi. Pali e huriki a bakovi hale, i uka ma ri luhoi e Kristo, a maki lobo i hale na matane ria. A niluhoi ne ria i hale, i uka ma ri lohoka vona a ra maki i kamumu, a ra maki i hale. ¹⁶ *Re huriki nga ri taki ta ri lohoka na Vure. Pali a narone ria i vakasiri hita, i uka ma ri lohoka na Vure. I uka ma ri longototoa a Vure, i uka ma i kara ria ri gi ratea tara maki kamumu. Re huriki nga, a huluvonga.

2

A Vinara na Gare

¹ Pali ioe, o vara e huriki na ngava muholi. ² O taki e huriki a gare bakovi nahea ri gi ramai a ningaru tavulavula ne ria. A narone ria ge kamumu, lakea e

huriki ri gi togo ria. Nahea ri gi rata tavulavula a maki. Ri gi ramai a niluhoi kamumu. Ri gi luhoi tora hatekea a Vure, ri gi ngaru hateka e huriki, ri gi hatenono, ri gi kaloho a nimadihi.

³ *I mavonga kunana, o taki e huriki a gare ngatavine. A nimade ne ria ge vakasiri ria ri togo a Vure. Nahea ri gi padimomo. Nahea ge vakavora ria a naru vagole. Ri gi vakasiri a naro kamumu. ⁴ I mavonga, e huriki a gare ngatavine bara ri tovo e huriki a ngatavine karaba na maka vinara nga: Ri gi ngaru e girihine ria, e tune ria. ⁵ *Nahea ri gi rata tavulavula a maki. Ri gi ramai a niluhoi kamumu. Ri gi kiripiripi na matana Vure. Ri gi lohoka vona a naro ni matakari kamumu a ruma ne ria. Ri gi rata kamumu e girihine ria, ri gi longototo ria. Na tahuna ri rata a naro nga, i uka tara viri ge ta hale vona a nitana Vure.

A Vinara na Bakovi Karaba

⁶ I mavonga kunana o taki e huriki a bakovi karaba nahea ri gi rata tavulavula a maki. Ri gi ramai a niluhoi kamumu. ⁷ *Na maki lobo o rata, o vakasiri a naro kamumu kunana, ri gi matai ri gi ramai. Na tahuna o tovo ria, naha ni tami ria, o tovo kamumu ria, ri gi togo ioe. ⁸ *Na tahuna o tovo e huriki o ta kavakava kunana, lakea i uka tara viri ge hehe. Ioe bara o rata mavonga, e huriki a pile vomu bara ri maruhu, a vuhuna bara ri keri ni ta hale ne hita.

A Vinara na Vorakato

⁹ *O tovo e huriki a vorakato ri gi longototo e huriki a matakari ne ria. Ri gi rata kamumu a leho ne ria, lakea a matakari ne ria ri gi vivi ne ria. Nahea ri gi vahehe

* **1:10:** 1Tim 4:7 * **1:11:** 2Tim 3:5-6; 1Pe 5:2 * **1:13:** 2Tim 4:2 * **1:14:** 1Tim 4:7
 * **1:16:** 1Ion 1:6; 2:4 * **2:3:** 1Tim 3:11 * **2:5:** Epe 5:22 * **2:7:** 1Tim 4:12 * **2:8:** 1Pe 2:15 * **2:9:** 1Tim 6:1

turana matakari ne ria. ¹⁰ Nahea ri gi panaho. Ri gi vakasiri a naro kamumu ni gi matakilala, ria e huriki a viri kamumu. Na tahuna ri rata a maka naro nga, e huriki bara ri ngaru a nitana Vure, ra viri i korimule hita.

Si Gi Pasimata Vona a Parava ne Kristo

¹¹ A ta maea, a vuhuna a Vure i vakasiri pali a naro kamumu vona, i ngaru ni korimule e huriki.

¹² *A naro kamumu na Vure i tovo hita i uka ma si gi longotaroa a Vure, si gi lohopile a ningaru hale na malala. Ngane si made koea na malala, nahea si gi rata tavula a maki. Si gi ramai a niluhoi kamumu. Si gi ramai a naro kiripiripi na Vure. ¹³ Si gi pasimata vona a parava ge valai, na tahuna e Isu Kristo a Vure Tuhaka ne hita, ra viri i korimule hita, ge vakasiri a nipara dagi vona. ¹⁴ *Na ningaru vona i mate, ge vakamatukapaga hita na naro hale lobo, ge vahilolo hita si gi kabakaba, ge bole hita, si gi leho tora ni rata a naro kamumu.

¹⁵ *O tovo polo a ngava nga. O vakarika a hatene huriki ri gi muri mai. O tahate e huriki ri longotaro a ngava. A Vure i habia vomu a leho iea. Naha ni mata taro ria ri gi biu ioe.

3

Si Gi Rata a Naro Kamumu

¹ *O vakalohoka e huriki iene ri gi longototo kamumu e huriki a hariki, a bakovi dagi. Ri gi rata vakaroro a naro kamumu. ² Nahea ri gi padi kidu. Ri gi made na nivalemu. Ri gi luhoi muga a ningaru ne huriki ranga. Nahea ri gi rata polomugamuga.

³ *O lohoka vona, hosi tarua tu manga a viri i manga. Tu longotaro a ngava. Tu longo mai a ngava taminga, tu vora na ningaru legelege na malala, ra tu ngaru ni rata. Hosi tu laho na naro hale. Tu rata a naro ni masigoro. E huriki ri tepu tarua; tarua ranga tu tepu ria. ⁴ Pali a Vure, ra viri i korimule hita, i vakasiri hita i ngaru hateka e huriki, i rata kamumu hita, ⁵ *lakea i korimule hita. I uka ma i hita a bakovi kamumu, a Vure i korimule hita. I uka. I korimule tavula hita, a vuhuna i dodo hita. I korimule hita na Hanu Kiripiripi, ra viri i vahilolo hita, i habi ne hita a nimahuri karaba, a naro karaba. ⁶ *A Vure i hatebalala, i rudua e Isu Kristo, ra viri i korimule hita, ge habia ne hita a Hanu Kiripiripi. ⁷ I rata mavonga si gi pasimata ni bole a nimahuri vakaroro, a vuhuna i rata kamumu hita, i rata hita si malamala na matana. ⁸ A ngava nga a ngava muholi.

A ngaru go ta tora vona a ngava nga, lakea e rei a viri i luhoi torea a Vure ge leho tora ni ramai a naro kamumu. A maka naro nga ri kamumu hateka, ri tuhori e huriki. ⁹ *Naha ni dili na rabu ni vahehe manga manga. Naha ni ramai e huriki na tahuna ri bibi rike a rane huriki e tubune ria. Naha ni vahehe vona a vinara ne Moses. A maka nivahehe maea, a ngava tavula, i uka lehona. ¹⁰ *E rei a viri i rata hateka a ngava i vakalipida e huriki a tara na Vure, o tahatea. Ia i uka ma ge pulo a vilona, o tahate tabua. I tabana i uka ma ge pulo a vilona, o mata taroa, o ngalahere vona. ¹¹ I muholi hateka, e huriki a bakovi maea ri naro marogo, ri hale. A naro hale ne ria bara i pelekado mule ria.

E Titus Ge Valai Ge Matai e Paulus

* **2:12:** 1Ion 2:16 * **2:14:** Nim 19:5; Vin 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pe 2:9 * **2:15:** 1Tim 4:12 * **3:1:** Rom 13:1-7; 1Pe 2:13-14 * **3:3:** 1Ko 6:9-11; Epe 2:1-2; 5:8 * **3:5:** 2Tim 1:9; Hib 10:22 * **3:6:** Apo 2:17-18 * **3:9:** 2Tim 2:14,16 * **3:10:** Mat 18:15-17 * **3:12:** Epe 6:21-22; Kol 4:7-8

¹² *Ga rudua e Artemas o e Tikikus, ge lakene. Na tahuna ge bele iene, o toni a bulumu ni valai, o matai iau na tanga dagi e Nikopolis. Bara made vonga na tahuna na malangia.

¹³⁻¹⁴ *Mu matakari kamumu e Apolos turana e Senas, ra mari na vinara. Mu tuhori rua na maki ranga ru ngaru na tahuna ru gu vano. A ngaru e huriki e turane hita ri gi tovo ni rata vakaroro a rabu kamumu. I uka ma ri gi made tavula. Ri gi kori e huriki ri bala a maki.

¹⁵ E huriki ri made turagu ri talo rike a haro kamumu ne vomu. O habi a haro kamumu ne huriki ri luhoi e Kristo, ri ngaru mia.

A Vure ge rata kamumu mua lobo.

* **3:13-14:** Apo 18:24; 1Ko 3:5-6; Epe 4:28

A Raukea e Paulus i Here Lakea ne Pilemon A Nita Vakalohoka

E Paulus a apostolo i herea ra raukea iea, i here palupu turana ra raukea i here lakea ne huriki a tara ne Kristo o Kolosi. I herea na tahuna i made na bavi.

E Paulus i herea na pida i 30 o 35 muri ne Isu i mate. I vakaru ra raukea nga ne Onesimus rua e Tasisus ru gu bole lakea o Kolosi.

E Paulus i here lakea ne Pilemon, a bakovi o Gris i made o Kolosi. E Paulus i pugaia hosi e Pilemon, i vakalongoa na velenga kamumu (ves 19). E Pilemon i luhoi torea e Kristo, i dili turana tara ne Kristo o Kolosi.

E Paulus i herea a raukea iea, a vuhuna e Pilemon i tahoka tara vora, a rana e Onesimus. I ha na matakari vona, i lakea o Rom. Na vinara ne huriki a Rom, a vora-vora i ha, a matakari vona bara i rabalakia na tahuna i matavisia. Ra i maea, e Paulus i herea ra raukea iea lakea ne Pilemon, ge nanea nahea ge rata halea e Onesimus, ge bole mulea manga e turana ne Kristo (ves 16).

A Mugana Nita

¹ Iau e Paulus, ni ru dili iau na bavi, a vuhuna a ramai e Isu Kristo. Maria e Timoti, a turane tarua, miri here lakene vomu o Pilemon. Miri ngaru hateka ioe, te leho palupu. ² *Miri here tabu lakea na tara na Vure ri vapopo na ruma vomu, e kurabane hita e Apia, turana e Arkipus i leho turane maria na leho na Vure.

³ A Vure e Tamane hita, rua e Isu Kristo a Bakovi Dagi ru gu rata kamumu mua, ru gu habi a nivalemua ne mua.

E Paulus i Vivi, i Vasileki

⁴ Na tahuna a luhoi ioe, a kavurikea a Vure, ⁵ a vuhuna a longo ta o luhoi torea e Isu Kristo, o ngaru hatekea, o ngaru e huriki a tara vona. ⁶ A vasileki vona na tahuna o taki e huriki a niluhoi vomu ne Kristo, bara i vakabele a kanena, ri gi lohoka kamumu vona a maki kamumu lobo si gi bole a vuhuna si rihi e Kristo. ⁷ *O vakasiri manga o ngaru hateka e huriki a tara na Vure, o rata kamumu hateka ria, o vakatora a niluhoi ne ria. Na naro iea kunana, o vakatora a niluhoi nau, o rata iau a vivi.

E Paulus i Nana Vona e Onesimus

⁸ I uka ma a mangenge ni vakuku ioe go rata a naro kamumu tara, a vuhuna tarua varago a viri ne Kristo. ⁹ Pali a vuhuna tu vangaru, a koi ni vakuku ioe. Iau, a gare, a made na bavi, a vuhuna a ramai e Isu Kristo. Lakea a ngaru ni taki kunana ioe. ¹⁰ *A ngaru go rata kamumua e tugu, e Onesimus. A bele manga e tamana na tahuna a made na bavi. ¹¹ Hosi ia a vora tavula, i uka ma i kori kamumu ioe. Pali ngane i tahoka a leho ne tarua. ¹² Ngane ga rudua, ge hamule lakene vomu. Ia a hategu. ¹³ Bara vivi ge made turagu koea, ge bole a murimu, ge tuhori iau koea na bavi, a made vona a vuhuna a taki tala a Velenga Kamumu. ¹⁴ Pali a koi ge made koea, i uka ma ga nana taro ioe. Na naro iea, ioe bara o ngaru ge made koea ge kori iau, bara i ramai a ningaru vomu, i uka ma ge ramai a hini ga taki tuhare ioe. ¹⁵ I uka ma tu palala, ma ge ha taro muga ioe, ge made turagu popote, lakea muri a Vure ge ratea ge hamule, ge made liu turamu. ¹⁶ *I muga ia a vorakato vomu. Pali ngane ia e turagu, a ngarua. Ngane ia e

* 1:2: Kol 4:17 * 1:7: 2Ko 7:4 * 1:10: 1Ko 4:15; Kol 4:9 * 1:16: 1Tim 6:2

turamu o ngaru hatekea, i manga e turamu na malala, e turamu ne Bakovi Dagi.

¹⁷ I mavonga, ioe go luhoi iau, ga manga a viri tu leho palupu, o taguia, o bole mulea e Onesimus, i manga kunana a hini bara o tagui iau. ¹⁸ Ia ge rata hale muga ioe, o ge panaho ranga moni vomu, o here puru, bara koli. ¹⁹ Iau, e Paulus, a here na limagu ra ngava iea. Ioe bara o ngaru, bara koli a mapana maki i bole muga. Pali ga ta maea tabu, ioe tara bara o koli a maki tara o bole hosi nau, ra a nimahuri na hanumu. ²⁰ I muholi, o turagu. A ngaru go kori iau na rane Bakovi Dagi. O vakatora a niluhoi nau na rane Kristo.

²¹ A lohoka vona bara o longototo. A here lakene vomu, a lohoka vona a naro go rata virihi e Onesimus vona bara i rangi a hini a taki ioe vona. ²² *Ga taki tabua tara maki. O pelekadoa a roho vomu. A luhoia a Vure bara i longo a nivasileki ne mua, bara lakene, a made turane mua.

E Paulus i Tarulu e Huriki

²³ *E Epapras i talo mua. I made na bavi turagu, a vuhuna i ramai e Isu Kristo. ²⁴ *E Markus, e Aris-takus, e Demas, e Lukas, ra ri leho turagu, ria ranga ri talo mua.

²⁵ E Isu Kristo a Bakovi Dagi ge rata kamumu mua.

A Raukea Ni Here Lakea ne Huriki a Hibru

A Nita Vakalohoka

Ra raukea iea i uka ma ni lohoka kamumu vona, e rei a viri i herea. E huriki ranga ri taki ta i herea e Paulus, pali a maka ngava na raukea iea i uka ma i nangi manga a maka raukea i here e Paulus, i tebi. E huriki ala kupo ri luhoi a viri i herea e Apolos (Apostolo 18:24; 19:1).

A puhu na hinere ne Hibru, i ranga e huriki ri taki ni here muga na pida e 70 AD, a pida e Ierusalem ni ratapile, i ranga ri taki ni here muri na tahuna iea.

Ra viri i herea a raukea iea, ni luhoi i made basi o Ierusalem, lakea i uka ma i lohoka kamumu vona a vilone ria a Iuda o Ierusalem na tahuna iea. Pali i lohoka kamumu na rabu dagi hosi ne huriki a Iuda. A viri i herea ra raukea iea i lohoka kamumu vona re huriki i here lakea ne ria ri lohoka na maka ngava i tabuli na ngava dagi hosi. I mata manga re huriki nga, e huriki a Iuda ri luhoi torea e Kristo, turana e huriki ala popote i uka ma ria a Iuda. Ra viri i herea a raukea iea, i talo e huriki a tara ne Kristo o Itali (13:24). Lakea ni luhoi e huriki nga ri made tabukoi o Rom.

A vuhuna raukea iea ni here, ta ge vakalongo ria vona a maki hale bara i bele ne ria na tahuna ri lobo ni luhoi torea e Kristo, o ri tuha malulu (6:12), o ri maradoi ni longokilala (5:11). A viri i herea ra raukea iea i taki ria vona a viri i luhoi torea e Kristo, muri i pea, i hamule tabu na vilo hale (6:4-6), i uka tabu a dala ni hamule. A viri i here, i uka ma i kau virihi ria ta ri pea a niluhoi tora ne Kristo. Pali i galea ra raukea vona a 'ngava ni vakatora' (13:22), ge vakalohoka e

huriki na nita muholi na Vure ne huriki a ngate vona, turana ra hini ri luhoi torea e Kristo.

A viri i here, i habi a ngava ni vakatora ria na maka ngava i tabuli na ngava dagi hosi. Ra maka ngava nga, a leho na prister turana maka nihabi. I taki, ra ngava dagi hosi, i vakasiri lokomuga na ngava dagi karaba, ra i ratea a ngava dagi hosi i uka nitora (8:13). E Kristo i ramai a ningaru na Vure, i habi mule ia, i mate. A nihabi na ngava dagi hosi i uka ma i kara ni puga vuroki a naro hale ne huriki, pali a nimatene Isu i kara ni puga vuroki a naro hale ne huriki ri luhoi torea.

A Tuna Vure i Rangi e Huriki a Agelo

¹ Hosi a Vure i habi a ngava ne huriki a propet, muri ri taki polo ne huriki a gare ne hita hosi. I rata mavonga balaka kupo, na naro legelege. ² *Pali ngane, na tahuna a nilobona parava i tubu, a Vure i habi a ngava ne Tuna, lakea e Tuna i taki polo ne hita. Ne Tuna kunana, a Vure i ratarike a hunu, a malala, a maki lobo. A Vure i rata a maki lobo nga ge ne vona e Isu. ³ *E Tuna i vakasiri a bagetuanga na Vure. I manga muholi a Vure. A nitana i tahoka a nitora. Na nitana kunana i rata a maki lobo ri tabuli tora. I vakaloboa a leho vona ni bole a nimadhi na naro hale ne huriki, ge rata ria ri gi malamala na matana Vure. Muri i made na limana kanena Vure, ra Viri Dag i na hunu, a rana i dagi hateka, i tahoka a nitora dagi. ⁴ *I rata mavonga, i vakasiri manga i rangi liu e huriki a agelo. I manga a rana Tuna Vure i rangi a rane huriki a agelo.

⁵ *Hosi a Vure i uka ma i takia tara agelo ge ta maea, "Ioe e tugu.

* 1:2: Ion 1:3

* 1:3: Ion 14:9; Kol 1:20; Hib 8:1

* 1:4: Pili 2:9

* 1:5: 1Sto 17:13; Sng

2:7; Apo 13:33

Ngane Iau e Tamamu.”

O ge ta maea,

“Iau ge Iau e Tamana,
Ia ge Ia e Tugu.”

6 * Na tahuna a Vure i rudu vilia na malala e Tuna a tabua, i ta maea,
“E huriki a agelo lobo ri gi kavurike ia.”

7 * A Vure i luhoi e huriki a agelo, lakea i ta maea,

“A Vure i rata e huriki a agelo vona ri manga vilu.

I rata e huriki a vora vona ri manga hubena kanono.”

8 * Pali a Vure i luhoia e Tuna, lakea i ta maea,

“Ioe, a Vure, go matakari vakaroro,
o matakari e huriki na naro kiripiripi.

9 O ngaru a naro kamumu. O marikoi a naro hale.

I mavonga a Vure, a Vure vomu, i rata ioe o vivi,
a nivivi vomu i rangi a nivivi ne huriki e turamu.”

10 * A Vure i taki tabu e Tuna, i ta maea,

“Ioe, o Bakovi Dagi, o ratarike a malala hosi na nitubuna maki lobo.

A hunu tara, o ratarikea.

11 A malala a hunu bara ru lobo, pali ioe bara o made vakaroro.

A malala a hunu bara ru ropo manga a varakia.

12 Go pilu rua i manga a varakia, o vuroki rua.

Bara o kuloi rua, i manga a viri i kuloi a varakia vona.

Pali ioe bara o made mavonga kunana.

O uka ma go mapulo. Go made vakaroro.”

13 * A Vure i uka ma i takia tara agelo ge ta maea,

“O valai o made na limagu a kanegu,

ge harena na tahuna ga ru na tarumu e huriki a pile vomu.”

14 * E huriki a agelo a hanu kunana. A Vure i rudu ria ri gi tuhori e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i korimule ria.

2

Naha Ni Marikoi a Vure Ge Korimule Ioe

1 I mavonga, si gi luhoi kamumua a ngava si longoa pali, ma si gi lohopilea. 2 * A ta mavonga, a vuhuna a vinara na Vure, hosi e huriki a agelo na Vure ri habi ne huriki e tubune hita. A vinara nga ri muholi. E rei a viri i uka ma i longototo, i kamumu a Vure ge habi a nimadihi vona. 3 * Pali a Velenga Kamumu, e Isu a Bakovi Dagi i habia ne hita. Muri e huriki ri longoa a ngavana ri taki hita vona a velenga iea i muholi. Pali si gi lohopilea a Velenga Kamumu iea, na Vure ge korimule hita, si gi ha navai? A Vure bara i vakamadihi hale hita. 4 * A Vure tara, i ngaru ni vakasiri a Velenga Kamumu iea i muholi, lakea i rata a maka nivakasiri, a maki ni turutu vona. A Hanu Kiripiripi tara i habi tavula a maki ne huriki, na ningaru na Vure. Na naro iea kunana i vakasiri i muholi ra Velenga Kamumu ne Tuna.

5 A Vure i uka ma ge ru e huriki a agelo ri gi matakari a malala karaba, ra malala a ta ta vona ge valai. 6 * A ngava ni here puru hosi na Hinere, i ta maea,

“E rei a bakovi o luhoia?

I navai a hini o matakari kamumua a tuna bakovi?

7 O ru ia ge polotano taro ne huriki a agelo.

O ru langa ia, o vakabagetua a rana,

* 1:6: Vin 32:43; Rom 8:29 * 1:7: Sng 104:4

* 1:13: Sng 110:1 * 1:14: Sng 34:7; 91:11

* 2:4: Mrk 16:20; 1Ko 12:4,11 * 2:6: Sng 8:4-6

* 1:8: Sng 45:6-7

* 2:2: Gal 3:19

* 1:10: Sng 102:25-27

* 2:3: Hib 10:29; 12:25

⁸ ge matakari a maki lobo o ratarike.” Na tahuna i ru a bakovi ge matakari a maki lobo, i uka tara maki ge longo kaburungia. A maki lobo. Pali mona i uka ma si matai a maki lobo ge polotano vona.

⁹ *Pali si masia e Isu, ra muga a Vure i ratea i polotano popote ne huriki a agelo, ge mate na murine hita. Na naro iea, a Vure i rata kamumu hita. Ngane si masia e Isu, a Vure i vakabagetua, i kavurikea a rana, a vuhuna i bole a nimadihi na matenga.

¹⁰ A Vure i ratarike a maki lobo, i matakari a maki lobo. Lakea i kamumu a Vure i ratea e Isu i bole a nimadihi, ge malamala liu, ge korimule e huriki ala kupo, ge gale ria e huriki e tuna, ri gi made turana na bagetua vona. E Isu kunana a viri i korimule e huriki.

¹¹ *E Isu, ra i valai na Vure, ia a viri i rata e huriki ri malamala. Pali e huriki i rata ria ri malamala, ria ranga ri valai na Vure. I mavonga, e Isu i vivi ni gale ria e huriki e turana. ¹² *Lakea i ta maea,

“Iau ga vakalongo ne huriki a turagu a maki kamumu o rata.

Na tahuna ri vapopo ni kavurike ioe, ga kalolo a linge ni kavurike ioe.”

¹³ *I ta rike tabu, i ta maea, “Ga luhoi tora kunanea a Vure.”

A ngava i taki tabua i maea,

“O longo! Iau a made turana e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i habi nau.

Ri manga e huriki e tugu.”

¹⁴ *E Isu i bele manga kunana a bakovi, a vuhuna hita e huriki a Vure i gale hita e tuna a bakovi. I bele manga a bakovi, ge mate, ge ratapilea a viri i nugua a nitara na matenga, re Satan. ¹⁵ E Isu i mate, ge korimule hita, re hita si

made manga a vorakato, a vuhuna si mangenge ni mate.

¹⁶ I muholi hateka, e Isu i ratea a leho iea, i uka ma ge korimule e huriki a agelo. I ratea a leho iea, ge korimule e huriki a hamone Abraham. ¹⁷ Na naro iea kunana e Isu i bele manga muholi e huriki e turana, ge ia a prister dagi na Vure, ge rata lobo a leho a Vure i habi vona, ge dodo hita e huriki a bakovi, a ngatavine, ge puga vuroki a naro hale ne hita. ¹⁸ I kara ia ge korimule hita e huriki si bole a nitoni, a vuhuna ia tara i bole a nimadihi hosi na tahuna ni toni.

3

E Isu i Dagi ne Moses

¹ *Mua o huriki a turagu, a Vure i gale hita. Mu luhoia e Isu. A Vure i rudu vilia, ge ia a Prister Dagi na lotu ne hita. ² E Isu i rata lobo a leho a Vure i habi vona, i manga e Moses tara i rata a leho lobo a Vure i habi vona. ³⁻⁴ A roho takutaku ri tahoka a viri i hae. I mavonga kunana a Vure i ratarike a maki lobo. A viri i hae a roho, a rana i dagi hateka vona a roho i haea. I maea kunana, a rane Isu i dagi hateka na rane Moses.

⁵ *Hosi e Moses a vora na Vure, i rata lobo a leho a Vure i takia ge ratea, i matakari e huriki a tara na Vure. E Moses i rata mavonga, i vakasiri muga i muholi a ngava a Vure ta ge taki muri ma. ⁶ Pali e Kristo i uka ma ia a vora. Ia a Tuna Vure. I matakari kamumu e huriki a tara na Vure, i manga e Tamana i ngarua ge ratea. Hita bara si pesi tata ni luhoi torea a Vure, ni pasimata vona a maki a Vure ge rata ne hita, bara hita e huriki a tara vona.

⁷ *I manga a ngava a Hanu Kiripiripi hosi i taki,

* 2:9: Pili 2:8-9 * 2:11: Mat 25:40 * 2:12: Sng 22:22 * 2:13: Ais 8:17-18 * 2:14: 1Ion 3:8; Kap 12:10 * 3:1: Gi 12:7; Hib 4:14; 7:26 * 3:5: Vin 18:15-19 * 3:7: Sng 95:7-11

“Mona na tahuna mu longoa a Vure ge taki mua,

⁸ *nahea mu gu putu ngingi
i manga e huriki e tubune mua
hosi, ri longotaro a ngavana
Vure,

ri laho viliha na malala golea,
ri tonia a Vure.

⁹⁻¹⁰ A rata a maka nivakasiri dagi
na matane ria na pida i
ravulu va,
pali ri tabana ni toni iau.

I mavonga, a rihate ne huriki nga,
a ta maea,

‘I uka ma ri lohoka vona a narogu.
Ri lohopile vakaroro iau.’

¹¹ *I madihi a hategu ne ria,
lakea a kaba, a ta maea,
‘I muholi hateka, i uka ma ri gi dili
na tanga na nimalo nau.’”

¹² Mua o huriki a turagu, mu
matadoko, ma ge rata mua a
niluhoi hale, mu gu lobo ni luhoi
torea a Vure, mu gu ngalahere
na Vure Mahuri. ¹³ Na par-
ava mona mu vatuhori, mu vaka-
tora a niluhoi ne mua na parava
vakaroro, ma ge tami mua a naro
hale, mu gu gigi tora. ¹⁴ Na tahuna
si luhoi tora karabea e Kristo, i
gale hita e huriki e turana. I
mavonga, si gi pesi tata ni luhoi
torea, ge vano, ge harena na par-
ava si mate vona. Bara i uka, i
uka ma ge gale tabu hita e huriki
e turana. ¹⁵ *I manga a ngava
ni here puru hosi na Hinere i ta
maea,

“Mona, na tahuna mu longoa a
Vure ge taki mua,
nahea mu gu putu ngingi
i manga e huriki e tubune mua
hosi, ri longotaro a ngavana
Vure.”

¹⁶ *Re huriki nga, e Moses i vaka-
mariu tala ria o Egipto na nitora
na Vure, ri longoa a ngavana Vure,
pali i uka ma ri longototoa. Ri

longotaroa. ¹⁷ *Ri ratea a Vure, i
madihi a hatena na pida i ravulu
va. Ria kunana ri rata a naro hale,
ri mate na tabeke i ngeki. ¹⁸ I taki e
huriki nga, ra ri longotaroa a nga-
vana, i uka ma ri gi dili na tanga
na nimalo vona. ¹⁹ I mavonga, si
matakilaka vona i uka ma ri dili, a
vuhuna i uka ma ri luhoi torea a
Vure.

4

*E Huriki a Tara na Vure Bara Ri
Bole a Nimalo*

¹ Hosi a Vure i rata a ngava
dagi maea, e huriki a tara vona ri
gi dili na tanga na nimalo vona.
Mona a ngava dagi iea i tabana. I
mavonga, si gi mangenge, ma ge
ranga ne mua, a Vure ge matai
mua mu keri ni dili. ² Mona si
longoa a Velenga Kamumu. Nahea
si gi rata manga e huriki a Israel
hosi. Ri longoa a Velenga Kamumu
na Vure, pali i uka ma i kori ria, a
vuhuna i uka ma ri luhoi torea. E
huriki ala popote kunana ri luhoi
torea.

³ *Hita e huriki si luhoi torea a
ngavana Vure, si dili na nimalo
iea. Hosi a Vure i ta maea,
“I madihi a hategu ne ria, lakea a
kaba, a ta maea,
‘I muholi hateka, i uka ma ri
gi dili na tanga na nimalo
nau.’”

I ta mavonga, a vuhuna i lobo ni
leho na tahuna i ratarikea pali a
malala. ⁴ *Ni here na tabeke tara
na Nitana Vure, i taki a poloruana
parava. I ta maea, “Na poloruana
parava a Vure i malo, a vuhuna i
vakalobo pali a leho vona.” ⁵ *Ni
here tabu i maea, “I uka ma ri gi
dili na tanga na nimalo nau.”

⁶ Mona a bakovi a ngatavine
takutaku ri dili na nimalo iea. Hosi
e huriki i uka ma ri dili na nimalo
iea, a vuhuna ri longoa a Velenga

* **3:8:** Nim 17:7; Gi 20:2-5 * **3:11:** Gi 14:21-23 * **3:15:** Hib 3:7-8 * **3:16:** Gi 14:1-35

* **3:17:** 1Ko 10:10 * **4:3:** Sng 95:11; Hib 3:11 * **4:4:** Vuh 2:2 * **4:5:** Sng 95:11 * **4:7:** Sng 95:7-8

Kamumu, pali i uka ma ri longo-toto. ⁷ *Pali a Vure i ru tabua tara parava si gi dili na nimalo vona. A parava iea, ra ngane. E huriki a Israel hosi ri ngalahere na Vure na tabeke i ngeki. Muri na pida i kupo e Davit i herea a ngava, ra si masia pali, ra i maea,

“Mona na tahuna mu longoa a Vure ge taki mua, nahea mu gu putu ngingi.”

⁸ *Hosi, e Iosua bara i habi a nimalo ne huriki a Iuda, a Vure i uka ma ge taki tabua tara parava ge bele muri ma. ⁹ I mavonga, i tahoka a nimalo ne huriki a tara na Vure. A nimalo iea i manga a Parava Nimalo, ¹⁰ *a vuhuna e huriki ri dili na nimalo na Vure ri malo na leho ne ria, i manga a hini a Vure i malo na tahuna i vakalobo a leho vona.

¹¹ Si gi toni a bulune hita ni dili na nimalo iea, lakea i uka tara viri ge longotaroa a nita na Vure, ge velu. ¹² *Si gi toni a bulune hita, a vuhuna a nitana Vure i mahuri, i tahoka a nitora. I vere hateka, i rangi a bainat i vere a tabekena i rua. I dili liu na hatene hita, a hanune hita, i manga a bainat i dili na bobona viri, i pala pida a tuhana viri. I pelekado a niluhoi, a ningaru kapiloho ne hita. ¹³ I uka tara viri ge kapiloho na Vure. A maki lobo si rata, a maki lobo si luhoi, a Vure i lohoka vona. Muri ma hita lobo bara si pesi na matana, ge nana hita vona a naro lobo si rata.

E Isu Ia a Prister Dagi

¹⁴ *E Isu, a Tuna Vure, a Prister Dagi ne hita, i sike pali na hunu, i made turana Vure. I mavonga, si gi pesi tata ni luhoi torea. ¹⁵ A Prister Dagi ne hita i lohoka vona a maka nitoni hale ni rata virihi hita vona, lakea si boru, a vuhuna

ia tara i hataki a maka nitoni lobo nga. Pali i uka ma i boru. I uka ma i rata a naro hale. ¹⁶ *I mavonga, si gi lakea tabukoi na Vure. I made na gula hariki vona, i rata kamumu hita. Si gi lakea tabukoi vona, ge dodo hita, ge rata kamumu hita, ge tuhori hita na tahuna si bole a nimava.

5

E Isu i Korimule Hita

¹ A Vure i vulaki tala e huriki a prister dagi ne huriki a bakovi tavula o Israel. I vulaki ria, ri gi rata a leho vona na murine huriki lobo, ra ni habi a nihabi ne huriki i lakea na Vure, ni padimate a sip-sip, a bulmakau, ni habi na Vure, ge puga vuroki a naro hale ne ria. ² A prister dagi i ta madoru mai e huriki ri rata ruru a naro hale, a vuhuna ia tara a bakovi kunana. ³ *A prister dagi i habi a nihabi ni puga vuroki a naro hale ne huriki, turana naro hale vona, a vuhuna ia tara a bakovi hale. ⁴ *I uka tara viri ge kavurike mule a rana, ge bole a leho iea na ningaru vona. A Vure kunana a viri i gale a viri ge ia a prister dagi, i manga hosi i galea e Aron. ⁵ *E Kristo tara, i uka ma i vulaki mule ia ge bole a leho na prister dagi. A Vure kunana i vulakia ge nugua a leho iea, lakea i takia, i ta maea, “Ioe e Tugu.

Mona iau e Tamamu.”

⁶ *A ngava tara ni here na Hinere i ta maea, “Go leho vakaroro manga a prister.

Ge manga kunana e Melk-isadek.”

⁷ *Na tahuna e Isu i made manga a bakovi na malala, i vasileki na Vure, i nanea ge tuhori ia. I gale tala dagi turana luha, na Viri i tahoka a nitora ni korimule ia na

* 4:8: Vin 31:7; Ios 22:4 * 4:10: Hib 4:4 * 4:12: Epe 6:17; Kap 1:16; 19:13-15 * 4:14: Hib 3:1; 10:23 * 4:16: Hib 10:19 * 5:3: Levi 9:7; 16:6 * 5:4: Nim 28:1 * 5:5: Sng 2:7 * 5:6: Sng 110:4; Hib 6:20; 7:1,17 * 5:7: Mat 26:36-46; Pili 2:6-8

matenga. A Vure i longoa a ni-vasileki, a ningaru vona, a vuhuna i vakakiroko mule ia, i longototoa a Vure. ⁸ I muholi, e Isu a Tuna Vure, pali i tovo ni longototoa a Vure na tahuna i bole a nimadihi. ⁹ Muri i vakalobo a leho vona, ngane i korimule e huriki ri longototo a ngavana, i habi a nimahuri vakaroro ne ria. ¹⁰ A Vure i ratea e Isu ia a prister dagi, i manga e Melkisadek hosi.

Naha Ni Vilikoma

¹¹ I kupo a ngava i tabana ta ga taki mua vona na ngava iea. Pali a keri ni tuveve polo ne mua, a vuhuna a gine mua i tora, i uka ma i palala. ¹² *Mu lohoka vona muga pali a nitana Vure. Ngane i kara mua bara mu tovo polo e huriki ranga. Pali i uka. I tabana i kapo a niluhoi ne mua, lakea e huriki ranga bara ri tovo mua na ngava, ra ni tovo muga mua vona. I uka ma mu kara ni bole a maki ni kani i tora. Mu tabana ni ruru. ¹³ Si lohoka vona, a koma kiroko, i vakarurua e kinana, i uka ma i lohoka vona a naro kamumu, a naro hale, a vuhuna ia a koma kiroko kunana. ¹⁴ Pali e huriki ri paki pali, ri kani a maki ni kani tora. Ri tovo pali, ri matakilaka vona pali a naro kamumu, a naro hale.

6

¹ I mavonga, a ngaru mu gu lobo ni bole a nitovo manga a koma kiroko. A ngaru mu gu koru rike, mu gu paki. Mu gu lobo ni bole vakaroro a nitovo na vuhuna ngava ne Kristo, ra nitovo manga e huriki ri gi pulo a vilone ria, ri gi pe a naro hale ne ria, ri gi luhoi torea a Vure. ² Nahea mu gu hamule tabu mai a nitovo na nivahilolo, a naro ni ru langa a limana viri, a nitovo na nipesi rike mule na matenga, a nitovo ne

huriki ri gi pesi na matana Vure ge pelekado ria, ri gi vurua vakaroro. ³ A Vure ge ngaru, bara tovo mua ngane na nitovo na viri i dagi, i paki pali. ⁴⁻⁶ *A viri i luhoi tora mugea e Kristo, pali i ngalahere vona, i uka ma ge pulo tabu a vilona. A viri a Vure i vakapalalea pali, i masia a maki kamumu a Vure i vakaparu ia vona i namika hateka, i bole a Hanuna Vure turane hita, i namika pali a nitana Vure, i hataki pali a nitona na Harikianga na Vure, ra ge valai muri ma, pali muri i ngalahere na Vure, i manga i padi tata tabua a Tuna Vure na kai tavalavala, i rata e huriki ri biua a Tuna Vure.

⁷ A vala i boru, i vakamea a malala. A malala i vakabele kamumu a maki ni kani na viri i varo vonga, a Vure bara i vakabagetua a malala iea. ⁸ *Pali a malala ge vakabele kunana a mota padipadi, a kukuni madaro, ra malala iea i hale. I uka ma ge tabaka, a Vure bara i rudurahea a malala iea. Muri ma ge gutu parinea na kanono.

⁹ Mua o huriki a turagu, mete ta tora hateka, pali mete lohoka vona a maka maki i kamumu hateka ri gi bele ne mua, a kanena hini a Vure i korimule pali mua. ¹⁰ *Mu leho tora vakaroro ni kori e huriki a tara na Vure. Mu vakasiri manga mu ngarua a Vure. I uka ma ge mata kepa vona a Vure, a vuhuna a narona i kiripiripi kunana. ¹¹ A ngaru mua lobo mu gu leho tora mavonga, mu gu lohoka vona i muholi a maki mu pasimata vona, ge vano, ge harena na tahuna mu bolea. ¹² Naha ni malai. Mu muri mai a narone huriki ri luhoi tora, ri hatenono, ri bole a maki i ta muholi muga vona a Vure ge habi ne huriki e tuna.

A Vure i Uka Ma i Tatami Kilala

* 5:12: 1Ko 3:1-3

* 6:4-6: Hib 10:26-27; 1Ion 5:16

* 6:8: Vuh 3:17-18; Mat 13:7,22

* 6:10: Hib 10:32-34

* 6:13: Vuh 22:16-17

13 *Hosi a Vure i rata a ngava dagi turane Abraham. Pali a Vure, ge kaba navai? I uka tara viri ge dagi hateka na Vure, ge kurahi a rana. Lakea i kaba mule na rana, 14 i ta maea, “I muholi hateka, ga gamai ioe, ga rata e huriki a hamomu ri gi bele kupo hateka.” 15 Lakea e Abraham i dava, i hatenono. Muri i bele a maki a Vure i ta muholi vona ge bele. 16 Na tahuna a bakovi i ngaru ni kaba, bara i kurahi a rana viri tara i tahoka a rana. A bakovi i kaba i vakatora a nitana, i vakavulai e huriki ri ngaru ni hehe a nitana. 17 I mavonga, na tahuna a Vure i ta muholi hosi ge rata kamumu hita e huriki a hamone Abraham, i ngaru ni vakasiri kamumu hita, i uka ma ge puloa a ngavana, lakea i kaba ge vakatorea a nitana. 18 *A Vure i ta muholi, i kaba. A Vure tara, i keri ni tatami. I mavonga, hita e huriki si ha lakea na Vure ge matakari hita, si gi pesi tora, si gi pasimata ni bole a maki i ta muholi vona si gi bolea. 19 *Ra maki a Vure i taki hita si gi pasimata vona, i rata hita si pesi tata, i manga a vago ni hori a aga vona, i ratea a aga i pasi na tabeke i taku kunana. I tuli hita si bele na matana Vure, i manga a prister dagi hosi ri dili na Tabeke Nitaba Hateka, na bitona lavalava dagi ni topi rike na roho na Vure. 20 E Isu i bele manga a prister dagi i manga e Melkisadek hosi. Ngane i muga ne hita pali, i bele na matana Vure.

7

E Melkisadek a Prister

1 *Hosi, e Melkisadek a hariki na tanga dagi e Salem. Ia a prister dagi na Vure Meli Liu. E Abraham i vaubi turane huriki a hariki ranga, i rabalaki ria. Muri i laho hamule lakea na tanga vona. E Melkisadek i taguia na dala, i

vakabagetua. 2 Lakea e Abraham i ru na naguna i ravulu a maka maki i bole na vabinga, i habia ne Melkisadek a naguna i taku. A rane Melkisadek, na nita Hibru, i manga i maea, “a Hariki Na Naro Malamala”. E Melkisadek a hariki na tanga dagi e Salem. A ngava e Salem na nita Hibru i manga i maea, “Nivalemu”. I mavonga e Melkisadek a hariki na Nivalemu. 3 I uka tara viri ge lohoka vona e tamane e kinane Melkisadek. A hamona tara i uka ma ni lohoka vona. A parava ni poda ia vona, a parava i mate vona, ngi ranga i uka ma ni lohoka vona. I mavonga, i manga a prister vakaroro, manga kunana a Tuna Vure.

4 Mu masia e Melkisadek, i tahoka a rana i dagi hateka. A gare ne hita, e Abraham, i ru na naguna i ravulu a maki i bole na vabinga, i habia vona a naguna i taku. 5 *A vinara i taki e huriki na kabu ne Levi kunana ri gi bole a naguna i taku ne huriki a Israel, a vuhuna ria e huriki a prister. I muholi, e huriki a Israel, e huriki a hamone Abraham, pali e huriki a prister bara ri bole ne ria a naguna i taku. 6 E Melkisadek i uka ma ia a hamone Levi, pali i bole ne Abraham a nihabi iea. Muri i vakabagetua e Abraham, ra bakovi a Vure i ta muholi vona na ngava dagi. 7 Si lohoka vona a bakovi i vakabagetu a viri, ia a bakovi dagi. A viri ni vakabagetu, a bakovi tavula kunana. 8 E huriki a Levi ri bole a naguna i taku ne huriki, ria e huriki a bakovi kunana. Bara ri mate. Pali e Melkisadek i bole a naguna i taku, a nita na Vure i taki i uka ma i mate. 9 Bara si ta maea, e Levi, ra viri i bole a naguna i taku ne huriki a Israel, ia tara, i manga i habi a naguna i taku vona i lakea ne Melkisadek. I manga i habi polo ne Abraham, 10 a vuhuna i tabana

* 6:18: Gi 23:19

* 6:19: Levi 16:2-3

* 7:1: Vuh 14:17-20

* 7:5: Gi 18:21

i pololilo na kakaina gare vona, e Abraham, na tahuna e Abraham i taguia e Melkisadek.

E Melkisadek i Manga e Isu

¹¹ A vinara, a leho na prister, rua varago ru valai na Vure. Pali a leho na prister i keri ni rata hita si gi malamala na matana Vure. I mavonga, a Vure i rudu vilia a prister karaba. I uka ma i manga e Aron. I manga e Melkisadek.

¹² Na tahuna ni gi kuloi a prister, a vinara tara bara ni kuloi. ¹³⁻¹⁴ *A ngava iea ni taki virihi e Isu vona. Pali a Bakovi Dagi ne hita i uka ma i valai na kabu ne Levi. I valai na kabu ne Iuda. Hosi, i uka tara bakovi na kabu ne Iuda ge leho manga a prister. A vinara ne Moses, tara, i uka ma i taki e huriki a Iuda ri gi rata a leho na prister.

¹⁵ A ngava iea i kavakava hateka ngane, a vuhuna tara prister i manga e Melkisadek i valai pali.

¹⁶ Ia a prister, i uka ma i ramai a vinara, ra i taki e huriki a Levi kunana ri gi rata a leho na prister. Ia a prister a vuhuna i tahoka a nitora ni pesi rike mule na matenga.

¹⁷ *Si lohoka vona, a vuhuna a Vure i ta tora, i ta maea, “Ge ioe a prister vakaroro.

O manga kunana e Melkisadek.”

¹⁸ A Vure i bole vuroki pali a vinara na prister, a vuhuna i uka nitora, i uka leho. ¹⁹ *A vinara i uka ma i rata hita si gi malamala na matana Vure. Muri a Vure i vakasiri ne hita a dala kamumu si gi bele tabukoi na Vure vona.

²⁰⁻²¹ *Na tahuna a Vure i vulakia e Isu ge ia a prister, i uka ma i ru tavulea. I ta muholi, i kaba, i ru ia ge ia a prister. E huriki a prister hosi i uka ma i mavonga. I uka viri ge kaba langa ne ria, ri gi bele manga a prister. Pali e Isu, a Vure i kaba, i ta maea,

“E Bakovi Dagi i kaba pali, i ta maea,

‘Ge ioe a prister vakaroro.’

A Vure i uka ma ge pulo a ngavana.”

²² *Ra ngava iea i ratea e Isu ge ia a viri ni vakatora a ngava dagi karaba. A ngava dagi karaba i kamumu hateka vona a ngava dagi hosi.

²³ Hosi e huriki a bakovi ala kupo ri leho manga prister. I uka ma ri leho vakaroro, a vuhuna bara ri mate, muri a viri tara bara i bole a murina. ²⁴ Pali e Isu i mahuri vakaroro, i leho manga prister vakaroro, i uka ma ge lobo. ²⁵ *I mavonga i tahoka a nitora ni korimule e huriki ri luhoi torea, ri valai tabukoi na Vure, a vuhuna i mahuri vakaroro, i takia a Vure ge kori hita.

²⁶ E Isu a prister dagi kamumu hateka. I malamala, i uka ma i ratea tara naro hale. I made herehere ne hita e huriki a bakovi na malala. A Vure i vakamadea polomeli liu na hunu. ²⁷ *E huriki a prister dagi ri tahoka a leho ni habi a nihabi na parava vakaroro. Muga bara ri habi a nihabi ni puga vuroki a naro hale ne ria. Muri ri habi a nihabi ni puga vuroki a naro hale ne huriki. Pali e Isu i uka ma i tahoka a naro hale ge rata mavonga. I habi a nihabi balaka taku kunana. I habi mule ia na Vure, i mate, i manga a nihabi. ²⁸ Hosi a vinara i ru e huriki a bakovi na malala ge ria a prister dagi. Pali muri, na tahuna a Vure i kaba, i ru a Tuna Vure ge ia a prister, re Isu, i rata lobo a maka maki a Vure i takia ge rata.

8

E Isu Ia a Prister Dagi

¹ A vuhuna ngava nga i maea: Si tahoka pali a prister dagi. I made na limana kanena Hariki na hunu,

* **7:13-14:** Ais 11:1; Mat 2:6; Kap 5:5

* **7:17:** Hib 5:6

* **7:19:** Hib 10:22; Iak 4:8

* **7:20-21:**

Hib 5:6

* **7:22:** Hib 8:6; 12:24

* **7:25:** Rom 8:34

* **7:27:** Hib 5:3

i matakari. ² Ngane i leho manga prister pololilo na kape muholi na Vure. A kape iea, i uka tara bakovi ge haea. A Vure kunana a viri i haea.

³ E huriki a prister dagi lobo ri tahoka a leho ni habi a nihabi na Vure. E Kristo tara, i habi a nihabi na Vure, a vuhuna ia a prister dagi.

⁴ Ia bara i made na malala, i uka ma ge ia a prister dagi, a vuhuna i tahoka e huriki a prister ri made pali, ri habi a maka nihabi na Vure, ri muri mai kunana a vinara.

⁵ *^{*}Ri leho manga prister na kape na Vure koea na malala. Ra kape na Vure iea, i manga kunana a hanuna kape muholi na Vure i pesi na hunu. Hosi, muga ne Moses ta ge vakapesia a kape na Vure, a Vure i takia, i ta maea, "O lohotata vona a naro na kape a vakasiri ioe vona na lolo, o ramai kamumua."

⁶ *^{*}Pali ngane a leho i bolea e Isu na ngava dagi karaba i rangi a leho na ngava dagi hosi, a vuhuna a nita muholi na Vure i habi turana ngava dagi karaba i rangi a nita muholi na ngava dagi hosi. ⁷ A ngava dagi hosi bara i kamumu kunana, a Vure i uka ma ge vakabele tabu a ngava dagi karaba.

⁸ *^{*}Pali a Vure i pukatala a naro hale ne huriki nga, i ta maea, "E Bakovi Dag i ta maea,

'Mu longo, iau a vulakia pali tara parava,

ga rata a ngava dagi karaba turane huriki a Israel, e huriki a Iuda.

⁹ Ra ngava dagi iea, i uka ma ge manga a ngava dagi hosi a rata turane huriki a gare ne ria,

na tahuna a tuli tala ria o Egipto.

I uka ma ri muri maia a ngava dagi nau.

Lakea iau e Bakovi Dag i, a ngalahere ne ria.

¹⁰ A ngava dagi karaba ta ga ratea ne huriki a Israel i maea:

Iau e Bakovi Dag i a ta maea,

'Muri ma ga ru a vinara nau ge tabuli na niluhoi ne ria, ga here a ngava nau na hatene ria.

Iau, ge iau a Vure ne ria.

Ge ria e huriki a ngate nau.

¹¹ Na tahuna iea, i uka ma ri gi vatofo ria na ngava ne Bakovi Dag i,

a vuhuna e huriki lobo bara ri lohoka nau,

i vakatubu ne huriki a matasia, i lakea ne huriki a kakaina tanga.

¹² Ga dodo ria, i uka ma ga habi a nimadihi ne ria vona a naro hale ne ria.

Ga longo kaburungi liu a vilo hale ne ria.' "

¹³ Na tahuna a Vure i taki talea a ngava dagi karaba vona, i ratea ngane a vinara hosi i uka lehona. A ra maki hosi, i uka lehona, bara i velu.

9

A Prister Dag i Hosi i Habi a Darana Sipsip a Bulmakau

¹ *^{*}A ngava dagi muga i tahoka a vinara na naro na nikavurikea a Vure. I tahoka tabu a naro ni hae a mailo na Vure koea na malala.

² Ra Mailo na Vure iea, ni hae maea. *^{*}A tabeke ni dili vona muga ni gale a 'Tabeke Nitaba'. A butuna lam turana dede ni ru langa a bret ni habi na Vure ru tabuli pololilo vona. ³ *^{*}A tabeke ni dili vona muri ni gale a 'Tabeke Nitaba Hateka.'

A lavalava dagi ni vulala kari a matana. ⁴ *^{*}Na tabeke iea i tahoka a dede ni rata na gol. Ra dede iea, ne vona ni rungani a havu mangisipa, ge poko, ge huli pololilo vonga a

* 8:5: Nim 25:40; Kol 2:17; Hib 10:1

* 8:6: Hib 7:22

* 8:8: Jer 31:31-34

* 9:1: Nim

25:23-26:30 * 9:2: A maka ngava na Mailo na Vure ni here na Nihavai 25-26.

* 9:3: Nim

26:31-33 * 9:4: Nim 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Gi 17:8-11; Vin 10:3-5

mangina. A Tava na Ngava Dagi ni naviri na gol tara i tabuli vonga. Ni ru pololilo vona a ulo ni rata na gol, ni tahoni vona a bret na hunu ni gale a mana. A kodo e Aron, ra i tuvuvu tabu hosi, turana ngava dagi hosi ni here na kedo, ngi ranga ni ru pololilo vona. ^{5*}Na matana tava iea i tahoka a murina na nidodo. I pesi langa vona a hanuna agelo i rua, ru vulala tala a karapane rua, ru kavitaugu a matana tava. Ra hanuna agelo nga ru vakasiri a Vure i made vona a hini nga. Pali ngane i uka ma ga vakalongo lobo mua vona a maka ngava nga.

^{6*}Muri ni kisi puru lobo a maki na Mailo na Vure, e huriki a prister bara ri dili na Tabeke Nitaba, ri rata a leho ne ria. ^{7*}Pali a Tabeke Nitaba Hateka, a prister dagi kunana bara i dili vona. Na pida takutaku, bara i dili balaka taku kunana. I uka ma i dili tavula. I bole a darana sipsip, i dili turana, i habi na Vure ne vona ni puga vuroki a naro hale vona, a naro hale ne huriki, ri rata ruru. ⁸Na naro iea kunana a Hanu Kiripiripi i vakasiri hita vona i uka tara viri ge dili na Tabeke Nitaba, a vuhuna a kape na malala i tabana ni pesi.

^{9*}I manga a nita vakakika ne hita mona. I vakasiri manga a maka nitabari, a maka nihabi ri keri ni rata a viri i habi ria ri gi malamala na matana Vure. ¹⁰A leho ne ria, ri habi kunana a vinara na rabu ni kani, ni ninu, ni hilolo, ni matakari mule a kakaina viri. A vinara nga, bara ni ramai, i harena kunana na tahuna a Vure i vakasiri a dala kamumu karaba.

A Darane Kristo i Korimule Hita

¹¹Pali e Kristo i valai manga a prister dagi. A leho i ratea i korimule hita. I dili na mailo tara na Vure. I uka ma a Mailo vona na malala, i uka ma ni hae

na limana bakovi. A Mailo iea i kamumu hateka, i rangi a viri muga. ¹²E Kristo i dili balaka taku kunana. I uka ma i dili turana darana meme, a darana tuna bulmakau. A nihabi i habia, a darana. Na naro iea i konamule hita, si gi tahoka a nimahuri vakaroro. ^{13*}E huriki a prister ri bole a darana meme, a darana bulmakau a toga, turana havulana tuna bulmakau a kinana ni gutuvuro, ri guru langa na viri i katoki na matana Vure. Na naro iea, ri ratea ge matapado na matana Vure. ^{14*}Pali a darane Kristo i rangi a darana sipsip, a bulmakau. Na nitora na Hanu Kiripiripi, ra i mahuri vakaroro, i habi mule ia na Vure manga a nihabi malamala liu. I mavonga, a darana i rata hita si malamala na matana Vure, si lobo ni rata a rabu hale bara si mate vona, si tubu ni ratea a leho na Vure Mahuri.

A Darane Isu i Vakatora a Ngava Dagi Karaba

¹⁵Ngane e Isu i pesi na kurukuruna Vure, e huriki a bakovi a ngatavine, i vakatora a ngava dagi karaba. E huriki a viri a Vure i gale ria, bara ri bole a maki a Vure i ta muholi ge habi ne huriki e tuna. Ri gi bole, ri gi tahoka vakaroro, a vuhuna e Isu i mate na murine hita, ge puga vuroki a naro hale si rata na tahuna si ramai a ngava dagi muga. ¹⁶Ra naro ni varodo a ngava ne rei ge bole a maki muri na viri i mate. I uka ma ge bole a maki muga na bakovi i mate. Ni gi matai taro i mate muholi, muri bara ni veru tala a maki vona. ¹⁷Na tahuna a bakovi i mate pali, ngane a nita na ngava dagi i tahoka a nitora. Na tahuna a bakovi iea i rata a ngava dagi i tabana na nimahuri, a ngava dagi vona i tabuli tavula. ¹⁸I mavonga, a mugana ngava dagi na Vure tara, ni vakatora na

* 9:5: Nim 25:18-22 * 9:6: Gi 18:2-6 * 9:7: Levi 16:2-34 * 9:9: Hib 10:1-2 * 9:13: Levi 16:15-16; Gi 19:9,17-19; Hib 10:4 * 9:14: 1Pe 1:18-19 * 9:19: Nim 24:6-8

dara. ¹⁹ *Muri ne Moses i vaka-longo ne huriki a vinara na Vure i ravulu, i palakudu a lohona tuna bulmakau, a meme, i bole a dara, i vuli turana naru. Muri i bole a rahana kai a hisop, a mota vururu ni viri na vuna sipsip, i lutu purua na dara iea, i voro tamali rike na puhu na raukea a dara, i voro tamali rike ne huriki a bakovi a ngatavine. ²⁰ Muri i ta maea, "Ra dara iea, ne vona ni vakatora a ngava dagi a Vure i vakuku mua vona mu gu ramai." ²¹ *Muri i voro tamali rike a dara iea na Mailo na Vure, na maki na lotu pololilo na kape. ²² *I muholi hateka, a vinara na Vure i taki a dara kunana i rata a maki lobo ge matapado. A dara i uka ma ge tua, a Vure i uka ma ge puga vuroki a naro hale ne huriki.

²³ *A kape i manga a hanuna maki muholi i tabuli na hunu. Ni vakamatapado na matana Vure na naro iea, ra na darana sipsip, a bulmakau. Pali a maki muholi na hunu ni vakamatapado na nihabi tebi, ge rangi a nihabi nga, ²⁴ a vuhuna e Kristo i uka ma ia a prister na malala, ge dili na tabeke ni taba, ra i tabuli pololilo na kape ni hae na limana bakovi. I uka. A mailo iea a hanuna maki muholi na hunu. I sike liu na hunu, na matana Vure, i leho ni kori hita. ²⁵ E huriki a prister dagi ri dili na tabeke ni taba na pida takutaku. A nihabi ne ria, i uka ma a darane ria. A darana meme, a bulmakau kunana. Pali e Kristo i uka ma i rata mavonga. I mate balaka taku kunana, i dili lakea na matana Vure, a nihabi vona a darana, i vakalobo a mapana naro hale ne hita e huriki a bakovi a ngatavine. ²⁶ *Ia ge rata manga e huriki a prister na malala, bara i bole a nimadihi vakaroro, i vakatubu na tahuna a Vure i ratarike a malala i valai i harena mona. Pali i uka. Ngane i tabukoi a nilobo na

parava, e Kristo i bele na malala balaka taku kunana, ge habi mule ia na Vure, ge ia a nihabi, ge puga vuroki liu a maka naro hale. ²⁷ Hita lobo bara si mate balaka taku kunana. Muri bara si pesi na matana Vure, ge pelekado hita. ²⁸ E Kristo i mate balaka taku, i manga a nihabi na Vure, i bole a mapana naro hale ne huriki ala kupo. I mavonga, muri ma na tahuna i hamule valai, i uka ma ge mate tabu ni bole tabu a mapana naro hale ne huriki. Na tahuna i hamule valai, bara i korimule e huriki ri pasimata vona ge valai.

10

E Kristo i Vakalobo a Maka Nihabi

¹ A vinara ne Moses, ra i taki ni gi habi na Vure a nihabi na pida takutaku, i uka ma ri manga a maki muholi na hunu. Ri tebi. Ria a hanuna maka maki kamumu kunana ta ri gi valai a vuhuna ri keru ni korimule e huriki ri valai tabukoi na Vure. ² A nihabi bara i rata e huriki ri malamala, i uka ma ri gi habi vakaroro, a vuhuna bara i rata e huriki ri dili na roho na Vure ri malamala. Bara ri hataki na hatene ria ri uka rarenga na naro hale. ³ A nihabi nga, ri rata e huriki ri longo visi tabu na pida vakaroro a naro hale ne ria, ⁴ *a vuhuna a darana bulmakau, a darana meme, ru keru ni puga vuroki a naro hale ne huriki.

⁵ *I mavonga, na tahuna e Kristo i puru valai na malala, i ta maea, "I uka ma o ngaru a nihabi, a nitabari.

Pali o kisi purua a kakaigu.

⁶ I uka ma o vivi vona a nihabi gutu-vuro,

a nihabi na naro hale.

⁷ Muri a ta maea, 'O Vure, o longo! A valai ngane, ga ratea a ningaru vomu,

* 9:21: Levi 8:15,19 * 9:22: Levi 17:11

* 10:4: Hib 9:13 * 10:5: Sng 40:6-8

* 9:23: Hib 8:5; 10:1 * 9:26: Hib 10:10

i manga a ngava ni here puru virihi mai iau na Hinere.’”
 8 I muga i ta maea, “O uka ma o vivi vona a nihabi gutu-vuro, a nihabi na naro hale.” Pali a maka nihabi nga, a vinara i taki ni gi rata. 9 Muri i ta maea, “O longo! A valai ngane, ga ratea a ningaru vomu.” Lakea a Vure i ravunu a ngava dagi hosi, i habi a ngava dagi karaba ge bole a murina. 10 *Na ningaru na Vure, e Isu Kristo i mate, i habi mulea na Vure a kakaina, i manga a nihabi. Na naro iea, i ru here here hita, hita ne vona Vure kunana.

11 *E huriki a prister ri leho na parava vakaroro. Ri habi vakaroro a nihabi. Pali a nihabi ne ria i uka ma ri ravunu vuroki a naro hale ne huriki. 12 Pali a nihabi ne Kristo, i habi balaka taku kunana. A nihabi vona i kara ni puga vuroki a naro hale ne huriki lobo na parava vakaroro. Muri i made puru na limana kanena Vure. 13 *Ngane i davea a parava a Vure ge ratapile e huriki a pile vona. 14 Ra ni habi i taku iea, i rata e huriki a bakovi a ngatavine, ra Vure i ru here here ria ne vona, ri malamala liu.

15 A Hanu Kiripiripi i pukatala a ngava ne hita, i ta maea,

16 *‘E Bakovi Dagi i ta maea,
 ‘A ngava dagi ga ratea turane ria muri ma ge maea:

Ga ru a maka vinara nau na hatene ria.

Ga here na niluhoi ne ria.’”

17 *Muri i ta tabu, i ta maea,
 “I uka ma ga luhoi tabu a naro hale ne ria,
 ra ri putu puru a vinara nau.”

18 Na tahuna a Vure i puga vuroki a naro hale na viri, i uka tabu tara nihabi si gi habia ni puga vuroki a naro hale.

Si Gi Luhoi Tore a Vure

19 *Mua o huriki a turagu. Ngane i uka ma si mangenge. Na darane Isu, si dili kunana, si bele na matana Vure, i manga e huriki a prister ri dili na tabeke ni taba. 20 *Si dili na dala karaba na nimahuri. A dala iea, e Isu i rata puru ne hita, i dili polo na lavalava, ra kakaine Isu. 21 Si tahoka a prister dagi i matakari e huriki a tara na Vure. 22 *A ngava nga i muholi, i mavonga, si gi lakea tabukoi na Vure. Si gi bele vona turana naro muholi, si gi lohoka vona a maki si luhoi torea i muholi. I guru langa na hatene hita a darana, i vakalobo a rarenga na naro hale si rata, ge vakasiri hita si matapado na matana Vure. I vahilolo a kakaine hita na naru i maga. 23 Nahea si gi loho ruarua. Si gi pesi tata na ni luhoi tora a maki si pasimata vona si gi bole, a vuhuna a Vure i keri ni tatami. I rata lobo a maki i taki ge rata. 24 Hita takutaku si gi matakana a dala ni vadorike hita na naro ni vangaru, ni rata a naro kamumu. 25 *Nahea si gi lohopile a naro na nivapopo, manga e huriki ranga ri koi ni vapopo. Hita lobo si gi vakatora a niluhoi ne huriki e turane hita, a vuhuna i tabukoi ge bele a parava e Bakovi Dagi ge hamule valai vona.

26 *E rei a viri i lohoka vona pali a nita muholi, pali i tabana i luhoi ge rata a naro hale, lakea i rata, i uka tabu a nihabi na naro hale vona. 27 *A viri i rata mavonga, ge mangenge. Ge dava kunanea a Vure, ra viri ge pelekado e huriki, ge ratapile na kanono dagi e huriki ri hehea. 28 *Si lohoka vona pali, a viri i putu puru a vinara ne Moses, lakea a viri ala rua o ala tolu to

* 10:10: Hib 9:12 * 10:11: Nim 29:38 * 10:13: Sng 110:1 * 10:16: Jer 31:33; Hib 8:10
 * 10:17: Jer 31:34 * 10:19: Hib 4:16 * 10:20: Mat 27:51 * 10:22: Levi 8:30; Ese 36:25; Epe 5:26
 * 10:25: Hib 3:13 * 10:26: Hib 6:4-8 * 10:27: Ais 26:11 * 10:28: Vin 17:6; 19:15 * 10:29: Mat 12:30-32; 1Ko 11:27-29

masia, bara to taki talea, ra bakovi iea i uka ma ni gi dodo. Bara ni rabalaki. ²⁹ *Pali a viri i lohoplea a Tuna Vure bara i bole a nimadihi dagi hateka, a vuhuna i biua a darane Isu, ra i vakatorea a ngava dagi na Vure. A ngava dagi iea i ru here hita ne vona a Vure kunana. Pali a viri i lohoplea a Tuna Vure, i ratea a Hanuna Vure i madihi a hatena. Ra Hanuna Vure, a mari ni rata kamumu hita. ³⁰ *Si lohoka vona a Vure i ta maea, "A ni koli a naro hale a leho nau. Iau kunana ga koli a naro hale ne huriki, ga vakamadihi ria." Lakea i ta tabu i ta maea, "E Bakovi Dagi ge pelekado a narone huriki a ngate vona." ³¹ A maki ni mangenge hateka vona, a Vure Mahuri ge lakavu ioe, ge vakamadihi ioe.

³² Mu luhoi mule tabu na tahuna hosi mu bole a ngava muholi na Vure. Na tahuna iea e huriki ri habi a maregoa dagi ne mua, mu bole a nimadihi i kupo. Pali mu pesi tora, mu rura kunana. ³³ Na parava ranga ni vakapesi mua na matane huriki, lakea ri biu mua, ri vakamadihi mua. Na parava ranga mu pesi turana e huriki ranga ri bole a maka maregoa, mu tuhori ria. ³⁴ *Mu dodo, mu kori e huriki ni ru dili na bavi. Na tahuna e huriki ri radi a maka maki ne mua, mu vivi kunana, a vuhuna mu lohoka vona, a maki muholi ne mua i tabuli na hunu, bara i tabuli vakaroro. ³⁵ I mavonga, nahea mu gu loho ruarua, a vuhuna na tahuna mu pesi tata ni luhoi torea a Vure, bara mu bole a mapa dagi muri ma. ³⁶ Mu pesi tora, mu muri mai a ningaru na Vure. Muri bara mu bole a maka maki a Vure i ta muholi vona hosi ge habi ne mua. ³⁷ *A ta mavonga, a vuhuna a Hinere i ta maea, "I uka ma ge tabaka a viri a ta

muholi vona ge valai, bara i valai. I uka ma ge maradoi.

³⁸ A viri malamala nau ge luhoi tora vakaroro iau. Pali ia bara i pesi hoho mule, i uka ma ga vivi vona."

³⁹ Pali i uka ma si pesi hoho mule ge ratapile hita a Vure. I uka. Hita si luhoi torea a Vure, lakea ge habi a nimahuri vakaroro ne hita.

11

A Naro na Niluhoi Tora

¹ *A ra pelegona ngava, e "luhoi tora?" I mata navai a viri i luhoi torea a Vure? A viri i luhoi torea a Vure i lohoka vona ge bole a maki i pasimata vona. I uka ma i matai a maki nga, pali i lohoka vona bara i bole ria. ² E huriki a bakovi hosi ri luhoi torea a Vure, lakea i gale ria e huriki a bakovi kamumu.

³ *Hita, si luhoi torea a Vure i ta kunana, i vakabele a maki lobo. A maki lobo si matai, a Vure i ratarike na maki i uka ma si matai.

⁴ *Hosi e Abel i luhoi torea a Vure, i habi a nihabi vona. A nihabi ne Abel i rangia a nihabi ne tukana, e Kain, lakea a Vure i bole a nihabi ne Abel, i galea a bakovi kamumu. I muholi, e Abel i mate pali. Pali a naro i rata hosi i tabana ni tovo hita vona a naro na niluhoi torea a Vure.

⁵ *E Enok i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i bole sikea na hunu. I uka ma i mate. A podana i uka ma ni matavisi, a vuhuna a Vure i bole sikea na hunu. Muga na Vure i bole sikea, i taki ia a bakovi kamumu, i vivi vona. ⁶ E rei a viri i uka ma i luhoi torea a Vure, a Vure i uka ma i vivi vona. E rei a viri i ngaru ni lakea tabukoi na Vure, ge lohoka vona a Vure i made, ge luhoia a Vure ra viri i rata kamumu e huriki ri matakanea.

* **10:30:** Vin 32:35-36; Sng 135:14 * **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20 * **10:37:** Hab 2:3-4 * **11:1:**

2Ko 5:7 * **11:3:** Vuh 1:1; Sng 33:6; Ion 1:3

* **11:4:** Vuh 4:3-10 * **11:5:** Vuh 5:21-24

* **11:7:** Vuh 6:13-7:1

⁷ *Hosi e Noa i luhoi torea a Vure. Lakea a Vure i taki mugea e Noa, i vakalongoa na maka maki hale ri gi bele muri ma. E Noa i mangenge na Vure, i haea a aga rungu, ge korimule na vuranga e huriki a kabu vona. E Noa i rata mavonga, a maka naro hale ne huriki lobo na malala ri bele kavakava. A Vure i gale ia a bakovi malamala, a vuhuna i luhoi torea a Vure.

⁸ *Hosi e Abraham i luhoi torea a Vure, i longototoa na tahuna a Vure i takia ge pe a tanga vona, ge lakea na tanga i ngaru ni habia vona, ge a malala vona. E Abraham i malaga na tanga vona, i havai. I uka ma i lohoka vona a tabeke ge lakea vona. ⁹ *I luhoi torea a Vure, i vano kunana, i made kunana na kape, i manga a mosi na malala a Vure i ta muholi vona ge habia vona. E tuna, e Isak, e tubuna e Iakop, rua ranga ru made vonga na kape, ru dava ni bole a malala, ra a Vure i ta muholi ge habi ne tou. ¹⁰ E Abraham i luhoi torea a Vure, i davea a parava ge masia a tanga dagi, ra tanga i tahoka a vuhuna. Ra tanga iea, a Vure kunana i luhoi kadoa, i kisi purua.

¹¹ *Hosi e Sara i gare liu, i keri ni vakabele a koma. Pali i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i vakatorea a kakaina, i singou. A Vure i tuhoria, a vuhuna e Sara i lohoka vona, a Vure a viri i rata a maki i taki ge rata. ¹² *Na naro iea, e Abraham i tahoka e huriki a hamona ala kupo hateka. Re Abraham, i gare liu pali, i ngalai a matenga. Pali ngane e huriki a hamona ri ala kupo hateka, i manga a maka hada na hunu, a hire na lavu. Ni keri ni gi.

¹³ *Re huriki a bakovi a

ngatavine nga, i uka ma ri bole ma a maki a Vure i ta muholi vona ri gi bole. Pali ri vivi kunana ni lohoka vona a maki nga bara ri bele muri ma. I uka ma ri bole a maki nga, pali na tahuna ri mate, ri tabana ni luhoi torea a Vure. Ri lohoka vona, ri made manga a mosi kunana koea na malala. ¹⁴ Si lohoka vona, ri matakanea a malala, ga tanga muholi ne ria, e huriki ri taki ri made manga a mosi kunana koea na malala. ¹⁵ Bara ri luhoi kunana a tanga ri pea ri valai, bara ri hamule lakea tabu vona. ¹⁶ Pali i uka ma ri dodoa a tanga muga ne ria. Ri ngaru ni bele na tanga tara, ra i rangi a tanga lobo na malala. Ri ngaru ni bele na tanga na hunu. I mavonga, a Vure i uka ma i maruhu ne ria. I vivi vona a hini ri gale ia a Vure ne ria. I kisi puru pali a tanga dagi ne ria.

¹⁷⁻¹⁸ *Hosi e Abraham i luhoi torea a Vure. A Vure i tonia, i takia ge habia e tuna, e Isak, ge manga a nihabi na Vure. I muholi, a Vure i ta muholi muga ne Abraham, i ta maea, “E huriki e tune Isak kunana bara ni gale e huriki a hamomu.” Pali e Abraham i longototo kunana, i vakatubu ni habi na Vure e Isak, ge manga a nihabi ni gutu vuro. ¹⁹ *E Abraham i lohoka vona a Vure, i kara ni vakamahuri mule e huriki ri mate pali. I muholi hateka, bara si takia ngane e Abraham, i manga i bole mulea na matenga e tuna.

²⁰ *Hosi e Isak i luhoi torea a Vure. I gamai e tuna ala rua, e Iakop, e Esau, i vakalongo muga ne rua a ra maka maki ge bele ne rua muri ma.

²¹ *Hosi e Iakop i luhoi torea a Vure. Na tahuna i popote ge mate, i gamai e tune Iosep ala rua, i dog

* **11:8:** Vuh 12:1-5 * **11:9:** Vuh 35:12 * **11:11:** Vuh 18:11-14; 21:2; Rom 4:19 * **11:12:** Vuh 15:5; 22:17 * **11:13:** Vuh 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pe 2:11 * **11:17-18:** Vuh 21:12; 22:1-14 * **11:19:** Rom 4:17 * **11:20:** Vuh 27:27-29,39-40 * **11:21:** Vuh 47:31-48:20
* **11:22:** Vuh 50:24-25; Nim 13:19

rike na kodo vona, i kavurikea a Vure.

²² *E Iosep i luhoi torea a Vure. Na tahuna i popote ge mate, i vakalongo muga ne huriki a Israel bara ri ha taroa e Egipto. I taki ria ri gi bole turane ria a tuhana, na tahuna ri vano.

²³ *Hosi e tamane kinane Moses ru luhoi torea a Vure. A hariki ne huriki a Egipto i taki ni gi vakapasiri e huriki e tune Israel a bakovi ri gi mate. Pali na tahuna e Moses ni poda, i uka ma ru mangenge ni putu puru a ngava na hariki. Ru ruhuloloa e Moses na keva i tolu, a vuhuna ru masia i mata kamumu hateka.

²⁴ E Moses i luhoi torea a Vure. Na tahuna i koru rike pali, i marikoi ni gi gale ge ia e tubune Parao. ²⁵ I marikoi ni pitei na naro hale, a vuhuna a nipitei ia i tabuli popote kunana. I ngaru ni bole taro a maregoa turane huriki a tara na Vure. ²⁶ E Moses i luhoi maea, i kamumu e huriki ri gi biu ia, a vuhuna i luhoi torea e Kristo. Pali bara i hale i uka ma ge luhoi tora, pali ge bole a mahala i kupo o Egipto.

²⁷ E Moses i luhoi torea a Vure, i ha taroa e Egipto. I uka ma i mangenge na hariki o Egipto, a vuhuna i masia a Vure, ra Viri i uka tara viri ge masia. ²⁸ *E Moses i luhoi torea a Vure, i longototoa a ngavana na tahuna i takia ge ramai a naro na Nipagepolo. I rabalakia a tuna sipsip, i kalu na logo a darana. I rata mavonga, a agelo na matenga ge masia, i uka ma ge rabalaki e huriki a koma tabua ne huriki a Israel.

²⁹ *E huriki a Israel ri luhoi torea a Vure, ri laho page poloa a Dari Vururu, ri laho langa na malala i vu pololilo na dari ia. Na tahuna

e huriki a nugumaheto o Egipto ri tonia, ria lobo ri pasiri, ri mate.

³⁰ *E huriki a Israel ri luhoi torea a Vure, lakea ri laho haluia na parava i polorua a nure o Ieriko. Muri, a nure dagi ia i mapuka puru tavula. ³¹ *A ngatavine a ngoi e Rahap i luhoi torea a Vure, i kori a Israel ala rua, ru kasisi a tanga vona. Lakea, i uka ma i vurua turane huriki ri putu puru a nitana Vure.

³² *Pali a ra ngava ga taki tabua? I ola hateka ga tuveri kado tabu a narone Gidion, e Barak, e Samson, e Iepta, e Davit, e Samuel, e huriki a propet. ³³ *Ria lobo ri luhoi torea a Vure, ri mulangi na vabinga, ri ratapile a robo i kupo. Ri vakamadihi e huriki a bakovi, a maka tanga ri gegea a Vure. Ri bole a maka maki a Vure i ta muholi ge habi ne ria. Ri nugu pupu a ngavana maka laion. ³⁴ *Ri tutu mate a kanono dagi. Ri ha, i uka ma ri bole a vuranga na bainat ne huriki a pile. Ri uka a nitora, pali a Vure i vakatora ria. Ri gao hateka na vabinga, ri ratapile e huriki a pile. Ri valili vona e huriki a tara dagi na pile ne ria, ri ha. ³⁵ *E huriki ri mate pali ni vakamahuri mule, lakea e kinane ria ri bole mule ria. E huriki ranga ni vakamadihi hateka. A viri i vakamadihi ria i taki ria, bara ri lohopilea a Vure, bara ri voro taparaki ria. Pali i uka ma ri lohopilea a Vure, a vuhuna ri ngaru ni bole a nimahuri kamumu na Vure na tahuna i vakapesi mule ria na matenga. ³⁶ *E huriki ranga ri luhoi torea a Vure, ni harogi pile, ni lagu, ni kolotata na sen, ni ru dili na bavi. ³⁷ *E huriki ranga ri luhoi torea a Vure ni padimate na kedo, ni palakudu ria bale rua

* **11:23:** Nim 1:22; 2:2 * **11:28:** Nim 12:21-30 * **11:29:** Nim 14:21-31 * **11:30:** Ios 6:12-21 * **11:31:** Ios 2:1-21; 6:21-25; Iak 2:25 * **11:32:** Het 6:11-8:32; 4:6-5:31; 11:1-12:7; 13:2-16:31; 1Sam 16:1-1Ki 2:11; 1Sam 1:1-25:1 * **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Ki 17:17-24; 2Ki 4:25-37 * **11:36:** 1Ki 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21

na so, ni padimate na bainat. E huriki ranga ri luhoi torea a Vure, ri uka varakia, ri rea kunana na kulina sipsip, a meme. Ri uka ruma, ri matasia, ri bole a maregoa, e huriki ri ratapile ria. ³⁸ Ri kamumu hateka. E huriki a bakovi a ngatavine na malala, i uka ma i kara ria ri gi made turane huriki nga. Ri laho lae na tabeke i ngeki, na lolo. Ri mahita na dupi na malala, ri mahita na babe.

³⁹ Re huriki lobo nga, ri luhoi torea a Vure, a Vure i taki ria, ri kamumu. Pali i uka ma ri bole a maki a Vure i ta muholi vona ge habi ne ria, ⁴⁰ a vuhuna a Vure i kisi purua hosi tara maki i kamumu hateka ne vona e hita lobo. I koi vona e huriki hosi ri gi malamala muga ne hita mona. I ngaru si gi malamala palupu turane ria.

12

Si Gi Muri Mai a Naro ne Isu

¹ *Re huriki a bakovi a ngatavine na Vure hosi nga, ri pesi halui hita. A tara dagi. Ri vakasiri pali hita na dala na ni luhoi torea a Vure. Ri matanono hita, ri ngaru si gi mulangi na nivarangi si nunu vona. I mavonga, si gi kinigao ni nunu kamumu. Si gi puga vuroki na nimadene hita a maka maki i vakamarego hita, a naro hale i nugu tata mule hita. ² A niluhoi ne hita ge doko kunana ne Isu. Ia a vuhuna a niluhoi ne hita, ia a viri kunana i malamala liu na naro vona ni luhoi tora. Na tahuna i bole a nimadihi dagi ni mate na kai tavalavala, i hatenono kunana. I uka ma i mangenge vona a nimaruhu dagi ge mate na naro iea, a vuhuna i luhoi kunana a nivivi dagi hateka ge bole muri ma. Ngane i made na limana kanena Vure.

³ Mu luhoi kamumua a narone Isu. I hatenono na tahuna e huriki

a bakovi hale ri vakamadihi ia. Mu luhoi a narona, nahea ge malulu a tuhane mua, nahea mu gu kini malulu. ⁴ Muholi ngi, mua mu rura na nivakaloboa a naro hale. Pali a nirura ne mua i uka ma i rata mua mu gu mate ma. ⁵ *I navai? Mu longo kaburungia pali a hini a Vure i vara mua i manga mua e huriki e tuna? I ta maea,

“O tugu, na tahuna e Bakovi Dag i habi a nimadihi vomu, naha ni biua.

Naha ni kini malulu na tahuna i tahate ioe.

⁶ A vuhuna e Bakovi Dag i vara e huriki a viri i ngaru hatekea ria.

I habi a nimadihi ne huriki i bole ria pali, ge ria e huriki e tuna.”

⁷ *Mu hatenono na tahuna a Vure i habi a nimadihi ne mua. E huriki a tamana koma ri habi a nimadihi ne tune ria na tahuna ri rata hale. A Vure tara, i rata mavonga ne mua, e huriki e tuna.

⁸ A Vure i habi a nimadihi ne huriki e tuna ri rata hale. Pali ioe, a Vure i uka ma i rata mavonga na tahuna o rata hale, i manga ioe a tuna ngoi, i uka e tamamu.

⁹ Hita lobo, e tamane hita ri habi a nimadihi ne hita na tahuna si rata hale. Si togo ria. I mavonga, i kamumu hateka si gi togoa e Tamana a hanune hita na tahuna i habi a nimadihi ne hita, si gi bole a nimahuri vakaroro. ¹⁰ E huriki e tamane hita ri habi a nimadihi ne hita na parava popote kunana, na naro ri luhoia i kamumu. Pali a Vure i habi a nimadihi ne hita ni kori hita, si gi malamala manga ia.

¹¹ *Na tahuna i habi a nimadihi ne hita, i uka ma si ngarua, a vuhuna i madihi. Pali i tovo hita. Muri ma i tahoka a kanena kamumu, ra si laho malamala, si made na nivalemu.

¹² *A limane mua i uka nitara, i malai, pali mu toto rike, mu rata

* 12:1: 1Ko 9:24-25 * 12:5: Jop 5:17; Snd 3:11-12; Kap 3:19 * 12:7: Vin 8:5 * 12:11: Iak 3:17-18 * 12:12: Ais 35:3 * 12:13: Snd 4:26

leho. A turune mua i vareru, pali mu pesi tora. ¹³ *Mu laho na dala kiripiripi. Bara mu rata mavonga, a vahane mua i hale i uka ma ge hale liu. Bara ri kamumu tabu. ¹⁴ Mu rura ni made na nivalemu turane huriki lobo. Mu rura ni bele malamala, a vuhuna a viri i uka ma i malamala, i uka ma ge masia e Bakovi Dagi. ¹⁵ Nahea tara viri ne mua ge boru, ge ha taroa a naro kamumu na Vure. A viri i rata mavonga, ma ge bole dili a naro hale, ge bele a maregoa, lakea e huriki ala kupo bara ri katoki na matana Vure. ¹⁶ *Nahea tara viri ne mua ge rata a naro na molenga, o ge biua a Vure, i manga e Esau hosi. E Esau a tabua. Bara i bole a maki lobo ne tamana, a nigamai ne tamana. Pali i habi polo ne tarina a maki lobo nga, ge kani balaka taku kunana. ¹⁷ *Muri, na tahuna e tamana i popote ge mate, i ngaru ni gamai e tuna. E Esau i ngaru ni bole a nigamai iea, pali i uka ma i bolea. I tangi hateka ni bole mulea a nigamai iea, pali i bolea pali e tarina. I uka tabu a dalana ge bole mulea.

Si Bele Pali o Ierusalem na Hunu

¹⁸ *I uka ma mu bele na lolo e huriki a Israel hosi ri bele vona. A lolo iea i vona a kanono dagi. A lolo iea i uvo hateka, e huriki ri mangenge vona. A lolo iea i bele vona a vilu dagi hateka. ¹⁹ *Ri longo a tavure i tangi. Ri longoa a lohona Vure, lakea ri mangenge hateka, ri taki torea e Moses ri marikoi ni longo tabua. ²⁰ *Ri mangenge hateka a ngava a Vure i taki ria vona, ra i maea, “A bakovi, o a sipsip a meme kunana ge laho sike na lolo, mu padimatea na kedo.” ²¹ *A maka maki nga ri dagi hateka, e Moses tara i mangenge, i

ta maea, “Iau a mangenge hateka, i vakulu a tagagu.”

²² E huriki a Israel ri bele na tanga maea. Pali mua, a tanga mu bele vona i uka ma i maea. Mua mu bele na Lolo e Sion. Mu bele na tanga dagi na Vure Mahuri, e Ierusalem na Hunu. E huriki a agelo ala kupo hateka ri made vonga, ri rata a habu dagi. ²³ A tabeke mu bele vona, i vapopo vona e huriki a tara na Tuna Vure a Tabua. A rane ria, a Vure i here puru meli na hunu. Mu bele na matana Vure, a Mari Ni Pelekado, ge pelekado e huriki lobo. A tabeke mu bele vona, i made vona a hanune huriki a viri hosi, ri ramaia a Vure. Ngane a Vure i rata ria ri malamala liu. ²⁴ *Mu bele ne Isu. I vakatora a ngava dagi karaba. Mu bele na darane Isu. A ngava na darane Isu i rangi a ngava na darane Abel.

²⁵ *Nahea mu gu longotaroa a lohona Vure. Hosi e Moses, a bakovi na malala, i patutu mule e huriki a Israel. Ri longotaroa a ngavana, muri ri keri ni lelea a rongova na Vure. Pali hita, a Vure meli na hunu i patutu mule hita. I mavonga, nahea si gi longotaro, a vuhuna bara si keri liu ni lelea a rongova na Vure. ²⁶ *Hosi, na tahuna iea, a lohona Vure i polua a malala, i vuruke. Pali ngane i ta muholi ne hita, i ta maea, “Pali muri ma bara polu tabua a malala. I uka ma ga polu kunana a malala. A hunu tara bara polua.” ²⁷ A ngava e “tabu”, i vakasiri manga a Vure ge vakalobo a maki lobo i ratarike. A maki lobo i kara ni gi polu, a Vure ge vakalobo. Muri, a maki lobo i keri ni gi polu, bara ri tabuli.

²⁸ I mavonga, si gi vivi ni bole a harikianga muholi, ra i keri ni gi polu. Si gi kavurikea a Vure na

* 12:16: Vuh 25:29-34 * 12:17: Vuh 27:30-40 * 12:18: Nim 19:16-20; Vin 4:11-12

* 12:19: Nim 20:18-21; Vin 5:22-27 * 12:20: Nim 19:12-13 * 12:21: Vin 9:19 * 12:24:

Vuh 4:10; Hib 8:6 * 12:25: Hib 2:1-3; 10:26-29 * 12:26: Hag 2:6

naro i vivi vona. Si gi togoa, si gi mangenge vona, ²⁹ *a vuhuna a Vure ne hita i manga a kanono i gutu i vuro lobo liu a maka maki.

13

A Nihabi a Vure i Ngaru

¹ Mua o huriki a tara na Vure, mu vangaru. ² *Mu tagui, mu matakari e huriki a mosi ri bele ne mua. Hosi e huriki ranga ri matakari a mosi, pali i uka ma a bakovi ri matakari. A agelo ri pahaluhoi ta a bakovi. ³ Mu kori e huriki ri made na bavi, i manga mua ranga mu made turane ria na bavi. Mu kori e huriki ni vakamadihi, i manga mua ranga ni vakamadihi turane ria.

⁴ *A parangia, mua lobo mu togoa. Naha ni vakahale a parangia, a vuhuna a Vure ge pelekado, ge ratapile e huriki ri mole. ⁵ *Naha ni nunu muri mai a mahala. A maki mu tahoka pali, mu vivi vona kunana, a vuhuna a Vure i ta maea,

“I uka ma ga ha taro mua. I uka ma ga lohople mua.”

⁶ *I muholi hateka a ngava iea, si gi takia, ra i maea,

“I uka ma ga mangenge.

E huriki a bakovi, ri uka a nitora ni rata hale iau, a vuhuna e Bakovi Dagi i tuhori iau.”

⁷ *Mu luhoi e huriki a matakari ne mua, ri vakalongo mua vona a nitana Vure hosi. Ri laho navai? Ri mate navai? Mu ramai a narone ria ni luhoi torea a Vure. ⁸ E Isu Kristo i uka ma i pulo lae a narona. I palupulupu kunana na hini ravi, na hini mona, na parava vakaroro.

⁹ *Naha ni nunu muri mai a maka nitovo tebi legelege. I kamumu a Vure ge vakatora a hatene

mua na naro kamumu vona. A maka vinara na maki ni kani i uka ma i kori e huriki ri muri mai. Naha ni muri mai a maka vinara nga. ¹⁰ A dede na nihabi ne hita i tebi na dede i tabuli na kape na Vure. E huriki ri leho vonga i uka ma ri gi valai ni kani na dede ne hita.

¹¹ *E huriki a prister dagi ri rabalaki a bulmakau polovavo na mada, ri bole dili na Tabeke Nitaba a darana, ni puga vuroki a naro hale ne huriki. A podana ni gutu vuro polovavo na mada. ¹² *Na naro iea kunana, e Isu i bole a nimadihi polovavo na tanga, ge tua a darana, ni rata e huriki a viri vona ri gi malamala. ¹³ *Ngane si gi pagitala, si gi lakea ne Isu polovavo na tanga, lakea e huriki ri gi biu hita i manga ri biua e Isu. ¹⁴ *Si gi rata mavonga, a vuhuna si uka tanga muholi koea na malala. Si pasimata vona a tanga dagi muholi ta ge bele muri ma.

¹⁵ *E Isu ge kori hita, nahea si gi malo ni kavurike vakaroroa a Vure. Si gi taki tala a rana ne huriki. ¹⁶ *Naha ni longo kaburungi ni rata a naro kamumu ne huriki a turane mua, a vuhuna a Vure i ngarua ra naro iea. E huriki ranga ri bala a maki, mu habi ne ria ranga maki mu tahoka.

¹⁷ *Mu longototo e huriki a matakari ne mua. Mu muri mai a ngava ri taki, a vuhuna ri matakari a hanune mua. Muri ma bara ri pesi na matana Vure, ge nana ria vona ri matakari navai mua. Mu rata kamumu ria, ri gi vivi kunana ni matakari mua. Bara mu rata hale ria, bara ri deke ne mua. I mavonga, mua ranga i uka ma mu gu made kamumu.

* 12:29: Vin 4:24; 9:3 * 13:2: Vuh 18:1-8; 19:1-3; Rom 12:13 * 13:4: Epe 5:5 * 13:5: Vin 31:6,8; Ios 1:5 * 13:6: Sng 118:6 * 13:7: 1Ko 4:16 * 13:9: Rom 14:17 * 13:11: Levi 16:27 * 13:12: Ion 19:17 * 13:13: Hib 12:2 * 13:14: Hib 11:10,16; 12:22 * 13:15: Sng 50:14,23 * 13:16: Pili 4:18 * 13:17: 1Tes 5:12 * 13:18: Apo 24:16; 2Ko 1:12

¹⁸ * A ngaru mu gu vasileki na Vure ge tuhori iau. Na hategu, a lohoka vona i uka ma a ratea tara naro hale ga rare vona. A ngaru ni rata kamumu a maki lobo a rata.
¹⁹ A ngaru hateka mu gu vasileki mavonga, lakea a Vure ge rudu mule iau, ga lakene malaviriri ne mua.

²⁰ * A Bakovi Dagi ne hita e Isu, ia a matakari dagi ne hita, re hita huriki a sipsip vona. I habi a darana ge vakatora a ngava karaba ge tabuli vakaroro. Lakea a Vure i vakamahuri mulea na matenga. Ngane ra Vure na ni-valemu, ²¹ ge habi ne mua a maka maki ge tuhori mua mu gu rata a maki lobo i ngaru mu gu rata. I rata pololilo ne hita tara maki i vivi vona na nitora ne Isu Kristo. Si gi kavurikea, si gi vakabagetua ngane, na parava vakaroro. I muholi.

A Nilobona Raukea

²² Mua o huriki a turagu, a raukea nau i uka ma i ola hateka. Mu hatenono vona a ngava tora a habi ne mua, a vara mua vona.
²³ A ngaru ni vakalongo mua vona e Timoti. Ni vakapagitala pali ia na bavi. Ia ge bele malaviriri nau ieni, maria varago miri gi lakene, miri gi gosi mua. ²⁴ Iau a talo rike a haro kamumu ne huriki a matakari ne mua, turana e huriki a tara na Vure iene. E huriki ri mariu valai o Itali, ria ranga ri talo rike a haro kamumu ne mua.

²⁵ A Vure ge rata kamumu mua lobo.

* 13:20: Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pe 2:25

A Raukea i Herea e Iakop

A Nita Vakalohoka

A viri i herea ra raukea iea i taki mulea ia e “Iakop, a vora na Vure turana e Bakovi Dagi, e Isu Kristo”. A hini i uka ma i ta kavakava hateka vona i maea, e huriki a tara ne Kristo na parava iea ri lohoka kamumu vona a rana. Na ngava dagi karaba, i kupo e huriki a rane ria e Iakop, pali i ala rua kunana ru kara ni here ra raukea maea: e Iakop re tarine Isu, turane Iakop a apostolo, re tarine Ioanes. Pali e huriki a tara ne Kristo hosi ri ta maea, e Iakop e tarine Isu a viri i herea ra raukea iea.

E Iakop i muga na bakovi ala va, ra ni kilala ta tou e tarine Isu (Mat 13:55, Mrk 6:3), e tune Maria rua e Iosep. E Iakop i koru rike turane Isu, pali i uka ma i luhoi torea e Isu (Ion 7:5). Pali muri ne Isu i mahuri mule na nimate, i bele vona (1Ko 15:7). Ngane ia, turana e turana ranga, to turana e huriki a murimuri ne Isu ri vapopo o Ierusalem (Apo 1:14). Muri, e Iakop i matakari a tara ne Kristo o Ierusalem. Na pida muri ranga, na tahuna e Paulus i lakea o Ierusalem ni matai e Petrus, e Iakop tara ni kilala turana e Petrus, turana e huriki a apostolo ranga (Gal 1:19). Na pida ranga muri, na tahuna a Vure i vakapagitalea na bavi o Ierusalem e Petrus, e Iakop i matakari a tara ne Kristo vonga (Apo 12:17). Muri na pida ranga tabu, e huriki a matakari o Ierusalem ri vapopo, ri ta vona re huriki i uka ma ria a Iuda ri luhoi torea e Kristo, ni gi pala a kuline ria o ge uka. E huriki lobo ri togoa e Iakop, lakea ri takia ge vakalobo a ngava na vaponga ne ria (Apo 15:13-21). E Paulus i takia e Iakop i manga a vuhubutu na roho na Vure (Gal 2:9).

Ni taki i herea e Iakop muga ne ia ni padi mate na pida e 62 AD. A rane Iakop ni kilala tabu na puhu ne Apostolo, i manga ia a matakari na tara ne Kristo o Ierusalem, na tahuna e Paulus i hamule lokovonga tabu. A bakovi ni tuverei polo a nuverei ne huriki a Iuda, re Iosep, i taki na pida i lima muri ne 62 AD, e Iakop turane huriki ranga ni padi mate ria na kedo, na parava e Anas i leho manga a prister dagi. Na nuverei iea i taki e tune Klopas e Simion i bole a murine Iakop, i matakari a tara ne Kristo o Ierusalem.

E Iakop i made o Ierusalem i herea a raukea iea.

Ne Gal 2:7-9, si lohoka maea, e Iakop, turana e huriki ranga, a Vure i habi ne ria a leho ni vakalongo a velenga kamumu ne huriki a Iuda. Muri, e huriki ranga ne ria ri leho ne huriki i uka ma ria a Iuda, manga e Petrus. Pali e Iakop si lohoka vona, i made o Ierusalem, i leho turane huriki a Iuda, i mate. Ra i maea, a raukea vona i here lakea ne huriki a Iuda ri luhoi torea e Kristo, turane huriki i uka ma ri luhoi torea.

E Iakop i herea a raukea iea lakea na tara ne Kristo, ra ri made polovavo ne Ierusalem. I here ni vakatora ria, ri gi pesi tora na maka maki hale ri leho ni ratapile a niluhoi ne ria. A tara ne Kristo hosi ri manga e huriki ngane, a nitoni legelege i bele ne ria, ge toni ni rata vuroki ra ningarua ne ria na Vure, lakea ri gi ramai a vilo na malala. E Iakop i vakatora re huriki ri luhoi tora muholi e Kristo ri gi pesi tora, nahea ri gi ngalahere na Vure. Pali na tahuna i uka ma ri hamule mai a Vure, bara i pelekado ria. E Iakop i taki re huriki i here lakea ne ria, ri gi bole a niluhoi kamumu na Vure, ge manga a nipara muholi ge muga ria.

A Nita Muga

¹ * A haro kamumu ne mua lobo. Iau, e Iakop, a vora na Vure, a vora ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita. A herea a raukea iea i lakene ne mua, a kabu ne Israel i ravulu a polona i rua, ra mu pe a tanga ne mua, mu made viliha na tanga lobo na malala.

Mu Kaloho a Maregoa

² *Mua e huriki a turagu, a ngaru mu gu vivi hateka na tahuna a nitoni ge bele ne mua, ³ *a vuhuna mu lohoka vona a nitoni i bele ne vona ni toni a niluhoi ne mua, mu gu pesi tora. ⁴ Mu kaloho a nimava, naha ni malo, muri bara mu malamala liu, i uka ma mu gu bala vona tara naro kamumu na Vure.

⁵ *E rei a viri i uka ma i tahoka a lohokanga kamumu ni laho kamumu, ge nanea a Vure ge habia vona a lohokanga. Muri a Vure bara i habia a lohokanga vona, a vuhuna a Vure ia a mari ni hatebalala. Na tahuna a Vure i habi a maki, i habi kunana. I uka ma ge vakamaruhu a viri. ⁶ Pali na tahuna a viri ge nana, nahea ge loho rua. Ge luhoi tora. A viri i loho rua i manga a bokona dari i bolea a vilu i rere viliha. ⁷ Ra bakovi maea, ma ge luhoi e Bakovi Dagi ge habia vona tara maki. ⁸ A bakovi i loho rua, i uka ma i tabuli kamumu a niluhoi vona, bara i ruru.

⁹ E huriki a turane hita ri mataisia, ri gi vivi na tahuna a Vure ge kavurike ria. ¹⁰ *Pali e huriki ri tahoka a mahala i kupo ri gi vivi na tahuna a Vure ge vakakiroko ria, a vuhuna bara ri mate tavula manga a hurumade. ¹¹ I rike a haro, i hua a hurumade, i malai a kaina, i maparu a vuana, i uka ma i mata kamumu tabu. I mavonga kunana a viri i tahoka hateka a mahala bara i mate na tahuna i tabana ni rata a leho vona.

Mu Gege a Nitoni

¹² A viri i pesi tora na tahuna a nitoni i bele ge vivi, a vuhuna a Vure bara i habi a mapana, ge bole a nimahuri vakaroro, i manga a viri i mulangi na rihiva i bole a tama. A Vure i taki muga pali ge habi a mapa ne huriki ri ngarua a Vure. ¹³ Na tahuna a bakovi tara i ngaru ni rata a naro hale, nahea ge ta maea, “A Vure i turari iau a ratea a naro hale iea.” Naha ni ta mavonga, a vuhuna a Vure i uka ma ge turari ioe go rata a naro hale. Pali a Vure tara, a naro hale i uka ma ge turaria. A Vure tara i uka ma ge turari ioe go rata a naro hale. ¹⁴ Pali a nitoni i bele na bakovi na tahuna a ningaru hale na hatena i turari ia i rata a naro hale. ¹⁵ Muri a ningaru hale i vakabele a naro hale. Muri a naro hale i vakabele a matenga.

¹⁶ Mua e huriki a turagu, a ngaru hateka mua. Naha ni tami mule mua. ¹⁷ A maki kamumu lobo si bole, a maki kamumu lobo ni habi tavula ne hita, ri valai ne Tamane hita na hunu, ra viri i ratarike a haro, a keva, a maka hada ri para polomeli na hunu. A maka nipara nga, ri para dagi na parava ranga, ri para kiroko na parava ranga. Pali e Tamane hita i uka ma i mavonga. I uka ma i pulo lae a vilona. ¹⁸ *Na ningaru vona i vakasiri a nita muholi vona, ge rata hita ge hita e huriki e tuna. I rata mavonga, ge bole tala hita na maki lobo i ratarike, si gi muga ne ria.

Mu Longototo a Nitana Vure

¹⁹ Mua e huriki a turagu, a ngaru hateka mua. Mu longo kamumu. Na tahuna a viri i ta, naha ni koli malaviriri a ngava. Mu longo kamumu taro a ngava, mu luhoi kado, muri mu koli. Naha ni hinihate, ²⁰ *a vuhuna a nihinihate

* 1:1: Mat 13:55; Apo 15:13; Gal 1:19; 1Pe 1:1

Snd 2:3-6
2:1

* 1:10: Ais 40:6-7

* 1:18: Ion 1:13

* 1:2: Rom 5:3-5

* 1:20: Sav 7:9

* 1:3: 1Pe 1:7

* 1:5:

* 1:21: Kol 3:8; 1Pe

na bakovi i uka ma ge vakabele a naro malamala na Vure. ²¹*Lakea, a ngaru mu gu pe a naro i katoki, a maka naro hale legelege ne mua. Mu vakakiroko mua, mu longototo a nitana Vure, ra ni ru na hatene mua. Ra ngava iea i kara ge korimule mua.

²²*Na tahuna mu longoa a nitana Vure, naha ni longo tavulea. Mu longototoa. Na tahuna mu longo tavulea, mu tami mule mua.

²³A ta mavonga a vuhuna e huriki ri longo a nitana Vure, pali i uka ma ri muri mai, ri manga a bakovi i matanono a matana na tuku. ²⁴I masia a matana, pali i uka ma i ratea tara maki. I vano kunana, i uka ma i luhoi tabua a matana i mata navai. ²⁵*Pali a viri i longo kamumu a vinara kamumu na Vure, i ramai a ngava i tabuli vona, i uka ma i longo kaburungia, a Vure bara i rata kamumu ia. Si lohoka vona, a vinara na Vure i vakamatukapaga hita na naro hale.

²⁶*E huriki ri luhoi ta ri ramai a Vure, pali i uka ma ri matakari kamumu a tabelene ria, re huriki maea ri tami mule ria. A maka maki ri rata, ri luhoi ta a maki a Vure ge vivi vona, ri rata tavula kunana. ²⁷A naro i malamala na matana Vure, e Tamane hita, i maea: si gi kori e huriki a duku, e huriki a havuri, na tahuna ri bole a maregoa. A maki tara si gi ratea si gi matakari kamumu a nilaho ne hita, i uka ma si gi ramai a rabu na malala, ma si gi katoki na matana Vure.

2

Mu Rata a Naro Ge Palupu ne Huriki Lobo

¹*Mua e huriki a turagu, mu rata a naro ge palupu ne huriki lobo, a vuhuna mu luhoi torea e

Isu Kristo a Bakovi Dagi ne hita, i muga ne huriki lobo. ²A bakovi na mahala tara i bagetu kamumu ge dili na roho na lotu ne mua, pali a matasia tara ge dili, i marape kesi a varakia vona. ³Bara mu rata kamumu a bakovi na mahala, mu takia ge made na gula, pali mu vakahalea a matasia mu tono ragea ge made polotano, o mu takia ge pesi basi, ⁴mu rata a naro hale. Na niluhoi hale ne mua, mu vakalipida e huriki a bakovi. Mu taki ranga ri kamumu, mu taki ranga ri hale. A niluhoi mavonga i uka ma i kamumu.

⁵*Mua e huriki a turagu, a ngaru hateka mua, mu longo kamumu. A Vure i vulaki e huriki a matasia na malala ri gi luhoi torea, ri gi tahoka a mahala meli na hunu, ri gi dili na harikianga vona, i manga a hini hosi i ta muholi vona, e huriki ri ngaru hatekea ri gi bole. ⁶Pali mua mu vakamaruhua a matasia iea. E huriki a bakovi na mahala mu rata kamumu ria, pali ria kunana ri habi a maregoa ne mua, ri turari mua lakea na mari ni pelekado a ngava. ⁷Re huriki a bakovi na mahala nga, ria kunana ra viri ri biu a rane Isu Kristo. A rana i kamumu hateka. Pali mua e huriki a ngate vona.

⁸*A vinara na Hariki ne hita, ni here puru na Hinere i ta maea, "O ngaru e huriki lobo i manga a hini o ngaru mule ioe." Na tahuna mu ramai a vinara iea, mu rata a naro kamumu. ⁹*Pali na tahuna i uka ma mu rata a naro i taku ne huriki lobo, mu rata a naro hale. Lakea ra vinara iea i vakasiri mua, mua a viri ni longotaro a vinara.

¹⁰*A taki mavonga, a vuhuna e rei a bakovi tara i ramai a ngava lobo na vinara, pali i longotaro a vinara i taku kunana, ra bakovi iea i tahoka a rarenga pali, i manga a

* 1:22: Mat 7:26; Rom 2:13 * 1:25: Rom 8:2; Iak 2:12 * 1:26: Sng 141:3 * 2:1: Apo 10:34; Iak 2:9 * 2:5: 1Ko 1:26-28 * 2:8: Levi 19:18; Mat 19:19; Gal 5:14 * 2:9: Vin 1:17
* 2:10: Levi 19:37; Gi 20:7-12,24; Mat 5:19 * 2:11: Nim 20:13-14; Rom 13:9

bakovi i longotaro a vinara lobo.
 11 *Mu lohoka vona a Vure i ta maea, “Naha ni rata a naro na molenga.” I ta maea tabu, “Naha ni rabalaki a viri.” E rei a viri i uka ma i rata a naro na molenga, pali i rabalaki a viri, ngane ia a viri ni longotaro a vinara.

12 *Lakea a ngaru mu gu laho kamumu, a vuhuna a maki lobo mu rata, a ngava lobo mu taki, a Vure bara i pelekado mua na vinara. Na vinara iea kunana, a Vure i rata hita si matukapaga na naro hale ne hita. 13 *Mu laho kamumu, a vuhuna e rei a viri i uka ma i dodo e huriki, a Vure tara i uka ma ge dodoa muri ma na tahuna ge pelekado e huriki. Pali a viri i dodo e huriki, a Vure bara i dodoa na tahuna i pelekado e huriki.

A Viri i Luhoi Tora a Vure Ge Vakasiria na Narona

14 Mua e huriki e turagu, a ra a maki i kamumu vona a bakovi ge takia ta i luhoi torea e Isu, pali a narona i uka ma i vakasiri mavongea? A niluhoi maea, i uka ma ge korimulea. 15 *Bara e turane hita tara i ramai e Kristo i tahoka a matutuna varakia, i bala a maki ni kani, 16 lakea tara ne mua ge takia ge ta maea, “O made na nivalemu. Go tahoka a maki ni kavitagu ioe vona, go kani go maru,” pali i uka ma ge koria na limana, ra ngava iea ge tuhori navia? 17 A naro na niluhoi tora i mavonga kunana. Na tahuna a viri i taki ta i luhoi torea e Kristo, pali i uka ma i rata a naro kamumu, a niluhoi vona a maki tavula kunana.

18 *Pali bara viri tara i ta maea, “I ranga e huriki ri tahoka a niluhoi tora, pali i ranga e huriki ri tahoka a naro kamumu.” Pali a ngava bara kolia i maea, “Ga matakilala navai a niluhoi vomu

na tahuna o uka ma o ratea tara maki. Pali iau ga vakasiri ioe vona a niluhoi nau na maki a rata.” 19 Ioe, o luhoia a Vure i taku kunana. O moro hateka, ke! Pali e huriki a hanitu ranga ri luhoi mavonga, lakea ri mangenge i vakulu a tagane ria.

20 Ioe a manga! I uka ma o matakilaka vona, a niluhoi a maki tavula na tahuna i uka kanena. Bara vakasiri ioe. 21 *Hosi a Vure i masia a narone Abraham, ra gare ne hita, i habia e tuna e Isak ge a nihabi na Vure, lakea a Vure i galea e Abraham a bakovi malamala. 22 *O luhoi kamumu: a niluhoi, a narone Abraham, ru leho palupu. A naro kamumu vona i ratea a niluhoi vona i kamumu liu. 23 *A nitana Vure i muholi, ni here i ta maea, “E Abraham i luhoi torea a Vure, lakea a Vure i galea a bakovi malamala.” Lakea ni taki e Abraham e turana Vure. 24 Ngane mu lohoka vona, a viri i luhoi tavulea a Vure i uka ma ni gi gale ge ia a viri malamala. A viri i luhoi, i rata a naro kamumu, a Vure bara i galea a viri malamala.

25 *I mavonga kunana hosi ne Rahap, a ngatavine a ngoi. A Vure i masia a narona na tahuna i matakari e huriki a vinuru, i vakahamule ria na dala tebi, lakea i galea a ngatavine malamala. 26 Si lohoka vona na tahuna a hanuna viri i pe a kakaina, a bakovi iea bara i mate. I mavonga kunana, a bakovi i luhoi tavulavula, pali a niluhoi vona i uka ma i vakabelea tara kanena, ra niluhoi vona i uka lehona, i mate pali.

3

Mu Matakari Kamumu a Tabe-lene Mua

1 Mua e huriki a turagu, nahea ge kupo ne mua ri gi bole a leho

* 2:12: Gal 6:2; Iak 1:25; 1Pe 2:16

* 2:13: Mat 5:7; 18:32-35

* 2:15: 1Ion 3:17

* 2:18:

Gal 5:6

* 2:21: Vuh 22:9-12

* 2:22: Hib 11:17-18

* 2:23: Vuh 15:6; 2Sto 20:7; Ais 41:8

* 2:25: Ios 2:1-21; Hib 11:31

ni tovo e huriki na naronā Vure, a vuhuna mu lohoka vona mia e huriki mi vara, a Vure barā i matai kamumu a narone mia, i pelekado mia. A nipelekado ne mia barā i dagi na nipelekado ne huriki a bakovi tavula. ²Hita lobo si varoru na rabu i kupo. Pali a viri i uka ma i varoru na ngavana, ra viri iea a viri kamumu hateka, i kara ni matakari a nilaho vona. ³E huriki ri rike na hos ri ru a aen kiroko na ngavana hos, lakea a hos barā i ramai kunanea a ningaru na bakovi i rike vona, ge lakea na hini a bakovi i ngaru ge lakea vona. ⁴Mu masia a sip i vona a sel. I dagi hateka, i bolea a vilu, i nunu na dari. Pali a nikau* vona i uka ma i dagi. I kiroko. Pali na tahuna a tahona i ngarua ge lokovai, barā i huria a nikau, lakea a sip barā i longototo, i lakea na hini a tahona i ngaru ge lakea vona. ⁵I mavonga kunana, a tabelene hita a maki kiroko kunana, pali i bibi hateka na maki dagi. I manga a katona kanono. Ia a maki kiroko kunana, pali i kara ni vakatubu a kanono dagi na robo, barā ri nono lobo a maka kai.

⁶*A tabelene hita i manga a kanono i valai na imperno. I vakabele a naro hale i kupo. A tabelene hita a mahalana kakaine hita, pali i ratea a kakaine hita i katoki lobo. I ratapile a nimade ne hita. ⁷E huriki a bakovi ri bole a maka maki na robo, a kadirovo, a mata, a maka maki i tabuli na dari, ri matakari ria, ri malou. ⁸*Pali uka tara viri ge matakari mulea a tabelena. A tabelene hita i uka ma i malo ni taki a maka ngava i hale, i manga a bega, i rabalaki e huriki. ⁹Si kavurikea na tabelene hita e Tamane hita, e Bakovi Dagī. Pali muri si harogi e huriki a turane hita, re huriki a bakovi a ngatavine a Vure i ratarike ria ri

gi manga ia kunana. ¹⁰A nita ni kavurike a viri, a nita ni ruduraha a viri, ru bele varago na tabele i taku kunana. Mua e huriki a turagu, ra naro iea i uka ma i kamumu. ¹¹A naru piu, a naru na navuha, i uka ma ru gu tua tala na matana naru i taku kunana. ¹²A kai a kulu, ge vakabele a vao? A kai a tarile, ge vakabele a kulu? I mavonga kunana a navuha i uka ma ge vakabele a naru piu.

A Niluhoi Kamumu i Valai na Vure

¹³E rei ne mua i luhoi ta i moro, i tahoka a lohokanga, ge vakasiria na nimade kamumu vona, na maka rabu kamumu vona i rata na lohokanga. Pali nahea ge bibi rike mule a rana. Ge vakakiroko ia. ¹⁴Pali e rei a viri i rata a rabu ni masigoro, e huriki ri ngaru ni polomugamuga, nahea ri gi bibi rike a rane ria, nahea ri gi lavuni vona a ngava muholi. ¹⁵Ra rabu nga i uka ma ru valai na Vure, a naro na malala kunana. Ra naro maea ru bele na vilo hosi, ru valai na hanitu. ¹⁶I mavonga, na tahuna mu rata a naro ni masigoro, na tahuna mu ngaru ni rata polomugamuga, i uka ma mu gu made kamumu palupu. Bara mu rata kunana a naro hale. ¹⁷Pali e huriki ri tahoka a lohokanga i valai na Vure, ri maea: ri uka a naro hale, ri ngaru a nivalemu, ri luhoi muga a ningaru ne huriki ranga, i uka ma ri kulirua, ri dodo e huriki a turane ria, a leho ne ria i tahoka a kanena, ri rata virihi e huriki lobo a naro i taku kunana. I uka ma ri tamirabu ni ramai a naro kamumu, ri ramai muholi. ¹⁸*A viri i rata a leho ni kori e huriki barā i made na nivalemu i manga a bakovi i varo a vutuna maki na hania. Barā i vakabele a kanena i kupo, ra maka rabu kamumu.

* 3:4: A nikau, ra stia. Hosi ni gale a ginelu.

3:13 * 3:18: Mat 5:9; Hib 12:11

* 3:6: Mat 12:36-37; 15:11,18-19 * 3:8: Rom

4

Naha Ni Ngaru a Vilo na Malala

¹ *I navai mu vaubi, mu vata-hate? Mu vaubi a vuhuna a ningaru hale na kakaine mua i rata mua mu vaubi. ² Mu ngaru hateka ni bole a maki, pali mu keri ni bolena, lakea mu rabalaki a viri. Mu masigoro na maki na viri tara, pali mu keri ni bole a maki mu ngaru, lakea mu vakatubu a vabinga. I uka ma mu tahoka a maki, a vuhuna i uka ma mu nanea a Vure. ³ Pali na tahuna mu nanea a Vure, i uka ma mu bole a maki mu ngaru, a vuhuna na tahuna mu nanea, a niluhoi ne mua i hale. Mu ngaru kunana ni bole a maki ni vuroki na ningaru tavula.

⁴ *Mu ha taroa a Vure i manga a ngatavine i ha taroa e girihina, i vano i ngoi viliha. Mu longo, mu lohoka vona, e huriki ri ngaru a vilo na malala, ria a pile na Vure. I mavonga, e rei a viri ne mua i ngaru ni ramai a naro na malala, ia a pile na Vure. ⁵ A nitana Vure i ta maea, "A hanuna i ru pololiloa ne hita i ngaru hatekea si gi ramai kunanea."* Mu luhoi navai, ra ngava iea a ngava tavula? ⁶ *Pali a Vure i rata kamumu hateka hita. I mavonga a Hinere i ta maea, "A Vure i tepu e huriki ri putu ngingi,

pali i rata kamumu e huriki ri vakakiroko ria."

⁷ *I mavonga, mu longototoa a Vure. Mu gegea a hanitu, re Satan, lakea bara i pe mua, i ha. ⁸ *Mu karuku tabukoi na Vure, lakea ia tara bara i valai tabukoi ne mua. Mua e huriki a bakovi hale, mu pe a naro hale ne mua. Mua e huriki mu loho rua, mu vuroki ra

niluhoi hale na hatene mua, ⁹ mu duku, mu tangi na naro hale ne mua. Mua e huriki mu nongo, ngane mu pulo a vilone mua, mu tangi. Mua e huriki mu vivi, ngane mu pulo a vilone mua, mu tangi. ¹⁰ *Mu vakakiroko mua na matane Bakovi Dagi, lakea ia bara i kavurike a rane mua.

¹¹ Mua e huriki a turagu, naha ni vapadimomo. A viri i padimomo e turana, i manga i ta hale na vinara na Vure, i pelekadoa. Na tahuna mu pelekadoa a vinara na Vure, i uka ma mu ramaia. I manga mu ngaru ge mua a mari ni pelekado, mu gu pelekado a nitana Vure. ¹² *A Vure kikeri kunana i vakabele a nitana, ia kikeri kunana a mari ni pelekado e huriki. Ia kikeri kunana i kara ge korimule a viri, o ge ratapile a viri. Pali mua, mua e rei muholi mu gu pelekado e huriki a turane mua?

Naha Ni Bibi Rike Mule Mua

¹³ *I ranga ne mua mu ta maea, "Kuduvi si gi vano, si gi lakea na tanga dagi tara, si gi made vonga na pida i taku, si gi vahabi a maki, ni gi kona, si gi bole a moni dagi."

¹⁴ *Mu ratea a ngava iea, pali i uka ma mu lohoka vona a ra maki ge bele kuduvi. A nimahuri ne hita i manga a havu. I tabuli popote kunana muri i lobo. ¹⁵ Pali i kamumu hateka mu gu ta maea, "E Bakovi Dagi bara i ngaru si gi mahuri, bara si rata a maki si luhoi ni rata." ¹⁶ Pali mu bibi rike mule a rane mua, mu vakalongo a leho dagi mu ngaru ni rata. A naro ni bibi rike mule a rane mua, a naro hale hateka. ¹⁷ *Mu luhoi kamumu. Na tahuna o lohoka pali vona tara naro kamumu go ratea,

* **4:1:** Rom 7:23 * **4:4:** Rom 8:7; 1Ion 2:15 * **4:5:** A ngava iea na nita Grik i uka ma i kavakava hateka. A pelegona ngava tara bara i maea, 'A hanuna bakovi, ra viri a Vure i ru pololilo ne hita, i tahoka bala a maka ningaru hale.' * **4:6:** Snd 3:34; 1Pe 5:5 * **4:7:** Epe 6:12 * **4:8:** Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7 * **4:10:** Jop 5:11; 1Pe 5:6 * **4:12:** Rom 2:1; 14:4 * **4:13:** Luk 12:18-20 * **4:14:** Sng 39:5,11; Snd 27:1 * **4:17:** Luk 12:47

pali i uka ma o ratea, o rata pali a naro hale.

5

A Bakovi na Mahala

¹ Mua e huriki mu tahoka a mahala i kupo, mu longo kamumu! Mu tangi mu haloho vona a maka maregoa dagi ge bele ne mua. ² *A mahala ne mua bara i mavuru. A varakia ne mua, bara i kani a madume. ³ A maka gol a silva ne mua bara i piduku, pali a nipiduku iea bara i rata a maka naro hale ne mua ri gi bele kavakava, bara i gutu a kakaine mua i manga kanono. A nilobona parava i tabukoi ge bele, pali i navai mu ru kadolu a mahala ne mua? ⁴ *Masia! E huriki a mari ni leho ri mirio na hania ne mua i uka ma mu kona ria ma. Mu longo a nideke ne ria! A nideke ne huriki a mari ni leho i longoa pali e Bakovi Dagi, ra i tahoka a nitora lobo. ⁵ *Na parava lobo mu bole a maka maki kamumu mu vivi, mu ramai kunana a ningaru na kakaine mua. Mu ramai lobo a ningaru ne mua, pali i uka ma ge tabaka, a Vure bara i ratapile e huriki a pile vona. ⁶ Mu padi virihi e huriki a bakovi malamala na ngava, mu rabalaki ria. Pali i uka ma ri gege mua.

Mu Hatenono na Tahuna Mu Bole a Maregoa

⁷ *Mua e huriki a turagu, mu hatenono ge harena na tahuna e Bakovi Dagi ge hamule valai tabu. A bakovi i tahoka a hania i dava a maki ni kani ge moro na hania vona. I hatenono, i made madoru i dava a vala a haro ru gu rata taro a leho ne rua, muri bara i bole a maki ni kani. ⁸ *Mua ranga mu hatenono, mu pesi tora na maka maregoa ne mua, a vuhuna

e Bakovi Dagi i popote ge hamule valai.

⁹ Mua e huriki a turagu nahea mu gu ta tutu, ma ge pelekado mua a Vure. Mu longo kamumu, a Mari ni pelekado i popote ge valai. ¹⁰ Mua e huriki a turagu, mu luhoi e huriki a propet hosi ri vakalongo a ngava na rane Bakovi Dagi. E huriki a pile ri rata hale ria, pali ri pesi tora. Mu ramai a narone ria. ¹¹ *Si lohoka vona, e huriki ri hatenono bara ri vivi. Mu longoa pali a nuverei ne lob, i hatenono na tahuna i bole a maregoa dagi. Muri e Bakovi Dagi i korimulea. Muholi hateka, e Bakovi Dagi a Mari ni dodo, a Mari ni rata kamumu hateka hita.

¹² *Mua e huriki a turagu, a maki dagi hateka i maea: nahea mu gu kaba, mu gu taki a ngava muholi. Naha ni kaba na rana Vure, o na rana maki tara na malala. Pali na tahuna mu taki e “emi” nahea mu gu pulo lae a ngavane mua. Na tahuna mu taki e “uka”, nahea mu gu pulo lae a ngavane mua. Mua bara mu pulo lae a ngavane mua, a Vure bara i pelekado mua.

Mu Luhoi Tora na Tahuna Mu Vasileki

¹³ E rei ne mua i bole a maregoa? Ge takia a Vure. E rei ne mua i vivi? Ge kalolo a linge ni kavurikea a Vure. ¹⁴ *E rei ne mua i tahoka gilanga? Ge gale e huriki a matakari na lotu ri gi valai vona, ri gi vasileki vona, ri gi biria na nibiri a kakaina na rane Bakovi Dagi. ¹⁵ *Ria bara ri luhoi torea a Vure, ri vasileki, e Bakovi Dagi bara i vakatavaga ia, ge mahuri. Ia bara i tahoka a naro hale i ratea, e Bakovi Dagi bara i puga vuroki a naro hale vona. ¹⁶ Ra i mavonga, a ngaru mua mu gu vatakitala a naro hale ne mua.

* 5:2: Mat 6:19 * 5:4: Vin 24:14-15 * 5:5: Luk 16:25 * 5:7: Vin 11:14; Jer 5:24
 * 5:8: Rom 13:11-12; 1Pe 4:7 * 5:11: Nim 34:6; Jop 1:21-22; 2:10; Sng 103:8 * 5:12: Mat 5:34-37 * 5:14: Mrk 6:13 * 5:15: Mat 17:18-20

Mu vasileki ne huriki e turane
 mua, a Vure ge vakamahuri ria.
 Na tahuna a bakovi malamala i
 vasileki, a nivasileki vona i tahoka
 a nitora dagi, i tahoka a kanena.

17 *E Elaisa a bakovi manga hita.
 I vasileki tora na Vure nahea ge
 boru a vala, lakea a vala i uka ma
 i boru na pida i tolu, a keva i polo
 tara. 18 *Muri i vasileki tabu, a vala
 i boru tabu, i gaga tabu a maka uve
 na hania.

*Mu Tuhoria a Bakovi i Ruru na
 Dala*

19 *Mua e huriki a turagu, a viri
 tara ne mua ge ha taro a ngava
 muholi na Vure, ge ruru, a ngarua
 tara ne mua ge tuli hamule lakea
 na Vure. 20 *Mu luhoi tabua a
 ngava iea: Bara a turane hita tara i
 lakea na bakovi i rata a naro hale,
 i tuhoria ge ha taroa a dala hale,
 i hamule valai na Vure, ra turane
 hita iea i korimulea a bakovi iea, i
 uka ma ge mate. I ratea a Vure i
 uka ma ge luhoi tabu a naro hale
 vona.

* 5:17: 1Ki 17:1; 18:1 * 5:18: 1Ki 18:42-45 * 5:19: Gal 6:1 * 5:20: Snd 10:12; 1Pe 4:8

A Mugana Raukea i Herea e Petrus A Nita Vakalohoka

A viri i herea a raukea iea, e Petrus (1:1), a apostolo ne Isu Kristo (Mrk 3:16), a matakari na tara ne Kristo (Mat 16:16-19; 1Ko 9:5; Gal 1:18).

E Petrus i herea ra raukea iea na tahuna i made o Rom, ra ni gale kalahihi e Babilon (5:13). I here muga popote ne ia ni gi rabalaki ne AD 65, na parava e Nero i rabalaki e huriki ri luhoi tora e Kristo.

A vuhuna raukea iea ni here, ge vakatora e huriki ri bole a maregoa i kupo, a vuhuna ri luhoi torea e Kristo (1:6; 2:19-21; 3:14-17; 4:1; 5:12-19). E Petrus i here lakea ne ria, i ngaru ni vakalohoka ria vona a velenga kamumu ne Isu Kristo, ra i mate, i mahuri mule, bara i hamule valai tabu (1:3-12). Ra i maea, ri gi pesi tora na tahuna a maregoa, a nitoni legelege i bele ne ria. A vuhuna bara ri bole a mapa na tahuna e Isu Kristo ge hamule valai. I taki ria tabu maea, ri gi laho manga ria a tara ne Kristo.

A Nita Muga

¹ Iau e Petrus, a apostolo ne Isu Kristo.

A here lakene mua e huriki a Vure i vulaki mua, mu made manga mosi na provins e Pontus, e Galesia, e Kapadosia, e Asia, e Bitinia. ²* A Vure, e Tamane Hita, i lohoka muga pali ge vulaki mua. A Hanuna Vure i vulaki mua, ge mua ne vona kunana, mu gu longototo e Isu Kristo, a darana ge vahilolo mua, mu gu malamala.

A Vure ge rata kamumu mua, ge habi ne mua a nivalemu, ge uka harena.

Si Pasimata Vona a Nimahuri Vakaroro

³ Si gi kavurikea a Vure, e Tamane Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita! I dodo hateka hita, lakea i habi ne hita a nimahuri karaba. Ngane si pasimata muholi, a vuhuna e Isu Kristo i mahuri mule na matenga. ⁴* Si pasimata vona a maki ni kado puru ne hita meli na hunu. A maki nga, ri gi tabuli vakaroro. I uka ma ri gi hale, i uka ma ri gi lobo. ⁵* Mu luhoi torea pali e Kristo, lakea a nitora na Vure i matakari mua. Ge matakari mua ge vano ge harena na nilobona parava na tahuna ge vakasiri kavakava ne huriki a naro i korimule mua vona.

⁶* I mavonga, mu vivi hateka. Pali i muholi, ngane bara mu bole a nimadihi na nitoni legelege na parava popote kunana. ⁷* Mu gu bole taro a nimadihi na nitoni legelege, ge vakasiri mu luhoi tora muholi. A gol a maki i uka ma ge tabuli vakaroro. Pali ia tara, ni toni na kanono. I mavonga, a niluhoi ne mua, ra i dagi hateka na gol, ni gi toni taro, ge tabuli tabaka. Na tahuna mu bole a nitoni, pali mu pesi tata ni luhoi tora, bara ni kavurike mua, bara ni vakabagetu mua, bara ni togo mua na tahuna e Isu Kristo i bele kavakava. ⁸* I uka ma mu masia hosi, pali mu ngaru hatekea. I uka ma mu masia ngane, pali mu luhoi tora ia, mu vivi hateka. A nivivi ne mua i rangi a nivivi lobo na malala, i uka ngava ge tuvevea a nivivi ne mua, ⁹ a vuhuna a mapane mua mu luhoi torea e Kristo, bara i korimule mua.

* **1:2:** Nim 24:1-11; Rom 8:29; 2Tes 2:13 * **1:4:** Kol 1:12 * **1:5:** Ion 10:28; 17:11 * **1:6:** Iak 1:2; 1Pe 5:10 * **1:7:** Snd 17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Iak 1:3 * **1:8:** Ion 20:29; 2Ko 5:7
* **1:10:** Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27

¹⁰ *E huriki a propet ri ta muga vona a naro a Vure ta ge rata kamumu mua vona. Ri ngaru hateka ni lohoka vona a Vure ge korimule navai hita. ¹¹ *A Hanune Kristo i leho pololilo ne ria, ri ta muga na nimadihi ta ge bolea e Kristo, a bagetuanga ta ge bolea muri, lakea ri ngaru ni lohoka vona ia e rei, pali garika ge valai? ¹² Ni vakalongo ria vona a nita propet ri rata i uka ma ne vona ni korimule ria. A nita propet ri ratea ne vona ni kori mua. A nita propet ne ria i bele muholi na ngava ni vakalongo ne mua pali, na tahuna e huriki ri vara ne mua a Velenga Kamumu na nitora na Hanu Kiripiripi, ra i valai na hunu. E huriki a agelo ranga, ri ngaru ni lohoka vona a ngava nga.

Si Gi Made Malamala

¹³ I mavonga, mu luhoi kamumu, mu matakari a nilaho ne mua. Mu pasimata vona a naro kamumu a Vure ge rata virihi mua vona na tahuna e Isu Kristo ge hamule valai, ge bele kavakava ne huriki lobo. ¹⁴ *Naha ni longototo a ningaru hosi na kakaine mua, ra mu ramai hosi na tahuna i uka ma mu lohoka, a vuhuna ngane mua e huriki a tuna Vure, mu longototoa. ¹⁵ A Viri i gale mua i malamala. I mavonga, mua ranga, mu laho malamala na maki lobo mu rata, ¹⁶ *a vuhuna ni here hosi i maea, “Mu ramai a naro ge kiripiripi, a vuhuna iau a kiripiripi.”

¹⁷ *A Viri mu vasileki vona, e Tamane hita, i pelekado e huriki lobo na naro i taku kunana, i pelekado ria i ramai a narone ria. I mavonga, mu mangenge na Vure, mu laho kamumu manga a mosi koea na malala. ¹⁸ A Vure i konamule mua na maka naro

tavulavula mu bole ne huriki a gare ne mua. I uka ma i konamule mua na mahala ge lobo, manga a silva o a gol. ¹⁹ *I konamule mua na mapana i dagi hateka, ra darane Kristo. I manga a darana tuna sipsip gavutuvutu. ²⁰ *A Vure i vulaki mugea na malala ni ratarike. Pali i bele kavakava ne mua ngane, na nilobona parava. ²¹ *I rata mua mu luhoi torea a Vure. Mu luhoi tora ia, mu lohoka vona ge korimule mua, a vuhuna i vakamahuri mulea na matenga e Kristo, i vakabagetua.

²² *Naha ni tamilalu. Mu vangaru muholi na naro kiripiripi, i manga mua a maki tari, a vuhuna mu longo pali a ngava muholi, i rata a hanune mua i malamala pali. ²³ Mu vangaru a vuhuna mu bole pali a nimahuri karaba. A nimahuri karaba iea i uka ma ge lobo. Bara i tabuli vakaroro. I valai na nita mahuri na Vure. A nita iea bara i tabuli vakaroro. ²⁴ *I manga a ngava ni here na Hinere, i maea,

“E huriki a bakovi a ngatavine ri manga a varili kunana.

A bagetua ne ria i manga a bagetua na keke.

A varili bara i malai, a keke bara i mapasi.

²⁵ Pali a Nitane Bakovi Dagi bara i tabuli vakaroro.”

A nita iea, a Velenga Kamumu ni vara mua vona.

2

A Kedo Mahuri

¹ *I mavonga, mu lobo liu ni rata a naro hale. Mu lobo ni tatami, mu lobo ni ngava naru, mu lobo ni tahate ne huriki ri tahoka a maki, mu lobo ni vakahale a rana turane mua. ²⁻³ *Ge muholi mu hataki pali a naro kamumu ne Bakovi Dagi,

* **1:14:** Rom 12:2; Epe 2:3; 4:17-18

* **1:16:**

Kap 2:23 * **1:19:** Apo 20:28; Hib 9:12-14

* **1:20:** Epe 1:4; 2Tim 1:9-10

* **1:17:** Rom 2:11;

* **1:21:** Ion 14:6;

Rom 5:1-2 * **1:22:** Ion 13:34; Rom 12:10

* **1:24:** Ais 40:6-8

* **2:1:** Epe 4:22; Iak 1:21

* **2:2-3:** Sng 34:8

mu ngaru hateka a nita na Vure, i manga a koma kiroko, ni poda karaba, i ngaru hateka ni ruru. Muri bara mu korurike, a Vure ge korimule mua.

4-5 *E Kristo i manga a kedo mahuri, ri koi vona e huriki a bakovi. Pali a Vure i vulakia, i ngaru hatekea. Na tahuna mu valai ne Kristo, mua ranga mu manga a kedo mahuri. Ni ru palupu mua, mu bele manga a roho na Vure, ge mua e huriki a prister na Vure, mu gu habi na Vure a nihabi ge vivi vona, a vuhuna a leho i ratea e Isu Kristo.

6 *A Hinere i ta maea,

“A ru puru o Sion a kedo.

Ia a vuhu kedo a vulakia. A ngaru hatekea.

E rei a viri i luhoi tora ia i uka ma ge maruhu.”

7 *Lakea mua e huriki mu luhoi torea a kedo iea, mu ngaru hatekea. Pali e huriki i uka ma ri luhoi torea, a Hinere i ta maea, “A kedo i marikoi vona e huriki a mari ni hae a ruma, i bele manga a vuhu butu.”

8 *I ta maea tabu,

“A kedo iea i rata e huriki ri sibo, ri boru.”

Ri sibo a vuhuna ri longotaroa a nitana, i manga a hini a Vure i taki muga ri gi rata. 9 *Pali mua, a Vure i vulaki mua. Mua e huriki a prister na hariki, a tara malamala, ne vona a Vure kunana. A Vure i rata mavonga, mu gu vakasiri e huriki vona a Vure i kamumu hateka, a vuhuna muga mu made na uvo. Pali i gale tala mua, mu gu made na nipara kamumu vona.

10 *I muga mu manga a bakovi a ngatavine tavula. Pali ngane mua e huriki a bakovi a ngatavine na Vure. I muga i uka tara viri ge dodo mua. Pali ngane a Vure

i vakasiri pali ne mua a nidodo vona.

11 *Mua o huriki a turagu, mu manga a mosi, mu laho polo kunanea a malala iea. A taki tora mua mu gu pile a ningaru hale na kakaine mua. A ningaru hale nga ri vaubi na hanune mua. 12 *Mu laho malamala na matane huriki ri made na uvo. Lakea na tahuna ri padi virihi mua, ta mu rata a naro hale, bara ri matakilaka vona a naro malamala ne mua. Muri bara ri kavurikea a Vure na Parava i valai vona.

13 *Mu longototo a matakari lobo koea na malala, a vuhuna e Bakovi Dagi i ngaru si gi rata mavonga. Mu longototoa a hariki i matakari. 14 Mu longo tabu e huriki a matakari, ra i rudu a hariki ge vakamadihi e huriki ri rata a naro hale, ge kavurike e huriki ri rata a naro kamumu. 15 *A Vure i ngaru mu gu longototo ria. Na naro iea, bara mu tukari a ngavane huriki a bakovi manga manga. 16 I muholi i uka ma mua a vora. Pali mu laho manga a vora na Vure, mu ramai a ningaru vona. Naha ni rata a naro hale. 17 *Mu togo e huriki lobo. Mu ngaru e huriki e turane hita. Mu mangenge na Vure. Mu togoa a hariki.

A Vorakato

18 *Mua o huriki a vorakato, mu longototo, mu togo e huriki a matakari ne mua. Ria a bakovi navai, mu longototo ria. Ge ria a bakovi kamumu, a bakovi madoru, o ge ria a bakovi hale, mu longototo ria. 19 A viri i luhoi torea a Vure, lakea i bole tavula a nimadihi, i uka ma i rata a naro hale ge bole a nimadihi vona. Ia ge kaloho kunana, i rata a naro kamumu. 20 *Mua bara mu rata

* 2:4-5: Epe 2:21-22; Kap 1:6 * 2:6: Ais 28:16; Epe 2:20 * 2:7: Sng 118:22 * 2:8: Ais 8:14 * 2:9: Vin 7:6; 14:2; Ais 9:2; Apo 26:18; Epe 5:8 * 2:10: Hos 2:23 * 2:11: Gal 5:17,24 * 2:12: Mat 5:16 * 2:13: Tit 3:1 * 2:15: 1Pe 3:16 * 2:17: Rom 12:10 * 2:18: Epe 6:5 * 2:20: 1Pe 3:14,17

a naro hale, ni lagu mua, pali mu kalohoa, ni gi kavurike navai mua? Pali mua bara mu rata a naro kamumu, ni lagu mua, mu kalohoa, a Vure bara i vivi ne mua. ²¹ *I gale mua mu gu rata mavonga, a vuhuna e Kristo tara i bole a nimadihi na murine mua, mu gu muri mai a naronā. ²² *I uka ma i ratea tara naro hale. I uka ma i ratea tara ngava taminga. ²³ *Na tahuna e huriki ri harogia, i uka ma i koli. Na tahuna i bole a nimadihi, i uka ma i ta vakamengenge. I ru kunana ia na limana Viri i pelekado e huriki na naro malamala. ²⁴ *Na tahuna i tavore na kai tavalavala, i bole na kakaina a naro hale ne hita. I rata mavonga, si gi mate na naro hale, si gi mahuri mule na naro malamala. A harena lebo na kakaina i vakatavaga mua. ²⁵ *I muga mu manga a maka sipsip ri ruru. Pali mu hamule pali na Matakari na hanune mua.

3

A Mata Girihina

¹ *Mua o huriki a ngatavine, mua ranga, mu longototo e girihine mua. Bara mu rata mavonga, bara ri pulo a vilone ria e girihine mua i uka ma ri luhoi torea a nita na Vure. I uka ma ni gi vara ria, pali bara ri pulo a vilone ria na tahuna ri matai a naro kamumu ne girihine ria, ² ra naro ni togo, a naro malamala. ³ *Nahea mu gu roe vona a maki polovavo ga bage-tua ne mua, manga a naro ni kolo tata a vune mua, ni rodo a gol, ni rodo a maki kamumu hateka. ⁴ A bagetua ne mua ge valai pololilo na hatene mua, manga a naro ni vakakiroko mua, ni made madoru. A Vure i ngaru hateka a bagetua maea. I uka ma ge lobo. ⁵ E huriki

a ngatavine malamala ri luhoi tora a Vure hosi, ri rata maea. A bage-tua ne ria, ri longototo e girihine ria. ⁶ *E Sara i longototoa e Abraham, i galea a bakovi dagi vona. Bara mua e huriki a ngatavine kamumu manga e Sara na tahuna i uka ma mu mangenge vona a maki tara, mu rata a naro kamumu.

⁷ *Mua o huriki a bakovi ranga, mu lohoka vona e huriki a ngatavine i uka ma ri tuhaka. Mu made kamumu turana e girihine mua. Mu togo ria, a vuhuna ria ranga, ri gi bole na Vure a nimahuri vakaroro. I uka ma mu gu rata mavonga, a Vure i uka ma ge longo a nivasileki ne mua.

E Huriki Lobo

⁸ I pali. Mua lobo mu pesi na niluhoi i taku kunana. Mu vadodo. Mu vangaru i manga mua a maki tari. Mu valemū. Mu vakakiroko mua. ⁹ A viri ge rata hale mua, naha ni koli. A viri ge harogi mua, naha ni koli. Pali mu gamai ria, a vuhuna a Vure i gale mua mu gu rata mavonga, lakea mua ranga, bara ni gamai. ¹⁰ *I manga a ngava ni here na Hinere, “E rei a viri i ngaru a nimahuri, i ngaru ni made kamumu, ge matakaria a tabelena, i uka ma ge rata a ngava hale, ge matakari a ngavana, i uka ma ge tatami.

¹¹ Ge ngalahere na naro hale, ge rata kamumu kunana. Ge toni a buluna ni made na nivalemū.

¹² A vuhuna e Bakovi Dagi i matakari e huriki a bakovi malamala, i longo a nivasileki ne ria. Pali i gege e huriki ri rata a naro hale.”

¹³ Mua bara mu leho tora ni ramai a naro kamumu, e rei ge

* **2:21:** Mat 16:24; Ion 13:15 * **2:22:** Ais 53:9 * **2:23:** Ais 53:7; 1Pe 3:9 * **2:24:** Ais 53:5-6; Rom 6:11 * **2:25:** Ese 34:5-6; Mat 9:36; Ion 10:14; Hib 13:20-21 * **3:1:** Epe 5:22
 * **3:3:** 1Tim 2:9 * **3:6:** Vuh 18:12 * **3:7:** Epe 5:25 * **3:10:** Sng 34:12-16 * **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pe 2:20; 4:14

rata hale mua? ¹⁴ *Pali bara mu laho malamala, lakea ni vakamadihi mua vona, a Vure bara i gamai mua. I mavonga, naha ni mangenge ne ria. Naha ni loho pae. ¹⁵ Pali mu togoa na hatene mua e Kristo, ia kikeri a Bakovi Dagi. Mu kisi mua, mu gu tuveve polo ne huriki ri nana mua, na ra maki mu pasimata vona. ¹⁶ *Na tahuna mu tuveve ne ria, mu togo ria, mu ta madoru. Mu laho malamala, i uka ma mu gu hataki manga mu tahoka a naro hale, lakea na tahuna e huriki ri padi momo tavula mua, bara ri maruhu, a vuhuna ri matai mua, mu rata a naro kamumu, a vuhuna mu rihi e Kristo. ¹⁷ A koi mu gu bole a nimadihi. Pali bara mu bole, nahea mu gu bole a vuhuna mu rata a naro hale. Mu gu bole a vuhuna mu rata a naro kamumu.

¹⁸ E Kristo tara i bole a nimadihi. Ia a bakovi malamala, i mate balaka taku na naro hale ne hita, ge korimule e huriki a bakovi hale. I rata mavonga, ge tuli valai hita na Vure. A kakaina ni rabalaki, pali a Vure i vakamahuri mulea. ¹⁹ I vano, i vara ne huriki ri mate pali, ri made na bavi. ²⁰ *Ri made vonga, a vuhuna hosi i uka ma ri longo mai a ngavane Noa, na tahuna a Vure i tabana ni hatenono, na tahuna e Noa i kisi a aga rungu vona. E huriki ala popote kunana ri dili na agarungu iea. A bakovi a ngatavine ala polotolu kunana a Vure i korimule ria na marungulolo vona. ²¹ A hilova tara i maea. I korimule mua. I uka ma ne vona ni vahilolo a kuline mua. E Kristo i mahuri mule na matenga, lakea i korimule mua na tahuna mu takia a Vure ge puga vuroki a naro hale ne mua. Ngane i uka ma mu gu hataki manga mu tahoka a naro hale. ²² I sike pali na hunu, i made na limana kanena

Vure. I matakari e huriki a agelo, e huriki a matakari, a maka nitara ni habi na limana.

4

Mu Vuroki a Naro Hale

¹ *A vuhuna e Kristo i bole a nimadihi na kakaina, mua ngane mu bole a niluhoi vona, mu dava ni bole a nimadihi. E rei a viri i bole a nimadihi na kakaina, i lobo pali ni ratena a naro hale. ² I uka ma ge ramai tabu a ningaru hale na kakaina. Bara i nunu muri mai kunana a ningaru na Vure. ³ *A hini hosi mu rata a maka naro hale, ngane i lobo. A naro hale nga e huriki i uka ma ri lohoka na Vure ri ngaru ni rata: i manga a naro na molenga, a naro ni ngutu na viri, a naro ni ninu a naru vagole, a naro ni vapopo, ni ninu hateka, a naro ni mole, a naro ni lakea na klab, a naro hale ni kavurike a vure ranga. ⁴ Ri turutu na tahuna mu koi ni turane ria ni rata a naro hale nga, lakea ri harogi mua. ⁵ *Pali muri ma, bara ri pesi na matana Viri ge pelekado a narone huriki ri mahuri, e huriki ri mate pali, ri takia i navai ri rata a maka naro ri rata. ⁶ I mavonga, a Velenga Kamumu ni vara pali ne huriki ri mate muga ne Kristo, i bele. Ri mate manga hita lobo bara si mate, pali ngane i mahuri a hanune ria, i manga a Vure.

⁷ *A malala i tabukoi ge lobo, i mavonga, mu matakari kamumu a ningaru ne mua, mu matadoko, mu gu kara ni vasileki. ⁸ *A maki dagi hateka, mu gu tabana ni vangaru muholi, a vuhuna na tahuna mu vangaru, bara i kavitu a naro hale i kupo. ⁹ *Mu bole dili na ruma ne mua e huriki a turane mua, mu matakari ria, naha ni marikoi. ¹⁰ *Mu matakari kamumu a nitara legelege a Vure i

* 3:16: 1Pe 2:12 * 3:20: Vuh 6-7 * 4:1: Rom 6:2,7 * 4:3: Epe 2:2-3 * 4:5: Apo 10:42 * 4:7: Rom 13:11-12 * 4:8: 1Pe 1:22 * 4:9: Hib 13:2 * 4:10: Rom 12:6-8

habi ne mua. Mu vakori na nitora nga. ¹¹ E rei a viri i moro ni ta, ge ta manga a Vure i habia a ngava vona. E rei a viri i moro ni kori e huriki, ge kori na nitora a Vure i habia vona. Mu rata mavonga, a maki lobo mu rata bara i habi a bagetua na Vure polo ne Isu Kristo. A bagetua lobo, a nitora lobo, ge ne vona kunana vakaroro.

A Nimadihi

¹² Mua o huriki a turagu, a maka nitoni dagi bara ri valai, ri toha mua manga a kanono. Naha ni turutu manga a maki maea i uka ma ge bele. ¹³ *Na tahuna ri bele, mu vivi, a vuhuna mu bole a maregoa i manga e Kristo i bole a maregoa. Muri bara mu vivi hateka na tahuna a bagetuanga vona i bele kavakava. ¹⁴ *Na tahuna e huriki ri harogi mua a vuhuna mu luhoi torea a rane Kristo, mu vivi, a vuhuna a Hanuna Vure i bagetu hateka i made turane mua. ¹⁵ Naha ni rabalaki a viri, naha ni panaho, naha ni rata a naro hale, naha ni rahi dili mua na maki na viri tara. A naro nga ri hale. Bara mu rata a maki nga, mu bole a maregoa, i kamumu. ¹⁶ Pali a viri i bole a maregoa a vuhuna ia a Kristian, nahea ge maruhu. Ge kavurikea a Vure, a vuhuna ni gale ia a viri ne Kristo. ¹⁷ A parava i bele pali e huriki a tara na Vure ni gi pelekado. A nipelekado ge tubu ne hita, ge bele navai ne huriki i uka ma ri longototo a Velenga Kamumu na Vure?

¹⁸ *A Hinere i ta maea,
“I gutu ni korimule e huriki a bakovi malamala.

I mavonga, ge bele navai ne huriki a bakovi hale ri marikoi a Vure?”

¹⁹ I mavonga, e huriki ri bole a maregoa na naro a Vure i vivi

vona ri gi tabana ni rata a naro kamumu, ri gi ru mule ria na limana Viri i ratarike a maki lobo. I rata a maki lobo i taki ge rata.

5

E Huriki a Matakari

¹ Mua o huriki a gare na lotu, iau tara a gare. Iau a matai a maregoa i bole a Kristo. Bara te vaveru vona a bagetuanga vona, ra ge bele kavakava muri ma. I mavonga, a taki tora mua, ² *mu matakari kamumu a kabu na Vure, ra ri made turane mua. Mu rata mavonga, i uka ma mu ramai kunana a nitagu. Nahea mu gu rata kunana a leho ni bole a moni. A naro iea, a naro ni maruhu vona. Mu matakari ria a vuhuna mu ngaru hateka ni rata, i manga a Vure i ngaru. ³ *Naha ni matakari hateka a kabu na Vure. Mu muga ria, mu vakasiri a naro kamumu ne ria, ri gi ramai. ⁴ Muri, na tahuna a Matakari dagi i bele, bara i habi ne mua a mapa kamumu ge tabuli vakaroro.

⁵ *Mua o huriki a riau, mu longototo e huriki a gare ne mua. Mu vakakiroko mua, mu vakori, a vuhuna a Hinere i ta maea,
“E huriki ri bibi rike mule a rane ria, a Vure bara i gege ria.

Pali e huriki ri vakakiroko ria, a Vure bara i rata kamumu ria.”

⁶ *I mavonga, mu vakakiroko mua polotano na nitora dagi na Vure. Muri, na parava i vulakia, bara i kavurike mua. ⁷ *Mu habi na limana a maki lobo mu loho lege vona, a vuhuna i ngaru hateka mua.

⁸ *Mu matapara, mu matadoko, a vuhuna a pile ne mua, e Satan, i laho viliha manga a laion i roro, i matakana a viri ge ratapilea.

* **4:13:** Apo 5:41; Iak 1:2; 1Pe 1:6-7 * **4:14:** 1Pe 2:20 * **4:18:** Snd 11:31 * **5:2:** Ion 21:15-17; Apo 20:28 * **5:3:** 2Ko 1:24; Pili 3:17; Tit 2:7 * **5:5:** Snd 3:34; Epe 5:21; Iak 4:6
* **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11; Iak 4:10 * **5:7:** Mat 6:25-30 * **5:8:** 1Tes 5:6 * **5:9:** Epe 6:11-13; Iak 4:7

⁹ *Mu gegea, mu pesi tora na niluhoi tora, a vuhuna mu lohoka vona e huriki e turane mua na tabeke ranga na malala, ria ranga ri bole a nimadihi manga mua.

¹⁰ I mavonga, na tahuna mu bole pali a nimadihi popote, a Vure na nidodo bara i kisi mua, i vakatora mua, i rata mua mu pesi tora. Ra Vure i rata kamumu mua, i gale mua mu gu made turana vakaroro na bagetuanga vona, a vuhuna mu luhoi torea e Isu Kristo. ¹¹ A nitora lobo ge ne vona kunana vakaroro. I muholi.

A Nitalo

¹² *E Sailas i manga e turagu muholi, i rata kamumu a leho lobo a habi vona. I kori iau, i here poloa a raukea kiroko iea, ra a vara mua, a taki tala ne mua a naro kamumu muholi na Vure. Mu pesi tora vona.

¹³ *A ngatavine ra i made o Babilon* i talo mua. Ia tara, a Vure i vulakia. E tugu e Markus tara, i talo mua. ¹⁴ Mu vatagui na naro kamumu ni vangaru.

Mua o huriki mu rihi e Kristo, a nivalemu ge tabuli ne mua.

* **5:12:** Apo 15:22,40 * **5:13:** Apo 12:25; 2Tim 4:11 * **5:13:** E huriki a bakovi na lohokanga ri takia ra ngatavine iea, a nita vakakika. I taki virihi e huriki a tara na Vure ri made o Babilon.

A Ruana Raukea i Herea e Petrus A Nita Vakalohoka

E Petrus a apostolo i herea ra ruana raukea iea, tabukoi ne ia ge mate. Pali e huriki ranga ri luhoi ta a murimuri vona i herea muri ne Petrus i mate.

E Petrus ni luhoi ta i herea a ruana raukea iea muri na raukea muga vona, tabukoi na tahuna ge mate, manga na pida e 65 o e 68 AD.

I uka ma ni lohoka vona e Petrus o a murimuri vona i made vai i herea a ruana raukea iea.

I uka ma i kilala a rane ria re huriki i here lakea ne ria. Ne 1:2, e Petrus i taki ria ta ri luhoi torea e Bakovi Dagi manga ia. Pali ne 3:1, e Petrus i ta maea, ra raukea iea a ruana raukea i here lakea ne ria. Re huriki nga, i here lakea muga ne ria, na tahuna ri made na provins i lima, i matakari ria e Rom, na tabeke ne Asia kiroko (1Pe 1:1).

A maki i rua i rata e Petrus i herea a raukea iea i maea: Muga, i ngaru ni vakatora e huriki ri luhoi tora, ri gi nugutatea a nita muholi ri lohoka pali vona. A maki tara, ta ge vakalongo ria vona re huriki a mari ni tovo taminga, ma ri gi vakavaroru a niluhoi ne ria vona a nita muholi ri bolea pali. E Petrus i ngaru hateka ni herea a raukea iea, a vuhuna i lohoka maea, e huriki a bakovi hale bara i tabukoi ri gi rabalakia, a vuhuna i luhoi torea e Kristo. A nuverei hosi i taki ta e huriki a bakovi hale ri rabalakia e Petrus. E Petrus i ngaru e huriki, ri gi luhoi a maki i taki na tahuna ri gia a raukea iea, muri ne ia ge mate.

E Petrus i Tagui e Huriki

¹ Iau e Simon Petrus, a vora, a apostolo ne Isu Kristo.

A herea a raukea iea i lakene ne mua e huriki a bakovi a ngatavine a Vure i rata mua mu luhoi torea e Kristo, i manga mia. Si luhoi torea e Isu Kristo, ra viri i korimule hita, ia a Vure, i malamala liu. ² A Vure ge rata kamumu vakaroro mua, ge habi vakaroro a nivalemu ne mua, a vuhuna mu lohoka kamumu na Vure, rua e Isu a Bakovi Dagi ne hita.

Mu Pesu Tora

³ Ia a Vure. Na nitara vona, i habi pali ne hita a maka maki ge vakatora a nimade ne hita, ge tuhori hita na ni laho malamala. I habi ne hita a maka maki nga, a vuhuna si lohoka vona a Vure i gale hita si gi tahoka a bage-tua manga ia, si gi malamala liu manga ia. ⁴ Na naro iea, i ta muholi ne hita ge kori hita na naro kamumu legelege, si gi ha taro a naro hale na ningaru hale na malala, si gi malamala manga ia. ⁵ I mavonga, a niluhoi ne mua, mu toni a bulune mua ni vakatorea na naro kiripiripi. A naro kiripiripi, mu vakatorea na lohokanga. ⁶ *A lohokanga, mu vakatorea na naro ni pahadanu a ningaru hale na kakaine mua. A naro iea, mu vakatorea na naro na ni hatenono na maregoa. A naro iea, mu vakatorea ni rata a naro na Vure. ⁷ A naro na Vure mu rata, mu vakatorea na naro ni ngaru e huriki a tara na Vure. A naro iea, mu vakatorea na naro na ni vangaru. ⁸ Na tahuna mu ramai vakaroro a naro nga, a leho na Vure mu ratea bara i tahoka a kanena. A hini mu lohoka vona e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, ia tara bara i tahoka a kanena. ⁹ Pali e rei a viri i uka ma i ramai a naro nga, i kepa vona a hini a Vure i puga vuroki pali a naro hale lobo vona. ¹⁰ I mavonga, mua e huriki a turagu, a narone mua ri gi vakasiri manga a Vure i gale mua, i vulaki mua. Bara mu ramai a maka naro

* 1:6 Gal 5:22-23

kamumu nga, i uka ma mu gu boru. ¹¹ Mu ramai a maka naro nga, muri a Vure bara i vivi hateka ni tagui mua na tahuna mu dili na harikianga ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, a Viri i Korimule hita. A harikianga vona i uka nilobona.

¹² I muholi, mu lohoka vona pali a maka maki nga. Mu bolea pali a ngava muholi, mu pesi tora vona. Pali a koi mu gu longokaburungi, lakea a ngaru ni vakalohoka mua tabu vona. ¹³ Na tahuna iau a tabana ni mahuri, a luhoi i kamumu ga taki mua tabu. Ga vakarike a hatene mua, mu gu luhoi tabu a maka maki nga, ¹⁴ *a vuhuna a lohoka vona pali, i popote bara mate. E Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo i taki iau pali. ¹⁵ I mavonga, ga vakalohoka bala mua. Muri ma, na tahuna a mate pali, bara mu luhoi mule vakaroro a ngavagu.

A Bagetua na Vure i Tabuli ne Kristo

¹⁶ *Hosi, mi vakalongo mua vona e Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, ge hamule valai na nitora. A ngava mi vakalongo mua vona, i uka ma a nuveri tavula mi rata kunana na lohokanga ne mia. A nitora dagi ne Isu, mi masia na matane mia, mi vakalongo mua vona. ¹⁷⁻¹⁸ *Hosi, mete made turane Isu na lolo na Vure, mi longoa a Vure, e Tamane hita, i ta valai na hunu, i vakabagetua, i kavurikea a rane Isu, i ta maea, "A Bakovi iea e Tugu, a hategu. A vivi hateka vona." ¹⁹ A ngavane huriki a propet hosi, ri ta virihi mai e Isu vona, i muholi hateka. I kamumu mu gu longo kamumu. A ngavane ria i manga a kanono i para na uvo, i vakasiri a dala. Mu loho doko vona, ge vano ge harena na tahuna a nipara ne Kristo ge parai a hatene mua, i manga a

hini i malaharere, i rike a hada e Lagavago. ²⁰ A maki dagi mu gu lohoka vona i maea: a pelegona nita propet na Hinere i uka ma i tavore na lohokanga na viri, ²¹ *a vuhuna a nita propet i uka ma i luve na ningaru na bakovi. A Vure i ta polo ne ria na tahuna a Hanu Kiripiripi i habi a niluhoi ne ria.

2

E Huriki a Nitamina Mari ni Tovo

¹ *Hosi e huriki a nitamina propet ri bele ne huriki a Israel. I mavonga kunana, bara ri bele ne mua. Bara ri tamilalu ni tovo a ngava muholi, pali a maki ri tovo, a ngava taminga ni ratapile e huriki. Bara ri marikoi ni takia e Isu ga Bakovi Dagi ne ria, re Bakovi Dagi i konamule ria. I mavonga, a Vure bara i ratapile malaviriri ria. ² Pali e huriki ala kupo bara ri ramai a naro hale ne ria, ri mole lae. A naro hale ne ria bara i rata e huriki ri biua a dala muholi. ³ Ri raha, bara ri rata a ngava taminga ni bole a moni ne mua. A Vure i taki hosi pali ge pelekado ria, ge habi a nimadihi ne ria. I uka ma i tabaka, bara ri vurua.

⁴ *Bara ri vurua, a vuhuna hosi e huriki a agelo ri rata a naro hale, a Vure i uka ma i dodo ria. I kolo tata ria na sen, i voro puru ria na lovo i uvo hateka, ri gi davea a parava a Vure ge pelekado ria, ge habi a nimadihi ne ria.

⁵ *E huriki a bakovi a ngatavine hosi, na parava ne Noa, ria ranga ri rata a naro hale. A Vure i uka ma i dodo ria. I ratapile ria na marungulolo. E Noa, a bakovi ni vara e huriki na naro malamala na Vure. Ia kunana a Vure i korimulea na marungulolo, turana e huriki a viri vona, a bakovi a ngatavine ala polorua.

* **1:14:** Ion 21:18-19; 2Ko 5:1 * **1:16:** Mat 17:1-5 * **1:17-18:** Mat 17:5 * **1:21:** 2Tim 3:16; 1Pe 1:11-12 * **2:1:** Mat 24:11; Iud 4 * **2:4:** Iud 6 * **2:5:** Vuh 6-8; 2Pe 3:6

⁶ *E huriki a bakovi a ngatavine na tanga dagi i rua, e Sodoma, e Gomora, a Vure i rungani ria na kanono dagi, ri vuro, i vakalobo liu ria na malala. I rata ria, ri manga a kilakila na a ra maki ge bele ne huriki a bakovi a ngatavine ri ngalahere na Vure. ⁷ *Pali a Vure i korimulea e Lot na vuranga iea, a vuhuna e Lot a bakovi malamala, i loho lege vona a maka naro na molenga ne huriki a bakovi hale nga. ⁸ A bakovi malamala iea i made turane ria, i matai na parava vakaroro a naro hale ne ria, i longo na parava vakaroro a ngava hale ne ria. I mavonga, i lege a lohona. ⁹ A Bakovi Dag i kara ia ge korimule e huriki a bakovi malamala na nitoni. I habi a nimadihi ne huriki a bakovi hale, ge vano ge harena na parava ge pelekado e huriki lobo vona. ¹⁰ *Bara i habi hateka a nimadihi ne huriki a nitamina mari ni tovo nga. Ri rata hateka a naro na molenga. Ri longotaro a ngavane huriki a matakari.

Ri kuli rua hateka, i uka ma ri mangenge ni harogi pile e huriki a agelo. ¹¹ *Ri uka nitara dagi manga e huriki a agelo, pali e huriki a agelo i uka ma ri harogi pile ria na matane Bakovi Dag i. ¹² *Pali e huriki a bakovi nga, ri manga a livoa. Ri uka a niluhoi. Ri ramai kunana a ningaru ne ria. A leho na livoa, e huriki ri gi lakavu ria, ri gi rabalaki ria. E huriki a bakovi hale nga, ria ranga, a Vure bara i ratapile ria, a vuhuna ri harogi pile tavula a maki i uka ma ri lohoka vona. ¹³ Bara ri bole a mapana naro hale ne ria. Ri vivi ni ramai na matane huriki a naro hale na kakaine ria. Ri muto. Ri vivi ni tami mua na tahuna ri kani turane mua na habu ne mua. ¹⁴ Ri ngutu vakaroro na ngatavine, ri

ngaru ni mole. I uka ma ri maru vona a naro hale ne ria. Ri bole dili turane ria e huriki a bakovi a ngatavine loho rua. A hatene ria ri paki kunana ni kani muma. A Vure i ruduraha ria. ¹⁵ *Rilohopile pali a dala kamumu, ri rurur. Ri muri mai a narone Balam, e tune Beor. Re Balam, i ngaru ni rata a naro hale, ge bole a mahala. ¹⁶ *Pali a donki vona i ta manga a bakovi, i tahatea, i pupukaria a propet iea, nahea ge ratea a naro manga manga.

¹⁷ *Re huriki a nitamina mari ni tovo nga, a ngavane ria i uka kanena, i manga a lomu i uka naru ge tua vona. Ri manga a bubu, i vakabebe villiha a vilu dagi. A Vure i kado puru pali a murine ria, i uvo hateka. ¹⁸ Ri ta paki paki, pali a ngavane ria a ngava tavula, a ngava taminga. Ri tuli tabu e huriki ngane kunana ri ha taro a naro nga, ri pulo a vilone ria. Ri tuli ria na naro na molenga. ¹⁹ Ri taki e huriki ri gi vakamatukapaga ria, pali ria a vorakato na naro hale. A ra maki i matakaria a bakovi, a bakovi a vorakato na maki iea. ²⁰ *A viri i lohoka ne Isu Kristo, a Bakovi Dag i ne hita, a viri i korimule hita, lakea i matukapaga na naro katoki na malala, pali i hamule mai a naro katoki nga, i koro tabu ne ria, i uka ma i kamumu. Ngane a nimadena bara i hale hateka na nimadena muga. ²¹ *Bara i kamumu hateka i uka ma ge longo muga a ngava na dala malamala. Ngane a Vure bara i habi a nimadihi dagi vona, a vuhuna i longo pali a ngava na naro a Vure i vakuku hita vona si gi ramaia, pali i longotaro, i ngalahere. ²² *I bele ne ria a nita vakakika muholi ni here hosi, i ta maea, "A ligo i muta pali, muri i

* 2:6: Vuh 19:24; Iud 7 * 2:7: Vuh 19:1-16

Iud 10 * 2:15: Gi 22:7; Iud 11; Kap 2:14 * 2:16: Gi 22:28-35 * 2:17: Iud 12-13 * 2:20:

Mat 12:45 * 2:21: Luk 12:47-48 * 2:22: Snd 26:11

* 2:10: Iud 7-8,16 * 2:11: Iud 9 * 2:12:

hamule, i kani mulea a mutana. A kinana boro i hilolo pali na naru, muri i hamule, i taka tabu na kokota.”

3

E Bakovi Dagi Ge Valai

¹ *Mua o huriki a turagu, a raukea iea, a ruana raukea a here lakene mua. A raukea varago nga, a vakalohoka tabu mua vona a ngava mu lohoka vona pali. A ngaru mu gu luhoi kado kamumu.

² *A ngaru mu gu luhoi tabu a ngava ne huriki a propet hosi, ri vakalongo muga vona a ra maki ge bele muri ma. Mu luhoi tabu a ngava i vakuku mua vona a Bakovi Dagi ne hita, a Viri i korimule hita. Mia e huriki a apostolo mi vakalongo mua vona pali.

³ *A ngava iea i maea: Muga na nilobona parava, a ngava e Isu Kristo ge hamule valai, bara ni nongo vaki. E huriki bara ri ramai kunana a ningaru hale na kakaine ria. ⁴ *Bara ri ta maea, “I ta muholi, ta ge hamule valai. Pali vai? Hosi e huriki a gare hosi ne hita ri mate. I uka tara maki ge bele. A maka maki lobo i palupulupu kunana, i vakatubu hosi na malala ni ratarike, i valai i harena mona.” ⁵ *Ri ta mavonga, a vuhuna ri marikoi ni luhoi kamumu, ri mata kepa vona a maki nga: Hosi a Vure i ta kunana, i vakabele a hunu. I ratarike na naru a malala na kurukuruna naru. ⁶ *Muri a Vure i takia a naru, i kavitagu a malala. A maki lobo i tabuli pololilo vona ri pasiri, ri mate. ⁷ I mavonga muri ma, a nitana Vure bara i ratapile tabu a hunu a malala. Na parava a Vure ge pelekado e huriki lobo, bara i rungani a hunu, a malala, bara i

ratapile e huriki ri ngalahere na Vure.

⁸ *Mua e huriki a turagu, naha ni longo kaburungi a ngava iea: Na matane Bakovi Dagi, a parava i taku i manga a pida i 1,000. Pali a pida i 1,000 i manga a parava i taku kunana. ⁹ *E huriki ranga ri takia a Vure, ta i leho kemi kemi hateka ni rata a maki i ta muholi vona ge ratea. Pali i uka ma i mavonga. Ia a mari ni hatenono. I marikoi vona tara viri ge velu. I ngaru e huriki lobo ri gi pulo a vilone ria.

A Malala a Hunu Bara Ru Lobo

¹⁰ *A Parava ne Bakovi Dagi bara i bele vakaturutu kunana, i manga a bakovi ni panaho. Na parava iea a hunu bara i tangi pahumu dagi, i marakavelu. A maka maki na hunu, a Vure bara i gutu parina ria na kanono, ri gi lobo liu. I mavonga, a naro lobo ni rata koea na malala ri gi bele kavakava. ¹¹ Mu luhoi kamumu. A Vure ge ratapile a maki lobo na naro iea. I mavonga, i vai a naro kamumu mu gu ratea? Mu laho na naro malamala, a naro na Vure. ¹² Mu pasimata vona a Parava na Vure ge valai, mu toni ni ratea ge bele malaviriri. Na Parava iea, a hunu bara i nono, i lobo liu. A maki lobo na hunu bara ri gutu hateka, ri bele manga a naru. ¹³ *Pali hita, i ta muholi ne hita ge ratarike a hunu a malala karaba, e huriki a bakovi a ngatavine malamala kunana bara ri made vonga.

A Nilobona Ngava

¹⁴ I mavonga, mua e huriki a turagu, mu toni a bulune mua ni laho malamala, ge uka ranga naro hale mu gu rata, lakea bara mu made na nivalemu. Muri ma, na tahuna a Parava iea ge valai, ra mu

* 3:2: Iud 17 * 3:3: 1Tim 4:1; Iud 18 * 3:4: Mat 24:48 * 3:5: Vuh 1:6-9 * 3:6: Vuh 7:11; 2Pe 2:5 * 3:8: Sng 90:4 * 3:9: Hab 2:3; 1Tim 2:4 * 3:10: Mat 24:29,35; Luk 12:39; 1Tes 5:2 * 3:13: Ais 65:17; 66:22; Kap 21:1,27 * 3:15: Rom 2:4

davea, e Bakovi Dagi bara i matai mua mu laho kamumu. ¹⁵ *Mu luhoia: ra hini a Bakovi Dagi a mari ni hatenono, i rata mavonga, a vuhuna i ngaru ni korimule hita. E turane hita, e Paulus, ia tara i here mavonga, a vuhuna a Vure i habi a lohokanga vona. ¹⁶ A raukea lobo ne Paulus, i here, i ta mavonga. A ngava ranga vona i gutu popote ni longokilala a pelegona. E huriki ri uka a lohokanga ri pulo lae a ngavana, lakea a Vure i habi a nimadihi ne ria. I uka ma ri rata mavonga na ngava ne Paulus kunana. Ri rata mavonga tabu na Hinere ranga. ¹⁷ *Mua e huriki a turagu, mu lohoka vona pali a narone ria. Mu matadoko ne huriki a bakovi ri longotaro a vinara na Vure. Ma ri gi tami mua, mu gu loho rua. ¹⁸ Mu koru rike na naro kamumu ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, a Viri i korimule hita. Mu koru rike na lohokanga vona. Si gi kavurikea a rana mona, na parava vakaroro. I muholi.

* **3:17:** Mrk 13:5,33; 1Ko 10:12

A Mugana Raukea i Herea e Ioanes A Nita Vakalohoka na Raukea i Tolu ne Ioanes

A viri i here ra raukea nga i uka ma i kilalea a rana. Pali i tahoka ranga maki i vakasiri maea e Ioanes a murimuri ne Isu, ra viri i here. I tahoka ranga ngava i palupu turana ngava i tabuli na Velenga Kamumu i herea e Ioanes, i vakasiri maea ra buk nga lobo i here a bakovi ala taku, re Ioanes. Ne 1 Ioanes 1:1-3 a viri i here i taki ia i turana e Isu na tahuna e Isu i vara koea na malala. Ne 2 Ioanes, e 3 Ioanes i taki ia a gare. A maka maki i here na raukea iea i vakasiri manga ia a gare, a gare ne huriki a tara ne Kristo.

I mata manga e Ioanes i here ra raukea nga na pida e 90 AD, a pida i 60 muri ne Isu i mate, i mahuri mule.

Na parava iea a maka tara ne Kristo ri bele kupo na maka tanga, lakea e huriki ala kupo ri laho tala, ri tovo ria. Pali ranga ne ria ri pulo a nitovo na Velenga Kamumu, ri ru dili ranga niluhoi ne ria. Re huriki a mari nitovo taminga nga ri rata e huriki, ri koi ni ramai a nitovo ne Ioanes. Ngane e Ioanes i here ni vakatora a tara ne Kristo, nahea ri gi loho rua vona a nita muholi na velenga kamumu i tovo ria vona. Na tahuna e Ioanes i gare, i made o Epesus, na tabeke na nirolona haro na hini mona ni gale e Teki. E Ioanes kikeri ra murimuri ne Isu i tabana ni mahuri, ra i maea e huriki a tara ne Kristo na tabeke iea ri mata rike vona, ri ramai a nitovo vona. I here ra raukea nga lakea na maka tara ne Kristo i matakari ria.

A ngava dagi na raukea nga i rua. A nita muholi turana naro na nivangaru.

A nita muholi i maea, o lohoka kamumu na Vure ia e rei, e Isu ia e rei, na maki a Vure i ratea ne hita na limana e Kristo. “Mia mi tahoka ra niluhoi iea, a vuhuna a Vure i vakasiria ne mia.” E Ioanes i ta maea, lakea ra niluhoi iea ge muga e huriki a tara ne Kristo lobo. Nahea ri gi loho vagori lae.

A nivangaru, e Ioanes i ratea ra ngava iea, ge vakasiri e huriki na ningaru na Vure ne hita, a ningaru ne hita lakea na Vure, lakea ne turane hita. I ta hateka maea, a vuhuna i ngaru e huriki ri luhoi torea e Kristo ri gi vangaru, manga a Vure i ngaru e huriki lobo.

A Nita Mahuri i Bele Kavakava

¹ *A Nita Mahuri i made hosi, muga na maka maki ni ratarike. Mi longoa a nitana, mi masia na matane mia. I muholi mi masia, mi padoi ia na limane mia. ² *A Nimahuri iea i bele kavakava, mi masia. Mi vakalongo mua vona a Nimahuri Vakaroro iea, ra i made muga turana e Tamana, muri i bele kavakava ne mia. ³ A maki lobo mi matai, a maki lobo mi longo, ngane mi taki tala ne mua, lakea mua ranga mu gu rihi mia. I muholi, si rihi e Tamana turana e Tuna, re Isu Kristo. ⁴ *A herea a raukea iea, a nivivi ne mia ge bele dagi.

Si Gi Laho na Nipara na Vure

⁵ *A ngava mi longo vona, ngane mi vakalongo mua vona i maea: A Vure a Nipara. I uka ranga hini ge uvo ge tabuli vona. ⁶ *E rei a viri i taki ta i rihi a Vure, pali i laho na uvo, i uka ma i ta muholi. Ia a bakovi na taminga. ⁷ A Vure i made na hini palala. I mavonga, na tahuna si laho na hini palala,

* 1:1: Ion 1:1 * 1:2: Ion 1:14 * 1:4: Ion 16:24 * 1:5: 1Tim 6:16; Iak 1:17 * 1:6: 1Ion 2:4

si varihi, a darane Tuna, e Isu, i vahilolo hita na naro hale lobo ne hita. ⁸ *Pali a viri i taki ta i uka naro hale, i uka ma i ta muholi. I tami mulea. ⁹ Pali na tahuna si taki tala na Vure a naro hale ne hita, a Vure bara i ramai a ngava muholi i taki pali, bara i ramai a naro kiripiripi vona, i puga vuroki a naro hale ne hita, i vahilolo hita, si malamala na matana. ¹⁰ Pali a viri i taki ta i uka naro hale ge rata, ngane i takia a Vure, ta ia a bakovi na taminga. A bakovi maea i marikoi a nitana Vure.

2

E Isu Kristo Ia a Nikori ne Teu

¹ *Mua e huriki e tugu, a here lakene ne mua a nita iea, nahea mu gu rata a naro hale. Pali a viri tara ge rata a naro hale, si tahoka a Viri i made turane Tamana, i takia ge puga vuroki a naro hale si rata. Ra viri iea, e Isu Kristo a Viri malamala. ² *Ia kunana a dala ne hita, ge puga vuroki a naro hale ne hita. I uka ma a dala ne hita kunana. Ia a dala ne huriki lobo na malala.

³ Si gi matakilaka navai na viri i lohoka na Vure? A viri i lohoka na Vure bara i longototo a vinara vona. ⁴ E rei a viri i taki ta i lohoka na Vure, pali i uka ma i longo mai a vinara vona, a bakovi iea a bakovi na taminga. I marikoi na nita muholi. ⁵ *Pali e rei a viri i longototoa a nitana Vure, ia i ngaru muholia a Vure. A kilakila na viri i madoko turana Vure i maea,

⁶ a viri i madoko turana Vure bara i laho manga e Kristo i laho.

A Vinara Karaba

⁷ *Mua e huriki a turagu, a vinara a vakalongo mua vona i uka ma a vinara karaba. A vinara a vakalongo mua vona a vinara hosi, mu lohoka vona pali. A

vinara hosi a ngava mu longoa pali. ⁸ *I muholi, a vinara iea, a vinara hosi. Pali a vinara iea, ia tara, a vinara karaba. A narone Kristo i vakasiri a vinara iea i muholi. A narone mua ranga, i vakasiri i muholi, a vuhuna a uvo i vakatubu ni lobo, a nipara muholi i para pali. ⁹ *E rei a bakovi i taki ta i laho na hini palala, pali i marikoi ne turana, a bakovi iea i tabana ni made na uvo. ¹⁰ *A viri i ngarua e turana, i made na hini palala. I uka naro ge sibo vona ge boru. ¹¹ *Pali e rei a viri i marikoi e turana, a viri iea i made na uvo, i laho na uvo. I ruru, a vuhuna i uvo a matana.

¹² Mua e huriki e tugu, a here lakea ne mua, a vuhuna a Vure i puga vuroki na rane Kristo a naro hale ne mua.

¹³ Mua e huriki a tamana koma, a here lakea ne mua a vuhuna mu lohoka vona e Kristo, ra Viri i made hosi, muga na maki lobo ni ratarike.

Mua e huriki a riau, a here lakea ne mua a vuhuna mu rangia pali e Satan.

Mua e huriki e tugu, a here lakea ne mua a vuhuna mu lohoka vona e Tamane hita.

¹⁴ Mua e huriki a tamana koma, a here lakea ne mua a vuhuna mu lohoka vona a Viri i made hosi, muga na maki lobo ni ratarike.

Mua e huriki a riau, a here lakea ne mua a vuhuna mu pesi tora ni luhoi torea a Vure, mu loho doko vona a nitana Vure mu rangia pali e Satan.

Naha Ni Ngaru a Maki na Malala

* 1:8: Sng 32:5; Snd 28:13 * 2:1: Hib 7:25-26 * 2:2: Ion 1:29; Kol 1:20; 1Ion 4:10 * 2:5:

Ion 14:21,23 * 2:7: Ion 13:34; 2Ion 5-6 * 2:8: Ion 1:9; Rom 13:12 * 2:9: 1Ion 4:20

* 2:10: Rom 14:13 * 2:11: Ion 12:35 * 2:15: Rom 8:7

15 *Naha ni ngaru a naro na malala. Naha ni ngaru a maka maki na malala. E rei a viri i ngaru a maka maki na malala, i uka ma i ngarua e Tamane hita. 16 *A maki lobo na malala, i manga a ningaru hale na kakaine hita, a ningutu na maki na viri tara, a naro na viri i bibi rike mule ia na hini i tahoka a mahala i kupo, a naro nga i uka ma ri valai ne Tamane hita. Ria a naro na malala. 17 *E huriki a bakovi a ngatavine na malala bara ri velu. A ningaru lobo na malala bara ri lobo. Pali e rei a viri i ratea a ningaru ne Tamane Hita, bara i made vakaroro.

A Pile ne Kristo

18 *Mua e huriki e tugu, ngane a nilobona parava i tabukoi. Mu longo pali vona a pile ne Kristo ge valai na nilobona parava. Mona e huriki a pile ne Kristo ala kupo ri bele pali. I mavonga, ngane si lohoka vona, a nilobona parava i tabukoi. 19 *Ranga e huriki a pile ne Kristo, muga ri dili turane hita, pali i uka ma ria e huriki e turane hita muholi. Bara ria e turane hita muholi, i uka ma ri gi ha taro hita, bara ri tabana ni made turane hita. Pali ri ha taro hita pali, i vakasiri manga i uka ma ria a turane hita muholi. 20 *Pali mua, a Viri Malamala i habi ne mua a Hanu Kiripiripi. Mu tahoka a lohokanga. 21 A here lakea ne mua a vuhuna mu lohoka vona a ngava muholi. A ngava muholi i uka ma ge vakabele a ngava taminga. 22 *E rei a viri i takia e Isu, ta a Vure i uka ma i rudua ge korimule e huriki, a viri iea a bakovi na taminga. Ia a pile ne Kristo. I ngalahere varago ne Tamana, ne Tuna. 23 *A viri i

ngalahere na Tuna Vure, i ngalahere ne Tamana. A viri i luhoi torea a Tuna Vure, i luhoi torea e Tamana. 24 A ngava mu longo muga, mu loho doko vona. Na tahuna mu rata mavonga, bara mu rihi e Tuna, e Tamana. 25 E Isu i ta muholi ne hita ge habi ne hita a nimahuri vakaroro.

26 A ngava nga, a here virihi e huriki a bakovi ri ngaru ni tami mua. 27 *Pali mua, e Kristo i habi pali ne mua a Hanu Kiripiripi, i made turane mua. A Hanu Kiripiripi i tovo mua na maki lobo, lakea i uka ma ge tovo mua tara viri. I muholi hateka a hini i tovo mua vona, ra mu gu rihi e Kristo. I mavonga mu rihia.

Ngane Hita a Tuna Vure

28 Mua e huriki e tugu, mu rihi e Kristo. Mu rata mavonga, i uka ma mu gu maruhu na tahuna ge hamule valai. 29 *E Kristo i malamala. I mavonga, e huriki ri ramai a naro malamala, ria e huriki a tuna Vure.

3

1 *E Tamane hita i ngaru hateka hita, i gale hita e huriki e tuna. Ngane hita e huriki e tuna. E huriki a bakovi a ngatavine na malala i uka ma ri matakilala hita, a vuhuna i uka ma ri matakilalea a Vure. 2 *Mua e huriki a turagu, ngane hita e huriki a tuna Vure. I uka ma si lohoka vona a kakaine hita ge mata navai muri ma. Pali si lohoka vona a ngava nga: na tahuna i hamule valai, bara si mapulo, si manga ia, a vuhuna si masia na matane hita, i mata navai. 3 E rei a viri i pasimata ni masia, bara i ramai a naro malamala, i manga e Kristo i malamala.

4 A viri i rata vakaroro a naro hale, i putu puru vakaroro a

* 2:16: Rom 13:14 * 2:17: Mat 7:21 * 2:18: Mat 24:5,24; 2Ion 7 * 2:19: Apo 20:30

* 2:20: 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Ion 2 * 2:22: 1Ion 4:3; 2Ion 7 * 2:23: Ion 5:23; 1Ion 4:15;

5:1 * 2:27: Ion 16:13 * 2:29: 1Ion 3:10 * 3:1: Ion 1:12-13; 16:3 * 3:2: 2Ko 3:18

* 3:5: Ion 1:29; 1Pe 2:22-24; 1Ion 2:2

vinara. A naro ni putu puru a vinara ni gale a naro hale. ⁵ *Mu lohoka vona, e Kristo, i uka liu a naro hale ge ratea. I valai ge puga vuroki a naro hale. ⁶ Pali e rei a viri i rihi e Kristo, i uka ma ge ramai tabu a naro hale. E huriki ri rata vakaroro a naro hale i uka ma ri lohoka ne Kristo, i uka ma ri matakilalea. ⁷ Mua e huriki e tugu, mu matadoko, ma ge tami mua a viri tara. E rei a viri i ramai a naro malamala, ia a bakovi malamala, i manga e Kristo. ⁸ *Pali e rei a viri i ramai vakaroro a naro hale, ia a bakovi ne Satan, a vuhuna e Satan i ramai a naro hale, i vakatubu hosi na nidoko na hunu a malala. A Tuna Vure i puru valai koea na malala ge vakalobo a leho ne Satan. ⁹ *E rei a viri ni gale a tuna Vure i uka ma ge ramai tabu a naro hale, a vuhuna i bole pali a vilona Vure. Bara i keri ni ramai a naro hale, a vuhuna i bele manga a tuna Vure ngane. ¹⁰ Na naro iea bara mu matakilaka vona e rei e huriki a tuna Vure, e rei e huriki e tune Satan. E rei a viri i uka ma i ramai a naro kamumu, i uka ma i valai na Vure. A viri i marikoi e turana, ia tara i uka ma i valai na Vure.

Mu Vangaru

¹¹ *A ngava ni vara paru hosi i maea, “Mu vangaru.” ¹² *Nahea si gi naro manga e Kain. Ia a bakovi ne Satan, lakea i rabalakia e tarina, i mate. I rabalakia a vuhuna a narona i hale, a narone tarina i malamala. ¹³ *Mua e huriki a turagu, naha ni turutu na tahuna e huriki na malala ri marikoi mua. ¹⁴ *Si lohoka vona, si ha taro pali a dala na matenga, si bole a nimahuri, a vuhuna si vangaru. E rei a viri i uka ma i ngarua e turana i tabana ni laho

na dala na matenga. ¹⁵ *E rei a viri i marikoi e turana, i manga a mari ni rabalaki a viri. Pali mu lohoka vona, e rei a viri i rabalaki a viri i uka ma i bole a nimahuri vakaroro.

¹⁶ *E Kristo i vakasiria ne hita a naro ni vangaru muholi. I mate na murine hita. I mavonga, hita ranga, i kamumu si gi ramai a narone Kristo, si gi lohople mule hita, si gi vatuhori. ¹⁷ *Pali a bakovi tara ge tahoka a mahala na malala, i matai e turana i bala a maki, pali i uka ma i dodoa, i uka ma i tuhoria, ngane a ningaru na Vure i uka ma i tabuli na hatena. ¹⁸ *Mua e huriki e tugu, nahea si gi taki kunana si vangaru. Si gi vangaru muholi, si gi vakasiri na narone hita.

E Huriki a Tara ne Kristo Ri Gi Pesi Tora na Matana Vure

¹⁹ Na tahuna si vangaru, si lohoka vona si ramai a ngava muholi. I mavonga i luke a hatene hita na matana Vure. ²⁰ Na tahuna si hataki manga si rare na matana Vure, si lohoka vona a Vure i rangi a niluhoi iea. I lohoka na maki lobo. ²¹ *Pali na tahuna i uka ma si hataki manga si rare na matana Vure, si lohoka vona a Vure ge longo hita na tahuna si vasileki. ²² A ra maki si takia vona, bara i habi, a vuhuna si longototo a vinara vona, si rata a naro i vivi vona. ²³ *A vinara vona i maea, si gi luhoi torea a rane Tuna, e Isu Kristo, si gi vangaru, i manga a hini i vakuku hita vona. ²⁴ *E huriki ri longototo a vinara vona ri rihi ia. Ia tara i rihi ria. Si lohoka vona si rihi a Vure, a vuhuna i habi ne hita a Hanu Kiripiripi.

4

Si Gi Toha a Maka Nitovo

* **3:8:** Ion 8:44 * **3:9:** 1Ion 5:18 * **3:11:** Ion 13:34 * **3:12:** Vuh 4:8 * **3:13:** Ion 5:18-19 * **3:14:** Ion 5:24 * **3:15:** Kap 21:8 * **3:16:** Ion 13:1; Gal 1:4 * **3:17:** Vin 15:7 * **3:18:** Iak 2:15-16 * **3:21:** Hib 4:16 * **3:23:** Ion 6:29; 13:34 * **3:24:** 1Ion 4:13
* **4:1:** Mat 7:15; 1Tes 5:21; 1Ion 2:18; 2Ion 7

¹ *Mua e huriki a turagu, e huriki a nitamina propet ri laho lae. I mavonga, naha ni longo mai a nitovo ne huriki a bakovi lobo. Mu toni a niluhoi ne ria, ri valai na Vure, o i uka. ² *A nitovo i valai na Vure, bara mu matakilaka vona maea: Bara i taki tala ne Isu Kristo i valai na Vure, i bele manga a bakovi. ³ *Pali a maka nitovo i uka ma ri valai na Vure bara ri takia e Isu, ta i uka ma i valai na Vure. A maka nitovo maea i valai na hanitu, a pile ne Kristo. Mu longo pali ta ge valai. Ngane i bele pali.

⁴ *Mua e huriki e tugu, mua a tara na Vure. Mu rangi pali e huriki a nitamina propet nga, a vuhuna a Hanuna Vure, ra i made pololilo ne mua i rangi a hanitu, ra i made turane huriki na malala. ⁵ *Ria a bakovi na malala. A ngavane ria a ngava na malala. I mavonga e huriki a bakovi a ngatavine na malala ri longo mai ria. ⁶ Pali hita si valai na Vure. E huriki ri lohoka na Vure, ri longo mai hita. E huriki i uka ma ri valai na Vure, i uka ma ri longo mai hita. Na naro iea kunana, si matakilaka vona e huriki ri ramai a ngava muholi, e huriki ri ramai a ngava taminga.

A Vure i Ngaru Hita

⁷ Mua e huriki a turagu, si gi vangaru, a vuhuna a naro ni vangaru, a naro na Vure. E huriki ri ngaru e huriki e turane ria, ria a tuna Vure, ri lohoka na Vure. ⁸ E rei a viri i uka ma i ngaru e huriki e turana, i uka ma i lohoka na Vure, a vuhuna a Vure ia a vuhuna naro na nivangaru. ⁹ *A Vure i rudu yilia na malala e Tuna a madiva, si gi bole a nimahuri vakaroro. Na naro iea kunana a Vure i vakasiri a ningaru dagi vona ne hita. ¹⁰ *A naro ni ngaru

muholi a viri i maea: Hita i uka ma si ngaru mugea a Vure. Pali a Vure i ngaru muga hita, i rudua e Tuna, ge a nihabi, ge kadoa a dala a Vure ge ravunu vuroki a naro hale ne hita. ¹¹ Mua e huriki a turagu, a Vure i ngaru hateka hita. I mavonga hita ranga, si gi vangaru. ¹² *I uka tara viri ge masia a Vure. Pali na tahuna si vangaru, a Vure i made turane hita, i rata hita si gi vangaru hateka tabu.

¹³ *A Vure i habi ne hita a Hanu Kiripiripi. I mavonga si lohoka vona si rihi a Vure. A Vure tara i rihi hita. ¹⁴ Mia, mi masia na matane mia e Tuna, lakea mi vaka-longo mua vona e Tamana i rudu vilia, ge korimule e huriki. ¹⁵ E huriki ri taki tala ne Isu ia a Tuna Vure, a Vure i rihi ria, ria ranga ri rihi a Vure. ¹⁶ Si lohoka vona a Vure i ngaru hita. Si roe vona a hini i ngaru hita. A Vure kunana a vuhuna a naro na nivangaru. E rei a viri i rihi a Vure, a Vure tara i rihi ia.

¹⁷ Na tahuna si rihi a Vure, a naro na nivangaru i bele dagi ne hita. Muri, na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, i uka ma si gi mangenge, a vuhuna si laho manga e Isu koea na malala. ¹⁸ E huriki ri ngaru a Vure, i uka ma ri gi mangenge na Vure. Na tahuna a naro na nivangaru i bele dagi ne hita, ra naro iea i valai na Vure, i uka ma si gi mangenge tabu na Vure. E huriki ri mangenge na Vure, a vuhuna ri rata hale. Ri lohoka vona a Vure ge habi a nimadihi ne huriki ri rata hale. E huriki ri mangenge na Vure ri vakasiri manga a naro na Vure na nivangaru i uka ma i leho pololilo ne ria.

A Vure i Ngaru Muga Hita

¹⁹ Si vangaru a vuhuna a Vure i ngaru muga hita. ²⁰ E rei a viri i

* 4:2: 1Ko 12:3

* 4:3: 1Ion 2:18

* 4:4: Mat 12:29; 1Ion 5:4-5

* 4:5: Ion 8:47; 15:19

* 4:9: Ion 3:16

* 4:10: Rom 5:8-10; 1Ion 2:2

* 4:12: Ion 1:18

* 4:13: 2Ko 1:22; 1Ion

taki ta i ngarua a Vure, pali i mari koi e turana, ia i tatami. I uka ma i ngarua e turana, ra i masia na matana, pali ge ngaru navia a Vure, ra i uka ma i masia ma. ²¹*A Vure i vakuku hita maea: E rei a viri i ngarua a Vure ge ngaru tabu e huriki e turana.

5

Si Rangi a Nitoni na Malala

¹*E huriki ri takia a Vure i rudu vilia e Isu ge korimule hita, ria a tuna Vure. E huriki ri ngarua e Tamana bara ri ngaru tabu e huriki e tuna. ²Na tahuna si ngarua a Vure, si longototo a vinara vona, si vakasiri manga si ngaru e huriki a tuna Vure. ³*E huriki ri ngarua a Vure ri longototo a vinara vona. Pali a maka vinara na Vure, i uka ma ri habi a maregoa ne hita. ⁴Hita e huriki a tuna Vure, si rangi a maka nitoni na malala, a vuhuna si luhoi torea a Vure. ⁵E rei a viri i rangi a maka nitoni na malala? A bakovi i lohoka vona e Isu ia a Tuna Vure i rangi a maka nitoni na malala.

I Muholi, a Vure i Rudu Vilia e Isu

⁶*A Vure i rudu vilia e Isu Kristo ge puru valai na malala. A Vure i vakasiri i rudua na tahuna e Isu ni vahilolo na naru. I vakasiri tabu na tahuna e Isu i mate na kai tavalavala, i tua a darana. A Hanu Kiripiripi i vakalongo hita vona i muholi, a vuhuna a Hanu Kiripiripi ia a vuhuna ngava muholi. ⁷A maki i tolu to vakalongo hita ne Isu i valai na Vure. ⁸*A maki i tolu nga: a Hanu Kiripiripi, a naru, a dara. To vakalongo palupu a ngava i taku. ⁹*Si longo mai a ngavane huriki a bakovi tavula. Pali a ngavana Vure i muholi hateka. I vakalongo

hita pali ne Tuna, i mavonga si gi longo maia. ¹⁰*E huriki ri luhoi torea a Tuna Vure, ri lohoka na hatene ria i muholi ia a Tuna Vure. E rei a viri i uka ma i luhoi torea a Tuna Vure, i manga i galea a Vure a bakovi na taminga, a vuhuna i uka ma i longo mai a ngava a Vure i vakalongo hita vona e Tuna. ¹¹A ngava a Vure i vakalongo hita vona i maea, ge habi ne hita a nimahuri vakaroro. A nimahuri vakaroro iea i valai ne Tuna. ¹²*E rei a viri i laho turana Tuna Vure bara i tahoka a nimahuri vakaroro. Pali e rei a viri i uka ma i laho turana Tuna Vure i uka ma ge tahoka a nimahuri vakaroro.

Si Tahoka a Nimahuri Vakaroro

¹³*Iau a here a ngava nga lakene mua e huriki mu luhoi torea a rana Tuna Vure, mu gu lohoka vona mu tahoka a nimahuri vakaroro. ¹⁴*Na tahuna si takia vona tara maki, pali a maki si nana vona i ramai a ningaru vona, si lohoka vona bara i longo. ¹⁵Na naro iea, si lohoka vona i longo a ninana ne hita. A ra maki si nanea vona, bara i habi kunanea.

¹⁶*Na tahuna mu matai e turane hita tara i rata a naro hale, ra i uka ma i vakabele a matenga, mu vasileki vona, lakea a Vure ge habi a nimahuri vakaroro vona. Pali e huriki ranga, a naro hale ri ratea bara i vakabele a matenga. I uka ma a taki mu gu vasileki ne huriki ngi. ¹⁷A naro hale lobo ri hale. Pali a naro hale ranga i uka ma ri vakabele a matenga.

¹⁸*Si lohoka vona e huriki a tuna Vure i uka ma ri ramai tabu a naro hale. E Satan i keri ni padoi ria, a vuhuna a Tuna Vure i matakari ria. ¹⁹Hita e huriki a ngate na Vure. Pali e huriki ranga, a nitora ne Satan i matakari ria. ²⁰A Tuna Vure i valai, i vakapalala

* 4:21: Mrk 12:29-31 * 5:1: 1Ion 4:15

* 5:3: Ion 14:15,23-24

* 5:6: Ion 1:29-34

* 5:8: Ion 15:26

* 5:9: Ion 5:32-37

* 5:10: Ion 5:36-40

* 5:12: Ion 3:36

* 5:13:

Ion 20:31 * 5:14: Ion 14:13-14; 1Ion 3:21-22

* 5:16: Mat 12:31

* 5:18: 1Ion 3:9

a gine hita, si gi lohoka vona a Viri Muholi. Si rihia e Tuna, re Isu Kristo, a Bakovi Muholi. Ia a Vure Muholi. Ia a vuhuna a nimahuri vakaroro.

²¹ Mua e huriki e tugu, mu malele ha na maka vure taminga.

A Ruana Raukea i Herea e Ioanes

¹ Mu lohoka nau, iau a bakovi daga na lotu. A here lakea na ngatavine, ra Vure i vulakia, turana e huriki e tuna. A ngaru hateka mua. Pali i uka ma i iau kunana. E huriki ri lohoka na ngava muholi, ria ranga ri ngaru hateka mua, ² a vuhuna si lohoka vona a ngava muholi, si gi ramai vakaroro. ³ A Vure, e Tamane hita, e Tuna e Isu Kristo ru gu rata kamumu hita, ru gu dodo hita, ru gu habi a nivalemu ne hita na naru muholi, na naru na nivangaru.

A Vinara na Nivangaru

⁴ *A vivi hateka na tahuna a longo ranga ne huriki e tumu ri tabana ni ramai a nita muholi, i manga a hini e Tamane hita i vakuku hita si gi rata. ⁵ *Ngane, o kurabagu, a ngaru si gi vangaru. A vinara a herea, i uka ma a vinara karaba. A vinara iea si longoa hosi pali. ⁶ Na tahuna si longototo a maka vinara na Vure, bara si vangaru. Pali a Vure i vakuku hita hosi si gi vangaru, lakea a ngaru mu gu longototo.

E Huriki a Pile ne Kristo

⁷ *A bakovi ala kupo ri laho lae, ri takia e Isu Kristo, na tahuna i valai koea na malala, ta i uka ma i bele manga a bakovi. E rei a viri i tovo maea, ia a bakovi na taminga, a pile ne Kristo. ⁸ Mu matadoko, ma mu gu vakavelu a maki si leho tora hateka ni bole. A ngaru mu gu bole lobo a mapane mua. ⁹ E huriki ri pe a nitovo ne Kristo, ri pagepolo lakea na ngava ranga, e huriki nga, a Vure i uka ma i made turane ria. Pali e huriki ri pesi tora ni muri mai a nitovo iea, e Tamana, e Tuna rua varago

ru made turane ria. ¹⁰ I mavonga, e rei a bakovi ge valai ne mua, ge tovo na ngava vaperesi, naha ni taguia. Naha ni matakaria na ruma ne mua, ¹¹ a vuhuna e rei a viri ge tagui a bakovi maea, i koria na leho hale vona.

A Nilobona Ngava

¹² A tahoka a ngava i kupo a ngaru ni vakalongo mua vona, pali a koi ni here kunana. A ngaru ni lakene mai mua, si gi vivi ni vamatai, ni tuverei.

¹³ A re tarimu a ngatavine. E huriki e tuna ri talo rike a haro kamumu vomu, re tarimu a Vure i vulakia.

A Toluna Raukea i Herea e Ioanes A Nita Vakalohoka

E Ioanes i herea a raukea iea, i lakea na bakovi tara, a rana e Gaius. E Gaius i uka ma ia a Iuda. I pulo a vilona, i ramaia e Kristo. E Ioanes i kavurikea e Gaius vona a hini i pesi tora na niluhoi torea e Kristo. I kavurikea vona a hini i tuhori e huriki ri rata a leho ne Bakovi Dagi.

¹*Mu lohoka nau, iau a gare na lotu. A here lakene vomu, o Gaius. A ngaru ioe na hategu.

²Turagu, a vasileki na Vure, go made kamumu, i uka ma go giloa, ge kinigao kunana a kakaimu, i manga a hini a hanumu i kinigao turana Vure. ³*E huriki a turane hita ri valai ri vakalongo iau, ta o ramai kamumu a ngava muholi. A longoa a ngava iea, a vivi hateka. I muholi, o ramai vakaroro a ngava muholi. ⁴Na tahuna a longo e huriki a koma nau ri ramai a ngava muholi, a vivi hateka.

I Ranga Ri Leho Kamumu

⁵Turagu, i kamumu o matakari e huriki a tara na Vure ri havai mua. I uka ma o lohoka ne ria, pali o ramai kamumu a ningaru na Vure na tahuna o matakari ria. ⁶*E huriki ranga ne ria ri bele pali koea. Ri vakalongo koea e huriki a tara na Vure, a naro kamumu o rata virihi ria vona, o ngaru hateka ria. A ngaru go tabana ni tuhori e huriki a bakovi maea, na naro a Vure ge vivi vona, ri gi laho tala, ⁷*a vuhuna ri laho tala ni taki tala a rane Kristo. Ri koi ni bole a kinori ne huriki i uka ma ri lohoka na Vure. ⁸I mavonga, si gi do rike e huriki a bakovi ri

leho maea. Bara si rata mavonga, bara si leho turane ria ni taki tala a ngava muholi.

⁹A herea pali tara raukea i lakea ne huriki a tara na Vure vonga. Pali e Diotrepes i rata polo muga muga. I uka ma i longo mai a nitane mia. ¹⁰I mavonga, na tahuna a bele iene, bara taki tala ne huriki a narona. I padimomo mia na ngava hale tavula. I uka ma i ngi kunana. I marikoi ni tagui e huriki a turane hita ri bele ne mua. Pali e huriki ranga ri ngaru ni tagui ria, i pupukari ria, i lili tala ria na vaponga na Vure.

¹¹*Turagu, naha ni ramai a naro hale. O ramai a naro kamumu. E rei a viri i rata a naro kamumu, ia a bakovi na Vure. Pali e rei a viri i rata a naro hale, i uka ma i masia a Vure. ¹²E huriki lobo ri taki tala a naro kamumu ne Demitrius. A nita muholi na Vure tara i taki tala a naro kamumu vona. Mia ranga, mi taki tala vona a naro kamumu vona. Ioe o lohoka ne mia, a ngavane mia i muholi.

A Nilobona Ngava

¹³*A ngava i kupo ta ga here lakene vomu, pali a koi ni here. ¹⁴A ngaru i uka ma ge tabaka, ga lakene, ga matai ioe, tu gu vata. ¹⁵O made na nivalemu. E huriki e turane tarua ieni ri talo rike a haro kamumu vomu. A haro kamumu ne huriki e turane tarua iene.

* 1:1: Apo 19:29; Rom 16:23 * 1:3: 2Ion 4 * 1:6: Tit 3:13 * 1:7: 1Ko 9:11-12 * 1:11: 1Ion 3:6-10 * 1:13: 2Ion 12

A Raukea i Herea e Iuda A Nita Vakalohoka

A raukea iea i uka ma i ola, a viri i herea ra raukea iea i kilalea a rana, e Iuda. I uka ma i ta kupo vona ia e rei, pali i taki ia e turane Iakop, ra viri i herea ra raukea ne Iakop, a matakari na tara ne Kristo o Ierusalem. E Iuda rua e Iakop, rua e tarine Isu.

Ni taki e Iuda e tarine Isu i herea a raukea iea na pida e 50 o e 65 AD, muga na ruana raukea ne Petrus ni here. Pali ia i uka ma i here mugea na ruana raukea e Petrus i herea, bara i here muria na pida e 80 o e 100 AD.

I uka ma ni lohoka vona i made vai e Iuda i herea a raukea iea.

Ne ves 1, e Iuda i vakasiri maea i here lakea ne huriki a tara ne Kristo, pali i uka ma i taki ri made vai e huriki i here lakea ne ria. I mavonga, e huriki ranga ri luhoi i here lakea na tara ne Kristo lobo.

Na raukea vona, i taki a leho i ratea e Isu, ne vona ni korimule hita (ves 3). Lakea, i luhoi ni here ne huriki ri taki ta ria a tara ne Kristo, pali i uka ma ri luhoi tora a nita muholi na Vure. I uka ma ri ngarua a Vure. Ri vano, ri vapopo turana e huriki a tara ne Kristo muholi. Na vilo hale ne ria, a nitovo na ngava taminga ne ria, bara ri habi a maregoa ne huriki a tara ne Kristo. E Iuda i taki e huriki a tara ne Kristo, ri gi matakilala re huriki a bakovi hale nga. I taki tora ria ri gi luhoi torea ra nita muholi ri longoa pali. E Iuda i taki e huriki a tara ne Kristo, ri gi kori e huriki i tami ria e huriki a bakovi na ngava taminga. Pali ri gi tuhori tabu e huriki i uka ma ri luhoi tora.

A nitubu, a nivakalobona raukea vona, e Iuda i taki e huriki a tara ne Kristo, na a ra ri gi

ratea na tahuna a parava ni toni i bele ne ria (ves 3,20-23). A ngava lobo na raukea iea, i ta na a ra vuhuna e huriki a tara ne Kristo ri gi rata maea, nahea ri gi ramai a nitamina tara ne Kristo.

¹ *Iau e Iuda, a vora ne Isu Kristo. Iau e tarine Iakop.

A herea a raukea iea i lakene mua e huriki a Vure i gale mua. A Vure e Tamane hita i ngaru mua, ge matakari mua i vano i harena na tahuna e Isu Kristo ge hamule valai.

² A Vure ge dodo mua, ge habi a nivalemu ne mua, ge ngaru hateka mua vakaroro.

A Nitamina Mari ni Tovo

³ Mua o huriki a turagu, a herea a raukea iea, i muga ta ga taki mua vona a naro a Vure i korimule hita vona. Pali ngane, ga here taro, ga taki tora mua mu gu kini-gao ni tagari a Velenga Kamumu. Ra ngava na Velenga Kamumu, a Vure i habi na limane huriki a ngate vona. ⁴ *I ranga e huriki ri dili turane mua ri tamilalu, i uka ma mu matakilala ria. Ri ngalahere na Vure. A naronu Vure, i rata kamumu hita, ri puloa, ri taki ta i kamumu ri gi tabana ni mole lae. Ri marikoi ni taki e Isu Kristo a Bakovi Dagi ne ria. I paru hosi, a Vure i lohoka ne ria, i taki ge ratapile ria.

⁵ *Ngane a ngaru ni vakalohoka tabu mua vona tara ngava. Hosi mu lohoka kamumu vona. A ngava iea i maea, hosi e Bakovi Dagi i korimule e huriki a Iuda, i vakamatukapaga ria o Egipto. Muri i ratapile e huriki i uka ma ri luhoi torea. ⁶ *Hosi e Bakovi Dagi i kolo tata e huriki a agelo hale. I ru dili ria na tabeke i uvo hateka, ri gi dava a parava ge pelekado ria, ge ratapile ria vakaroro. I rata mavonga, a vuhuna ri koi ni

* 1:1: Mat 13:55 * 1:4: Gal 2:4; 2Pe 2:1 * 1:5: Nim 12:51; Gi 14:29-30 * 1:6: 2Pe 2:4
* 1:7: Vuh 19:1-25; 2Pe 2:6,10

ramai a leho a Vure i habi ne ria, ri page poloa a murine ria. ⁷*Hosi e huriki a bakovi a ngatavine o Sodoma, o Gomora, na maka tanga tabukoi ne rua, ria ranga ri rata a naro hale. E Bakovi Dagi i ratapile ria, a vuhuna ri ramai a maka naro hale legelege na molenga. Ri ramai a ningaru hale na kakaine ria. A naro ri rata, i uka ma a naro muholi. I ratapile ria na kanono i tabuli vakaroro. A Vure i rata ria ri manga a kilakila na a ra maki ge bele ne huriki ri ngalahere vona.

⁸ Pali e huriki nga, ri made turane mua, i uka ma ri mangenge. Ria ranga ri luhoi hateka a maki ri vurena vona, ri katoki na naro na molenga, ri longotaro e huriki a matakari, ri harogi pile e huriki a agelo ri tahoka a nipara dagi.

⁹ *Pali a agelo dagi, e Mikael, i uka ma i harogi tavula e huriki a agelo hale. Hosi, i vaubi turane Satan, ru vagege vona a podane Moses, e rei ge bolea. I uka ma i ratapilea e Satan na ngava. I ta kunana, i ta maea, “E Bakovi Dagi ge tahate ioe.” ¹⁰ *Pali e huriki nga, ra ri made turane mua, ri harogi pile a maka maki i uka ma ri lohoka vona. Ri manga a livoa, ri uka a niluhoi. Ri ramai kunana a ningaru ne ria, i mavonga, a Vure bara i ratapile ria. ¹¹ *A Vure bara i ratapile ria, a vuhuna ri muri mai a narone Kain. Ri lohophile mule ria, ri gi bole a mahala, i manga e Balam hosi. Ri gegea a Vure, i manga e Kora hosi, lakea bara ri velu liu. ¹² *Na tahuna mu vapopo, mu rata a habu ni vakasiri a narone mua na nivan-garu, ria ranga ri vapopo turane mua. Mu matadoko ne ria, a vuhuna ri manga a kedo i kapiloho na rakaru, bara i bipodea a aga. Ri vapopo turane mua, i uka ma

ri maruhu. Ri matakari mule ria kunana. Ri manga a bubu, i uka ma i vakaboru a vala. A vilu i vakabebe viliha ria. Ri manga a kai i uka vuana muri na haro poki, ni lipu rike, ni vuroki. I manga ri mate liu. ¹³ Ri laho viliha lae, ri manga a bokona dari i rere. I uka ma ri maruhu ni rata a maka naro hale, ri bele kavakava manga a verena dari. Ri manga a hada i uka ma ri ramai a dalane ria na hunu. A Vure i kisi purua pali a tanga i uvo hateka, ri gi vano ri gi made vona na parava vakaroro.

¹⁴ *E Enok, a hamone Adam, hosi i vakalongo muga ne huriki a bakovi hale maea, i ta maea, “Mu longo! E Bakovi Dagi ge valai turana tara dagi ne huriki a agelo vona. ¹⁵ Ge valai, e huriki lobo ri gi pesi na matana, ge pelekado ria, ge ratapile e huriki a bakovi a ngatavine ri marikoi a Vure. Ge ratapile ria vona a maka naro hale ri rata, na naro i vakasiri ri marikoi vona. Ge ratapile ria vona a maka ngava hale ri taki virihia vona e huriki ri marikoi vona.” ¹⁶ Re huriki a nitamina mari ni tovo, ra ri made turane mua, ri marikoi, ri hehe vona a naro kamumu na Vure. I uka ma ri vivi ranga, ri deke bala. Ri ramai kunana a ningaru hale na kakaine ria. Ri bibi rike mule ria. Ri tamilalu ni rata kamumu e huriki, ri gi bole a maka maki ne ria.

Mu Hateno

¹⁷ Mua o huriki a turagu, na-hea mu gu turutu vona e huriki a bakovi nga, a vuhuna e huriki a apostolo ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita, ri taki muga vona a maka naro nga. ¹⁸ *Ri taki mua, ri ta maea, “Muri ma, na nilobona parava, e huriki a bakovi hale bara ri bele, ri biu a maka maki na Vure, bara ri ramai a ningaru hale na

* **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pe 2:11; Kap 12:7

* **1:10:** 2Pe 2:12

* **1:11:** Vuh 4:7-8;

Gi 16:1-35; 2Pe 2:15; 1Ion 3:12

* **1:12:** 2Pe 2:13,17

* **1:14:** Vuh 5:18,21-24

* **1:18:** 2Pe

kakaine ria.” ¹⁹ E huriki a bakovi nga, ria kunana ri rata mua mu vapida lae. Ri ramai kunana a naro na malala. A Hanu Kiripiripi i uka ma i made turane ria.

²⁰ *Pali mua, o huriki a turagu, mu vakatora a niluhoi malamala ne mua. Mu vasileki na nitora na Hanu Kiripiripi. ²¹ Mu luhoi vakaroro a hini a Vure i ngaru hateka mua. Mu davea a nidodo ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita. A nidodo vona i habi ne hita a nimahuri vakaroro.

²² Mu dodo e huriki ri loho rua. ²³ *Mu korimule e huriki ranga na rongova na Vure. E huriki ranga, mu dodo ria, pali mu matadoko, mu mangenge, ma ge mua ranga mu gu boru.

A Nilobona Ngava

²⁴ A Vure, i kara ia ge matakari kamumu mua, nahea mu gu boru. I kara ia ge matakari mua mu gu malamala, i vano i harena na tahuna muri ma mu pesi na matana, na nipara dagi vona, mu gu tahoka a nivivi dagi. ²⁵ *A Vure i taku kunana. Na matenga ne Isu Kristo, a Bakovi Dagi ne hita i korimule hita. Ni gi vakabagetu a rana. Ia kunana a Hariki ne huriki lobo. Ia kunana i matakari a tanga lobo. I mavonga muga na maki lobo ni ratarike. I mavonga ngane. Ge mavonga na parava vakaroro. I muholi.

* **1:20:** Kol 2:7 * **1:23:** Sek 3:2; Kap 3:4 * **1:25:** Rom 16:27; 2Pe 3:18

A Nita Kapiloho

A Vure i Vakasiri ne Ioanes na Maki Ge Bele Muri Ma

A Nita Vakalohoka

E Ioanes i herea a buk iea na pida AD 96.

Ni here na tabeke i rua. A tabekena tara (sapta 1–3) i taki a maki i tabuli ngane. Ni here virihi a maka tara na Vure ri made na tanga i polorua.

A tabekena tara i taki a maki ge bele muri ma.

A puhu iea ni here na tahuna e huriki a bakovi hale ri vakamadihi e huriki a Kristian, a vuhuna e huriki a Kristian ri luhoia e Isu ia a Bakovi Dagi ne ria. A puhu i ngaru ge vakatora e huriki a Kristian nahea ri gi matataro a maka maregoa dagi ge vakahale ria.

Ra puhu iea i tahoka a maka nita vakakika na maka maki ge bele muri ma. E huriki a Kristian kunana na tahuna iea ri lohoka vona a maka nita vakakika, pali e huriki ranga i uka. E Isu Kristo ia a Bakovi Dagi. Na limana kunana a Vure bara i ratapile e huriki a pile lobo. E Satan tara bara i ratapilea. Na tahuna e Isu i vakalobo a leho vona, a Vure bara i habi a mapa ne huriki ri made tora, i uka ma ri pe a niluhoi ne ria. Bara ri made turana Vure bara ri uka a maregoa tabu, a vuhuna a Vure bara i rata a maka maki bara ri karaba tabu.

A Ngava Muga

¹ *Iea ngane a ngava a Vure i vakalongo ne Isu Kristo, ge vakalongo polo ne huriki a vora vona. A ngava na maka maki ge bele malaviriri. I rudua a agelo vona

ge vakalongo a ngava nga na vora vona, ra iau, e Ioanes. ² Ngane a vakalongo a maki lobo a matai, ra nitana Vure, a ngava ne Isu Kristo. ³ *E rei a viri ge gi tala a ngava na nita propet iea, ge vivi. E huriki ri longoa, ri longototo a ngava nga ni here, ria ranga ri gi vivi, a vuhuna a parava i valai tabukoi pali.

E Ioanes i Tagui a Tara ne Kristo i Polorua

⁴ *Iau e Ioanes a here lakea ne mua e huriki a tara na Vure i polorua, mu made o Asia.

Ra Viri i made mona, i made hosi, bara i hamule valai, i rata kamumu mua, i habi a nivalemu ne mua. Pali e huriki a hanu i polorua, ra ri pesi na ngalana gula hariki vona, ria ranga ri gi rata kamumu mua, ri gi habi a nivalemu ne mua. ⁵ *E Isu Kristo, ra viri i vakalongo hita na maki lobo a Vure i takia ge taki ne hita, ra viri i mahuri mule na matenga muga ne hita lobo, ra matakari ne huriki a matakari lobo na malala, ia tara ge rata kamumu mua, ge habi a nivalemu ne mua.

I ngaru hateka hita. Na darana i vakamatukapaga hita na naro hale ne hita. ⁶ *I rata hita si bele manga a harikianga vona, si manga a prister na Vure vona, re Tamana. Ne vona kunana a baget-uanga, a nitora lobo ni matakari a maki lobo vakaroro. I muholi.

⁷ *Mu longo! I popote ge valai na bubu.

E huriki lobo ri gi masia.

E huriki ri rabalakia, ria ranga ri gi masia.

E huriki a kabu lobo na malala ri gi masia, ri gi duku.

Ge bele mavonga. I muholi.

⁸ *A Vure e Bakovi Dagi i ta maea, “Tau kunana a nitubuna

* 1:1: Kap 22:6 * 1:3: Kap 22:7,10 * 1:4: Nim 3:14-15; Kap 3:1; 4:5 * 1:5: Sng 89:27; Kol 1:18 * 1:6: 1Pe 2:9; Kap 5:10; 20:6 * 1:7: Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Ion 19:34-37; 1Tes 4:17 * 1:8: Kap 21:6; 22:13 * 1:8: A nita Grik i ta maea, “Tau a Alpa, a Omega.” E Alpa a mugana leta na alpabet na nita Grik. E Omega a ikuna leta na alpabet na nita Grik.

maki lobo.* Iau kunana a nilobona maki lobo. Iau a made ngane, a made hosi, ga made vakaroro. Iau a tahoka a nitora lobo.”

E Ioanes i Matai a Tuna Bakovi

⁹ Iau e Ioanes, a turane mua. Si vaveru na ni bole a nimadihi na rane Isu. A dili turane mua na harikianga na Vure, si pesi tora ni ramaia e Isu. Iau a vara e huriki na nitana Vure, a ngava ne Isu, lakea ni lakavu iau, ni ru dili iau na bavi, koea na bodu e Patmos. ¹⁰ Na parava ne Bakovi Dagi a Hanu Kiripiripi i bele tora nau. A longo na bitogu a lohona bakovi i gale dagi, i nangi i manga a tavure. ¹¹ A loho iea i ta maea, “A maki lobo o matai, o here puru na raukea, o vakaru lakea ne huriki a tara na Vure o Epesus, o Smerna, o Pergamum, o Tiatira, o Sardis, o Piladelpia, o Laodisia.”

¹² Muri a matagege, ta ga masia ra viri i ta turagu, lakea a matai a butu na nipara i poloru, ni rata na gol. ¹³ *Na koropalana maka butu na nipara nga, a matai a viri i manga a tuna bakovi. I rodoa a varakia ola ola, na ngalana i rea na mota ni rata na gol. ¹⁴ *A vuna i kea hateka, manga a vuna sipsip, manga a bubu keakea. A matana i para manga a huvina kanono. ¹⁵ A vahana ru para manga a bras ni ravu, i para hateka. Ru mata manga a bras ni gutu na kanono, i bele maga hateka. A lohona i nangi dagi, i manga a nangina bokona dari i rere. ¹⁶ *I nugu na limana a kanena a hada i poloru. A bainat i tahoka a ngina i rua i vere hateka i toro toro tala na ngavana. A matana i para hateka i manga a haro i para na kuru haro.

¹⁷ *Na tahuna a masia, a boru puru tabukoi na vahana, a tabuli manga a viri i mate. Pali i padoi

iau na limana a kanena, i ta maea, “Naha ni mangenge. Iau kunana a nitubuna maki lobo. Iau kunana a nilobona maki lobo. ¹⁸ Iau a mahuri. Hosi a mate, pali ngane a mahuri vakaroro. Iau a nugua a ki na matenga, a ki na murine huriki ri mate pali. ¹⁹ I mavonga, a ngaru ioe go here puru a maki lobo o matai pali, ra maka maki i tabuli ngane, turana maka maki ri gi bele muri ma. ²⁰ Pali a hada i poloru a nugu na limagu a kanegu, turana butu na nipara i poloru ni rata na gol, ngane ga taki ioe vona a pelegona nita kapiloho. A hada i poloru nga, a agelo na tara na Vure i poloru. A butu na nipara nga, a tara na Vure i poloru.”

2

A Raukea i Lakea ne Huriki a Epesus

¹ *Muri i ta tabu, i ta maea, “O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Epesus, o here maea:

A ngava iea i valai na Bakovi i nugu a hada i poloru na limana a kanena, ra viri i laho na kুরুkuruna maka butu na nipara i poloru ni rata na gol. ² *Iau a lohoka vona a narone mua. A lohoka na maka maregoa mu bole pali. A lohoka vona a hini mu hatenono na tahuna e huriki ri vakamadihi mua. A matakilaka vona mu koi ne huriki a bakovi hale. Mu toha e huriki ri taki ta ria a apostolo. Mu matai pali ria ri tatami. ³ Mu hatenono, mu pesi tora na tahuna mu bole a maregoa a vuhuna mu luhoi torea a ragu. I uka ma mu tuha malulu, mu tabana ni kinigao.

⁴ Pali iau a tahoka a ngava ne mua. I muga mu ngaru hateka iau. Pali ngane mu pe pali a naro ni ngaru hateka iau. ⁵ *I

* 1:13: Dan 7:13; 10:5

* 1:14: Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; Kap 2:18; 19:12

* 1:16: Hib 4:12;

Kap 2:12; 19:15

* 1:17: Ais 44:6; 48:12; Kap 2:8; 22:13

* 2:1: Kap 1:16

* 2:2: 1Ion 4:1

* 2:5: Kap 3:3

mavonga, a ngaru mu gu luhoi mule a naro kamumu ne mua hosi, mu matakilaka vona a hini mu boru valai meli, mu puru liu. Mu pulo a vilone mua, mu rata tabu a maka naro kamumu mu rata hosi na tahuna mu luhoi tora karaba. Ge uka, bara valai, a bole vurokia a butu na nipara ne mua. ⁶ Pali a naro kamumu tara ne mua i maea, mu marikoi a narone huriki a murimuri ne Nikolas, i manga iau tara a marikoi a narone ria.

⁷ *E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanu Kiripiripi i taki virihi e huriki a tara na Vure. E huriki ri mulangi na vabinga, ga taki ria ri gi kani a kanena kai na nimahuri, ra i pesi na hania* na Vure."

A Raukea i Lakea ne Huriki a Smerna

⁸ Muri a bakovi iea i ta tabu, i ta maea, "O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Smerna, o here maea:

A ngava iea i valai na viri ia a nitubuna maki lobo, a nilobona maki lobo, ra viri i mate, i mahuri mule. ⁹ *Iau a lohoka vona, mua ni vakamarego, mu bala a maki na malala, pali mu tahoka a mahala. A lohoka ne huriki ri taki ta ria a Iuda muholi, pali ria a tara ne Satan, ri padi a kidune mua. ¹⁰ *I popote mu gu bole a maregoa, pali naha ni mangenge. Mu longo, e Satan i popote ge ru dili ranga ne mua na bavi, ge toha mua, bara mu tahoka a maregoa na parava i ravulu. Mu pesi tora ni luhoi tora iau, ge vano ge harena na tahuna mu mate, lakea iau bara habi ne mua a mapane mua, ra a nimahuri

vakaroro, i manga a viri i mulangi na rihiva i bole a tama.

¹¹ *E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanuna Vure i taki virihi e huriki a tara na Vure. E huriki ri mulangi na vabinga, a ruana matenga i uka ma ge padoi ria."

A Raukea i Lakea o Pergamum

¹² "O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Pergamum, o here maea:

A ngava iea i valai na viri i tahoka a bainat i tahoka a ngina i rua i vere hateka. ¹³ Iau a lohoka vona mu made vai. A gula hariki ne Satan i tabuli na tanga iea. Pali mu tabana ni pesi tora na ragu. E Antipas, ra bakovi ne mua i kinigao ni taki tala a nitagu, ni rabalaki vonga na tanga ne Satan. Pali i uka ma mu lobo ni luhoi tora iau.

¹⁴ *Pali iau a tahoka a ngava ne mua. E huriki ranga ne mua ri muri mai a nitovo ne Balam. Re Balam hosi, i takia e Balak ge tami e huriki a Israel ri gi puru na hoa. I taki ria ri gi kani a kinani ni habi ne huriki a nita-mina vure. I taki ria ri gi mole lae. ¹⁵ I mavonga, mua ranga, e huriki ranga ri muri mai a nitovo ne huriki a murimuri ne Nikolas. ¹⁶ I mavonga, mu pulo a vilone mua. Ge uka, bara valai malaviriri, ga vaubi turane ria na bainat, ra i toro toro tala na ngavagu.

¹⁷ *E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanu Kiripiripi i taki virihi e huriki a tara na Vure. E huriki ri mulangi na vabinga, ga habi ne

* **2:7:** Vuh 2:9; Kap 22:2,19 * **2:7:** A ngava e 'paradiso' na nita Grik i manga 'a hania'. Pali ri bolea a ngava iea, ngane a pelegona i manga 'a hunu', ra tanga na Vure. * **2:9:** 2Ko 11:14-15; Kap 3:9 * **2:10:** 2Tim 4:8; Iak 1:12 * **2:11:** Kap 20:14; 21:8 * **2:14:** Gi 22:1-25:3; 31:16; 2Pe 2:15 * **2:17:** Nim 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Ion 6:48-50

ria ranga *mana*,† ra i tabuli kapi-loho. Ga habi ne ria a kedo keakea, a rane ria karaba ni here vona. A rana karaba iea, i uka tara viri ge lohoka vona. A viri i bole a kedo iea, ia kikeri ge lohoka vona a rana karaba iea.”

A Raukea i Lakea o Tiatira

18 *Muri i ta tabu, i ta maea, “O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Tiatira, o here maea:

A ngava iea i valai na Tuna Vure. A matana i para manga a huvina kanono. A vahana ru para manga a bras ni ravu, lakea i para hateka. 19 Iau a lohoka na narone mua. Mu vangaru, mu luhoi tora iau, mu vakori, mu hatenono na maregoa. I muga a narone mua i kamumu, pali ngane i kamumu hateka.

20 *Pali iau a tahoka a ngava ne mua, a vuhuna i uka ma mu ta pupukaria ra ngatavine e lesebel. I taki ta ia a propet, i tovo e huriki a vora nau, i tuli ria ri gi mole, ri gi kani a kinani ni habi lakea ne huriki a nitamina vure. 21 A habi a parava ranga ge pulo a vilona, pali i koi ni pulo a vilona, a vuhuna i ngaru hateka a naro hale vona ni ngoi. 22 Mu longo! Iau ga habi a gilanga dagi vona. E huriki lobo ri mole turana, ria i uka ma ri gi pulo a vilone ria, ga habi a maregoa dagi ne ria. 23 *Ga rabalaki e huriki e tuna. Na naro iea, e huriki a tara na Vure lobo ri gi lohoka vona, iau a viri a lohoka na niluhoi, na ningaru ne huriki lobo. Ga habi a mapane mua, i muri mai a narone mua. 24 Pali e huriki ranga ne mua o Tiatira, i uka ma mu muri mai a nitovo hale iea. I uka ma mu tovo na

maki ni gale a nitovo dagi ne Saktan. A taki mua, i uka ma ga habi tara nimava ne mua. 25 *Mu nugu tata kunana a niluhoi ne mua, ge harena na parava ga valai vona.

26 *E huriki ri mulangi na vabinga, ri muri mai a narogu ge vano ge harena na tahuna ri mate, iau ga habi ne ria a nitora, ri gi matakari e huriki lobo i uka ma ria a Iuda.

27 *Ri gi matakari tora hateka, ri gi ratapile e huriki a pile ne ria,

i manga a viri i bipoda a ulo, i mapua kesi.’

Ri gi matakari mavonga a vuhuna e Tata i habi nau a nitora ni matakari. 28 *Muri ga habi ne ria a hada e Lagavago. 29 E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanu Kiripiripi i taki virihi e huriki a tara na Vure.”

3

A Raukea i Lakea o Sardis

1 *Muri i ta tabu, i ta maea, “O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Sardis, o here maea:

A ngava iea i valai na Viri i matakari a hanuna Vure i polorua, i nugu a hada i polorua. A lohoka na narone mua. E huriki ri pahaluhoi ta mu tahoka a nimahuri, pali mu mate pali. 2 Mu hadongo. Ranga naro kamumu ne mua i tabana, pali i popote ri gi mate. Mu vakatora ria, a vuhuna a leho ne mua, i uka ma mu vakalobo kamumu na matana Vure nau. 3 *Mu luhoi tabu a ngava mu longoa, mu longototoa hosi. Mu longototoa, mu pulo a vilone

† 2:17: A “mana”, ra bret a Vure i habi ne huriki a Israel hosi na tahuna ri laho na tabeke i ngeki. O matai ne Nimariu 16. * 2:18: Kap 1:14-15 * 2:20: 1Ki 16:31; 2Ki 9:22 * 2:23:

Sng 7:9; Jer 17:10; Kap 20:12-13 * 2:25: Kap 3:11 * 2:26: Sng 2:8-9 * 2:28: Kap 22:16

* 3:1: Kap 1:4,16 * 3:3: Mat 24:43-44; 1Tes 5:2; Kap 2:5; 16:15

mua. Mua bara mu koi ni hadongo, bara valai manga a viri i panaho. Bara valai vakaturutu, a habi a nimadihi ne mua.

⁴ *Pali e huriki ranga ne mua o Sardis ri tabana ri tahoka a rane ria, i uka ma ri vakakatoki a varakia ne ria. Muri bara ri rodo a varakia keakea, ri gi laho turagu, a vuhuna i kara ria ri gi rata mavonga. ⁵ *E rei a viri i mulangi, ga vakarodoa na varakia keakea. A rana bara i tabuli vakaroro na buk na nimahuri. I uka ma ga ravunu vurokia. Ga taki tala a rana na matane Tata, na matane huriki a agelo vona. ⁶ E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanu Kiripiripi i taki virihi e huriki a tara na Vure.”

A Raukea i Lakea o Piladelpia

⁷ *I ta tabu, i ta maea, “O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Piladelpia, o here maea:

A ngava iea i valai na Viri Malamala, a Viri Muholi, ra viri i tahoka a ki* ne Davit. A maki a talea, i uka tara viri ge tukari mulea. Pali a maki a tukaria, i uka tara viri ge talea. ⁸ *A lohoka na narone mua. Mu longo! A ru na ngalane mua a dua i mata ka. I uka tara viri ge tukaria. A lohoka ne mua, mu uka nitora. Pali mu longototo a nitagu, i uka ma mu lohopilea a ragu. ⁹ *Mu longo! Re huriki a tara ne Satan, ri taki ta ria a Iuda, pali ri tatami. I uka ma ria a Iuda. Mu longo! Ga rata ria ri gi valai mai mua, ri gi turume puru na vahane mua. I mavonga, ri gi matakilaka vona iau a ngaru

hateka mua. ¹⁰ *Mu longototo iau na tahuna a taki mua mu gu hatenono, mu gu pesi tora na maregoa. I mavonga ga matakari mua, i uka ma mu gu dili na tahuna na nitoni, ra popote ge valai na tanga lobo na malala, ge toha e huriki lobo ri made na malala.

¹¹ Iau ga bele malaviriri. A maki mu tahoka, mu nugu tata torea. A mapane mua, ma ge radia a bakovi tara. ¹² *E rei a viri i mulangi ga vakapesia, ge manga a butu na roho na Vure nau. I uka ma ge pagitala vona a roho iea. Ga here vona a rana Vure nau, a rana tanga na Vure nau, re Ierusalem karaba, ra ge puru valai na Vure nau meli na hunu, ga here vona a ragu karaba. ¹³ E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanuna Vure i taki virihi e huriki a tara na Vure.”

A Raukea i Lakea o Laodisia

¹⁴ I ta tabu, i ta maea, “O here lakea na agelo ne huriki a tara na Vure o Laodisia, o here maea:

A ngava iea i valai na viri ni gale I Muholi, ra viri i ta muholi, i taki tala a ngava lobo a Vure i takia ge taki. Ia a vuhuna maki lobo a Vure i ratarike. ¹⁵ *A lohoka vona a narone mua. I uka ma mu piu, i uka ma mu rongo. A ngaru mu gu piu, o mu gu rongo! ¹⁶ I uka ma mu piu, i uka ma mu rongo, mu nami hurari. I mavonga ga muta tala mua na ngavagu, ¹⁷ *a vuhuna mu taki ta mu tahoka a mahala, mu ru kadolu a maki i kupu, i uka ma mu ngarua tara maki. Pali mu matasia hateka, mu bala a maki, mu kepa, mu kabobo. ¹⁸ *Ngane

* **3:4:** Iud 23 * **3:5:** Nim 32:32-33; Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Ais 22:22 * **3:7:** A ki iea i vakasiri manga i tahoka a nitora ni matakaria a harikianga ne Davit, ra ni ta muholi vona hosi. Isaia 22:22 * **3:8:** 1Ko 16:9 * **3:9:** Ais 45:14; 49:23; 60:14; Kap 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Tim 2:12 * **3:12:** Ais 62:2; 65:15; Kap 14:1; 21:2 * **3:15:** Rom 12:11 * **3:17:** Luk 12:21; 1Ko 4:8 * **3:18:** Ais 55:1

a taki mua, a gol nau ni gutu na kanono i maga hateka. Mu konea, mu gu tahoka a mahala. Mu kona nau a varakia keakea, mu gu kavitagu mua vona, i uka ma mu gu kabobo, i uka ma mu gu maruhu tabu. Mu kona nau a marasin na matane mua, mu gu matai tabu.

¹⁹ *Iau a tahate e huriki a bakovi a ngatavine a ngaru hateka ria, a habi a nimadihi ne ria. I mavonga, mu habi a hatene mua ni pulo a vilone mua. ²⁰ *Mu longo! A pesi na logo, a tutulidi. E rei a viri i longo a lohogu, i talea a logo, iau bara dili, a kani turana.

²¹ E rei a viri i mulangi, bara ratea ge made turagu na gula hariki nau, i manga a hini iau tara a mulangi hosi, a made turane Tata na gula hariki vona. ²² E rei a viri i ngaru ni longokilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado a ngava a Hanu Kiripiripi i taki virihi e huriki a tara na Vure."

4

A Gula Hariki na Vure

¹ *Muri a mata lakea, a masia a logo i mata ka na hunu. Muri, a longo tabu a lohona viri a longo mugea, ra viri i nangi dagi manga a nangina tavure. I taki iau, i ta maea, "O sike valai. Ga vakasiri ioe vona a maki ge bele muri ma." ² *Malaviriri kunana, a Hanu Kiripiripi i bele tora nau, a matai a gula hariki i tabuli na hunu, a bakovi tara i made vona. ³ *A bakovi iea i para hidi manga a kedo a iaspa, a kedo a kanelian. A kuriki i pesi halui a gula hariki, i para manga a kedo goma goma ni gale a emeral. ⁴ *A gula hariki

i ravulu rua a polona i va ri pesi halui a gula hariki iea. E huriki a nupesi ala ravulu rua a polona i va ri made na gula hariki nga. Ri rodo a varakia keakea, ri kube a tama hariki ni rata na gol. ⁵ *A matai a vila i maravila tala na gula hariki, a longoa a nangina hini i kururu. A nipara i polorua ri huvi na ngalana gula hariki. Ra nipara nga, a hanuna Vure i polorua. ⁶ *A maki manga a dari i malilo kamumu, i mata manga a glas, i maga hateka, i tabuli na ngalana gula hariki iea.

A maki mahuri i va to pesi halui a gula hariki, na tabekena i va. A matane tou i kupo hateka, to kavitagu a ngalane tou, a bitone tou. ⁷ A viri tara i mata manga a laion. A viri tara i mata manga a tuna bulmakau. A viri tara, a matana i mata manga a matana bakovi. A viri tara i mata manga a loha i bebe. ⁸ *Ra maka maki mahuri nga, tou lobo to tahoka a karapane tou i polotara. Tou lobo to tahoka a matane tou i kupo na tabeke lobo. Pololilo na karapane tou ranga, i vona a matane tou i kupo. I uka ma ri malo ni kavurikea a Vure. Na haro, na rodo ri ta maea,

"E Bakovi Dagi i Tuhaka Hateka!

I malamala! I malamala! I malamala hateka!

I made hosi, i made ngane, bara i made vakaroro!"

⁹ Na tahuna a maki mahuri nga to vakabagetua, to togoa, to kavurikea ra viri i made na gula hariki, ra viri i mahuri vakaroro, ¹⁰ *lakea e huriki a nupesi ala ravulu rua a polona i va ri tabuli puru na ngalana, ri kavurikea ra viri i made vakaroro. Ri voro puru na vahana a tama hariki ne ria, ri ta maea,

* 3:19: 1Ko 11:32; Hib 12:6; Kap 2:5 * 3:20: Ion 14:23 * 4:1: Kap 1:1,10 * 4:2: Ais 6:1 * 4:3: Ese 1:28 * 4:4: Kap 3:18 * 4:5: Ese 1:13; Sek 4:2; Kap 1:4; 8:5; 11:19; 16:18 * 4:6: Ese 1:5-10,22; 10:14 * 4:8: Ais 6:2-3; Ese 1:18; 10:12 * 4:10: Kap 19:4

11 “O Bakovi Dagi ne mia, a Vure ne mia. Ioe kunana i kara ioe e huriki ri gi vakabagetu ioe, ri gi togo ioe, ri gi kavurike a nitora vomu, a vuhuna ioe o ratarike a maki lobo na ningaru vomu kunana o ratarike ria, ri bele.”

5

A Raukea, a Tuna Sipsip

¹ *Muri a matai a viri i made na gula hariki, i nugu na limana a kanena a raukea ola ni pilu. A raukea iea ni here a ngava na ngalana, na bitona varago. Ni tango kapi na tabeke i polorua na buluka na kadel. ² Muri a masia a agelo hateka i gale tala dagi, i nana maea, “E rei a bakovi kamumu, i kara ia ge laga vuroki a buluka na kadel ni tango kapi a raukea iea, ge vevea?” ³ Pali i uka tara viri meli na hunu, o na malala, o polotano na malala ge kara ia ge vevea a raukea iea, ge masia. ⁴ Lakea a vakatubu ni tangi dagi, a vuhuna i uka tara viri ge kamumu, ge kara ni vevea a raukea iea, ge masia. ⁵ *Pali tara ne huriki a nupesi nga i taki iau, “Naha ni tangi. O mata lakea! A viri ni gale a Laion na kabu ne Iuda, ra Hamone Davit, i mulangi. Ngane i kara ia ge laga vuroki a buluka na kadel i polorua, ra ri kapi karia a raukea, ge vevea.”

⁶ *Muri a masia a Tuna Sipsip, i mata manga ni rabalaki pali. I pesi na kurukuruna gula hariki, e huriki a maki mahuri i va. E huriki a nupesi ri pesi haluia. I tahoka a tupina i polorua, a matana i polorua, ra hanuna Vure i polorua ni rudu tala na tabeke lobo na malala. ⁷ A Tuna sipsip i laho lakea, i bolea a raukea iea na limana kanena viri i made na gula

hariki. ⁸ *I bole lobo a raukea iea, muri a maki mahuri i va, turana e huriki a nupesi ala ravulu rua a polona i va, ri tabuli puru na ngalana Tuna Sipsip. Ria lobo ri nugu a hap* turana ulo ni rata na gol ri vona a havu mangisipa. A havu iea a maka nivasileki ne huriki a tara na Vure. ⁹ *Lakea ri kaloloa a linge karaba, ri kalolo maea,

“Ioe kunana, i kara ioe go bolea a raukea iea, go laga vuroki a buluka ni pipikari vona,

a vuhuna ni rabalaki ioe, a daramu i konamule e huriki a bakovi a ngatavine, ri gi ne vona a Vure.

O kona tala ria na kabu lobo na malala, a tabele lobo na malala, a kuli lobo na malala, na robo lobo na malala.

¹⁰ *O rata ria ri bele manga a harikia, a prister na Vure ne hita.

Ri gi matakari na malala.”

¹¹ *Muri a mata lakea, a longo a lohone huriki a agelo ala kupo, ala kupo hateka, ni keri ni gi! Ri pesi halui a gula hariki, a maka maki mahuri, e huriki a nupesi, ¹² ri gale tala dagi, ri ta maea,

“E huriki lobo ri gi kavurikea a Tuna Sipsip, ra ni rabalaki!

Ri gi matakilaka vona a nitora dagi vona, a mahala dagi vona, a lohokanga vona, a harikianga vona!

Ri gi togoa, ri gi vakabagetua, ri gi kavurikea!”

¹³ Muri a longo a maki mahuri lobo na hunu, a maki mahuri lobo na malala, polotano na malala, pololilo na dari, ria lobo ri ta maea,

“A viri i made na gula hariki, turana Tuna Sipsip,

* 5:1: Ais 29:11; Ese 2:9-10 * 5:5: Vuh 49:9; Ais 11:1,10; Kap 22:16 * 5:6: Sek 4:10; Ion 1:36; Kap 13:8 * 5:8: Sng 141:2; Kap 8:3-4 * 5:8: A hap i manga popote a gita. * 5:9: Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * 5:10: Nim 19:6; Ais 61:6; Kap 1:6; 20:6 * 5:11: Dan 7:10; Hib 12:22

si gi vakabagetu, si gi togo, si gi kavurike vakaroro rua!”
 14 A maki mahuri i va ri ta maea, “I muholi!” Lakea e huriki a nupesi ri tabuli puru, ri kavurike rua.

6

A Buluka i Polorua

1 *Ngane a masia a Tuna Sipsip i laga talea tara buluka ni pipikari a raukea vona. Lakea tara ne huriki a maki mahuri ala va i ta dagi manga a hini i kururu, i ta maea, “O valai!” 2 *A mata lakea, a matai a hos keakea! * A bakovi i rike vona i nugu a kiniperi. Ni habi vona a tama hariki. Ia a bakovi hateka. I pagitala ge vaubi ne huriki, ge mulangi.

3 Na tahuna a Tuna Sipsip i lagea a ruana buluka ni pipikari a raukea vona, lakea a longo a ruana maki mahuri i ta maea, “O valai!” 4 Lakea i pagitala tabu tara hos, a hos vururu.† A bakovi i rike vona, ni habi vona tara bainat dagi, ni habi a nitara ge vakalobo a nivalemu na malala, e huriki a bakovi ri gi varabalaki.

5 Na tahuna a Tuna Sipsip i lagea a toluna buluka, a longo a toluna maki mahuri i ta maea, “O valai!” Lakea a mata lakea, a hos katokato‡ i pagitala valai! A bakovi i rike vona i nugu a skel. 6 Lakea a longo a lohona viri i pesi na kurukurune huriki a maki mahuri i va, i ta maea, “A mapana maki ni kani i rike hateka! A lita na vit ni gi kona na mapana bakovi i leho na parava i taku. A lita i tolu na barli ranga, ni gi kona na mapana bakovi i leho na parava i

taku. Pali naha ni ratapile a vina oliv, naha ni ratapile a vain!”§

7 Na tahuna a Tuna Sipsip i lagea a vuana buluka, lakea a longo a lohona vuana maki mahuri, i ta maea, “O valai!” 8 *A mata lakea, a masia a hos havura! A bakovi i rike vona, a rana e Matenga. A viri ni gale A Murine Huriki Ri Mate Pali i muri vona. Ni habi ne rua a nitara ni rabalaki e huriki ala kupo (¼)** Ru gu rabalaki ria na bainat, na pago, na gilanga dagi, ru gu rudu a maka maki ri tegi na robo ri gi kara mate ria.

9 Na tahuna a Tuna Sipsip i lagea a limana buluka, a matai a hanune huriki ri made na taruna dede na nihabi. Re huriki nga ni rabalaki a vuhuna ri taki tala ne huriki a nitana Vure. 10 Ra hanune huriki nga ri gale dagi, ri ta maea, “O Bakovi Dag, ioe o tahoka a nitara lobo. Ioe o kiripiripi. Ioe a vuhuna ngava muholi. Garika go pelekado e huriki na malala, go koli a naro hale ne ria, ri rabalaki mia?” 11 *Muri ni habi ne ria a varakia ola keakea, ni taki ria ri gi dava popote taro, ge harena na tahuna e huriki e turane ria, ra ri leho palupu, ge rabalaki ria taro e huriki, i manga a hini ria ranga ni rabalaki muga. A Vure i lohoka i riva e huriki ri gi mate maea.

12 *Na tahuna a Tuna Sipsip i lagea a polotarana buluka, a vuruke dagi i bele na malala. A haro i kato manga a gabu. A keva i mapulo i vururu manga a dara. 13 *A maka hada na hunu ri mapasi puru na malala, i manga a kanena kai a pik i pado, ri mapasi na vilu dagi. 14 *A hunu ni lopi

* 6:1: Kap 4:6-7; 5:1,6 * 6:2: Sek 1:8; 6:1-6

a viri i vaubi i mulangi. † 6:4: Hos Vururu: I vururu manga kanono, i vakasiri manga a viri bara i vaubi, i rabalaki e huriki ala kupo. ‡ 6:5: Hos katokato: I vakasiri manga e huriki ri gi mate na vitoloa, a pago. § 6:6: O matai ne Mateo 24. Bara i tahoka a pago hateka, a vitoloa dagi, lakea a mapana maki ni kani lobo bara i rike. * 6:8: Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21

** 6:8: ¼ i manga e huriki lobo ni ru na tete i va, lakea a tete tara bara i mate. * 6:11: Kap 7:9,13; 19:14 * 6:12: Mat 24:29; Apo 2:20; Kap 8:12; 11:13; 16:18 * 6:13: Ais 34:4 * 6:14: Kap 16:20

manga a raukea, i marakavelu. A maka lolo lobo, a bodu lobo ri ha taro a murine ria, ri mariu lakea na hini ranga. ¹⁵ *Lakea e huriki a hariki na malala, e huriki a bakovi dagi, e huriki a ubu na tara, e huriki a bakovi na mahala, e huriki ri tahoka a nitora, e huriki lobo, re huriki a vorakato, e huriki i uka ma ria a vorakato, ria lobo ri ha, ri kapiloho pololilo na maka babe, polotano na maka kedo dagi na lolo. ¹⁶ *Ri gale tala, ri taki a maka lolo, a maka kedo, ri ta maea, “Mu taho mia, mu ruhulolo mia na matana Viri i made na gula hariki, mu ruhulolo mia na rongova na Tuna Sipsip, ¹⁷ *a vuhuna a parava dagi na rongova ne rua i bele ngane. Pali e rei ge mahuri?”

7

E Huriki a Israel ala 144,000 Ri Bole a Kilakila

¹ *Muri a masia a agelo i va ri pesi na harena malala i va, ri kapi kari a vilu na malala i va, nahea ri gi ngalu a malala, a dari, a maka kai. ² Muri a masia a agelo tara i valai na nirikena haro. I nugua a kilakila na Vure Mahuri, i gale tala dagi, i taki a agelo i va, ra ni habi ne ria a nitora ni ratapile a malala a dari, ³ *i ta maea, “Mu dava. Naha ni rata hale ma a malala, a dari, a maka kai. Mi gi ru taro a kilakila na Vure ne teu na dumene huriki a vora vona.” ⁴ *Muri a longo ri ala riva e huriki ni ru a kilakila ne ria. Ri ala 144,000, ri valai na kabu lobo ne Israel. ⁵ Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Iuda ni ru a kilakila ne ria. Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Reuben. Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Gad. ⁶ Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Aser.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Naptali.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Manase.

⁷ Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Simeon.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Levi.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Isakar.

⁸ Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Sebulun.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Iosep.

Ri ala 12,000 ri valai na kabu ne Bensamin.

A Tara Dag i na Tanga Lobo na Malala

⁹ Muri a matai a tara dagi hateka, ni ker i ni gi! Ri valai na robo lobo na malala, na kabu lobo na malala, na kuli lobo na malala, na tabele lobo na malala. Ri pesi na ngalana gula hariki, na ngalana Tuna Sipsip. Ri rodo a varakia ola keakea, ri nugu a pagana niu. ¹⁰ *Ria lobo ri gale dagi, ri ta maea, “A Vure ne hita, ra i made na gula hariki, i korimule hita!

A Tuna Sipsip tara, i korimule hita!”

¹¹ E huriki a agelo lobo ri pesi haluia a gula hariki, e huriki a nupesi, a maki mahuri i va. Ri tabuli puru na matane ria, na ngalana gula hariki, ri kavurikea a Vure, ¹² *ri ta maea,

“I muholi!

A Vure ne hita i bagetu kamumu hateka!

I tahoka a nipara dagi hateka!

I tahoka a lohokanga lobo!

Si gi kavurike vakaroro ia! Si gi togo vakaroro ia!

I tahoka a nitora lobo! I tuhaka hateka!

I muholi!”

¹³ Muri tara ne huriki a nupesi i nana iau, “Re huriki nga ri rodo

* **6:15:** Ais 2:10,19,21 * **6:16:** Luk 23:30

Dan 7:2 * **7:3:** Ese 9:4,6; Kap 9:4 * **7:4:** Ese 9:4; Kap 14:1,3

Kap 5:12 * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21

* **6:17:** Jol 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36;

* **7:10:** Kap 5:6-7 * **7:12:**

a varakia ola keakea, ria e rei? Ri valai vai?"

¹⁴ *Lakea a koli a ta maea, "Bakovi dagi ioe o lohoka ne ria."

Muri i taki iau, i ta maea, "Ri pagitala valai na tahuna maregoa dagi. Ri loi a varakia ne ria na darana Tuna Sipsip, lakea ri kea mahaha.

¹⁵ "I mavonga ri pesi na ngalana gula hariki na Vure.

Na haro, na rodo ri kavurike ia kunana.

A viri i made na gula hariki ge made turane ria, ge matakari ria.

¹⁶ *I uka ma ri gi vitolo tabu. I uka ma ri gi marohu tabu.

A haro i uka ma ge kani ria.

I uka ma ri gi kakarongo tabu,

¹⁷ *a vuhuna a Tuna Sipsip, ra i pesi na ngalana gula hariki, ge matakari ria manga a matakari na sipsip.

Ge tuli ria, ri gi lakea na naru bele, ra naru na nimahuri.

A Vure ge ravunu na matane ria a luhane ria, i uka ma ri gi tangi tabu."

8

A Poloruana Buluka

¹ Na tahuna a Tuna Sipsip i laga vuroki a poloruana buluka ni pipikari a mapiluna raukea vona, e huriki na hunu ri mangaulu tata, i uka ma ri ta, i harena na minit i 30. ² Muri a matai a agelo ala polorua nga, ra ri pepesi na ngalana Vure. Ni habi ne ria a tavure i polorua. ³ *A agelo tara i valai, i pesi tabukoi na dede na nihabi. I nugu a ulo ni rata na gol. Ni habi vona a havu mangisipa i kupo ge habi turana maka nivasileki ne huriki a tara na Vure, ge habi na

dede na nihabi, ra ni rata na gol, i pesi na ngalana gula hariki. ⁴ A pokona mangisipa, turana maka nivasileki ne huriki a tara na Vure, ru malaga rike na limana agelo, ru sike na matana Vure. ⁵ *Muri, a agelo i bolea a ulo iea, i tahonia na kanono na dede na nihabi. I voro purua na malala, lakea i kururu i pelaka, i maravila, a vuruke i pulua a malala.

A Agelo i Va To Vaki a Tavure ne Tou

⁶ Muri a agelo i polorua, ra ri nugu a tavure i polorua, ri dava ni vaki.

⁷ *A agelo muga i vakia a tavure vona, lakea a vala kedo* turana kanono, a dara, ni voro puru na malala. A maka maki ni nagi na tabeke i tolu. A tabekena malala i taku, a tabekena kai i taku ni gutu na kanono, i lobo. A varili lobo na malala i nono lobo liu.

⁸ A ruana agelo i vakia a tavure vona. Lakea a maki tara i manga a lolo dagi i nono ni voro puru na dari. ⁹ A maka maki ni nagi na tabeke i tolu. A tabekena tara na dari i mapulo i manga a dara. A tabeke tara na maka maki mahuri na dari ri mate. A maka sip ranga, a tabeke tara ne ria ri mabubu.

¹⁰⁻¹¹ *A toluna agelo i vakia a tavure vona. A maka naru ni nagi na tabeke i tolu. Lakea a hada dagi tara ni gale e Vingungu, i huvi dagi, i mapasi tala na hunu, i puru na tabekena tara na maka naru, a naru bele. Lakea a maka naru ri mapulo, ri vagole. Lakea e huriki ala kupo ri mate a vuhuna ri ninu a naru vagole iea.

¹² *A agelo i va i vakia a tavure vona. Muri a haro, a keva, a maka hada ni ubi, lakea a nipara ne ria i puru.† A haro, a rodo, ranga, ni

* 7:16: Ais 49:10 * 7:17: Sng 23:2; Ais 25:8; Kap 21:4 * 8:3: Nim 30:1-3; Kap 5:8 * 8:5: Nim 19:16-19; Levi 16:12; Kap 11:19; 16:18 * 8:7: Nim 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30 * 8:7: A vala kedo a ais, i boru valai na hunu i manga a kedo. * 8:10-11: Jer 9:15 * 8:12: Ese 32:7; Kap 6:12-13 † 8:12: ½ i manga a nipara ne ria ni ru na nagi i tolu, lakea a nagi tara ni ratapile, i uka ma i para.

ratapile. Na haro, i uka ma i para a haro na tahuna ranga. Na rodo, a keva a hada i uka ma ri para na tahuna ranga.

¹³ *Muri a masia a loha, i bebe polo meli, i gale tala dagi, i ta maea, “A vuranga! A vuranga! A vuranga i popote ge bele ne huriki ri made na malala na tahuna a agelo i tolu, ra to tabana, to go vaki a tavure ne tou!”

9

A Limana Agelo i Vaki a Tavure

¹ *Muri a limana agelo i vakia a tavure vona, lakea a masia a hada i mapasi tala na hunu, i puru na malala. Ni habi vona a ki na lovo i marangeo. ² *I talea a logo na lovo i marangeo, lakea a pokona kanono dagi i poko tala vona, i ratea a hini i katoki, i kavitagua a haro. ³ Muri a kabuna koa ri pagitala vona a pokona kanono iea, ri puru valai na malala. Ni habi ne ria a nitora ni tura e huriki, i manga a maka kira. ⁴ *Ni taki ria nahea ri gi ratapile a varili, a maka hurumade, a maka kai. Ri gi ratapile kunana e huriki a bakovi a ngatavine ri uka kilakila na Vure ge tabuli na dumene ria. ⁵ Ni taki ria ri gi vakamadihi hale e huriki nga na keva i lima, pali i uka ma ri gi rabalaki ria. Ri vakamadihi ria na nimadihi na kira i tura a viri. ⁶ *Na tahuna iea, e huriki bara ri ngaru ni mate, pali bara ri keru. Ri gi matakana a dala na nimate, pali bara ri keru ni mate.

⁷ *A maka koa nga, ri mata manga a hos ni kisi na vabinga. Ri kube a maki i mata manga a tama hariki ni rata na gol. A matane ria i manga a bakovi. ⁸ *A vune ria i ola, i manga a vuna ngatavine. A ngine

ria i manga a ngina laion. ⁹ *Ri rodo na ngalane ria a maki manga a galeu ni rata na aen. A nangina karapane ria i manga a nangina a maka hos i kupo hateka ri lalu a karis, ri nunu lakea na vabinga. ¹⁰ A kuna ria i manga a kuna kira, i tahoka a nitora ni habi a nimadihi ne huriki a bakovi a ngatavine na keva i lima. ¹¹ A hariki ne ria, a agelo na lovo i marangeo. A rana a hariki iea na nita Hibru, e Abadon. Na nita Grik, ni gale Apolion.*

¹² A mugana vuranga i lobo. A vuranga i rua ru tabana.

A Polotarana Agelo

¹³ Muri a polotarana agelo i vakia a tavure vona, lakea a longo a lohona viri i pagitala na tupina i va na dede na nihabi ni rata na gol, ra i tabuli na ngalana Vure.

¹⁴ A lohona viri iea i takia a polotarana agelo, ra i nugu a tavure, i ta maea, “O puga a agelo ala va, ra ni kolo tabukoi na naru dagi e Iupretis.” ¹⁵ Lakea i vano, i puga a agelo i va nga, ra ni kolo puru hosi, ri gi davea a pida, a keva, a parava, a aua iea. E huriki a bakovi a ngatavine na malala ni kalipida na tete i tolu. Lakea e huriki a agelo nga, ri gi vano, ri gi rabalakia a tete i taku. ¹⁶ E huriki a nugumaheto ra ri rike na hos ri ala 200 milion. A longo ni gi tala ria. ¹⁷ A matai na vuregu, a maka hos nga, turana e huriki ri rike ne ria ri mata maea: ri rodo a galeu na ngalane ria, ni kalu ri vururu manga a kanono, ri goma goma manga a hunu,† ri ngango ngango manga a viku. A gina maka hos nga ri mata manga a gina laion. I pagitala na ngutune ria a pokona kanono, a viku. ¹⁸ Ri rabalaki e huriki

* **8:13:** Kap 9:12; 11:14 * **9:1:** Kap 20:1

* **9:4:** Kap 7:3 * **9:6:** Jop 3:21; Jer 8:3 * **9:7:** Jol 2:4

* **9:11:** A pelegona ngava i rua nga, ‘A Mari ni Ratapile e Huriki’.

† **9:18:** ½ i manga ni ru na tete i tolu e huriki a bakovi a ngatavine, lakea a tete tara i mate

* **9:2:** Vuh 19:28; Nim 10:12-15; Jol 2:2,10

* **9:8:** Jol 1:6 * **9:9:** Jol 2:5

† **9:17:** Ri goma goma

† **9:18:** ½ i manga ni ru na tete i tolu e huriki a

a bakovi a ngatavine ala kupo[†] na maki hale i tolu: a kanono, a pokona kanono, a viku. A maki i tolu nga, to pagitala na ngutune ria, ¹⁹ a vuhuna a nitora na maka hos nga, i tabuli na ngutune ria, na kune ria. A kune ria i manga a mata, ri kara mate e huriki.

²⁰ *E huriki a bakovi a ngatavine, ra i uka ma ri mate na maki hale i tolu nga, i uka ma ri pulo a vilone ria, i uka ma ri lobo ni vasileki na hanitu, a nitamina vure ni rata na gol, a silva, a brans, a kedo, a kai. A maka nitamina vure nga ri keri ni matai, ri keri ni longo, ri keri ni laho. ²¹ E huriki nga, ri rabalaki a viri, ri rata a muto, ri mole, ri panaho, i uka ma ri pulo a vilone ria, ri gi ngalahere na maka naro hale nga.

10

A Agelo Turana a Buk Kiroko

¹ Muri a matai tabu tara agelo hateka i puru valai na hunu. A bubu i kavitagua. A kuriki i pesi haluia a gina. A matana i para manga a haro. A vahana ru para manga a kanono. ² I nugua a raukea ni veve na limana a kanena. A vahana a kanena i vakapesi langea na dari. A vahana a maurina i vakapesia na malala. ³ I gale tala dagi hateka, i manga a laion i roro, lakea a kururu i polorua ri koli. ⁴ *Na tahuna a kururu i polorua nga ri koli, ta ga here puru a ngava ri taki, pali a longo tabu a lohona viri tara i ta valai na hunu, i ta maea, "Naha ni here a ngava na kururu i polorua nga. O ruhulolo kunana." ⁵ *Muri a agelo, ra i pesi na dari a vahana tara, na malala a vahana tara, i toto rike na hunu a limana a kanena, ⁶ i kaba na

rana Viri i mahuri vakaroro, ra viri i ratarike a hunu, a maka maki lobo pololilo vona, turana malala, a maka maki i tabuli vona, turana dari, a maka maki i tabuli pololilo vona. I kaba, i taki i uka tabu ni dava, ⁷ *a vuhuna na tahuna a poloruana agelo ge vaki a tavure vona, a niluhoi kapiloho na Vure ge bele muholi. Ge bele manga kunana a Velenga Kamumu a Vure i vakalongo ne huriki a vora vona, re huriki a propet.

⁸ Muri a longo tabua a lohona viri, ra a longo muga, i ta valai na hunu, i ta maea, "O vano, o bolea a raukea ni veve puru pali, ra i tabuli na limana agelo i pesi langa na dari, a malala." ⁹ *Lakea a vano maia a agelo, a takia ge habia nau a raukea. Lakea i taki iau, i ta maea, "O bolea, o kania. Bara i ratea a tamudimu ge madihi, pali bara i namika na ngavamu, i manga a ame." ¹⁰ A bolea a raukea na limana agelo, a kania. I namika manga a ame, pali na tahuna a kani loba, i madihi a tamudigu. ¹¹ Muri ni taki iau, "O ta propet tabu, o vakalongo e huriki vona a Vure ge rata navai na kabu i kupo, a robo i kupo, e huriki ri ta na tabele legelege, a hariki i kupo."

11

A Bakovi ala Rua Ru Vakalongo a Ngava

¹ *Muri ni habi nau a lebo ne vona ni rovai a maki, i manga a kodo na nilaho, lakea i taki maea iau, "O vano o rovai a niolana, a ni-bolana roho na Vure turana dede na nihabi. O gi palupu e huriki ri vasileki vonga. ² *Pali naha ni rovai a mataruma, polovavo na Roho na Vure. Naha ni rovai, a vuhuna a tabeke iea ni habi ne huriki i uka ma ria a Iuda, ri gi

* 9:20: Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; Kap 16:9,11 * 10:4: Dan 12:4,9 * 10:5: Vin 32:40; Dan 12:7 * 10:7: Amo 3:7 * 10:9: Ese 2:8-3:3 * 11:1: Ese 40:3; Sek 2:1-2

* 11:2: Luk 21:24; Kap 13:5 * 11:2: A tanga na Vure, re Ierusalem. O masia ne Lukas 21.

paha katoa a tanga na Vure* na keva i ravulu va a polona i rua.
 3 *Ga rudu a bakovi ala rua nau, ru gu taki tala ne huriki a ngava nau. Ru gu rea na varakia katokato, ru gu rata a nita propet na parava i 1,260.”†

4 *A bakovi ala rua nga, rua a kai a oliv i rua, a butu na nipara i rua, ra ri pesi na matana Vure, re Bakovi Dagi na tanga lobo na malala. 5 *E rei a viri i ngaru ni rata hale rua, a kanono bara i pagitala na ngavane rua, bara i gutu parina e huriki a pile ne rua. E huriki ri ngaru ni rata hale rua bara ri mate vona a naro iea. 6 *Ru tahoka a nitora ni tukaria a hunu, i uka ma ge boru a vala na parava lobo ru rata a nita propet. Ru tahoka a nitora ni rata a maka naru ri gi mapulo manga a dara. Ru tahoka a nitora ni ratapile a malala na vuranga legelege, na ningaru ne rua.

7 *Na tahuna ru vakalobo a leho ne rua ni ta propet, e Livoa bara i sike valai na lovo i marangeo, bara i vaubi turane rua. Bara i mulangi, i rabalaki rua, 8 *lakea a podane rua ru gu tabuli na rosi na tanga dagi, ra ni ta vakakika vona e Sodoma, e Egipto, na tanga ni paditata na kai tavalavala a Bakovi Dagi ne rua. 9 E huriki a bakovi a ngatavine na kuli lobo, na kabu lobo, na tabele lobo, na robo lobo na malala ri gi matanono a podane rua na parava i tolu, a kalavana. Ri gi hate kari, nahea ni gi tanu rua. 10 E huriki lobo na malala ri gi vivi hateka na matenga ne rua. Ri gi rata a habu dagi, ri gi vahabi a maki, a vuhuna a propet ala rua nga ru habi a nimadihi dagi ne

huriki na malala, ru mate pali.

11 *Pali muri na parava i tolu, a kalavana, a Vure i bango dili ne rua a bangona na nimahuri, ru pesi rike. Lakea e huriki lobo ri matai rua, ri mangenge hateka.

12 *Muri ru longoa a lohona viri na hunu i ta dagi, i taki rua, i ta maea, “Muru sike valai!” Lakea ru sike na hunu turana bubu, pali e huriki a pile ne rua ri matanono kunana.

13 *Na tahuna iea kunana a vuruke dagi i pori. A tanga dagi ni nagi na tabeke i ravulu. A tabekena tara, a roho lobo ri mapuka puru. A bakovi a ngatavine ala 7,000 ri mate na vuruke iea, pali e huriki ri tabana ri mangenge hateka, ri vakabagetua a rana Vure na hunu.

14 *A ruana vuranga i lobo ngane. A toluna vuranga i popote ge valai.

A Poloruana Tavure

15 *Muri, a poloruana agelo i vakia a tavure vona. Lakea a longo e huriki ri ta dagi meli na hunu, ri ta maea,

“A harikianga na malala ngane ne vona e Bakovi Dagi ne hita, turana e Kristo† vona.

Ge matakari na parava vakaroro, i uka nilobona.”

16 Lakea e huriki a nupesi ala ravulu rua a polona i va, ra ri made na matana Vure na gula hariki ne ria, ri tabuli puru na matane ria, ri kavurikea a Vure, 17 ri ta maea,

“O Bakovi Dagi, Vure Tuhaka Hateka, mi kavurike ioe.

O made ngane. O made hosi.

O vakasiri a nitora dagi vomu, o vakatubu ni matakari.

* 11:3: Dan 7:25; Luk 21:24 † 11:3: A parava i 1,260 i manga a keva i tolu, a kalavana.

* 11:4: Sek 4:3,11-14 * 11:5: 2Sam 22:9; Sng 97:3 * 11:6: Nim 7:17-20; 1Sam 4:8; 1Ki 17:1 * 11:7: Dan 7:21; Kap 12:17; 13:7; 17:8 * 11:8: Luk 13:34 * 11:11: Ese 37:5,10

* 11:12: 2Ki 2:11 * 11:13: Kap 6:12; 16:18 * 11:14: Kap 9:12 * 11:15: Nim 15:18;

Sng 10:16; Dan 2:44; 7:14 † 11:15: A pelegona a ngava e ‘Kristo’ i maea, “A viri i vulakia ge korimule e huriki.” * 11:18: Sng 110:5; 115:13; Rom 2:5; Kap 20:11-13

18 *E huriki i uka ma ria a Iuda, i madihi a hatene ria, pali a rongova vomu i bele.

A parava i bele pali, go pelekado e huriki ri mate pali,
go rata kamumu e huriki
a vora vomu, re huriki a propet,

e huriki a tara na Vure, e huriki lobo ri togoa a ramu,
e huriki a bakovi tavula, e huriki a bakovi dagi.

A parava i bele pali go ratapile e huriki ri ratapile a malala.”

19 *Muri a Roho na Vure meli na hunu, ni tala. A Tava na Ngava Dag i ni matai i tabuli pololilo na Roho vona. A vila i maravila, i kururu, i pelaka, a vuruke i pori, a vala kedo dagi i boru.

12

A Kilakila na Hunu

1 Muri a kilakila vakaturutu i bele na hunu. A ngatavine i varaki na haro. A keva i tabuli polotano na yahana. I kubea a tama ni rata na hada i ravulu a polona i rua.

2 *I singou, i bolea a nimadihi, i haloho, a vuhuna i pahea a koma.

3 *Muri a kilakila tara i bele tabu na hunu. A masia a mata dagi i vururu! A mapana i polorua, a pelengana i ravulu. I kube na maka gina a tama hariki i polorua.

4 *A maka hada ni nagi na tabeke i tolu, lakea a kuna mata i kovo pasi a tabekena hada i taku, ri boru puru na malala. Ra mata iea, i tabuli na ngalana ngatavine, ra i pahea a koma. I davea a ngatavine ge poda, a vuhuna i ngaru ni kania a koma. 5 *Muri a ngatavine i podea a koma bakovi, ra viri ge matakari a tanga lobo na malala. Ge matakari ria na naro hateka, i manga a viri i matakari e huriki na lebo ni rata na aen. A ngatavine

i poda, pali e tuna ni kini paru na limana, ni bole sike na Vure, na gula hariki vona. 6 Lakea a ngatavine i ha lakea na tabeke a Vure i kado puru pali vona, na tabeke i ngeki. I made vonga, ni gi matakari na parava ge 1,260.

E Satan Ni Voro Puru na Malala

7 *Muri a vabinga dagi i bele na hunu. E Mikael turana e huriki a agelo vona ri vaubi turana Mata Dag i, e huriki a agelo vona. A mata dagi turana e huriki a agelo vona, ri koli, 8 pali i uka ma ri gao, i uka ma ri mulangi, lakea ni tono tala ria na hunu. 9 *Lakea a Mata Dag i ni voro puru. Ra mata hosi ni gale a hanitu, o e Satan. Ra viri i tami e huriki lobo na malala. Ni voro puru na malala turana e huriki a agelo vona.

10 *Muri a longoa a lohona viri i gale dagi na hunu, i ta maea, “Ngane a Vure i korimule hita pali. A nitara, a harikianga na Vure ne hita i bele pali.

A nitara na Kristo vona i bele pali,
a vuhuna ra viri i padi virihi bala e huriki e turane hita, ni voro puru pali.

Ra viri mona kuduvi i pesi na matana Vure, i padi virihi ria.

11 E huriki e turane hita ri mulangi vona pali
na darana Sipsip,
na ngava muholi ri vakalongo e huriki vona.

Ri mulangi a vuhuna i uka ma ri mangenge ni mate.

12 *I mavonga, mu vivi, mua e huriki mu made na hunu. Pali mua e huriki mu made na malala, mu made na dari, bara mu bole a vuranga!

A hanitu i puru valai mai mua. I madihi hateka a hatena,

* 11:19: Hib 9:4; Kap 8:5; 15:5; 16:21 * 12:2: Mai 4:10 * 12:3: Dan 7:7 * 12:4: Dan 8:10 * 12:5: Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; Kap 19:15 * 12:7: Iud 9 * 12:9: Vuh 3:1,14; Luk 10:18; Kap 20:2 * 12:10: Jop 1:9-11; Sek 3:1 * 12:12: Ais 44:23; 49:13

a vuhuna i lohoka vona a parava vona i popote kunana i tabana.”

¹³ Na tahuna a Mata Dagi i matakilaka vona ni voro puru na malala, i vano, i valili vona a ngatavine, ra muga i podea a koma bakovi. ¹⁴ *Pali a ngatavine ni habi a karapana i rua, i manga a karapana loha dagi, ge bebe ha na Mata Dagi, ge lakea na tabeke i ngeki, na tabeke ni gi matakari ia vona na pida i tolu, a kalavana. ¹⁵ Lakea a mata i muta tala a naru, i tua lakea na ngatavine, ta ge vakapasiri ia vona. ¹⁶ Pali a malala i korua a ngatavine, i ngapanganga, i todoa a naru, ra i muta talea a mata. ¹⁷⁻¹⁸ *Muri a mata, i madihi hateka a hatena vona a ngatavine, lakea i vano, i vaubi turana e huriki e tuna ranga, re huriki ri longo mai a vinara na Vure, ri luhoi tora a ngava muholi ne Isu. A mata i vano, i pesi na lavu na dari.

13

A Livoa Muga

¹ *Muri a masia tara livoa i pagitala na dari. A mapana i polorua. A pelengana i ravulu, i tabuli ne ria a tama hariki i ravulu. Ni here na maka gina takutaku a maka rana. A pelegona rana nga ri ta hale na Vure. ² *A livoa iea i mata manga a pusi dagi tara ni gale a lepad. A vahana i manga a vahana bea. A ngavana i manga a ngavana laion. A mata dagi i habi a nitara dagi vona, i habia a gula hariki vona, a nitara ni matakari. ³ *A gina tara i mata manga i tahoka a harena bainat i mate vona, pali ni

vakamahuri pali, a harena bainat i mavu pali. E huriki lobo na malala ri turutu vona, ri ramaia e Livoa iea. ⁴ Ri kavurikea a Mata Dagi, a vuhuna i habi ne Livoa a nitara. Ri kavurike tabua e Livoa, ri ta maea, “I uka tara viri i manga a Livoa iea. E rei i kara ni vaubi turana?”

⁵ *A Vure i mata taroa e Livoa, i bibi rike mulea, i harogia a Vure. Ni habi a nitara vona ge matakari e huriki na keva i ravulu va a polona i rua (42). ⁶ Lakea i harogia a Vure, i harogia a rana, i harogia a murina a Vure i made vona, i harogi e huriki ri made na hunu. ⁷ *A Vure i mata taroa, i vaubi turana e huriki a tara na Vure, i mulangi. I habi a nitara vona ge matakari e huriki lobo na malala, e huriki a kabu lobo, a kuli lobo, a maka tabele lobo, a maka robo lobo na malala. ⁸ *E huriki lobo na malala bara ri kavurikea e Livoa. Pali e huriki a rane ria ni here dili muga na nidoko na malala na buk na nimahuri na Sipsip, i uka ma ri gi kavurikea.*

⁹ E rei a viri i ngaru ni longok-ilala, ge longo kamumu, ge luhoi kado:

¹⁰ *E huriki ni gi lakavu, bara ni lakavu ria.

E huriki ni gi rabalaki na bainat, bara ri mate na bainat.

I mavonga, e huriki a tara na Vure ri gi hatenono, ri gi luhoi torea a Vure.

A Ruana Livoa

¹¹ Muri a matai tabua tara livoa, i pagitala valai na malala. A pelengana i rua, i manga a tuna sipsip. A nitana i manga a nitana Mata Dagi. ¹² I tahoka a nitara manga e Livoa muga, i matakari

* **12:14:** Dan 7:25; 12:7 * **12:17-18:** Kap 11:7 * **13:1:** Kap 12:3; 17:3,7-12 * **13:2:**

Dan 7:4-6 * **13:3:** Kap 17:8 * **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; Kap 11:2 * **13:7:** Kap 11:7

* **13:8:** Sng 69:28; Kap 17:8; 20:12,15; 21:27 * **13:8:** A nita Grik i uka ma i kavakava hateka, ge tabuli vai a ngava e ‘muga na nidoko na malala.’ A pelegona tara bara i maea: “E huriki lobo na malala ri gi kavurikea, re huriki a rane ria i uka ma ni here dili na buk na nimahuri na Sipsip, ra ni rabalaki hosi, muga na nidoko na malala.” I manga i maea, a Vure i lohoka muga na nidoko na malala ge rudu vilia e Tuna ge mate na murine hita. O masia ne 1 Petrus 1:19-20.

* **13:10:** Jer 15:2; 43:11; Kap 14:12

na rana. I rata e huriki lobo na malala ri kavurikea e Livoa muga, ra viri ni padi a gina, pali i mahuri mule. ¹³ *A ruana livoa i rata a maka nivakasiri dagi. A nivakasiri tara i ratea, i vakaboru na hunu a kanono, na matana e huriki a bakovi a ngatavine. ¹⁴ Ni mata taro ge rata a maka nivakasiri na murina Livoa muga, lakea i tami e huriki lobo na malala, i taki ria ri gi kau a hanuna Livoa iea, ne vona ni togoa e Livoa, a harena bainat i tabuli na gina, pali i uka ma i mate, i mahuri. ¹⁵ Ni mata taro ge ratea a hanuna Livoa iea ge mahuri, ge ta, ge vakuku ni gi rabalaki e huriki ri koi ni kavurike a hanune Livoa iea. ¹⁶ *A ruana Livoa i vakuku e huriki lobo, e huriki a bakovi dagi, e huriki a bakovi tavula, e huriki ri tahoka a mahala, e huriki a matasia, e huriki a vora, e huriki i uka ma ria a vora, e huriki lobo ni gi ru a kilakila na limana kanene ria, o na dumene ria. ¹⁷ A kilakila iea, a rane Livoa muga, o a namba na rana. E rei a viri i uka kilakila, i uka ma ge kona a maki, i uka ma ge habi a maki ni gi kona. ¹⁸ Mu luhoi kamumu. A viri i tahoka a lohokanga dagi ge luhoi kado a namba ne Livoa. A namba vona a namba na bakovi tara, ra 666.

14

A Tuna Sipsip

¹ Muri a mata lakea. A Tuna Sipsip i pesi na lolo e Sion turana e huriki ala 144,000. A rana, turana rane Tamana ni here na dumene ria. ² *Muri i roro valai na hunu, i manga a naru dagi i roro, i manga a nangina hini i kururu i pelaka. I nangi manga e huriki ala kupo ri sigi a gita ne ria. ³ *Ri pesi na ngalana gula hariki, na ngalana e huriki a maki mahuri i va, na

ngalana e huriki a nupesi ala 24, ri kalolo a linge karaba. I uka tara viri ge tovoa a linge iea. E huriki ala 144,000, ra ni konamule na malala, ria kunana ri tovoa a linge iea. ⁴ E huriki nga i uka ma ri mahita turana ngatavine. Ri malamala. Ri ramai vakaroro a Tuna Sipsip. I konamule ria ne huriki a bakovi lobo, ri gi ne vona a Vure, ne vona a Tuna Sipsip. ⁵ I uka ma ri tatami kilala, a vuhuna ri malamala.

A Agelo i Tolu To Vakalongo a Ngava

⁶ Muri a masia a agelo tara, i bebe polomeli, i vakalongo e huriki na malala na Velenga Kamumu, ra i tabuli vakaroro. I vakalongo ne huriki lobo: a robo lobo, a kabu lobo, a maka tabele lobo, a kuli lobo. ⁷ I gale tala dagi, i ta maea, “Mu mangenge na Vure, mu vakabagetua, a vuhuna a parava i bele pali, ge pelekado a narone huriki lobo. Mu kavurikea a viri i ratarike a hunu, a malala, a dari, a maka naru bele.”

⁸ *Muri a ruana agelo i valai, i ta maea, “A tanga dagi e Babilon i vurua! I vurua a vuhuna ri tami e huriki lobo ri muri mai a naro hale ne ria ni ngoi lae, i manga a viri i ninu a naru vagole, i manga.”

⁹ *Muri, i muri valai a toluna agelo, i ta dagi, i ta maea, “E huriki ri kavurikea e Livoa turana hanuna, ri bole a kilakila na dumene ria o na limane ria, ¹⁰ *bara ri ninu vona a naru vagole na rongova na Vure, i uka ma ge kiroko. A kanono, a viku ru gu ratapile ria na matane huriki a agelo na Vure, na matane Tuna Sipsip. ¹¹ *A pokona nimadihi ne ria ge poko rike vakaroro. Ri uka nimalo, ri gi bole a nimadihi mavonga na haro,

* **13:13:** 1Ki 18:24-39; Mat 24:24; Kap 19:20

1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; Kap 5:9; 7:4

* **14:9:** Kap 13:12-17 * **14:10:** Vuh 19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22;

Kap 16:19; 20:10 * **14:11:** Ais 34:10

* **13:16:** Kap 14:9-11; 16:2; 20:4 * **14:2:** Kap

* **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; Kap 17:2; 18:2-3

na rodo, re huriki ri kavurikea e Livoa turana hanuna, ri bole a kilakila na rana.”

¹² *I mavonga, e huriki a tara na Vure ri gi luhoi kado ri gi hatenono, re huriki ri longototo a vinara na Vure, ri luhoi torea e Isu.

¹³ Muri a longo a lohona viri i gale na hunu, i ta maea, “O here maea: I vakatubu ngane, e huriki ri luhoi torea e Bakovi Dagi, pali ri mate, ri gi vivi.” A Hanuna Vure i ta maea, “I muholi hateka ri gi vivi. Ri gi malo na leho dagi ri ratea, a vuhuna ni lohoka vona pali a naro kamumu ri ratea!”

A Parava ni Mirio

¹⁴ *A mata rike tabu, a masia a bubu keakea. I made langa vona a viri i manga a tuna bakovi. I kubea a tama hariki ni rata na gol. I nugu a vito i vere hateka. ¹⁵ Lakea a agelo tara tabu i pagitala na Roho na Vure, i gale tala dagi, i takia ra viri i made langa na bubu, i ta maea, “A maki ni kani na malala i moro pali. A parava ni mirio i valai pali. O bolea a vito vomu, o vali kadolu!” ¹⁶ Lakea a bakovi i made langa na bubu i bolea a vito vona, i voro tamali purua na malala, i vali kadolu a maki ni kani i moro na malala.

¹⁷ Muri a agelo tara tabu i pagitala na Roho na Vure na hunu. Ia tara i nugua a vito i vere hateka.

¹⁸ *Muri a agelo tara i pea a dede na nihabi, i pagitala na Roho na Vure, i valai. A agelo iea i tahoka a nitora ni matakari a kanono na dede. I gale tala dagi, i takia a agelo, ra i nugua a vito vere, i ta maea, “A kanena vain i rara pali. O bolea a vito vere vomu, o vali kadolu na malala a kanena vain, a vuhuna i rara pali.” ¹⁹ Lakea a agelo i voro tamalia a vito vona, i vali kadolu na malala a kanena vain, i voro dili ria na muri ni paha

bebe a vain na rongova na Vure, ni gi paha bebe. ²⁰ *Ni paha bebe a maka kanena vain polovavo na tanga. Lakea a darane huriki ni paha bebe, i tua tala na murina, i tua na kilomita i 300! A niutu vona, i rike na aen na ngutuna maka hos, ra i manga a mita i taku, a kalavana.

15

A Tavila i Polorua

¹ Muri a kilakila vakaturutu i bele na hunu. I dagi hateka, e huriki ri turutu vona. A matai a agelo ala polorua, ri nugu a vuranga i polorua. A vuranga nga, a iku na maka vuranga lobo, a vuhuna ri gi vakaloboa a rongova na Vure.

² Muri a masia tara maki, i mata manga a dari ni rata na glas, ni pulo turana kanono. A matai tabu e huriki ri rangi mugea e Livoa turana hanuna, ri rangia a namba na rana. Ri pesi na harena dari ni rata na glas, ri nugu a hap,* i habi ne ria a Vure. ³ *Ri kalolo a linge ne Moses, a vora na Vure, a linge na Tuna Sipsip. Ri kalolo maea, “O Bakovi Dagi, a Vure tuhaka hateka!

E huriki ri turutu na maka maki o rata, ri dagi hateka!

Hariki ne huriki lobo na malala, A naromu i muholi, i mala-mala!

⁴ *O Bakovi Dagi, e huriki lobo ri vakabagetua a ramu, ri mangenge vomu.

Ioe kikeri o malamala.

E huriki na tanga lobo ri gi valai ri gi kavurike ioe, a vuhuna i bele kavakava a naro kiripi vomu.”

⁵ *Muri a masia a Roho na Vure na hunu ni tala, ra Kape na Ngava Dagi. ⁶ E huriki a agelo i polorua

* **14:12:** Kap 13:10 * **14:14:** Dan 7:13 * **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; Kap 19:15

* **15:2:** A hap i manga popote a gita. * **15:3:** Nim 15:1; Sng 139:14; 145:17 * **15:4:** Sng

86:9; Jer 10:6-7 * **15:5:** Nim 38:21

ri pagitala valai, ri nugu a vuranga i polorua. Ri rodo a varakia ola keakea, ri kabakaba, ri para hateka. Ri huraki a mota ni rata na gol. ⁷ Tara ne huriki a maki mahuri i va i valai, i habi ne ria a tavila i polorua ni rata na gol. A tavila nga ri vona a rongova na Vure, ra i mahuri vakaroro. ⁸ *Ngane a pokona bagetuanga turana nitora na Vure i vakavonu a Roho. E huriki ri kerī ni dili na roho, i harena na tahuna a vuranga i polorua na agelo i polorua ri lobo.

16

A Tavila i Polorua na Rongova na Vure

¹ Muri a longoa a lohona viri i gale tala dagi na Roho na Vure, i taki e huriki a agelo ala polorua, i ta maea, “Mu vano, mu guru puru na malala a tavila i polorua nga, ra ri vona a rongova na Vure.”

² *Lakea a mugana agelo i vano, i guru puru na malala a tavila vona. I rata mavonga, e huriki ri tahoka a kilakila ne Livoa, ri kavurike a hanuna, i tuvū ne ria a ngarava dagi i rongo hateka.

³ *A ruana agelo i guru puru na dari a tavila vona. I rata mavonga, a dari i mapulo, i bele manga a darana podana bakovi, lakea a maki mahuri lobo i tabuli na dari ri mate.

⁴ A toluna agelo i guru puru na maka naru, a naru bele, a tavila vona. I rata mavonga, a naru i mapulo i manga a dara. ⁵ Muri a longoa a agelo, ra i matakari a maka naru, i ta maea, “Ioe o Malamala hateka, ra Viri o made ngane, o made hosi.

A naro o pelekado e huriki vona i kamumu.

⁶ I kamumu, a vuhuna ri rabalaki e huriki a tara na Vure,

e huriki a propet, i tua a darane ria.

I mavonga i kamumu o habi ne ria a dara, ri gi ninu!”

⁷ *Muri a longoa a dede na nihabi i ta maea,

“O Bakovi Dagi, Vure Tuhaka hateka,

i muholi hateka, a naro vomu ni pelekado e huriki i mala-mala, i kamumu.”

⁸ A vana agelo i guru puru na haro a tavila vona, i ratea a haro i gutu parina e huriki. ⁹ *A haro i kara hateka, i gutu parina kesi e huriki. Pali i uka ma ri pulo a vilone ria, ri gi vakabagetua a Vure. Ri harogia a rana Vure, ra viri i matakari a maka vuranga nga.

¹⁰ *A limana agelo i guru puru na gula hariki ne Livoa, a tavila vona. A uvo i kavitagua a harikianga vona. A nimadihi dagi i bele ne huriki, lakea ri kani mule a tabelene ria. ¹¹ Pali i uka ma ri pulo a vilone ria, ri gi ngalahere na naro hale ne ria. Ri harogia a Vure meli na hunu na nimadihi dagi ri bole, na maka ngarava i tuvū ne ria.

¹² *A polotarana agelo i guru puru na naru dagi e Iupretis a tavila vona. I rata mavonga, a naru dagi e Iupretis i mara, ge kado puru a dala na tara ne huriki a hariki ri gi valai na nirikena haro. ¹³ Muri a matai a hanitu i tolu, to page tala na ngavana Mata Dagi, a ngavane Livoa, a ngavana nitamina propet. A hanitu nga to mata manga a puho. ¹⁴ *A leho na hanitu nga, to go havai, to go rata a nivakasiri, to go tuli valai e huriki a hariki lobo na malala, ri gi vapopo turana maka tara ne ria, ri gi vaubi na parava dagi na

* 15:8: 1Ki 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4

* 16:7: Sng 19:9; Kap 15:3

* 16:12: Ais 11:15

* 16:14: Kap 19:19

* 16:2: Nim 9:10; Kap 13:12-17

* 16:3: Nim

Kap 9:20-21

* 16:10: Nim 10:22; Ais 8:21-22

* 16:15: Mat 24:43-44; Kap 3:3

Vure i tuhaka hateka ge pelekado e huriki vona.

¹⁵ * “Mu longo! Popote ga valai vakaturutu, i manga a panaho! E huriki i uka ma ri mahita, ri mat-apara, ri rodo a varakia ri gi vivi, a vuhuna i uka ma ri gi bobo. I uka ma ni gi matai a mudune ria.”

¹⁶ * A hanitu i tolu nga, to tuli valai e huriki a hariki nga, ri vapopo na tanga tara, ra ni gale na nita Hibru e Armagada.*

A Poloruana Tavila

¹⁷ A poloruana agelo i guru puru na vilu a tavila vona. I rata mavonga, a lohona viri tara i gale tala dagi na Roho na Vure, na gula hariki, i ta maea, “I lobo pali!”

¹⁸ * Muri a vila i maravila, i kururu, i pelaka. A vuruke dagi hateka i pori. Hosi, na tahuna a bakovi i tubu ni made na malala, i valai i harena mona, i uka tara vuruke dagi ge pori maea. ¹⁹ * A vuruke i ratapilea a tanga dagi iea, i pukea na tabeke i tolu. A tanga dagi lobo na malala ri mapuka puru. A Vure i luhoia a tanga dagi e Babilon, i ratea ge ninu a kikei na naru vagole na rongova vona.

²⁰ * A vuruke i rata a bodu lobo ri marakavelu, a lolo lobo ri mapuka puru. ²¹ * A vala kedo dagi i boru valai na hunu, ri taho e huriki. A nimava na vala kedo i taku i manga a kilo i 50! E huriki a bakovi a ngatavine ri harogia a Vure, a vuhuna a vuranga iea i dagi hateka.

17

A Ngatavine a Ngoi e Babilon

¹ * Muri a agelo tara, a turane huriki a agelo ala polorua, ra ri guru tala a tavila i polorua, i valai,

i taki iau, “O valai, ga vakasiri ioe vona a Vure ge vakamadihi navai a ngoi dagi, ra i made langa na naru i kupo.* ² *E huriki a hariki na malala ri rata hateka a naro na molenga turana. Ngane ri manga, i manga a viri i ninu a naru vagole, i manga.” ³ *Lakea a Hanuna Vure i bele tora nau, a agelo i kaloho iau, miri lakea na tabeke i ngeki. A masia vonga a ngatavine i made langa na livoa vururu. Ni here vona a maka rana ri ta hale na Vure. A livoa iea, a mapana i polorua, a pelengana i ravulu. ⁴ *A ngatavine i rodoa a varakia kuakua, vururu. I bagetu vona a maki ni rata na gol, a kedo mata kamumu, a meki. I nugu a kikei ni rata na gol, i vonu vona a naru katoki, ra i manga a kanena naro katoki vona ni mole. ⁵ A rana ni here na dumena matana, i tahoka a pelegona kapiloho. Ni here maea,

“A tanga dagi e Babilon.

E kinane huriki a ngoi,

a kinana maka naro katoki na malala.”

⁶ * A masia a ngatavine iea, i ninu pali a darane huriki a tara na Vure, a dara ne huriki ri mate a vuhuna ri vakalongo e huriki ne Isu. I ninu a darane ria, i manga.

Na tahuna a masia, a turutu.

⁷ * Pali a agelo i taki iau, i ta maea, “I navai o turutu? Ga taki ioe vona a pelegona kapiloho na ngatavine iea, turana livoa i rike vona, i tahoka a mapana i polorua, a pelengana i ravulu. ⁸ *Ra livoa o masia, hosi i made, pali ngane i uka. Ngane i popote ge sike valai na lovo i marangeo, ni gi ratapile. E huriki ri made na malala, re huriki, a rane ria i uka ma ni here

* **16:16:** Sek 12:11 * **16:16:** A pelegona a ngava e ‘Armagada’ i maea, ‘a lolo o Megido.’

* **16:18:** Kap 4:5; 8:5 * **16:19:** Kap 14:10 * **16:20:** Kap 6:14 * **16:21:** Nim 9:23-24;

Kap 11:19 * **17:1:** Jer 51:12-13 * **17:1:** E Babilon i tahoka a naru i kupo. * **17:2:** Ais

23:17; Jer 51:7; Kap 14:8 * **17:3:** Kap 13:1 * **17:4:** Jer 51:7; Kap 18:16 * **17:6:** Kap

18:24; 19:2 * **17:7:** Kap 13:1 * **17:8:** Dan 12:1; Kap 11:7; 13:1-8

dili na buk na nimahuri muga na nidoko na malala, bara ri masia a livoa iea, ri ngapa, a vuhuna i muga i made, pali ngane i uka ma i tabuli, pali muri ma bara i bele tabu.

⁹ “Mu luhoi kamumu. A mapana livoa i polorua ri manga a lolo i polorua, ra i made ne ria a ngatavine iea. ¹⁰ A maka mapana livoa iea, ri manga tabu a hariki ala polorua. A hariki ala lima ri mate pali. Tara i made ngane. Pali a viri tara i uka ma i bele ma. Na tahuna i bele, i uka ma ge made tabaka.

¹¹ “Pali a livoa, ra i made muga, pali ngane i uka ma i tabuli, i manga a polotoluna hariki. Ia e turane huriki a hariki ala polorua. Pali bara ni ratapile.

¹² * “A pelengana livoa i ravulu o matai pali, ri manga a hariki i ravulu. I uka ma ri bole ma a nitora. Muri ma bara ri bole a nitora ni matakari, manga a hariki. Bara ri matakari turana e Livoa na parava popote kunana. ¹³ E huriki a hariki nga ri tahoka a ningaru i taku kunana. Bara ri habi na livoa a nitora ne ria ni matakari. ¹⁴ Bara ri vaubi na Tuna Sipsip, lakea a Tuna Sipsip bara i ratapile ria, a vuhuna ia a Bakovi Dagi ne huriki a bakovi dagi. Ia a Hariki ne huriki a hariki. I gale e huriki ri laho turana, i vulaki ria, ri rata a maki lobo i taki ria ri gi rata.”

¹⁵ Muri a agelo i ta maea, “A maka naru o masia a ngoi i made langa ne ria, ri manga e huriki a bakovi a ngatavine na robo lobo, na tabele lobo na malala. ¹⁶ *Pali a livoa, ra o masia baroko, turana pelengana, bara ri marikoi a ngoi iea. A livoa tara, ge marikoi vona. Bara ri ratapilea, ri kali tala a varakia vona, ge bobo. Bara ri kani a bobona, ri gutua na kanono ge lobo. ¹⁷ Ri gi rata mavonga, a

vuhuna a Vure i habi a niluhoi ne ria ri gi rata mavonga, ri gi ratea a ningaru na Vure, ri gi tahoka a ningaru i taku kunana, ri gi habi na livoa a nitora ne ria ni matakari, ge matakari, ge vano ge harena na tahuna a nitana Vure i bele muholi.

¹⁸ “Pali a ngatavine, ra o masia baroko, i manga a tanga dagi i matakari e huriki a hariki na malala.”

18

E Babilon Ni Ratapile

¹ Muri a matai tabua tara agelo i pe a hunu, i puru valai. I tahoka a nitora dagi. A bagetuanga vona i parai a malala, i ratea i palala hateka. ² *I gale tala dagi hateka, i ta maea,

“A tanga dagi e Babilon i vurua, i vurua pali!

Ngane i made vona kunana e huriki a hanitu,
a maka kadirovo hale,
a maka maki ri tegi ri hale.

³ I bele maea, a vuhuna a tanga lobo na malala ri ninu vona a naru vagole na moleanga vona, ri manga.

E huriki a hariki na malala ri mole turana.

E huriki a bakovi ni habi a maki ni gi kona, ri bole a moni dagi, a vuhuna i kona ne ria a maki i kupo, a vuhuna i ngaru ni tahoka a mahala i kupo.”

⁴ *Muri a longo tabu a lohona viri tara i ta valai na hunu, i ta maea,

“Mua e huriki a ngate nau, mu ha taroa a tanga iea,
ma mu gu ramai a naro hale vona,
mu gu bole a vuranga turana.

⁵ *A naro hale vona i lolo rike hateka, i padoi a hunu.

* 17:12: Dan 7:7,24

* 17:16: Kap 18:8

* 18:2: Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39; Kap 14:8

* 18:4: Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17

* 18:5: Vuh 18:20-21; Jer 51:9

A Vure i uka ma i longo kabu-
rungi.

⁶ *Mu rata virihi ia, i manga a hini
i rata virihi e huriki ranga.

Mu koli balaka rua a naro hale
vona.

Mu guru puru na kikei na vain
vona a vain i vagole hateka
na vain i habi ne huriki
ranga.

⁷ *I vakabagetu mule ia, i pitei na
mahala dagi vona.

I mavonga, mu vakamadihia,
mu ratea ge dedo.

Mu rata mavonga, a vuhuna i taki
mulea, i ta maea,

‘Iau a hariki ngatavine. Iau, i
uka ma a havuri.

I uka ma ge bele nau a vu-
ranga, ga dedo.’

⁸ *I mavonga, a vuranga i kupo ge
bele vona na parava i taku
kunana.

A matenga, a nidedo, a vitoloa
ge bele vona.

A kanono ge gutu parinea, ge lobo,
a vuhuna a viri i pelekadoa
i gao hateka, ra Vure, a
Bakovi Dagi.”

⁹ * “E huriki a hariki na malala,
ra ri mole turana, ri vivi ni
muri mai a ningaru hale lobo na
kakaine ria turana, bara ri tangi,
ri haloho na tahuna ri masia a
pokona kanono vona. ¹⁰ Bara
ri mangenge na nimadihi dagi
hateka i bolea, ri pesi basi, ri ta
maea,

“ ‘Omo! O tanga dagi-o,

ra tanga kamumu e Babilon!

A Vure i pelekado ioe, o lobo maki
tavula-o.’

¹¹ * “E huriki a bakovi ri habi a
mahala ni kona, ri tangi ngane.
E rei ge kona ngane a mahala
ne ria? ¹² *E rei ge kona a gol,
a silva, a kedo mata kamumu, a
meki, a lavalava a mapana i dagi,

a lavalava kuakua, a lavalava vu-
ruru ne ria. E rei ge kona a kai
manginoro, a maki ni rata na to-
gana elepen, a maki ni rata na kai
a mapana i dagi, a maki ni rata
na bras, a aen, a kedo padikuku
ne ria? ¹³ E rei ge kona a kulina
kai manginoro ni kuku vona, a
insens, a vain, a vel, a plaoa, a vit, a
bulmakau, a sipsip, a hos, a karis,
a vorakato. E rei ge kona ngane?

¹⁴ “Bara ri ta maea, ‘A maki ka-
mumu o ngaru hateka na hatemu
ni bole, ngane i tabuli basi vomu.
A maka mahala o vakabagetu
mule ioe vona ri velu pali, i uka
ma ni gi matai tabu!’ ¹⁵ *E huriki ri
habi a maka maki nga ni kona, re
huriki ri bole a mahala i kupo na
tanga dagi iea, bara ri mangenge
na nimadihi dagi i bolea, bara ri
pesi basi, ri dedo, ri tangi maea,

¹⁶ * “ ‘Omo! A tanga kamumu-o,
e huriki ri made vona ri rodo a
varakia kamumu hateka, a
lavalava kuakua, a lavalava
vururu.

O vakabagetu mule ioe na gol,
na kedo mata kamumu, a
meki!

¹⁷ *Pali malaviriri kunana, a ma-
hala lobo vona i lobo liu.’

“E huriki a bakovi ni vakanunu
a sip, e huriki a taho dari, ra ri
leho na dari, bara ri pesi basi, ¹⁸ *ri
tangi dagi, ri matanono mavonga a
pokona tanga dagi iea, ri ta maea,
‘I uka tabu tara tanga ge kamumu
manga a tanga iea.’ ¹⁹ Bara ri dua,
ri voro langa na gine ria a habulo,
ri haloho, ri tangi dagi, ri ta maea,
“ ‘Omo! A tanga kamumu-o!

E huriki a tahona aga

ri bole a mahala i kupo vona!

Pali malaviriri kunana i vurua, i
ngeki.

²⁰ *Mua e huriki mu made na
hununu, mu vivi!

* **18:6:** Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Tes 1:6

* **18:7:** Ais 47:7-9

* **18:8:** Kap 17:16

* **18:9:**

Ese 26:17; 27:30-35

* **18:11:** Ese 27:36

* **18:12:** Ese 27:12-13,22

* **18:15:** Ese 27:31,36

* **18:16:** Kap 17:4

* **18:17:** Ais 23:14; Ese 27:27-29

* **18:18:** Ese 27:32

* **18:20:** Vin

32:43; Ais 44:23; Jer 51:48

Mua e huriki a tara na Vure, e
huriki a apostolo, e huriki a
propet, mu vivi,
a vuhuna a Vure i ratapilea a tanga
iea, a vuhuna ri rata hale
mua!”

²¹ *Muri a agelo hateka i bole
rikea a kedo dagi, i manga a kedo
ni ubi vila a vit vona. I bolea, i voro
puru na dari, i ta maea,

“A tanga dagi e Babilon tara, ni gi
voro puru hale,
i uka ma ni gi matai tabu.

²² *A nangina gita, a pinoli, a
tavure, a kalova
i uka ma ni gi longo tabu polo-
lilo vomu.

E huriki a mari ni rata a maki
i uka ma ni gi matai tabu polo-
lilo vomu.

A nangina kedo ni ubi vila a vit
i uka ma ni gi longo tabu polo-
lilo vomu.

²³ *A nipara
i uka ma ge parai tabu ioe.

A lohona bakovi a ngatavine ru
parangi karaba
i uka ma ni gi longo tabu polo-
lilo vomu.

E huriki a bakovi vomu ni habi a
maki ni kona, ri dagi hateka
ne huriki lobo na malala,
o tami e huriki lobo na malala
na muto vomu.

²⁴ *Pali a Vure i matai pololilo vona
a darane huriki a propet, e
huriki a tara na Vure,
e huriki lobo ni rabalaki na
malala.”

19

E Huriki na Hunu Ri Vivi

¹ Muri a longo meli na hunu a
maki i nangi manga e huriki ala
kupo hateka ri roro, ri ta maea,
“Kavurikea a Vure!

A Vure ne hita i gao hateka, i
tahoka a bagetuanga dagi, i
korimule hita!

² *A naro i pelekado e huriki
vona i muholi, i malamala.

I vakamadihi pali a ngoi dagi,
ra viri i vakahale e huriki
lobo na malala na moleanga
vona.

A Vure i koli a narona ni rabalaki
e huriki a vora vona.”

³ Muri ri gale tala tabu, ri ta maea,
“Kavurikea a Vure!

A pokona e Babilon i nono bara
i sike vakaroro, i uka
nilobona.”

⁴ Muri e huriki a nupesi ala
ravulu rua a polona i va (24), tu-
rana maki mahuri ala va, ri tabuli
puru na ngalane ria, ri kavurikea
a Vure, ra i made na gula hariki, ri
ta maea,

“I muholi. Kavurikea a Vure!”

⁵ Muri a longoa a lohona viri
tara na gula hariki i ta maea,
“Mua e huriki a vora na Vure,
mua e huriki a bakovi dagi, a
bakovi tavula,

ra mu mangenge na Vure,
mu kavurikea a Vure ne hita!”

*A Habu na Parangia na Tuna
Sipsip*

⁶ *Muri a longoa a maki i nangi
manga a lohona e huriki ala kupo
hateka ri roro. I nangi manga a
bokona dari i rere, a hini i kururu
i pelaka. Ri gale tala, ri ta maea,
“Kavurikea a Vure!

E Bakovi Dag, a Vure ne hita i
tuhaka hateka, i matakari a
maki lobo!

⁷ *Si gi vivi, si gi pitei

si gi vakabagetua,

a vuhuna a parava i bele pali ne
Tuna Sipsip ge parangi.

E Girihina i kisi puru mule ia
pali, i davea.

⁸ Ni habi vona ge rodoa a varakia
keakea, i para hateka,
i kamumu hateka.”

A varakia, ra mapana i dagi
hateka, i manga a maka naro ka-
mumu ne huriki a tara na Vure.

* 18:21: Jer 51:63-64; Ese 26:21

* 18:22: Ais 24:8; Ese 26:13

* 18:23: Jer 7:34; 16:9; 25:10

* 18:24: Jer 51:49; Kap 17:6

* 19:2: Vin 32:43; Kap 6:10

* 19:6: Kap 14:2

* 19:7: Ais

61:10; Kap 21:2 * 19:9: Mat 22:2

⁹ *Muri a agelo i taki iau, i ta maea, “O here maea: E huriki a Vure i gale ria ri gi valai na habu na parangia na Tuna Sipsip, ri gi vivi.” Muri i taki iau, “A ngava nga, a ngava muholi na Vure.”

¹⁰ *I ta mavonga, lakea a turume puru na vahana, ta ga kavurikea, pali i koi, i ta maea, “Naha ni rata mavonga! Iau tara a vora vona kunana manga ioe, manga e huriki e turamu, ra ri luhoi tora a ngava muholi ne Isu. O kavurike kunanea a Vure.”

A nitora ne huriki ri taki tala a nita propet, a ngava muholi ne Isu.

A Bakovi i Rike na Hos Keakea

¹¹ *Muri a masia a hunu, i mata ka. A masia hos keakea! A viri i rike vona ni gale a ‘Viri Muholi’, a ‘Viri i Rata Lobo a Leho ni Habi Vona.’ I pelekado e huriki na naro i malamala, i vakatubu a vabinga na naro i malamala. ¹² *A matana i manga a huvina kanono. I kube na gina a tama hariki i kupo. Ni here na kulina a rana. A rana iea, i uka tara viri ge lohoka vona. Ia kikeri i lohoka vona. ¹³ *I rodoa a varakia olaola, ni lutu na dara. A rana e Nitana Vure. ¹⁴ E huriki a nugumaheto na hunu ri rike na hos keakea, ri ramaia. Ria lobo ri rodo a varakia keakea karaba. ¹⁵ *A bainat i vere hateka i pagitala na ngavana. Ge ratapile e huriki i uka ma ria a Iuda, “ge matakari hateka ria, i manga a viri i matakari e huriki na lebo ni rata na aen.” Ge pahabebe e huriki na murina ni pahabebe na rongova na Vure i Tuhaka Hateka. ¹⁶ *Ni here na varakia, na lebona a rana tara, ra i maea,

‘A Hariki ne huriki a hariki,
a Bakovi Dag i ne huriki a bakovi
dagi.’

¹⁷ *Muri a masia a agelo tara, i pesi langa na haro. I gale tala dagi, i taki a maka kadirovo ri bebe na hunu, i ta maea, “Mu valai, mu vapopo, mu davea a habu dagi na Vure. ¹⁸ Mu valai, mu kani a bobone huriki a hariki, e huriki a ubu, e huriki a bakovi hateka, a maka hos turana e huriki ri rike ne ria, a bobone huriki a vora, e huriki i uka ma ria a vora, e huriki a bakovi tavula, e huriki a bakovi dagi, e huriki a bakovi lobo.” ¹⁹ Muri a matai e Livoa turana e huriki a hariki na malala, turana maka tara ne ria, ri vapopo ta ri gi vaubi turana viri i made na hos keakea, a tara vona. ²⁰ *Pali e Livoa ni lakavu turana nitamina propet vona, ra i rata muga a maka nivakasiri dagi na matane Livoa, i tami e huriki ri bole a kilakila ne Livoa, ri vasileki na hanuna. Rua varago ni voro puru mahuri na lovo na kanono, a viku. ²¹ Pali e huriki ranga, a bainat i pagitala na viri i rike na hos keakea i tolo mate ria, lakea a maka kadirovo ri valai, ri kani a bobone ria, ri maru.

20

A Pida i Ravulu Rangale (1,000)

¹ *Muri a matai tabu tara agelo, i pea a hunu, i puru valai. I nugua a ki na lovo i marangeo turana sen dagi. ² *I puru valai, i lakavua a Mata Dag, ra mata i laho paru hosi, ra hanitu, e Satan. I lakavua, i kolotatea ge tabuli na pida i ravulu rangale (1,000). ³ I voro purua na lovo i marangeo, i tukari tahoa, i uka ma ge tami tabu e huriki, ge vano ge harena na tahuna a pida i ravulu rangale ge lobo. Muri na pida nga, bara ni puga, ge laho na parava popote kunana.

* **19:10:** Apo 10:25-26; Kap 22:8-9 * **19:11:** Sng 96:13; Ais 11:4; Kap 1:5; 6:2 * **19:12:** Dan 10:6; Kap 1:14; 2:17 * **19:13:** Ais 63:1-3; Ion 1:1,14 * **19:15:** Sng 2:9; Kap 1:16; 14:20
* **19:16:** Kap 17:14 * **19:17:** Ese 39:17-20 * **19:20:** Kap 13:12-17; 20:10 * **20:1:** Kap 9:1
* **20:2:** Vuh 3:1; Kap 12:9 * **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; Kap 13:17

⁴ *Muri a matai a maka gula hariki. E huriki ri made ne ria, a Vure i habi a leho ne ria, ri gi pelekado a narone huriki. A matai tabu a hanune huriki a bakovi. E huriki nga ri taki tala a ngava ne Isu, a nitana Vure, i uka ma ri kavurikea e Livoa, o a hanuna, i uka ma ri bole a kilakila vona na dumene ria, na limane ria, lakea ni palakudu a lohona ria. Ngane ri mahuri mule, ri matakari turane Kristo na pida i ravulu rangale.

⁵⁻⁶ *Iea a mugana nimahuri mule na matenga. E huriki ri mahuri mule muga ri malamala, a Vure i vakabagetu ria, a vuhuna a ruana matenga i uka ma ge ratapile ria. Ge ria e huriki a prister na Vure, a prister ne Kristo. Ri gi matakari turana na pida i ravulu rangale. Pali e huriki ranga i uka ma ri mahuri mule ma. A pida i ravulu rangale ge lobo taro, muri ri gi mahuri mule.

E Satan Ni Rata Pile

⁷ Na tahuna a pida i ravulu rangale i lobo, e Satan ni gi puga, ni gi vakaha na bavi vona. ⁸ *Bara i pagitala valai, i tami e huriki lobo na tabeke lobo na malala, re huriki a Gog, a Magog. Bara i gale valai ria, ri gi vapopo, ri gi vaubi. Ri ala kupo hateka, ni keri ni gi, i manga a hire na lavu.

⁹ *Ri laho na bila dagi na malala, ri pesi halui a mada ne huriki a tara na Vure, na tanga dagi a Vure i ngaru hatekea. Pali a kanono i mapasi tala na hunu, i gutu parina e huriki a nugumaheto nga, ri lobo. ¹⁰ *Lakea a hanitu, ra viri i tami e huriki nga, ni voro puru na darilomu na viku, a kanono, muga a nitamina propet turana e Livoa, ni voro puru vonga. To go bole a

nimadihi dagi na haro, na rodo, na parava vakaroro, i uka nilobona.

Ni Pelekado e Huriki

¹¹ Muri a masia a gula hariki keakea dagi, i made vona tara viri. A malala a hunu ru ha taroa, i uka ma ni matai tabu. ¹² *Lakea a matai e huriki ri mate pali, re huriki a bakovi dagi, e huriki a bakovi tavula, ria lobo ri pesi na ngalana gula hariki. A maka buk ni veve. A buk tara tabu ni veve, ra buk na nimahuri. Ni pelekado a narone huriki lobo ri mate pali, i ramai a ngava ni here na buk nga, ra a maka narone ria ri rata hosi na malala. ¹³ *E huriki ri mate na dari, ri mahuri mule na matenga. E huriki ri mate pali, ri made na murine huriki ri mate pali, ri pesi rike mule na matenga, lakea ni pelekado ria takutaku, i ramai a narone ria ri rata na malala. ¹⁴ Muri, a matenga, a muri ne huriki ri mate pali, ni voro puru na darilomu na kanono. A naro iea ni gale a ruana matenga, a darilomu na kanono. ¹⁵ E rei a viri, a rana i uka ma i tabuli na buk na nimahuri, ni voro puru ria na darilomu na kanono.

21

A Hunu a Malala Karaba

¹ *Muri a matai a hunu karaba, a malala karaba. A hunu muga, a malala muga ru lobo. I uka tabu a dari. ² *A masia a tanga na Vure, re Ierusalem karaba, i valai na Vure, i puru valai na hunu, i manga a ngatavine i parangi karaba i bagetu kamumu hateka, i davea e girihina. ³ *A longoa a lohona viri i gale valai na gula hariki, i ta dagi, i ta maea, “Mu longo! A Vure i made turana e huriki a bakovi. Ge made turane ria, ge ria e huriki a ngate

* 20:5-6: Kap 1:6 * 20:8: Ese 38:2,9,15-16 * 20:9: 2Ki 1:10 * 20:10: Sng 11:6; Kap 19:20; 21:8 * 20:12: Dan 7:9-10; Mat 25:31-46; Apo 17:31; 2Ko 5:10; Kap 13:8 * 20:13: Rom 2:6; 1Pe 1:17; Kap 2:23; 22:12 * 21:1: Ais 65:17; 2Pe 3:13 * 21:2: Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; Kap 3:12 * 21:3: Levi 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16 * 21:4: Ais 35:10; 65:19; Kap 7:17

vona, ge ia a Vure ne ria. ⁴ *Ge ravu vuroki a luhane ria, i uka ma ri gi tangi tabu, i uka ma ri gi mate tabu, i uka ma ri gi dodo tabu, i uka ma ri gi bole tabu a nimadihi, a vuhuna a maka maki hosi i lobo.”

⁵ *Lakea a viri i made na gula hariki i ta maea, “Mu longo! A rata a maki lobo ri bele karaba tabu.” Muri i ta maea, “O here puru a ngava nga, a vuhuna ri muholi, ri gi bele muholi.”

⁶ *Muri i ta maea tabu, “I lobo! Iau a Alpa, a Omega. Iau a nidoko na maki lobo, a nilobona maki lobo. A habi tavula ne huriki ri marohu a naru i valai na naru bele na nimahuri. ⁷ *E huriki ri mulangi, ga habi a maki nga ne ria. Ge iau a Vure ne ria, ge ria e huriki e tugu. ⁸ *Pali e huriki ri mangenge, e huriki i uka ma ri luhoi tora, e huriki ri katoki na matagu, e huriki ri rabalaki a viri, e huriki ri mole, e huriki ri rata a muto, a malulu, e huriki ri vasileki na nitamina vure, e huriki ri tatami, a murine ria a darilomu i nono na viku a kanono. Ia ni gale a ruana matenga.”

E Ierusalem Karaba

⁹ Muri a turana e huriki a agelo ala polorua, ra ri guru tala a tavila i polorua na ikuna vuranga i polorua, i valai, i taki iau, i ta maea, “O valai, ga vakasiri ioe vona e Girihina Tuna Sipsip, ra i parangi karaba vona.” ¹⁰ *Lakea a Hanu Kiripiripi i bele tora nau, a agelo i bole sike iau na mapana lolo dagi. I vakasiri iau vona a tanga na Vure, e Ierusalem, i puru valai na Vure na hunu. ¹¹ *A nipara dagi na Vure i paraia. I bagetu kamumu i manga a kedo i mata kamumu hateka, i manga a kedo a iaspa, a glas. ¹² *A tanga iea

i tahoka a nure dagi ni tura halui. I tahoka a logo i ravulu a polona i rua. A agelo i matakari a logo takutaku. A logo takutaku, ni here a rana kabu takutaku ne Israel. ¹³ A logo i tolu to pesi na tabeke na nirikena haro. A logo i tolu to pesi na tabeke mule sike. A logo i tolu to pesi na tabeke mule puru. A logo i tolu to pesi na tabeke na nirolona haro. ¹⁴ A nure iea, ni hae langa na kedo i ravulu a polona i rua. A kedo takutaku nga, ni here a rana a apostolo takutaku na Tuna Sipsip ala ravulu a polona i rua.

¹⁵ *Ra agelo i ta turagu, i nugu a kodo ni rovai, ni rata na gol, ne vona ni rovai a tanga, a nure vona, turana maka logo vona. ¹⁶ A harena tanga i va, ri palupulupu. A niolana tanga i palupu turana nibolana. A agelo i rovaia na kodo vona. A niolana, a nibolana a nirike vona i manga a kilomita i 2, 200. ¹⁷ Muri i rovaia a nure na tanga. I bele manga a mita i 66 na nirovai na bakovi, ra i rovai a maka maki vona a agelo iea. ¹⁸ *A nure ni rata na kedo a iaspa. A tanga ni rata na gol, i maga manga a glas. ¹⁹ A vuhuna nure na tanga, ni vakabagetu na kedo mata kamumu legelege. A viri muga a kedo a iaspa, a ruana a kedo a sapaia, a toluna kedo a agete, a vana kedo a emeral gomagoma. ²⁰ A limana kedo a oniks, a polotarana kedo a kanelian, a poloruana kedo a krisolait, a polotoluna kedo a beril. A polovana kedo a topas. A ravuluna kedo a krisoprasede, a ravulu a polona takuna kedo a iasint. A ravulu a polona ruana kedo a ametis. ²¹ A logo i ravulu a polona i rua, ni rata takutaku na meki dagi i taku. A dala na tanga ni rata na gol, i maga

* 21:5: 2Ko 5:17 * 21:6: Ais 55:1; Jer 2:13; Ion 7:37; Kap 1:8,17; 22:17 * 21:7: 2Sam 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27 * 21:8: Mat 25:41; Kap 20:15; 22:15 * 21:10: Ese 40:2 * 21:11: Ais 60:1-2,19 * 21:12: Ese 48:30-35 * 21:15: Ese 40:3; Kap 11:1 * 21:18: Ais 54:11-12

hateka, i manga a glas.

²² I uka roho na Vure ge tabuli pololilo na tanga dagi, a vuhuna e Bakovi Dagi, a Vure Tuhaka Hateka, rua a Tuna Sipsip, rua a roho na Vure. ²³ *A tanga iea, i uka ma i ngarua a haro, a keva ru gu paraia, a vuhuna a nipara dagi na Vure i paraia, a Tuna Sipsip i manga a nipara vona. ²⁴ *E huriki a kabu lobo bara ri laho na nipara vona. E huriki a hariki lobo na malala ri gi bole valai a mahala ne ria, ri gi habia na Vure ne vona ni togoa. ²⁵ *A maka logo vona, i uka ma ni gi tukari, a vuhuna a rodo i uka ma ge puru vonga. ²⁶ E huriki na tanga lobo bara ri bole valai vona a mahala ne ria, ri gi habi na Vure ne vona ni togoa. ²⁷ *I uka tara maki katoki ge dili vona. I uka tara viri i rata a naro ni maruhu vona, o a naro tamanga ge dili vonga. E huriki ri gi dili vona kunana, e huriki a rane ria ni here dili na buk na nimahuri na Tuna Sipsip.

22

A Naru Nimahuri

¹ *Muri a agelo i vakasiri iau vona a naru na nimahuri. I parahidi manga a glas, i tua tala na gula hariki na Vure, a gula hariki na Tuna Sipsip. ² *I tua tala, i tua na kurukuruna dala dagi na tanga. Na gaga varago na naru, a kai na nimahuri ri pesi. Ri vua balaka ravulu a polona i rua (12) na pida i taku. Ri vua na keva takutaku. A pagana kai iea, ne vona ni vakamahuri e huriki na tanga lobo. ³ I uka tabu tara maki ni ruduraha. A gula hariki na Vure, na Tuna Sipsip ru gu tabuli na tanga iea. E huriki a vora vona

ri gi kavurikea. ⁴ *Ri gi masia a matana. A rana bara ni here na dumene ria. ⁵ *A rodo i uka ma ge bele tabu vonga. I uka ma ri gi ngarua a nipara, o a haro, a vuhuna a Vure e Bakovi Dagi ia a nipara ne ria. Ri gi matakari turana na parava vakaroro, i uka nilobona.

E Isu Ge Hamule Valai Malaviriri

⁶ *Muri a agelo iea i taki iau, “A ngava nga ri muholi, ri gi bele muholi. E Bakovi Dagi, a Vure ne huriki a propet, i rudua a agelo vona, ge vakasiri e huriki a vora vona, a ra maka maki i popote ge valai.”

⁷ *E Isu i ta maea, “Mu longo! I popote ga hamule valai! E huriki ri longototo a nita propet i tabuli na buk iea, ri gi vivi.”

⁸ *Iau, e Ioanes, iau a viri a longo, a matai a maki nga. Na tahuna a longo ria, a turume puru, ta ga kavurikea a agelo i vakasiri iau. ⁹ Pali i taki iau, i ta maea, “Naha ni rata mavonga! Iau tara a vora manga ioe, e huriki e turamu, e huriki a propet, e huriki ri longo mai a ngava na buk iea. O kavurike kunanea na Vure.”

¹⁰ Muri i taki iau, “Naha ni ruhulolo a nita propet na buk iea, a vuhuna a parava i popote ge valai.

¹¹ *E huriki a bakovi hale, ri gi rata mavonga a naro hale. E huriki ri katoki na matana Vure, ri gi katoki mavonga. E huriki a bakovi malamala, ri gi malamala mavonga. E huriki a bakovi na Vure, ri gi ramai mavongea a Vure.”

¹² *E Isu i ta maea, “Mu longo! Ga valai malaviriri, ga habi ne huriki lobo a mapane ria, i ramai a narone ria. ¹³ *Iau a Alpa, a

* **21:23:** Ais 60:19-20; Kap 22:5 * **21:24:** Ais 60:3,5 * **21:25:** Ais 60:11 * **21:27:** Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10 * **22:1:** Ese 47:1 * **22:2:** Vuh 2:9; Ese 47:12; Jol 3:18; Sek 14:8
 * **22:4:** Mat 5:8; Kap 3:12 * **22:5:** Dan 7:18,27; Kap 5:10; 20:6; 21:23,25 * **22:6:** Kap 1:1
 * **22:7:** Kap 1:3 * **22:8:** Kap 19:10 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Ais 40:10; Jer 17:10;
 Kap 2:23 * **22:13:** Ais 44:6; Kap 1:8,17; 21:6

Omega. Iau a viri a muga, iau a iku. Iau a nidokona maki lobo, a nilobona maki lobo.

¹⁴ * “E huriki ri loi a varakia ne ria ri gi vivi, a vuhuna a Vure bara i taki ria ri kani na kai na nimahuri, ri gi dili na logo, ri gi dili na tanga. ¹⁵ Pali e huriki a ligo, re huriki a bakovi hale, e huriki a bakovi na malulu, a muto, e huriki ri mole, e huriki ri rabalaki a viri, e huriki ri kavurike a nitamina vure, e huriki ri ngaru hateka a naro taminga, bara ri made polo-vavo.

¹⁶ * “Iau e Isu, a rudua a agelo nau ge vakalongo vomu a ngava nga, go taki e huriki a tara nau na tabeke lobo. Iau a vuhune Davit, iau a hamone Davit. Iau a hada e Lagavago.”

¹⁷ * A Hanuna Vure, e girihine Tune Sipsip ru ta maea, “O valai.” E huriki ri longo, ria ranga ri gi

ta maea, “O valai.” E huriki ri marohu ri gi valai. E huriki ri ngaru ni ninu ri gi valai, ri gi kiru a naru, i uka ma ri gi konea.

¹⁸ * Mua e huriki mu longo a nita propet na buk iea, mu matadoko. E rei a viri ge ru dili tabu ranga ngava na nita propet iea, a Vure tara ge habi vona a maka nimadihi dagi ni taki tala na buk iea. ¹⁹ Pali e rei a viri i ravunu vuroki ranga nita propet i tabuli na buk iea, a Vure bara i ratea i uka ma ge kani na kai na nimahuri, i uka ma ge dili na tanga vona, i manga a ngava ni taki tala na buk iea.

²⁰ * A viri i ta muholi na ngava nga i ta maea, “I muholi, iau ga valai malaviriri.”

I muholi. O Isu, a Bakovi Dagi, o valai!

²¹ E Isu a Bakovi Dagi ge rata kamumu hita lobo. I muholi.

* 22:14: Vuh 2:9; 3:22 * 22:16: Gi 24:17; Ais 11:1,10; Rom 1:3; Kap 2:28; 5:5 * 22:17: Ais 55:1; Kap 21:6 * 22:18: Vin 4:2; 12:32 * 22:20: Mat 24:30-31; 1Ko 16:22